Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΤΩι ΕΘΝΙΚΩι ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩι

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

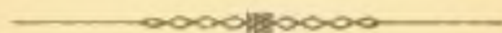
ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΤΗΣ

ΛΟΙΠΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΝΙΚ. ΤΖΑΚΑΣ
ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ, 81
1906

Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΤΩι ΕΘΝΙΚΩι ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩι

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΤΗΣ

ΛΟΙΠΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΝΙΚ. ΤΖΑΚΑΣ
ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ, 61
1906

Title: Text-book of Byzantine History

Author: Pavlos Karolidis

Release Date: December 21, 2012 [EBook #41684]

Language: Greek

Produced by Sophia Canoni

Note: The tonic system has been changed from polytonic to monotonic, otherwise the spelling of the book has not been changed. Footnotes have been converted to endnotes and are included in (). I have also added explanation of words in endnotes. These are included in []. There are numerous references to other pages in the same book. The referenced pages are marked in {}. The book has been corrected as per the Table of Errors at its end.// Σημείωση: Ο τονισμός έχει αλλάξει από πολυτονικό σε μονοτονικό, κατά τα άλλα έχει διατηρηθεί η ορθογραφία του βιβλίου. Οι υποσημειώσεις έχουν μεταφερθεί στο τέλος του βιβλίου και περικλείονται σε (). Έχω προσθέσει στο τέλος του βιβλίου επεξηγήσεις λέξεων. Αυτές έχουν σημειωθεί με []. Υπάρχουν πολυάριθμες αναφορές σε σελίδες του ιδίου βιβλίου. Οι σελίδες αυτές έχουν σημειωθεί με {}. Το βιβλίο έχει διωρθωθεί σύμφωνα με τον Πίνακα Παροραμάτων, που ευρίσκετο στο τέλος του.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το βιβλίον τούτο, συνταχθέν κυρίως προς χρήσιν των φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής, εξεταζόμενον υπό καθόλου [1] επιστημονικήν έποψιν δεν δύναται βεβαίως ούτε κατά βάθος ούτε κατά πλάτος να θεωρηθή πραγματεία ιστορική επιστημονική, προωρισμένη να χρησιμεύση τοις κ. κ. φοιτηταίς εν ταις ειδικαίς αυτών ιστορικαίς επιστημονικαίς μελέταις. Ο σκοπός αυτού είναι μάλλον περιωρισμένος και μάλλον πρακτικός, αποβλέπων εις το να παράσχη τοις σπουδάζουσι βοήθημα πρόχειρον εν ταις προκαταρκτικαίς και προπαρασκευαστικαίς αυτών μελέταις. Οι φοιτηται της Φιλοσοφικής Σχολής, μελετώντες την ιστορίαν του Ελληνικού Έθνους κατά πάσας τας περιόδους αυτής, ικανά μεν ευρίσκουσι βοηθήματα επαρκή εν τη μελέτη της αρχαίας και της νεωτάτης ελληνικής ιστορίας, ελάχιστα δε, και ταύτα ως επί το πλείστον ανεπαρκή, εν τη μελέτη της μεσαιωνικής ή Βυζαντινής ελληνικής ιστορίας. Διότι αι μεν εκτενέστερον και επιστημονικώτερον συντεταγμέναι πραγματείαι του Κ. Παπαρρηγοπούλου και Σπ. Λάμπρου, αι περιλαμβάνουσαι εν τη όλη ιστορία του Ελληνικού Έθνους και την Βυζαντινήν, εισίν ως εκ του μεγέθους αυτών ουχί πάνυ ευπρόσιτοι τοις πλείστοις των φοιτητών και πρόχειροι εις τας μελέτας αυτών· πάντα δε τα άλλα διδακτικά λεγόμενα εγχειρίδια εισι κατά τε το ποσόν και το ποιόν ανεπαρκή. Το δε παρόν βιβλίον είναι μεν αρκούντως σύντομον και μικρόν, ώστε να καταστή πρόχειρον άμα και ευπρόσιτον τοις πάσιν, αρκούντως δε περιεκτικόν και πολυμερές εν τη συντομία, άμα δε και συστηματικόν εν τη διατάξει του περιεχομένου και τη παραστάσει της εσωτερικής συνοχής και ακολουθίας των ιστορουμένων, ώστε να χρησιμεύη ως αφετηρία ειδικωτέρας επιστημονικής μελέτης. Κέκτηται δε και το πλεονέκτημα ότι μετά της Βυζαντινής ιστορίας συνάπτει και συνδυάζει τα κυριώτατα κεφάλαια της όλης Μεσαιωνικής ιστορίας, ής μέρος είναι και η ιστορία η Βυζαντινή, και ιδίως τα της τοσούτον στενώς μετά της Βυζαντινής ιστορίας συνδεομένης ιστορίας της Χριστιανικής Δύσεως και της Μωαμεθανικής Ανατολής. Είναι δε και άλλως ανάγνωσμα ιστορικόν διδακτικόν εύληπτον τοις πάσι.

Α΄. Περί της Βυζαντινής καθόλου ιστορίας.

Ιστορία Βυζαντινή ή Βυζαντιακή λέγεται κυρίως η ιστορία του Ελληνικού έθνους η αρχομένη από των χρόνων, καθ΄ ούς ο αυτοκράτωρ Κωνσταντίνος ο Μέγας, γενόμενος μόνος κύριος του Ρωμαϊκού Κράτους (324 μ. Χ.), κατέστησε το Βυζάντιον, ή ως μετωνομάσθη τότε η πόλις αύτη, την Κωνσταντινούπολιν νέαν πρωτεύουσαν του Ρωμαϊκού Κράτους (330 μ. Χ.), μεταθέσας την έδραν της Κυβερνήσεως από της Λατινικής Δύσεως εις την Ελληνικήν Ανατολήν, ήτις μετά τινα χρόνον απετέλεσεν ίδιον κράτος κατ΄ ουσίαν Ελληνικόν.

Είνε δε η ιστορία, αύτη εξωτερικώς και υπό έποψιν γενικήν μέχρι του τέλους του 5 μ. Χ. αιώνος συνέχεια της ιστορίας της Ρωμαϊκής, εν ή περιλαμβάνεται και η ιστορία του Ελληνικού έθνους από των χρόνων της εις το Ρωμαϊκόν κράτος καθυποτάξεως των Ελληνικών χωρών της Ανατολής και ιδίως της κυρίως Ελλάδος (146 π. Χ.). Δύναται δε η αυτή ιστορία να ονομασθή και ιστορία του Ελληνορωμαϊκού Κράτους ή του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους· διότι το Ελληνικόν κράτος, το παραχθέν εν τη Ανατολή διά του έργου του Κωνσταντίνου του Μεγάλου, και αφού εχωρίσθη εντελώς από της Λατινικής Δύσεως, ενώ κατ΄ ουσίαν ήτο Ελληνικόν, κατά τύπον έμεινε Ρωμαϊκόν και επισήμως εκαλείτο Ρωμαϊκόν κράτος, ενίοτε δε και Ανατολικόν Ρωμαϊκόν κράτος. Αλλ΄ ορθοτέρα πάντως και ακριβεστέρα υπό πραγματικήν έποψιν ονομασία είναι «Ιστορία μεσαιωνική του Ελληνικού έθνους», διότι είναι κατ΄ ουσίαν, μάλιστα από του τέλους του 5 μ. Χ. αιώνος, ιστορία του Ελληνικού έθνους κατά την μεγάλην εκείνην χρονικήν περίοδον της παγκοσμίου ιστορίας, ήτις καλείται «Μέσος αιών» ή «Μεσαίων» ή «περίοδος των μέσων αιώνων». Υπό καθόλου δε ιστορικήν έποψιν η Βυζαντινή ιστορία περιλαμβανομένη εν τη «Μεσαιωνική ιστορία» είνε μέρος αξιολογώτατον της ιστορίας ταύτης (2).

Η ιστορία αύτη αρχομένη από της μοναρχίας του Μεγάλου Κωνσταντίνου (323 μ. Χ.) ή, ως λέγεται συνήθως, από της κτίσεως της Κωνσταντινουπόλεως (330 μ. Χ.), κατέρχεται μέχρι των χρόνων της εντελούς καταλύσεως του Βυζαντιακού ή Ελληνορωμαϊκού κράτους της επελθούσης τω 1453, ήτοι περιλαμβάνει περίοδον χρονικήν υπερχιλιετή διαιρουμένην εις δύο κυρίως ελάσσονας περιόδους· α΄) την από κτίσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι του τέλους του 5 μ. Χ. αιώνος, ήν δυνάμεθα να καλέσωμεν Ρωμαϊκήν ή Ελληνορωμαϊκήν, και β΄) την από του τέλους του 5 μ. Χ. αιώνος μέχρι του 1453, ήν δυνάμεθα να ονομάσωμεν περίοδον ακραιφνώς Ελληνικήν. Και η μεν πρώτη περίοδος περιλαμβάνει τα γεγονότα εκείνα τα ιστορικά, δι΄ ών το Ανατολικόν τμήμα του Ρωμαϊκού κράτους χωριζόμενον κατά μικρόν εντελώς από του Δυτι-

κού καθίσταται ίδιον κράτος αυτοτελές Ελληνικόν· η δε δευτέρα περίοδος περιλαμβάνει αυτήν ταύτην την ιστορίαν του εξελληνισθέντος Βυζαντιακού κράτους την εκτεινομένην από του τέλους του 5 μ. Χ. αιώνος μέχρι της κατά το 1453 επελθούσης πτώσεως του κράτους τούτου. Αλλά της όλης ταύτης ιστορίας ανάγκη να προταχθή η αφήγησις των γεγονότων εκείνων της Ρωμαϊκής ιστορίας, άτινα συνδέονται μετά της ιστορίας της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου, να εκτεθώσι δε πρώτιστα τα γενικώτερα αίτια, ών ένεκα εκ του Ρωμαϊκού κράτους παρήχθη κράτος Ελληνικόν, το καλούμενον Βυζαντιακόν.

Β΄. Πώς εκ του Ρωμαϊκού κράτους παρήχθη το Βυζαντιακόν ή Βυζαντινόν καλούμενον Ελληνικόν κράτος.

Η γένεσις του Ελληνικού κράτους από του παγκοσμίου Ρωμαϊκού κράτους, όπερ κατά τους χρόνους της του Χριστού γεννήσεως εξετείνετο από τον Ατλαντικού Ωκεανού μέχρι του Ευφράτου, και από του Βρεττανικού πορθμού και της Βορείου θαλάσσης μέχρι των καταρρακτών του Νείλου και της μεγάλης ερήμου της Βορείας Αφρικής, εξηγείται διττώς· α΄) εκ του εσωτερικού ιστορικού βίου και πολιτισμού του Ρωμαϊκού τούτου κράτους, και β΄) εκ των εξωτερικών γεγονότων της όλης ιστορίας του Ρωμαϊκού κράτους και των μετά ταύτης συνδεομένων μεγάλων γεγονότων της παγκοσμίου ιστορίας.

α΄) Εσωτερικώς, υπό την έποψιν δηλονότι του εσωτερικού βίου και πολιτισμού του Ρωμαϊκού κράτους, η εκ τούτου γένεσις του ελληνικού κράτους είχεν αιτίαν κατά μέγιστον μέρος αυτήν την εν τω Ρωμαϊκώ κράτει πνευματικήν, ηθικήν και εκπολιτιστικήν δύναμιν του Ελληνισμού. Ως γνωστόν, από των χρόνων έτι, καθ΄ ούς οι Ρωμαίοι ήλθον εις σχέσεις προς τους Ελληνικούς λαούς της Ανατολής και κατά μικρόν υπέταξαν εαυτοίς πάσας τας ελληνικάς χώρας, από των αρχών δηλονότι του Β΄ π. Χ. αιώνος, σύμπασα η Ανατολή από του Αδρίου μέχρι του Ευφράτου ήτο Ελληνική. Αι αρχαίαι ελληνικαί αποικίαι, βραδύτερον δε αι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τα υπό των Διαδόχων τούτου πολλαχού της Ανατολής, εν Αιγύπτω, Συρία, Περγάμω και αλλαχού ιδρυθέντα κράτη, προ πάντων δε αυτή η μεγάλη ηθική και εκπολιτιστική δύναμις του Ελληνισμού είχον επενέγκει το τοιούτον αποτέλεσμα. Καθ΄ όν δε χρόνον πάσαι αι Ελληνικαί χώραι υπετάγησαν εις τους Ρωμαίους, ούτοι ου μόνον δεν εξηφάνισαν τον τοιούτον Ελληνικόν πολιτισμόν, αλλά και εσεβάσθησαν και ετίμησαν και εκαλλιέργησαν αυτόν εν τη ιδία αυτών πατρίδι, σπουδάζοντες την Ελληνικήν γλώσσαν, τα Ελληνικά γράμματα, την Ελληνικήν φιλοσοφίαν, την Ελληνικήν ρητορικήν και αυτάς έτι τας Ελληνικάς Καλάς Τέχνας. Διότι οι Ρωμαίοι δεν ήσαν μεν κατά τους χρόνους εκείνους πεπολιτισμένοι εις όν βαθμόν οι Έλληνες, αλλά δεν ήσαν και βάρβαροι, και δη βάρβαροι ανεπίδεκτοι Ελληνικού πολιτισμού. Ούτω δε καθ΄ όλους τους μετά την κατάκτησιν ιδία της Ελλάδος χρόνους της Ρωμαϊκής δημοκρατίας, έπειτα δε και επί της αυτοκρατορίας μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου, πολλώ δε πλέον από των τούτου χρόνων, ου μόνον εν Ελλάδι και εν απάσαις ταις εξηλληνισμέναις χώραις της Ανατολής, αλλά και εν αυτή τη Ιταλία (ένθα η Κάτω Ιταλία

και η Σικελία αρχαιόθεν ήδη ήσαν εξηλληνισμέναι) και εν Ρώμη και εν άλλοις έτι τόποις της Δύσεως επεκράτει Ελληνικός πολιτισμός και εκαλλιεργούντο τα ελληνικά γράμματα. Εν Ρώμη αυτοί οι αυτοκράτορες και αι αυτοκράτειραι και οι ευγενείς εφιλοτιμούντο να λαλώσι και να γράφωσιν ελληνιστί. Αυτοί οι αυτοκράτορες είχον εν Ρώμη ίδιον γραφείον ελληνικόν ήτοι γραφείον της εν τη ελληνική γλώσση διεξαγομένης κυβερνητικής υπηρεσίας και αλληλογραφίας, υπό περιφήμων Ελλήνων λογίων διευθυνόμενον. Σχολαί δε ήκμαζον ρητορικαί και φιλοσοφικαί εν Ρώμη και εν τη λοιπή Ιταλία και εν άλλαις χώραις της Δύσεως, εν αίς εδιδάσκετο η ελληνική γλώσσα και η φιλολογία. Και εν αυταίς δε ταις ρητορικαίς και φιλοσοφικαίς σχολαίς των Αθηνών οι αυτοκράτορες διετήρουν, ιδία δαπάνη, έδρας καθηγητών διδασκόντων ρητορικήν και φιλοσοφίαν.

Εν ταις Ανατολικαίς δε χώραις του Ρωμαϊκού κράτους, ών αι πλείσται ήσαν ελληνικαί ή εξηλληνισμέναι, αυτή η Ρωμαϊκή κατάκτησις είχε συντελέσει εις την επί μάλλον διάδοσιν και επικράτησιν του Ελληνισμού. Διότι η συγκέντρωσις η διοικητική η επελθούσα διά της Ρωμαϊκής κατακτήσεως και αι μεγάλαι στρατιωτικαί οδοί, δι’ ών διηυκολύνετο η συγκοινωνία του κράτους, ηύξανον έτι μάλλον την μεταξύ των λαών πνευματικήν συνάφειαν και επικοινωνίαν, ήτις εγίνετο προ πάντων διά της Ελληνικής γλώσσης.

Μάλιστα δε πάντων συνετέλεσε κατά τους χρόνους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας εις την έν τισι χώραις της Ανατολής μείζονα ενίσχυσιν και παγίωσιν του Ελληνισμού η από των χρόνων των πρώτων αυτοκρατόρων της Ρώμης αρξαμένη ισχυρά εν Ανατολή διάδοσις του Χριστιανισμού. Διότι η γλώσσα, εν ή εδιδάσκετο η νέα θρησκεία και εγράφοντο τα ιερά βιβλία, ήτο η Ελληνική. Και εν ταις πόλεσι της Ανατολής, της Συρίας δηλονότι και της Μικράς Ασίας, της Μακεδονίας και των άλλων Ελληνικών χωρών ιδρύθησαν αι πρώται και αρχαιόταται χριστιανικαί εκκλησίαι. Ούτως ηδύνατό τις να είπη ότι ολόκληρον τα Ανατολικόν τμήμα του Ρωμαϊκού κράτους ήτο, υπό έποψιν ου μόνον εθνικήν, αλλά και ηθικήν και εκπολιτιστικήν, Ελληνικόν δυνάμενον να μεταβληθή και πολιτικώς εις κράτος Ελληνικόν ευθύς ως ήθελε λάβει πολιτικόν τι κέντρον εν εαυτώ.

Αλλά πλην της μεγάλης ηθικής δυνάμεως του Ελληνισμού, και άλλο τι γεγονός αναγόμενον εις την εσωτερικήν ιστορίαν αυτής της Ρώμης και του Ρωμαϊκού κράτους συνετέλεσεν εμμέσως εις την από του κράτους τούτου γένεσιν κράτους Ελληνικού, και διηυκόλυνεν αυτήν.

Η Ρώμη, ενόσω ως πόλις και κράτος εκυβερνάτο πράγματι δημοκρατικώς, συνεκέντρου και περιώριζεν εν εαυτή και μόνη άπασαν την αρχήν και εξουσίαν του Ρωμαϊκού κράτους. Το κράτος απετελείτο, κυρίως ειπείν, από μιας πόλεως, ής οι πολίται ήσαν και οι μόνοι πολίται του όλου κράτους, οι έχοντες δικαίωμα πολιτικόν εν αυτώ. Πάντες οι άλλοι λαοί του κόσμου οι υποταχθέντες κατά διαφόρους χρόνους και καιρούς εις το Ρωμαϊκόν κράτος, μέχρι τινός δε και αυτοί οι λαοί της Ιταλίας, ήσαν απλοί υπήκοοι του κράτους της Ρώμης, ή μάλλον του λαού της Ρώμης, συνδεόμενοι προς την κοσμοκράτειραν πόλιν διά ποικίλων τρόπων και βαθμών υπηκοότητος· δεν ήτο δε εύκολον να γείνη τις πολίτης Ρωμαίος, ήτοι να έχη δικαιώματα πολίτου Ρωμαίου. Αλλ' η κατάστασις αύτη των πραγμάτων ήρξατο να μεταβάλληται κατά μικρόν και προ της αυτοκρατορίας και μάλιστα επί της αυτοκρατορίας. Το δικαίωμα Ρωμαίου πολίτου εδίδετο νυν ευκολώτερον εις τους υπηκόους του κράτους και μάλιστα εις τους Έλληνας, οίτινες απέλαυσαν της εξαιρετικής ευνοίας μεγάλων τινών αυτοκρατόρων του Β' μ. Χ. αιώνος, Αδριανού, Αντωνίου του Ευσεβούς και Μάρκου Αυρηλίου. Τότε δε βλέπομεν και άνδρας Έλληνας σοφούς επιφανή κατέχοντας πολιτικά αξιώματα εν τω Ρωμαϊκώ κράτει. Τέλος δε κατά τον 3 μ. Χ. αιώνα, επί της κυβερνήσεως του αυτοκράτορος Καρακάλλα (211-218), εδόθη ισοπολιτεία εις πάντας τους ελευθέρους (μη δούλους δηλονότι) κατοίκους του Ρωμαϊκού κράτους. Έκτοτε πάντες οι λαοί του Ρωμαϊκού κράτους, ιδίως οι Έλληνες, οίτινες απετέλουν εν τω Ανατολικώ ιδίως τμήματι του Ρωμαϊκού κράτους τον πολυπληθέστατον και πνευματικώς υπεροχώτατον λαόν του Ρωμαϊκού κράτους, ηδύναντο να μετέχωσι πάσης αρχής και εξουσίας εν τω κράτει, καταλαμβάνοντες πλείστας και σπουδαιοτάτας θέσεις εν τη δημοσία υπηρεσία. Ούτως εχόντων των πραγμάτων, αφού η Ρώμη, η πρώην μόνη άρχουσα του παγκοσμίου κράτους πόλις, κατέστη νυν απλώς πρωτεύουσα του κράτους, μία απλώς μετάθεσις της πρωτευούσης από της Δύσεως εις την Ανατολήν ηδύνατο να καταστήση τους Έλληνας κατ' ουσίαν κυρίους του κράτους και της Κυβερνήσεως, τουλάχιστον εν τω Ανατολικώ τμήματι του κράτους. Και αι περιστάσεις δε αι εσωτερικαί και εξωτερικαί δεν εβράδυναν να δώσωσιν αφορμήν εις την τοιαύτην μετάθεσιν, γενομένην ακριβώς περί τας αρχάς του 4 μ. Χ. αιώνος, επί του αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Μεγάλου.

Γ'. Το Ρωμαϊκόν κράτος κατά τας αρχάς του 4 μ. Χ. αιώνος.

Η μεγάλη έκτασις, ήν είχε το Ρωμαϊκόν κράτος κατά τους χρόνους καθ' ούς από του Οκταβιανού Αυγούστου η κατ' όνομα Ρωμαϊκή δημοκρατία εγίνετο πράγματι μοναρχία στρατιωτική, κυβερνωμένη υπό ενός άρχοντος αυτοκράτορος (imperator) καλουμένου, καθίστα λίαν δυσχερή την διοίκησιν του κράτους από Ρώμης ως κέντρου, ιδίως μάλιστα την διοίκησιν την στρατιωτικήν. Διότι το κράτος υπέκειτο μεν εις κινδύνους εξωτερικούς και εν τη Δύσει, αλλά προ πάντων εκινδύνευεν εν τη Ανατολή. Οι εν τη Δύσει κίνδυνοι προήρχοντο μόνον από των πέραν των Άλπεων οικουσών Γερμανικών φυλών, αίτινες μόναι εν τοις λαοίς της Δυτικής και Μέσης Ευρώπης μη υποταχθείσαι εις τους Ρωμαίους εποιούντο διηνεκώς επιδρομάς εις την Ιταλίαν και εις τας εκείθεν του Ρήνου Ρωμαϊκάς χώρας της Γαλατίας· και οι Ρωμαίοι ηναγκάζοντο να διατηρώσι περί τον Ρήνον και εν τη νοτίω Γερμανία, ιδίως εν ταις περί τον άνω Δανούβιον χώραις, πολλούς λεγεώνας προς προφύλαξιν των ορίων του κράτους από των Γερμανικών επιδρομών. {10} Αλλά τους μεγαλειτέρους κινδύνους των βαρβαρικών επιδρομών υφίσταντο αι Ανατολικαί χώραι του κράτους, η Ευρωπαϊκή Ελλάς η από του Δανουβίου μέχρι της Πελοποννήσου τότε εκτεινομένη, και αι εν Ασία Ελληνικαί χώραι, ιδίως η Μικρά Ασία, έτι δε και αι νήσοι του Αιγαίου Πελάγους. Αι επιδρομαί αύται εγίνοντο από Βορρά, υπό λαών ως επί το πολύ Γερμανικής καταγωγής και ιδίως υπό των Γότθων. Οι Γότθοι ούτοι, όντες λαός Γερμανικής καταγωγής, κατήλθον περί τας αρχάς του 3 μ. Χ. αιώνος από των βορειοτέρων χωρών της Ευρώπης, από της Σκανδιναυικής χερσονήσου και από των ακτών της Βαλτικής θαλάσσης, εις τας χώρας τας μεταξύ του κάτω Δανουβίου και του Τανάιδος (Δων) ποταμού. Εν ταις ευρείαις ταύταις χώραις εγκαταστάντες οι Γότθοι ίδρυσαν δύο κράτη Γοτθικά εκτεινόμενα από της Βαλτικής μέχρι του Ευξείνου Πόντου, το μεν ανατολικώτερον μεταξύ Ταναΐδος ή Δων και του Βορυσθένους ή Δανάπρεως, το δε δυτικώτερον μεταξύ του Βορυσθένους και του Δανουβίου, εντεύθεν δε διηρέθησαν εις ανατολικούς Γότθους (Ουστρογότθους) και εις δυτικούς Γότθους (Βησιγότθους). Από των χωρών δε τούτων ορμώμενοι οι Γότθοι περί τα μέσα του 3 μ. Χ. αιώνος ενήργουν επιδρομάς φοβεράς κατά γην και κατά θάλασσαν εις τας προς νότον της χώρας αυτών εκτεινομένας επαρχίας του Ρωμαϊκού κράτους. Και κατά γην μεν εισέβαλλον οι Βησιγότθοι εις τας προς νότον του Δανουβίου εκτεινομένας Ελληνικάς χώρας την Κάτω Μοισίαν (την νυν Βουλγαρίαν), Θράκην, Μακεδονίαν και τας έτι νοτιώτερον κειμένας Ελληνικάς χώρας, κατά θάλασσαν δε πλέοντες διά του Ευξείνου μετά πλήθους πειρατικών πλοίων προσέβαλλον πάσας τας κατά τον Εύξεινον Ελληνικάς πόλεις, προχωρούντες και εις τα ενδοτέρω της Μικράς Ασίας και φοβεράς επιφέροντες καταστροφάς εις τους

ενταύθα Ελληνικούς λαούς και μυριάδας εκ τούτων απάγοντες αιχμαλώτους. Εισερχόμενοι δε από του Ευξείνου εις τον Βόσπορον και την Προποντίδα και λεηλατούντες τας εκατέρωθεν ακτάς της θαλάσσης ταύτης, έπλεον διά του Ελλησπόντου εις το Αιγαίον Πέλαγος, τας αυτάς επιφέροντες και ενταύθα καταστροφάς εις τε τας νήσους και εις τας κατά τας Ευρωπαϊκάς και Ασιατικάς ακτάς της θαλάσσης ταύτης κειμένας Ελληνικάς πόλεις και εκτείνοντες τας κατά θάλασσαν επιδρομάς ταύτας μέχρι Αιγύπτου. Ενίοτε δε οι από θαλάσσης ούτω προσβάλλοντες τας παραλίας των εν Ευρώπη Ελληνικών χωρών, Θράκης και Μακεδονίας, Ουστρογότθοι συνηντώντο ενταύθα μετά των από του Δανουβίου κατά γην κατερχομένων αδελφών αυτών Βησιγότθων, άγοντες μεθ' εαυτών μυριάδας αιχμαλώτων Ελλήνων.

Αλλ’ οι βάρβαροι ούτοι Γότθοι και οι ομόφυλοι αυτοίς άλλοι βάρβαροι Γερμανικοί λαοί δεν ήσαν οι μόνοι επιδρομείς των Ελληνικών χωρών· αι εν Ασία Ελληνικαί χώραι υφίσταντο τας φοβερωτέρας επιδρομάς και άλλου τινός πολεμίου, όστις ήτο το νέον Περσικόν κράτος, το καλούμενον εκ της εν αυτώ αρχούσης βασιλικής δυναστείας κράτος των Σασσανιδών.

Είναι γνωστόν ότι το μέγα εν τη αρχαία ιστορία και περίφημον κράτος των Περσών, ούτινος ήρχον βασιλείς καλούμενοι Αχαιμενίδαι, κατελύθη υπό του Μεγάλου Αλεξάνδρου περί τα 330 π. Χ. Έκτοτε επί 80 περίπου έτη (330-250 π. Χ.) αι χώραι της Ασίας αι αποτελούσαι τας κυρίως Περσικάς χώρας υπέκυπτον εις το κράτος του Αλεξάνδρου και των εν τη Ασία διαδόχων αυτού. {11} Αλλ’ από των μέσων του 3 π. Χ. αιώνος (250 π. Χ.) οι αρχαίοι κάτοικοι της χώρας, ιδίως η φυλή των Πάρθων, επαναστάντες κατά της Ελληνικής εν Μέση Ασία κυριαρχίας έθεσαν κατά μικρόν οριστικόν τέρμα εις αυτήν (περί τα μέσα του 2 π. Χ. αιώνος). Και το Παρθικόν λεγόμενον κράτος ή το κράτος των Αρσακιδών (διότι ούτως εκαλούντο οι δυνάσται του κράτους από του αρχηγέτου αυτών και ιδρυτού του κράτους Πάρθου Αρσάκου) εκταθέν μέχρι του Τίγρητος και του Ευφράτου περιήλθεν εις πολλούς πολέμους προς τους εν Συρία διατηρουμένους έτι Έλληνας βασιλείς (τους Σελευκίδας), είτα δε προς τους Ρωμαίους τους καταλαβόντας τας εν Ασία Ελληνικάς χώρας. Οι μεταξύ Πάρθων και Ρωμαίων περί Αρμενίας και Μεσοποταμίας πόλεμοι, αρξάμενοι ιδίως από των τελευταίων χρόνων της ελευθέρας πολιτείας ή δημοκρατίας των Ρωμαίων, εγίνοντο συχνοί επί της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μέχρι του 3 μ. Χ. αιώνος. Αλλά τω 226 μ. Χ. εναντίον των Πάρθων επανέστησαν αυτοί οι ομόφυλοι Πέρσαι, ο λαός δηλονότι εκείνος, εξ ού κατήγοντο οι παλαιοί Αχαιμενίδαι βασιλείς του Περσικού κράτους. Αρχηγός της επαναστάσεως ήτο ανήρ τις Πέρσης καλούμενος Αρταξέρξης, υιός Σασσάν. Ούτος καταλύσας την δυναστείαν των Αρσακιδών καλουμένων Πάρθων βασιλέων ίδρυσεν ιδίαν δυναστείαν κληθείσαν (από του ονόματος του πατρός του Αρταξέρξου Σασσάν) δυναστείαν των Σασσανιδών. Οι Σασσανίδαι γενόμενοι κύριοι ευχερώς του Παρθικού κράτους, όπερ μετεβλήθη νυν εις νέον Περσικόν κράτος (3), και θεωρούντες εαυτούς απογόνους και κληρονόμους των αρχαίων βασιλέων της Περσίας (των Αχαιμενιδών) είχον την αξίωσιν να άρξωσιν απασών των εν Ασία χωρών, αίτινες ανήκον το πάλαι εις το Κράτος των Αχαιμενιδών. Διά τούτο δε από του χρόνου αυτού της ιδρύσεως του κράτους αυτών ήρξαντο μεγάλοι μεταξύ του κράτους τούτου και του Ρωμαϊκού πόλεμοι, επαναλαμβανόμενοι συχνότατα εν τοις έπειτα χρόνοις. {12} Ούτως αι εν τη Ανατολή χώραι του Ρωμαϊκού κράτους ήσαν εκτεθειμέναι από του 3 μ. Χ. αιώνος συγχρόνως εις τας επιδρομάς των από βορρά Γότθων και των απ’ ανατολών Περσών. Αι σύγχρονοι αύται επιδρομαί φοβεράς επέφερον καταστροφάς εις τας ανατολικάς επαρχίας του Ρωμαϊκού κράτους, ενώ ταυτοχρόνως αι δυτικαί επαρχίαι του κράτους έπασχον από των επιδρομών των πέραν των Άλπεων και εντεύθεν του Ρήνου Γερμανικών φυλών. Η κατάστασις αύτη επεδεινώθη σφόδρα τω 260 μ. Χ., ότε ο αυτοκράτωρ Ουαλεριανός στρατεύσας κατά Περσών ηττήθη και ηχμαλωτίσθη. Οι Πέρσαι οι εισβα-

λόντες εις τας Ασιατικάς επαρχίας του κράτους προυχώρησαν μέχρι της καρδίας της Μικράς Ασίας απειλούντες να καταλύσωσιν άπαν το εν Ασία κράτος των Ρωμαίων, ενώ συγχρόνως οι Γότθοι από των βορείων παραλίων της Μικράς Ασίας, όπου έπλευσαν διά του πειρατικού στόλου αυτών, προυχώρουν λεηλατούντες και αιχμαλωτίζοντες εις τα ένδον της χερσονήσου ταύτης, εν τη Δύσει δε οι Αλαμαννοί, Γερμανικός λαός ισχυρός (4), υπερβάς τας Άλπεις εισέβαλεν εις την άνω Ιταλίαν. Εν μέσω τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων ήτο αδύνατον να κυβερνηθή το όλον Ρωμαϊκόν κράτος υφ' ενός αυτοκράτορος εδρεύοντος εν Ρώμη. Ένεκα δε τούτου εξ ανάγκης ανεκηρύσσοντο συγχρόνως αυτοκράτορες πολλοί στρατηγοί εν πολλαίς χώραις του κράτους, οι πλείονες τούτων μετά ειλικρινούς σκοπού να σώσωσι τας υπ' αυτούς χώρας από των βαρβάρων. Εκ των πολλών αυτοκρατόρων (19 τον αριθμόν εν όλω) των ανακηρυχθέντων μετά την του Ουαλεριανού αιχμαλωσίαν, οι πλείστοι εξέλιπον ευθύς μετά την απόκρουσιν των βαρβάρων, οι δε μείναντες ολίγοι, εν οίς ονομαστοτάτη υπήρξεν η εν Ανατολή, εν Συρία, άρξασα περίφημος βασίλισσα Ζηνοβία, κατελύθησαν πάντες υπό του αυτοκράτορος Αυρηλιανού (269-275 μ. Χ.) του αποκαταστήσαντος αύθις επί μικρόν την ενότητα του Ρωμαϊκού κράτους.

Αλλ' η καθόλου ανάγκη ιδρύσεως ιδιαιτέρων κεντρικών κυβερνήσεων εν πολλαίς χώραις του Ρωμαϊκού κράτους, ιδίως εν τη Ελληνική Ανατολή, καθίστατο υπό των πραγμάτων αυτών τοσούτο μεγάλη και ισχυρά, ώστε ο ουχί πολύ μετά τον Αυρηλιανόν καταλαβών την αυτοκρατορικήν αρχήν Διοκλητιανός (284 μ. Χ.) ενόμισεν ότι προς το συμφέρον αυτού του κράτους, αντί μιας μόνης αυτοκρατορικής αρχής, έδει να δημιουργηθώσι τέσσαρες, και αντί ενός αυτοκράτορος να κυβερνώσι το κράτος τέσσαρες αυτοκράτορες, ών οι μεν δύο ως πρώτοι κατά την τιμήν να καλώνται Αύγουστοι, οι δε δύο δευτερεύοντες κατά την τιμήν να καλώνται Καίσαρες. Των τεσσάρων τούτων αυτοκρατόρων, είς μεν Αύγουστος και είς Καίσαρ ανέλαβον την κυβέρνησιν του δυτικού τμήματος έχοντες, εννοείται, διαφόρους έδρας κυβερνήσεων, είς δε Αύγουστος και είς Καίσαρ ανέλαβον την Κυβέρνησιν του Ανατολικού τμήματος. Και Αύγουστος μεν εν Ανατολή ήτο αυτός ο Διοκλητιανός έχων την υψίστην επίβλεψιν επί την όλην κυβέρνησιν του κράτους και εκπροσωπών την εν τετράδι αυτοκρατόρων ενότητα της αυτοκρατορικής εξουσίας και του κράτους· Καίσαρα δε υφ' εαυτόν είχε τον Γαλέριον (και Γαλέριον Μαξιμιανόν καλούμενον). Και ο μεν Διοκλητιανός έστησε την έδραν αυτού εν Μικρά Ασία (εν τη Ελληνική πόλει Νικομηδεία της Βιθυνίας) άρχων εντεύθεν άπαντος του ανατολικού τμήματος του κράτους, ήτοι απασών των εν Ασία Ρωμαϊκών χωρών και της Αιγύπτου και της Ελληνικής χερσονήσου, πλην της Θράκης και των παραδανουβίων χωρών, ο δε Γαλέριος εγένετο (τω 293 μ. Χ.) κυβερνήτης της Θράκης και των παραδανουβίων χωρών. Αύγουστος δε εν τη Δύσει εγένετο διορισθείς υπ' αυτού του Διοκλητιανού (286 μ. Χ.) ο παλαιός συναγωνιστής αυτού εν πολέμω Ουαλεριανός Μαξιμιανός κυβερνών την Ιταλίαν, την Αφρικήν (τας Βερβερικάς χώρας πλην της Μαυριτανίας ήτοι του νυν Μαρόκκου), {14} έχων δε υφ' εαυτόν ως καίσαρα (από του 293 μ. Χ.) τον Κωνστάντιον τον Χλωρόν άρχοντα της

Βρεττανίας, Γαλατίας, Ιβηρίας και της εν Αφρική Μαυριτανίας. Ώστε επί του Διοκλητιανού ήδη η Ελληνική Ανατολή κατέστη ίδιον κράτος Ρωμαϊκόν έχον πρωτεύουσαν πόλιν ελληνικήν. Αλλά το σύστημα των τεσσάρων αυτοκρατοριών δεν διήρκεσε πολύ. Μετά την εκουσίαν ένεκα νόσου από της εξουσίας αποχώρησιν του Διοκλητιανού (305 μ. Χ.), ού το παράδειγμα ηκολούθησε και ο Μαξιμιανός, την τιμήν και την προσωνυμίαν του αυγούστου έλαβον εν μεν τη Ανατολή ο Γαλέριος, εν δε τη Δύσει ο Κωνστάντιος ο Χλωρός· καίσαρες δε εγένοντο εν Ανατολή μεν ο Μαξιμίνος λαβών την ιδιαιτέραν κυβέρνησιν της Συρίας και της Αιγύπτου υπό τον Γαλέριον, εν τη Δύσει δε ο Σεβήρος, λαβών την ιδιαιτέραν κυβέρνησιν της Ιταλίας και της Αφρικής (πλην της Μαυριτανίας, εννοείται). Αλλά το επόμενον έτος (306 μ. Χ.) αποθανόντος του Κωνσταντίου του Χλωρού εν Βρεττανία ο ενταύθα στρατός ανηγόρευσεν ως Καίσαρα τον υιόν του Κωνσταντίου Κωνσταντίνον. Τότε δε πρώτον ο Κωνσταντίνος εγένετο αυτοκράτωρ τέταρτος την τάξιν.

Δ΄. Ο Κωνσταντίνος και οι συνάρχοντες αυτού.

Αλλά τότε οι Ρωμαίοι, οι πολίται δηλονότι της Ρώμης (η Σύγκλητος και ο Δήμος), βλέποντες ότι η κοσμοκράτειρα πόλις παρημελείτο εντελώς υπό των νέων αυτοκρατόρων, εκήρυξαν αυτοκράτορα αύγουστον τον εν Ρώμη ευρισκόμενον υιόν του παραιτηθέντος αυγούστου Μαξιμιανού, ούτος δε παρέλαβεν ως συνάρχοντα αυτού τον Μαξιμιανόν, αναλαμβάνοντα αύθις την προ μικρού παραιτηθείσαν αυτοκρατορικήν αρχήν. Ούτω δε ο αριθμός των αυτοκρατόρων ηυξήθη εις έξ. Αλλά νυν ο Καίσαρ Σεβήρος, εις όν ανήκεν η αρχή της Ιταλίας, επερχόμενος κατά του Μαξεντίνου ως σφετεριστού της αρχής εγκατελείφθη υπό των ιδίων αυτού στασιασάντων κατ΄ αυτού στρατιωτών και επολιορκήθη εν Ραβέννη υπό του πατρός και συνάρχοντος του Μαξεντίου Μαξιμιανού· και παρεδόθη μεν εις τούτον επί υποσχέσει της διασώσεως της ζωής αυτού, αλλά κατόπιν εφονεύθη κατά διαταγήν του Μαξιμιανού. Τότε αυτός ο Γαλέριος ήλθεν εις την Ιταλίαν ίνα τιμωρήση τους σφετεριστάς αυτοκράτορας, αλλά ηναγκάσθη να επιστρέψη άπρακτος εις την Ανατολήν, διότι οι στρατιώται αυτού δυσαρεστημένοι διά την άκραν αυτού αυστηρότητα ηυτομόλουν προς τον Μαξιμιανόν. Εν τω μεταξύ ο Μαξιμιανός μετέβη εις την Γαλατίαν, ένθα ευρίσκετο ο Κωνσταντίνος, ίνα συμμαχήση μετ΄ αυτού εναντίον του Γαλερίου· {15} και ίνα κατορθώση την συμμαχίαν ταύτην, έδωκε την θυγατέρα αυτού Φαύσταν εις γάμον προς τον Κωνσταντίνον, έδωκε δε εις τούτον, θεωρών εαυτόν νυν πρώτον αύγουστον, την προσωνυμίαν του αυγούστου. Αλλ΄ ο Κωνσταντίνος μεθ΄ όλα ταύτα δεν εθεώρησε φρόνιμον να περιπλακή εις πόλεμον προς τον Γαλέριον. Ο Μαξιμιανός αποτυχών ούτως εν ταις προς τον Κωνσταντίνον περί συμμαχίας ενεργείαις, ήλθεν εις ρήξιν και προς τον ίδιον υιόν Μαξέντιον, όστις ήθελε να άρχη μόνος· αποτυχούσης δε αύθις και της νέας αυτού προς τον Κωνσταντίνον προτάσεως απεφάσισε να συμμαχήση μετά του Γαλερίου. Αλλ΄ ότε ο Μαξιμιανός αφίκετο πλησίον του Γαλερίου, εύρε παρ΄ αυτώ εν Παννονία (τη νυν Ουγγαρία) και τον παρητημένον την εξουσίαν αυτοκράτορα Διοκλητιανόν, ενώπιον δε των τριών αυτοκρατόρων Γαλερίου, Μαξιμιανού και του πρώην αυτοκράτορος Διοκλητιανού ανηγορεύθη αύγουστος νυν, ενεργεία του Γαλερίου, ο παλαιός τούτου φίλος και συναγωνιστής Λικίνιος (307). Ο δε Μαξιμιανός αποτυχών και εν τοις προς τον Γαλέριον περί συμμαχίας διαβήμασιν αυτού, απαυδήσας παρητήθη αύθις την αρχήν και μετέβη ως ιδιώτης εις την Γαλατίαν προς τον γαμβρόν αυτού Κωνσταντίνον, όστις ανέθηκε νυν αυτώ στρατιωτικάς και πολιτικάς υπηρεσίας. Αλλ΄ ο υπό γήρατος νυν απημβλυμμένος τον νουν Μαξιμιανός εβουλήθη αύθις να επωφεληθή την παρά τω Κωνσταντίνω θέσιν αυτού ίνα εκβάλη αυτόν της αρχής. Αλλ΄ εν τη άφρονι ταύτη επιχειρήσει αυτού ταχέως καταβληθείς υπό του Κωνσταντίνου ηχμαλωτίσθη (308). Ότε δε μετά δύο έτη (310) προέβη και εις απόπειραν φόνου εναντίον του Κωνσταντίνου, εφονεύθη υπό τούτου. Ούτω δε εκ των έξ αυτοκρατόρων, οίτινες μετά την πτώσιν και τον θάνατον του Σεβήρου είχον μείνει πέντε, είτα δε μετά την

ανάρρησιν του Λικινίου εγένοντο πάλιν έξ, εξέλιπεν είς· αλλ’ εν τω μεταξύ και άλλος σφετεριστής αυτοκράτωρ είχεν ανακηρυχθή εν Αφρική, ο Αλέξανδρος (308). Αλλά και ούτος, αφού ήρξεν επί τρία έτη, ηττήθη και εφονεύθη (311), έν έτος μετά τον φόνον του Μαξιμιανού, υπό του εναντίον αυτού πεμφθέντος στρατού του Μαξεντίου. Κατά τον αυτόν δε περίπου χρόνον απέθανε κατ’ ακολουθίαν του ακολάστου αυτού βίου και ο αύγουστος Γαλέριος. Ούτω δε κατά το 312 ο αριθμός των αυτοκρατόρων περιωρίσθη πάλιν εις τέσσαρας, ών οι τρεις (Κωνσταντίνος, Μαξέντιος, Λικίνιος) ήσαν αύγουστοι, είς δε μόνος (ο Μαξιμίνος) καίσαρ. Αλλά μετά της επανόδου της των αυτοκρατόρων τετράδος δεν ήτο δυνατόν να επανέλθη και ειρήνη ομοία προς την μεταξύ των πρώτων τεσσάρων αυτοκρατόρων (Διοκλητιανού, Μαξιμιανού, Γαλερίου και Κωνσταντίου του Χλωρού) επικρατήσασαν. Αι διαστάσεις και οι εμφύλιοι πόλεμοι εξηκολούθησαν, και κατ’ ακολουθίαν τούτων η τετράς τω επομένω έτει (312) διά της υπό του Κωνσταντίνου καταστροφής του Μαξεντίου εγένετο τριάς, τω δε 313 διά της υπό Λικινίου καταστροφής του Μαξιμίνου περιωρίσθη εις την δυάδα Κωνσταντίνου και Λικινίου, εξ ής προήλθεν η μοναρχία του Κωνσταντίνου (323), του αναδειχθέντος τότε και επικληθέντος έπειτα Μεγάλου. Διά τούτο και από του έτους 312 το σπουδαιότατον πρόσωπον εν τη ιστορία, ήν αφηγούμεθα, είνε το του Κωνσταντίνου, και περί τούτου ανάγκη να είπωμεν τινα ιδιαιτέρως πριν αφηγηθώμεν τον προς τον Μαξέντιον πόλεμον αυτού, αφ’ ού γεγονότος σύμπασα η ιστορία του κόσμου σπουδαιοτάτην λαμβάνει τροπήν και νέαν πορείαν.

Ε΄. Κωνσταντίνος ο Μέγας μέχρι του προς τον Μαξέντιον πολέμου (274-312 μ. Χ.).

Ο Κωνσταντίνος (Γάιος, Φλάβιος, Ουαλέριος, Αυρήλιος, Κωνσταντίνος) εγεννήθη τω 274 μ. Χ. (24 Φεβρουαρίου) εν Ναϊσσώ της Άνω Μοισίας (τη σήμερον Νις καλουμένη πόλει@ της Σερβίας). Ο πατήρ αυτού ήτο ο γνωστός ημίν Κωνστάντιος ο Χλωρός ο τω 293 μ. Χ. διορισθείς υπό του Διοκλητιανού Καίσαρ εν τη Δύσει (ίδε σελ. 14), η δε μήτηρ αυτού Ελένη, γυνή ουχί επιφανούς γένους (5), κατήγετο από Νικομηδείας της Βιθυνίας και ήτο χριστιανή. Ο Κωνσταντίνος ανατραφείς και παιδευθείς εν τω στρατώ και τη πολεμική υπηρεσία, νεαρός έτι ων διεκρίθη ως γενναίος ιδίως εν τοις κατά των Περσών πολέμοις του Γαλερίου (293-298 μ. Χ.) τεταγμένος εν τω στρατώ τούτου. Ότε δε τω 305 παραιτηθέντων την αρχήν αμφοτέρων των αυγούστων, Διοκλητιανού και Μαξιμιανού, ο Γαλέριος εγένετο πρώτος αύγουστος, ο Κωνσταντίνος μη θεωρών την θέσιν αυτού ασφαλή εν τω στρατώ του Γαλερίου κατέφυγε προς τον εν Βρεττανία πατέρα αυτού Κωνστάντιον, αποθανόντος δε τούτου το επόμενον έτος ο στρατός ανηγόρευσε (25 Ιουλίου 306) τον Κωνσταντίνον, καθά είδομεν, αυτοκράτορα καίσαρα εν Εβοράκω της Βρεττανίας (τη νυν Υόρκη). Ο Γαλέριος ηναγκάσθη να εγκρίνη το τετελεσμένον γεγονός και να αναγνωρίση τον Κωνσταντίνον ως δεύτερον καίσαρα (ίδε σελ. 14). Ούτω λαβών ο Κωνσταντίνος την κυβέρνησιν της Βρεττανίας, Γαλατίας, Ιβηρίας και Μαυριτανίας γενναίως υπερήσπισε την Βρεττανίαν και την Γαλατίαν εναντίον των επιδρομών των παρά τον Ρήνον βαρβάρων Γερμανικών λαών και ιδίως εναντίον του Γερμανικού έθνους των Φράγκων. Είδομεν δε οποία υπήρξεν η πολιτεία του Κωνσταντίνου, ότε τα μετά το 306 γεγονότα ηνέωξαν αυτώ ευρύτερον στάδιον ενεργείας.

Εν τη πολυαρχία των τότε το Ρωμαϊκόν κράτος κυβερνώντων αυτοκρατόρων ο μόνος όστις εξ αρχής έδειξεν αρετάς αληθούς ηγεμόνος ήτο ο Κωνσταντίνος. Μόνος αυτός εφρόντιζε περί της ευνομίας, της εσωτερικής τάξεως και πατρικής διοικήσεως του κράτους αυτού, ενώ των άλλων μόνη φροντίς και μέλημα ήτο στρατός, πόλεμος και στρατιωτική αυθαιρεσία. Προς τούτοις, ενώ εν τοις κράτεσι των άλλων αυτοκρατόρων διήρκει έτι ο από του 303 υπό του Διοκλητιανού κηρυχθείς και διαταχθείς και υπό των συναρχόντων αυτού μετ΄ αμειλίκτου αυστηρότητος εκτελούμενος κατά των Χριστιανών δεινότατος διωγμός, ο Κωνσταντίνος όπως πρότερον ο πατήρ αυτού Κωνστάντιος (όστις κατ΄ επιφάνειαν μόνον χάριν του Διοκλητιανού κατεδίωκε τους Χριστιανούς), προσεφέρετο μετ΄ ευμενείας προς τους Χριστιανούς. Καίπερ δε ων έτι κατά τους χρόνους τούτους εθνικός το θρήσκευμα, είχε περί εαυτόν εν τη ιδία αυτού

οικογενεία πρόσωπα αφωσιωμένα εις την χριστιανικήν πίστιν. Τοιαύτα πρόσωπα ήσαν η γυνή αυτού Φαύστα (θυγάτηρ του Μαξιμιανού, ίδε σελ. 15), η ταύτης μήτηρ Ευτροπία, προ πάντων δε η του Κωνσταντίνου μήτηρ Ελένη, η τοσούτον ονομαστή εν τη ιστορία της Χριστιανικής Εκκλησίας διά τον υπέρ της χριστιανικής πίστεως ζήλον αυτής. Ένεκα της τοιαύτης προς τους Χριστιανούς ευμενείας του Κωνσταντίνου μεγάλως είχεν αυξηθή ο αριθμός των εν τω κράτει αυτού Χριστιανών, οίτινες ήσαν πάντες αφωσιωμένοι εις τον αυτοκράτορα αυτών και ενίσχυον ηθικώς λίαν την τούτου αρχήν. Επειδή δε και εκτός του κράτους του Κωνσταντίνου πανταχού οι Χριστιανοί, μεθ' όλους τους φοβερούς κατ' αυτών διωγμούς, απετέλουν σπουδαίον πλήθος και δύναμιν εν τω Ρωμαϊκώ κράτει, και εν τω στρατώ και εν ταις πόλεσιν, η προς τους Χριστιανούς πολιτεία του Κωνσταντίνου εδημιούργει αυτώ δύναμιν ηθικήν πανταχού του Ρωμαϊκού κράτους. Ότι δε η δύναμις ταύτη δεν ήτο ευκαταφρόνητος, απέδειξαν τούτο τρανώς αυτοί οι νυν σφοδρότατοι πολέμιοι του Χριστιανισμού αυτοκράτορες (6). Τούτων ο μεν Διοκλητιανός παρητήθη την αρχήν τω 305 μ. Χ., καταληφθείς υπό νόσου και ηθικής ανίας και θλίψεως επί τη εγερθείση υπ' αυτού αιματηρά θυέλλη. Και ο Γαλέριος δε, ο πρωτουργός των διωγμών, μικρόν προ του θανάτου αυτού είχεν εκδώσει διάταγμα εν ονόματι εαυτού και των συναρχόντων αυτοκρατόρων παύον τους κατά Χριστιανών διωγμούς. Και ο Μαξέντιος δε είχεν απαγορεύσει εν Ρώμη τον διωγμόν τούτον. Αλλ' οι Χριστιανοί πανταχού του κράτους ως μόνον προστάτην αυτών έβλεπον τον Κωνσταντίνον, και τούτο απετέλει την μεγάλην ηθικήν δύναμιν του αυτοκράτορος τούτου. Ο Κωνσταντίνος εξ άλλου είχε νοήσει ότι ο Χριστιανισμός ου μόνον ήτο αδύνατον να καταργηθή διά διωγμών, αλλ' ότι απετέλει την υγιεστάτην ηθικήν δύναμιν εν τω κράτει και εφρόνει ότι επί τούτου μόνον ηδύνατο να στηρίξη την αρχήν αυτού. Εξ ενός λοιπόν η πίστις η εμφυτευθείσα εις την ψυχήν αυτού υπό της μητρός και των άλλων οικείων, εξ άλλου δε αυτή η υγιής ηθική και πολιτική φρόνησις υπηγόρευον εις αυτόν την προστασίαν των Χριστιανών. Ακριβώς δε το έτος εκείνο (312 μ. Χ.), καθ' ό ο αριθμός των αυτοκρατόρων περιωρίσθη εις τέσσαρας, εδόθη αφορμή ίνα ο Κωνσταντίνος δείξη φανεράν πλέον και επίσημον την προς τους Χριστιανούς εύνοιαν και την προς την Χριστιανικήν πίστιν αφοσίωσιν αυτού. Η αφορμή αύτη εδόθη εν τω κατά του Μαξεντίου πολέμου του Κωνσταντίνου τω γενομένω τω 312.

Στ′. Ο κατά Μαξεντίου πόλεμος του Κωνσταντίνου. Όλεθρος του Μαξιμίνου. Διαίρεσις του κράτους μεταξύ Κωνσταντίνου και Λικινίου.

Ο Μαξέντιος μετά την ευχερή κατά του Αλεξάνδρου της Αφρικής νίκην αυτού (σ. 15), ενόμισεν, εν τη επί τη νίκη υπερμέτρω επάρσει αυτού και οιήσει, ότι ηδύνατο να καταστή κύριος σύμπαντος του Ρωμαϊκού κράτους, τουλάχιστον της Δύσεως, καταβάλλων και τον Κωνσταντίνον, είτα δε και τους άλλους έτι μένοντας αυτοκράτορας, και διά τούτο παρεσκευάζετο να επέλθη κατά του Κωνσταντίνου. Αλλ′ ο Κωνσταντίνος επήλθε νυν ραγδαίος εναντίον του πολεμίου και υπερβάς τας Άλπεις προήλασε ταχέως προς την Ρώμην. Ο Μαξέντιος, όστις εν τη άφρονι υπεροψία αυτού ουδεμίαν είχεν ενεργήσει σπουδαίαν πολεμικήν παρασκευήν, νυν διέπραξε και την μεγάλην αφροσύνην να μη αναμείνη τον Κωνσταντίνον εν τη Ρώμη, ής η πολιορκία ηδύνατο να παράσχη ικανάς δυσχερείας εις τούτον, αλλ′ αντεπεξήλθε μετά του στρατού αυτού, ίνα έξωθι της πόλεως συγκροτήση μάχην εκ του συστάδην προς τον αντίπαλον. Αλλ′ εν τη μάχη ταύτη, τη συγκροτηθείση πλησίον του Τιβέρεως ποταμού παρά την Μιλβίαν γέφυραν (27 Οκτωβρίου 312 μ. Χ.), ηττήθη κατά κράτος και εφονεύθη κατά την φυγήν. Ούτω δε ο Κωνσταντίνος εγένετο κύριος της Ρώμης και της Ιταλίας και απάσης της Δύσεως.

Η νίκη του Κωνσταντίνου προήλθε προ πάντων εκ του ενθουσιασμού, μεθ′ ού εμάχοντο οι εν τω στρατώ αυτού πολυπληθείς Χριστιανοί, οίτινες νυν πρώτον κατά την στρατείαν ταύτην έβλεπον προπορευομένην του στρατού την σημαίαν (το λάβαρον) την φέρουσαν την εικόνα του σταυρού. Η αιτία, δι′ ήν ο Κωνσταντίνος ύψωσε νυν εν τω στρατώ αυτού το σημείον του Σταυρού ως σημαίαν αυτού, ιστορείται ως εξής κατά την ιδίαν του Κωνσταντίνου ομολογίαν. Κατά την στρατείαν ταύτην εσπέραν τινα περί την δύσιν του ηλίου, είδε το σημείον του Σταυρού περίλαμπρον εν τω ουρανώ υπό τον ήλιον διά των τούτου ακτίνων εικαζόμενον και επιγραφήν επί τούτου λέγουσαν: «Κωνσταντίνε, εν τούτω νίκα». {20} Τότε δε ο αυτοκράτωρ λαμπρυνθείς εσωτερικώς την ψυχήν έτι μάλλον υπό του ηθικού φωτός του Χριστιανισμού και τελείως πεισθείς περί της αληθείας της Χριστιανικής πίστεως, κατέστησε τον Σταυρόν σύμβολον της πολεμικής αυτού σημαίας· διέταξε δε ίνα και επί των ασπίδων των στρατιωτών χαραχθώσι τα γράμματα Ι. Χ. Σ. (Ιησούς Χριστός Σωτήρ). Αληθώς δε επελθών νυν μετά της νέας σημαίας εναντίον του Μαξεντίου, κατενίκησεν αυτόν και κατέστη αναμφισβήτητος κύριος άπαντος του δυτικού τμήματος του Ρωμαϊκού κράτους. Από

Ρώμης, εις ήν μετά την κατά Μαξεντίου νίκην εισήλθε θριαμβευτικώς, μετέβη ο Κωνσταντίνος εις Μεδιόλανον, ένθα ήλθεν εις συνέντευξιν αυτού ο της Ανατολής αύγουστος Λικίνιος. Ενταύθα ο Κωνσταντίνος συνήψε συγγένειαν προς τον Λικίνιον, δους αυτώ εις γάμον την αδελφήν αυτού Κωνσταντίαν. Συνεφώνησαν δε τότε οι δύο αυτοκράτορες ίνα αμφότεροι εις τα κράτη αυτών παράσχωσι τελείαν ελευθερίαν θρησκευτικήν εις τους οπαδούς αμφοτέρων των θρησκειών, και συμφώνως προς την συμφωνίαν ταύτην εξεδόθη το διάταγμα του Μεδιολάνου (Edictum Mediolani) του έτους 313 μ. Χ., το αναιρούν το διάταγμα της Νικομηδείας του 303 μ. Χ. (ίδ. σημ. 6). Από Μεδιολάνου ο Κωνσταντίνος επέστρεψεν επί μικρόν εις την Γαλατίαν ίνα εκδιώξη της χώρας ταύτης Γερμανικά τινα έθνη εισβαλόντα εις αυτήν.

Πριν ή δε ο Κωνσταντίνος επανέλθη εκ της Γαλατίας εις την Ιταλίαν, επήλθον γεγονότα εν Ανατολή, άτινα και ενταύθα πάσαν την αρχήν μετεβίβασαν εις τας χείρας του Λικινίου. Ο καίσαρ Μαξιμίνος, ο είς των τριών υπολειφθέντων αυτοκρατόρων, κατά την εν τη Δύσει απουσίαν του Λικινίου επήλθε κατά του κράτους αυτού από της Συρίας, ίνα αφαιρέση απ’ αυτού τας χώρας, ών ήρχε, και καταστή αυτός μόνος κύριος της Ανατολής. Είχε δε καταλάβει ήδη τας πόλεις Βυζάντιον και Ηράκλειαν την παρά την Προποντίδα (την παλαιάν Πέρινθον), ότε ο Λικίνιος ενίκησεν αυτόν ολοσχερώς εν μάχη τινί παρά την Αδριανούπολιν (313) Ο Μαξιμίνος τραπείς εις φυγήν, ίνα μη αιχμαλωτισθή έλαβε δηλητήριον και απέθανε κατ’ ακολουθίαν τούτου εν μέσω φρικτών βασάνων. Τότε δε ο Λικίνιος έμεινε μόνος κύριος εν τη Ανατολή, όπως ο Κωνσταντίνος εν τη Δύσει. Αλλά και μεταξύ των ούτω δύο μόνον υπολειφθέντων αυτοκρατόρων εξερράγη μετ’ ολίγον νέος πόλεμος, καθ’ όν ήτο πάλιν νικητής ο Κωνσταντίνος (314 μ. Χ.). Διά της νίκης δε ταύτης, μεθ’ ήν ο Λικίνιος ηναγκάσθη να συνομολογήση ειρήνην, αφήρεσεν ο Κωνσταντίνος από του αντιπάλου την Παννονίαν (την νυν Ουγγαρίαν), την Δαλματίαν, Δακίαν (Μολδοβλαχίαν), Μακεδονίαν και Ελλάδα. Ώστε του Λικινίου η αρχή περιωρίσθη νυν μόνον εις τας Ασιατικάς χώρας και εν Ευρώπη εις την Θράκην και την κάτω Μοισίαν. Αλλά και η νέα ειρήνη διήρκεσεν ολίγον μόνον χρόνον. Επειδή ο Λικίνιος, εναντίον των εν Μεδιολάνω συμφωνηθέντων, κατεδίωκεν εν τω κράτει αυτού την Χριστιανικήν θρησκείαν, ο Κωνσταντίνος εκήρυξε κατ’ αυτού αύθις τον πόλεμον (323 μ. Χ.) και ενίκησεν αυτόν δις κατά ξηράν (εν Αδριανουπόλει και εν Χρυσουπόλει) και κατά θάλασσαν καταστρέψας τον στόλον αυτού εν Ελλησπόντω (εν τη ναυμαχία ταύτη διεκρίθη ο από Μαμερτίνης γενναίος υιός του Κωνσταντίνου Κρίσπος). Ο Λικίνιος ηναγκάσθη να παραδοθή εν Νικομηδεία εις τον νικητήν, όστις, καθαιρέσας νυν αυτόν από της αυτοκρατορικής αρχής, εχαρίσατο αυτώ την ζωήν· αλλ’ είτα ο Λικίνιος φωραθείς ως επιβουλεύων τω Κωνσταντίνω εφονεύθη κατά διαταγήν αυτού (324 μ. Χ.). Ο Κωνσταντίνος έμεινε νυν μόνος κύριος του Κράτους.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο Κωνσταντίνος ο Μέγας ως μόνος άρχων του Ρωμαϊκού Κράτους (323-337μ. Χ.).

Αφού ο Κωνσταντίνος εγένετο μόνος κύριος του Ρωμαϊκού κράτους εξετέλεσε το προ πολλού υπό των πραγμάτων και των περιστάσεων παρασκευασθέν και αναγκαίον καταστάθέν έργον της μεταθέσεως του κέντρου του Ρωμαϊκού κράτους από της Δύσεως εις την Ανατολήν. Ως είδομεν, ο Διοκλητιανός ήδη είχε στήσει την έδραν αυτού εν Ανατολή, εν Νικομηδεία, ένεκα λόγων στρατιωτικών και πολιτικών. Εις δε την απόφασιν του Κωνσταντίνου συνετέλεσαν, πλην των στρατιωτικών και πολιτικών λόγων, και εσωτερικοί λόγοι ηθικοί. Ο Κωνσταντίνος πεπεισμένος εν τη καρδία αυτού περί της αληθείας της χριστιανικής πίστεως, έχων δε πεποίθησιν, ότι πάσαι αι νίκαι και επιτυχίαι, άς ήρατο μέχρι νυν εναντίον των αντιπάλων και δι' ών κατέστη μόνος του σύμπαντος Ρωμαϊκού κράτους άρχων, ήσαν αποτελέσματα της προς τον Ιησούν Χριστόν πίστεως, εξεδήλου διηνεκώς επί μάλλον την προς την νέαν θρησκείαν αφοσίωσιν αυτού. Μετά το μνημονευθέν διάταγμα του Μεδιολάνου το εκδοθέν τω 313 μ. Χ., δι' ού η χριστιανική θρησκεία απέλαυεν εν τω Ρωμαϊκώ κράτει τελείας ισότητος δικαιωμάτων προς την αρχαίαν των Ρωμαίων εθνικήν θρησκείαν, εξέδωκεν από του 315 μέχρι 323 μ. Χ. νέους νόμους, δι' ών ο Χριστιανισμός καθίστατο κατά μικρόν θρησκεία του κράτους, μειζόνων απολαύων νυν τιμών και προνομιών ή η παλαιά θρησκεία. Τέλος δε, αφού τω 323 εγένετο μόνος άρχων του κράτους, εξέδωκε νόμους, εν οίς αποκαλύπτεται και ομολογείται η τελεία προς την χριστιανικήν θρησκείαν πίστις και αφοσίωσις αυτού. Εν τοις νόμοις τούτοις ο Κωνσταντίνος ομολογεί διά θερμών εκφράσεων την προς τον Θεόν των Χριστιανών πίστιν αυτού, θεωρών αυτόν ως δοτήρα των νικών αυτού και πιστεύων ότι ο Θεός εξελέξατο αυτόν ίνα σώση το Ρωμαϊκόν κράτος από των εσωτερικών ταραχών και πολέμων και των κατά των Χριστιανών διωγμών («ταις σαις γαρ υφηγήσεσιν ενεστησάμην σωτηριώδη πράγματα και διήνυσα· την σην σφραγίδα πανταχού προβαλλόμενος καλλινίκου ηγησάμην στρατού»). Προς τούτοις εν τοις νόμοις τούτοις ο Κωνσταντίνος καλεί τους Χριστιανούς «πιστεύοντας», τους δε μη Χριστιανούς «πλανωμένους», αποκαλεί δε τους Χριστιανούς και Ανατολικούς, διότι εν Ανατολή ήσαν οι πλείστοι των Χριστιανών. Και υπέρ των Ανατολικών τούτων, ως συντριβέντων υπό των συμφορών, επικαλείται ιδιαιτέρως την χάριν του Θεού (7).

Η τοιαύτη λοιπόν προς την χριστιανικήν πίστιν αφοσίωσις και προς τους Χριστιανούς της Ανατολής ιδιαιτέρα αγάπη του Κωνσταντίνου υπήρξεν εν μέρει αιτία ίνα ούτος μεταβιβάση την έδραν του κράτους εις την Ανατολήν. Διότι υπήρχον μεν και εν Ρώμη

Χριστιανοί, αλλ' η πόλις αύτη ήτο συνδεδεμένη έτι στενώτατα τυπικώς μετά των αρχαίων πολιτειακών αυτής θεσμών, οίτινες πάλιν ήσαν συνδεδεμένοι μετά των θεσμών της αρχαίας των Ρωμαίων εθνικής θρησκείας. Τουναντίον δε η Ελληνική Ανατολή, ένθα επί των προηγουμένων αυτοκρατόρων εγένοντο οι δεινότατοι διωγμοί, αυξήσαντες μάλλον ή ελαττώσαντες την ηθικήν δύναμιν της νέας πίστεως, ήτο ισχυρώς χριστιανική.

Ταύτα πάντα έπεισαν τον Κωνσταντίνον ίνα κτίση εν τη Ελληνική Ανατολή νέαν διαρκή πρωτεύουσαν του Ρωμαϊκού κράτους, προς τούτο δε εξελέξατο αυτήν την περί τον Θρακικόν Βόσπορον και τον Κεράτιον Κόλπον κειμένην αρχαίαν Ελληνικήν πόλιν Βυζάντιον (329). Της πόλεως ταύτης ευρύνας ο Κωνσταντίνος την περιφέρειαν και τα τείχη και περιλαβών εντός αυτής λόφους πέντε (εις τούτους προσετέθησαν έπειτα άλλοι δύο λόφοι, και εντεύθεν η νέα πόλις εκτισμένη επί 7 λόφων, ως η Ρώμη, εκλήθη Επτάλοφος) κατέστησεν αυτήν όλως νέαν και μεγάλην πόλιν και μεγαλοπρεπώς ετέλεσε τα εγκαίνια αυτής (τα γενέθλια της πόλεως) τη 11 Μαΐου 330 μ. Χ.

Η νέα αύτη πόλις, ής οι κάτοικοι, εκτός των ολίγων εκ Ρώμης νυν εις αυτήν μετοικησάντων αριστοκρατικών οίκων, ήσαν Έλληνες, ωνομάσθη βραδύτερον Κωνσταντινούπολις και Νέα Ρώμη, ως νέα πρωτεύουσα του Κράτους.

Προ της κτίσεως δ' έτι της Κωνσταντινουπόλεως ο Κωνσταντίνος απέδειξε και κατ' άλλον τρόπον το προς την Χριστιανικήν Εκκλησίαν μέγα διαφέρον και την προς τους Χριστιανούς Έλληνας στοργήν και αγάπην αυτού. Την Εκκλησίαν την Χριστιανικήν ετάραττε τότε, ιδίως εν Ανατολή, αίρεσίς τις ήτοι καινοτομία δογματική, διδασκαλία τις δηλονότι νέα αντικειμένη προς τα μέχρι νυν παραδεδομένα δόγματα της Εκκλησίας, αίρεσις καλουμένη Αρειανή από του ονόματος του αιρεσιάρχου Αρείου πρεσβυτέρου της των Αλεξανδρέων Εκκλησίας (8). Ο Κωνσταντίνος δε, ίνα καταπαύση την ταραχήν ταύτην και αποκαταστήση την θρησκευτικήν ειρήνην των εν Ανατολή ιδίως Χριστιανών, προσέφυγεν εις έργον μαρτυρούν το θερμόν αυτού υπέρ των Χριστιανών τούτων διαφέρον. Διότι, ενώ μέχρι τότε αι κατά τόπους αναφυόμεναι έριδες ελύοντο διά συνόδων εκκλησιαστικών τοπικών, ήτοι εν στεναίς τοπικαίς περιφερείαις ολίγων επαρχιών εκκλησιαστικών συγκροτουμένων, νυν πρώτον ο Κωνσταντίνος συνεκάλεσε Σύνοδον Οικουμενικήν, ήτοι σύνοδον επισκόπων και άλλων ανωτέρων κληρικών σύμπαντος του Ρωμαϊκού κράτους. Η πρώτη αύτη εν τη ιστορία της Εκκλησίας Οικουμενική Σύνοδος συνεκροτήθη τω 325 μ. Χ. (5 έτη προ της κτίσεως της Κωνσταντινουπόλεως) εν Νικαία της Βιθυνίας, ένθα συνήλθον 318 θεοφόροι πατέρες της Εκκλησίας· και εν ταύτη μετά πολλάς συζητήσεις κατεδικάσθη η αίρεσις του Αρείου, παρόντος και τούτου, και συνετάχθη το σύμβολον της Πίστεως, το καλούμενον σύμβολον της Νικαίας, όπερ συμπληρωθέν ύστερον εν τη δευτέρα Οικουμενική Συνόδω, τη

εν Κωνσταντινουπόλει μετά 56 έτη συγκροτηθείση (381 μ. Χ.), αποτελεί το παρά τοις Ορθοδόξοις Χριστιανοίς ιερόν σύμβολον της Πίστεως, το αρχόμενον από του Πιστεύω εις ένα Θεόν κλπ. (9). Ο Κωνσταντίνος ου μόνον παρέστη εις την Σύνοδον, αλλά και των εν αυτή συζητήσεων μετέσχε μετά πολλού διαφέροντος.

Αλλ' ο Κωνσταντίνος τοσαύτην επιδαψιλεύων εύνοιαν εις τους Χριστιανούς δεν κατεδίωξεν ουδαμώς τους εθνικούς (10). Τουναντίον δε θέλων να βασιλεύη η εσωτερική ειρήνη εν τω Κράτει επέτρεψε τελείαν ανεξιθρησκείαν «Ομοίαν τοις πιστεύουσιν οι πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν ειρήνης τε και ησυχίας απόλαυσιν (έλεγον οι νόμοι του Κωνσταντίνου)· αύτη γαρ η της κοινωνίας επανόρθωσις, και προς την ευθείαν αγαγείν οδόν ισχύει. Μηδείς τον έτερον παρενοχλείτω· έκαστος, όπερ η ψυχή βούλεται, τούτο και πραττέτω».

{24} Διά τον αυτόν δε λόγον ο Κωνσταντίνος έκτισε ναόν μεγαλοπρεπή εις την Αγίαν Ειρήνην, την συμβολίζουσαν την δι' αυτού υπό του Θεού δωρηθείσαν εσωτερικήν και εξωτερικήν ειρήνην, έθηκε δε τα θεμέλια και ναού της Αγίας Σοφίας του Θεού, ήτοι του Χριστού του εκπροσωπούντος την σοφίαν του Θεού, ούτινος η οικοδομία συνεπληρώθη υπό του υιού αυτού αυτοκράτορος Κωνσταντίου Α'. Έκτισε δε ο Κωνσταντίνος και πολλούς άλλους ναούς Χριστιανικούς.

{25} Η βασιλεία του Κωνσταντίνου ως μονάρχου του Ρωμαϊκού κράτους υπήρξεν ειρηνική. Διότι από βορρά μεν βαρβαρικαί επιδρομαί δεν εγένοντο· προς ανατολάς δε οι Πέρσαι διήγον διαρκώς εν ειρήνη, αφ' ού χρόνου ο Γαλέριος νικήσας τον βασιλέα αυτών Ναρσήν (11) τω 297 επέβαλεν αυτοίς ειρήνην, δι' ής παρεχωρήθησαν εις το Ρωμαϊκόν κράτος η Μεσοποταμία και πέντε επαρχίαι πέραν του Τίγρητος ποταμού, ανεγνωρίσθη δε υπό των Περσών και η επί την Αρμενίαν και Ιβηρίαν Ρωμαϊκή κυριαρχία. Εξ άλλου η ηθική αίγλη και η δύναμις του Κωνσταντίνου ύψωσε το κράτος εις μεγίστην παρά πάσι τοις λαοίς περιωπήν και δόξαν. Και αυτοί οι Αιθίοπες (πρόγονοι των Αβησσυνών) συνήψαν επί του Κωνσταντίνου σχέσεις προς το Ρωμαϊκόν κράτος.

Ούτως ο Κωνσταντίνος έθηκεν εν Ανατολή τα θεμέλια κράτους Χριστιανικού Ελληνικού. Είνε αληθές ότι ο πολιτικός και στρατιωτικός οργανισμός του κράτους, περί ού θέλομεν πραγματευθή αλλαχού του βιβλίου τούτου, ήτο Ρωμαϊκός, συνδεόμενος μετά του οργανισμού του όλου Κράτους και εν Ανατολή· και αυτή η επίσημος γλώσσα του Κράτους ήτο και εν Ανατολή η Λατινική· και επισήμως το κράτος εκαλείτο και ενταύθα Ρωμαϊκόν και οι πολίται Ρωμαίοι. Αλλ' η γλώσσα η λαλουμένη υπό του λαού,

η γλώσσα της Εκκλησίας, της παιδεύσεως και φιλολογίας ήτο Ελληνική· αυτή η πρωτεύουσα ήτο πόλις κατ’ ουσίαν Ελληνική, υπό Ελλήνων το πλείστον οικουμένη.

Μεθ’ όλα ταύτα το Κράτος του Κωνσταντίνου εν τω όλω αυτού περιλαμβάνον και το δυτικόν τμήμα του Ρωμαϊκού κράτους δεν δύναται να θεωρηθή Ελληνικόν, αλλά θεμέλιον στερεόν Ελληνικού Κράτους εν τω μέλλοντι, ευθύς ως ήθελε χωρισθή πολιτικώς, ως εγένετο μετ’ ού πολύ, η Ανατολή από της Δύσεως.

Η Εκκλησία η Χριστιανική και ιδίως η Ανατολική ετίμησε τον Κωνσταντίνον ως άγιον και ισαπόστολον βασιλέα και εν βασιλεύσιν απόστολον, φρονούσα ότι ο Κωνσταντίνος παρ’ αυτού του Θεού, απ’ ευθείας διά του εν τω ουρανώ φανέντος αυτώ σημείου του σταυρού (σ. 20), ουχί δε παρ’ ανθρώπων, ενεπνεύσθη και εδιδάχθη την εις Χριστόν πίστιν, και διότι κηρύξας, ως είδομεν, την εις Χριστόν πίστιν δι’ έργων και διά λόγων προσείλκυσε πολλούς, ως Απόστολος, εις την πίστιν ταύτην (12). {26} Και ως πρώτος δε Χριστιανός αυτοκράτωρ του Ρωμαϊκού Κράτους ωνομάσθη και υπό της Εκκλησίας βασιλεύς (13) υπό την ιεράν ιδιότητα της αρχής ταύτης κατά την Εκκλησίαν και κατά τας παραδόσεις της Παλαιάς Διαθήκης, κληθείς διά τούτο, όπως ύστερον πάντες οι Χριστιανοί βασιλείς του Ελληνικού κράτους, χριστός του Κυρίου, (14) ήτοι εκλεκτός του Θεού, τεταγμένος υπ’ αυτού ίνα άρχη του εκλεκτού (περιουσίου) λαού του Θεού, ήτοι των Χριστιανών.

Ο Κωνσταντίνος, ο τοσαύτα τελέσας έργα μεγάλα και νέαν περίοδον εγκαινίσας εν τη ιστορία του κόσμου και ιδίως εν τη ιστορία του Ελληνικού έθνους και Μέγας επικληθείς, ετελεύτησε τω 337 μ. Χ. εν Νικομηδεία, οπόθεν αχθείς ο νεκρός αυτού εις Κωνσταντινούπολιν εκηδεύθη μεγαλοπρεπώς και ετάφη εν τω υπό του Κωνσταντίνου αυτού κτισθέντι μεγάλω ναώ των Αγίων Αποστόλων. Ετιμήθη δε είτα ο Κωνσταντίνος και ως άγιος υπό της Εκκλησίας εορταζόμενος τη 21 Μαΐου μετά της μητρός αυτού Ελένης ως αγίας και ταύτης τιμωμένης (15).

2. Οι διάδοχοι του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ο Κωνστάντιος Α′ (337-363 μ. Χ.).

Μετά τον θάνατον του Κωνσταντίνου του Μεγάλου οι υιοί αυτού Κωνστάντιος, Κώνστας και Κωνσταντίνος, κατά την εν μέρει εκτελεσθείσαν του πατρός προ του θανάτου διάταξιν, διενεμήθησαν του όλου Ρωμαϊκού Κράτους την αρχήν. Και ο μεν Κωνστάντιος έλαβε πάσας τας Ασιατικάς χώρας και την Αίγυπτον, και τας νήσους του Αιγαίου πελάγους, και την Θράκην και την Κάτω Μοισίαν εν Ευρώπη, ο Κώνστας την λοιπήν εν Ευρώπη Ελληνικήν χερσόνησον μετά των προς βορράν Ιλλυρικών χωρών και την Ιταλίαν και τας απέναντι χώρας της Αφρικής, ο δε Κωνσταντίνος τας δυτικάς χώρας της Ευρώπης, ως πρώτου μεταξύ αυτών θεωρουμένου του εν Ανατολή Κωνσταντίου (16).

Αλλά και η νέα αύτη τριαρχία δεν διήρκεσε πολύ. Διότι τρία έτη μετά τον θάνατον του Κωνσταντίνου του Μεγάλου εκ των υιών ο Κωνσταντίνος Β′ θέλων ν′ αφαιρέση την Ιταλίαν από του αδελφού αυτού Κώνσταντος και επελθών κατ′ αυτού εις Ιταλίαν, εφονεύθη έν τινι παρά την Ακυληίαν μάχη· αλλά και ο Κώνστας εφονεύθη μετά 10 έτη (350 μ.Χ.) υπό του αρχηγού των εν Γαλατία στασιασάντων σωματοφυλάκων αυτού και σφετεριστού της αυτοκρατορικής αρχής γενομένου Φράγκου το γένος Μαγνεντίου. Αλλ′ επελθόντος μετ′ ολίγον του Κωνσταντίου κατά του Μαγνεντίου (351) ηττήθη και ούτος και φυγών εις Γαλατίαν εφονεύθη αυτόχειρ (353). Τότε δε πάσαι αι χώραι της Δύσεως υπετάγησαν εις τον Κωνστάντιον, όστις έμεινε νυν μόνος αυτοκράτωρ του όλου Ρωμαϊκού κράτους εδρεύων εν Κωνσταντινουπόλει.

Του Κωνσταντίου Α′ η βασιλεία, διηνεκώς εταράσσετο εσωτερικώς υπό θρησκευτικών ερίδων μεταξύ των Ορθοδόξων Χριστιανών, ήτοι των οπαδών του συμβόλου της Νικαίας, ού καρτερικώτατος και ατρόμητος υπέρμαχος ήτο ο τότε πατριάρχης Αλεξανδρείας Αθανάσιος, και των Αρειανών και Ημιαρειανών (17), ών προστάτης ήτο αυτός ο αυτοκράτωρ Κωνστάντιος. Πλην δε των εσωτερικών τούτων ταραχών, επήλθε και ο πόλεμος ο προς τους Πέρσας. Οι Πέρσαι, οίτινες μετά τας ήττας, άς έπαθον υπό του Γαλερίου και μετά την επονείδιστον αυτοίς ειρήνην του 297 (ίδ. σ. 25), ησύχαζον επί πεντήκοντα περίπου έτη, νυν αύθις ετάραττον την εξωτερικήν ειρήνην του Κράτους κατά τα μεθόρια. Το γεγονός δε τούτο υπεχρέωσε τον Κωνστάντιον, επειγόμενον συγχρόνως να στρατεύση εναντίον του Μαγνεντίου, να αναθέση την αρχηγίαν του κατά Περσών πολέμου εις τον ανεψιόν αυτού Γάλλον, αναγορεύσας αυτόν

και καίσαρα. Ο Γάλλος δεν διέπραξε μεγάλα έργα εναντίον των Περσών, αλλά και ούτοι δεν ήραντο σπουδαίας επιτυχίας εναντίον των Ρωμαίων. Μετ’ ολίγον δε διαβληθείς ο Γάλλος προς τον Κωνστάντιον ως μελετών να αναρρηθή αύγουστος, εφονεύθη κατά την τούτου διαταγήν (354)· έμελλε δε να πάθη το αυτό και ο νεώτερος αυτού αδελφός Ιουλιανός, αν μη επροστάτευεν αυτόν η αυτοκράτειρα Ευσεβία. Διά της προστασίας αυτής σωθείς ο Ιουλιανός, ο μόνος έτι ζων ανεψιός του Κωνσταντίνου του Μεγάλου, επί τινα μεν χρόνον εσπούδασεν εν Αθήναις, είτα δε εστάλη, νεαρός έτι την ηλικίαν ων, ως καίσαρ εις την Γαλατίαν, ένθα έδειξε, παρά την νεανικήν αυτού ηλικίαν, πολλά δείγματα στρατιωτικής και στρατηγικής αρετής εν τοις εναντίον των Γερμανικών λαών, των Φράγκων και των Αλαμαννών πολέμοις, κατανικήσας τούτους ολοσχερώς παρά το Στρασβούργον (359 μ. Χ.). Αλλά τότε ακριβώς ο Κωνστάντιος θέλων να στρατεύση εναντίον των Περσών εζήτησε παρά του Ιουλιανού την εις αυτόν αποστολήν μέρους του εν Γαλατία Ρωμαϊκού στρατού. Το στρατόπεδον του Ιουλιανού ήτο ιδρυμένον εν Λουτηκία της Γαλατίας (εν τοις νυν Παρισίοις), ότε αφίκετο η διαταγή του Κωνσταντίου. Ότε δε ο Ιουλιανός ανεκοίνωσε ταύτην εις τον στρατόν, ούτος μη θέλων να καταλίπη τον Ιουλιανόν, στασιάσας κατά του Κωνσταντίου ανεκήρυξεν αύγουστον τον Ιουλιανόν. Ούτος ανεκοίνωσε τα γενόμενα εις τον Κωνστάντιον και προέτεινεν αυτώ συμβιβασμόν. Αλλ’ ο Κωνστάντιος, όστις εστράτευε τότε εναντίον των Περσών, μαθών τα γενόμενα και ουδένα στέργων συμβιβασμόν, διέκοψε την κατά Περσών πολεμικήν ενέργειαν, ίνα επέλθη κατά του Ιουλιανού, όστις και αυτός επήρχετο κατά του Κωνσταντίου. Αλλ’ ενώ ούτω μέγας ηπειλείτο εμφύλιος πόλεμος εν τω Κράτει, ο Κωνστάντιος αφικόμενος ήδη εις Κιλικίαν της Μ. Ασίας ετελεύτησε (30 Οκτωβρίου 361 μ. Χ.). Επειδή δε ουδείς πλην του Ιουλιανού υπελείπετο εν τη ζωή κληρονόμος εκ του οίκου του Κωνσταντίνου του Μεγάλου, απεσοβήθη ο εμφύλιος πόλεμος και σύμπαν το Κράτος ανεγνώρισε την αρχήν του Ιουλιανού.

3. Ιουλιανός (361363 μ. Χ.).

Ο Ιουλιανός ως στρατιώτης και στρατηγός ηρωικός και ως βασιλεύς πεπαιδευμένος και λόγιος μη στερούμενος καί τινος ευγενείας ήθους, είχε πολλά τα προσόντα, ίνα καταστή αγαθός ηγεμών. Αλλ' ατυχώς διά το νεανικόν της ηλικίας και την απειρίαν των πραγμάτων και διά τας του παρελθόντος βίου περιπετείας, προ πάντων δε διά το μονομερές της παιδεύσεως, η αγαθή αυτού φύσις δεν υπήρξεν αμιγής και πολλών ελαττωμάτων. Γεννηθείς τω 331 μ. Χ. ήγεν ήδη το έκτον έτος της ηλικίας, ότε αποθανόντος του θείου αυτού Κωνσταντίνου του Μεγάλου επήλθεν η φοβερά σφαγή των αρρένων συγγενών του αυτοκρατορικού οίκου, αφ' ής εσώθησαν μόνον αυτός και ο αδελφός αυτού Γάλλος. Η πρώτη παίδευσις του Ιουλιανού εγένετο υπ' ανδρός εμφυτεύσαντος αυτώ την προς τα Ελληνικά γράμματα και την Ελληνικήν φιλοσοφίαν αγάπην. Αλλ' εν μέσω της τοιαύτης παιδεύσεως, ότε συνεπλήρωσε το τρισκαιδέκατον έτος της ηλικίας, εκλείσθη μετά του αδελφού αυτού Γάλλου εις μοναστήριον, ίνα λάβωσιν αμφότεροι ανατροφήν μοναχικήν. Αλλ' ενώ ο μικρόνους Γάλλος εγένετο ούτω πράγματι δεισιδαίμων και φανατικός χριστιανός, ο ευφυής Ιουλιανός εν τω περιωρισμένω μοναχικώ βίω ουδέν διδασκόμενος εκ της υψηλοτέρας και βαθυτέρας χριστιανικής σοφίας, προς μεν την θρησκείαν την Χριστιανικήν μεγάλην ησθάνετο αποστροφήν, ηδέως δε ανεμιμνήσκετο των διδαγμάτων της πρώτης παιδεύσεως αυτού. Μετά οκταετή τοιούτον μοναχικόν βίον ηδυνήθη πάλιν να επιδοθή εις την σπουδήν των Ελληνικών γραμμάτων (εν πνεύματι ουχί χριστιανικώ)· μετά δε τον θάνατον του αδελφού αυτού, διά της προστασίας της αυτοκρατείρας Ευσεβίας απαλλαγείς του κατ' αυτού ωσαύτως επιβουλευομένου κινδύνου του θανάτου, μετέβη εις Αθήνας (354), ίνα εν της αυτόθι περιφήμω τότε ρητορική και φιλοσοφική σχολή εξακολουθήση τας σπουδάς αυτού, καθ' όν χρόνον εσπούδαζον εν Αθήναις και ο Βασίλειος και ο Γρηγόριος, οι γενόμενοι ύστερον μεγάλοι πατέρες και διδάσκαλοι της Εκκλησίας και σφοδρότατοι διά λόγου και διά καλάμου ανταγωνισταί του Ιουλιανού εν τω τούτου κατά του Χριστιανισμού πολέμω. Εν Αθήναις ο Ιουλιανός ελθών εις στενάς σχέσεις προς πολλούς ρήτορας, σοφιστάς και φιλοσόφους εθνικούς, και νέαν εμπνευσθείς αγάπην προς την Ελληνικήν αρχαιότητα, εξεδήλου φανερώς την προς τον Χριστιανισμόν αποστροφήν αυτού. Εν τω Χριστιανισμώ, ούτινος ουδόλως ενόει την εσωτερικήν πνευματικήν φύσιν και ηθικήν δύναμιν, χαρακτήρα και αξίαν, έβλεπεν απλώς τον βία επιβληθέντα αυτώ μοναχικόν περιορισμόν, ενώ εν τη εθνική θρησκεία έβλεπε το κάλλος της ελληνικής ποιήσεως και τέχνης. Εν Αθήναις άλλως ολίγον μόνον χρόνον διέμεινεν ο Ιουλιανός, διότι ήδη τω 355 επέμφθη ως καίσαρ εις την Γαλατίαν, ένθα κατ' αξιοθαύμαστον τρόπον ο νεαρός το 25 έτος της ηλικίας άγων φιλόσοφος, ο προ μικρού καταλιπών τα εδώλια του σπουδαστού, απεδείχθη μεγαλοφυής στρατηγός διαπράξας όσα είδομεν ανωτέρω.

Ήγεν ήδη ο Ιουλιανός το τριακοστόν έτος της ηλικίας, ότε διά της συνδρομής των περιστάσεων κατέστη, καθά είδομεν, μόνος κύριος του Ρωμαϊκού Κράτους εδρεύων εν Κωνσταντινουπόλει. Πρωτίστη νυν φροντίς του Ιουλιανού ήτο να αναδείξη αύθις την αρχαίαν Ελληνικήν θρησκείαν επίσημον θρησκείαν του Κράτους, μη εννοών ότι ο αρχαίος Ελληνισμός ως θρησκεία ουδεμίαν πλέον ηδύνατο να έχη ζωτικότητα πνευματικήν και ότι μόνη η χριστιανική πίστις ως θρησκεία ηδύνατο να παρέχη πνευματικήν ζωήν τη ανθρωπότητι, προάγων τους οπαδούς αυτής εις τα δημόσια αξιώματα, εκβάλλων δε εκ τούτων τους Χριστιανούς, ανορθών την εθνικήν λατρείαν διά μεγαλοπρεπών τελετών και διά δωρεών βασιλικών εις τους αρχαίους ναούς και μαντεία και αναστρεφόμενος οικειότατα μετά των εθνικών ιερέων και σοφιστών. Αιματηρούς διωγμούς κατά των Χριστιανών δεν ενήργησεν, αλλ' ηθικώς κατεδίωκεν αυτούς· προς τοις άλλοις δε απηγόρευεν αυτοίς να σπουδάζωσιν εν τοις σχολείοις την Ελληνικήν γλώσσαν. Διά την τοιαύτην αυτού προς τους Χριστιανούς πολιτείαν κατεδικάσθη υπό της Χριστιανικής Εκκλησίας κληθείς Αποστάτης και Παραβάτης και εμισήθη σφόδρα υπό των Χριστιανών· και πατέρες δε της Εκκλησίας μεγάλοι, μάλιστα ο πρώην εν Αθήναις συσπουδαστής αυτού Γρηγόριος ο Θεολόγος, σφοδρούς έγραψαν κατ' αυτού στηλιτευτικούς λόγους, ιδίως διά την υπ' αυτού γενομένην εις τους Χριστιανούς απαγόρευσιν της σπουδής των Ελλήνων ποιητών και συγγραφέων. Αλλ' η βασιλεία του Ιουλιανού υπήρξε λίαν βραχυχρόνιος και ο κατά των Χριστιανών διωγμός, ως προέλεγεν ο μέγας Αθανάσιος, «νεφύδριον ην και ταχύ παρήλθεν». Αφικόμενος εις Κωνσταντινούπολιν τω 362 ο Ιουλιανός εστράτευσε κατά το έαρ του επομένου έτους (363) εναντίον των Περσών, ών βασιλεύς ήτο ο από 310 μ. Χ. ανελθών εις τον θρόνον και εναντίον του Κωνσταντίου Α' πολεμήσας Σαπώρης (Σαχπούρ) Β'. Την στρατείαν διεξήγαγεν εν αρχή ο Ιουλιανός μετά πολλής ορμής και ανδρείας λαβών επιθετικήν στάσιν και εισβαλών τολμηρώς εις τας χώρας της Περσίας, αλλ' ύστερον παραπλανηθείς εις ερήμους χώρας ηναγκάσθη να υποχωρήση παρακολουθούμενος εκ του σύνεγγυς υπό μεγάλου στρατού των πολεμίων. Κατά την υποχώρησιν δε ταύτην τρωθείς καιρίως έν τινι μικρά αψιμαχία απέθανεν εκ της πληγής (κατά Ιούλιον του 363 μ. Χ.) το 32 άγων της ηλικίας έτος (18).

4. Ιοβιανός (363-364).

Αποθανόντος του Ιουλιανού, ουδενός πλέον υπάρχοντος φυσικού κληρονόμου της αρχής εκ του οίκου του Κωνσταντίνου του Μεγάλου, ο στρατός ανηγόρευσεν ως αυτοκράτορα επί του πεδίου αυτού της μάχης τον ανώτερον αξιωματικόν Ιοβιανόν, όντα Χριστιανόν και μάλιστα ορθόδοξον. Ούτος δε εθεώρησεν αναγκαίον να συνομολογήση ευθύς ειρήνην προς τους πολεμίους και μάλιστα επί όροις ουχί εντίμοις εις το Ρωμαϊκόν Κράτος, αφού δι’ αυτής απεδίδοντο εις τους Πέρσας πάσαι αι διά των νικών του Γαλερίου (ίδ. σελ. 25) προσαρτηθείσαι εις το Κράτος πέραν του Τίγρητος πέντε επαρχίαι και η περίφημος επί του ποταμού τούτου κειμένη πόλις Νίσιβις (νυν Νεδζίπ) η επί αιώνας διατελούσα μήλον έριδος μεταξύ των δύο κρατών. Προς τούτοις ο αυτοκράτωρ ούτος ανεκάλεσεν ευθύς μετά την ανάρρησιν αυτού τα υπό του Ιουλιανού εναντίον των Χριστιανών εκδοθέντα διατάγματα και απέδωκεν εις την Χριστιανικήν θρησκείαν την προτέραν εν τω Κράτει θέσιν και δύναμιν. Αλλ’ ο Ιοβιανός πριν ή έτι επιστρέψη εις Κωνσταντινούπολιν ετελεύτησε καθ’ οδόν υπό νόσου εν Βιθυνία (κατά Φεβρουάριον του 364 μ. Χ.) 8 μήνας μετά την ανάρρησιν αυτού· και ο στρατός ανηγόρευσε τότε αυτοκράτορα τον επίσης ορθόδοξον Χριστιανόν στρατηγόν Ουαλεντινιανόν.

5. Οι αυτοκράτορες Ουαλεντινιανός (364-376) και Ουάλης (364-378).

Ο αυτοκράτωρ Ουαλεντινιανός, θεωρών αναγκαιοτέραν την παρουσίαν αυτού εν τη Δύσει ή τη Ανατολή, ανηγόρευσεν αυτοκράτορα της Ανατολής τον αδελφόν αυτού Ουάλεντα, αυτός δε μετέβη εις τας δυτικάς χώρας του κράτους. Ενταύθα επολέμησεν ο Ουαλεντινιανός επιτυχώς εναντίον των διαφόρων Γερμανικών φυλών, αίτινες εποιούντο κατά το σύνηθες επιδρομάς εις τας χώρας του κράτους, και ιδίως εναντίον του Γερμανικού λαού των Αλαμαννών, οίτινες εισέβαλλον εις την ανατολικήν Γαλατίαν.

Ο δε Ουάλης ο άρχων των Ελληνικών χωρών της Ανατολής ήτο μεν Χριστιανός, ουχί όμως και ορθόδοξος ως ο αδελφός αυτού, αλλ’ ημιαρειανός, και ως τοιούτος κατεδίωκε τους οπαδούς της ορθοδοξίας καθ’ όλον το Κράτος, θέλων να επιβάλη πανταχού του κράτους το δόγμα των ημιαρειανών. Ενώ δε ούτω θρησκευτικαί έριδες ετάρασσον την εσωτερικήν ειρήνην της Ανατολής, οι Πέρσαι εγένοντο αύθις απειλητικοί εν τοις μεθορίοις υπό τον έτι ζώντα και βασιλεύοντα Σαπώρην Β′. Κατά τούτου στρατεύσας ο Ουάλης κατώρθωσε να υποχρεώση αυτόν να συνομολογήση ανακωχήν προς το Κράτος. Αλλά κίνδυνοι άλλοι νέοι ενέσκηψαν νυν ορμητικώς από βορρά επί την Ανατολήν.

Είδομεν ότι (σ. 10) ο Γερμανικής καταγωγής λαός των Γότθων είχεν ιδρύσει περί τας αρχάς του 3 μ. Χ. αιώνος δύο κράτη βαρβαρικά εκτεινόμενα από της Βαλτικής θαλάσσης μέχρι του Ευξείνου, το των Ανατολικών Γότθων ή Ουστρογότθων και το των Δυτικών Γότθων ή Βησιγότθων, και ότι οι Βησιγότθοι ώκουν μεταξύ του Δανουβίου και του Βορυσθένους, ανατολικώτερον δε τούτου μέχρι του Τανάιδος ή Δων ώκουν οι Ουστρογότθοι.

Οι Γότθοι ούτοι, και μάλιστα οι Ουστρογότθοι, είχον προσέλθει εις τον Χριστιανισμόν από του τέλους του 3 μ. Χ. αιώνος, και εν τη α′ εν Νικαία Οικουμενική συνόδω είχε παραστή και επίσκοπος αυτών καλούμενος Ουλφίλας (19), ο κυρίως διαδούς την Χριστιανικήν πίστιν μεταξύ των Γότθων και των άλλων Γερμανικών λαών. Ο Ουάλης εν αρχή της βασιλείας αυτού επολέμησεν επί τρία έτη εναντίον των Βησιγότθων, διότι ούτοι είχον υποστηρίξει διά 30 χιλιάδων οπλιτών σφετεριστήν τινα αντίπαλον του αυ-

τοκράτορος, και υπεχρέωσε τον βασιλέα αυτών Αθανάριχον, όστις ήτο Χριστιανός, να μη επιτρέπη εις τους Γότθους αυτού να διαβαίνωσι τον Δανούβιον και να εισέρχωνται εις τας χώρας του κράτους· συγχρόνως δε κατώρθωσε να δεχθώσιν ο Αθανάριχος και οι Βησιγότθοι αυτού το δόγμα των Αρειανών (μάλλον των Ημιαρειανών). Ένεκα δε τούτου και άλλοι τινές Γερμανικοί λαοί (Γεπίδαι, Βανδήλοι, Λαγγοβάρδοι) δεξάμενοι παρά των Γότθων τον Χριστιανισμόν επρέσβευον το δόγμα των Αρειανών.

Ενώ λοιπόν οι Βησιγότθοι διήγον εν ειρήνη προς το Ρωμαϊκόν κράτος υπό τον βασιλέα αυτών Αθανάριχον κατά τας γενομένας προς τον Ουάλεντα συνθήκας, αίφνης, καθ’ όν χρόνον ο Ουάλης ένεκα του κατά Περσών πολέμου μεταβάς εις τας ανατολικάς χώρας του κράτους αυτού ευρίσκετο εν Αντιοχεία της Συρίας, ήλθον προς αυτόν πρέσβεις των Βησιγότθων τούτων, τω 376 μ. Χ., τω αυτώ έτει, καθ’ ό ετελεύτα εν τη Δύσει ο αυτοκράτωρ Ουαλεντινιανός, αιτούμενοι παρά του Ουάλεντος ίνα επιτρέψη αυτοίς να διαβώσι τον Δανούβιον και εγκαθιστάμενοι εντεύθεν του ποταμού τούτου εντός των ορίων του κράτους, ως υπήκοοι του αυτοκράτορος, αμύνωνται εναντίον των βαρβάρων υπέρ της ασφαλείας του Κράτους.

Η αιτία του τοιούτου παρά τω Ουάλεντι διαβήματος των Βησιγότθων ήτο μέγα τι γεγονός των τότε χρόνων εν τη παγκοσμίω ιστορία, η Μεγάλη καλουμένη Μετανάστευσις των λαών, η τοσούτων γενομένη αφορμή μεγάλων μεταβολών εν τε τω όλω Ρωμαϊκώ κράτει και εν τω βαρβαρικώ κόσμω της Ευρώπης, και επιταχύνασα την κατάλυσιν του Ρωμαϊκού κράτους εν τη Δύσει. Διά τούτο ανάγκη, ίνα νοήσωμεν καλώς τα νυν μεταξύ του Ουάλεντος και των Βησιγότθων γινόμενα, να διακόψωμεν επί μικρόν την αφήγησιν της ιστορίας του Ουάλεντος και να στρέψωμεν το βλέμμα ημών προς τας αχανείς εκείνας χώρας της Ασίας και της ανατολικής Ευρώπης, εξ ών, οιονεί τις πλήμμυρα βαρβαρική, επήλθεν επί το Ρωμαϊκόν κράτος και την λοιπήν Ευρώπην το πλήθος εκείνο των βαρβάρων επιδρομέων γενικήν εν τω πλείστω μέρει της Ευρώπης επενεγκόν αναστάτωσιν φυλών και εθνών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

1. Οι Ούννοι.

Ως είπομεν, οι Γότθοι κατά τον 4 μ. Χ. αιώνα ώκουν εν τη Ανατολική Ευρώπη μέχρι του Τανάιδος ή Δων ποταμού. Όπισθεν τούτου και ανατολικώτερον μεταξύ του Δων και του νυν Βόλγα ποταμού ώκει φυλή τις ανάμικτος εκ Γερμανών και Σλαύων, η φυλή των Αλανών, όπισθεν δε και ανατολικώτερον τούτων μέχρι των ένδον της Ασίας ήσαν βάρβαροι λαοί άγνωστοι εις τον Ρωμαϊκόν κόσμον. Ούτως είχον τα πράγματα εν τη Ανατολική Ευρώπη ότε επί της βασιλείας του Ουάλεντος εν τη Ανατολή και του Ουαλεντινιανού εν τη Δύσει, περί το 374 μ. Χ., ήχησε δεινώς ανά παν το Ρωμαϊκόν κράτος και μεταξύ των εν τη μέση και Ανατολική Ευρώπη Γερμανικών και Σλαυικών λαών το φοβερόν όνομα των Ούννων. Διεδόθη πανταχού η φήμη ότι απ’ ανατολών, εκ των πέραν του Τανάιδος και του Βόλγα χωρών, επήρχοντο στίφη βαρβάρων ειδεχθεστάτων την όψιν και αγριωτάτων τον βίον.

Στίφη Αλανών και Γότθων φευγόντων προς δυσμάς έμπροσθεν του εμφανισθέντος βαρβάρου λαού διέδιδον τας τρομακτικωτάτας περί αυτού ειδήσεις, μαρτυρούσας οίαν εντύπωσιν εις την φαντασίαν αυτών ενεποίουν οι νέοι βάρβαροι επιδρομείς της Ευρώπης. «Από των χιονοσκεπών ορέων της Ασίας εκυλίσθησαν απειράριθμα καταστρεπτικά, ακάθεκτα εν τη ορμή αυτών στίφη, μικράν ομοιότητα έχοντα προς ανθρώπους, αντί προσώπων έχοντα όγκον σαρκός, άνευ πώγωνος και μετά μικρών κοίλων οφθαλμών και πλατειών ρινών, αναστήματος βραχέος, όμοια προς δίποδα θηρία ή προς κορμούς ατελώς μεμορφωμένους, δυσειδέστατα τα σώμα, απεχθέστατα δ’ εν τω τρόπω του ζην αλλ’ ευκίνητα, οιονεί ιπτάμενα επί των ίππων αυτών». Περιεγράφοντο δε και υπό της προτρεχούσης αυτών φήμης και ως όντα λίαν αιμοχαρή, ως φονεύοντα δι’ ακοντίων ευστοχότατα ριπτομένων και θυσιάζοντα τους αιχμαλώτους εις τους θεούς αυτών. Ελέγετο δε ότι τα ανθρωποειδή ταύτα όντα παρήχθησαν από μίξεως των κακών δαιμόνων της ερήμου μετά Σκυθίδων βακχίδων. {35} Βραδύτερον, ότε οι Ούννοι εγνωρίσθησαν εκ του σύνεγγυς υπό των Γερμανών και των Ρωμαίων και περιεγράφησαν ακριβέστερον και πραγματικώτερον, εγνώσθη ότι ήσαν λαοί ανθρωπολογικώς Μογγολικής καταγωγής, βαρβαρώτατοι τον βίον, ουδέν γινώσκοντες των στοιχειωδεστάτων βίου οπωσούν ανεπτυγμένου, ούτε κώμας οικούντες ούτε κατοικίας έχοντες άλλας πλην των ίππων και των σκηνών αυτών, ουδέν εκτιμώντες ούτε των υλικών αγαθών (χρυσόν, άργυρον), αλλά τα πάντα καταστρέφοντες διά πυρός και σιδήρου και την μεγίστην ηδονήν αισθανόμενοι εν τω φονεύειν ανθρώπους και καταστρέφειν έργα ανθρωπίνης τέχνης. Νεώτεραι δε συγκριτικαί ιστορικαί μελέται κατέστησαν πιθανωτάτην την γνώμην, ότι οι Ούννοι ούτοι ήσαν οι αρχαιότερον εν τοις Σινικοίς χρονικοίς αναφερόμενοι Χιογκνού, λαοί Μογγολικής καταγωγής οι πλανώμενοι εις τας προς βορράν της Κίνας αχανείς πεδιάδας της βορείου Ασίας, πολλάς

και δεινοτάτας ποιούμενοι επιδρομάς εις τας Σινικάς χώρας, από δε του 2 μ. Χ. αιώνα εξαφανιζόμενοι εκ των ορίων της Κίνας, καταδιωκόμενοι υπ’ άλλων βαρβάρων και μεταβαίνοντες εις τας βορειοδυτικάς υπέρ την Κασπίαν χώρας της Ασίας και διεσπαρμένοι εν ταις μέχρι του Βόλγα ερήμοις πεδιάσιν, οπόθεν τω 374 πιεζόμενοι υπό νέων πάλιν βαρβάρων διέβησαν τον Βόλγαν και εισέβαλον εις την χώραν των Αλανών. Οι Αλανοί τάχιστα κατεβλήθησαν υπό των απειραρίθμων Ουννικών στιφών και διαβάντες τον Τάναϊν εισήλθον εις τας χώρας των Ουστρογότθων. Αλλ’ η θύελλα η Ουννική δεν εβράδυνε να ενσκήψη και ενταύθα. Οι Ουστρογότθοι γενναίως αντετάχθησαν υπό τον γηραιόν ηρωικόν βασιλέα αυτών Ερμάνριχον εναντίον των Ούννων, αλλ’ ο μεν Ερμάνριχος εφονεύθη μαχόμενος γενναίως, οι δε Ούννοι προήλασαν ακάθεκτοι προς τα πρόσω καταλαμβάνοντες πάσας τας μέχρι Δανουβίου χώρας. Οι Ουστρογότθοι καταδιωκόμενοι ετράπησαν προς τον άνω Δανούβιον, εις τας νυν Ουγγρικάς και Αυστριακάς χώρας, οι δε Βησιγότθοι εζήτησαν, ως είπομεν, να διέλθωσι τον Δανούβιον και να προσφύγωσιν εις τας εντεύθεν του ποταμού χώρας του Ελληνορωμαϊκού κράτους και επί τούτω ητήσαντο την άδειαν του Ουάλεντος. Εν τω μεταξύ οι Ούννοι εξέτειναν τας εισβολάς αυτών προς βορράν μέχρι της Βαλτικής θαλάσσης καταλαβόντες πάσας τας ευρυτάτας χώρας της νυν νοτίας και μέσης Ρωσίας και αναγκάσαντες τους εν τη μέση Ρωσία οικούντας Σκυθικούς ή Σλαυικούς λαούς να επιπέσωσιν επί τους παρά την Βαλτικήν και τον Ουιστούλαν και τον Άλβιν Γερμανικούς λαούς. Τότε οι Γερμανικοί λαοί οι βορειότερον και ανατολικώτερον οικούντες επέπεσον επί τους νοτιώτερον και δυτικώτερον οικούντας Γερμανούς, ούτοι δε πάλιν επί τας χώρας τας δυτικάς του Ρωμαϊκού κράτους διαβάντες τας Άλπεις και τον Ρήνον, είτα δε και τα Πυρηναία. Και εντεύθεν ήρξατο κίνησις λαών δίκην κυμάτων φερομένων από των όχθων της Βαλτικής μέχρι της Ιταλίας, Γαλατίας, Ισπανίας και εντεύθεν μέχρι της Αφρικής και των ορίων της Αιγύπτου. Τα αποτελέσματα της μεγάλης ταύτης επ’ άλληλα κινήσεως των Γερμανικών εθνών, ής αποτέλεσμα υπήρξεν η κατάλυσις του Ρωμαϊκού κράτους εν τη Δύσει, θέλομεν εκθέσει βραδύτερον εν τω οικείω τόπω, νυν δε επανερχόμεθα εις την ιστορίαν του Ουάλεντος, εφ’ ού το κύμα της μεταναστεύσεως των εθνών κατέκλυσεν εν μέρει και παροδικώς και την Ελληνικήν Ανατολήν.

2. Ο Ουάλης και οι Βησιγότθοι.

Επιδρομή αυτών εις το κράτος.

Ο Ουάλης εις τους Βησιγότθους τους παρ' αυτού αιτουμένους να εγκαταστώσιν εντός των ορίων του κράτους επέτρεψε να οικήσωσιν εν τη μεταξύ του Δανουβίου και του Αίμου Κάτω Μοισία (νυν Βουλγαρία), αλλ' επί τω όρω να παραδώσωσι τα όπλα αυτών εις τας αυτοκρατορικάς αρχάς και να παράσχωσιν ως ομήρους μέρος των παίδων αυτών, οίτινες επέμφθησαν εις την Μικράν Ασίαν. Αλλ' οι αυτοκρατορικοί υπάλληλοι εξήγειραν μετ' ολίγον την σφοδράν αγανάκτησιν του βαρβάρου, αλλ' ανδρείου λαού, παρέχοντες αυτοίς επί τιμαίς βαρυτάταις τα προς το ζην. Επειδή δε δεν ήσαν εντελώς άοπλοι, διότι είχον κατορθώσει να κρύψωσι μέρος των οπλών αυτών, κατεσκεύασαν δε και άλλα εν τω τόπω, εν ώ εγκατέστησαν, εξηγέρθησαν ένοπλοι και ενισχυθέντες υπό νέων στιφών Γοτθικών ελθόντων εκ των πέραν του Δανουβίου, μεθ' ών ηνώθησαν καί τινα μεμονωμένα στίφη Αλανών και Ούννων, υπερέβησαν τον Αίμον και εξεχύθησαν εις την Θράκην. Ο Ουάλης επήλθε μετά στρατού κατά των βαρβάρων, αλλ' εν τη μάχη, ήν συνήψαν προς αυτόν ούτοι πλησίον της Αδριανουπόλεως (9 Αυγούστου 378 μ. Χ.), ηττήθη κατά κράτος ο Ουάλης, απολέσας τα δύο τρίτα του στρατού αυτού. Πληγωθείς δε και αυτός ο Ουάλης και αχθείς εις αχυρώνα τινα εκάη εντός αυτού υπό των πυρπολησάντων αυτόν βαρβάρων αγνοούντων την ενταύθα παρουσίαν του αυτοκράτορος. Και νυν πάσα η ύπαιθρος χώρα μέχρι Θεσσαλίας και Ηπείρου ευρίσκετο εις την διάκρισιν των βαρβάρων, ών την ορμήν ανέκοπτον μόνον τα τείχη και τα οχυρώματα των πόλεων. {37} Την Κωνσταντινούπολιν υπερήσπισε τότε επιτυχώς η χήρα αυτοκράτειρα, Δομνίκα διά μισθοφόρων Σαρακηνών (Αράβων) μεταπευφθέντων εξ Ασίας.

3. Ο αυτοκράτωρ Γρατιανός (376-383) και ο Θεοδόσιος ο Μέγας (379-395 μ. Χ.).

Εν τω μεταξύ τον εν τη Δύσει δύο έτη προ του θανάτου του Ουάλεντος αποθανόντα αυτοκράτορα Ουαλεντινιανόν είχε διαδεχθή ο υιός αυτού Γρατιανός, μόλις το 16 της ηλικίας άγων έτος. Ο Γρατιανός ήτο, ως ο πατήρ αυτού, ορθόδοξος, δεν έδειξεν όμως την προς τους εθνικούς και προς τους ετεροδόξους Χριστιανούς υπό του Ουαλεντινιανού δειχθείσαν συνετήν μετριοπάθειαν και ανεξιθρησκείαν, αλλ' εν τω ζήλω αυτού υπέρ της ορθοδόξου Χριστιανικής πίστεως κατεδίωξεν αμφοτέρους. Καταλιπών δε την διοίκησιν της Ιταλίας εις τον ετεροθαλή αδελφόν αυτού Ουαλεντινιανόν, περιωρίσθη αυτός εις την διοίκησιν των κυρίως δυτικών χωρών υπερασπίζων αυτάς ως ο πατήρ αυτού εναντίον των από Γερμανίας βαρβαρικών επιδρομών. Ότε δε οι Βησιγότθοι εστράτευον εναντίον του θείου αυτού Ουάλεντος και εισέβαλλον εις την Θράκην, ο Γρατιανός παρεσκευάσθη ευθύς ίνα έλθη εις βοήθειαν του θείου αυτού, αλλ' εκωλύθη επί μικρόν ένεκα πολέμου τινός προς τους Αλαμαννούς, ούς ενίκησε λαμπρώς. Μετά την επελθούσαν εν Αδριανουπόλει καταστροφήν του Ουάλεντος ο Γρατιανός τοσούτω μάλλον εφρόντισε περί υπερασπίσεως της Ελληνικής χερσονήσου εναντίον των Βησιγότθων, όσον αι χώραι της χερσονήσου ταύτης, πλην της Θράκης, υπήγοντο εις το κράτος αυτού και ήσαν υπό την διοίκησιν του εν Ιταλία εδρεύοντος αδελφού αυτού Ουαλεντινιανού. Και νυν έπεμψεν ο Γρατιανός εις την Ανατολήν εναντίον των Βησιγότθων τον γενναίον, εξ Ιβηρίας καταγόμενον, στρατηγόν Θεοδόσιον δους αυτώ αξιόλογον στρατιωτικήν δύναμιν. Ο Θεοδόσιος ενίκησε τους Γότθους εν πολλαίς μάχαις· αλλ' η εντελής καθυπόταξις ή εξολόθρευσις των βαρβάρων τούτων ήτο έργον χαλεπώτατον, και διά τούτο μετά τετραετείς κατ' αυτών αγώνας έδωκεν αυτοίς ειρήνην επιεική (382 μ. Χ.). Επέτρεψε δηλονότι αυτοίς να οικήσωσι πάλιν εν Μοισία ως υπήκοοι του κράτους μετά τινος περιωρισμένης αυτονομίας, υποχρεούμενοι να συγκροτήσωσι στρατόν 40 χιλιάδων ανδρών υπηρετούντων υπό ιδίους αρχηγούς εν τω στρατώ του αυτοκράτορος. Ο στρατός ούτος καλούμενος τιμητικώς στρατός «συμμαχικός», «στρατός των φοιδεράτων» (Λατιν. foederati = σύμμαχοι), ήνου μεν την φυσικήν ανδρείαν των βαρβάρων προς την τέχνην την στρατιωτικήν των Ρωμαίων, και κατά τούτο υπό έποψιν καθαρώς στρατιωτικήν ήτο χρήσιμος, αλλ' ενταυτώ ήτο επικίνδυνος, ένεκα των προς αποστασίαν ροπών αυτού, ως απέδειξαν τούτο τα μετ' ολίγον συμβάντα. Τοιούτον υπήρξε το πρώτον μέρος των εν ταις Ελληνικαίς χώραις αποτελεσμάτων της Μεγάλης Μεταναστεύσεως των Εθνών· αλλά τα επί Ουάλεντος και Θεοδοσίου γενόμενα, καίπερ μεγάλας επενεγκόντα καταστροφάς εις ουκ ολίγας χώρας Ελληνικάς, ήσαν έτι απλούν προοίμιον των μεγάλων εις τας χώρας ταύτας επιδρομών, αίτινες εγένοντο επί των διαδόχων του Θεοδοσίου. Αλλ', ενόσω

εβασίλευεν ούτος, επεκράτει ησυχία τις μη διακοπείσα, μετά την μνημονευθείσαν προς τους Βησιγότθους ειρήνην μέχρι του θανάτου του βασιλέως.

Ο Θεοδόσιος, αφού ειρήνευσε την Ανατολήν εξωτερικώς, εζήτησε να δώση εις αυτήν και την εσωτερικήν ησυχίαν δι’ ισχυράς και συνετής κυβερνήσεως. Και κατεδίωξε μεν ως ευσεβής και ζηλωτής χριστιανός την εθνικήν λατρείαν, απαγορεύσας επισήμως διά νόμου την τέλεσιν αυτής και διαλύσας τους συλλόγους των εθνικών ιερέων και διατάξας να κλεισθώσιν οι ναοί και να δημευθώσιν αι περιουσίαι αυτών· αλλ’ οι διωγμοί ούτοι δεν υπήρξαν αιματηροί. Εξ άλλου ο Θεοδόσιος εν τω υπέρ της Χριστιανικής πίστεως ζήλω αυτού εφρόντισε να καταπαύση και τας εσωτερικάς εν τη χριστιανική Εκκλησία έριδας, αίτινες προήρχοντο από των έτι σωζομένων Αρειανών και Ημιαρειανών και από νέων αιρέσεων ή καινοτομιών δογματικών, ιδίως από της των Πνευματομάχων καλουμένων. Προς τον σκοπόν δε τούτον συνεκάλεσε, κατά το παράδειγμα του Κωνσταντίνου του Μεγάλου, Σύνοδον Οικουμενικήν εν Κωνσταντινουπόλει, την Β’ Οικουμενικήν Σύνοδον (281 μ. Χ.). Η Σύνοδος αύτη συνεπλήρωσε το σύμβολον της Νικαίας ως προς τα αναφερόμενα εις το Άγιον Πνεύμα, εθέσπισε δε και πολλάς εις την διοίκησιν της Εκκλησίας αναγομένας διατάξεις. Ένεκα της τοιαύτης ευσεβούς προς την Εκκλησίαν αφοσιώσεως ο Θεοδόσιος εκλήθη, υπό των Χριστιανών ιδίως, Μέγας.

Καθ’ όν χρόνον ο Θεοδόσιος αποκαθίστα εν τω ανατολικώ τμήματι, του Ρωμαϊκού κράτους την εξωτερικήν και την εσωτερικήν ειρήνην, εν τω δυτικώ τμήματι επήρχοντο σοβαραί ταραχαί εσωτερικαί. Ο νεαρός, αλλά γενναίος αυτοκράτωρ Γρατιανός ένεκα της μεγάλης αυτού προς τον στρατόν αυστηρότητος διήγειρε δυσαρεσκείας εν αυτώ, άς επωφεληθείς γενναίος τις εξ Ιβηρίας αξιωματικός Μάξιμος επανέστη εν Βρεττανία κατά του Γρατιανού αναγορευθείς αυτός υπό του στρατού αυτοκράτωρ. Ο Μάξιμος ευθύς μετά την αποστασίαν και την ανάρρησιν αυτού επήλθεν εναντίον του εν Γαλατία ευρισκομένου Γρατιανού, όστις εγκαταλειφθείς υπό του στρατού αυτού φεύγων εφονεύθη παρά το Λούγδουνον (την νυν Λυών) της Γαλατίας (383 μ. Χ.). Ο Θεοδόσιος ανεγνώρισεν εν αρχή, εξ ανάγκης, τον Μάξιμον ως αυτοκράτορα των δυτικών χωρών (Βρεττανίας, Γαλατίας και Ιβηρίας), υποχρεώσας αυτόν να αναγνωρίση την επί της Ιταλίας και της Αφρικής αρχήν του νεωτέρου αδελφού του Γρατιανού Ουαλεντινιανού Β’ (ίδ. σ. 37)· αλλ’ ότε ούτος επελθών και κατά της Ιταλίας και τρέψας εις φυγήν τον Ουαλεντινιανόν Β’ κατέστη κύριος απάσης της Δύσεως, τότε ο Θεοδόσιος προσέδραμεν εις τα όπλα και επελθών κατά του τολμηρού σφετεριστού ενίκησεν αυτόν εν Παννονία (τη νυν Ουγγαρία, ως είρηται). Ο Μάξιμος φεύγων εφονεύθη εν τη Ιταλική πόλει Ακυληία (388 μ. Χ.). Ο νικηφόρος Θεοδόσιος γενναιοφρόνως νυν έδωκεν εις τον Ουαλεντινιανόν Β’ πάσαν την αρχήν της Δύσεως. Αλλά μετ’ ολίγον εφονεύθη ο Ουαλεντινιανός Β’ υπό του εν τη Ρωμαϊκή στρατιωτική υπηρεσία ευρισκομένου Φράγκου Αρβογάστου, όστις αναγορεύσας αυτοκράτορα τον Ρω-

μαίον γραμματέα αυτού Ευγένιον ήθελεν αυτός πράγματι να άρχη εν ονόματι του νέου αυτοκράτορος (20) (392). Αλλ' ο Θεοδόσιος επελθών νυν κατά των νέων σφετεριστών ενίκησεν αυτούς ταχέως· και ο μεν Ευγένιος εθανατώθη υπ' αυτού του νικητού, ο δε Αραβόγαστος εφόνευσεν αυτός εαυτόν (394 μ. Χ.). Νυν ο Θεοδόσιος Α' ήνωσε σύμπαν το κράτος υπό το σκήπτρον αυτού. Αλλά μικρόν μόνον επέζησε τη τοιαύτη επιτυχία αποθανών μετά έν έτος (395 μ. Χ.) και καταλιπών την αρχήν εις τους δύο υιούς αυτού Αρκάδιον και Θεοδόσιον.

4. Αρκάδιος (395-408 μ. Χ.) και Θεοδόσιος (395-423 μ. Χ.)

Κατά την υπ’ αυτού του Θεοδοσίου Α’ προ του θανάτου γενομένην διάταξιν ο μεν πρεσβύτερος των υιών Αρκάδιος έλαβε την κυβέρνησιν του ανατολικού τμήματος του κράτους, ο δε νεώτερος Θεοδόσιος έλαβε την κυβέρνησιν του δυτικού τμήματος του κράτους. Επειδή δε από του γεγονότος τούτου ουδέποτε σχεδόν ή εν παρόδω και επ’ ολίγιστον μόνον χρόνον τα δύο τμήματα του κράτους ηνώθησαν υπό μίαν αρχήν και κυβέρνησιν, η υπό του Θεοδοσίου Α’ γενομένη μεταξύ των δύο υιών αυτού διανομή του κράτους και η εις τον θρόνον του Βυζαντίου άνοδος του Αρκαδίου θεωρούνται συνήθως ως η πραγματική αρχή του Ελληνορωμαϊκού κράτους της Ανατολής, του δυτικού μένοντος Λατινικού (21). {40} Εις δε την υπό τοιαύτην έννοιαν αντίληψιν του γεγονότος συνετέλεσε και τούτο, ότι, ενώ εν τη προηγουμένη επί των υιών του Μεγάλου Κωνσταντίνου διαιρέσει του κράτους, ως και επί της μεταξύ του Ουαλεντινιανού και του Ουάλεντος, το ανατολικόν τμήμα του κράτους περιελάμβανεν εν Ευρώπη μόνον την Θράκην και την κάτω Μοισίαν, αι δε λοιπαί εν Ευρώπη Ελληνικαί χώραι ηνωμέναι διοικητικώς μετά της Ιταλίας υπήγοντο εις την Δύσιν νυν το του Αρκαδίου κράτος περιελάμβανε και πάσας τας εν Ευρώπη Ελληνικάς χώρας, ως τούτο εγένετο και κατά την επί του Γρατιανού ανάρρησιν του Θεοδοσίου Α’ ως αυτοκράτορος της Ανατολής (379 μ. Χ.) (22). Αλλ’ όμως και μετά την επί των δύο παίδων του Θεοδοσίου Α’ διαίρεσιν του κράτους, η εσωτερική πολιτική ενότης μεταξύ των δύο τμημάτων του Ρωμαϊκού κράτους υφίστατο έτι επί ικανόν χρόνον, και το Ελληνικόν κράτος της Ανατολής δεν εχωρίζετο αποτόμως από του Λατινικού της Δύσεως· αλλ’ αμφότερα εθεωρούντο έτι αποτελούντα έν κατ’ ουσίαν Ρωμαϊκόν κράτος, αν και δεν έλειπον και έριδες και αντιζηλίαι μεταξύ των αυτοκρατορικών αυλών και των πολιτικών ανδρών των δύο κρατών.

Επί του Αρκαδίου του ανελθόντος εις τον θρόνον κατά το 18 έτος της ηλικίας αυτού, ένεκα της απειρίας του νεαρού βασιλέως και της ανικανότητος και της φαυλότητος των συμβούλων αυτού πολλαί επήλθαν συμφοραί εις το κράτος το ανατολικόν. Μόλις απέθανεν εν Κωνσταντινουπόλει τω 395 μ. Χ. ο Θεοδόσιος Α’ ή Μέγας, όστις διά της δυνάμεως και ενεργείας και της φρονήσεως αυτού είχεν ειρηνεύσει τους Βησιγότθους, επανέστησαν ούτοι κατά της Κυβερνήσεως του Αρκαδίου και καταστήσαντες αρχηγόν αυτών άνδρα τινά εκ των παρ’ αυτοίς αρχαίων ηρωικών γενών, τον βάρβαρον, αλλά γενναίον και ηρωικόν Αλάριχον, εισήλασαν ορμητικώς εις τας εντεύθεν του Αίμου επαρχίας του κράτους (396). Και αφού εν Θράκη προήλασαν μέχρι των τειχών

αυτών της Κωνσταντινουπόλεως, εστράφησαν είτα προς νότον αρπάζοντες και λεηλατούντες πάσαν την χώραν και προυχώρησαν μέχρι της Πελοποννήσου. Αι Θερμοπύλαι ένεκα προδοσίας κατελείφθησαν ανυπεράσπιστοι, οι δε Βησιγότθοι και ο Αλάριχος κατέλαβον και τας Αθήνας και ελεηλάτησαν αυτάς. Οι Βησιγότθοι ήσαν, καθώς είπομεν, Χριστιανοί αρειανοί εξ ίσου μισούντες και τους εθνικούς και τους ορθοδόξους Χριστιανούς· ως δε Χριστιανοί φανατικοί αγόμενοι υπό ιερέων φανατικών αρειανών επέφερον καταστροφάς και εις τα μνημεία της αρχαίας Ελληνικής τέχνης και λατρείας. Και δεν έβλαψαν μεν εν Αθήναις τα μνημεία της τέχνης ως φαίνεται, αλλά κατά την εις Πελοπόννησον προέλασιν αυτών κατέστρεψαν εν Ελευσίνι τον σεβάσμιον ενταύθα ναόν της Δήμητρος, εφόνευσαν δε και τον τελευταίον ιεροφάντην των Ελευσινίων μυστηρίων (23). Και εις Πελοπόννησον δε εισβαλόντες μεγίστας επήνεγκον ενταύθα καταστροφάς πόλεων αρχαίων και ιερών αλλοιώσαντες την όψιν της αρχαίας ταύτης Ελληνικής χώρας και επαγαγόντες την παρακμήν του ενταύθα Ελληνικού βίου.

Απέναντι της φοβεράς ταύτης εις τας αρχαιοτάτας κοιτίδας του Ελληνικού και Ευρωπαϊκού πολιτισμού βαρβαρικής επιδρομής οι εν Κωνσταντινουπόλει σύμβουλοι του Αρκαδίου ερίζοντες και επιβουλεύοντες αλλήλοις ουδόλως ειργάζοντο σπουδαίως προς απόκρουσιν των επιδρομέων. Ο στρατός του κράτους συνέκειτο τότε κυρίως από μισθοφόρων βαρβάρων Γερμανών, εν οίς το κυριώτατον μέρος απετέλουν πάλιν, οι Γότθοι. Ούτοι δ’ απετέλουν και τον συμμαχικόν, ως είπομεν, στρατόν των φοιδεράτων. Και οι Γότθοι δε ούτοι εστασίαζον προς τους εν Κωνσταντινουπόλει κυβερνώντας, καθ’ όν χρόνον, ο Αλάριχος διέτρεχε λεηλατών τας Ευρωπαϊκάς χώρας του Κράτους. Κατά τους χρόνους τούτους και οι Ούννοι εισέβαλλον εις την Μικράν Ασίαν εισερχόμενοι από της Ανατολικής Ευρώπης διά των στενών του Καυκάσου (των Κασπίων Πυλών). Και οι Γότθοι δε οι πεμπόμενοι προς άμυναν της Μ. Ασίας εναντίον των Ούννων εστασίασαν και ούτοι. Εν τοιαύτη οικτρά καταστάσει ευρισκομένων των πραγμάτων, ως σωτήρ του κράτους παρέστη ο βάρβαρος (Βανδήλος), αλλ’ ισχυρός και συνετός και χρηστός σύμβουλος του εν τη Δύσει αυτοκράτορος Ονωρίου, ο διοικών νυν ισχυρώς τα του Δυτικού κράτους, ο Στελίχων, μεγάλας κεκτημένος στρατιωτικάς αρετάς. Ευθύς ως ήλθεν ούτος εις Πελοπόννησον μετά στόλου και στρατού και επήλθε κατά του εν Αρκαδία τότε ευρισκομένου Αλαρίχου, εις τοιαύτην εντός σμικρού περιήγαγε τούτον αμηχανίαν εν τοις όρεσι τοις Αρκαδίας (εν Φολόη) ώστε μόλις εσώθη από ολοσχερούς καταστροφής φεύγων μετά σπουδής διά του Ρίου εις την Αιτωλίαν και εκείθεν εις την Ηπειρον καταδιωκόμενος, υπό του Στελίχωνος. Αλλά νυν σωτήρες του Αλαρίχου εγένοντο οι εν Κωνσταντινουπόλει σύμβουλοι του Αρκαδίου. {42} Φθονούντες ούτοι την δόξαν και την δύναμιν του Στελίχωνος και φοβούμενοι την ανάμιξιν αυτού εις τα πράγματα του Ανατολικού κράτους, διώρισαν τον Αλάριχον διοικητήν και αρχιστράτηγον του Ιλλυρικού, ήτοι πασών των εν Ευρώπη (πλην της Θράκης και της κάτω Μοισίας) Ελληνικών χωρών (24). Τότε ο Αλάριχος ανοίξας τα εν ταις χώραις ταύταις οπλοστάσια του κράτους και οπλίσας διά των όπλων των Ρωμαϊκών τους Γότθους αυτού, επήλθε διά της Ιλλυρίας εναντίον της Ιταλίας και εισήλασεν εις την άνω Ιταλίαν (400-402 μ. Χ.), και ηττήθη μεν υπό του Στελίχωνος εν Πολλεντία (403 μ. Χ.), αλλ’ ήτο έτι τοσούτον φοβερός, ώστε μόνον διά χρημάτων απεχώρησε της Ιταλίας και επανήλθεν εις την Ιλλυρίαν. Και η μεν Ιταλία εσώθη ούτως επί μικρόν από της Γοτθικής επιδρομής, αλλά το γεγονός μόνον τούτο της εις Ιταλίαν εισβολής του Αλαρίχου μεγάλας επήνεγκε μεταβολάς εν απάση τη Δύσει, συνδυαζόμενον μετά της εκτεθείσης ήδη Μεγάλης Μεταναστεύσεως των λαών της αρξαμένης από της Ουννικής εις την Ευρώπην επιδρομής.

5. Η Μεγάλη Μετανάστευσις των λαών εκτεινομένη εις την Δύσιν.

Ο Στελίχων, ίνα δυνηθή ν' αποκρούση τον Αλάριχον από της Ιταλίας, είχε καλέσει εις την χώραν ταύτην πάντα τα εκτός αυτής πέραν των Άλπεων εν Γαλατία, Ιβηρία και Βρεττανία Ρωμαϊκά στρατεύματα. Ούτω δε άπαν το δυτικόν τμήμα του Ρωμαϊκού κράτους εκτός της Ιταλίας αφίετο ανυπεράσπιστον εις την διάκρισιν των βαρβάρων (Γερμανικών δηλονότι) λαών, οίτινες καταλαβόντες νυν οριστικώς ταύτας κατέλυσαν εν τη Δύσει κατ' ουσίαν το Ρωμαϊκόν κράτος το εκτός της Ιταλίας. Οι βάρβαροι ούτοι απ' αιώνων ήδη εποιούντο επιδρομάς εις τας δυτικάς χώρας του Ρωμαϊκού κράτους, αλλά δεν επέφερον την διάλυσιν του κράτους εν τοις χώραις ταύταις, διότι δεν εγκαθίσταντο εν αυταίς, αλλά μετά τας λεηλασίας και τας παροδικάς καταστροφάς, άς επέφερον, επέστρεφον εις τας πατρίδας αυτών· οσάκις δέ τινες των λαών τούτων επεχείρουν να καταλάβωσι χώρας Ρωμαϊκάς, ως οι Φράγκοι και οι Αλαμαννοί (οι επί των αυτοκρατόρων Κωνσταντίνου και Κωνσταντίου και επί του Ιουλιανού εισβάλλοντες συνεχώς εις την Γαλατίαν) απεκρούοντο υπό των Ρωμαϊκών λεγεώνων. Αλλά νυν Ρωμαϊκοί μεν λεγεώνες δεν υπήρχον πλέον, οι δε βάρβαροι πιεζόμενοι υπ' αλλήλων ηναγκάζοντο να εγκαταστώσιν εν ταις Ρωμαϊκαίς χώραις. Καθώς είπομεν, οι εις την ανατολικήν Ευρώπην από του 374 εισβαλόντες και πάσας τας από του Καυκάσου και της Κασπίας και του Ευξείνου μέχρι της Βαλτικής θαλάσσης και του κάτω Δανουβίου χώρας καταλαβόντες Ούννοι ηνάγκασαν πολλούς Σλαυικούς λαούς, ιδίως τους λεγομένους Σαρμάτας (ή Βένδους), να εισβάλωσιν εις τας Γερμανικάς χώρας και ν' απώσωσι δυτικώτερον και νοτιώτερον πολλούς Γερμανικούς λαούς. Τω 405 μ. Χ., έν έτος μετά την από της Άνω Ιταλίας αποχώρησιν του Αλαρίχου, πλήθος βαρβάρων Γερμανών (Σουήβων, Βανδήλων, Βουργουνδίων, Αλανών) εν οίς πλείονες των 200 χιλιάδων υπήρχον μαχηταί, υπό την αρχηγίαν Ροδογαΐσου τινός εισήλασαν εις την Ιταλίαν, εμβαλόντες εις την Ρώμην μείζονα τρόμον ή ο Αλάριχος. Τότε δε ο Στελίχων ανεδείχθη αύθις σωτήρ της Ιταλίας και της Ρώμης κατανικήσας τους βαρβάρους διά των εν Ιταλία λεγεωνών εν Φαισούλαις φονευθέντος και του Ραδαγαΐσου. Αλλά τα λείψανα των ηττηθέντων βαρβαρικών στιφών υπερβάντα αύθις τας Άλπεις ηνώθησαν μετ' άλλων πολλών βαρβάρων και διέβησαν τον Ρήνον (την τελευταίαν ημέραν του αυτού έτους 405 μ. Χ.) και εισέβαλον εις την Γαλατίαν. Και άλλοι μεν των βαρβάρων τούτων εγκατέστησαν εν αυτή τη Γαλατία τη νοτιοδυτική ως οι Βουργούνδιοι ών το όνομα διετηρήθη μέχρι νυν εν τη απ' αυτών Bourguignon κληθείση χώρα της Γαλλίας), άλλοι δε, ως οι Σουήβοι, Βανδήλοι και Αλανοί, διαβάντες τα αφρούρητα στενά των Πυρηναίων εισέβαλον εις την Ιβηρίαν και, αφού δεινώς ελεηλάτησαν αυτήν κατά μήκος και πλάτος, ενήργησαν είδος τι διανομής της χερσονήσου εν εαυτοίς. Ταυτο-

χρόνως άλλοι Γερμανικοί λαοί, οι Αλαμαννοί, κατέλαβον το πλείστον της νυν Ελβετίας και την Αλσατίαν, και οι Φράγκοι εγκατέστησαν οριστικώς εν τη βορειανατολική Γαλατία. Και η Βρεττανία δε, ήτις από των χρόνων τούτων εγκατελείφθη υπό της Ρώμης, ανακληθέντων των εν αυτή λεγεώνων, εξετίθετο εις δεινάς επιδρομάς των από Βορρά (από της Σκωτίας) ληστρικώς εισβαλλόντων εις την χώραν Πίκτων και Σκώτων, εωσού οι κάτοικοι εν τη απογνώσει αυτών εκάλεσαν εις βοήθειαν αυτών τον εν ταις ακταίς της Γερμανικής θαλάσσης εγκαταστάντα τότε βάρβαρον λαόν των Άγγλων ή Αγγλοσαξόνων. Ούτοι διέβησαν τω 449 μ. Χ. εις την Βρεττανίαν υπό τους δύο αρχηγούς αυτών Έγκιστον και Όρσαν, και αφού εξεδίωξαν της χώρας τους ειρημένους Πίκτους και Σκώτους, εγένοντο αυτοί κύριοι της χώρας εξολοθρεύσαντες διά μαχαίρας τους Βρεττανούς, ών μικρά λείψανα εσώθησαν μέχρι νυν εν ταις απροσίτοις ορειναίς χώραις της Ουαλλίας και Κορνουαλλίας.

Ούτω λοιπόν από των αρχών ήδη του 5 μ. Χ. αιώνος το Ρωμαϊκόν κράτος περιωρίσθη εν τη Δύσει σχεδόν εις μόνην την Ιταλίαν, καταλυθέν πράγματι εν πάσαις ταις λοιπαίς χώραις ή ως σκιά μόνον διατηρούμενον έν τισι γωνίαις υπό τινων επάρχων και στρατηγών. Αλλά και η Ιταλία, ής χάριν πάσαι αι άλλαι χώραι της Δύσεως εγκατελείφθησαν εις την τύχην αυτών, ουχί πολύ μετά την καταστροφήν των υπό τον Ροδογαϊσον εισβαλόντων βαρβάρων εις νέαν υπέκυψε βαρβαρικήν επιδρομήν κινδυνεύσασα νυν να καταληφθή ολόκληρος υπό βαρβάρων. Αφού τω 403 ο Αλάριχος και μετά την ήτταν αυτού φοβερός μένων απεχώρησε διά χρημάτων της χερσονήσου, ο Στελίχων, ο σωτήρ γενόμενος τότε της Ιταλίας, διεβλήθη υπό των φθονούντων την δόξαν αυτού αθλίων αυλικών συμβούλων ότι αυτός δήθεν είχε καλέσει εις Ιταλίαν τον Αλάριχον και ότι διά της ανακλήσεως των λεγεώνων εγένετο αίτιος να καταληφθώσιν υπό βαρβάρων αι πέραν των Άλπεων χώραι. Ο ασθενής το πνεύμα Ονώριος, ούτινος και κηδεμών εγένετο ο Στελίχων και συγγενής ήτο στενώτατος (έχων σύζυγον την εξαδέλφην του Ονωρίου και θετήν θυγατέρα του Θεοδοσίου Α’ Σερήναν), δους πίστιν εις τας διαβολάς ταύτας, συνήνεσεν εκών άκων εις τον φόνον του ανδρός τούτου τελεσθέντα εν Ραβέννη μετ’ ασεβούς παρασπονδίας (408 μ. Χ.), αφού ο εις τον ναόν ως εις άσυλον καταφυγών ανήρ παρεδόθη επί τη υποσχέσει της ασφαλείας της ζωής αυτού. Αλλ’ ο φόνος ούτος ακριβώς έδωκεν αφορμήν εις τον Αλάριχον να εισβάλη αύθις από της Ιλλυρίας εις την Ιταλίαν (25). Αλλά νυν ο Αλάριχος επήλθεν απ’ ευθείας εναντίον της Ρώμης, διότι δεν υπήρχε πλέον ανήρ οίος ο Στελίχων ίνα επίσχη την πορείαν αυτού. Η υπερήφανος τότε κοσμοκράτειρα πόλις, ήτις μετά την υπό των Γαλατών άλωσιν του 389 π. Χ. ουδέποτε είχεν ιδεί πολέμιον προ των τειχών αυτής, πλην του άπαξ παροδικώς εμφανισθέντος (τω 311 π. Χ.) προ των πυλών της πόλεως, αλλ’ ουδέν επιχειρήσαντος κατ’ αυτής Αννίβου, έβλεπε νυν τον σύμμικτον από Γότθων, Ούννων και άλλων παντοίων βαρβάρων στρατόν του Αλαρίχου περικυκλούντα τον περίβολον αυτής. Η πείνα και ο λοιμός και η ανανδρία των κατοίκων (ών ο πληθυσμός κατά τινας υπολογισμούς υπερέβαινε τότε το εκατομμύριον) έπεισαν την βουλήν να διαπραγματευθή προς τον Αλάριχον και να εξαγοράση την αποχώρησιν αυτού διά πα-

ροχής 5 χιλ. λιτρών χρυσίου και 30 χιλ. λιτρών αργύρου και πολλών πολυτίμων πραγμάτων. Αλλ' ο ονόματι αυτοκράτωρ Ονώριος, όστις δεν ήδρευεν εν Ρώμη από φόβου, αλλ' εκρύπτετο εν τη οχυρά ένεκα των περί αυτήν ελών απροσίτω παρά τον Αδρίαν παραλία πόλει Ραβέννη, ηρνήθη να επικυρώση την σύμβασιν. Τούτο καί τινες άλλαι απιστίαι των εν Ραβέννη ηνάγκασαν τον Αλάριχον να επέλθη αύθις εναντίον της Ρώμης, αφού ουδέν κατώρθωσεν επελθών μετά του στρατού αυτού εναντίον της Ραβέννης. Η Ρώμη ταχέως εκυριεύθη νυν (410) υπό των Γότθων και εδόθη εις τριήμερον λεηλασίαν, μεθ' ό ο Αλάριχος καταλιπών την πόλιν ταύτην μετέβη μετά της απείρου λείας αυτού εις την Κάτω Ιταλίαν, δηών και καταστρέφων, αρπάζων και λεηλατών καθ' οδόν πάσας τας Ιταλικάς χώρας. Εν τη Κάτω Ιταλία γενόμενος κατεσκεύασε στόλον παρασκευαζόμενος να μεταβή εις Σικελίαν, είτα δε να υποτάξη και την απέναντι κειμένην Αφρικήν, ίνα ούτως ιδρύση μέγα και ισχυρόν Βησιγοτθικόν κράτος εν Ιταλία. Αλλ' εν μέσω των βουλευμάτων αυτού τούτων αφήρπασεν αυτόν ο θάνατος εν Καλαβρία το αυτό της αλώσεως της Ρώμης έτος (410 μ. Χ.).

Ο διαδεξάμενος τον Αλάριχον ως αρχηγός των Βησιγότθων γυναικάδελφος αυτού Ατάουλφος (ή Αδόλφος) ειρηνεύσας προς τους Ρωμαίους απεχώρησε της Ιταλίας μετά των Γότθων αυτού (412 μ. Χ.), ίνα, ανακτώμενος πέραν των Άλπεων εν Γαλατία όσας ήθελε δυνηθή χώρας από των νεωστί κατακτησαμένων τας χώρας ταύτας βαρβάρων, εγκαταστήση αυτόθι τους Γότθους αυτού, αναγνωριζόμενος υπό του αυτοκράτορος Ονωρίου ως νόμιμος κύριος των χωρών τούτων (26). Προς τούτοις ο Ονώριος συνήνεσεν ίνα η εν τη εξουσία των Γότθων ευρισκομένη αδελφή αυτού Πλακιδία συνάψη γάμον μετά του Αταούλφου τελεσθέντα μεγαλοπρεπώς εν Ναρβόννη της Γαλατίας (414) . Προς τούτοις ο Ονώριος συνήνεσεν ίνα η εν τη εξουσία των Γότθων ευρισκομένη αδελφή αυτού Πλακιδία συνάψη γάμον μετά του Αταούλφου τελεσθέντα μεγαλοπρεπώς εν Ναρβόννη της Γαλατίας (414) (27). Ο Ατάουλφος και οι Βησιγότθοι αυτού εγκατέστησαν πράγματι εν τη υπ' αυτών κατακτηθείση νοτίω Γαλατία, ένθα ίδρυσαν κράτος Βησιγοτθικόν, όπερ μετ' ολίγον εξετάθη και πέραν των Πυρηναίων εν Ισπανία. Τοιούτον τέλος έλαβεν εν Ανατολή και εν τη Δύσει η μεγάλη Γοτθική επιδρομή, η διαρκέσασα 16 έτη. Η επιδρομή αύτη, μεθ' όλας τας μεγάλας καταστροφάς, άς επήνεγκεν εις τας κυρίως Ελληνικάς χώρας, κατέλιπεν εν τω όλω άθικτον το Ανατολικόν κράτος, ενώ εν τη Δύσει επήνεγκεν εμμέσως την εκτός της Ιταλίας κατάλυσιν του Ρωμαϊκού κράτους και την υπό βαρβάρων άλωσιν της τότε κοσμοκρατείρας Ρώμης. Όμως και η Ρώμη και η Ιταλία ως λείψανα του μεγάλου εν τη Δύσει Ρωμαϊκού κράτους εξηκολούθησαν έτι παλαίουσαι εν αγωνία αλγεινή επί 65 περίπου έτη, ίνα διατηρήσωσι σκιάν τινα της αρχής ταύτης. Ο Ονώριος ο βασιλεύων εν μέσω της δεινής ταύτης θυέλλης των βαρβαρικών επιδρομών ετελεύτησε τω 523 μ. Χ. εν Ραβέννη καταλιπών την αρχήν, συναινέσει του εν Ανατολή αυτοκράτορος Θεοδοσίου Β', εις τον ανεψιόν αυτού (υιόν της Πλακιδίας από του δευτέρου γάμου αυτής μετά του Κωνσταντίου) Ουαλεντινιανόν.

6. Τα εν Ανατολή επί του Αρκαδίου.

Πολύ προ του Ονωρίου ετελεύτησεν εν Ανατολή τω 408 μ. Χ. ο αδελφός αυτού Αρκάδιος. Ο Αρκάδιος, και αφού διά του Στελίχωνος απεσοβήθη ο από του Αλαρίχου και των Γότθων κίνδυνος, εξηκολούθει κυβερνών εν Ανατολή ασθενώς καταλείπων τα πάντα εις τας χείρας των υπουργών αυτού, οίτινες ήσαν άνθρωποι φαύλοι και ηθικώς διεφθαρμένοι. Τούτων ο μεν Ρουφίνος (Γαλάτης εκρωμαϊσθείς) εφονεύθη κατά την του Αλαρίχου εκδρομήν υπό του Γότθου Γαϊνά, του αρχηγού των εν τη υπηρεσία του κράτους Γότθων μισθοφόρων, η δε πραγματική εξουσία περιήλθε τότε εις τον Γαϊνάν και εις τον φαύλον και τυραννικόν Ευτρόπιον. Αλλά και ούτος περιελθών εις έριδα προς τον Γαϊνάν κατεδιώχθη υπ' αυτού και κατέφυγεν εις τον ναόν της Αγίας Σοφίας ως εις άσυλον (28). Το δε γεγονός τούτο έδωκεν αφορμήν εις τον τότε μέγαν πατέρα της Εκκλησίας τον αρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννην Χρυσόστομον, ν' απαγγείλη εν τη περιστάσει ταύτη ένα των λαμπροτάτων αυτού λόγων, τον «Εις Ευτρόπιον» επιγραφόμενον. Εν τούτω αντιπαραβάλλων ο θείος πατήρ την θέσιν εις ήν περιήλθε νυν ο άνθρωπος ούτος προς την τέως κατεχομένην θέσιν του παντοδυνάμου υπουργού, παριστά ζωηρότατα το μάταιον παντός μεγαλείου ανθρωπίνου μη στηριζομένου επί αρετής, θέμα του λόγου λαβών τα του Εκκλησιαστού «Ματαιότης ματαιοτήτων, τα πάντα ματαιότης». Όμως ο Ι. Χρυσόστομος, ο πικρότατα ελέγξας τον Ευτρόπιον, δεν επέτρεψε την παράδωσιν του Ευτροπίου ειμή επί ρητή υποσχέσει ότι δεν έμελλε να φονευθή. Αληθώς δε ο Ευτρόπιος παραδοθείς νυν εις τον διώκτην αυτού εξωρίσθη εις Κύπρον· οπόθεν βραδύτερον επαναχθείς εις Κωνσταντινούπολιν εφονεύθη εν Χαλκηδόνι.

Μετά δε τον φόνον και του Γαϊνά ως σύμβουλος του Αρκαδίου εν ονόματι αυτού ήρχεν η αγέρωχος βασίλισσα Ευδοξία, θυγάτηρ ισχυρού τινος Φράγκου εν τη υπηρεσία του κράτους ευρισκομένου, προκαλέσασα διά της τυραννίας και της ασεβείας αυτής την διά σφοδρών λόγων του Ι. Χρυσοστόμου κατ' αυτής εκδηλουμένην αντιπολίτευσιν. Ήτο δε αληθώς ηθικώς παρήγορον γεγονός ότι εν μέσω της αθλίας καταστάσεως της επικρατούσης τότε εν Κωνσταντινουπόλει και εν τη Κυβερνήσει, ένθα άνθρωποι ηθικώς φαύλοι και τυραννικοί και άρπαγες διείπον τα του Κράτους, βάρβαροι δε αρχηγοί βαρβάρων μισθοφόρων ήσαν οι επιτετραμμένοι την άμυναν του Κράτους εναντίον άλλων βαρβάρων, Γότθων εν Ευρώπη, Ούννων και Ισαύρων (29) εν Μικρά Ασία, μόνη δύναμις ηθική εν τω Κράτει η συνέχουσα αυτό ήτο η Χριστιανική Εκκλησία και οι επιφανείς αρχηγοί αυτής, εν οίς κατά τους χρόνους τούτους την πρωτίστην και επιφανεστάτην θέσιν κατέχει ο Ιωάννης Χρυσόστομος. Ούτος μόνον διά των αυστηρών Χριστιανικών αυτού αρετών, διά της θαυμασίας ευγλωττίας και διά της ατρομήτου παρρησίας, μεθ' ής ήλεγχε τους άρχοντας και αυτήν την Ευδοξίαν, επέβαλλε

το κράτος του λόγου αυτού εις πάντας και εις αυτόν τον Γαϊνάν και εις τους βαρβάρους αυτού. Αλλά και ο μέγας ούτος ανήρ ένεκα της τόλμης και της παρρησίας, μεθ' ής ήλεγχε τας πράξεις των κυβερνώντων και αυτής της βασιλίσσης, διήγειρε καθ' εαυτού το σφοδρόν μίσος της Ευδοξίας. Αύτη δε συνεννοηθείσα μετά ιεραρχών τινων φθονούντων την δύναμιν και την δόξαν του Ιωάννου ενήργησε την από του θρόνου απομάκρυνσιν και εξορίαν του ανδρός. Ο λαός της πρωτευούσης σφόδρα ταραχθείς επί τούτω επέτυχε την ταχείαν επάνοδον του μεγάλου ιεράρχου. Αλλά νέαι επιβουλαί νέαν επήνεγκον του ανδρός εξορίαν εις τας εσχατιάς της Μικράς Ασίας, εν ή εξορία μετά πολλάς κακοπαθείας ετελεύτησεν (εν Κομάνοις του Πόντου) ο μέγας ούτος πατήρ της Εκκλησίας και γενναιότατος της αληθείας μάρτυς. {48} Ο δε βασιλεύς Αρκάδιος, κατ' όνομα μόνον βασιλεύων εν μέσω των θυελλωδών τούτων χρόνων, ετελεύτησε τω 408 μ. Χ., μετά 13 ετών βασιλείαν καταλιπών τον θρόνον εις τον υιόν αυτού Θεοδόσιον Β'.

7. Θεοδόσιος Β′ ο επικαλούμενος Μικρός (408-450 μ. Χ.) και η Πουλχερία και Μαρκιανός (450-457). Ουαλεντινιανός Γ′ (423-453 μ. Χ.)

Ο Θεοδόσιος ανήλθεν εις τον θρόνον το όγδοον της ηλικίας άγων έτος, διετέλεσε δε υπό την κηδεμονίαν εν αρχή μεν (μέχρι του 414 μ. Χ.) του χρηστού πολιτικού ανδρός Ανθεμίου, είτα δε (κατά το 14 έτος της ηλικίας αυτού) της κατά δύο έτη μόνον πρεσβυτέρας, αλλά ισχυράς τω πνεύματι αδελφής αυτού Πουλχερίας, ήτις είναι η πρώτη γυνή η διευθύνουσα εν τω Ρωμαϊκώ κράτει επισήμως την υπερτάτην αρχήν. Ο Θεοδόσιος τη συστάσει της αδελφής αυτού ενυμφεύθη γυναίκα εξ Αθηνών καταγομένην, την θυγατέρα του Αθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου Αθηναΐδα, ήτις γενομένη Χριστιανή μετωνομάσθη Ευδοκία. Και υπήρξε μεν γυνή και βασίλισσα αγαθή, πεπαιδευμένη και λίαν ευεργετική, αλλά δεν υπήρξε μέχρι τέλους ευτυχής, διότι εγκατελείφθη υπό του Θεοδοσίου περιπεσούσα εις την δυσμένειαν της παντοδυνάμου παρά τω αδελφώ Πουλχερίας. Επί της μακράς βασιλείας του Θεοδοσίου, αν και η καθόλου ταραχώδης κατάστασις των εξωτερικών πραγμάτων εξηκολούθει έτι, ιδίως εν Ευρώπη, ουχ ήττον ένεκα της συνετής κυβερνήσεως της Πουλχερίας ου μικρά επήλθε βελτίωσις, μάλιστα εν Ασία. Και πρώτον κατέπαυσαν ενταύθα αι των Ούννων διά Καυκάσου γενόμεναι εις την Μικράν Ασίαν εισβολαί, ωσαύτως δε αι ληστρικαί εν τη χώρα ταύτη επιδρομαί των Ισαύρων. Πόλεμός τις εναντίον της Περσίας κηρυχθείς τω 420 διά τον τότε υπό του Ισδεγέρδου Α′ γενόμενον εν Περσία κατά των Χριστιανών διωγμόν επερατώθη νικηφόρος τω 423 διά της γενναιότητος των βαρβάρων Γερμανών πολεμαρχών. {49} Έπειτα το Κράτος εμεγαλύνθη εν Ασία κατά την εξωτερικήν έκτασιν διά της ειρηνικώς τελεσθείσης μεταξύ αυτού και του Περσικού Κράτους διανομής της Αρμενίας (εκλιπούσης ενταύθα κατά τους χρόνους τούτους της από 4 αιώνων αρχούσης της χώρας δυναστείας των Αρσακιδών (30)). Επί του Θεοδοσίου Β′ ανεφύη και νέα εν τη Εκκλησία αίρεσις των «Νεστοριανών», ούτω κληθείσα υπό του αρχηγού αυτής Νεστορίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, διδάσκουσα μέχρι τινός υπό τύπον νέον τα δόγματα των Αρειανών. Αλλά την ούτως επελθούσαν νέαν διατάραξιν της θρησκευτικής ειρήνης κατέπαυσεν η Πουλχερία, ενεργήσασα εν τω ευσεβεί αυτής ζήλω σύγκλησιν Οικουμενικής Συνόδου εν Εφέσω (430 μ. Χ.). Η Σύνοδος αύτη, ήτις είναι η Γ′ Οικουμενική Σύνοδος, κατεδίκασε την διδασκαλίαν του Νεστορίου, όστις καθηρέθη νυν και εξωρίσθη. Προς τούτοις επί του Θεοδοσίου Β′ εγένετο μεγάλη Συλλογή των μέχρι αυτού εκδοθέντων νόμων και εξεδόθη ο Θεοδοσιανός λεγόμενος Κώδιξ.

Αλλ’ εν μέσω των ειρηνικών τούτων έργων της βασιλείας του Θεοδοσίου Β’ ενέσκηψεν από βορρά νέος εν Ευρώπη κατά του Κράτους φοβερός κίνδυνος ένεκα της εμφανίσεως νέου και μεγάλου βαρβάρου επιδρομέως και κατακτητού ηγεμόνος, όστις ην ο των Ούννων ηγεμών Αττίλας.

8. Ο Αττίλας και οι Ούννοι.

Είδομεν ότι οι εξ Ασίας επί της βασιλείας του Ουάλεντος εισβαλόντες εις την Ευρώπην Ούννοι διεσπάρησαν καθ' όλην την ευρυτάτην έκτασιν των χωρών της ανατολικής Ευρώπης των αποτελουσών το πλείστον της νυν Ευρωπαϊκής Ρωσίας, διηρημένοι εις διαφόρους φυλάς διατελούσας υπό ιδίους φυλάρχους. Είδομεν προσέτι ποίαι και πόσαι μεγάλαι μεταβολαί επήλθον εις το Ρωμαϊκόν κράτος, ιδίως εν τη Δύσει, και εν αυτοίς τοις βαρβάροις λαοίς της μέσης Ευρώπης, κατ' ακολουθίαν της Ουννικής επιδρομής. Ταύτα πάντα ήσαν έτι έμμεσα αποτελέσματα της μεγάλης επιδρομής, προελθόντα εκ της εναντίον αλλήλων και εναντίον του Ρωμαϊκού κράτους μετακινήσεως των Σλαυικών και των Γερμανικών λαών, των εκδιωχθέντων υπό των Ούννων εκ της ανατολικής Ευρώπης. Διότι αι Ουννικαί φυλαί, αι εισβαλούσαι εις την ανατολικήν Ευρώπην από του 374 μ. Χ. και καταλαβούσαι τας μεταξύ της Βαλτικής, του Ευξείνου, του Δανουβίου και του Βόλγα χώρας, δεν προυχώρησαν τότε περαιτέρω προς δυσμάς. Αλλά περί τας αρχάς του 5 μ. Χ. αιώνος φύλαρχός τις Ούννος, Ρουγίλας ή Ρούας καλούμενος, ήνωσεν απάσας τας εν ταις ειρημέναις χώραις διεσπαρμένας Ουννικάς φυλάς εις έν μέγα υπ' αυτόν κράτος. Μετά δε τον θάνατον του Ρουγίλα (433 μ. Χ.) παρέλαβον την αρχήν του Ουννικού κράτους οι δύο ανεψιοί αυτού (υιοί του Μουνδζούκ) Αττίλας (ή Αττίλας) και Βλέδας. Αλλ' εκ τούτων έμεινε μετ' ολίγον μόνος άρχων ο Αττίλας, ποιήσας εκποδών διά φόνου τον αδελφόν αυτού Βλέδαν (435 μ. Χ.). Ο Αττίλας θεωρών εαυτόν ως τον υπό του θεού προωρισμένον κύριον του κόσμου και «μάστιγα του θεού» (εναντίον των λαών) (31) καλών εαυτόν, ώρμησεν επί την κατάκτησιν του κόσμου και εξέτεινε το κράτος προς ανατολάς μέχρι των ορίων της Ασίας, προς δυσμάς δε μέχρι του Ρήνου και του Αδρίου, υποτάξας ούτως εν Ευρώπη πάντας τους Σλαυικούς λαούς και τους πλείστους και αξιολογωτάτους των Γερμανικών λαών.

Το κράτος τούτο του Αττίλα εκταθέν και μέχρι του κάτω Δανουβίου επίεζε δίκην εφιάλτου το ανατολικόν Ρωμαϊκόν κράτος, ζώντος έτι του Θεοδοσίου Β'. Το κράτος τούτο, όπερ επί του Ρουγίλα ήδη ετέλει φόρον ετήσιον τοις Ούννοις 350 λίτρας χρυσίου (428,000 δραχμών), νυν υπό του Αττίλα φοβεράς υπέστη καταστροφάς και ερημώσεις χωρών μέχρι των προθύρων της Κωνσταντινουπόλεως. Εβδομήκοντα πόλεις του κράτους μεταξύ του Δανουβίου, του Ευξείνου και του Αδρίου (ιδίως εν ταις Ιλλυρικαίς επαρχίαις) κατεστράφησαν εντελώς· τα στρατεύματα τα αυτοκρατορικά ηττήθησαν κατά κράτος εν τρισί μεγάλαις μάχαις, και πάσα η Ελληνική χερσόνησος εν Ευρώπη περιέστη νυν εις την διάκρισιν των βαρβάρων. Ο Θεοδόσιος ηναγκάσθη να συνομολογήση ειρήνην (441 μ. Χ.) ταπεινωτικήν, δι' ής εφάπαξ μεν ως δαπάνην πολεμικήν ετέλει τω Αττίλα λίτρας χρυσίου 6,000 (ήτοι 7,344,000 δραχμών), ετήσιον δε

φόρον 2,100 λίτρας χρυσίου (ήτοι 2,270,400 περίπου δραχμάς), παρεχώρει δε προς τούτοις εις το κράτος του Αττίλα μεγίστην έκτασιν γης από του κράτους αυτού περιλαμβάνουσαν το ήμισυ της νυν Βουλγαρίας και μέρος της νυν Σερβίας. Ο Αττίλας ούτω κατέστη τρόμος των λαών. Και ενώ οι τούτου πρέσβεις οι πεμπόμενοι εις την αυλήν του Θεοδοσίου ελάλουν μετ' αφορήτου υπεροψίας προς τον αυτοκράτορα ως προς θεράποντα του κυρίου αυτών, ζυγίζοντες εκάστην λέξιν ευμενή ή δυσμενή διά χρυσίου και διά δώρων πολυτελών, οι του αυτοκράτορος πρέσβεις, οι πεμπόμενοι εις την ευτελή σκηνήν του Αττίλα, διερχόμενοι δι' εκτάσεων ερήμων εν μέσω καπνιζόντων ερειπίων των προσφάτως καταστραφεισών του Κράτους πόλεων, παρίσταντο προ του Μογγόλου δεσπότου ως ικέται δυσωπούντες [32] τον φοβερόν νικητήν διά πλουσίων δώρων. Πάντες δε οι αρχηγοί και ηγεμόνες των υποτεταγμένων αυτώ Γερμανικών και Σλαυικών λαών εμάχοντο υπό τας σημαίας αυτού ως απλοί οπλαρχηγοί και ως δορυφόροι περιέβαλλον εν ταπεινώσει τον θρόνον αυτού. Εν τοιαύτη ταπεινωτική απέναντι του Αττίλα διετέλει θέσει το ανατολικόν κράτος και σύμπας ο μέχρι Ρήνου βαρβαρικός κόσμος καθ' ό έτος ετελεύτησεν ο Θεοδόσιος Β' (450 μ. Χ.).

9. Η Πουλχερία και ο Μαρκιανός

Μετά τον θάνατον του Θεοδοσίου Β′ μόνη κυρία του κράτους έμεινεν η Πουλχερία. Αλλ′ είτε διότι ήτο ασύνηθες μέχρι νυν γυνή να άρχη μόνη εν τω Ρωμαϊκώ κράτει, είτε διότι η Πουλχερία αυτή ησθάνετο την ανάγκην ανδρός συνάρχοντος αυτή ισχυρού και γενναίου, ήλθεν η τέως παρθένος ηγεμονίς εις γάμου κοινωνίαν απλώς τυπικήν (μείνασα πάντοτε παρθένος) προς τον γηραιόν στρατηγόν και συγκλητικόν Μαρκιανόν. Επί της συναρχίας του Μαρκιανού και της Πουλχερίας το κράτος το Ανατολικόν απηλλάγη της φοβεράς πιέσεως του Αττίλα, πρώτον μεν διότι ο Μαρκιανός ετήρησε προς τον Αττίλαν γλώσσαν πολύ διάφορον της του Θεοδοσίου Β′, ειπών εις τους πρέσβεις του Αττίλα τους απαιτούντας την απότισιν των καθυστερουμένων φόρων, ότι το μεν χρυσίον φυλάττει εις τους φίλους, εις δε τους εχθρούς έχει να δείξη μόνον σίδηρον (πόλεμον δηλονότι) δεύτερον δε διότι άλλα γεγονότα είλκυον την προσοχήν του Αττίλα προς την Δύσιν.

{52} Είδομεν ότι τω 423 μ. Χ. τον Ονώριον διεδέξατο εν τη Δύσει ο ανεψιός αυτού Ουαλεντινιανός Γ′. Ο Ουαλεντινιανός Γ′ ένεκα του ατασθάλου χαρακτήρος και της φαύλης κυβερνήσεως αυτού κατέστησεν έτι χείρονα την επί του Ονωρίου εις τοσαύτην αθλιότητα περιελθούσαν κατάστασιν του δυτικού κράτους. Μεγάλην δύναμιν εν τη αυλή της Δύσεως είχε τότε ο πατρίκιος και στρατηγός Αέτιος. Διά των διαβολών δε τούτου ο της Αφρικής διοικητής Βονιφάτιος περιπεσών εις δυσμένειαν της αυλής του Ουαλεντινιανού και αποστάς απ′ αυτής εκάλεσεν εις βοήθειαν αυτού τους εν Ισπανία Βανδήλους. Οι Βανδήλοι ούτοι, ών το όνομα ένεκα της ωμότητος και βαρβαρότητος των υπ′ αυτών διαπραττομένων κατέστη παροιμιώδες εν τη ιστορία (Βανδαλισμός = πράξις βάρβαρος και ιδίως καταστρεπτική των έργων του πολιτισμού) υπό τον φοβερόν αρχηγόν αυτών Γεζέριχον διεπεραιώθησαν από της Ισπανίας (διά του Ηρακλείου πορθμού) εις την Αφρικήν (429 μ. Χ.) και καταλαβόντες πάσαν την Μαυριτανίαν και την Νουμιδίαν επήλθον εν μέσω φοβερών καταστροφών και ερημώσεων και κατά της πρωτευούσης των εν Αφρική Ρωμαϊκών χωρών Καρχηδόνος (33), ήν κατέστησαν πρωτεύουσαν του κράτους αυτών και ορμητήριον των κατά των παραλίων της Ιταλίας και των καθ′ άπασαν την δυτικήν και την ανατολικήν Μεσόγειον Ρωμαϊκών και Ελληνικών χωρών πειρατικών επιδρομών. Ούτω κατά τραγικόν τινα ιστορικόν συνδυασμόν των πραγμάτων το όνομα της Καρχηδόνος, όπερ εν τη αρχαιότητι τοσούτον ενέπνεε φόβον εις τους Ρωμαίους, κατέστη αύθις (νυν το της Ρωμαϊκής ακριβώς Καρχηδόνος !) φοβερόν εν ταις τελευταίαις στιγμαίς της επιθανατίου αγωνίας της Ρωμαϊκής κοσμοκρατορίας.

Ο Γεζέριχος ούτος προκαλέσας μετ' ολίγον την κατ' αυτού οργήν του γενναίου βασιλέως των εν τη νοτίω Γαλατία και βορείω Ισπανία Βησιγότθων Θευδερίχου Α' (34) και φοβούμενος επίθεσιν εκ μέρους τούτου, παρεκίνει διά πρεσβείας τον Αττίλαν ίνα ενωθή μετ' αυτού εις κοινήν εναντίον των Βησιγότθων στρατείαν. Αλλ' ο Αττίλας είχε και άλλην αφορμήν να κινηθή προς την Δύσιν. Η Ονωρία, η αδελφή του Ουαλεντινιανού, ένεκα του ακολάστου βίου αυτής εν τη αυλή της Ραβέννης είχε πεμφθή εις Κωνσταντινούπολιν, ίνα διατελή ενταύθα υπό την αυστηράν κηδεμονίαν της αυστηρότατον ηθικόν βίον διαγούσης θείας αυτής Πουλχερίας. Αλλ' η Ονωρία κατά την εν Κωνσταντινουπόλει διαμονήν αυτής κατώρθωσε διά τινος των εις Κωνσταντινούπολιν ελθόντων πρέσβεων του Αττίλα να πέμψη προς τούτον δακτύλιον γάμου, προτείνουσα αυτώ νόμιμον γάμον. Ο Αττίλας έπεμψε τότε πρεσβείαν προς τον Ουαλεντινιανόν ζητών την χείρα της Ονωρίας και ως προίκα το ήμισυ του υπό τον Ουαλεντινιανόν Ρωμαϊκού κράτους. Μετά της πρεσβείας έπεμψεν ο Αττίλας και τον δακτύλιον της Ονωρίας, ίνα δηλωθή η νομιμότης της μνηστείας και το δίκαιον των απαιτήσεων αυτού. Η αυλή της Ραβέννης απέρριψε την αίτησιν του Αττίλα, ακριβώς καθ' όν χρόνον ο Μαρκιανός απέρριπτε την περί αποτίσεως των φόρων αξίωσιν αυτού. Ο Αττίλας εξεμάνη υπ' οργής εναντίον αμφοτέρων των αυτοκρατορικών αυλών, αλλ' έκρινεν επί τέλους προτιμότερον να στραφή εναντίον της Δύσεως.

Ούτω τω 450 μ. Χ. ώρμησεν ο Αττίλας από της εν τη νυν Ουγγαρία (παρά την νυν πόλιν Τοκάυ) καθέδρας αυτού προς δυσμάς· αλλ' αντί να εισβάλη απ' ευθείας εις την Ιταλίαν, εστράφη κατ' αρχάς προς την Γαλατίαν, ίνα καταστρέψη ενταύθα την δύναμιν των Βησιγότθων και ενωθή μετά των Βανδήλων. Μετά 700 χιλιάδων βαρβάρων, εν οίς πλην των Ούννων και των Σλαύων μαχητών υπήρχον και πλείστοι Γερμανοί πάντων σχεδόν των εντεύθεν του Ρήνου οικούντων Γερμανικών λαών, διέβη τον Ρήνον φέρων πανταχού φοβεράς καταστροφάς. Αι παρά τον Ρήνον κείμεναι πόλεις Αργεντοράτον (το νυν Στρασβούργον), Ουορματία, Σπείρα και Μογουντία ελεηλατήθησαν δεινώς κατά την διάβασιν του βαρβαρικού στρατού, όστις ακατάσχετος προχωρών εν Γαλατία αφίκετο μέχρι της πόλεως Κηνάβου ή Αυρηλίας (νυν Ορλεάνης), της αποτελούσης διά των περί αυτήν στενοποριών την κλείδα της νοτίου Γαλατίας. Αλλ' ενταύθα ακριβώς, ενώ επολιόρκει την Αυρηλίαν, επήλθε κατ' αυτού ο υπό τον Ρωμαίον πατρίκιον στρατηγόν Αέτιον, τον τελευταίον ήρωα του πίπτοντος Ρωμαϊκού κράτους, Ρωμαϊκός στρατός, μεθ' ού ήσαν ηνωμένοι και οι Βησιγότθοι υπό τον ηγεμόνα αυτών Θευδέριχον Α', οι εν Ισπανία Αλανοί και Σουήβοι, οι εν Γαλατία Βουργούνδιοι και οι ιθαγενείς Γαλατικοί λαοί, οι τέως μεν Ρωμαίοι υπήκοοι, νυν δε (από της επί του Ονωρίου ανακλήσεως των Ρωμαϊκών λεγεώνων) γενόμενοι ελεύθεροι σύμμαχοι. Ούτως ο Γερμανικός βαρβαρικός κόσμος εν τη μεγάλη μεταξύ του δυτικού Ρωμαϊκού κράτους και των Ούννων συγκρούσει ήτο διηρημένος μεταξύ των δύο αντιπάλων. Άμα τη εμφανίσει του αντιπάλου τούτου στρατού ο Αττίλας, μη δυνάμενος να χρησιμοποιήση το ιππικόν αυτού εν ταις περί την Αυρηλίαν δυσχωρίαις, υπεχώρησεν εις τας αναπεπταμένας πεδιάδας της βορειανατολικής Γαλατίας. {54} Ενταύ-

θα δε εν τοις Καταλαυνικοίς λεγομένοις πεδίοις (εν τοις πέριξ της νυν Γαλλικής πόλεως Châlons-sur-Marne) συνεκροτήθη (κατά το θέρος του 451 μ. Χ.) η πρώτη μεγίστη εν τη Δυτική Ευρώπη μάχη των λαών διαρκέσασα μέχρι βαθείας νυκτός, καθ' ήν λέγεται ότι έπεσον αμφοτέρωθεν 300 χιλιάδες μαχητών. Αλλ' επί τέλους η νίκη έκλινεν υπέρ των Ρωμαίων και των συμμάχων αυτών, προ πάντων ένεκα της μεγάλης ανδρείας των δύο Βησιγότθων βασιλέων, του βασιλέως Θευδερίχου και του υιού αυτού Θορισμόνδου, του διαδεξαμένου επί του πεδίου αυτού της μάχης τον ηρωικώς ενταύθα πεσόντα πατέρα αυτού και μετά της αυτής ρώμης και ηρωισμού εξακολουθήσαντος τον αγώνα. Ο Αττίλας ηναγκάσθη να υποχωρήση προς τον Ρήνον. Αλλ' η ήττα αυτού δεν ήτο οριστική και τελεία. Διά τούτο και διότι οι σύμμαχοι νικηταί ένεκα της προς τον Θορισμόνδον αντιζηλίας του Αετίου δεν εξηκολούθησαν ερρωμένως την καταδίωξιν, ηδυνήθη ο Αττίλας να διαπεραιωθή ανενόχλητος και υπερήφανος τον Ρήνον και να επανακάμψη εις τα εν τη νυν Ουγγαρία χειμάδια αυτού.

Το επόμενον έαρ (452 μ. Χ.) εκινήθη πάλιν προς δυσμάς· αλλά νυν εισέβαλεν εις την Ιταλίαν (35) μετά τοσούτου πλήθους βαρβάρων, ώστε ο υπό τον Αέτιον στρατός δεν ετόλμησε ν' αντιπαραταχθή αυτώ εις μάχην εκ του συστάδην, αλλ' υπεχώρησεν εις τας οχυράς θέσεις καταλείπων πάσαν την μέχρι Ρώμης ύπαιθρον χώραν εις την διάκρισιν των αγρίων στιφών του Αττίλα. Αλλ' η Ρώμη δεν υπέστη έφοδον και καταστροφάς. Προελθών ο Αττίλας μέχρι των τειχών της πόλεως ήρξατο απροσδοκήτως της προς τα οπίσω πορείας. Κατά τινα παράδοσιν ο τότε Πάπας Λέων Α' παραστάς ως αρχηγός πρεσβείας πεμφθείσης υπό των Ρωμαίων προς τον Αττίλαν κατώρθωσε να πείση αυτόν να μη εισέλθη εις την πόλιν. Λέγεται μάλιστα ότι ο Λέων επέδρασεν επί την δεισιδαίμονα ψυχήν του Αττίλα υπομνήσας αυτόν την τύχην του Αλαρίχου, θανόντος μικρόν μετά την εις Ρώμην είσοδον αυτού. Λέγεται μάλιστα ότι ο Αττίλας είδε κατ' όναρ και τους πολιούχους Αποστόλους της πόλεως Πέτρον και Παύλον απειλούντας αυτόν μέλλοντα να εισέλθη εις την πόλιν. Ως πραγματικώτερα δ' αίτια της αιφνιδίου επιστροφής του Αττίλα θεωρούνται η λοιμώδης νόσος η ενσκήψασα εν τοις ελώδεσι τόποις της Ιταλίας εις τα πολυπληθή αυτού στίφη του ιππικού και ο φόβος της εκ μέρους του Αετίου από νώτων προσβολής. Μόλις δ' επέστρεψεν ο Αττίλας εκ της εις Ιταλίαν στρατείας, απέθανε (453) κατά την ιδίαν νύκτα, καθ' ήν ετέλεσε τους γάμους αυτού μετά της ωραίας Γερμανίδος Ιλδικούς, θυγατρός ηγεμόνος τινός Βουργουνδίου υπ' αυτού φονευθέντος· θανατωθείς, ως λέγεται, υπό της Ιλδικούς αυτής, ήν βία είχεν εξαναγκάσει εις γάμον, ζητούσης εκδίκησιν του τε φόνου του πατρός και της ταπεινώσεως, εις ήν υπέβαλεν ο Αττίλας το έθνος αυτής.

Ούτως ετελεύτησεν ο φοβερός ούτος αρχηγός των Ούννων, περιβόητος γενόμενος διά τε τον τρόμον, όν ενέπνεε τοις συγχρόνοις, και διά τας καταστροφάς τας επενεχθείσας υπ' αυτού εις τε το Ανατολικόν και το Δυτικόν κράτος και εις τους υποδουλωθέντας καθόλου υπ' αυτού λαούς. Ο Αττίλας, όπως και πάντες οι μεγάλοι βάρβαροι

κατακτηταί, δεν εστερείτο καί τινων αρετών συνδεδεμένων μετά της φυσικής δυνάμεως και της συναισθήσεως της δυνάμεως ταύτης. Τοιαύται δ' αυτού αρεταί ήσαν η μεγαλοψυχία προς τους ηττημένους, η πίστις και γενναιότης προς τους συμμάχους και φίλους και γενναία τις περιφρόνησις προς ταπεινάς επιβουλάς πολεμίων (36). Ως βάρβαρος ήτο απλούστατος και λιτότατος τον βίον. Και ενώ εις τους πολυπληθείς Γερμανούς ηγεμόνας, οίτινες ως δορυφόροι περιεστοίχιζον αυτόν, ως και εις Ούννους μεγιστάνας, επέτρεπε να εσθίωσι παρ' αυτόν εν τραπέζαις πολυτελεστάταις από σκευών χρυσών και αργυρών, αυτός ήσθιε, καθήμενος χαμαί, περί την μόνην ξυλίνην αυτού τράπεζαν, από πηλίνων αγγείων και έπινεν από ξυλίνων υδριών και ποτηρίων. Δεν ήτο δε παντελώς αναίσθητος και είς τινας οπωσούν πνευματικάς απολαύσεις, ιδίως εις την μουσικήν, έχων περί εαυτόν Γερμανούς αοιδούς ψάλλοντας άσματα ηρωικά Γερμανικά των τότε χρόνων και παίζοντας τα μουσικά όργανα αυτών· οσάκις δε επανήρχετο από των νικηφόρων αυτού στρατειών, Γερμανίδες αοιδοί επορεύοντο εις προϋπάντησιν αυτού και συνώδευον αυτώ εν άσμασιν εις την ευτελή από ξυλίνων οικιών συγκειμένην Παννονικήν κώμην, ήτις ήν πρωτεύουσα του αχανούς αυτού κράτους (37).

10. Το τέλος του Ουννικού κράτους.

Μετά τον θάνατον του Αττίλα συνέβη εις το Ουννικόν κράτος ό,τι βλέπομεν συνήθως συμβαίνον εν τη ιστορία εις τα μεγάλα βάρβαρα εκ βαρβάρων λαών συγκροτούμενα κράτη. Ταύτα μη έχοντα ιδίαν δύναμιν εσωτερικήν οργανούσαν και συντηρούσαν αυτά, αλλά συγκροτούμενα και συνεχόμενα διά του προσωπικού πνεύματος, της διανοίας και της επιβολής, της αρχικής φύσεως και της αρετής, ενίοτε δε και διά της βαρβαρικής μεγαλοφυίας ενός ανδρός, υπάρχουσι και μεγαλύνονται και εμπνέουσι φόβον ενόσω ζη και άρχει ο μέγας αρχηγός· άμα δε τούτου εκλιπόντος διαλύονται εις τα εξ ών συνετέθησαν. Το μέγα κράτος το Ουννικόν του Αττίλα συνεκροτείτο από Ούννων και των βία υπαχθέντων υπ' αυτό Γερμανικών και Σλαυικών λαών. Αποθανόντος του Αττίλα οι υιοί αυτού ήρισαν προς αλλήλους περί της διανομής του κράτους, ως συμβαίνει συχνότατα εν τοις βαρβάροις. Αι έριδες αύται επήνεγκον διαίρεσιν μεταξύ των πολυπληθών Ουννικών φυλών. Ταύτας δε επωφελούμενοι οι διά φόβου μόνον συνεχόμενοι τέως προς το Ουννικόν κράτος Γερμανικοί λαοί απέστησαν. Και πρώτον οι Ουστρογότθοι οι πολεμήσαντες παρά τον Αττίλαν εν τοις Καταλαυνικοίς πεδίοις εναντίον των μετά των Ρωμαίων συμμαχούντων αδελφών αυτών Βησιγότθων (Ουστρογότθος ην ο εν τη μάχη ταύτη φονεύσας τον ηρωικόν βασιλέα των Βησιγότθων (ίδ. σ. 54)) επανέστησαν εναντίον των Ούννων, ενίκησαν αυτούς εν πολλοίς μάχαις και εφόνευσαν εκ των πολλών υιών του Αττίλα τον ανδρείον Ελλάκ. Εξέλιπον δε μετ' ολίγον και οι άλλοι υιοί του Αττίλα. Είς δε μόνον τούτων, ο Ιρνάκ, κατώρθωσε να διατηρήση έν τινι γωνία των του Ευξείνου ακτών μικρόν τι κράτος, όπερ και τούτο κατελύθη υπό νέων, εξ Ασίας επιδραμόντων, βαρβάρων. Οι Ούννοι μετά την κατάλυσιν του μεγάλου κράτους αυτών ή απετέλουν κατά φυλάς ίδια ασήμαντα βαρβαρικά κράτη ή υπετάσσοντο εις άλλα βαρβαρικά κράτη, συνήθως δε υπηρέτουν κατά στίφη ως μισθοφόροι εν τω Ανατολικώ και εν τω Δυτικώ Ρωμαϊκώ κράτει.

{57} Η των Ούννων εν τη Ευρώπη εμφάνισις, η επενεγκούσα εν τη Δύσει εμμέσως την εκτός της Ιταλίας κατάλυσιν του Ρωμαϊκού κράτους, ουδεμίαν εν τη Ελληνική Ανατολή άλλην επήνεγκε μεγάλην καταστροφήν ή την μέχρι Πελοποννήσου εισβολήν των Βησιγότθων, τας εις την Μικράν Ασίαν γενομένας διά του Καυκάσου παροδικάς επιδρομάς και τας καταστροφάς τας γενομένας υπό του Αττίλα εις τας βορείους επαρχίας του κράτους επί του Θεοδοσίου Β'. Αλλ' η Ουννική αύτη εξ Ασίας εις Ευρώπην επιδρομή είχε τούτο το υπό καθόλου έποψιν σπουδαίον αποτέλεσμα εν τε τη Ανατολή και τη Δύσει, ότι δι' αυτής ανεώχθη η μεγάλη μεταξύ της ένδον Ασίας και της Ευρώπης οδός προς μελλούσας νέας μεγάλας μεταναστεύσεις λαών. Ο φραγμός ο μεταξύ του πεπολιτισμένου και του βαρβαρικού κόσμου ήρθη, και τα ίχνη των Ούννων ηκολούθησαν πολλά άλλα Ασιατικά βάρβαρα φύλα· και πολλαί εκ διαλειμμάτων

διά της Ανατολικής Ευρώπης μέχρι του 13 και 14 αιώνος εγένοντο εξ Ασίας εις την Ευρώπην επιδρομαί μεγάλως επιδράσασαι επί τας τύχας ιδίως του Ελληνικού κράτους. Μετά την κατάλυσιν του Ουννικού κράτους την γενομένην μικρόν μετά τα μέσα του 5 μ. Χ. αιώνος τα Σλαυικά φύλα τα υποτεταγμένα πρότερον εις το κράτος του Αττίλα, πιεζόμενα νυν υπό νέων εξ Ανατολής επιδραμόντων βαρβάρων, κατήλθον εις τα βόρεια όρια του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους και πολλαχώς από του 6 μ. Χ. αιώνος ήρξαντο να ενοχλώσι το κράτος τούτο· ποικιλώνυμα δε βάρβαρα έθνη αλλεπάλληλα από της Ασίας επιδραμόντα εις τας πρότερον υπό των Ούννων κατεχομένας χώρας μεγάλας συνεχώς έφερον μεταβολάς εν τε τοις βορείοις ορίοις του Ελληνικού κράτους και εν τη νοτιανατολική, εν μέρει δε και εν τη μέση Ευρώπη. Αλλά τας νέας ταύτας βαρβαρικάς μεταναστεύσεις δυνάμεθα να παρακολουθήσωμεν σαφέστερον ιδίως εν τη περαιτέρω ιστορία της Ελληνικής Ανατολής.

11. Ιστορία του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους από του θανάτου του Θεοδοσίου Β′ μέχρι της βασιλείας του Αναστασίου Α′ (450-491 μ. Χ.).

Είπομεν ότι μετά τον θάνατον του Θεοδοσίου Β′ την αρχήν και την διοίκησιν του κράτους ανέλαβεν η Πουλχερία μετά του Μαρκιανού. Και η μεν Πουλχερία εβασίλευσεν έτι τέσσαρα έτη, τελευτήσασα τω 454 μ. Χ. ο δε Μαρκιανός επέζησε 3 έτη τη Πουλχερία, καθ′ ά εκυβέρνησε μόνος το κράτος. Έργον της συμβασιλείας της Πουλχερίας και του Μαρκιανού είναι και η τω 451 μ. Χ. συγκροτηθείσα εν Χαλκηδόνι τετάρτη μεγάλη Οικουμενική Σύνοδος, η καταδικάσασα την μετά την καταδίκην του Νεστορίου αναφυείσαν νέαν αίρεσιν των Ευτυχιανών ή Μονοφυσιτών. Η αίρεσις αύτη υπό τινος Ευτυχούς κηρυχθείσα μίαν μόνην σχεδόν ανεγνώριζεν εν τω Χριστώ φύσιν, την θείαν. Η δε Σύνοδος καταδικάσασα την τοιαύτην διδασκαλίαν εδογμάτισεν εν τω θεανθρώπω Χριστώ δύο φύσεις ασυγχίτως ηνωμένας, θείαν και ανθρωπίνην, και την ανθρωπίνην υποτασσομένην εις την θείαν. Αλλά το δόγμα τούτο εθεωρήθη υπό των Μονοφυσιτών ως αποκλίνον προς την διδασκαλίαν του Νεστορίου την καταδικασθείσαν υπό της Γ′ Οικουμενικής Συνόδου, και διά τούτο δεν ανεγνωρίσθη πανταχού του κράτους και πολλάς επί πολύν χρόνον παρήγαγεν έριδας ταραττούσας την εσωτερικήν ειρήνην του κράτους.

Μετά τον θάνατον του Μαρκιανού, όστις ένεκα του μετά της Πουλχερίας γάμου ανήκει εις τον υπό του Θεοδοσίου Α′ ιδρυθέντα βασιλικόν οίκον, ουδείς εκ του οίκου τούτου υπελείπετο φυσικός κληρονόμος του θρόνου πλην του επί θυγατρί (Ευφημία) γαμβρού του Μαρκιανού Προκοπίου Ανθεμίου (38), εγγόνου του γνωστού ημίν εκ της ιστορίας του Αρκαδίου Ανθεμίου (σελ. 48). Αλλ′ ο Ανθέμιος δεν κατώρθωσε να καταλάβη τον θρόνον. Εδόθη δε ούτος τότε υπό τινος μέγα δυναμένου εν Κωνσταντινουπόλει Γότθου ή Αλανού βαρβάρου, του πατρικίου Άσπαρ, εις τον πρώην επιμελητήν του οίκου αυτού, νυν δε χιλίαρχον Λέοντα τον Θράκα. Διότι, ως είπομεν (σημ. 18), οι ισχυροί εν τω κράτει βάρβαροι αποφεύγοντες οι ίδιοι να λαμβάνωσι την αυτοκρατορικήν αρχήν ενήργουν να δοθή αύτη εις τους υπ′ αυτών ευνοουμένους Ρωμαίους, ίνα άρχωσιν αυτοί διά τούτων. Τούτο εγένετο και νυν· αλλ′ ουχί καθ′ άπασαν την βασιλείαν του Λέοντος Α′. Διότι ούτος, αφού επί ικανά έτη υπέμεινεν εξ ανάγκης την πολιτικήν και ηθικήν ροπήν του Άσπαρ, ήλθεν επί τέλους εις ρήξιν προς τον προστάτην τούτον, μη θέλων να εξαρτάται διά παντός απ′ αυτού, και εν τη ρήξει ταύτη κατόρθωσε να εξολοθρεύση τον τε Άσπαρ και τον οίκον αυτού και να στερεώση εαυ-

τόν εν τη αρχή. Το έργον τούτο κατώρθωσεν ο Λέων διά τινος σπουδαίου εν τω στρατιωτικώ οργανισμώ του κράτους επενεχθέντος υπ' αυτού νεωτερισμού. Ο στρατός του κράτους συνέκειτο έτι κατά το πλείστον και κυριώτατον αυτού μέρος υπό βαρβάρων μισθοφόρων. Επειδή δε επί τοιούτου βαρβαρικού στρατού εστηρίζετο και η δύναμις του Άσπαρ, ο Λέων επεχείρησε να σχηματίση στρατόν εξ εγχωρίων κατοίκων του κράτους. Αλλ' επειδή οι Ελληνορωμαίοι πολίται του κράτους, δεν ήσαν ειθισμένοι εις τοιαύτην υπηρεσίαν, τον εγχώριον τούτον στρατόν συνεκρότησεν από του εν Μικρά Ασία ορεινού ληστρικού λαού των Ισαύρων. Ούτω δε εγένετο η αρχή της συγκροτήσεως εγχωρίων ταγμάτων, ήτις γενικευθείσα κατά μικρόν εν όλω τω κράτει, και ιδίως εν ταις Ασιατικαίς χώραις, εδημιούργησεν εις το κράτος κατά τους επομένους αιώνας ισχυρόν εθνικόν, ως λέγομεν σήμερον, στρατόν. Διά του τάγματος των Ισαύρων κατέλυσεν ο Λέων την δύναμιν του Άσπαρ.

Αλλά προ της καταλύσεως της δυνάμεως του Άσπαρ (471 μ. Χ.) ο Λέων Α' είχεν επιχειρήσει ατυχή τινα οικτρώς αποτυχούσαν εξωτερικήν μεγάλην στρατείαν. Ο αυτοκράτωρ ούτος επεχείρησε (467 μ. Χ.) από κοινού μετά του εν τη Δύσει υπ' αυτού εγκατασταθέντος αυτοκράτορος Ανθεμίου στρατείαν εναντίον του εν Αφρική πειρατικού κράτους των Βανδήλων, όπερ εξηκολούθει να πληροί τρόμου και καταστροφών τας περί την Μεσόγειον Ελληνικάς και Ιταλικάς χώρας. Χίλια και εκατόν πλοία μετά εκατοντακισχιλίων μαχητών επέμφθησαν από Κωνσταντινουπόλεως εναντίον της Αφρικής, μετά των δυνάμεων δε τούτων έμελλε να ενωθή και ο εξ Αιγύπτου πεμπόμενος στρατός και η εξ Ιταλίας πεμφθείσα ήδη εις την Αφρικήν ναυτική και στρατιωτική δύναμις. Αλλ' η μεγάλη αύτη υπερπόντιος στρατεία, δι' ήν εδαπάνησε μόνον το ανατολικόν κράτος 180 χιλιάδας λιτρών χρυσίου (169,120,000 δραχμ.), απέτυχεν οικτρώς ένεκα της ανικανότητος του αρχηγού του στόλου Βασιλίσκου (αδελφού της βασιλίσσης Βηρίνης, γυναικός του Λέοντος Α') και της τόλμης και πανουργίας του Γεζερίχου και των Βανδήλων αυτού. Ούτοι κατασκευάσαντες στόλον ολόκληρον πυρφόρων ή πυρπολικών (39) πλοίων και βοηθούμενοι υπό της φοράς του ανέμου και υπό της ιδίας αυτών πειρατικής τόλμης κατώρθωσαν να καταστρέψωσιν αύτανδρα τα πλείστα των Ρωμαϊκών πλοίων. Ολίγα μόνον λείψανα του υπερηφάνου στόλου διασωθέντα κατώρθωσαν να επιστρέψωσιν εις Κωνσταντινούπολιν φέροντα και τον Βασιλίσκον, όστις εν τη συναισθήσει της ενοχής αυτού κατέφυγεν εις τον ναόν της Αγίας Σοφίας ως εις άσυλον, είτα δε εσώθη διά της προστασίας της Βηρίνης.

Της ατυχούς ταύτης στρατείας μετέσχε και ο Άσπαρ, όστις εθεωρήθη προδοτικώς ενεργήσας εν αυτή, και διά τούτο επέσπευσε και τον εκ μέρους του Λέοντος κατ' αυτού παρασκευαζόμενον όλεθρον.

Αξιοσημείωτον γεγονός της βασιλείας του Λέοντος Α′ είναι ότι ούτος πρώτος εστέφθη ως αυτοκράτωρ διά τελετής εκκλησιαστικής εν τη Αγία Σοφία υπό του Πατριάρχου Ανατολίου, ενώ μέχρι νυν η μόνη επίσημος πράξις της εις τον θρόνον ανόδου ήτο απλώς η υπό του στρατού γινομένη επίσημος ανάρρησις. Ετελεύτησε δε ο Λέων Α′ τω 474 (40).

Τον Λέοντα διεδέξατο ο ήδη υπ′ αυτού του βασιλέως μικρόν προ του θανάτου αυτού συμβασιλεύς αναγορευθείς εγγονός Λέων Β′, υιός της θυγατρός αυτού Αριάδνης, ήν είχε δώσει εις γάμον προς τον Ίσαυρον και αρχηγόν του εξ Ισαύρων συγκροτηθέντος στρατού Ζήνωνα (41). Ο Λέων Β′ παις έτι ων καθ′ όν χρόνον ετελεύτησεν ο Λέων Α′, επέθηκεν επί της κεφαλής του πατρός αυτού το βασιλικόν στέμμα και κατέστησεν αυτόν συμβασιλέα. Αποθανόντος δε του παιδός Λέοντος 10 μήνας μετά την τελευτήν του Λέοντος Α′, μόνος κύριος του κράτους έμεινεν ο παρά παιδός παραλαβών τε και διαδεξάμενος την αρχήν Ζήνων. Η βασιλεία του Ζήνωνος υπήρξε πλήρης εσωτερικών ταραχών, το μεν ένεκα των κατ′ αυτού επιβουλών και στάσεων του Βασιλίσκου και της Βηρίνης, το δε ένεκα των εκ της αιρέσεως των Μονοφυσιτών προερχομένων θρησκευτικών ερίδων. Η αίρεσις των Μονοφυσιτών, η καταδικασθείσα υπό της εν Χαλκηδόνι Συνόδου του 451, τοσούτον ην έτι ισχυρά εν πολλαίς χώραις του κράτους, τοσούτον δε σφοδρά και η μεταξύ τούτων και των Ορθοδόξων, ήτοι των οπαδών της εν Χαλκηδόνι Συνόδου, έρις, ώστε ο Ζήνων ενόμισεν ότι έπρεπεν αυτός να επαναγάγη την θρησκευτικήν ειρήνην λύων διά διατάγματος βασιλικού ζητήματα θρησκευτικά και δογματικά και εξέδωκεν επί τούτω (482 μ. Χ.) το λεγόμενον «Ενωτικόν» (ως διάταξιν μέλλουσαν να ενώση τας διισταμένας μερίδας). Είνε αληθές ότι ο Ζήνων είχεν υπέρ εαυτού εν τω έργω τούτω την γνώμην των τότε πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως και Αλεξανδρείας και άλλων πολλών επιφανών ιεραρχών. {61} Αλλά και ούτως η πράξις του βασιλέως κατεδικάσθη σφοδρώς υπό της πλείστης μερίδος των Ορθοδόξων, και ο Πάπας Ρώμης Φήλιξ Β′ αφώρισε τον τότε Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ακάκιον ως επιτρέψαντα την εις τα δογματικά ζητήματα της Εκκλησίας ανάμιξιν της κοσμικής αρχής. Επειδή δε και ο Ακάκιος εξήλειψε το όνομα του Φήλικος εκ των διπτύχων της Εκκλησίας, ίνα μη μνημονεύηται τούτο εν ταις εκκλησιαστικαίς ευχαίς, επήλθεν η πρώτη μεταξύ των δύο Εκκλησιών διάστασις, διαρκέσασα πέντε και τριάκοντα έτη. Εν τούτοις αι θρησκευτικαί έριδες και ταραχαί εξηκολούθησαν καθ′ όλην την βασιλείαν του Ζήνωνος και εκορυφώθησαν επί του διαδόχου αυτού.

Επί του Ζήνωνος συνέβησαν δύο γεγονότα σπουδαία εν τη όλη ιστορία. Το πρώτον τούτων είναι η τω 476 επελθούσα εν Ιταλία λεγομένη κατάλυσις της δυτικής αυτοκρατορίας, το δε η ενεργεία του Ζήνωνος εις Ιταλίαν μετάβασις των Ουστρογότθων ιδρυσάντων ενταύθα κράτος Ουστρογοτθικόν. Αλλ′ αμφότερα ταύτα τα γεγονότα ανήκουσι κυρίως εις την ιστορίαν της Δύσεως, ήν πρέπει να συνάψωμεν ενταύθα προς την ημετέραν ιστορίαν.

12. Ιστορία του Δυτικού κράτους από της εις Ιταλίαν εισβολής του Αττίλα μέχρι του 476 μ. Χ.

Ο Ουαλεντινιανός Γ', εφ' ού εγένετο η μεγάλη του Αττίλα προς την δυτικήν Ευρώπην στρατεία και η εις Ιταλίαν εισβολή, εβασίλευεν εν Ραβέννη και μετά τα γεγονότα ταύτα μετά της αυτής φαυλότητος και ακολασίας. Ο στρατηγός Αέτιος, οιονεί προς αμοιβήν της νίκης, ήν ήρατο εν Γαλατία, τω 451 μετά των συμμάχων Γερμανών εναντίον του Αττίλα, εφονεύθη υπό του αθλίου αυτοκράτορος, φθονούντος και φοβουμένου την δύναμιν του ανδρός (454). Αλλά μετ' ολίγον εφονεύθη και αυτός ο Ουαλεντινιανός (455 μ. Χ.) υπ' ανδρός επισήμου Ρωμαίου, του συγκλητικού Πετρωνίου Μαξίμου, ούτινος, ως λέγεται, είχε παραπλανήσει την γυναίκα. Ο Μάξιμος μετά τον φόνον ανηγόρευσεν εαυτόν αυτοκράτορα, ηνάγκασε δε και την χήραν του Ουαλεντινιανού αυτοκράτειραν Ευδοξίαν, θυγατέρα του Θεοδοσίου Β' και της βασιλίσσης Ευδοκίας (Αθηναΐδος) να συνάψη γάμον προς αυτόν. Αλλ' η Ευδοξία εζήτησε προς εκδίκησιν του φόνου του συζύγου και της προς αυτήν ύβρεως του σφετεριστού την προστασίαν αυτού του φοβερού ηγεμόνος των Βανδήλων Γεζερίχου. Ούτος επελάβετο προθύμως της ευκαιρίας και ήλθε μετά μεγάλου πειρατικού στόλου και πλήθους Βανδηλικών στιφών εις την παραλίαν της Ιταλίας και προσορμισθείς εις το επίνειον της Ρώμης Ωστίαν, ώρμησεν εντεύθεν προς την Ρώμην. Ενταύθα επί τη αγγελία της Βανδηλικής στρατείας ο Μάξιμος εφονεύθη υπό των εξαγριωθέντων κατ' αυτού αυλικών, καθ' ήν στιγμήν έφευγεν από της πόλεως ίνα μη περιπέση εις τας χείρας του Γεζερίχου. Και νυν η Ρώμη μείνασα άνευ αυτοκράτορος και άνευ στρατού εζήτησε ν' αποτρέψη αφ' εαυτής την Βανδηλικήν επιδρομήν πέμψασα εις τον Γεζέριχον τον πάπαν Λέοντα Α', αυτόν εκείνον όστις, κατά τα λεγόμενα, είχε πεμφθή και προς τον Αττίλαν. Αλλ' ο ηγεμών των Βανδήλων, όστις εφρόντιζε πολλώ πλέον περί της αναμενούσης αυτόν εν Ρώμη πλουσίας λείας ή περί της τιμωρίας του Μαξίμου, έμεινεν άκαμπτος, υποσχεθείς μόνον αποχήν από φόνου και εμπρησμού, εν ή περιπτώσει, εννοείται, δεν ήθελεν ευρεί αντίστασιν κατά την λεηλασίαν. Ούτως η Ρώμη ειρηνικώς παραδοθείσα εις τας χείρας του φανερώς και επισήμως εις διαρπαγήν ερχομένου Βανδήλου ηγεμόνος, υπέστη φοβεράν λεηλασίαν διαρκέσασαν επί δύο ολόκληρους εβδομάδας. Ελεηλατήθησαν δε υπό των Βανδήλων πλην των χρυσών και αργυρών και άλλων τιμαλφών πραγμάτων και πλην της άλλης κινητής περιουσίας και αυτά τα έργα της τέχνης· ουχί διότι οι Βανδήλοι απέδιδον τινα σημασίαν εις αυτά, αλλά διότι έβλεπον αυτά εκτιμώμενα υπ' άλλων και ως τοιαύτα έχοντα αξίαν υλικήν εις αυτούς. Αυτή η επικεχρυσωμένη στέγη του Καπιτωλίου αφηρέθη, ίνα ληφθή υπό των Βανδήλων ευ-

κόλως ο επ’ αυτής χρυσός. Αλλά το πλουσιώτατον μέρος της Βανδηλικής λείας απετέλουν αι μυριάδες ανθρώπων παντός φύλου και πάσης τάξεως, ανδρών, γυναικών, παίδων, κληρικών και λαϊκών, οίτινες εξανδραποδισθέντες από της Ρώμης και από της άλλης Ιταλίας ήχθησαν εις την Αφρικήν. Ο δε τραγικός άμα και κωμικός επίλογος της όλης ταύτης ιστορίας ήτο η τύχη της Ευδοξίας και των δύο θυγατέρων αυτής Ευδοξίας και Πλακιδίας, αίτινες απαχθείσαι αιχμάλωτοι υπό του Γεζερίχου εις Καρχηδόνα, μόλις μετά 7 έτη (462) διά των ενεργειών του αυτοκράτορος Λέοντος Α’ ελευθερωθείσαι επέμφθησαν εις Κωνσταντινούπολιν, αφού εν τω μεταξύ την πρεσβυτέραν τούτων Ευδοξίαν έδωκεν ο Γεζέριχος εις γάμον προς τον υιόν αυτού Ουννέριχον. Ο Γεζέριχος πληρώσας τον πολυπληθή πειρατικόν αυτού στόλον λείας ανθρώπων και πραγμάτων απέπλευσεν εις το Αφρικανικόν πειρατικόν αυτού κράτος, αφού δύο πρεσβείαι του εν Ανατολή αυτοκράτορος Μαρκιανού απήτουν την αναχώρησιν αυτού από της Ιταλίας.

{63} Μετά την αναχώρησιν των Βανδήλων αυτοκράτωρ εγένετο ο εν Γαλατία τότε ευρισκόμενος Ρωμαίος στρατηγός Άβατος, λαβών υπόσχεσιν υποστηρίξεως παρά του ηγεμόνος των Βησιγότθων. Αλλά και ούτος απώλεσε την αρχήν μετά έν έτος (477), επαναστάντος κατ' αυτού του εν τη Ρωμαϊκή υπηρεσία ως αρχηγού του βαρβάρου μισθοφορικού στρατού διατελούντος Γότθου Ρικιμίρου. Ο Ρικίμιρος παρέδωκε την αυτοκρατορικήν αρχήν εις τον συμπράξαντα αυτώ προς την καθαίρεσιν του Αβίτου επιφανή Ρωμαίον Μαϊωριανόν. Αλλ' ο αληθής άρχων και κυβερνήτης ήτο αυτός ο Ρικίμιρος, επί έξ και δέκα έτη κυβερνήσας αυτό από του Μεδιολάνου, ένθα ήδρευε, διά των εν Ρώμη υπ' αυτού αναβιβαζομένων εις τον θρόνον και καταβιβαζομένων απ' αυτού αυτοκρατόρων. Ο Μαϊωριανός, καίπερ επιδείξας δύναμίν τινα και ενέργειαν επί του θρόνου και ανακτησάμενος τινάς των πέραν των Άλπεων απολεσθεισών χωρών του κράτους, αλλ' αποτυχών εις την εναντίον των Βανδήλων από της Ισπανίας επιχειρηθείσαν στρατείαν, εφονεύθη ενεργεία του Ρικιμίρου μετά τετραετή βασιλείαν (461), ευθύς ως εζήτησε να περιορίση την τούτου αρχήν και την δύναμιν. Το αυτοκρατορικόν αξίωμα εδόθη υπό του Ρικιμίρου εις τον Λίβιον Σεβήρον, άρξαντα επί τέσσαρα έτη εν πάση αδρανεία και παθητική υπακοή προς τον Ρικίμιρον. Μετά τον θάνατον του Σεβήρου (465 μ. Χ.) ο Ρικίμιρος εκυβέρνησεν επί δύο έτη άνευ αυτοκράτορος, εν ονόματι του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος Λέοντος Α'. Τέλος δε τω 467 ο Λέων έπεμψεν εις Ιταλίαν ως αυτοκράτορα, συναινέσει του Ρικιμίρου, τον γνωστόν ημίν (σελ. 63) επί θυγατρί γαμβρόν του προκατόχου αυτού αυτοκράτορος Μαρκιανού Προκόπιον Ανθέμιον, δόντα εις γάμον τω Ρικιμίρω την ιδίαν αυτού θυγατέρα. Ο Ανθέμιος ήρξεν εν Ιταλία πέντε έτη, καθ' ά, ως είδομεν, επεχείρησεν από κοινού μετά του αυτοκράτορος Λέοντος Α' την ανωτέρω μνημονευθείσαν ατυχή κατά των Βανδήλων στρατείαν. Και ούτος δε ο αυτοκράτωρ ελθών εις διάστασιν και ρήξιν προς τον Ρικίμιρον εφονεύθη υπ' αυτού (472 μ. Χ.). Ο Ρικίμιρος ανεβίβασε νυν εις τον αυτοκρατορικόν θρόνον, κατά την υπό του αυτοκράτορος Λέοντος εκδηλωθείσαν επιθυμίαν, τον Ολύβριον, γαμβρόν επί θυγατρί του αυτοκράτορος Ουαλεντινιανού Γ'. Αλλά δύο μήνας μόνον επέζησεν ο Ρικίμιρος τω θανάτω του Ανθεμίου και δύο εβδομάδας τη αναρρήσει του Γλυκερίου, γενόμενος θύμα του κατά το 472 εις Ρώμην ενσκήψαντος και πολλάς χιλιάδας ανθρώπων αφαρπάσαντος λοιμού. Ο Ολύβριος ετελεύτησε το επόμενον έτος άγνωστον τίνι τρόπω. Εν τω μεταξύ μετά τον θάνατον του Ρικιμίρου ισχυράν θέσιν εν τη κυβερνήσει του κράτους, οίαν είχεν ούτος, έλαβεν ο αρχηγός των μισθοφορικών στρατευμάτων Βουργούνδιος Γονδίβαλδος, όστις ανηγόρευσεν αυτοκράτορα τον Ρωμαίον στρατηγόν Γλυκέριον. Αλλά συγχρόνως ο εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτωρ Λέων Α' διώρισεν αυτοκράτορα της Δύσεως και έπεμψεν εις Ρώμην τον επ' ανεψιά γαμβρόν αυτού Ιούλιον Νέπωτα. Ούτος δε ελθών εις Ιταλίαν και συλλαβών τον Γλυκέριον εξώρισεν αυτόν εις Δαλματίαν. Αλλά και κατά του νέου αυτοκράτορος νυν εξήγειρε στάσιν εν τω στρατώ ο υπ' αυτού τούτου του Νέπωτος αρχηγός των μισθοφορικών στρατευμάτων διορισθείς Ορέστης ο εκ Παννονίας καταγόμενος και ων εξ απορρήτων του Αττίλα και είτα πατρίκιος Ρωμαίος. Ο Νέπως κατέφυγεν εις Δαλματίαν, ένθα ήτο πρότερον διοικητής· το δε αυτοκρατορικόν αξίωμα έδωκεν ο Ορέστης (475 μ. Χ.) εις τον υιόν αυτού Ρωμύλον Μωμύλλον

(42), χωρίς να συνεννοηθή περί τούτου, ως εποίει ο Ρικίμιρος και ως εθεωρείτο νόμιμον, μετά του εν Ανατολή αυτοκράτορος, επικληθέντα εμπαικτικώς Αυγουστύλον (Augustulus) είτε διά το νεαρόν της ηλικίας είτε διά τον τρόπον, καθ' όν απώλεσε μετ' ολίγον το αυτοκρατορικόν αυτού αξίωμα. Αλλά νυν παρέστη εις το μέσον άλλος, κύριος των πραγμάτων. Προ μικρού είχον εισελάσει εις την Ιταλίαν στίφη Γερμανικά εκ ποικίλων εθνών συγκείμενα, ιδίως εκ Ρουγίων και Ερούλων, και καταγομένων εκ βορειοτάτων χωρών της Γερμανίας (από Ρούγεν και Πομμερανίας). Τα στίφη ταύτα κατελθόντα από βορρά επί του Αττίλα εις τας παρά τον Δανούβιον χώρας είχον ταχθή εν τω τούτου στρατώ· μετά δε τον θάνατον του Αττίλα και την διάλυσιν του μεγάλου στρατού και του κράτους αυτού ταχθέντα υπό την αρχηγίαν βαρβάρου τινός Οδοάκρου (Odovacar) καλουμένου, Ρουγίου την καταγωγήν, ήλθον εις Ιταλίαν και απετέλεσαν ενταύθα μισθοφορικόν στρατόν. Αλλ' οι βάρβαροι ούτοι, βλέποντες ότι πάντες οι Γερμανικοί λαοί οι εκείθεν των Άλπεων εν ταις πριν Ρωμαϊκαίς επαρχίαις εγκαταστάντες είχον λάβει ως ιδιοκτησίαν το τρίτον της γης, απήτουν ίνα και εν Ιταλία γείνη το αυτό εις αυτούς, ίνα καταστώσιν ούτοι μόνιμοι κάτοικοι της χώρας. Ο Οδόακρος την απαίτησιν ταύτην των υπ' αυτόν βαρβάρων διεβίβασεν εις τον Ορέστην, τον άρχοντα εν Ιταλία εν ονόματι του υιού αυτού. Ο Ορέστης ου μόνον απέρριψε την απαίτησιν, αλλά και επήλθεν ευθύς εναντίον των εν τη Άνω Ιταλία σταθμευόντων στιφών του Οδοάκρου· αλλ' εν τη μάχη τη συγκροτηθείση παρά την Παβίαν (476) ηττήθη ολοσχερώς και κατέφυγεν εις την Παβίαν. Αλλ' οι βάρβαροι καταλαβόντες εξ εφόδου την πόλιν συνέλαβον και εφόνευσαν τον Ορέστην, εκήρυξαν δε νυν τον τέως απλούν μισθοφορικόν αρχηγόν βασιλέα εαυτών (43). Και νυν ο Οδόακρος επήλθε κατά του εν Ραβέννη αυτοκράτορος Ρωμύλου, θεωρών αυτόν σφετεριστήν, άτε γενόμενον αυτοκράτορα άνευ της συναινέσεως του εν Κωνσταντινουπόλει Ρωμαίου αυτοκράτορος και μετά καθαίρεσιν μάλιστα του υπό του αυτοκράτορος εκείνου διωρισμένου αυτοκράτορος της Δύσεως Ιουλίου Νέπωτος. Αλλ' ότε ο Οδόακρος εφάνη προ της Ραβέννης και παρεσκευάζετο προς έφοδον εναντίον της πόλεως, προσήλθεν εις το στρατόπεδον αυτού ο Ρωμύλος Μώμουλλος και γονυπετήσας καθικέτευσεν αυτόν ίνα φεισθή της ζωής αυτού καταθέτων προ αυτού την αυτοκρατορικήν πορφύραν και τα άλλα σήματα της αυτοκρατορικής αρχής. Ο Οδόακρος εχαρίσατο την ζωήν τω ικέτη Ρωμύλω και έπεμψεν αυτόν εις Καμπανίαν, ίνα ζη ενταύθα εν περιορισμώ εν τη ωραία παρά τον κόλπον των Βαϊών υπό του Λουκούλλου κτισθείση επαύλει τη καλουμένη Λουκουλλιανώ (Lucullianum), προσδιορίσας αυτώ και ετησίαν επιχορήγησιν έξ χιλιάδων χρυσών νομισμάτων (105 χιλ. περίπου δραχμών).

Κενωθέντος ούτω του αυτοκρατορικού θρόνου εν Ρώμη και Ιταλία, η εν Ρώμη σύγκλητος κατ' εισήγησιν του Οδοάκρου έπεμψε διά πρεσβείας έκθεσιν προς τον αυτοκράτορα της Ανατολής περί των γεγονότων, παρακαλούσα τούτον να μη πέμψη άλλον αυτοκράτορα εις την Δύσιν, ως μη υπαρχούσης ανάγκης δευτέρου αυτοκράτορος, αλλ' αυτός εν τω δικαιώματι αυτού ως αυτοκράτωρ Ρώμης ν' αναθέση την Κυ-

βέρνησιν της Ιταλίας εις τον εξόχους αρετάς προς το έργον τούτο κεκτημένον Οδόακρον ως επίτροπον αυτού. Ομοίαν παράκλησιν τη της Συγκλήτου απηύθυνε συγχρόνως μετά ταύτης εις τον αυτοκράτορα και ο Ρωμύλος Αυγουστύλος τας αυτάς ποιούμενος υπέρ του Οδοάκρου συστάσεις. Ο αυτοκράτωρ Ζήνων ευρέθη εν απορία περί του πρακτέου, διότι μικρόν πρότερον είχεν έλθει εις Κωνσταντινούπολιν άλλη πρεσβεία, πεμφθείσα παρά του εν Δαλματία εξορίστου αυτοκράτορος Ιουλίου Νέπωτος, αιτουμένη παρά του αυτοκράτορος, την εις τον αυτοκρατορικόν θρόνον της Ρώμης αποκατάστασιν αυτού, όντος και στενού συγγενούς του Λέοντος Α΄. Ο Ζήνων, όστις μήτε του Νέπωτος την αίτησιν ήθελε ν’ απορρίψη μήτε τω Οδοάκρω να δυσαρεστήση, εύρε διέξοδον εκ της αμηχανίας αγγείλας τω Οδοάκρω, ότι, ίνα κυβερνήση την Ιταλίαν ως αυτοκρατορικός επίτροπος, έδει ν’ αποταθή εις τον εν Δαλματία νόμιμον αυτοκράτορα Ιούλιον Νέπωτα, όπως παρ’ αυτού λάβη την επιτροπείαν και το αξίωμα του πατρικίου (44), όπερ υπισχνείτο ότι έμελλε ν’ αναγνωρίση και αυτός. Εν τω μεταξύ δε φονευθέντος εν Δαλματία του Ιουλίου Νέπωτος υπό του εκείσε υπ’ αυτού εξορισθέντος προκατόχου αυτού Γλυκερίου, τα πράγματα έλαβον την κανονικήν αυτών πορείαν. Ο Οδόακρος διωρίσθη υπό του Ζήνωνος ή διορισθείς ήδη υπό του Νέπωτος ανεγνωρίσθη υπό του Ζήνωνος πατρίκιος και εκυβέρνα την Ιταλίαν ουχί ως κράτος ίδιον, ήτοι ως κράτος Ρωμαϊκόν της Δύσεως, αλλά ως διοίκησιν, ήτοι Ιταλίαν αποτελούσαν διοικητικήν περιφέρειαν ιδίαν (45). Αλλ’ ο ούτως απλούς διοικητής γενόμενος της Ιταλίας ήτο κυρίως στρατιωτικός διοικητής, την άλλην διοίκησιν καταλείπων εντελώς εις τας τέως καθεστηκυίας αρχάς, επιτρέπων δε εις τους Ρωμαίους (τους Ιταλούς δηλονότι) να κυβερνώνται κατά τους νόμους αυτών, αυτός δε πράγματι άρχων των βαρβάρων, κυβερνωμένων κατά τους βαρβαρικούς αυτών νόμους. Ο μόνος σπουδαίος νεωτερισμός, όν εξετέλεσεν εναντίον του τέως καθεστώτος, ήτο η διανομή του τρίτου της Ιταλικής γης μεταξύ των βαρβάρων αυτού . Αλλ’ ο ούτως απλούς διοικητής γενόμενος της Ιταλίας ήτο κυρίως στρατιωτικός διοικητής, την άλλην διοίκησιν καταλείπων εντελώς εις τας τέως καθεστηκυίας αρχάς, επιτρέπων δε εις τους Ρωμαίους (τους Ιταλούς δηλονότι) να κυβερνώνται κατά τους νόμους αυτών, αυτός δε πράγματι άρχων των βαρβάρων, κυβερνωμένων κατά τους βαρβαρικούς αυτών νόμους. Ο μόνος σπουδαίος νεωτερισμός, όν εξετέλεσεν εναντίον του τέως καθεστώτος, ήτο η διανομή του τρίτου της Ιταλικής γης μεταξύ των βαρβάρων αυτού (46).

Διά των γεγονότων του έτους 476 μ. Χ. ουδεμία επήλθε σπουδαία μεταβολή εν τη Δύσει ούτε το λεγόμενον τέλος του δυτικού Ρωμαϊκού κράτους. Διότι εκτός μεν της Ιταλίας το κράτος τούτο είχε καταλυθή πράγματι πολύ προ του 476, εν Ιταλία δε δεν κατελύθη οριστικώς ούτε τω 476. Τουναντίον και ο Οδόακρος και μετά τούτον ο Ουστρογότθος ηγεμών Θευδέριχος ανεγνώρισαν την επί της χώρας ταύτης νόμιμον κυριαρχίαν του εν Ανατολή αυτοκράτορος (47), μετά δε τον Θευδέριχον και τους διαδόχους αυτού ολόκληρος η Ιταλία εκυβερνήθη επί τινα χρόνον υπό της εν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας· η δε Κάτω Ιταλία μέχρι του 11 αιώνος έμεινεν υπό το κράτος

του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος. Αλλ’ επειδή μετά το 476 μ. Χ. ουδείς πλέον μέχρι του 800 μ. Χ. διωρίσθη ούτε Ρωμαίος ούτε βάρβαρος αυτοκράτωρ ιδιαίτερος εν Ρώμη, η δε τω 800 μ. Χ. ανιδρυθείσα δυτική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήτο Φραγκική, διά τούτο ως τέλος του δυτικού Ρωμαϊκού κράτους εθεωρήθη το έτος 476 μ. Χ.· διά τούτο δε και το έτος τούτο θεωρείται γενικώς ως τέλος της Αρχαίας ιστορίας και αρχή της Μεσαιωνικής.

Αλλ’ η εν Ιταλία κυβέρνησις του Οδοάκρου κατελύθη μετά 13 έτη υπό άλλου βαρβάρου ηγεμόνος, του Ουστρογότθου Θευδερίχου. Οι Ουστρογότθοι, μετά τον θάνατον του Αττίλα, ανεκτήσαντο την ελευθερίαν αυτών, οικούντες δε τας από του Δανουβίου μέχρι της Ιλλυρίας χώρας, διετέλουν εν συχνή επαφή προς το Ανατολικόν κράτος και περιήρχοντο εις εχθρικάς και φιλικάς σχέσεις προς αυτό. Έν τινι δε μεταξύ του Λέοντος Α’ και των Ουστρογότθων τούτων περί ειρήνης συνθήκη ως όμηρος είχε δοθή εις την αυλήν του Βυζαντίου παις αρχηγού τινος των Γότθων καλούμενος Θευδέριχος. Ούτος ανατραφείς και παιδευθείς εν Κωνσταντινουπόλει την τε πολιτικήν και στρατιωτικήν τέχνην των Ρωμαίων και επιστρέψας είτα, επί του αυτοκράτορος Ζήνωνος, εις τους ομοεθνείς αυτού, εγένετο ηγεμών τούτων. Καίπερ δε τιμών μεγάλων υπό του αυτοκράτορος αξιωθείς και πατρίκιος αναγορευθείς, δεν διήγεν εν διαρκεί ειρήνη προς το κράτος και ην επικίνδυνος εις αυτό. Διά τούτο ο αυτοκράτωρ Ζήνων, ίνα απομακρύνη αυτόν της προς το κράτος γειτονίας, επέτρεψεν αυτώ να μεταβή μετά των Γότθων αυτού εις Ιταλίαν και να αφαιρέση την αρχήν της χώρας ταύτης από του Οδοάκρου, ούτινος ο Ζήνων εκών άκων είχεν αναγνωρίσει πρότερον την αρχήν. Ο Θευδέριχος ελθών μετά των Ουστρογότθων αυτού, εν οίς εκατοντάδες χιλιάδων ήσαν μαχηταί, εις την Ιταλίαν τω 489 και νικήσας εις διαφόρους μάχας τον Οδόακρον και φονεύσας αυτόν εγένετο κύριος της Ιταλίας (493 μ. Χ.), κυβερνών αυτήν εν ονόματι του αυτοκράτορος και ως βασιλεύς των Ουστρογότθων αυτού, εις ούς διένειμε και γαίας εν Ιταλία. Αλλά και το Ουστρογοτθικόν τούτο κράτος κατελύθη επί των διαδόχων του Θευδερίχου υπό του αυτοκράτορος της Ανατολής Ιουστινιανού.

Καθ’ ούς χρόνους ιδρύοντο εν Ιταλία τα κράτη του Οδοάκρου και είτα του Θευδερίχου, εν πάση τη εκτός των Άλπεων δυτική και μέση Ευρώπη είχον ήδη ιδρυθή πλείστα βαρβαρικά κράτη Γερμανολατινικά, (εν ταις υπό Λατίνων οικουμέναις χώραις) ή καθαρώς Γερμανικά (εν ταις κυρίως Γερμανικαίς χώραις), ών την ιστορίαν θέλομεν αφηγηθή συντόμως βραδύτερον, νυν δε ανάγκη να επανέλθωμεν εις την ιστορίαν της Ανατολής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΖΗΝΩΝΟΣ (491 Μ. Χ.) ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (610)

1. Οι αυτοκράτορες Αναστάσιος Α′ (491-518 μ. Χ.) και Ιουστίνος Α′ (518-527 μ. Χ.).

Ο αυτοκράτωρ Ζήνων εβασίλευσε μέχρι του 491. Αποθανόντος δ′ αυτού κατά το έτος τούτο, η χήρα βασίλισσα Αριάδνη, συναινέσει της Συγκλήτου και του λαού αυτού της Κωνσταντινουπόλεως, ανηγόρευσεν ως αυτοκράτορα τον από Δυρραχίου αυλικόν αξιωματικόν Αναστάσιον τον επικαλούμενον Δίκορον (διότι είχε τον ένα οφθαλμόν μέλανα, τον έτερον δε κυανούν), μεθ′ ού ήλθεν εις νέου γάμου κοινωνίαν, μετά την στέψιν αυτού ως αυτοκράτορος. Η βασιλεία του Αναστασίου υπήρξε και εξωτερικώς ουχί λίαν ειρηνική ένεκα νέων βαρβαρικών επιδρομών, και εσωτερικώς λίαν ταραχώδης ένεκα των επιταθεισών θρησκευτικών ερίδων. Οι νέοι βάρβαροι, οίτινες επί του Αναστασίου Α′ ήρξαντο επιδρομών φοβερών εις το κράτος, ήσαν οι Βούλγαροι, λαός Τουρκικής (48) ή Ουννικής φυλής, όστις περί τα μέσα του 5 μ. Χ. αιώνος προχωρήσας από της ανατολικής Ευρώπης ή από της ένδον Ασίας εις τας παρά την Τύραν (Δνείστερ) χώρας της νυν νοτιοδυτικής Ρωσίας, επεχείρει εκείθεν επί του Ζήνωνος έτι (τω 487 μ. Χ. το πρώτον) επιδρομάς εις τας Ευρωπαϊκάς επαρχίας του κράτους. Επί δε του Αναστασίου τοσούτον κατέστησαν φοβεραί αι επιδρομαί αύται εκταθείσαι μέχρι των προθύρων της Κωνσταντινουπόλεως, ώστε ο αυτοκράτωρ ούτος, ίνα προφυλάξη την πρωτεύουσαν από της αμέσου προσβολής των νέων βαρβάρων, έκτισε το Μέγα λεγόμενον τείχος, ήτοι τείχος εκτεινόμενον περί την χερσόνησον, εφ′ ής κείται η Κωνσταντινούπολις, από της Προποντίδος (από της παρά την Προποντίδα πόλεως Σηλυβρίας) μέχρι του Ευξείνου (της παρά τον Εύξεινον κειμένης π. Δέρκων). Και απ′ ανατολών δε ήρξαντο αύθις οι Πέρσαι ν′ απειλώσι το κράτος. Οι Πέρσαι από της προς τον Θεοδόσιον Β′ ειρήνης (423 μ. Χ.) μέχρι των χρόνων του Αναστασίου Α′, ήτοι επί 70 περίπου έτη, δεν είχον διαταράξει την ειρήνην, διότι και εις τας χώρας αυτών είχον γείνει φοβεραί επιδρομαί βαρβαρικαί κατ′ ακολουθίαν της μεγάλης εξ Ασίας κατά τον 4 αιώνα γενομένης μεταναστεύσεως των λαών. Οι εισβαλόντες εις τας Περσικάς χώρας ήσαν οι αυτοί βάρβαροι, οίτινες από του Καυκάσου εισέβαλον και εις τας Ελληνικάς χώρας της Ασίας, οι λεγόμενοι Λευκοί Ούννοι ή Εφθαλίται. Εις μάλιστα βασιλεύς των Περσών, ο Περώζης, μικρόν προ του χρόνου της αναρρήσεως του Αναστασίου, ηχμαλωτίσθη και εφονεύθη υπό των βαρβάρων τούτων. Αλλά νυν, κατά τους χρόνους της βασιλείας του Αναστασίου, οι Πέρσαι επί του βασιλέως αυτών Καβάδου απαλλαγέντες των βαρβαρικών επιδρομών ήρξαντο να παρενοχλώσι το Ελληνικόν κράτος. Ο Αναστάσιος προς άμυναν εναντίον των Περσών τούτων έκτισε το περίφημον εν Μεσοποταμία φρούριον, το κληθέν από του ονόματος αυτού Αναστασιούπολις (ελέγετο και Δάρας).

Αι δε θρησκευτικαί έριδες, αι ταράττουσαι δεινώς επί του Αναστασίου Α' την εσωτερικήν ειρήνην του κράτους, ήσαν οίαι και αι επί του Ζήνωνος γενόμεναι μεταξύ των Ορθοδόξων, ήτοι των οπαδών της εν Χαλκηδόνι Συνόδου και των Μονοφυσιτών. Επειδή δε εν Κωνσταντινουπόλει οι Ορθόδοξοι ήσαν ισχυρότεροι, ο δε βασιλεύς Αναστάσιος εθεωρείτο ευμενώς διακείμενος εις τους Μονοφυσίτας, αι θρησκευτικαί διαφοραί προυκάλεσαν αιματηράς συγκρούσεις, εν αίς μυριάδες εφονεύθησαν πολιτών, και αυτός δε ο βασιλεύς απέθανε (518 μ. Χ.) εν μέσω δεινής στάσεως εσωτερικής.

Του Αναστασίου αποθανόντος ο στρατός ουδαμώς προσέχων εις τους συγγενείς (ανεψιούς) του Αναστασίου, οίτινες ήσαν και φυσικοί κληρονόμοι αυτού, ανηγόρευσεν αυτοκράτορα γηραιόν τινα αξιωματικόν, γενναίον και χρηστόν, αλλ' όλως αμαθή και απαίδευτον, και δη και αναλφάβητον, διά μηχανής υπογράφοντα τα διατάγματα, τον Ιουστίνον Α', τον λεγόμενον μεν Θράκα, αλλά καταγόμενον από Ιλλυρίας. Ούτος εβασίλευσεν 9 μόνον έτη και αποκατέστησεν οπωσούν την θρησκευτικήν ειρήνην διά της εις την Ορθοδοξίαν αφοσιώσεως αυτού· διαλλάξας δε την Εκκλησίαν της Κωνσταντινουπόλεως προς την της Ρώμης συνετέλεσεν εις την άρσιν του από 35 ετών υφισταμένου σχίσματος (ίδ. σελ. 61). Ο Ιουστίνος ετελεύτησε τω 527 μ. Χ. καταλιπών τον θρόνον εις τον περίφημον ανεψιόν αυτού Ιουστινιανόν Α'.

2. Ιουστινιανός ο Μέγας (527-565 μ. Χ.).

Του Ιουστινιανού Α′ η επί 38 έτη διαρκέσασα βασιλεία είναι μία των σπουδαιοτάτων και λαμπροτάτων περιόδων της ιστορίας του Ελληνορωμαϊκού κράτους διά τα μεγάλα γεγονότα τα πληρούντα την βασιλείαν ταύτην. Ο Ιουστινιανός Α′ ήτο ανήρ περίνους [49], μεγαλόνους και μεγαλεπήβολος, αρχικός και φιλόδοξος εν τη καλή σημασία του ονόματος· ήτο δε και πεπαιδευμένος ως νομικός, θεολόγος και αρχιτέκτων. Αλλά πλην του τα τοιαύτα προσόντα κεκτημένου αυτοκράτορος και πολλοί μεγάλοι άνδρες πολιτικοί και στρατιωτικοί και νομοδιδάσκαλοι και καλλιτέχναι ελάμπρυναν την βασιλείαν του Ιουστινιανού. Εν τοις πολλοίς και ονομαστοίς στρατηγοίς του αυτοκράτορος οι μέγιστοι και διαπρεπέστατοι ήσαν ο Βελισσάριος και ο Ναρσής· μεταξύ δε των υπουργών ή συμβούλων επιφανέστατος ην ο μέγας νομοδιδάσκαλος Τριβωνιανός· και μεταξύ των καλλιτεχνών οι περιφημότατοι ήσαν οι μεγαλοφυείς αρχιτέκτονες Ανθέμιος και Ισίδωρος. Μέγα όνομα εν τη Ιστορία του Ιουστινιανού εκτήσατο και η γυνή αυτού και αυτοκράτειρα και αυγούστα υπ′ αυτού αναγορευθείσα Θεοδώρα. Αύτη, καίπερ εκ ταπεινού γένους καταγομένη, διάγουσα δε πρότερον βίον ουχί ηθικώς και κοινωνικώς ανεπίληπτον, όμως διεκρίνετο επί ευφυία, δυνάμει πνεύματος και χάριτι· γενομένη δε σύνευνος του Ιουστινιανού και υψωθείσα εις τον περίλαμπρον θρόνον του Βυζαντίου, τον μέγιστον τότε και ενδοξότατον εν όλη τη οικουμένη, εν τω θρόνω τούτω και διά τούτου εξηυγενίσθη ηθικώς και υπήρξε σύμβουλος πιστή του μεγάλου βασιλέως και ενίοτε κρατίστη και μεγίστη εν ταις δεινοτάταις των περιστάσεων.

Τα πολλά και μεγάλα πολεμικά έργα της βασιλείας του Ιουστινιανού εισίν εν περιλήψει τα εξής.

Μικρόν μετά την εις τον θρόνον άνοδον του Ιουστινιανού ήρξατο ο από Περσών πόλεμος του Καβάδου, του μνημονευθέντος ανωτέρω βασιλέως των Περσών, εισβαλόντος εις τας ανατολικάς επαρχίας του κράτους (528 μ. Χ.). Ο Ιουστινιανός έπεμψε πολλούς στρατηγούς εναντίον των Περσών, εν οίς και τον Βελισσάριον, όστις μετά πολλάς αμφιρρόπους μάχας και εκατέρωθεν νίκας και αποτυχίας επί τέλους έστρεψε την επιτυχίαν προς τον στρατόν τον αυτοκρατορικόν και μετά τριετείς αγώνας αποθανόντος του Καβάδου (ή Κοβάδου) και διαδεξαμένου τούτον του υιού αυτού Χοσρόου Α′ του Μεγάλου, του επικαλουμένου «Ευδαίμονος» (Νουσιρβάν) (50), συνωμολόγησεν ειρήνην έντιμον ασφαλίζουσαν τα όρια του κράτους προς ανατολάς.

Ο αυτός στρατηγός κατέβαλε μετ’ ολίγον εν Κωνσταντινουπόλει (533) στάσιν τινά καλουμένην «του Νίκα» (51). Η στάσις αύτη, προελθούσα εκ των αντιζηλιών των δύο εν τω ιπποδρόμω από του χρώματος της στολής των προς αλλήλους αγωνιζομένων αρματηλατών ωνομασμένων μερίδων (Πρασίνων και Κυανών ή Βενέτων) . Η στάσις αύτη, προελθούσα εκ των αντιζηλιών των δύο εν τω ιπποδρόμω από του χρώματος της στολής των προς αλλήλους αγωνιζομένων αρματηλατών ωνομασμένων μερίδων (Πρασίνων και Κυανών ή Βενέτων) (52), εστράφη κατά του αυτοκράτορος. Μετ’ ολίγον το πλείστον της πόλεως μετέσχε της στάσεως και πυρ υπό των στασιαστών βληθέν εις την πόλιν επήνεγκε μεγάλας καταστροφάς ιδίως δημοσίων κτιρίων. Κατεστράφη δε τότε υπό του πυρός και ο ναός της του Θεού Σοφίας. Και ήδη μέρος του στρατού είχε προσχωρήσει εις τους στασιαστάς, οίτινες είχον κηρύξει αυτοκράτορα, τον του αυτοκράτορος Αναστασίου Α’ ανεψιόν Υπάτιον, ο δε Ιουστινιανός εβουλεύετο περί φυγής διά της θαλάσσης, ότε η τολμηρά και εύγλωττος αντίρρησις της Θεοδώρας επήνεγκεν οριστικήν μεταβολήν των πραγμάτων , εστράφη κατά του αυτοκράτορος. Μετ’ ολίγον το πλείστον της πόλεως μετέσχε της στάσεως και πυρ υπό των στασιαστών βληθέν εις την πόλιν επήνεγκε μεγάλας καταστροφάς ιδίως δημοσίων κτιρίων. Κατεστράφη δε τότε υπό του πυρός και ο ναός της του Θεού Σοφίας. Και ήδη μέρος του στρατού είχε προσχωρήσει εις τους στασιαστάς, οίτινες είχον κηρύξει αυτοκράτορα, τον του αυτοκράτορος Αναστασίου Α’ ανεψιόν Υπάτιον, ο δε Ιουστινιανός εβουλεύετο περί φυγής διά της θαλάσσης, ότε η τολμηρά και εύγλωττος αντίρρησις της Θεοδώρας επήνεγκεν οριστικήν μεταβολήν των πραγμάτων (53). Ο Ιουστινιανός μεταπεισθείς εκ των λόγων της Θεοδώρας ανέθηκεν εις τον Βελισσάριον τον κατά των στασιαστών αγώνα. Ούτος δε αναπτερώσας το φρόνημα των ολίγων πιστών μεινάντων στρατιωτών κατέβαλε ταχέως και αιματηρώς την στάσιν, εθανατώθη δε και ο αυτοκράτωρ ανακηρυχθείς Υπάτιος.

Μικρόν μετά ταύτα επεχείρησεν ο Ιουστινιανός πόλεμον κατά των Βανδήλων της Αφρικής (535 μ. Χ.). Ενταύθα μετά τον θάνατον του φοβερού Γεζερίχου (478) και μετά τινας ήττον πονηρούς και ωμούς ηγεμόνας, οίτινες εκ του οίκου του Γεζερίχου διεδέξαντο αυτόν εν τη αρχή, ήρπασεν επί τέλους ταύτην ο τω προπάππω όμοιος δισέγγονος του Γεζερίχου Γελίμερ, εκβαλών τον νομίμως κατέχοντα αυτόν Ιλδέριχον (530 μ. Χ.). Ο Ιουστινιανός, όστις και άλλως διέκειτο ευμενώς προς τον Ιλδέριχον, επενέβη υπέρ αυτού καθ’ ό είχε δικαίωμα ως υπέρτατος νόμιμος κύριος της Αφρικής, απαιτών την εκ δεσμών απαλλαγήν του εκπτώτου βασιλέως. Μη εισακουσθείς δε έπεμψεν εναντίον του Γελίμερος στόλον και στρατόν υπό την αρχηγίαν του Βελισσαρίου (535 μ. Χ.). Η δύναμις, ής ηγείτο ο Βελισσάριος (συγκειμένη εκ 30 χιλ. στρατιωτών και 600 πλοίων), ήτο πολλώ σμικροτέρα της πεμφθείσης προ 70 περίπου ετών υπό του Λέοντος Α’. Αλλ’ ο Βελισσάριος κατώρθωσεν εν τη στρατηγική αυτού μεγαλοφυία διά της αναλόγως μικράς ταύτης δυνάμεως ου μόνον να νικήση τον Γελίμερα και να συλλάβη αυτόν, αλλά και να καταλύση οριστικώς το Βανδηλικόν κράτος. Πάσα η Αφρική νυν, από των δυτικών ορίων της Αιγύπτου μέχρι του Ατλαντικού εκτεινο-

μένη, υπετάγη εις το Ελληνορωμαϊκόν κράτος της Κωνσταντινουπόλεως. Και ο Γελίμερ αχθείς εις την Κωνσταντινούπολιν μετά των μεγιστάνων αυτού ηκολούθησε τω θριάμβω του Βελισσαρίου και προσεκύνησε τον Ιουστινιανόν· τυχών δε παρ' αυτού χάριτος επέμφθη εις Μικράν Ασίαν, ένθα εδωρήσατο αυτώ ο αυτοκράτωρ πλούσιον κτήμα ίνα διέλθη εν αυτώ το λοιπόν του βίου εν ανέσει ως ιδιώτης. Οι Βανδήλοι αιχμαλωτισθέντες κατετάχθησαν εις τον στρατόν του κράτους.

Μικρόν μετά την κατάλυσιν του Βανδηλικού κράτους επήλθε και η κατάλυσις του Ουστρογοτθικού κράτους της Ιταλίας και η άμεσος υπαγωγή της χώρας ταύτης υπό το κράτος του Ιουστινιανού.

Μετά τον θάνατον του Θευδερίχου (526 μ. Χ.), όστις επί 33 έτη εκυβέρνα καλώς και ισχυρώς το υπ' αυτού εν Ιταλία ιδρυθέν κράτος των Ουστρογότθων, η ηγεμονία των Ουστρογότθων είχε περιέλθει εις την θυγατέρα αυτού Αμαλασούνθαν. Αύτη εκπληρούσα πιστώς τα προς τον Ιουστινιανόν ως υπέρτατον άρχοντα της Ιταλίας καθήκοντα είχε πέμψει στρατόν προς τον Βελισσάριον εν τω κατά Βανδήλων πολέμω και διά της πράξεως ταύτης είχεν ελκύσει την εύνοιαν του Ιουστινιανού. Ο άγριος φόνος της ευγενούς ταύτης γυναικός υπό του βαρβάρου ανδρός αυτής Θευδάτου του Ουστρογότθου, όστις εσφετερίσθη νυν την αρχήν (54), έδωκεν αφορμήν εις τον Ιουστινιανόν να κηρύξη πόλεμον κατά του Ουστρογοτθικού κράτους και να πέμψη εις Ιταλίαν τον εξ Αφρικής προ μικρού επιστρέψαντα δαφνοστεφή στρατηγόν Βελισσάριον (535 μ. Χ). Ο πόλεμος ούτος, εν ώ κατ' αρχάς θαυμασίως ευδοκίμησεν ο Βελισσάριος, μετά μικρών δυνάμεων καταλαβών μέγα μέρος της Ιταλίας και την Ρώμην αυτήν, διήρκεσε μακρόν χρόνον ένεκα της μεγάλης, γενναίας και επιμόνου αντιστάσεως, ήν αντέταξαν οι Ουστρογότθοι υπό τους γενναίους βασιλείς Ουίτιγιν, Τωτίλαν και Τεΐαν, ούς αλληλοδιαδόχως εξέλεξαν, αφού καθήρεσαν και εφόνευσαν τον γενόμενον αίτιον του πολέμου άθλιον Θευδάτον. Προς τούτοις, διαρκούντος του κατά Ουστρογότθων πολέμου τούτου οι Πέρσαι διαλύσαντες την ειρήνην εισέβαλον εις την Μεσοποταμίαν (540) καθ' υποκίνησιν των Ουστρογότθων, οίτινες κατόρθωσαν να πέμψωσι πρεσβείαν εις την Περσίαν και να παραστήσωσιν εις τους Πέρσας τους κινδύνους τους ενδεχομένους να προκύψωσιν εις το Περσικόν κράτος εκ της υπερμέτρου αυξήσεως των δυνάμεων των Ρωμαίων διά της υπ' αυτών καταλήψεως της Ιταλίας. Ένεκα του ούτως εκραγέντος νέου Περσικού πολέμου ο Βελισσάριος ανεκλήθη από της Ιταλίας ίνα πεμφθή κατά των Περσών και εντεύθεν εχαλαρώθη ο εν Ιταλία πόλεμος, οι δε Γότθοι κατέστησαν επιθετικότεροι. Και αφού δε ο Βελισσάριος νικήσας τους Πέρσας και απώσας αυτούς πέραν του Τίγρητος επανήλθεν εις την Ιταλίαν, δεν κατώρθωσε να περατώση τον πόλεμον ταχέως και επιτυχώς προ πάντων ένεκεν ανεπαρκείας των στρατιωτικών δυνάμεων αυτού, και επέστρεψεν αύθις εις Κωνσταντινούπολιν. {74} Τέλος δε μετά νέου στρατού εστάλη εις την Ιταλίαν ο στρατηγός Ναρσής, όστις μετά πολλάς μάχας, καθ' άς ηρωικώς ηγωνίσθησαν υπέρ της ελευθερίας αυτών οι Ουστρο-

γότθοι, κατώρθωσε να καταλύση οριστικώς το κράτος το Ουστρογοτθικόν (555 μ. Χ.) και να υπαγάγη άπασαν την Ιταλίαν υπό την άμεσον αρχήν του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος. Η μεγάλη αύτη χώρα απετέλεσε νυν ιδίαν μεγάλην διοικητικήν περιφέρειαν (Εξαρχίαν), κυβερνωμένην υπό επιτρόπου του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος, Εξάρχου καλουμένου. Τοιούτος δε Έξαρχος εγένετο νυν ο Ναρσής.

Ο διαρκούντος του Ουστρογοτθικού εν Ιταλία πολέμου αρξάμενος τω 549 νέος Περσικός πόλεμος εξηκολούθησε και μετά τας μνημονευθείσας νίκας του Βελισσαρίου επί πολλά έτη, μετατεθείς από των περί τον Τίγρητα και τον Ευφράτην χωρών της Μεσοποταμίας εις την περί τον Καύκασον και την κατά τας ακτάς του Ευξείνου κειμένην και Κολχίδα καλουμένην χώραν, ήν οι Πέρσαι ήθελον να αφαιρέσωσιν από του Ελληνικού κράτους. Διήρκεσε δε ο πόλεμος εν τη νέα αυτού ταύτη φάσει επί επτά έτη (549-556) μ. Χ. και έληξε δι’ ειρήνης, καθ’ ήν η μεν Κολχίς έμεινεν εν τω Ελληνικώ κράτει, εις δε τους Πέρσας υπεχρεώθη το κράτος να δίδη χρηματικήν τινα χορηγίαν διά την υποχρέωσιν ήν ανέλαβαν ούτοι να τηρώσι φρουράν εν ταις Κασπίαις πόλεσιν (εν ταις περί την Κασπίαν στεναίς διόδοις του Καυκάσου) ίνα κωλύωσι την εις τας Ασιατικάς επαρχίας του Ελληνικού κράτους και εις την Περσίαν εισβολήν των πέραν του Καυκάσου βαρβάρων.

Και ταύτα μεν τα μεγάλα πολεμικά γεγονότα της βασιλείας του Ιουστινιανού, δι’ ού το Ελληνικόν κράτος εξετάθη από των Ηρακλείων στηλών μέχρι της Κασπίας θαλάσσης και ολόκληρος σχεδόν η Μεσόγειος θάλασσα εγένετο θάλασσα Ελληνορωμαϊκή (55).

Αλλ’ εκτός τούτων των εκδήμων και υπερθαλασσίων μεγάλων στρατειών και πολέμων διεξήγαγεν ο Ιουστινιανός και πολλούς μικροπολέμους εναντίον των από βορρά εισβαλόντων εις το κράτος βαρβάρων. Τοιούτοι βάρβαροι ήσαν προ πάντων οι από της νυν νοτιοδυτικής Ρωσίας επιδρομάς εις το κράτος ποιούμενοι Βούλγαροι και τα μετά τούτων ενούμενα λείψανα των εν ταις αυταίς χώραις πλανωμένων Ούννων. Αλλά κατά τους χρόνους του Ιουστινιανού και νέα βαρβαρικά στίφη, Σλαυικά ταύτα, κατερχόμενα και αυτά κατά μικρόν μετά την διάλυσιν του Ουννικού κράτους από των χωρών της νυν δυτικής Ρωσίας εις τον Κάτω Δανούβιον και τα Καρπάθια ήρξαντο να εισβάλλωσιν εις τας εντεύθεν του Δανουβίου επαρχίας του Κράτους, ιδίως εις την Κάτω Μοισίαν (την νυν Βουλγαρίαν). Μεταξύ των Σλαυικών τούτων φυλών, αίτινες καλούνται υπό των Ελλήνων των τότε χρόνων συνήθως Σκλαβηνοί, γνωστή είναι ιδίως η φυλή των Άντων καλουμένων Σλαύων, αφ’ ών πολλάκις ηττηθέντων έλαβεν ο Ιουστινιανός το νικητήριον επώνυμον Αντικός (Anticus). Επί του Ιουστινιανού δ’ ωσαύτως εφάνη εν ταις πέραν του Δανουβίου χώραις νέα φυλή βαρβαρική πολυπληθής εξ Ασίας ελθούσα εις Ευρώπην, οι Άβαροι, λαός εν μέρει Μογγολικής καταγωγής,

ως οι Ούννοι, ελθών εκ των ένδον ή και εκ των εσχατιών (της νυν Μαντζουρίας, ως εικάζεται) της Ασίας. Και οι μεν Άβαροι, οι επί των διαδόχων του Ιουστινιανού τούτου φοβεροί γενόμενοι και εις το κράτος και εις τους Γερμανούς, δεν επεχείρησαν έτι επιδρομάς εις το Κράτος. Αλλ’ οι Σκλαβηνοί και οι Βούλγαροι πολλάκις εισέβαλλον εις τας εντεύθεν του Δανουβίου χώρας. Άπαξ δε Βούλγαροι μετά Ούννων προυχώρησαν (559) μέχρι των προθύρων της Κωνσταντινουπόλεως, διελθόντες το Μέγα Τείχος διά των μεγάλων ρηγμάτων, άτινα προ μικρού είχον ανοίξει εν αυτώ οι από του 558 μέχρι 559 εκ διαλειμμάτων γενόμενοι μεγάλοι σεισμοί. Αλλά και τότε ο Βελισσάριος, όστις ήτο ήδη γέρων και απόμαχος στρατηγός, ενίκησε τους βαρβάρους μετά του μικρού εκ των νέων της Κωνσταντινουπόλεως και εκ των αγροτών της πέριξ χώρας εκ του προχείρου συγκροτηθέντος αυτοσχεδίου στρατού.

{76} Και τοιαύτα μεν καθόλου τα πολεμικά έργα της βασιλείας του Ιουστινιανού. Εκ των έργων δε της εσωτερικής κυβερνήσεως του Ιουστινιανού το λαμπρότατον είνε η υπ’ αυτού γενομένη συστηματική συλλογή και κατάταξις των Ρωμαϊκών νόμων, εξ ής απετελέσθη το Ιουστινιάνειον Δίκαιον, εκ τούτου δε η επιστήμη του Ρωμαϊκού Δικαίου.

Η μεγάλη αύτη εργασία εγένετο εν έτεσιν έξ (528-534 μ. Χ.) υπό δωδεκαμελούς επιτροπείας νομοδιδασκάλων εργαζομένων υπό την προεδρίαν του περιφήμου νομοδιδασκάλου Τριβωνιανού, κατέχοντος τότε και το αξίωμα του κοιέστωρος, αξίωμα δηλονότι μέχρι τινός ανάλογον προς το παρ’ ημίν αξίωμα του υπουργού της Δικαιοσύνης. Το Ιουστινιάνειον Δίκαιον περιέχει α’) τον Κώδικα ήτοι την συλλογήν και συστηματικήν κατάταξιν των μέχρι του Ιουστινιανού επί των προκατόχων αυτού αυτοκρατόρων εκδοθέντων νόμων, εις ούς προσετέθησαν και οι υπ’ αυτού του Ιουστινιανού εκδοθέντες νόμοι οι καλούμενοι Νεαραί (νέοι νόμοι) ή Λατινιστοί Novellae˙ β’) τους Πανδέκτας ή τα Δίγεστα (Digesta), ήτοι συλλογήν και επιστημονικήν κατάταξιν θεμελιωδών αρχών του Δικαίου και αποφάσεων νομικών εξηγμένων από δισχιλίων νομικών βιβλίων των περιφημοτάτων Ρωμαίων νομοδιδασκάλων. Εις δε τα κύρια ταύτα μέρη του Ιουστινιανείου Δικαίου προσετέθησαν και αι Εισηγήσεις (Institutiones), είδος τι δηλονότι εισαγωγής περί των γενικών αρχών του Δικαίου. Η γλώσσα του Ιουστινιανείου Δικαίου είνε Λατινική πλην της των Νεαρών, αίτινες εξεδόθησαν εν τη Ελληνική. Το Ιουστινιάνειον Δίκαιον από του Βυζαντίου παρέλαβον πάσαι σχεδόν αι Ευρωπαϊκαί χώραι και κατέστησαν βάσιν της του Δικαίου επιστήμης μέχρι σήμερον.

Άλλο έργον σπουδαίον της εσωτερικής διοικήσεως του Ιουστινιανού είνε τα υπ’ αυτού εν τη πρωτευούση και εν ταις διαφόροις χώραις του κράτους γενόμενα κτίσματα, ήτοι πόλεις, άς έκτισεν ή ανωκοδόμησε, τείχη πόλεων ή οχυρώματα, φρούρια πολυπληθή κτισθέντα προς άμυναν εναντίον των βαρβάρων, προσέτι δημόσια κτίρια, λου-

τρώνες, νοσοκομεία, πτωχοκομεία, προ πάντων δε μοναστήρια και ναοί μεγαλοπρεπείς προς λατρείαν του Θεού. Μεταξύ των πλείστων μεγαλοπρεπών ναών, ούς ο Ιουστινιανός έκτισεν εν Κωνσταντινουπόλει και εν πλείσταις πόλεσι του αχανούς αυτού κράτους, ο περιφημότατος εν τη ιστορία είνε ο της του Θεού Σοφίας, ο οικοδομηθείς ή μάλλον ανοικοδομηθείς υπό του βασιλέως τούτου μέγιστος και λαμπρότατος μετά την εν τη στάσει του «Νίκα» καταστροφήν αυτού. Έκτισαν δε αυτόν οι μεγαλοφυείς Έλληνες αρχιτέκτονες οι εφάμιλλοι προς τους μεγάλους αρχιτέκτονας του αρχαίου Ελληνικού κόσμου Καλλικράτη και Ικτίνον, Ανθέμιος ο Τραλλιανός και Ισίδωρος ο Μιλήσιος και ο τούτου ομώνυμος ανεψιός. Περί του ναού τούτου, μοναδικού διά το αρχιτεκτονικόν αυτού κάλλος, το αρμονικόν της οικοδομής, και το εξαισίως φωτεινόν, και περί της ηθικής θρησκευτικής εξάρσεως, ήν εμποιεί εις τας ψυχάς των εισερχομένων και θεωμένων αυτόν εσωτερικώς, λέγει ο ιστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηριστικότατα, ότι «εν αυτώ ο νους προς τον Θεόν επαιρόμενος, αεροβατεί, ου μακράν που ηγούμενος αυτόν είναι» και ότι «τούτου του θεάματος ουδείς έλαβε πώποτε κόρον, αλλά παρόντες μεν άνθρωποι τοις ορωμένοις γεγήθασιν, απιόντες δε τοις υπέρ αυτού διαλόγοις αποσεμνύνονται» … Τοιούτος ναός «Μεγάλη Εκκλησία» υπό των χριστιανών εικότως κληθείς δεν είχε μόνον αξίαν μοναδικήν καλλιτεχνικήν ούτε σπουδαιότητα απλώς θρησκευτικήν, αλλά προς τη τοιαύτη σπουδαιότητι και ένεκα ταύτης εκτήσατο και μεγίστην καθολικήν ιστορικήν σπουδαιότητα εν τω όλω βίω του Χριστιανικού Ελληνισμού. Εν τω ναώ τούτω συνεκροτούντο αι Εκκλησιαστικαί Σύνοδοι· ενταύθα οι βασιλείς προσευχόμενοι εις τον Θεόν εν κατανύξει επεχείρουν στρατείας και πολέμους. Εις τον ναόν τούτον οι αυτοκράτορες οι επανερχόμενοι νικηταί εις την πρωτεύουσαν μετέβαινον εν θριάμβω ίνα ψάλλωσι τον νικητήριον προς τον Ύψιστον ύμνον. Τούτων δε πάντων ένεκα η Αγία Σοφία και αφού μετά την κατάλυσιν του κράτους περιήλθεν υπό το κράτος αλλοθρήσκων και αλλογενών κατακτητών και έπαυσε του να είναι χριστιανικός ναός, ου μόνον ως αριστοτέχνημα αρχιτεκτονικόν έμεινεν αιώνιον μνημείον της Ελληνικής τέχνης και μεγαλοφυίας, αλλά και, ως μνημείον καθόλου ιστορικόν, το ιδεώδες σύμβολον του εθνικού μεγαλείου του Έλληνος και των περί τούτου εις το μέλλον ελπίδων αυτού.

Πολλά άλλα ετελέσθησαν έργα επί της βασιλείας του μεγαλαπράγμονος αυτοκράτορος Ιουστινιανού, αποβλέποντα προς εμπέδωσιν της εξωτερικής ασφαλείας και προαγωγήν της εσωτερικής ευημερίας των υπηκόων. Αναφέρομεν ιδίως ότι επί του Ιουστινιανού εισήχθη εις το κράτος η καλλιέργεια του μεταξοσκώληκος, λέγεται δε ότι δύο μοναχοί Έλληνες μεταβάντες εις Κίναν κατώρθωσαν να εισαγάγωσιν εις το κράτος τον σπόρον του σκώληκος, εξαγαγόντες αυτόν κρυφίως εντός των σωλήνων των ράβδων αυτών, διότι ήτο αυστηρώς απηγορευμένη εν Κίνα η εξαγωγή του προϊόντος τούτου (56), όπερ μέχρι του 12 αιώνος εκαλλιεργείτο εν Ευρώπη μόνον εν τω Ελληνικώ κράτει και ήτο πολυτιμότατον προϊόν του Κράτους τούτου.

Εις τα Εκκλησιαστικά δε πράγματα ανεμίχθη ο Ιουστινιανός και διά Συνόδου Οικουμενικής (της πέμπτης), ήν συνεκάλεσεν εν Κωνσταντινουπόλει (553 μ. Χ.), εζήτησε να λύση τας εκ της αιρέσεως των Μονοφυσιτών προελθούσας και υφισταμένας έτι θρησκευτικάς έριδας.

Αλλ’ η μακρά βασιλεία του Ιουστινιανού πλην της λαμπροτάτης ταύτης όψεως, ήν περιεγράψαμεν διά βραχέων, είχε καί τινα σκιερά, όπως πάντα τα ανθρώπινα πράγματα εν τη ιστορία και ιδίως τα των μεγάλων εθνών και κρατών. Τοιαύτα δε είναι αι πολλαί βαρβαρικαί επιδρομαί αι γενόμεναι εις τας ευρωπαϊκάς ιδίως χώρας του κράτους υπό των πέραν του Δανουβίου βαρβάρων, αι συνεπαγόμεναι δηώσεις της γης και αιχμαλωσίας ανθρώπων· έπειτα μεγάλαι τινές φυσικαί συμφοραί, οίον οι εκ των πολλών πολέμων προκύψαντες λιμοί και λοιμοί κατά τόπους, καί τις φοβερός επιδημικός λοιμός ενσκήψας εξ Αφρικής κατά το 4 έτος της βασιλείας του Ιουστινιανού και πολλάκις εκ διαλειμμάτων μαστίσας το κράτος. Προς τούτοις και σεισμοί πολλοί και σφοδροί εγένοντο πολλάκις επί της βασιλείας του Ιουστινιανού, μεγάλας επενεγκόντες καταστροφάς εν τε τη πρωτευούση και εν ταις επαρχίαις και ιδίως καταθάψαντες μυριάδας ανθρώπων εν Αντιοχεία και εν Βηρυτώ. Εν Βηρυτώ δε ο σεισμός ο γενόμενος τω 554 κατέστρεψε την ενταύθα Νομικήν Σχολήν, εν ή εσπούδαζον οι των ευγενών παίδες, και κατέθαψεν υπό τα ερείπια αυτής πάντας τους διδάσκοντας και διδασκομένους εν αυτή. Σκιερόν μέρος της βασιλείας του Ιουστινιανού θεωρείται και η τω 529 γενομένη κατάργησις της εν Αθήναις αρχαίας Φιλοσοφικής Σχολής, μεθ’ ής εξέλιπε και το τελευταίον γνώρισμα της αρχαίας δόξης των Αθηνών.

Και συνωμοσίαι δε κατά του Ιουστινιανού εγένοντο, εις ών μίαν ανεμίχθη και το όνομα του Βελισσαρίου, όστις κατηγορηθείς υπό των εχθρών αυτού ως συνένοχος, κατεδικάσθη χωρίς ν’ αποδειχθή η ενοχή αυτού (564). Αλλ’ ο Ιουστινιανός απένειμε χάριν τω ενδόξω στρατηγώ, γινώσκων κατά βάθος την αθωότητα αυτού και επέτρεψεν αυτώ να ζήση το λοιπόν του βίου ησύχως εν τη πρωτευούση, απολαύων πασών των προτέρων τιμών και καρπούμενος την περιουσίαν αυτού, ήτις μόνον μετά τον θάνα-

τον του στρατηγού, μη υπαρχόντων κληρονόμων, εδημεύθη υπό του κράτους. Αλλ’ ο Βελισσάριος μικρόν μόνον επέζησε τω ειρημένω γεγονότι, αποθανών κατά Μάρτιον του 565. Οκτώ μήνας μετά τον μέγαν στρατηγόν ετελεύτησε το αυτό έτος (14 Νοεμβρίου 565 μ. Χ.) και ο μέγας βασιλεύς Ιουστινιανός (Επτακαίδεκα έτη προ αυτού, τω 548, είχεν αποθάνει η βασιλίς Θεοδώρα).

3. Ιουστίνος Β' (565-578).

Τον Ιουστινιανόν τελευτήσαντα άπαιδα διεδέξατο ο από της αδελφής αυτού ανεψιός Ιουστίνος Β'. Ο αυτοκράτωρ ούτος δεν είχε μεν την μεγαλοφυίαν και την δύναμιν και ενέργειαν του πνεύματος, εφ' ή διεκρίνετο ο θείος αυτού, αλλ' ήτο δίκαιος και αγαθός προς το υπήκοον. Επ' αυτού μέρος της Ιταλίας (την Άνω Ιταλίαν) απώλεσε το κράτος. Διότι οι Λογγοβάρδιοι, έθνος Γερμανικόν, εις ό ο Ιουστινιανός είχεν επιτρέψει να εγκαταστή εις τας περί τον Δανούβιον χώρας, επέδραμεν εις την Άνω Ιταλίαν (568) και ίδρυσε κράτος βαρβαρικόν εν αυτή, μη αναγνωρίζον την κυριαρχίαν του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος και μη σεβόμενον (ως ο Οδόακρος και ο Θευδέριχος) τους Ρωμαϊκούς θεσμούς, αλλ' εισαγαγόν εις την χώραν όλως νέον βίον Γερμανικόν, οίον οι πέραν των Άλπεων Γερμανικοί λαοί εισήγαγον εις τας υπ' αυτών καταληφθείσας χώρας. Νυν δε πρώτον μέρος της Ιταλίας απεσπάσθη οριστικώς από του λεγομένου Ρωμαϊκού κράτους. Ένεκα του γεγονότος τούτου ο Ιουστίνος καταληφθείς υπό θλίψεως και δυσθυμίας και μη επαρκών μόνος εις την κυβέρνησιν του κράτους παρέλαβε μετά τινα έτη ως συνάρχοντα (αναγορεύσας αυτόν καίσαρα) άνδρα άριστον, τον αρχηγόν των σωματοφυλάκων Τιβέριον, μεθ' ού συνεβασίλευσεν επί 4 έτη, τελευτήσας τω 578 μ. Χ.

4. Τιβέριος Β′ (578-582 μ. Χ.).

Ο Τιβέριος μετά τον θάνατον του Ιουστίνου Β′ εβασίλευσεν άλλα 4 έτη μόνος αυτοκράτωρ (αύγουστος νυν), λαμπρώς διεξάγων την εσωτερικήν κυβέρνησιν του κράτους. Η χήρα αυτοκράτειρα Σοφία, η φίλαρχος γυνή του Ιουστίνου Β′, ής προς τιμήν εκλήθη Σοφία η μέχρι νυν ούτω καλουμένη, τότε δε κτισθείσα, εν τη κάτω Μοισία πόλις (νυν πρωτεύουσα της Βουλγαρίας)· η αυτή, ής η υπεροπτική προς τον Έξαρχον της Ιταλίας διαγωγή συνετέλεσεν εις την απώλειαν της Άνω Ιταλίας, επεβούλευσε κατά του Τιβερίου, ζητούσα ν′ αναβιβάση εις τον θρόνον τον του Ιουστίνου Β′ ανεψιόν Ιουστινιανόν. Αλλ′ ο Τιβέριος εματαίωσε μετά τόλμης και φρονήσεως την τοιαύτην επιβουλήν· και μεγαθύμως προσενεχθείς προς τον μετά της Σοφίας επιβουλεύσαντα κατ′ αυτού Ιουστινιανόν, ούτινος άλλως εξετίμα τας αρετάς, ου μόνον συνεχώρησεν αυτώ το τοιούτον αμάρτημα, αλλά και δι′ αυτού εν μέρει διεξήγαγε τον νικηφόρον κατά Περσών πόλεμον. Αλλ′ ο ανήρ ο τας μεγίστας εν τω πολέμω τούτω αναδείξας στρατιωτικάς και στρατηγικάς αρετάς και άλλως δε χρηστότατος τον χαρακτήρα ην ο στρατηγός Μαυρίκιος. Διά των δύο τούτων στρατηγών προ πάντων διεξήγαγεν ο Τιβέριος ή μάλλον εξηκολούθησε τον από του Ιουστίνου Β′ ήδη αρξάμενον πόλεμον.

{80} Καθ′ όν χρόνον ο Ιουστίνος Β′ διεδέξατο τον Ιουστινιανόν Α′, έζη έτι και εβασίλευεν εν Περσία γηραιός ήδη ο βασιλεύς Χοσρόης Α′, ο συνομολογήσας μετά του Ιουστινιανού ειρήνην τω 556. Η ειρήνη αύτη, διελύθη επί του Ιουστίνου Β′ διά την εξής αιτίαν. Ο Χοσρόης, ίνα εκτείνη το κράτος αυτού προς το μέρος της Αραβίας, εισέβαλεν εις την νότιον ή ευδαίμονα Αραβίαν (την νυν Γεμέν καλουμένην χώραν). Η νοτία Αραβία ήτο υποτεταγμένη τότε εις το πέραν της Ερυθράς θαλάσσης Χριστιανικόν κράτος της Αιθιοπίας ή Αβησσυνίας, λαβούσα εντεύθεν και αυτή τον Χριστιανισμόν. Επειδή δε η Αβησσυνία διετέλει υπό την προστασίαν του Ελληνικού κράτους, η εις Αραβίαν, κτήσιν Αβησσυνιακήν, εισβολή των Περσών προυκάλεσε την διαμαρτυρίαν της κυβερνήσεως του Ιουστίνου Β′ και, μετά τινας εχθρικάς εκατέρωθεν διαδηλώσεις, την έναρξιν του πολέμου. Σύμμαχος του Ιουστίνου κατά των Περσών εν τω πολέμω τούτω ήτο λαός τις της Μέσης Ασίας το πρώτον εν τη ιστορία τη Ελληνική μνημονευόμενος, ο λαός των Τούρκων (57). Οι Τούρκοι αποτελούντες πολυπληθεστάτην ομοφυλίαν λαού γλωσσικώς ηνωμένου, ανθρωπολογικώς δε εν μέρει εις την Λευκήν, εν μέρει εις την Κιτρίνην φυλήν υπαγομένου, ώκουν έκπαλαι τας περί τα Αλτάια όρη εκτεινομένας ευρυτάτας χώρας της Ασίας. Οι Τουρκικοί λαοί είχον τότε θρησκείαν κτισματολατρικήν, διότι ο Μωαμεθανισμός δεν είχε κηρυχθή έτι εν τω κόσμω κατά τους χρόνους τούτους, ών αφηγούμεθα την ιστορίαν (58). Όντες δε οι Τούρκοι προ αιώνων υποτεταγμένοι εις τους περί αυτούς Μογγολικούς λαούς και εις τους Σί-

νας (Κινέζους) εξηγέρθησαν περί τα μέσα του 6 μ. Χ. αιώνος (ακριβώς κατά τους χρόνους της βασιλείας Ιουστινιανού Α′) εναντίον των τέως δεσποζόντων αυτών λαών και κατανικήσαντες αυτούς κατά πάσαν διεύθυνσιν και ιδίως τους Εφθαλίτας ή Λευκούς Ούννους, ίδρυσαν κράτος Ασιατικόν φοβερώτατον, τρόμον εμπνέον εις τους Σίνας, και αναγκάσαν πολλούς μογγολικούς λαούς να μεταναστεύσωσι προς δυσμάς. Τότε δε φεύγοντες την σπάθην των Τούρκων ήλθον εις την Ευρώπην και ώφθησαν παρά τα βόρεια σύνορα του Ελληνικού κράτους οι μνημονευθέντες ανωτέρω Άβαροι. Αλλ′ ιδίως φοβεροί κατέστησαν οι Τούρκοι ούτοι προς το δυσμικώς αυτών εκτεινόμενον Περσικόν κράτος των Σασσανιδών. Τουναντίον δε προς το Ελληνικόν κράτος, αφ′ ού εχωρίζοντο διά του Περσικού κράτους και διά των πολυπληθών από του Δανουβίου μέχρι της Κασπίας θαλάσσης πλανωμένων βαρβάρων λαών, και μεθ′ ού κοινόν πολέμιον είχον ιδίως τους Πέρσας, επολιτεύθησαν εξ αρχής φιλικώς, ανταλλάξαντες πρεσβείας μετά του Ιουστίνου Β′, εφ′ ού το πρώτον γίνονται γνωστοί εις τους Έλληνας. Όντες δε οι Τούρκοι προ αιώνων υποτεταγμένοι εις τους περί αυτούς Μογγολικούς λαούς και εις τους Σίνας (Κινέζους) εξηγέρθησαν περί τα μέσα του 6 μ. Χ. αιώνος (ακριβώς κατά τους χρόνους της βασιλείας Ιουστινιανού Α′) εναντίον των τέως δεσποζόντων αυτών λαών και κατανικήσαντες αυτούς κατά πάσαν διεύθυνσιν και ιδίως τους Εφθαλίτας ή Λευκούς Ούννους, ίδρυσαν κράτος Ασιατικόν φοβερώτατον, τρόμον εμπνέον εις τους Σίνας, και αναγκάσαν πολλούς μογγολικούς λαούς να μεταναστεύσωσι προς δυσμάς. Τότε δε φεύγοντες την σπάθην των Τούρκων ήλθον εις την Ευρώπην και ώφθησαν παρά τα βόρεια σύνορα του Ελληνικού κράτους οι μνημονευθέντες ανωτέρω Άβαροι. Αλλ′ ιδίως φοβεροί κατέστησαν οι Τούρκοι ούτοι προς το δυσμικώς αυτών εκτεινόμενον Περσικόν κράτος των Σασσανιδών. Τουναντίον δε προς το Ελληνικόν κράτος, αφ′ ού εχωρίζοντο διά του Περσικού κράτους και διά των πολυπληθών από του Δανουβίου μέχρι της Κασπίας θαλάσσης πλανωμένων βαρβάρων λαών, και μεθ′ ού κοινόν πολέμιον είχον ιδίως τους Πέρσας, επολιτεύθησαν εξ αρχής φιλικώς, ανταλλάξαντες πρεσβείας μετά του Ιουστίνου Β′, εφ′ ού το πρώτον γίνονται γνωστοί εις τους Έλληνας (59), και συνήψαν συμμαχίαν μετ′ αυτών εναντίον των Περσών· συνωμολόγησαν δε και εμπορικήν συνθήκην ασφαλίζουσαν την διά Τούρκων από Κίνας εις το Ελληνικόν κράτος διακόμισιν της μετάξης (την γινομένην μέχρι τούδε ή διά Περσίας κατά ξηράν ή δι′ Αββησυνών διά της Ερυθράς θαλάσσης). Ώστε η πρώτη συνάντησις μεταξύ των Ελλήνων και των Τούρκων, ών οι μωαμεθανοί απόγονοι 900 περίπου έτη μετά την συνάντησιν ταύτην έμελλον να καταλύσωσι το Ελληνικόν κράτος, υπήρξε φιλική και συμμαχική και διετέλεσε τοιαύτη επί ικανόν έτι χρόνον.

Μετά των Τούρκων λοιπόν τούτων συμμαχήσαντες οι εν Κωνσταντινουπόλει ήρξαντο του κατά Περσών πολέμου. Αλλά κατά τα πρώτα έτη του πολέμου ο Χοσρόης ήρατο σπουδαίας επιτυχίας εναντίον του αυτοκρατορικού στρατού και εκυρίευσεν ικανά φρούρια Ελληνικά εν Μεσοποταμία αναγκάσας τον Ιουστίνον ν′ αγοράση διά χρημάτων ανακωχήν ενιαύσιον (574-575). Αλλ′, αφού έληξεν η ανακωχή αύτη, κυβερ-

νώντος ήδη το κράτος του Τιβερίου, επανελήφθη ο πόλεμος μετά μείζονος ρώμης και ενεργείας εκ μέρους του Ελληνικού κράτους. Ο αυτοκρατορικός στρατός νικήσας εν μεγάλη μάχη τους Πέρσας εν Μελιτηνή παρά τον Ευφράτην κατέλαβε την Περσαρμενίαν (το εις την Περσίαν ανήκον μέρος της Αρμενίας, (ίδ. σελ. 49)), είτα δε προυχώρει θριαμβευτικώς ένθεν μεν μέχρι των οχθών της Κασπίας θαλάσσης, ένθεν δε μέχρι της πρωτευούσης του Περσικού κράτους Κτησιφώντος, καθ' όν χρόνον οι σύμμαχοι Τούρκοι εισέβαλλον εις τας ανατολικάς χώρας της Περσίας. Εν τω μέσω των ατυχημάτων τούτων ετελεύτησεν ο Χοσρόης τω 579 μ. Χ. καταλιπών τον Περσικόν θρόνον εις τον υιόν αυτού Ορμίσδαν Δ'. Επί του Ορμίσδα Δ' ο πόλεμος εξηκολούθησε φοβεράς επιφέρων καταστροφάς εις το Περσικόν κράτος υπό τε των Ελλήνων και υπό των Τούρκων, προχωρούντων αμφοτέρων εις το κέντρον του κράτους. Εις τας ατυχίας δε των εξωτερικών πολέμων προσετέθησαν και επαναστάσεις εσωτερικαί πάντων των λαών των βία υποτεταγμένων υπό του Χοσρόου Α' εις το Περσικόν κράτος. Αλλά τέλος και οι Πέρσαι μεγιστάνες απαυδήσαντες εκ των ατυχημάτων του πολέμου και εκ της τυραννικής κυβερνήσεως του Ορμίσδα επανέστησαν (590) υπό τον περίφημον και πολυΰμνητον Πέρσην ήρωα Βαράμην (Βαχράμ), περί ού λέγεται ότι εξωλόθρευσεν εν τω πολέμω τούτω 400 χιλ. Τούρκων, φονεύσαντες δε τον Ορμίσδαν ανηγόρευσαν βασιλέα αυτόν τον Βαράμην, ουδαμώς προσέχοντες εις τα δικαιώματα του υιού του Ορμίσδα Χοσρόου.

Εν τω μεταξύ τελευτήσαντος εν Κωνσταντινουπόλει του αυτοκράτορος Τιβερίου Β' (582 μ. Χ.) είχεν ανέλθει εις τον θρόνον ο υπ' αυτού του Τιβερίου διάδοχος κατασταθείς και επί θυγατρί γαμβρός αυτού γενόμενος γενναίος στρατηγός Μαυρίκιος. Ούτος δε πέμπων εις το πεδίον της μάχης αρίστους στρατηγούς είχε δώσει εις τον πόλεμον πορείαν τοσούτον νικηφόρον εις τους Έλληνας και τοσούτον ατυχή εις τους Πέρσας, οίτινες εν τούτοις ημύνοντο ανδρείως εναντίον των Τούρκων. Τότε δε ο του φονευθέντος Ορμίσδα υιός Χοσρόης εγκαταλειφθείς υπό πάντων κατέφυγεν εις το Ελληνικόν κράτος εξαιτούμενος παρά του Μαυρικίου την αποκατάστασιν αυτού εις τον θρόνον των πατέρων αυτού, επί υποσχέσει πιστής συμμαχίας, έτι δε και προστασίας των Χριστιανών εν Περσία, καθ' ήν περίπτωσιν ο αυτοκράτωρ ήθελεν αποκαταστήσει αυτόν εις την αρχήν αυτού. Ο Μαυρίκιος μεγαθύμως φερόμενος και θεωρών και εις το κράτος συμφέρουσαν την τοιαύτην πολιτικήν, αποκατέστησε τον Χοσρόην εις τον θρόνον του πατρός αυτού. Μόλις ο Χοσρόης διά του προστατεύοντος αυτόν Ελληνικού στρατού ενίκησε την πρώτην νίκην εναντίον του Βαράμου, το πλείστον της Περσίας συνετάχθη μετ' αυτού, και ο Βαράμης μετά τινας νέας ήττας περιελθών εις παντελή απόγνωσιν έθηκε τέρμα εις την ζωήν αυτού διά δηλητηρίου (591 μ. Χ.). Ο Χοσρόης Β' συνωμολόγησε νυν (592) ειρήνην οριστικήν ως Πέρσης βασιλεύς προς τον Μαυρίκιον, δι' ής, προς εκδήλωσιν της προς τον Μαυρίκιον ευγνωμοσύνης, παρεχώρει εις το κράτος το ελληνικόν σπουδαίαν κατά τα σύνορα έκτασιν γης, έτι δε ανελάμβανε, κατά την δοθείσαν υπ' αυτού πρότερον υπόσχεσιν, την προστασίαν της Χριστιανικής πίστεως εν τω Περσικώ κράτει· διετέλει δε έκτοτε φίλος αφωσιωμένος

τω Μαυρικίω μέχρι του κατά το 602 επελθόντος τέλους της τούτου βασιλείας. Τοιούτον ευτυχές και ένδοξον προς το κράτος το Ελληνικόν έλαβε τέλος ο 20 περίπου έτη διαρκέσας Περσικός πόλεμος.

Ο Μαυρίκιος εκλήθη υπό τινων χρονογράφων ο πρώτος Έλλην αυτοκράτωρ (primus Graecus appellatus imperator) είτε διότι πρώτος αυτός κατήγετο από χώρας Ελληνικής, από της Μικράς Ασίας, ήτις ήτο τότε καθ’ ολοκληρίαν εξηλληνισμένη, είτε διότι το κράτος επ’ αυτού κατέστη οριστικώς Ελληνικόν (60) ή μάλλον εξηλληνισμένον, αφού από του Ιουστινιανού ήδη και η νομοθεσία έτι εξεδίδετο Ελληνιστί. Και υπήρχον μεν έτι εν αυτώ έθνη μη Ελληνικά, ως οι το πλείστον της Ιταλίας και της Αφρικής οικούντες, και εν Ασία οι Αρμένιοι, οι Κόλχοι και οι ιδιαιτέρως Σύροι καλούμενοι. Αλλά τούτο ουδαμώς ελαττοί τον κατ’ εξοχήν Ελληνικόν χαρακτήρα, διότι εν παντί μεγάλω κράτει υπάρχουσι καί τινα στοιχεία αλλογενή, ουδόλως διά της αλλογενείας αυτών μειούντα τον αληθή εθνικόν χαρακτήρα του κράτους. Είναι αληθές ότι το επίσημον όνομα του κράτους και μετά τον Μαυρίκιον, καθ’ όλην την διάρκειαν της υπάρξεως αυτού, είναι «κράτος Ρωμαϊκόν», και οι κάτοικοι λέγονται «Ρωμαίοι», και οι βασιλείς «πιστοί βασιλείς και αυτοκράτορες Ρωμαίων». Αλλά το όνομα τούτο είχεν από μακρού ήδη χρόνου έννοιαν απλώς πολιτικήν, ουδόλως εθνολογικήν, ήτο δε παρά τοις ημετέροις αντίθετον προς το Λατίνος, δ’ ού ονόματος εκάλουν οι ημέτεροι ακριβώς τους Δυτικούς, τους Νεολατινικούς λαούς. Ούτοι δε οι Δυτικοί εκάλουν τους ημετέρους από των χρόνων ήδη τούτων Γραικούς, ήτοι Έλληνας. Διά πάντας τους λόγους τούτους από τούδε και ημείς εν τη περαιτέρω ιστορική ημών αφηγήσει καλούμεν το κράτος Ελληνικόν και τους πολίτας αυτού Έλληνας.

5. Αι βαρβαρικαί επιδρομαί. Η θεωρία του Ι. Φαλλμεράυερ περί εκσλαυισμού της Ελλάδος.

Επί του Μαυρικίου, ενώ εν Ασία το κράτος το Ελληνικόν τοσούτο λαμπράς και ενδόξους ήρατο νίκας και επιτυχίας στρατιωτικάς και πολιτικάς και ηθικάς, εν ταις Ευρωπαϊκαίς χώραις αι βαρβαρικαί επιδρομαί καθίσταντο συχνότεραι γινόμεναι υπό Σλαύων και Αβάρων. Οι Άβαροι ούτοι υποτάξαντες εις εαυτούς τους Βουλγάρους της νυν νοτιοδυτικής Ρωσίας και τον Γερμανικόν λαόν των Γεπιδών (61), οίτινες ώκουν την νυν Βλαχίαν και Μολδαυίαν, εξέτειναν το κράτος αυτών από των ένδον της νυν Ρωσίας μέχρι της νυν Ουγγαρίας, καταλαβόντες ούτω πάσας τας πέραν του Δανουβίου χώρας και ελθόντες εις άμεσον συνάφειαν προς το Ελληνικόν κράτος. Οι Σλαυικοί λαοί, οι τε Άνται και οι Σκλαβηνοί οι περί τον Δανούβιον, υπετάχθησαν εις αυτούς και οι εις τα Καρπάθια δε εκ βορειοτέρων χωρών κατελθόντες τότε Σλαυικοί λαοί, οι καλούμενοι Σοραβοί ή Σέρβοι και Χρωβάται ή Κροάται, υπετάχθησαν υπό των Αβάρων. Ούτω δε ιδρύθη νέον κράτος βαρβαρικόν, ως το των Ούννων πρότερον, εκτεινόμενον από του Ευξείνου Πόντου και του Βορυσθένους μέχρι των περί την νυν Βιέννην χωρών, τεταγμένον υπό ηγεμόνα προσωνυμούμενον Χάνον ή Χαγάνον. Και αυτά δε τα έτι υφιστάμενα λείψανα των Ουννικών φυλών περιελήφθησαν εν τω νέω Μογγολικώ ειδωλολατρικώ κράτει. Οι Άβαροι λοιπόν ούτοι μετά των ποικίλων υπ' αυτούς βαρβαρικών φυλών διαβαίνοντες τον Δανούβιον εποιούντο επιδρομάς εις τας επαρχίας του Ελληνικού κράτους. Εν μια των επιδρομών τούτων τω 589 π. Χ. οι Άβαροι και οι Σλαύοι φαίνεται ότι προυχώρησαν μέχρι Πελοποννήσου. Αλλ' η επιδρομή αυτή ήτο όλως παροδική ουδ' ηδύναντο οι βάρβαροι να διατηρηθώσιν εν ταις κυρίως Ελληνικαίς χώραις, αφού η γραμμή του Δανουβίου καθ' όλην την βασιλείαν του Μαυρικίου και μετ' αυτήν κατείχετο υπό του ελληνικού στρατού. Όμως μεταγενέστεραί τινες παραδόσεις παρέστησαν επί το υπερβολικώτερον τα περί της εις Πελοπόννησον βαρβαρικής επιδρομής του 589. {85} Εντεύθεν δε λαβών αφορμήν μισέλλην τις Γερμανός ιστοριογράφος του παρελθόντος αιώνος ο Ι. Φαλλμεράυερ ισχυρίσθη έν τισι συγγραφαίς αυτού (1830-1835), ότι το πλείστον της Πελοποννήσου κατά την επιδρομήν του 589 κατελήφθη υπό βαρβάρων, Αβάρων και Σλαύων, οίτινες ίδρυσαν δήθεν ενταύθα κράτος διαρκέσαν 218 έτη, και ότι μετά την κατά το 807 επελθούσαν κατάλυσιν του κράτους τούτου οι βάρβαροι εκείνοι προσελθόντες εις τον Χριστιανισμόν, όστις επεβλήθη αυτοίς υπό των βασιλέων του Βυζαντίου, συν τη νέα θρησκεία έμαθον και την ελληνικήν γλώσσαν και εγένοντο Έλληνες. Συμπέρασμα δε γενικόν του Γερμανού λογίου ήτο ότι οι Έλληνες της κυρίως Ελλάδος και μάλιστα της Πελοποννήσου εισί το πλείστον απόγονοι Σλαύων και Αβάρων, και ότι το μέγιστον μέρος του αρχαίου Ελληνικού λαού απώλετο εκ της χώρας ταύτης.

Αλλ’ οι ισχυρισμοί ούτοι του μισέλληνος Γερμανού μετά τον μέγαν πάταγον, όν ήγειραν εν τοις μισελληνικοίς κύκλοις της Ευρώπης, ανηρέθησαν επιστημονικώτατα και απεδείχθησαν πλημμελέστατοι υπό των πλείστων σοφών της Ευρώπης, ιδίως υπό των μεγάλων Γερμανών ιστορικών Ι. Zinkeisen, Hopf, Gerbinus και Hertzberg. Ούτοι δι’ ερευνών σπουδαιοτάτων ιστορικών και γλωσσικών και εθνογραφικών απέδειξαν ότι ουδεμία σπουδαία μεταβολή ή αλλοίωσις εθνογραφική επήλθεν εις τας υπό των αρχαίων Ελλήνων οικουμένας χώρας και ότι οι νυν Έλληνες κάτοικοι των χωρών τούτων εισί γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων και ότι οι ολίγοι Σλαύοι βάρβαροι οι επιδραμόντες εις την Πελοπόννησον και εις άλλας τινάς χώρας της Ευρωπαϊκής Ελλάδος και εγκαταστάντες εν τοις όρεσι των χωρών τούτων ως ποιμένες ταχέως απερροφήθησαν υπό του τότε πυκνοτάτου ακραιφνούς ελληνικού πληθυσμού των χωρών τούτων.

Οι Άβαροι οι τω 589 εισβαλόντες εις τας εντεύθεν του Δανουβίου ελληνικάς χώρας απεκρούσθησαν ταχέως, καθά μαρτυρούσι σύγχρονοι αξιόπιστοι συγγραφείς, και μέχρι του 602 ο παρά τον Δανούβιον σταθμεύων ελληνικός στρατός διαβάς πολλάκις τον ποταμόν τούτον επετέθη κατά των βαρβάρων εν τη ιδία τούτων χώρα, καθόλου δε περιώρισεν αυτούς εις τας πέραν του Δανουβίου χώρας. Αλλ’ εν μια των στρατιών άς ο Ελληνικός στρατός διαβαίνων τον Δανούβιον επεχείρει εις τας εκείθεν του ποταμού χώρας, μέρος του στρατού εκ 12,000 ανδρών, ένεκα της ανικανότητος του αρχηγού αποκοπείς από του άλλου στρατού ηχμαλωτίσθη υπό του Χάνου των Αβάρων. Επειδή δε ούτος απαιτήσας λύτρα προς ελευθέρωσιν αυτών δεν έλαβεν αυτά, εξετέλεσεν εν πάση βαρβαρική, ωμότητι και απανθρωπία την απειλήν, μεθ’ ής είχε συνοδεύσει την περί λύτρων απαίτησιν, σφάξας πάντας τους αιχμαλωτισθέντας. Το γεγονός, τούτο ενεποίησε μεγάλην αθυμίαν και οργήν εις το επίλοιπον του στρατού, όπερ άλλως απαυδήσαν εκ των ατελευτήτων εν τη βαρβαρική χώρα πολέμων και του επελθόντος χειμώνος ήθελε να επιστρέψη εις την εντεύθεν του ποταμού χώραν. Επειδή δε ο αυτοκράτωρ δεν επέτρεπε το τοιούτον θέλων να διαχειμάση ο στρατός εν τη εχθρική χώρα, ούτος και άλλως ων ωργισμένος κατά του βασιλέως, διότι εις την τούτου φιλαργυρίαν έδιδε την σφαγήν των αιχμαλώτων, εστασίασε και ανακηρύξας αρχηγόν αυτού εκατόνταρχόν τινα καλούμενον Φωκάν επήλθε κατά της Κωνσταντινουπόλεως. Εντεύθεν μία των ιπποδρομικών μερίδων των πολιτών, οι Κυανοί, εκηρύχθη υπέρ των στασιαστών, οίτινες ηδυνήθησαν ούτω να επελάσωσιν εις την πρωτεύουσαν και να αναγορεύσωσι βασιλέα, τον Φωκάν. Ο Μαυρίκιος έφυγεν εις Ασίαν, αλλά συλληφθείς εφονεύθη εν Χαλκηδόνι μεθ’ όλης της οικογενείας αυτού.

6. Φωκάς (603-610 μ. Χ.).

Του Φωκά η δεκαετής βασιλεία επλήρωσε συμφορών το κράτος. Και ενώ αυτός τυραννικώς ήρχεν εν τη πρωτευούση, οι βάρβαροι διά του Δανουβίου εδήουν τας εντεύθεν του ποταμού επαρχίας του κράτους. Αλλ’ ο μέγιστος κίνδυνος ενέσκηψεν εξ ανατολών. Ο βασιλεύς της Περσίας Χοσρόης ο Β’, όστις, δι’ ούς λόγους είπομεν ανωτέρω, διετέλει εν βαθεία ειρήνη προς το Ελληνικόν κράτος, νυν έχων ως πρόφασιν ευπρεπή τα γινόμενα εις τον Μαυρίκιον και εις τον οίκον αυτού (προς όν και διά συγγενικού είχε συνδεθή δεσμού) και δίδων ούτως εις τον υπ’ αυτού επιχειρούμενον πόλεμον χαρακτήρα εκδικήσεως ιεράς ως γινομένης εναντίον του άρπαγος της αρχής και φονέως του ευεργέτου αυτού και νομίμου βασιλέως, ανήψε φοβερόν φανατισμόν εν τω στρατώ αυτού. Ούτω δε εισβαλών εις Μεσοποταμίαν κατέλαβεν εν βραχεί πάσαν την χώραν ουδαμού ευρίσκων σπουδαίαν αντίστασιν και πανταχού φέρων την καταστροφήν και την αιχμαλωσίαν. Ο Φωκάς απεδείχθη νυν εντελώς ανίκανος να αντιμετωπίση τους σοβαρούς κινδύνους, εις ούς εξετέθη το κράτος εξ αιτίας αυτού. Και τότε οι συνετώτεροι των εν τη πρωτευούση απετάθησαν προς τον εν τοις προηγουμένοις κατά Περσών πολέμοις περιώνυμον γενόμενον στρατηγόν Ηράκλειον τον από Καππαδοκίας της Μικράς Ασίας καταγόμενον, όντα δε νυν Έξαρχον ήτοι διοικητήν της Αφρικής, παρακαλούντες αυτόν όπως έλθη προς σωτηρίαν του Κράτους. Ο Ηράκλειος αυτός μεν δεν ήλθεν, αλλ’ έπεμψε μετά στόλου και στρατού τον υιόν αυτού Ηράκλειον. Ούτος ερχόμενος εις την Κωνσταντινούπολιν ετύγχανεν ενθουσιώδους υποδοχής πανταχού, οπόθεν διήρχετο. Ότε δε αφίκετο εις την πρωτεύουσαν, ο λαός εξηγέρθη κατά του Φωκά και συλλαβών αυτόν ήγαγεν εις το πλοίον του Ηρακλείου, ένθα εφονεύθη αποτίσας ούτω τα αντίποινα της ασεβούς και απανθρώπου προς τον Μαυρίκιον διαγωγής αυτού. Ο Ηράκλειος ανηγορεύθη νυν βασιλεύς (610 μ. Χ.).

7. Ο βασιλεύς Ηράκλειος (610-651 μ. Χ.).

Καθ' όν χρόνον ο Ηράκλειος ανηγορεύετο εν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύς και αυτοκράτωρ, το κράτος τούτο περιήρχετο εις τον έσχατον κίνδυνον και εν Ασία και εν Ευρώπη. Εν Ασία οι Πέρσαι κυριεύσαντες ήδη πάσαν την Ασσυρίαν, Μεσοποταμίαν, Αρμενίαν και την Βόρειον Συρίαν, παρεσκευάζοντο να καταλάβωσι την Παλαιστίνην και την Αίγυπτον, να εισβάλωσι δε και εις την Μικράν Ασίαν φέροντες πανταχού το πυρ, την καταστροφήν και την των κατοίκων αιχμαλωσίαν. Εν Ευρώπη δε οι Άβαροι μετά των υπ' αυτούς Σλαυικών φυλών δεινάς εποιούντο επιδρομάς εις τας εντεύθεν του Δουναβίου χώρας απειλούντες και αυτήν την Κωνσταντινούπουλιν. Και εν Ιταλία δε μεγάλας εποιούντο προόδους οι Λαγγοβάρδοι εκτεινόμενοι από της ολοσχερώς κατακτηθείσης ήδη υπ' αυτών Άνω Ιταλίας εις την Μέσην και Κάτω Ιταλίαν. Ο στρατός ο προ μικρού επί του Μαυρικίου τοσαύτας αράμενος νίκας ενδόξους εναντίον των Περσών εις τα ένδον της Περσίας και διαρρυθμίσας τα εσωτερικά της Περσίας πράγματα και εγκαταστήσας τον Χοσρόην εις τον θρόνον των πατέρων αυτού, διετέλει νυν εν τελεία παραλύσει, υπό μεν των Περσών πανταχού ηττώμενος εν Ασία, μη επαρκών δε εις την άμυναν των Ευρωπαϊκών χωρών, κατεχόμενος δε και άλλως υπό πνεύματος στασιαστικού. Εν μέσω της τοιαύτης καταστάσεως των πραγμάτων ο Ηράκλειος εζήτησε να συνάψη ειρήνην προς τον Χοσρόην πέμψας πρέσβεις εις τον εν Συρία ήδη ευρισκόμενον Πέρσην βασιλέα. Καθ' όν δε χρόνον αφίκοντο οι πρέσβεις εις την Συρίαν, προ μικρού είχε πέσει εις τας χείρας των Περσών η μεγάλη πόλις και πρωτεύουσα της Συρίας Αντιόχεια. Οι πρέσβεις του Ηρακλείου αναγγείλαντες την εις τον θρόνον του Βυζαντίου ανάρρησιν τούτου παρέστησαν εις τον Χοσρόην ότι εκλιπόντος ήδη του κοινού πολεμίου αμφοτέρων των κρατών και βασιλέων (του Φωκά) δεν υπήρχε λόγος προς εξακολούθησιν του πολέμου. Αλλ' ο Χοσρόης, όστις τα του Φωκά κακουργήματα είχε μόνον ως πρόσχημα του πολέμου, νυν εν τη συναισθήσει της δυνάμεως και των μεγάλων επιτυχιών αυτού ουδεμίαν ηθέλησε να δώση ακρόασιν εις τας περί ειρήνης προτάσεις του Ηρακλείου, αφού μάλιστα έβλεπε την στρατιωτικήν αδυναμίαν του πολεμίου κράτους. Αποπεμφθέντων λοιπόν απράκτων των πρέσβεων, ο Περσικός στρατός εισέβαλεν από Αρμενίας εις την Μικράν Ασίαν (612), καθ' όν χρόνον άλλος στρατός από Συρίας εισήλαυνεν εις την Παλαιστίνην, λεηλατών πάσαν την χώραν, τέλος δε καταλαμβάνων (614) και αυτήν την Αγίαν πόλιν Ιερουσαλήμ. Ενταύθα και εν πάση τη Παλαιστίνη φοβερά εγένετο σφαγή χριστιανών, προς τοις άλλοις δε ηρπάγη και το τίμιον ξύλον του Σταυρού, ηχμαλωτίσθη δε και ο Πατριάρχης της αγίας πόλεως Ζαχαρίας. Εκ Παλαιστίνης οι Πέρσαι εισέβαλον εις την Αίγυπτον (616) προχωρήσαντες προς νότον μέχρι των ορίων της Αβησσυνίας και προς δυσμάς μέχρι της Κυρηναϊκής. Η Αλεξάνδρεια ελεηλατήθη και η Αίγυπτος πολλαχού ηρημώθη υπό των βαρβάρων επιδρομέων.

Αλλ’ ο μέγιστος κίνδυνος εναντίον του κράτους επήρχετο εκ της Μικράς Ασίας. Οι εις την χώραν ταύτην εισβαλόντες Πέρσαι προυχώρουν ταχέως εν μέσω καταστροφών εις την καρδίαν της μεγάλης ταύτης Ελληνικής Χερσονήσου κατατροπούντες ευχερώς τον ενιαχού αντιτασσόμενον αυτώ ασθενή και εν παραλύσει ευρισκόμενον Ελληνικόν στρατόν, κυριεύοντες πόλεις, καίοντες κώμας και αγρούς, και απάγοντες αιχμαλώτους πανταχόθεν μέγα πλήθος ανθρώπων. Τέλος δε εν μέσω τοιούτων καταστροφών αφίκοντο οι Πέρσαι (616) εις τας απέναντι της Κωνσταντινουπόλεως κειμένας και διά του πορθμού του Βοσπόρου μόνον από τούτου χωριζομένας πόλεις της Μικράς Ασίας Χαλκηδόνα και Χρυσούπολιν. Και οι μεν Πέρσαι δεν είχον στόλον ίνα διαπεραιωθώσι τον Βόσπορον και προσβάλωσι την Κωνσταντινούπολιν. Αλλά καταλαμβανομένων ήδη πασών σχεδόν των Ασιατικών χωρών του κράτους υπό των βαρβάρων το κράτος εξετίθετο ήδη και εν Ευρώπη εις μέγαν κίνδυνον εκ των επιδρομών των Αβάρων, αίτινες εξετείνοντο νυν μέχρι των προθύρων της πρωτευούσης. Ενώπιον της τοιαύτης καταστάσεως των πραγμάτων μάτην ο Ηράκλειος επειράθη αύθις να συνομολογήση ειρήνην προς τον Χοσρόην πέμψας προς αυτόν πρεσβείαν. Ο υπερόπτης Ασιανός βασιλεύς, ο προ μικρού διά των στρατιωτικών δυνάμεων του Έλληνος αυτοκράτορος καταλαβών τον θρόνον της Περσίας, απαντών εις την πρότασιν του Ηρακλείου εαυτόν μεν απεκάλει «βασιλέα και κύριον του κόσμου» τον δε Ηράκλειον «ευτελή και αναίσθητον δούλον» και απήτει ως όρον της ειρήνης ίνα ο βασιλεύς και ο λαός αυτού απαρνησάμενοι την πίστην του Χριστού προσέλθωσιν εις την θρησκείαν αυτού, ήτις ήτο λατρεία του ηλίου και του πυρός.

Τότε ο Ηράκλειος, όστις εν μέσω των κινδύνων και των καταστροφών των πολεμίων δεν επαύετο μελετών και διαγράφων σχέδια στρατείας κατά των Περσών, απεφάσισε να επιχειρήση εκ παντός τρόπου την εκστρατείαν ταύτην. Αλλ’ ίνα στρατεύων κατά Περσών έχη τα νώτα αυτού ησφαλισμένα από των Αβάρων συνήψε διαπραγματεύσεις περί ειρήνης και φιλίας προς τον Χαγάνον των Αβάρων και εις προσωπικήν μάλιστα προς τούτο ήλθε συνέντευξιν προς αυτόν (619). Μεθ’ όλην δε την δολιότητα, ήν έδειξεν ο Χαγάνος, κατά την περίστασιν ταύτην πειραθείς να συλλάβη τον βασιλέα, ο Ηράκλειος, αφού εσώθη εκ της επιβουλής ταύτης, την ανάγκην ποιούμενος φιλοτιμίαν προσεποιήθη ότι ασμένως εθεώρει επαρκείς τας υπό του Χαγάνου δοθείσας περί του γεγονότος εξηγήσεις και συνωμολόγησεν ειρήνην και φιλίαν προς αυτόν επί όροις ως δυνατόν ανεκτοίς. Και τότε παρεσκευάσθη δι’ ών διέθετε πενιχροτάτων χρηματικών πόρων, δανεισάμενος χρήματα από των ιερών ναών, λαβών τα χρυσά και αργυρά κοσμήματα αυτών συναινέσει κλήρου και λαού και αυτά τα αργυρά πολυκάνδηλα μεταποιήσας εις αργυρά νομίσματα. Ταύτα πάντα εποίει ο άλλως ευσεβέστατος βασιλεύς, ίνα αποδώση εν καιρώ πολλαπλάσια. Αλλά διά τοιούτων πενιχρών δυνάμεων παρασκευάζων στρατόν ο βασιλεύς ήθελεν εις τον στρατόν τούτον να εμπνεύση ως δύναμιν ηθικήν μεγίστην το αίσθημα το θρησκευτικόν δίδων εις την όλην στρατείαν χαρακτήρα, οίος ήτο και πράγματι, πολέμου υπέρ της πίστεως γινομένου. Ευτυχώς ο

στρατός ήτο επιδεκτικός τοιούτων ηθικών αισθημάτων. Ο στρατός του Ελληνικού κράτους, όστις επί του Αρκαδίου και Θεοδοσίου Β' συνέκειτο καθ' ολοκληρίαν σχεδόν από βαρβάρων μισθοφόρων, από δε του Λέοντος Α' είχεν αρχίσει να προσλαμβάνη και εγχώρια στοιχεία, νυν επί του Ηρακλείου είχε καταστεί εντελώς στρατός Ελληνικός χριστιανικός από των πολιτών αυτών και υπηκόων του κράτους απαρτιζόμενος. Εις τον στρατόν λοιπόν τούτον ο Ηράκλειος ήθελε να εμπνεύση αίσθημα θρησκευτικόν βαθύτατον, εξεγείρων και αναρριπίζων το αίσθημα τούτο διά λόγων φλογερών εμφαινόντων ισχυράν θρησκευτικήν και ηθικήν έξαρσιν και διά πράξεων ηθικώς κατανυκτικών, φέρων εις τους πολέμους, έφιππος ων αυτός, εν τη δεξιά την εικόνα του Χριστού και εν ονόματι του εικονιζομένου Θεού εξορκίζων τους αγωνιζομένους να εκτελώσι το καθήκον αυτών. Ο μικρός αυτού στρατός ώρμησεν επί την στρατείαν (620 μ. Χ.) απ' αυτού του ναού της του Θεού Σοφίας και ανεχώρησεν επί στόλου από της πρωτευούσης.

Ο Ηράκλειος δεν ηδύνατο να πολεμήση επερχόμενος κατά μέτωπον εναντίον των εν τη Μικρά Ασία Περσών. Το τοιούτον απήτει μέγαν και ισχυρόν στρατόν και μακρούς αγώνας. Διά τούτο απήλθε μετά του στόλου εις τα νότια παράλια της Μικράς Ασίας τα μη κατεχόμενα έτι υπό των Περσών, εις τα παράλια της Κιλικίας. Και αποβάς εις τα παράλια ταύτα και ενώσας τον μικρόν αυτού στρατόν μετά των έτι σωζομένων εν τοις οχυροίς τόποις των μερών εκείνων φρουρών προσέβαλον από νότου την μακράν καθ' άπασαν την Μικράν Ασίαν εκτεινομένην και διά τούτο πολλαχού εξ ανάγκης ασθενή Περσικήν παράταξιν. Και διά πολλών μικρών πολέμων διελθών άπασαν σχεδόν την Μικράν Ασίαν κατά πλάτος και μεταβάς εις Πόντον και Αρμενίαν ηνάγκασε τους Πέρσας, τους κατέχοντας την Μικράν Ασίαν μέχρι Χαλκηδόνος, να εκκενώσωσι το πλείστον της χώρας ταύτης και να ακολουθήσωσι τω Ηρακλείω εις την Αρμενίαν. Ενταύθα δε ο Ηράκλειος παρασύρας αυτούς εκεί όπου ήθελεν αυτός, συνεκρότησε μάχην, εν ή ενίκησε λαμπρώς. Αποτέλεσμα, της νίκης ταύτης ήτο η εντελής από Περσικών στρατευμάτων εκκένωσις της Μικράς Ασίας, δι' ής χώρας ελευθέρως επέστρεψε νυν ο Ηράκλειος (623) εις την πρωτεύουσαν. Ενταύθα δε επί μικρόν μόνον διαμείνας και μέγα θάρρος ηθικόν εμποιήσας τω λαώ επεχείρησε την δευτέραν αυτού στρατείαν το αυτό έτος (623-624) απελθών εις τον Πόντον και την Αρμενίαν. Πολλούς δε παραλαβών εκ της χριστιανικής ταύτης χώρας επικούρους, προθύμως προσερχομένους εις τον στρατόν του χριστιανού βασιλέως, εισήλασε νυν εντός των ορίων του Περσικού κράτους. Η αιφνίδιος αύτη, τολμηρά και τοσούτον απροσδόκητος εν μέσω του Περσικού κράτους εμφάνισις του προ μικρού εν τη πρωτευούση αυτού υπό των Περσών απειλουμένου Έλληνος βασιλέως τοσούτον ετάραξε τον Χοσρόην, ώστε ετράπη εις φυγήν εις τα ένδον του κράτους αυτού καταλείπων τον διαλυόμενον στρατόν αυτού και πόλεις και φρούρια εις την διάκρισιν των Ελλήνων. Ο Ελληνικός δε στρατός πολλάς εκπορθήσας πόλεις, καταστρέψας ναούς των Περσικών θεών (προς εκδίκησιν των υπό των Περσών εν ταις Ελληνικαίς χώραις καταστραφέντων ιερών ναών), πεπληρωμένος λαφύρων απεσύρθη τον χειμώνα του έτους εκείνου (623-

624) εις τας ευκραείς περί τον Καύκασον χώρας, ένθα διεχείμασεν εν μέσω λαού φίλων και συμμάχων, Λαζών, Γεωργιανών, Αβασγών, απάντων Χριστιανών.

Υπό των συμμάχων τούτων ενισχυθείς ο Ηράκλειος στρατιωτικώς εισέβαλεν αύθις το έαρ του 624 εις τας Περσικάς χώρας μεθ' ής και το προηγούμενον έτος τόλμης και ενεργείας. Κατά την εισβολήν ταύτην τρεις Περσικοί στρατοί νεωστί υπό του Χοσρόη συγκεκροτημένοι επήρχοντο εκ διαφόρων διευθύνσεων, ίνα κυκλώσωσι τον στρατόν του Ηρακλείου ή τουλάχιστον κωλύσωσι την εις την Περσίαν προέλασιν. Αλλ' ο Ηράκλειος κατώρθωσε να χωρίση τους τρεις στρατούς και επιτεθέμενος καθ' εκάστου ιδιαιτέρως να καταστρέψη ένα έκαστον κατ' ιδίαν. Η μεγάλη και καταστρεπτική εις τους Πέρσας αποβάσα εν Σαλβανώ της Αρμενίας μάχη έθηκε τέρμα εις την στρατείαν του έτους τούτου.

Ο Ηράκλειος δεν ηδυνήθη επωφελούμενος την νίκην αυτού να εξακολουθήση τον επιθετικόν εν Περσία πόλεμον, ένεκα του επελθόντος χειμώνος, κυρίως δε διότι ο Χοσρόης εν τω μεταξύ ποιούμενος χρήσιν της τακτικής του Ηρακλείου έπεμψεν άλλον στρατόν εις την Μικράν Ασίαν ίνα ενεργήση κατά τα νώτα του αυτοκράτορος. Τούτο υπεχρέωσε τον βασιλέα Ηράκλειον να επιστρέψη εξ Αρμενίας και Μεσοποταμίας εις την Μικράν Ασίαν παρακολουθών τον Περσικόν στρατόν. Η μεταξύ των δύο πολεμίων στρατών μάχη συνήφθη ακριβώς εν τη χώρα εκείνη, εν ή προ 958 ετών ο μέγας Έλλην βασιλεύς της Μακεδονίας είχε κατασυντρίψει τον μέγαν στρατόν του βασιλέως της Περσίας. Παρά τον Σάρον καλούμενον ποταμόν της Κιλικίας ήρατο ο Ηράκλειος την λαμπροτάτην καθ' όλον τον πόλεμον τούτον εναντίον των Περσών νίκην, αυτός ούτος δείξας θαύματα ανδρείας κατά την μάχην και θάμβος και έκπληξιν εμποιήσας μεγάλην τοις πολεμίοις διά του μεγαλείου του ηρωισμού αυτού.

Η νίκη αύτη εκαθάρισεν αύθις την Μικράν Ασίαν από των Περσών ο δε βασιλεύς Ηράκλειος επεχείρησε νέαν το επόμενον έτος 625 επιθετικήν στρατείαν κατά του Χοσρόου. Ούτος κατώρθωσε και μεθ' όσας έπαθεν ήττας να συγκροτήση τρεις νέας μεγάλας στρατιάς εναντίον των Ελλήνων. Ο Χοσρόης ήρχεν αχανών εκτάσεων γης από του Ευφράτου και του Καυκάσου μέχρι των Ινδιών εκτεινομένων, ενιαχού πολυανθρωπότατα ωκημένων και πλουσιωτάτων· είχε δε απεριόριστον απολυταρχικήν εξουσίαν εν τω κράτει αυτού, ένεκα δε των μεγάλων αυτού εν αρχή του πολέμου επιτυχιών επεκλήθη και Παρβίζ, ήτοι νικητής. Ων δε και ακαταπόνητος εν ταις ενεργείαις αυτού και μη ανεχόμενος να βλέπη εισβάλλοντα εις το κράτος αυτού βασιλέα, όν προ μικρού εθεώρει και εκάλει «ευτελή δούλον», ενέτεινε νυν πάσας τας δυνάμεις αυτού ίνα συγκροτήση νέους στρατούς εκμυζών και την τελευταίαν εις ανθρώπους και χρήματα ζωτικήν ικμάδα του κράτους αυτού. Εκ των τριών μεγάλων στρατιών, άς ούτω παρεσκεύασεν ο Χοσρόης, η μία μεν ήτο προωρισμένη να μένη εν Περσία προς άμυναν της χώρας, η δευτέρα έμελλε ν' αντιταχθή κατά του Ηρακλείου, η δε τρίτη επέμπετο αύθις εις την Μικράν Ασίαν, ίνα γενομένη κατά τα νώτα του στρατού του Ηρακλείου μη ενεργήση κατ' αυτού, αλλά διερχομένη την Ελληνικού στρατού σπανίζουσαν Μικράν Ασίαν προελάση μέχρι Χαλκηδόνος και Χρυσουπόλεως, όπως προ 10

ετών. Θέλων δε νυν ο Χοσρόης να κατενέγκη καιριώτατον πλήγμα κατά του Ηρακλείου και του κράτους αυτού δι’ επιθέσεως κατ’ αυτής της πρωτευούσης του Ελληνικού κράτους, και μη δυνάμενος να πράξη τούτο διά του στρατού του Περσικού, εζήτησε συμμάχους εν Ευρώπη δυναμένους να ενεργήσωσι κατά ξηράν την τοιαύτην κατά της Κωνσταντινουπόλεως επίθεσιν. Προς τούτο δε έπεμψε πρεσβείαν προς τον Χαγάνον τον Άβαρον. Ο δ’ άπιστος ούτος βάρβαρος θεωρήσας κατάλληλον την ευκαιρίαν διέλυσε μετ’ αισχράς παρασπονδίας την προς τον Ηράκλειον ειρήνην και επήλθεν εναντίον της πρωτευούσης μετά μεγάλου στρατού βαρβαρικού, εν ώ πλην των Αβάρων υπήρχον και πολλοί Σλαύοι και Βούλγαροι, και ήρξατο πολιορκών αυτήν. Ο Χαγάνος είχε και πολιορκητικάς μηχανάς κατασκευασθείσας υπό μηχανικού στρατιώτου του Ελληνικού στρατού αιχμαλωτισθέντος ποτέ υπό των Αβάρων· συνενοείτο δε νυν προς τους εν τη απέναντι Ασιατική ακτή του Βοσπόρου εσκηνωμένους Πέρσας, ίνα επιχειρήσωσι κοινήν κατά της πόλεως έφοδον, των Περσών διαβιβαζομένων εις το στρατόπεδον των Αβάρων διά των Σλαυικών και των Βουλγαρικών πειρατικών πλοίων. Ταύτα κατέπλευσαν εις τον Βόσπορον εκ των βορειανατολικών ακτών του Ευξείνου, ένθα ώκουν οι Σλαύοι και μετ’ αυτούς οι Βούλγαροι. Συγχρόνως δε προέτεινε τοις κατοίκοις της Κωνσταντινουπόλεως να καταλίπωσι την πόλιν εις αυτόν και εις τους συμμάχους αυτού Πέρσας, εξερχόμενοι αυτής, φέρων έκαστος μεθ’ εαυτού μόνον μίαν ενδυμασίαν και μιας ημέρας τροφήν. Ενώ λοιπόν ο αυτοκράτωρ παρεσκευάζετο εις νέαν στρατείαν εναντίον του Περσικού κράτους, μετά τας λαμπράς νίκας του προηγουμένου έτους, η πόλις η βασιλεύουσα, ής την κυβέρνησιν και άμυναν είχεν αναθέσει ο αυτοκράτωρ από της πρώτης αναχωρήσεως αυτού εις τον Πατριάρχην Σέργιον και τον επίτροπον Βώνον, η καρδία αυτή του κράτους, διέτρεχε τον έσχατον των κινδύνων. Οι πολιορκούμενοι υπό την αρχηγίαν του πατριάρχου Σεργίου απέρριψαν την απαίτησιν του Χαγάνου και παρεσκευάσθησαν εις γενναιοτάτην αντίστασιν, επικαλούμενοι συγχρόνως την άνωθεν αντίληψιν. Προς τούτο δε συνετέθησαν τότε και εψάλησαν εν ταις Εκκλησίαις της Κωνσταντινουπόλεως οι Ακάθιστοι λεγόμενοι ύμνοι, οι απευθυνόμενοι ιδίως εις την Θεοτόκον, εις ήν ήτο αφιερωμένη η πόλις (62). Η μεγάλη τη 26 Ιουλίου (626) γενομένη έφοδος των Αβάρων απεκρούσθη γενναίως, διότι η γενομένη μεταξύ Περσών και Αβάρων περί της ημέρας και ώρας της εφόδου συμφωνία απεκαλύφθη τοις πολιορκουμένοις διά της υπό του Ελληνικού στόλου συλλήψεως του πλοίου του επανάγοντος τους Πέρσας εκ του στρατοπέδου του Χαγάνου εις την Χαλκηδόνα. Ο πειρατικός στόλος, ο Σλαυικός και ο Βουλγαρικός κατεβυθίσθη υπό του στόλου του Ελληνικού· και ο Χαγάνος μετά νέας απειλάς και αποτυχούσας επιθέσεις ηναγκάσθη ν’ αποχωρήση, αφού έκαυσε τας πολιορκητικάς μηχανάς. Ούτως εσώθη η Κωνσταντινούπολις και μετ’ αυτής το κράτος. Διότι αν η Κωνσταντινούπολις έπιπτε νυν, άπαν το εν Ευρώπη Ελληνικόν κράτος έμελλε να καταλυθή υπό των βαρβάρων. Αλλ’ η τε στρατηγική θέσις και προ πάντων η ηθική και πνευματική δύναμις του Ελληνισμού, η ενοικούσα εν τη πόλει ταύτη, έσωσε το κράτος. Ούτως είχε συμβή και καθ’ όν χρόνον οι Ουστρογότθοι τω 378 και 396 επεχείρησαν τας μεγάλας εναντίον του κράτους επιδρομάς. Η Κωνσταντινούπολις σωθείσα και τότε έσωσε το κράτος. Τούτο δε πολλάκις θέλομεν ιδεί επαναλαμβανόμενον

εν τη ιστορία των επομένων αιώνων. Οι κάτοικοι της βασιλευούσης των πόλεων εν τη ηθική και θρησκευτική αυτών εξάρσει επί τη νίκη, εις ήν η εξέγερσις του υπέρ της πίστεως αισθήματος τοσούτον συνετέλεσεν, απέδοσαν εικότως την νίκην εις την θείαν αντίληψιν, και ιδίως εις την προστάτιν της πόλεως Θεοτόκον, εις ήν εποιήθη και ο μετά των Ακαθίστων ύμνων ψαλλόμενος εκ μέρους της πόλεως νικητήριος παιάν (63)Και οι μεν Άβαροι απεχώρησαν της πόλεως, αλλ’ ο εν Χαλκηδόνι και τη λοιπή Ελληνική Ασία Περσικός στρατός δεν ήτο δυνατόν να εξολοθρευθή ή να εκδιωχθή εντεύθεν μη υπάρχοντος στρατού Ελληνικού επαρκούς εν τη χώρα. Η τύχη τούτου εξηρτάτο από της εκβάσεως του μεγάλου εν αυτή τη Περσία διεξαγομένου πολέμου.

Καθ’ όν χρόνον οι Άβαροι απεχώρουν άπρακτοι από Κωνσταντινουπόλεως, ο Ηράκλειος εισέβαλλεν εκ νέου εις το Περσικόν κράτος σύμμαχον έχων γενναίον Τουρκικόν έθνος, το έθνος των Χαζάρων. Οι Χάζαροι ούτοι ήσαν Τούρκοι ειδωλολάτραι, όπως πάντες οι Τούρκοι των χρόνων τούτων, είχον δε μεταναστεύσει εκ των ενδοτέρων τουρκικών χωρών εις τας μεταξύ της Κασπίας και του Ευξείνου προς βορράν του Καυκάσου κειμένας χώρας της Ανατολικής Ευρώπης, όθεν εξετάθησαν κατά μικρόν μέχρι της Κριμαϊκής Χερσονήσου και των ύπερθεν αυτής χωρών της νοτίου Ρωσίας. Ο ηγεμών ή Χαγάνος των Χαζάρων τούτων (διότι και παρά τοις Τούρκοις τούτοις τοιαύτας προσωνυμίας έφερον οι ηγεμόνες) Ζιεβήλ συμφώνως προς τας μετά του Ηρακλείου συμφωνίας εισήλασε μετά μυριάδων στρατού διά των Κασπίων πυλών εις τας Περσικάς χώρας, φοβεράν επιφέρων καταστροφήν, πυρπολών πόλεις και κώμας και αιχμαλωτίζων πλήθος ανθρώπων. Ήλθε δε έπειτα ο αυτός Χαγάνος εις συνάντησιν του αυτοκράτορος πλησίον της νυν παρά τον Καύκασον Ρωσικής πόλεως Τιφίλιδος, ένθα κατέταξεν εις τον αυτοκρατορικόν στρατόν 40 χιλιάδας επιλέκτους άνδρας εκ του στρατού αυτού υπό την αρχηγίαν του ιδίου αυτού υιού (64). Αλλ’ ο αυτοκράτωρ, ούτινος ο στρατός ηυξήθη σημαντικώς διά της προσθήκης των Τούρκων, δεν εισέβαλε κατά το έτος τούτο εις την Περσίαν, έπεμψε δε μετά στρατού τον αδελφόν αυτού Θεόδωρον, όστις εισελάσας εις την Περσίαν ενίκησε τον κατ’ αυτού επελθόντα Περσικόν στρατόν. Αυτός δε ο αυτοκράτωρ, αφού κατά το έτος 626 εξεπόρθησεν όσα έτι φρούρια κατείχοντο εν Αρμενία και Μεσοποταμία υπό των Περσών, ίνα έχη τα νώτα αυτού ησφαλισμένα, επεχείρησε το επόμενον έτος 627 την τελευταίαν αθάνατον αυτού στρατείαν και διεξήγαγεν αυτήν μόνον διά του ιδίου αυτού στρατού, των Τούρκων συμμάχων επανελθόντων εις τα ίδια

. Αλλ’ ο αυτοκράτωρ, ούτινος ο στρατός ηυξήθη σημαντικώς διά της προσθήκης των Τούρκων, δεν εισέβαλε κατά το έτος τούτο εις την Περσίαν, έπεμψε δε μετά στρατού τον αδελφόν αυτού Θεόδωρον, όστις εισελάσας εις την Περσίαν ενίκησε τον κατ’ αυτού επελθόντα Περσικόν στρατόν. Αυτός δε ο αυτοκράτωρ, αφού κατά το έτος 626 εξεπόρθησεν όσα έτι φρούρια κατείχοντο εν Αρμενία και Μεσοποταμία υπό των Περσών, ίνα έχη τα νώτα αυτού ησφαλισμένα, επεχείρησε το επόμενον έτος 627 την τελευταίαν αθάνατον αυτού στρατείαν και διεξήγαγεν αυτήν μόνον διά του ιδίου αυτού στρατού, των Τούρκων συμμάχων επανελθόντων εις τα ίδια (65). Κατά την στρατεί-

αν ταύτην μετά πολλάς κατά μέρος νίκας και εκπόρθησιν πολλών επί του Τίγρητος φρουρίων, και ιδίως των Δασταγέρδων, ένθα ευρέθησαν θησαυροί και γυναικών τις του βασιλέως, συνεκρότησεν επί των ερειπίων της πάγκαλης και περιβοήτου πόλεως Νινευί τη 27 Ιουλίου του 627 την μάχην, ήτις έθηκε τέρμα εις τον επί πέντε και είκοσιν έτη καταστρεπτικόν πόλεμον. Ο Περσικός στρατός ηττήθη κατά κράτος, άπειρος δε λεία και αιχμαλώτων μέγα πλήθος περιήλθον εις τον Ελληνικόν στρατόν. Ο Χοσρόης έφυγεν αλλά δεν ηδυνήθη να συγκροτήση νέον στρατόν. Οι μεγιστάνες και ο λαός της Περσίας καταπεπονημένοι υπό του μακρού πολέμου επέπεσαν κατ' αυτού, όπως είχον επαναστή κατά του πατρός αυτού εν τω προς τον Μαυρίκιον πολέμω. Αυτός ο υιός του Χοσρόου Σιρόης εγένετο αρχηγός της επαναστάσεως.

Ο Χοσρόης συνελήφθη υπό τούτου και ερρίφθη εις τας φυλακάς και αφού είδε 18 αυτού υιούς φονευθέντας υπό του αδελφού αυτών, εφονεύθη και αυτός. Ο Ηράκλειος γενναίος και μεγάθυμος εν τη συνομολογήσει της ειρήνης (8 Απριλίου 628), ως εφάνη και ανδρείος εν τω πολέμω, έδωκε την ειρήνην εις τον εξαιτούμενον αυτήν Σιρόην επί επιεικεστάτοις όροις. Διά των όρων τούτων ο αρχηγός των Περσών υπεχρεούτο ν' αποδώση εις το κράτος το Ελληνικόν τα εν τω πολέμω καταληφθέντα και τα έτι κατεχόμενα μέρη, αποκατασταμένων των προ του πολέμου ορίων, ν' αποδώση πάντας τους αιχμαλώτους, έτι δε το τίμιον ξύλον του Σταυρού το αρπαγέν εξ Ιεροσολύμων. Την μεγάλην νίκην και την συνομολόγησιν της ειρήνης ανήγγειλεν ο Ηράκλειος εις την Κωνσταντινούπολιν δι' αγγελιαφόρων και διά αγγέλματος μακρού αναγνωσθέντος από του άμβωνος της Αγίας Σοφίας, αρχομένου από της ρήσεως της ψαλμικής: «Αλαλάξατε τω Θεώ πάσα η γη δουλεύσατε τω Κυρίω, εν ευφροσύνη κτλ. ».

Μετά την συνομολόγησιν της ειρήνης ο Ηράκλειος επέστρεψεν εκ της Μικράς Ασίας εις την πρωτεύουσαν, ής οι κάτοικοι, κλήρος και λαός προϋπήντησαν αυτώ επί της Ασιατικής όχθης του Βοσπόρου και ήγον αυτόν εν θριάμβω εις την βασιλεύουσαν. Το επόμενον έτος ο Ηράκλειος απήλθεν από της πρωτευούσης εις την αγίαν πόλιν φέρων μεθ' εαυτού το τίμιον ξύλον του Σταυρού. Εν Ιερουσαλήμ δε, επί του πατριάρχου Σωφρονίου, αυτός ο αυτοκράτωρ φέρων επί των ώμων το ιερόν ξύλον έστησεν αυτό εν Γολγοθά, ένθα ίστατο και πρότερον φερθείς ενταύθα υπό της μητρός του Μεγάλου Κωνσταντίνου Ελένης (66).

Ούτως επερατώθη ο 25 έτη διαρκέσας καταστρεπτικός πόλεμος, πολλήν μεν δόξαν και αίγλην ηθικήν περιποιήσας εις το Ελληνικόν κράτος, πολλήν δε ταπείνωσιν εις το κράτος το αντίπαλον, καταπόνησιν δε δεινήν εις αμφότερα τα κράτη επενεγκών και καταστήσας αμφότερα ανίκανα εις αντιμετώπισιν του νέου φοβερού αμφοτέρων αντιπάλου. Ούτος ορμητικός νυν επήρχετο και απροσδόκητος από νότου εναντίον

αμφοτέρων, και διά της εντελούς καταστροφής του ηττημένου και του ακρωτηριασμού του νικητού έμελλε να ιδρύση νέον κράτος παγκόσμιον, κράτος ουχί απλώς πολιτικόν, αλλά και θρησκευτικόν κατ’ εξοχήν, υπό νέας θρησκείας παραχθέν και διά της θρησκείας ταύτης κραταιωθέν και δεσπόσαν του πλείστου μέρους του κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ’.

Η ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

1. Οι Άραβες. Μωάμεθ και η διδασκαλία αυτού.

Το νέον κράτος και η νέα θρησκεία ιδρύθησαν εν μέσω του έθνους των Αράβων υπό του Άραβος Μωάμεθ. Οι Άραβες ανθρωπολογικώς, ήτοι κατά την εξωτερικήν διάπλασιν του σώματος και την επί της διαφοράς της τοιαύτης διαπλάσεως στηριζομένην διαίρεσιν του ανθρωπίνου γένους, ανήκουσιν εις την Λευκήν ή Καυκασίαν φυλήν (67)· γλωσσικώς δε υπάγονται εις την Σημιτικήν γλωσσικήν διαίρεσιν της Καυκασίας φυλής, όντες συγγενείς κατά την γλώσσαν προς τους αρχαίους Βαβυλωνίους και Ασσυρίους, τους Εβραίους, Φοίνικας, Σύρους, οίτινες πάντες ως και οι Άραβες καλούνται Σημιτικοί, ως καταγόμενοι το πλείστον κατά την Π. Διαθήκην από Σημ, του υιού του Νώε. Εν τη αρχαία ιστορία ευρίσκομεν τον λαόν των Αράβων οικούντα εξ αρχαιοτάτων χρόνων εν τη Αραβική καλουμένη μεγάλη χερσονήσω και εν ταις προς ανατολάς της Συρίας και Παλαιστίνης εκτεινομέναις ερήμοις. Αλλ’ οι Άραβες ούτοι, οίτινες και εις τους αρχαίους Έλληνας δεν ήσαν άγνωστοι (Αράβιοι υπό του Ηροδότου καλούμενοι), δεν εκτήσαντο πολλήν σπουδαιότητα εν τη ιστορία τη αρχαία. Η σπουδαιότης και η πραγματική εμφάνισις αυτών εν τη ιστορία ανήκουσιν εις τους χρόνους του παρ’ αυτοίς γεννηθέντος και αναπτυχθέντος Μωαμεθανισμού ή Ισλάμ. Προ της κηρύξεως του Ισλάμ ήτοι της μωαμεθανικής θρησκείας, οι Άραβες είχον θρησκεία ήτις εν τοις αρχαιοτάτοις χρόνοις μη απέχουσα πολύ της μονοθεΐας των Εβραίων, ούσα δηλονότι λατρεία ενός μόνον Θεού καλουμένου Αλλά (Αλ-ιλάχ = ο Θεός, Εβρ. Ελωχείμ), ανεμίχθη βραδύτερον μετά της αστερολατρίας των Βαβυλωνίων και Φοινίκων, εν μέρει δε και μετά κτισματολατρίας παχυλής. Ιδίως δε ελατρεύετο παρ’ αυτοίς ουρανοπετής τις λίθος Χαδζάρ καλούμενος, αποτελών το ιερώτατον σέβασμα πασών των Αραβικών φυλών, φυλαττόμενον εν Μέκκα εν τω αρχαιοτάτω ναώ τω καλουμένω οίκω του Θεού (Βεϊτουλλάχ ή Κααβά) κτισθέντι κατά τας παραδόσεις των Αράβων υπό Αβραάμ, όν και οι Άραβες τιμώσιν ως γενάρχην αυτών ως καταγόμενοι από του εξ Άγαρ υιού του Αβραάμ Ισμαήλ και διά τούτο καλούμενοι και Ισμαηλίται και Αγαρηνοί. (68) Και η πόλις Μέκκα ήτο παρ’ αυτοίς ιερά πόλις ένεκεν του ναού Κααβά και του εν αυτώ λίθου. Αλλ’ ει και η κατ’ αρχάς μονοθεϊστική θρησκεία των Αράβων παρεξετράπη κατά μικρόν εις πολυθεΐαν και κτισματολατρίαν, δεν απώλετο παντελώς ο μονοθεϊστικός αυτού χαρακτήρ· και ο εν αρχή μόνος θεός Αλλάχ ωνομάσθη είτα εν τω πολυθεϊσμώ Αλλάχ-ταaλί = Ύψιστος θεός. Αφ’ ού δε χρόνου εκηρύχθη ο Χριστιανισμός εν Παλαιστίνη και Συρία, αιρέσεις χριστιανικαί, προ πάντων ιουδαΐζουσαι (θεωρούσαι δηλονότι τον Χριστόν ως Μεσσίαν και μέγαν προφήτην, ουχί θεόν και θεάνθρωπον) διεδόθησαν και εν Αραβία. Και Ιουδαϊκαί δε αποικίαι και παροικίαι ουκ ολίγαι υπήρχον εν Αραβία από των χρόνων της διασποράς των Ιουδαίων. Εκ της ποικιλίας δε ταύτης των θρησκευμάτων ζωηρός υπήρχε θρησκευτικός ανταγωνισμός εν Αραβία μεταξύ των οπαδών των διαφόρων θρησκευμάτων καθ’ ούς χρόνους εγεννήθη ο Μωάμεθ.

Ο Μωάμεθ (Μουχάμμετ) εγεννήθη εν Μέκκα τω 571 βασιλεύοντος εν Κωνσταντινουπόλει του Ιουστίνου Β΄. Από δε νεότητος μεγάλην δεικνύων ροπήν εις τον θρησκευτικόν βίον και τας θρησκευτικάς μελέτας εις συχνήν διετέλει συνάφειαν προς τους Χριστιανούς της νοτίου Αραβίας (όπου υπήρχον τότε γνήσιοι Χριστιανοί ίδ. σελ. 80), ένθα μετέβαινε χάριν εμπορίας, και προς τους εν τη βορείω Αραβία ιουδαΐζοντας Χριστιανούς και προς Εβραίους. Γενόμενος δ΄ ανήρ ωρίμου αναπτύξεως (περί το 40 έτος της ηλικίας αυτού) παρέστη εν Μέκκα (610 μ. Χ.) εν τω μέσω του Αραβικού λαού ως προφήτης κηρύττων την νέαν αυτού θρησκευτικήν διδασκαλίαν, την έχουσαν ως δόγμα θεμελιώδες και αρχήν υπερτάτην ότι «είς μόνος υπάρχει θεός και Μωάμεθ είναι ο προφήτης αυτού». Η διδασκαλία αύτη, ήν εκήρυσσεν ο Μωάμεθ ως θεόπνευστον, ως διά του Αρχαγγέλου Γαβριήλ απ΄ ευθείας από του Θεού εις αυτόν αποκαλυφθείσαν, και περί ής εκτενέστερον θέλομεν διαλάβει κατωτέρω, εν αρχή δεν ηξιώθη πολλής προσοχής παρά τη Αραβική αριστοκρατία της Μέκκας. Ότε δε κατά μικρόν οι οπαδοί του νέου προφήτου ηυξήθησαν σημαντικώς, εκ των κατωτέρων τάξεων του λαού κυρίως προσερχόμενοι, ησπάσαντο δε την διδασκαλίαν του Μωάμεθ και ουκ ολίγοι των προκρίτων Μεκκανών, ήρξατο διωγμός κατά του αρχηγού και των οπαδών υπό των ισχυροτέρων Μεκκανών και ηπειλήθη θάνατος κατά του προφήτου. Τότε ούτος έφυγεν από Μέκκας και μετέβη εις την αντίζηλον ταύτη πόλιν της Αραβίας Μεδινάν, ένθα έτυχε καλής υποδοχής. Η φυγή αύτη του Μωάμεθ (η γενομένη τη 16 Ιουλίου 622) καλουμένη Αραβιστί Χίδζρα ή Χέδζρα (Εγίρα ως μετεσχηματίσθη η λέξις εν ταις Ευρωπαϊκαίς γλώσσαις) = φυγή, εθεωρήθη ύστερον ως σπουδαιότατον γεγονός εν τη αρχή και γενέσει του Μωαμεθανισμού, ως διά ταύτης σωθέντος του προφήτου και διά ταύτης θεμελιωθείσης της νέας θρησκείας αυτού. Και διά τούτο εγένετο αρχή της μέχρι σήμερον παρ΄ άπασι τοις μωαμεθανικοίς λαοίς χρονολογίας (69). Εν Μεδινά ο Μωάμεθ προσεκτήσατο πολλούς οπαδούς, δι΄ ών συνεκρότησεν ήδη κράτος θρησκευτικόν και περιήλθεν εις πόλεμον προς τους Μεκκανούς, οίτινες μετά πολλά έτη ηναγκάσθησαν (630) ν΄ αναγνωρίσωσιν αυτόν ως προφήτην και άρχοντα. Ούτω δε πάσα η Αραβία προσήλθεν εις τον Μωαμεθανισμόν και απετέλεσε μίαν κοινωνίαν θρησκευτικήν και πολιτικήν υπό την πνευματικήν και πολιτικήν αρχήν του Μωάμεθ, όστις ετελεύτησε μακρόν μετά την επίτευξιν του μεγάλου τούτου έργου (632 μ. Χ.).

2. Η διδασκαλία του Μωάμεθ.

Αι θεμελιώδεις αρχαί της διδασκαλίας του Μωάμεθ, ήτοι της υπ' αυτού ιδρυθείσης θρησκείας, ήν ωνόμασεν Ισλάμ ήτοι αφοσίωσιν εις τον Θεόν (οι οπαδοί του Ισλάμ καλούνται μουσλίμ ή μουσουλμάν = αφωσιωμένοι εις το θείον) είναι α') η πίστις εις την ενότητα του Θεού, εις το ενιαίον δηλονότι και αδιαίρετον της υποστάσεως αυτού· την αρχήν ταύτην, το δόγμα ότι είς μόνος υπάρχει θεός, ετόνισεν ο Μωάμεθ προ πάντων εναντίον του παρά Χριστιανοίς δόγματος της τρισυποστάτου θεότητος· β') η πίστις ότι ο Μωάμεθ είναι προφήτης του Θεού αποκαλυφθέντος εις αυτόν και εμπνεύσαντος αυτώ την διδασκαλίαν αυτού. Αλλά το διπλούν τούτο θεμελιώδες δόγμα της διδασκαλίας αυτού («Είς Θεός υπάρχει και Μωάμεθ είναι ο προφήτης αυτού») συνέδεσεν ο Μωάμεθ μετά των ιστορικών παραδόσεων της Χριστιανικής και της Ιουδαϊκής θρησκείας. Ο Θεός ο αποκαλυφθείς εις αυτόν είναι αυτός ο Θεός ο αποκαλυπτόμενος εν τη Παλαιά Διαθήκη διά των προφητών και εν τω Ευαγγελίω διά του Ιησού Χριστού. Έπεμψε δε αυτόν ο Θεός ούτος ως νέον, ως έσχατον των προφητών, διότι, ως έλεγεν, οι τε Ιουδαίοι και οι Χριστιανοί διέστρεψαν την διά των προφητών και του Χριστού, της Παλαιάς Διαθήκης και του Ευαγγελίου, γενομένην αυτοίς διδασκαλίαν της θεογνωσίας και της αληθούς πίστεως. Κατά την διδασκαλίαν του Μωάμεθ ο Θεός, ο κατά τας Γραφάς δημιουργήσας τον κόσμον και τον Αδάμ, απεκαλύφθη εις το δημιουργηθέν υπ' αυτού ανθρώπινον γένος διά των προφητών και εδίδαξεν αυτό διά τούτων την μόνην αληθή εις Θεόν πίστιν, το Ισλάμ την πρώτην και αιώνιον θρησκείαν, ής οπαδοί ήσαν πάντες οι προφήται και ο Χριστός, όντες πάντες ούτοι μουσλίμ. Προφήται εισι πάντες οι υπό του Θεού εμπνεόμενοι εκλεκτοί άνθρωποι, οι διδάσκοντες την θεογνωσίαν και εμπεδούντες αυτήν διά θαυμάτων αλλά μέγιστοι των προφητών είναι έξ, ο Αδάμ ο πρωτόπλαστος, ο Νώε, ο Αβραάμ, ο Μωυσής, ο Ιησούς (όν και ο Μωάμεθ καλεί Χριστόν· μεσίχ = μεσσίας) ως μέγαν προφήτην και εκλεκτόν του Θεού) και ο έσχατος πάντων, ο παραλαβών εν τη διδασκαλία αυτού πάσας τας των άλλων διδασκαλίας και καθάρας αυτάς από των πλανών και των διαστροφών των Ιουδαίων και των Χριστιανών, ο Μωάμεθ. Ως μεγίστην της αληθούς θεογνωσίας, ήτοι του Ισλάμ, παρά τοις Χριστιανοίς διαστροφήν θεωρεί ο Μωάμεθ ακριβώς τα δύο κυριώτατα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας: το τρισυπόστατον της θεότητος (κηρύττων αυτός την ενότητα της θεότητος) και το της ενανθρωπήσεως του Θεού εν Χριστώ Ιησού. Ο Ιησούς Χριστός κατά τον Μωάμεθ είναι προφήτης μέγιστος, έχων την εξαιρετικήν ταύτην εν άπασι τοις ανθρώποις υπεροχήν, ότι εγεννήθη ασπόρως. Τούτο όμως ουδαμώς μαρτυρεί θεότητα, αλλά θαύμα υπερφυές του Θεού εν τω προφήτη αυτού. Ο Ιησούς προς τούτοις εν τη ιδιότητι αυτού ως μεγάλου προφήτου είναι, και Λόγος (ουχί υιός) ενσαρκωθείς του Θεού· αλλ' είναι πάντοτε άνθρωπος. Ο Μωάμεθ θεωρεί προς τούτοις ψευδή τα λεγόμενα περί της σταυρώσεως και του θανάτου του Χριστού. Κατ' αυτόν ο Χριστός ούτε εσταυρώθη (70) ούτε

απέθανε. Τούτο ψευδώς υπέλαβον οι Εβραίοι, τυφλωθέντες υπό του Θεού εν τη ανομία αυτών και νομίσαντες ότι εσταύρουν τον Χριστόν, ενώ ο σταυρωθείς υπ’ αυτών ήτο τις Εβραίος. Ο δε Χριστός, ανελήφθη εις Ουρανούς εν σώματι, όπως και άλλοι προ αυτού προφήται (Ενώχ και Ηλίας), μέλλει δε αυτός να κρίνη τους ανθρώπους εν τη εσχάτη κρίσει, του Μωάμεθ συνηγορούντος τότε απλώς υπέρ των Μουσλίμ.

Και τοιαύτη μεν εν κεφαλαίω είναι η δογματική και η ιστορική του Μωάμεθ διδασκαλία περί του Ισλάμ, όπερ από καταβολής κόσμου και από της δημιουργίας του ανθρώπου ην κατ’ αυτόν η μόνη αληθής θρησκεία, διαστραφέν δε έπειτα υπό των Ιουδαίων και των Χριστιανών ανεφάνη εν τω κόσμω εν τη καθαρότητι αυτού, μετά νέας λαμπηδόνος, διά του Μωάμεθ.

Πας μουσλίμ ή μουσουλμάνος πρέπει κατά τον Μωάμεθ να εργάζηται διηνεκώς υπέρ του θριάμβου του Ισλάμ, ουχί μόνον διά του λόγου, αλλά και δι’ έργου, ήτοι διά του ξίφους. Τούτο απαιτεί αυτή η σωτηρία του ανθρωπίνου γένους και η προς αυτό ευσπλαγχνία. Πας μη ων μουσλίμ, ήτοι μη πιστεύων εις το Ισλάμ, είναι καταδεδικασμένος εν τη μελλούση ζωή εις αιώνιον κόλασιν. Και επειδή η απιστία αύτη προέρχεται από διανοητικής και ηθικής τυφλώσεως, είναι ανάγκη οι λαοί και τα έθνη τα διατελούντα εν τω σκότει της απιστίας, και διά του ξίφους έτι, προς ίδιον μέγα όφελος, να προσέλθωσι διά του Ισλάμ εις την οδόν της σωτηρίας. {101} Αλλά μεταξύ των λαών των μη πιστευόντων εις το Ισλάμ, και κυρίως εις την διδασκαλίαν του Μωάμεθ, πρέπει να διακρίνωνται από των κυρίως απίστων (Καφίρ (71)) οι λεγόμενοι λαοί της Βίβλου (εχλ-ελ-κιτάπ), οίτινες είναι οι Χριστιανοί και οι Ιουδαίοι. Ούτοι, καίπερ μη πιστεύοντες εις την διά του Μωάμεθ γενομένην αποκάλυψιν του Ισλάμ, ουχ ήττον δεν είναι παντελώς ξένοι προς το Ισλάμ, αφού πιστεύουσιν εις την Βίβλον, εις τον Θεόν της Βίβλου και εις τους προφήτας (πλην του Ιησού οι Ιουδαίοι, και πλην του Μωάμεθ Ιουδαίοι και Χριστιανοί). Οι τοιούτοι λοιπόν πρέπει να προσάγωνται εις το Ισλάμ ουχί διά του ξίφους, αλλά διά του λόγου. Διά τούτο ο Μωαμεθανισμός πανταχού, όπου ήρξεν, εξωλόθρευσε πάσαν άλλην θρησκείαν πλην της Χριστιανικής και της Ιουδαϊκής, εις άς αμφοτέρας επέτρεψεν ανεκτήν τινα ύπαρξιν.

Εκ των ειρημένων νοείται ότι η διδασκαλία του Μωάμεθ περιλαμβάνει και την εις την μέλλουσαν ζωήν πίστιν, ήτις και εν τω Μωαμεθανισμώ, ως εν τω Χριστιανισμώ, συνδέεται μετά της πίστεως εις ανάστασιν νεκρών και την εσχάτην κρίσιν και ανταπόδοσιν. Εν τη εσχάτη κρίσει πάντες οι μουσλίμ κριθήσονται μόνον κατά τας πράξεις αυτών και κολασθήσονται πάντοτε διά τας αμαρτίας αυτών εν τη γεέννη (δζεχεννέγκ) του πυρός, αλλά προσωρινώς μόνον, δικαιούμενοι εν τη αιωνιότητι διά της πίστεως αυτών. Αιώνιος κόλασις αναμένει μόνον τους απίστους, και αυτούς έτι τους Χριστιανούς και Ιουδαίους, τους μη δικαιουμένους εκ της πίστεως αυτών. Ούτοι, και αγαθοί

αν ώσιν εν ταις πράξεσιν αυτών, κολασθήσονται αιωνίως διά την απιστίαν. Οι δίκαιοι και προ της κρίσεως της εσχάτης και μετά ταύτην μεταβαίνουσιν εις τον Παράδεισον (δζεννέτ) προς απόλαυσιν αιωνίου ζωής εν ευδαιμονία. Αι ηδοναί του Παραδείσου και αι τιμωρίαι της Κολάσεώς εισιν εν τω μωαμεθανισμώ υλικής φύσεως. Αλλ’ υπάρχουσι και πνευματικωτέρας φύσεως ηδοναί, οία είναι το οράν το πρόσωπον του Θεού εν τω αιωνίω φωτί, ως και πνευματικωτέρας φύσεως τιμωρίαι, οία είναι το στερείσθαι της όψεως του Θεού.

Μετά της εις τον Θεόν και την αιώνιον ζωήν πίστεως συνδέεται και το ηθικόν μέρος της διδασκαλίας του Μωάμεθ.

Το πρώτιστον ηθικόν καθήκον παντός μουσλίμ είναι το εργάζεσθαι υπέρ της εν τω κόσμω διαδόσεως και επικρατήσεως του Ισλάμ, ού το κράτος εν τω κόσμω είναι αυτή η εν τω κόσμω βασιλεία του Θεού. {102} Επειδή δε το κράτος τούτο δεν διαδίδεται εν τω κόσμω μόνον διά του λόγου, αλλά προ πάντων διά του ξίφους, καθήκον παντός μουσλίμ είναι το πολεμείν υπέρ πίστεως. Πας εν τω πολέμω τούτω αποθνήσκων είναι μάρτυς της πίστεως (σεχίτ) και μεταβαίνει απ’ ευθείας εις τον Παράδεισον, πας δε μαχόμενος γενναίως και επιζών τω πολέμω είναι νικητής ή θριαμβευτής της πίστεως (γαζή). Υπό την σκιάν των ξιφών των απίστων είναι η πύλη του Παραδείσου, κατά το ιερόν βιβλίον του Ισλάμ, ήτοι πας όστις μαχόμενος προχωρεί τολμηρώς μέχρι της σκιάς του ξίφους του πολεμίου, είναι ήδη εν τω Παραδείσω.

Πρώτιστον ηθικόν καθήκον του ανθρώπου είναι ωσαύτως το λατρεύειν τον Θεόν εν καθαρά καρδία. Σπουδαιότατον δε μέρος της λατρείας είναι η προσευχή. Αύτη συνίσταται το μεν εις το διηνεκώς εν πάση στιγμή μνημονεύειν του ονόματος του θεού και ευλογείν αυτό, το δε εις πέντε κατά τας πέντε επί τούτω τεταγμένας ώρας του ημερονυκτίου γενομένας προσευχάς (72). Η προσευχή άλλως είναι πράξις όλως ιδιωτική, εν οιωδήποτε τόπω υπό του ανθρώπου τελουμένη, μετά συμβολικήν τινα κάθαρσιν χειρών και ποδών, ενδεικτικήν της καθάρσεως της ψυχής. Οι ναοί υπάρχουσι μόνον ίνα προσεύχωνται ομού πολλοί εν τω αυτώ τόπω, αλλ’ έκαστος πάλιν και ενταύθα προσεύχεται κατ’ ιδίαν, πλην ολίγων κοινών ευχών απαγγελλομένων υπό του Ιμάμη, ήτοι του επιστάτου του ναού· χρησιμεύουσι δε οι ναοί και προς διδασκαλίαν του λαού θρησκευτικήν και ηθικήν. Απαγορεύεται δε αυστηρώς πάσα εσωτερική δι’ αγαλμάτων ή εικονογραφιών διακόσμησις αυτών, ως απαγορεύεται αυστηρώς πάσα εικονική παράστασις της θεότητος και πάσα εις εικόνας τιμή. Άλλως ούτε θυσιαστήριον υπάρχει παρά τοις Μωαμεθανοίς, ούτε θυσίαι και τελεταί, ούτε ιερείς και ιερωσύνη και κλήρος (73). Η θυσία η άπαξ του έτους γινομένη παρά τοις Μωαμεθανοίς διά σφαγής αρνός ή προβάτου είναι απλή αναμνηστική πράξις της θυσίας του υιού του Αβραάμ, γίνεται δε υπό παντός Μωαμεθανού έμπροσθεν του οίκου ή προ του να-

ού. Και εορταί δε παρά τοις Μωαμεθανοίς είναι δύο μόνον, η της αποκαλύψεως του Θεού εις τον προφήτην (το μέγα Βαϊράμ) γενομένη μετά το τέλος του ιερού μηνός της νηστείας Ραμαζάν και εν αρχή του μηνός Σεβάλ, και 70 ημέρας μετά τούτο το μικρόν Βαϊράμ, λεγόμενον και Βαϊράμ της θυσίας (κουρβάν-βαϊράμ) προς ανάμνησιν της θυσίας του Αβραάμ.

Νηστείαν διατάσσει ο νόμος του Μωάμεθ μόνον κατά μήνα Ραμαζάν. Αλλ’ η νηστεία συνίσταται απλώς εις το απέχεσθαι βρωμάτων καθ’ άπασαν την ημέραν, επιτρεπομένου παντός είδους τροφής μετά την ώραν της καταλύσεως της νηστείας (74), ήτοι μετά την δύσιν του ηλίου.

Ως ηθικόν καθήκον εις τους Μουσλίμ συνιστάται υπό της μωαμεθανικής θρησκείας η φιλανθρωπία, η ευποιία προς τους πάσχοντας και η ελεημοσύνη προς τους απόρους. Τα καθήκοντα δε της φιλανθρωπίας εν τω μωαμεθανισμώ συνδέονται προς την γενικωτέραν ηθικήν αρχήν ότι πάντες οι ανθρώποι εισιν ίσοι ενώπιον του Θεού και ότι ο πανοικτίρμων και πανελεήμων Θεός αποστρέφεται τους υπερηφάνους και αγαπά τους ταπεινόφρονας. Αι φιλανθρωπικαί δε αύται αρχαί της μωαμεθανικής ηθικής συνετέλεσαν ώστε και ο θεσμός της δουλείας, όν δεν κατώρθωσε να καταργήση ο μωαμεθανισμός, να κατασταθή ηπιώτερος και οι δούλοι να τυγχάνωσι φιλανθρώπου εκ μέρους των κυρίων αυτών περιθάλψεως.

Η ηθική του Μωάμεθ, η μη καταργήσασα την δουλείαν, και άλλην τινά μάστιγα ηθικήν του Ασιατικού βίου δεν κατώρθωσε να καταργήση, την πολυγαμίαν, την δηλητηριάζουσαν ηθικώς τον οικογενειακόν βίον και διά τούτου τον κοινωνικόν, την βάσιν ταύτην πάσης υγιούς πολιτείας και υγιούς εθνικού βίου.

Καθήκον ηθικόν παντός Μωαμεθανού, κατά την διδασκαλίαν του Μωάμεθ, είναι και η ιερά αποδημία, ήν πας Μωαμεθανός οφείλει άπαξ τουλάχιστον εν τη ζωή αυτού να ποιήσηται εις την ιεράν πόλιν Μέκκαν, ίνα προσκυνήση τον ενταύθα ιερόν ναόν και τον εν αυτώ ιερόν λίθον. Άξιον δε σημειώσεως ότι ο Μωάμεθ ουδέ διενοήθη καν να καταργήση την λατρείαν ή την προσκύνησιν του μετεωρολίθου τούτου, το λείψανον αυτό της Αραβικής κτισματολατρίας (75). Τουναντίον μάλιστα αυτός διέταξεν ίνα οι μουσλίμ προσευχόμενοι στρέφονται πάντοτε προς την διεύθυνσιν του Κααβά.

3. Το Κοράνιον.

Το ιερόν βιβλίον το περιέχον την διδασκαλίαν του Μωάμεθ λέγεται Κοράνιον (Κοράν = ανάγνωσμα). Το βιβλίον τούτο, το περιεχόμενον δηλαδή αυτού, πεμφθέν, καθώς λέγει ο Μωάμεθ, ουρανόθεν απεκαλύφθη διά του αρχαγγέλου Γαβριήλ εις τον Μωάμεθ, καίπερ μη ειδότα αναγινώσκειν, εννοήσαντα δε τα λεγόμενα εν αυτή υπό του Θεού διά της θείας, ως ενόμιζεν, εμπνεύσεως. Εν τω Κορανίω απ' αρχής μέχρι τέλους παρίσταται λέγων ο Θεός και αποκαλύπτων εις τον Μωάμεθ την σοφίαν και πάσαν την βουλήν αυτού. Είναι δε το Κοράνιον κατά τον Μωάμεθ αντίγραφον του εν ουρανοίς από καταβολής κόσμου δι' ακτίνων του φωτός γεγραμμένου βιβλίου περιέχον πάσαν την αλήθειαν και αληθή θεογνωσίαν. Η Παλαιά Γραφή και το Ευαγγέλιον είναι αντίγραφα ατελή του βιβλίου τούτου. Τέλειον αντίγραφον είναι το Κοράνιον, το συμπληρούν πάσας τας εν τοις άλλοις ιεροίς βιβλίοις κηρυχθείσας αληθείας.

Το Κοράνιον διαιρείται εις 114 κεφάλαια (Σουρά), άτινα εγράφοντο απαγγελλόμενα προφορικώς υπό του Μωάμεθ, είτα δε συναχθέντα επί των διαδόχων αυτού απετέλεσαν έν βιβλίον, όπερ έκτοτε έμεινεν αναλλοίωτον κατά το περιεχόμενον αυτού ιερόν βιβλίον του μωαμεθανικού κόσμου.

4. Κατακτήσεις Αραβικαί. Οι διάδοχοι του Μωάμεθ.

Το κράτος των Χαλιφών.

Ο Μωάμεθ διά της υπ' αυτού κηρυχθείσης νέας θρησκείας, ήν επέβαλεν εις τους ομοφύλους Άραβας ου μόνον απλώς διά του λόγου αλλά και διά του ξίφους, ίδρυσεν ου μόνον θρησκείαν, ου μόνον Εκκλησίαν, ούτως ειπείν, αλλά και πολιτείαν και κράτος. Διότι κατά την τότε ανάπτυξιν την κοινωνικήν και πνευματικήν του Αραβικού έθνους δεν ήτο δυνατόν να διακριθή η θρησκευτική πολιτεία από της κυρίως πολιτείας, και ο ιδρυτής θρησκείας και θρησκευτικής πολιτείας ήτο εξ ανάγκης ιδρυτής και κράτους πολιτικού. Ο δε Μωάμεθ αποθνήσκων κατέλιπεν εις το έθνος αυτού κράτος θρησκευτικώς άμα και πολιτικώς συγκεκροτημένον, όπερ μετά τον θάνατον αυτού έπρεπε να έχη τους άρχοντας αυτού. Οι άρχοντες ούτοι εκλήθησαν Χαλίφαι, ήτοι Διάδοχοι, ως διαδεξάμενοι τον Μωάμεθ ουχί εν τη προφητική τούτου ιδιότητι, διότι ο Μωάμεθ, ως ο έσχατος των προφητών, κατά την πίστιν των Μωαμεθανών, δεν ηδύνατο να έχη διάδοχον, αλλ' εν τη ιδιότητι μόνον αυτού ως άρχοντος του νεωστί διά της θρησκείας συσταθέντος Αραβικού κράτους. Οι τοιούτοι μετά τον Μωάμεθ άρχοντες του Αραβικού κράτους είτε εκλεγόμενοι προς το αξίωμα τούτο, είτε ως εγίνετο εν αρχή, είτε κληρονομικώς λαμβάνοντες αυτό, ως εγίνετο βραδύτερον, εκαλούντο Χαλίφαι (Χαλίφ), ήτοι Διάδοχοι. Και τοιούτος διάδοχος εγένετο μετά τον θάνατον του Μωάμεθ ο Αβού Βεκίρ, ο από της δευτέρας γυναικός του Μωάμεθ πενθερός αυτού, εκλεγείς εις το αξίωμα υπό των αρχηγών των Αραβικών φυλών (76).

Επί του Χαλίφου Αβού Βεκίρ, όστις ήρξε δύο μόνον έτη, εξηκολούθησεν ο από του Μωάμεθ ήδη αρξάμενος εναντίον των απίστων πόλεμος. Ο Μωάμεθ, γενόμενος κύριος απάσης της Αραβίας, είχε συλλάβει την ιδέαν να υποτάξη όλον τον κόσμον εις το κράτος αυτού, τουτέστι να διαδώση το Ισλάμ εις όλον τον κόσμον, όστις ούτως έμελλε ν' αναγνωρίση αυτόν ως προφήτην και ως υπέρτατον επί γης άρχοντα. Και προς τον σκοπόν τούτον είχε πέμψει πρέσβεις προς τους ηγεμόνας των δύο ομόρων τη Αραβία μεγάλων κρατών, τον Ηράκλειον και τον Χοσρόην Β'. Και ο μεν Ηράκλειος εδέξατο οπωσούν φιλοφρόνως τους πρέσβεις του νέου Προφήτου, απορρίψας απλώς τας προτάσεις αυτών, αλλ' ο Χοσρόης εθανάτωσεν αυτούς.

5. Κατάλυσις του Περσικού κράτους των Σασανιδών.

{105} Ο πόλεμος, ού ήρξατο ο Μωάμεθ εναντίον αμφοτέρων των Κρατών, διεκόπη ευθύς υπό του θανάτου αυτού. Αλλά και επί της διετούς αρχής του Αβού Βεκίρ ο πόλεμος ο εναντίον των Ελλήνων περιωρίσθη εις την υπό των Αράβων άλωσιν φρουρίων τινών του Ελληνικού Κράτους εν τη νοτίω Συρία, τη Παλαιστίνη κειμένων, ιδίως της περίφημου πάλαι Φιλισταϊκής, νυν δ' εξηλληνισμένης Γάζης, έλαβε δε μεγάλας διαστάσεις και επί του Χαλίφου Ωμάρ (634-644) του εκλεγέντος μετά τον θάνατον του Αβού Βεκίρ. Επ' αυτού δύο στρατιαί Αραβικαί επέμφθησαν κατά δύο διευθύνσεις, η μεν υπό τον Καλίδ εναντίον του Ελληνικού, η δε υπό τον Σαΐδ εναντίον του Περσικού κράτους των Σασσανιδών.

Εν Περσία από του τέλους του μεγάλου προς τον Ηράκλειον πολέμου, ότε ανήλθεν εις τον θρόνον ο του Χοσρόου Β' υιός Καβάδης, Β' Σιρόης, μέχρι του έτους, καθ' ό οι Άραβες επί του Αβού Βεκίρ εστράτευσαν κατά του κράτους τούτου, εν διαστήματι 4 ετών δέκα περίπου ηγεμόνες ανήλθαν εις τον Περσικόν θρόνον, εν ελαχίστοις χρονικοίς διαστήμασι διαδεχόμενοι αλλήλους καθαιρουμένους ή φονευομένους. Τέλος τω 632 ο υπό των Αράβων επικείμενος κίνδυνος επήνεγκέ τινα ομόνοιαν μεταξύ των αρχόντων και τω 632 ανεγνώρισαν ούτοι τον 15ετή παίδα Ισδέγερδον Β' (έγγονον του Χοσρόου) και έσπευδον προθύμως εις τον εναντίον των Αράβων πόλεμον. Αλλ' ο Περσικός στρατός ο υπό τον στρατηλάτην Ρουστάν εναντίον των υπό τον Σαΐδ Αράβων πεμφθείς συνεκρούσθη μετά τούτου εν Καδησία της Βαβυλωνίας (636). Η μάχη αύτη, καθ' ήν οι Άραβες έμειναν νικηταί, δεν έκρινε μόνον μεταξύ των δύο Ασιατικών κρατών, του παλαιού Περσικού και του νεαρού Αραβικού, ή μεταξύ δύο φυλών, αλλά και μεταξύ δύο θρησκευμάτων, της αρχαιοτάτης θρησκείας του Ζωροάστρου, της θρησκείας του φωτός και του πυρός, εκπροσωπουμένης εν τω υψίστω πνεύματι του Κόσμου, τω θεώ Ωρομάσδη, και της νεωτάτης θρησκείας της υπό του Μωάμεθ κηρυχθείσης, της θρησκείας του Ισλάμ. Η δε ήττα των Περσών επήνεγκε και τον όλεθρον του τε Περσικού κράτους και της αρχαίας Περσικής θρησκείας. Διότι οι νικηταί Άραβες, δι' ούς είπομεν λόγους, διά του ξίφους κατέστρεψαν νυν την θρησκείαν του Ζωροάστρου και επέβαλον τον Ισλαμισμόν εις απάσας τας υπ' αυτών καταλαμβανομένας Περσικάς χώρας. Ο Ισδέγερδος μετά την ήτταν της Καδησίας επειράθη ν' αναχαιτίση την ορμήν του εις τας Περσικάς χώρας εισβαλόντος Αραβικού χειμάρρου, αλλ' ουδέν κατώρθωσε. Διότι ηττηθείς υπό των πολεμίων εγκατελείφθη και υπ' αυτών των Περσών και εφονεύθη υπό των ιδίων αυτού υπηκόων (631). Ούτω δε το κράτος των Σασσανιδών κατελύθη διά παντός μετά της θρησκείας της Ζωροαστρικής. Πάσα η Περσία εγένετο μωαμεθανική, οι δε μείναντες πιστοί εις το πάτριον θρήσκευμα Πέρσαι κατέφυγον εις τας Ινδίας φέροντες μεθ' εαυτών το άσβεστον ιερόν

πυρ, διατηρούντες δε μέχρι σήμερον την πάτριον λατρείαν εν πολλαίς πόλεσι της Ινδικής και καλούμενοι Πάρσοι (υπό των ομοφύλων δε Μωαμεθανών Περσών Γουέβροι (Γκιαούρ) = άπιστοι).

Διά της καταλύσεως του Περσικού κράτους η δύναμις του Ισλάμ διεδόθη ανά τας ευρυτάτας χώρας της Ασίας τας εκτεινομένας μεταξύ του Τίγρητος και του Ώξου, του Καυκάσου, της Κασπίας και του Ινδικού Ωκεανού και ηλλοιώθη ηθικώς και πολιτικώς η όψις της Δυτικής Ασίας πριν ή παρέλθωσιν 20 έτη από του θανάτου του Μωάμεθ.

6. Οι πόλεμοι των Αράβων κατά του Ελληνικού κράτους.

Καθ' όν χρόνον ο Αραβικός Μωαμεθανικός χείμαρρος κατέκλυζε τας ιστορικωτάτας χώρας της Δυτικής και της Μέσης Ασίας, αι μεγάλαι και κάλλισται εν Ασία και Αφρική και ιστορικώταται χώραι του Ελληνικού κράτους κατελαμβάνοντο αλλεπαλλήλως υπό των ακαθέκτων στρατιών του Ισλάμ. Εκ των δύο στρατιών, αίτινες υπό του Χαλίφου Ωμάρ εξεπέμφθησαν εναντίον των Ελλήνων και των Περσών, η υπό τον στρατηλάτην Καλίδ, διελάσασα άνευ αντιστάσεως πάσαν την Παλαιστίνην, επήλθε κατά της εν τη Κοίλη Συρία μεγάλης και ονομαστοτάτης Ελληνικής πόλεως Δαμασκού, ήν και επολιόρκησεν. Ο Ηράκλειος, όστις ευρίσκετο έτι εν Συρία, έπεμψε στρατόν εναντίον του Καλίδ υπό τον γνωστόν ημίν εκ της ιστορίας του Περσικού πολέμου αδελφόν αυτού Θεόδωρον· αλλ' ο στρατός ούτος ηττήθη εγγύς της Δαμασκού υπό των Αράβων (634). Δεύτερος στρατός υπό του βασιλέως πεμφθείς προς ελευθέρωσιν της Δαμασκού ηττήθη αύθις, και τότε η μεγάλη και αρχαιοτάτη πόλις, ο «οφθαλμός της Ανατολής», μετά εξάμηνον πολιορκίαν περιήλθεν εις τας χείρας των Αράβων. Ο βασιλεύς Ηράκλειος, όστις έσπευσε να επανέλθη εις την πρωτεύουσαν, ίνα φροντίση περί αποστολής νέου στρατού, έπεμψε πράγματι νέον στρατόν υπό τον υιόν αυτού Κωνσταντίνον και τον στρατηγόν Μανουήλ. Αλλ' εν τη παρά τον Ιερομίακα ποταμόν μάχη ηττήθησαν και αύθις οι Χριστιανοί (696) και οι Άραβες ταχέως μετά την αναχώρησιν του βασιλέως εγένοντο κύριοι της Συρίας απάσης. Πάσαι αι μεγάλαι και περίφημοι ενταύθα πόλεις Αντιόχεια, Βηρυτός, Έμεσα, Ιερουσαλήμ, Καισάρεια η εν Παλαιστίνη εκυριεύθησαν μέχρι του 639 υπό των μαχητών του Ισλάμ.

Ιστορικώς αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος, καθ' όν η Ιερουσαλήμ περιήλθεν εις την εξουσίαν των Αράβων. Η αγία πόλις πολιορκηθείσα τω 636 μετά την ατυχή τοις Έλλησι μάχην του Ιερομίακος αντέταξεν αντίστασιν γενναίαν προς τους πολιορκητάς, καίπερ ούσα εγκαταλελειμμένη εις εαυτήν και μόνον αρχηγόν και προστάτην έχουσα τον περίφημον Πατριάρχην Σωφρόνιον. Τέλος δε αναγκασθείσα να παραδοθή διά συνθήκης απήτησε να συνομολογήση την συνθήκην της παραδόσεως προς αυτόν τον Χαλίφην, ουχί δε προς τον αρχηγόν του πολιορκητικού στρατού Αβού Οβεϊδά, τον προ μικρού αντικαταστήσαντα εν τη αρχιστρατηγία τον Καλίδ. Και τότε ο χαλίφης Ωμάρ απήλθεν από Μέκκας και διανύσας μακροτάτην οδόν διά της ερήμου εν πάση απλότητι των τότε Χαλιφών (77) αφίκετο προ της αγίας πόλεως, ήν και οι Μωαμεθανοί εσέβοντο και σέβονται ως αγίαν πόλιν και καλούσαν αυτήν μέχρι και νυν ούτω (Κουδούς ή Κουδούς σερίφ) ως ούσαν πόλιν του προφήτου και του Χριστού και συ-

νωμολόγησε προς τον Πατριάρχην Σωφρόνιον την περί παραδόσεως της πόλεως συνθήκην. Η συνθήκη αύτη ήτο κατά τούτο ιδίως σπουδαία ότι ήτο η πρώτη μεταξύ Μωαμεθανών και Χριστιανών συνθήκη, ή μάλλον η πρώτη επίσημος εκ μέρους του Μωαμεθανικού κράτους πράξις η καθορίζουσα την θέσιν των Χριστιανών εν μωαμεθανικώ κράτει κατά τας αρχάς του Κορανίου (ίδ. 101) και αποτελούσα την βάσιν και αφετηρίαν πασών των βραδύτερον υπό διαφόρων μωαμεθανών ηγεμόνων τοις Χριστιανοίς παρασχεθεισών θρησκευτικών ελευθεριών αφίκετο προ της αγίας πόλεως, ήν και οι Μωαμεθανοί εσέβοντο και σέβονται ως αγίαν πόλιν και καλούσαν αυτήν μέχρι και νυν ούτω (Κουδούς ή Κουδούς σερίφ) ως ούσαν πόλιν του προφήτου και του Χριστού και συνωμολόγησε προς τον Πατριάρχην Σωφρόνιον την περί παραδόσεως της πόλεως συνθήκην. Η συνθήκη αύτη ήτο κατά τούτο ιδίως σπουδαία ότι ήτο η πρώτη μεταξύ Μωαμεθανών και Χριστιανών συνθήκη, ή μάλλον η πρώτη επίσημος εκ μέρους του Μωαμεθανικού κράτους πράξις η καθορίζουσα την θέσιν των Χριστιανών εν μωαμεθανικώ κράτει κατά τας αρχάς του Κορανίου (ίδ. 101) και αποτελούσα την βάσιν και αφετηρίαν πασών των βραδύτερον υπό διαφόρων μωαμεθανών ηγεμόνων τοις Χριστιανοίς παρασχεθεισών θρησκευτικών ελευθεριών (78). Κατά την συνθήκην ταύτην του Ωμάρ εις πάντας τους Χριστιανούς ασφαλίζεται η ζωή και η περιουσία και η ελευθέρα τέλεσις της θρησκευτικής λατρείας αυτών επί ετησία αποτίσει του κεφαλικού λεγομένου φόρου (χαράτζ), δι' ού ο Χριστιανός εξαγοράζει ούτως ειπείν το δικαίωμα της υπάρξεως· απηγορεύετο εις τους Χριστιανούς να ιδρύωσι σταυρούς έξωθεν επί των ναών αυτών ή να κρούωσι σήμαντρα ή κώδωνας αγγέλλοντας την ώραν της προσευχής· έτι δε επεβάλλετο να διακρίνωνται κατά την ενδυμασίαν από των Μωαμεθανών, απαγορευομένης ιδίως αυστηρώς της χρήσεως του πρασίνου χρώματος (79) Και ούτω μεν η Συρία μετ' αυτής δε και η Μεσοποταμία, δύο δηλονότι χώραι, αίτινες από των χρόνων των διαδόχων του Αλεξάνδρου επί 950 περίπου έτη υπήρξαν εστία ελληνικού πολιτισμού, ελληνικής παιδείας, ελληνικής φιλολογίας, κοιτίς του Χριστιανισμού και του Χριστιανικού Ελληνισμού και της χριστιανικής φιλολογίας και ρητορικής, κατελήφθησαν εντός 9 μόνον ετών υπό νέου έθνους, νέου κράτους, νέας θρησκείας και νέου βίου Ασιατικού επενεγκόντος κατά μικρόν την εξαφάνισιν του Ασιατικού Ελληνισμού εν τη λαμπροτάτη κοιτίδι και τη φωτεινοτάτη εστία αυτού. Μόνη η Χριστιανική πίστις και Εκκλησία έσωσαν και σώζουσιν έτι τα ελάχιστα λείψανα, του πάλαι πνευματικού μεγαλείου του Ελληνισμού των χωρών τούτων. (80)

7. Κατάληψις της Αιγύπτου υπό των Μωαμεθανών.

Ευθύς δ’ ως συνεπληρώθη η κατάκτησις της Συρίας, περιήλθεν υπό το κράτος του Ισλάμ και άλλη ιστορικωτάτη χώρα και επί αιώνα και αυτή φαεινοτάτη διατελέσασα εστία του Ελληνικού πολιτισμού και των Ελληνικών γραμμάτων. Ο χαλίφης Ωμάρ έπεμψεν από Συρίας τω 640 νέον στρατόν προς κατάκτησιν της Αιγύπτου υπό τον αυτόν εκείνον Άραβα στρατηλάτην, όστις επί του χαλίφου Αβού Βεκίρ είχεν εισβάλει εις την νότιον Συρίαν καταλαβών προς τοις άλλοις την ισχυράν Γάζαν (σ. 105). Ο Αμρού κατώρθωσε μετά μικρού στρατού εν διαστήματι ολίγων μηνών να καταλάβη πάσαν σχεδόν την Αίγυπτον νικήσας εν πολλαίς μάχαις τα Ελληνικά στρατεύματα και καταλαβών εξ εφόδου την ακρόπολιν της Μέμφιδος, πρωτευούσης της Μέσης Αιγύπτου (81). είτα δε και πάσαν την Αίγυπτον, πλην της Αλεξανδρείας. Αύτη υπερησπίζετο από θαλάσσης ισχυρώς υπό του Ελληνικού στόλου, ενόσω έζη ο Ηράκλειος. Αλλά τω 641 αποθανόντος του Ηρακλείου κατελήφθη υπό των Αράβων και η ελληνικωτάτη αυτή μεγαλόπολις, παυσαμένη έκτοτε ούσα εστία Ελληνικών γραμμάτων και Ελληνικού Χριστιανικού πολιτισμού. Ούτω δε μετά της καταλύσεως της εν Αιγύπτω Ελληνορωμαϊκής αρχής απώλετο και το εν Αιγύπτω επί 960 έτη περίπου ανθήσαν πνευματικόν κράτος του Ελληνικού, είτα δε και του Ελληνικού Χριστιανικού βίου και πολιτισμού. (82).

Εις την τοσούτο ταχείαν και ευχερή κατάλυσιν της εν Αιγύπτω Ελληνικής εξουσίας συνετέλεσαν πολύ οι Κόπται ήτοι οι Χριστιανοί απόγονοι των αρχαίων Αιγυπτίων, οίτινες δεν είχον αφομοιωθή προς τους Έλληνας της χώρας. Οι Κόπται ούτοι, αποτελούντες τότε τον πολυπληθέστατον λαόν της Αιγύπτου, εμίσουν πολύ τους Έλληνας, διότι και θρησκευτικώς τότε ήσαν κεχωρισμένοι απ’ αυτών ως όντες Μονοφυσίται και τους Έλληνας θεωρούντες Νεστοριανούς (διότι οι Μονοφυσίται τους οπαδούς της εν Χαλκηδόνι Συνόδου συνέχεον προς τους Νεστοριανούς). Ένεκα λοιπόν του μίσους τούτου προσεχώρησαν ούτοι αθρόοι εις τους επιδρομείς Άραβας και παρείχον αυτοίς πάσαν συνδρομήν συντελούντες ισχυρώς εις την επιτυχίαν αυτών· εξ άλλου και οι Άραβες παρεχώρησαν εις τους Κόπτας εν ευρυτάτω μέτρω τας εις τους Χριστιανούς υπό του Κορανίου επιτρεπομένας ελευθερίας, και αυτόν τον κεφαλικόν φόρον καθορίσαντες μετριώτατον. Μεθ’ όλα ταύτα πολλοί των Χριστιανών Αιγυπτίων ή Κοπτών προσήλθον εκουσίως εις το Ισλάμ, και τούτων των αρνησιθρήσκων απόγονοι εισιν οι νυν Φελλάχοι της Αιγύπτου, ενώ οι εμμείναντες εν τη πατρίω πίστει καλούνται μέχρι νυν Κόπται.

8. Εμφύλιος πόλεμος εν τω Αραβικώ κράτει.

Σουννίται και Σεΐται.

Μετά την κατάληψιν της Αιγύπτου οι Άραβες εξέτειναν τας κατακτήσεις αυτών προς νότον μεν μέχρι των ορίων της Αιθιοπίας, προς δυσμάς δε κατέλαβον την Κυρηναϊκήν και εκείθεν τας λοιπάς Ρωμαϊκάς χώρας της Βορείου Αφρικής. Αλλά τούτο εγένετο μετά τον θάνατον του Ηρακλείου. Τα μεγάλα γεγονότα, ών αφηγήθημεν την ιστορίαν, συνέβησαν επί του χαλίφου Ωμάρ. Αλλά και επί του διαδόχου αυτού Οσμάν (654-655) όντος επί Μωάμεθ γραμματέως αυτού, γενομένου δε νυν χαλίφου δι’ εκλογής, αι Αραβικαί κατακτήσεις ηκολούθησαν την νικηφόρον αυτών πορείαν προς τε την Μέσην Ασίαν και προς τα βόρεια παράλια της Αφρικής. Συγχρόνως δε οι Άραβες, οι κατέχοντες νυν την Συρίαν, εκ των περιφήμων κέδρων του Λιβάνου κατασκευάσαντες στόλον προσέβαλλον τας παραλίους πόλεις της Μικράς Ασίας και την Κύπρον και παρά την Ρόδον συνεκρότουν ναυμαχίας νικηφόρους προς τον ελληνικόν στόλον. Αλλά κατά τα τελευταία έτη της χαλιφείας του Ωμάρ εσωτερικαί ταραχαί εκραγείσαι εν τω Αραβικώ κράτει ανέκοψαν επί μακρόν την ορμητικήν κατακτητικήν πορείαν των Αράβων. Ο διαδεξάμενος τω 655 τον κατά το έτος τούτο φονευθέντα εν Μέκκα χαλίφην Οσμάν Αλής, ο εξάδελφος και επί θυγατρί γαμβρός του Μωάμεθ, περιεπλάκη ευθύς εξ αρχής της χαλιφείας αυτού εις εσωτερικάς έριδας και εμφυλίους πολέμους. Κατά του Αλή τούτου, όστις ένεκα της διπλής στενωτάτης προς τον Μωάμεθ συγγενείας είχε μείζονα δικαιώματα φυσικά επί της χαλιφείας ή οι προκάτοχοι αυτού, επανέστη ο της Δαμασκού διοικητής Μωαβίας εκ του γένους Ουμμέια, ουδεμίαν έχων συγγένειαν προς τον οίκον του προφήτου, αλλ’ απλώς πεποιθώς επί τας ιδίας δυνάμεις. Ο εμφύλιος ούτος πόλεμος διαρκέσας επί έτη έληξε διά του φόνου του Αλή και της υπό του Μωαβία καταλήψεως της Χαλιφείας.

Αλλά τότε μεγάλη επήλθε μεταβολή εις τον χαρακτήρα της Χαλιφείας. Ενώ οι μέχρι τούδε Χαλίφαι ελάμβαναν το αξίωμα δι’ εκλογής, και ήρχον την αρχήν ταύτην ως πατριαρχικοί αιρετοί άρχοντες λαού κατά βάθος δημοκρατουμένου, νυν ο Μωαβίας κατέστησε την αρχήν κληρονομικήν και μετέθηκε το κέντρον και την πρωτεύουσαν του κράτους και την έδραν της Κυβερνήσεως από της Αραβίας εις την Δαμασκόν της Συρίας. Νυν ο απλούς και λιτός βίος των δημοκρατικών αρχόντων των Αράβων μετεβλήθη εις πολυτελή και αβροδίαιτον αυλήν κληρονομικού ηγεμόνος απολυταρχικού, όστις την ιεράν ιδιότητα της Χαλιφείας εχρησιμοποίει απλώς προς ηθικήν εμπέδωσιν του δεσποτισμού. Η τέως δημοκρατική θεοκρατία παρά τοις Άραψι μετεβλήθη εις θεοκρατίαν μοναρχικήν και ο Αραβικός λαός από ελευθέρου τέκνου της έρημου κατά μι-

κρόν κατέστη αγέλη δούλων του δεσπότου Χαλίφου. Αλλά θρησκευτικός φανατισμός και ηθική ζωτικότης συνετήρησαν έτι επί μακρόν την κατακτητικήν ορμήν του Αραβικού κράτους.

{112} Επί του Μωαβία αι ταραχαί επανελήφθησαν εν τω Αραβικώ κράτει και αφού ο Μωαβίας κατέστη χαλίφης και απόλυτος κύριος του κράτους (660 μ. Χ.) και ίδρυσε δυναστείαν κληρονομικήν καλουμένην δυναστείαν Ουμμεϊαδών (από του πάππου του Μωαβία Ουμμέια). Επί του υιού και διαδόχου του Μωαβία Ιεζίτ, οι οπαδοί του Αλή, πολυπληθείς όντες καθ' άπαν το Χαλιφικόν κράτος, επανέστησαν (683) υπέρ του οίκου του Αλή και των δύο υιών αυτού Χασάν και Χουσεΐν. Αλλ' εν τω αύθις εκραγέντι εμφυλίω πολέμω απώλοντο αμφότεροι οι υιοί του Αλή, οίτινες ήσαν και εγγονοί του Προφήτου εκ της θυγατρός αυτού Φατιμάς. Αλλ' ο όλεθρος των δύο τούτων εγγόνων του Προφήτου και η ήττα της μερίδος, καίπερ εξωτερικώς εμπεδώσαντα το κράτος των Ουμμεϊαδών επί τινα χρόνον, εσωτερικώς διήρεσαν το Αραβικόν κράτος και σύμπαντα τον Μωαμεθανικόν κόσμον εις δύο μέχρι σήμερον αδιαλλάκτους προς αλλήλας διατελούσας μερίδας.

Οι οπαδοί του οίκου του Αλή ή των Φατιμιδών (ούτω καλουμένων από της θυγατρός του Προφήτου) μετά συμπαθούς λατρείας περιέβαλον την μνήμην του Αλή και των δύο υιών αυτού· τουναντίον δε εθεώρησαν ούτοι τους Ουμμεϊάδας ως ασεβείς σφετεριστάς της Χαλιφείας και διώκτας του οίκου του Προφήτου και παθητικώς μόνον υπετάσσοντο εις το κράτος αυτών. Αλλ' εις το εξ ιστορικών και δυναστικών λόγων προκύψαν τούτο σχίσμα προσετέθησαν μετ' ολίγον και λόγοι θρησκευτικοί δογματικοί. Οι οπαδοί των οίκων του Αλή, κάτοικοι ως επί το πολύ των Περσικών χωρών, εθεώρησαν ως μόνους νομίμους χαλίφας τον Αλήν και τους δύο υιούς αυτού, απεκήρυξαν δε τους τρεις πρώτους χαλίφας Αβού Βεκίρ, Ωμάρ, Οσμάν, ως παρανόμως καταλαβόντας την Χαλιφείαν, και ανεθεμάτισαν την μνήμην αυτών. Πλην της θρησκευτικής ταύτης διαφοράς επήλθον και δογματικαί. Μέρος των Μωαμεθανών (και τοιούτοι ήσαν οι τιμώντες την μνήμην και των 6 προ του Μωαβία χαλιφών) προς τω Κορανίω εδέξαντο και την ιεράν παράδοσιν ήτοι τους λόγους, τα αποφθέγματα και τας ρήτρας τας αποδιδομένας εις τον Προφήτην κατά παράδοσιν, και οι τοιούτοι ωνομάσθησαν Σουννίται (εκ του σουννά = παράδοσις)· εν ώ η ετέρα μερίς {113} (και εις ταύτην ανήκουσι το πλείστον οι οπαδοί των Φατιμιδών) ουδέν εκτός του Κορανίου παραδέχονται ως προερχόμενον εκ του Προφήτου, και οι τοιούτοι ωνομάσθησαν Σεΐται = οπαδοί (του Αλή εννοείται) κατά την ονομασίαν των οπαδών του Αλή (83).

9. Εξακολούθησις των Αραβικών κατακτήσεων.

Αλλ’ αι διαιρέσεις αύται αι διαιωνισθείσαι έκτοτε εν τω μωαμεθανικώ κόσμω δεν ανέκοψαν διαρκώς την προς τα πρόσω κατακτητικήν πορείαν των Αράβων. Αφού περί τα τέλη του 7ου αιώνος κατέπαυσαν οι εμφύλιοι πόλεμοι, η εκ των πολέμων τούτων αναρριπισθείσα πολεμική ορμή των Αράβων νέον εύρε στάδιον ενεργείας εις νέους κατά των απίστων υπέρ του Ισλάμ πολέμους. Ήδη επί του Μωαβία οι Άραβες επανέλαβον το μεγαλουργόν σχέδιον να καταλύσωσι το Ελληνικόν κράτος δι’ ενός καιρίου πλήγματος κατά της Κωνσταντινουπόλεως και ούτω καταστώσι κύριοι απάσης της Ευρώπης· προς τούτο δε επί 7 έτη επολιόρκησαν, αλλ’ άνευ επιτυχίας, την Κωνσταντινούπολιν.

Επί των Ουμμεϊαδών χαλιφών Αβδ-αλ-μαλέκ (685-705) και Αλ-Βαλίδ (705-713) οι Άραβες συνεπλήρωσαν την κατάκτησιν συμπάσης της Βορείας Αφρικής μέχρι του Ατλαντικού Ωκεανού, είτα δε διαπεραιωθέντες τον Ηράκλειον πορθμόν (84) εισήλασαν εις την Ισπανίαν (711 μ. Χ.) και κατέλυσαν το ενταύθα χριστιανικόν κράτος των Βησιγότθων το από της νοτίου Γαλατίας εκταθέν πέραν των Πυρηναίων (ίδ. κατωτέρω).

Αφού δ’ ούτω περί τας αρχάς του 8 μ. Χ. αιώνος το Αραβικόν κράτος προς δυσμάς μεν εξετάθη μέχρι του Ατλαντικού Ωκεανού και των Πυρηναίων, προς ανατολάς δε μέχρι του Ινδού και του Ώξου, προς νότον μέχρι του Ινδικού Ωκεανού και προς βορράν μέχρι του Καυκάσου και των οχθών της Κασπίας, οι Άραβες επανέλαβον το μεγαλουργόν κατά της Κωνσταντινουπόλεως και του Ελληνικού κράτους σχέδιον, προσβάλλοντες εκ νέου την βασιλεύουσαν πόλιν του Ελληνικού κράτους κατά γην και κατά θάλασσαν επί ολόκληρον έτος (717-718), εισβαλόντες συγχρόνως και εις την Μικράν Ασίαν. Αλλ’ εις τα τείχη του Χριστιανικού Βυζαντίου εθραύσθησαν τα κύματα του Αραβικού και μωαμεθανικού κατακλυσμού.

Μικρόν μετά την εν Ανατολή αποτυχίαν ταύτην, εν τη Δύσει υπερέβησαν τα Πυρηναία και εισελάσαντες εις την Γαλλίαν προυχώρησαν μέχρι της καρδίας της χώρας ταύτης απειλούντες ενταύθα την ύπαρξιν της μόλις κατά το ήμισυ Χριστιανικής τότε γενομένης Ευρώπης. Αλλ’ όπως οι Έλληνες εν Ανατολή, ούτω και εν τη Δύσει οι χριστιανοί Φράγκοι ανέκοψαν την ορμήν των Αράβων και απέκρουσαν τους επιδρομείς

πέραν των Πυρηναίων. Έκτοτε το Αραβικόν κράτος απέβαλε την οξύτητα και το τοις χριστιανοίς κινδυνώδες της κατακτητικής αυτού ορμής.

Η αιτία της τοιαύτης ορμητικότητος και της ταχείας προόδου του Αραβικού κράτους έγκειται κυρίως εν τούτω, ότι το κράτος τούτο δεν ήτο απλώς πολιτικόν, αλλά και θρησκευτικόν, και δη θρησκευτικόν άμα δε και στρατιωτικόν. Οι στρατιώται του Ισλάμ ήσαν εν ταύτω μαχηταί και απόστολοι της νέας θρησκείας· και εντεύθεν όλος εκείνος ο νεαρός έτι και ακμαιότατος θρησκευτικός ενθουσιασμός και φανατισμός, μεθ' ού ο φυσικώς βάρβαρος, αλλ' εύρωστος και αδιάφθορος Αραβικός λαός εκ της αφανείας της ερήμου εισήρχετο εις την σκηνήν της ιστορίας του κόσμου, καθίστατο δύναμις ακατάσχετος ηθική άμα και φυσική. Πας στρατιώτης του Ισλάμ τον πόλεμον τον υπέρ πίστεως εθεώρει ως το ύψιστον θρησκευτικόν αυτού καθήκον· εν τω θανάτω τω εν τοιούτω πολέμω έβλεπεν ανοιγομένας αυτώ τας πύλας του παραδείσου, επιζών δε τω πολέμω επέστρεφε μετά δόξης άμα δε και μετά λείας, ήν επορίζετο εκ του πολέμου. Προς τούτοις παρά τοις Μωαμεθανοίς από των χρόνων ήδη τούτων ανεπτύχθη τις ιδέα ηθική και θρησκευτική πείθουσα τον μαχητήν του Ισλάμ να περιφρονή απολύτως τον θάνατον. Η ιδέα αύτη είναι η του πεπρωμένου (καδέρ), ότι δηλαδή παντός ανθρώπου η ζωή ή ο θάνατος, η ημέρα αυτή του θανάτου και ο τρόπος, καθ' όν μέλλει τις να αποθάνη, εισίν εκ των προτέρων καθωρισμένα υπό του Θεού και ουδεμία ανθρωπίνη δύναμις και ενέργεια δύναται να μεταβάλη το τοιούτον πεπρωμένον ή ειμαρμένον. Το Κοράνιον δεν έχει τοιαύτην διδασκαλίαν· αλλ' η εν αυτώ τοσούτον εντόνως εξαιρομένη ιδέα, ότι άνευ της θελήσεως του Θεού ουδέν γίνεται εν τω κόσμω και εν τοις ανθρώποις, συνδεομένη μετά της παρ' άπασι τοις έθνεσι (και παρ' αυτοίς τοις αρχαίοις Έλλησι) μάλλον ή ήττον επικρατούσης πίστεως εις το πεπρωμένον, συνετέλεσεν εις την εν τω Ισλάμ ερρίζωσιν της ιδέας του πεπρωμένου. Της ιδέας λοιπόν ταύτης εμφορούμενοι οι μαχηταί του Ισλάμ ατρόμητοι ερρίπτοντο εις τους κινδύνους του πολέμου και της μαχαίρας των πολεμίων φρονούντες ότι, ει μεν ήτο πεπρωμένον να αποθάνωσι την ημέραν ή την ώραν εκείνην, και φεύγοντες έμελλον να αποθάνωσιν, ει δε μη ήτο πεπρωμένον, πάντως έμελλον να σωθώσι και εις τον μέγιστον εκθέτοντες εαυτούς κίνδυνον. Πλην τούτου ο θάνατος εν τω πολέμω ημείβετο εν τη ιδέα του Μουσλίμ, ως είπομεν, διά του Παραδείσου, ενώ η εν πολέμω φυγή ήτο μεγίστη προς τον Θεόν αμαρτία πέμπουσα εις κόλασιν τον ρίψασπιν. Διό και εν ταις μάχαις ανεφώνουν οι αρχηγοί προς τους μαχητάς· «εμπρός υμών ο παράδεισος, οπίσω η κόλασις». Είπομεν δε ότι κατά το Κοράνιον η πύλη του παραδείσου είναι υπό την σκιάν των ξιφών των απίστων πολεμίων (ίδ. σελ. 102). Εάν δε προσθέσωμεν εις πάντα ταύτα ότι ο Άραψ ήτο τότε φυσικώς αδιάφθορος, όπως οι βάρβαροι Γερμανοί κατά τον 3 και 4 μ. Χ. αιώνα, και φύσει ορμητικός και οξύς τον χαρακτήρα και θερμουργός, και ότι οι λαοί, καθ' ών επολέμει, Έλληνες και Πέρσαι, είχον εν μέρει περιπέσει εις φυσικήν και ηθικήν αδράνειαν, ιδίως ένεκα του τελευταίου μεταξύ αυτών φοβερού πολέμου, εννοούμεν τα αίτια της των Αράβων τοσούτο καταπληκτικώς νικηφόρου και ταχείας πορείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ο ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Διάδοχοι του Ηρακλείου Κωνσταντίνος και Κώνστας.

Ο Ηράκλειος ετελεύτησεν, ως είπομεν, τω 641, αφού κατά τα τελευταία έτη της βασιλείας αυτού είχε την ατυχίαν να ίδη αμαυρουμένην την αίγλην και την μεγάλην δόξαν των προηγουμένων χρόνων και μεγάλας και ιστορικωτάτας εν Ασία και εν Αφρική χώρας αφαιρουμένας από του κράτους, να ίδη δε προς τούτοις αποτυχούσας και πάσας τας προς εκκλησιαστικήν εν τω κράτει ειρήνην ενεργείας αυτού. (85) Τον Ηράκλειον διεδέξατο ο υιός αυτού Κωνσταντίνος Γ', ολίγους μόνον βασιλεύσας μήνας. Τούτον δε τω 642 ο υιός αυτού Κώνστας Β' (641-668). Επί τούτου οι Άραβες, καθώς είδομεν, επί των χαλιφών Ωμάρ και Οσμάν εξακολούθησαν νικηφόρως την επί του Αβού Βεκίρ αρξαμένου κατά του Ελληνικού κράτους επιδρομήν και αφήρεσαν πολλάς εν Ασία και εν Αφρική επαρχίας. Και κατώρθωσαν μεν οι Έλληνες ν' ανακτήσωνται προσωρινώς (646) την Αλεξάνδρειαν διά του στόλου αυτών, αλλά μετ' ολίγον αυτοί οι Άραβες κατασκευάσαντες στόλον προσέβαλον και την Κύπρον, κυριεύσαντες την πρωτεύουσαν αυτής Κωνσταντίαν και τα παράλια της Μικράς Ασίας, εισβαλόντες συγχρόνως κατά ξηράν και εις την Μικράν Ασίαν. Εκυρίευσαν παροδικώς την Ρόδον εν ναυμαχία και παρά την νήσον ταύτην έτρεψαν εις φυγήν (654) τον Ελληνικόν στόλον. Αλλ' εν τη Μικρά Ασία, αφού κατέλαβον πλείστον μέρος αυτής, απεκρούσθησαν, όπως και εν Αφρική, δεν ηδυνήθησαν δε να επωφεληθώσι και τας κατά θάλασσαν νίκας αυτών ένεκα των επελθουσών εσωτερικών εν τω κράτει αυτών ταραχών, περί ών είπομεν. Ο Κώνστας ήτο άλλως και ηγεμών ηθικώς ασθενής. Περιπεσών δε και εις βαθείαν δυσθυμίαν ένεκα του φόνου του αδελφού αυτού Θεοδοσίου, ού ην ηθικός αυτουργός, κατέστη έτι ασθενέστερος την ψυχήν και το φρόνημα. {116} Τω 666 μετέβη εις Σικελίαν διελθών διά των Αθηνών, ένθα διήνυσε τον χειμώνα (86). Αλλά κατά την περιοδείαν ταύτην εδολοφονήθη τω 668 εν Συρακούσαις υπό συνωμοτών ανακηρυξάντων αυτοκράτορα εξ εαυτών τον Μιζίδιον.

2. Κωνσταντίνος Δ′ ο Πωγωνάτος (668-685 μ. Χ.).

Τον Κώνσταντα Β′ διεδέξατο ο Κωνσταντίνος Δ′, ο επικαλούμενος Πωγωνάτος. Ο Κωνσταντίνος ην εν Βυζαντίω, ότε εφονεύθη ο πατήρ αυτού. Αναρρηθείς δε αυτοκράτωρ, επί τω ακούσματι του φόνου του πατρός, μετέβη μετά στόλου εις την Σικελίαν, και τιμωρήσας τους δολοφόνους του πατρός, φονεύσας δε και τον Μιζίδιον, επανήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν (φέρων ήδη πώγωνα, ενώ είχεν απέλθει αγένειος έτι ών, εντεύθεν δε και Πωγωνάτος επικληθείς), καταβαλών δε και ενταύθα άλλην στάσιν υπέρ άλλων αδελφών αυτού γενομένην, εστερέωσε την αρχήν αυτού.

Βασιλεύοντος του Κωνσταντίνου Δ′, ο της Χαλιφείας την αρχήν σφετερισάμενος τότε διοικητής της Δαμασκού Μωαβίας (ίδ. σελ. 112) έπεμψε στόλον μέγαν εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, ταυτοχρόνως δε και στρατόν κατά ξηράν εις την Μικράν Ασίαν, σκοπών διά της εκπορθήσεως της Κωνσταντινουπόλεως να καταλύση άπαν το Ελληνικόν κράτος. Επί επτά έτη (672-679) η Κωνσταντινούπολις επολιορκίθη υπό των Αράβων κατά γην και κατά θάλασσαν. Αλλά και οι πολιορκούμενοι αγωνιζόμενοι τον περί ζωής και θανάτου αγώνα ουχί απλώς υπέρ της πόλεως, αλλά και υπέρ του όλου κράτους και της πίστεως, αντέταξαν κρατεράν άμυναν, χρησιμοποιήσαντες το λεγόμενον Ελληνικόν ή υγρόν ή πολεμικόν, ως καλείται, πυρ, επινοηθέν κατά χρόνους προγενεστέρους, αλλά νυν πρώτον τελεσφόρως χρησιμοποιηθέν (87). Η πολιορκία μετά 7 έτη απέτυχεν εντελώς, ο στόλος ο Αραβικός κατεστράφη κατά μέγα μέρος, τα δε λείψανα του στόλου απώλοντο υπό τρικυμίας κατά την επιστροφήν, και η Κωνσταντινούπολις σωθείσα έσωσε και το κράτος, ως συνέβη και κατά τας προγενεστέρας βαρβαρικάς επιδρομάς. Αλλ′ η σωτηρία του Ελληνικού κράτους από της φοβεράς επιδρομής έσωσε και όλην την Ευρώπην, ήτις τότε οικουμένη υπό βαρβάρων εν μέρει προσελθόντων, εν μέρει δε μη προσελθόντων έτι εις τον Χριστιανισμόν, ταχέως ηδύνατο, υποτασσομένη υπό των Αράβων, να εξισλαμισθή, καταστρεφομένου ούτως εν σπέρματι του Ευρωπαϊκού χριστιανικού πολιτισμού. Η Κωνσταντινούπολις εφάνη νυν μέγα και δυσπόρθητον προπύργιον της Ευρώπης και του Χριστιανικού κόσμου.

Οι Άραβες ου μόνον ηττήθησαν, αλλά και υπεβλήθησαν εις ταπεινωτικούς όρους ειρήνης, αφού ο Χαλίφης υπεχρεώθη να τελή καθ′ έκαστον έτος τρισχιλίας λίτρας χρυσού (περίπου 3,700,000 δραχμ.), πεντήκοντα ίππους ευγενείς Αραβικούς και να απο-

δίδη ετησίως 8 χιλιάδας αιχμαλώτων Χριστιανών εκ των απείρων τοιούτων αιχμαλώτων, ούς μέχρι νυν εν πολέμοις και επιδρομαίς ηχμαλώτιζον οι Άραβες.

Ούτως ενδόξως επερατώθη ο προς τους Άραβας πόλεμος και συνωμολογήθη η πρώτη προς αυτούς από της ιδρύσεως του Αραβικού κράτους, συνθήκη ειρήνης, μία των ενδοξοτάτων συνθηκών, άς συνωμολόγησε το Ελληνικόν Χριστιανικόν κράτος προς ξένα κράτη. Αλλά και άλλα εγένοντο έργα σπουδαία επί της βασιλείας του Κωνσταντίνου Δ′. Επί τούτου εγένετο η εγκατάστασις των Βουλγάρων εις την Κάτω Μοισίαν, την έκτοτε απ′ αυτών Βουλγαρίαν καλουμένην. Τα κατά το γεγονός τούτο έχουσιν ως εξής: Ως ερρήθη εν τοις έμπροσθεν, οι Βούλγαροι, αφού εκ της Ασίας ή εκ της Ανατολικής Ρωσίας (εκ των περί τον Καύκασον, Κασπίαν και Βόλγαν χωρών) μετενάστευσαν κατά τον 5 μ. Χ. αιώνα εις τας περί Τύραν (Δνίστερ) χώρας της νοτιοδυτικής Ρωσίας, όθεν εποιήσαντο τας πρώτας περί τα τέλη του 5 μ. Χ. αιώνος μεγάλας εις το Ελληνικόν κράτος επιδρομάς αυτών, υπετάχθησαν υπό το μέγα βαρβαρικόν κράτος, των Αβάρων. Υπό τον Χαγάνον των Αβάρων εστράτευσαν εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως επί του Ηρακλείου. Μετά την αποτυχίαν της μεγάλης εκείνης εν συμμαχία μετά των Περσών γενομένης επιδρομικής στρατείας φαίνεται ότι το Αβαρικόν κράτος, όπερ εν ταις νυν χώραις της Ουγγαρίας και της Αυστρίας διετηρήθη μέχρι τέλους του 8ου αιώνος, εξησθένησεν εν ταις Ανατολικαίς χώραις. Πρώτοι επανέστησαν κατά των Αβάρων οι Βούλγαροι υπό τον Κουβράτ Χαν (88) (635). Είς δε των υιών τούτου ο Ασπαρούχ συναινέσει του Κωνσταντίνου Δ′ εγκατέστη μετά των Βουλγάρων αυτού εν τη μεταξύ του Δανουβίου και του Αίμου χώρα. Η χώρα αύτη καλουμένη Κάτω Μοισία, οικουμένη δε παλαιότερον υπό Θρακών, είχεν εξελληνισθή κατά τους χρόνους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ως είδομεν, τω 374 επί του Ουάλεντος εγκατέστησαν ενταύθα οι Βησιγότθοι. Μετά την τούτων δε περί τα τέλη του 4 αιώνος υπό τον Αλάριχον εκ Μοισίας μετανάστευσιν η χώρα αύτη επανήλθεν υπό την άμεσον αρχήν των αυτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως. Αλλ′ από των μέσων του 6 μ. Χ. αιώνος, από των χρόνων του Ιουστινιανού, ήρξαντο να μεταναστεύωσιν εις την Κάτω Μοισίαν Σλαυικοί λαοί λεγόμενοι Σκλαβηνοί των επτά γενών. Νυν ο Κωνσταντίνος Δ′ παρέδωκε την χώραν εις τους Βουλγάρους, ίνα ούτοι εισερχόμενοι ούτως εντός των ορίων του Κράτους διάγωσιν εν ειρήνη προς αυτό, κωλύωσι δε και τας Σλαυικάς επιδρομάς, και μάλιστα τας των Αβάρων, ών ήσαν πολέμιοι (89). Εν Κάτω Μοισία οι Τούρκοι το γένος και την γλώσσαν Βούλγαροι, αναμιχθέντες μετά των αυτόθι Σλαύων, αφωμοιώθησαν κατά μικρόν προς αυτούς και εξεσλαυίσθησαν μετά αιώνας, λησμονήσαντες την εαυτών εθνικήν τουρκικήν γλώσσαν και προσλαβόντες την σλαυικήν γλώσσαν των υπηκόων. Ούτως ο Κωνσταντίνος Δ′ εγκατέστησεν εν τη Ελληνική χερσονήσω και εν τη γειτονία των Ελλήνων τους Βουλγάρους, όπως ο πάππος αυτού Ηράκλειος τους Σέρβους και Κροάτας.

Επί του Κωνσταντίνου Δ′ εγένετο και η έκτη οικουμενική Σύνοδος (680) προς λύσιν των εκ της αιρέσεως των Μονοφυσιτών θρησκευτικών ερίδων, χωρίς μηδέν να επενέγκη αποτέλεσμα ως προς το ζήτημα τούτο (90). Ο Κωνσταντίνος Δ′ ετελεύτησε τω 685 καταλιπών τον θρόνον εις τον υιόν αυτού Ιουστινιανόν Β′.

3. Ιουστινιανός Β′ (685 711 μ. Χ.).

Ο Ιουστινιανός Β′ υπήρξε καθ′ όλην την βασιλείαν αυτού ανήρ πολύτροπος, άμα δε και κακεντρεχής και φαύλος. Ούτως εν τη κακοτροπία αυτού διά μηδαμινούς λόγους διέρρηξε την προς τους Άραβας επί τοσούτον επωφελέσιν όροις υφισταμένην ειρήνην και περιήλθεν εις πόλεμον προς το αύθις επί του χαλίφου Αβδ-αλ-μαλέκ (ίδ. σ. 113) ισχυρόν γενόμενον Αραβικόν κράτος· ηττήθη δ′ αισχρώς εν τω πολέμω τούτω απολέσας πάντα τα πλεονεκτήματα της τέως υφισταμένης συνθήκης ειρήνης και εκθέσας το κράτος εις νέον κίνδυνον. Αλλ′ εκ τούτου προεφύλαξεν αυτό η μεγάλη στρατηγική ικανότης του στρατηγού Λεοντίου, όστις πολλάς μετά ταύτα ήρατο νίκας εναντίον των Αράβων. Ο Ιουστινιανός Β′ ένεκα της φαυλότητος της καθόλου κυβερνήσεως αυτού προυκάλεσε καθ′ εαυτού στάσιν και καθαιρεθείς από του θρόνου και την ρίνα τμηθείς (εκ τούτου εκλήθη Ρινότμητος) εξωρίσθη εις Χερσώνα (91), εις δε τον θρόνον ανήλθεν ο μνημονευθείς Λεόντιος (695). Αλλά και ο Λεόντιος μετ′ ολίγον εγένετο θύμα νέας στρατιωτικής ανταρσίας και καθηρέθη, έλαβε δε τον θρόνον ο Αψίμαρος ή Τιβέριος Γ′. Επί τούτου πολλάς κατά των Αράβων ήρατο νίκας ο του αυτοκράτορος αδελφός στρατηγός Ηράκλειος. Αλλά εναντίον του Τιβερίου Γ′ επήλθεν ο έκπτωτος βασιλεύς Ιουστινιανός Β′. Ούτος φυγών από Χερσώνος μετέβη εις τον Χαγάνον των εν Κριμαία Τούρκων Χαζάρων, οίτινες νυν είχον προσέλθει εις τον Χριστιανισμόν, και ενυμφεύθη την αδελφήν του Χαγάνου Θεοδώραν. Φυγών δ′ έπειτα και εντεύθεν εις την Βουλγαρίαν και λαβών σύμμαχον τον Χάνον των Βουλγάρων Τέρβελιν επήλθε μετ′ αυτού εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως (705), ήν και κατέλαβε διά δόλου εισελθών αυτός διά των αγωγών υδραγωγείου τινός και ανοίξας πύλην τινά μετά τριών ημερών γενναίαν αντίστασιν των κατοίκων. Ούτως ο Ιουστινιανός γενόμενος το δεύτερον αυτοκράτωρ εβασίλευσεν άλλα έξ έτη (705-711) μετά της αυτής και μείζονος τυραννικής φαυλότητος ουδέν άλλο ποιών ή τιμωρών αγριώτατα τους συντελέσαντας πρότερον εις την καθαίρεσιν αυτού, εν οίς εφονεύθησαν και οι πρώην βασιλείς Λεόντιος και Τιβέριος Γ′.

Τέλος δε ότε έπεμψε στόλον ολόκληρον προς τιμωρίαν των κατοίκων της Χερσώνος, ως μη περιποιηθέντων αυτόν προσηκόντως κατά την ενταύθα εξορίαν αυτού. Ο στόλος ούτος αφικόμενος εις Χερσώνα επανέστη μετά των κατοίκων της Χερσώνος εναντίον του Ιουστινιανού Β′. Αναγορεύσας δε, βασιλέα ευπατρίδην τινά Φιλιππικόν καλούμενον, εκ Κωνσταντινουπόλεως εκεί εξωρισμένον, επανήλθε μετ′ αυτού εις Κωνσταντινούπολιν. Ο Ιουστινιανός Β′, εγκαταλειφθείς νυν υπό πάντων, συνελήφθη υπό του αρχηγού του στόλου και εφονεύθη, εγένετο δε βασιλεύς ο Φιλιππικός.

Επί της αθλίας υπό πάσαν έποψιν βασιλείας του Ιουστινιανού Β′ κατελήφθησαν εν Αφρική υπό των Αράβων η Καρχηδών και πάσαι αι μέχρι του Ατλαντικού εκτεινόμεναι κτήσεις του Ελληνικού κράτους. Επί της πρώτης δε βασιλείας αυτού συνεκροτήθη εν Κωνσταντινουπόλει (691) και η Πενθέκτη λεγομένη Σύνοδος.

4. Φιλιππικός. Αναστάσιος Β′ και Θεοδόσιος Γ′.

{121} Ο Φιλιππικός μετά διετή βασιλείαν καθηρέθη ειρηνικώς υπό των ανωτάτων πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών του κράτους ως ανίκανος να κυβερνά το κράτος απέναντι του εκ των Αράβων επικειμένου νέου κινδύνου, και ανηγορεύθη αυτοκράτωρ ο τέως πρωτοασηκρήτις ήτοι βασιλικός αρχιγραμματεύς Αναστάσιος Β′ (713). Επί του Αναστασίου Β′ οι Άραβες, οίτινες ουδέποτε από του άφρονος πολέμου, όν ο Ιουστινιανός Β′ είχεν επιχειρήσει κατ′ αυτών, συνωμολόγησαν ειρήνην προς το κράτος και έμενον διαρκώς εν Αφρική και εν Μικρά Ασία, μεγάλας εποιήσαντο επιδρομάς εις την χώραν ταύτην, παρεσκευάζοντο δε να επέλθωσι και εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Αναστάσιος Β′ παρασκευαζόμενος εκ των ενόντων εις άμυναν της πρωτευούσης έπεμψε συγχρόνως και στόλον εις τα παράλια της Φοινίκης, ίνα, ει δυνατόν, επιπέση απροσδοκήτως επί τον κατά της Κωνσταντινουπόλεως παρασκευαζόμενον στόλον και κατακαύση αυτόν. Αλλ′ ο στόλος ούτος εστασίασε κατά τον πλουν και εφόνευσε τον υπό του βασιλέως ταχθέντα αρχηγόν. Ίνα δε αποφύγη την διά την πράξιν ταύτην τιμωρίαν, εστασίασε και κατά του αυτοκράτορος και επανερχόμενος εις Κωνσταντινούπολιν, ότε αφίκετο εις Αδραμύττιον, υπεχρέωσέ τινα εκεί εισπράκτορα των δημοσίων φόρων, Θεοδόσιον καλούμενον, να λάβη το αυτοκρατορικόν αξίωμα. Ελθόντος δε του στόλου εις την πρωτεύουσαν, ο Αναστάσιος μετά μικράν αντίστασιν έφυγε καταλιπών την πόλιν, εις ήν εισήλασε νυν ο Θεοδόσιος ως αυτοκράτωρ (716). Αλλά του Θεοδοσίου η αρχή μόλις διήρκεσεν ολίγους μήνας. Υπήρχεν ανήρ εν Μικρά Ασία αρχιστράτηγος των εκεί πολεμουσών εναντίον των Αράβων ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, Λέων ο Ίσαυρος, στρατηγός γενναιότατος. Ούτος βλέπων ένθεν μεν το μέγεθος του επικειμένου εις το κράτος κινδύνου, ένθεν δε την αθλιότητα των εν Κωνσταντινουπόλει πραγμάτων, επεχείρησε να σώση το κράτος αναλαμβάνων εις τας στιβαράς αυτού χείρας την των όλων πραγμάτων διεύθυνσιν. Επελθών λοιπόν εναντίον του μόλις καταλαβόντος την αρχήν Θεοδοσίου και νικήσας παρά την Νικομήδειαν τον κατ′ αυτού πεμφθέντα στρατόν του Θεοδοσίου, εισήλασεν εν θριάμβω εις την πρωτεύουσαν (717), του Θεοδοσίου παραιτησαμέου την αρχήν επί τη υποσχέσει της ασφαλείας της ζωής αυτού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Λέων ο Ίσαυρος. Δευτέρα πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως.

Ο Λέων ο Ίσαυρος εγεννήθη εν Γερμανικεία (νυν Μαράς) της ανατολικής Μικράς Ασίας, εκλήθη δε Ίσαυρος, διότι ο οίκος αυτού κατήγετο από της Ισαυρίας της Μικράς Ασίας. Ήτο ανήρ οικογενείας ταπεινής και απαίδευτος, αλλ' είχε πολλάς φυσικάς αρετάς και προ πάντων ανδρείαν στρατιωτικήν, πνεύμα στρατηγικόν και φύσιν αρχικήν. Και τα προτερήματα αυτού ταύτα ανέδειξεν εν τοις κατ' Αράβων πολέμοις του Λεοντίου και Ηρακλείου, προαχθείς έκτοτε εις ανώτερα στρατιωτικά αξιώματα, επί δε του Αναστασίου Β' γενόμενος στρατηγός των Ανατολικών ήτοι αρχιστράτηγος πασών των εν ταις Ανατολικαίς χώραις του κράτους στρατιωτικών δυνάμεων. Νυν δε ανελθών εις τον θρόνον τον βασιλικόν εν κρισιμωτάτη στιγμή, ότε ο στρατός ο Αραβικός προήλαυνε διά της Μικράς Ασίας προς την πρωτεύουσαν, στόλος δε μέγας εξ εκατοντάδων πλοίων συγκείμενος επήρχετο κατά θάλασσαν εναντίον της βασιλευούσης πόλεως, ο Λέων εύρεν ευκαιρίαν να δείξη τα μεγάλα αυτού προτερήματα ως αρχηγού του στρατού και του κράτους. Έξ μήνας μετά την εις Κωνσταντινούπολιν είσοδον του Λέοντος και την στέψιν αυτού η Κωνσταντινούπολις απεκλείσθη αύθις κατά γην και κατά θάλασσαν υπό των Αράβων, και η τύχη άπαντος του κράτους, εκρέματο αύθις από της τύχης της βασιλευούσης ταύτης πόλεως. Αλλ' ανήρ μέγας και στρατηγός μεγαλοφυής ήτο νυν ο δι' αγρύπνου, βλέμματος και στιβαρών βραχιόνων διευθύνων την άμυναν και τοις πάσιν εμπνέων, ελπίδα και θάρρος. Ημέρας και νυκτός επιβλέπων από της ακροπόλεως τα γινόμενα και τα πάντα γινώσκων, διά των ταχυπλόων δρομώνων διασχίζων τον αποκλεισμόν και επισιτίζων τους πολιορκουμένους και διά του υγρού πυρός φοβεράς επιφέρων καταστροφάς εις τον εχθρικόν στόλον, κατώρθωσεν επί έν ολόκληρον έτος να αντιτάξη θαυμασίαν άμυναν εναντίον των επιδρομέων. Και ο ενσκήψας δε κατά το έτος, εκείνο (717-718) βαρύτατος χειμών επεβοήθησε τω έργω των αμυνομένων. Μάτην ο εν τω μεταξύ τον Σουλεϊμάν διαδεξάμενος ανεψιός αυτού Ωμάρ Β' έπεμψε κατά το έαρ του 718 νέον στόλον και στρατόν. Κατά την συμπλήρωσιν ακριβώς ενός έτους από της αρξαμένης κατ' Αύγουστον του 717 προσβολής της βασιλευούσης ηναγκάσθησαν να αποπλεύσωσι τα ελεεινά λείψανα του στόλου άγοντα και τα υπολειπόμενα έτι συντρίμματα του κατά γην εις δέκα μυριάδας εν αρχή ανερχομένου, και είτα αύθις ενισχυθέντος, νυν δε τέλεον σχεδόν κατεστραμμένου στρατού. Αλλά και τα λείψανα ταύτα κατεστράφησαν κατά την επάνοδον υπό δεινών τρικυμιών, και έν μόνον πλοίον, καθά λέγεται, διασωθέν ηδυνήθη να αγγείλη τω Χαλίφη το φοβερόν τέλος της στρατείας. Αύτη υπήρξεν η τελευταία των Αράβων κατά της Κωνσταντινουπόλεως προσβολή. Έκτοτε ουδέποτε οι Άραβες Μωαμεθανοί, καίπερ πολλάκις κατά ξηράν εν Μικρά Ασία πολεμήσαντες εναντίον των Ελλήνων, διε-

νοήθησαν να επιχειρήσωσι στρατείαν απ' ευθείας κατά της Κωνσταντινουπόλεως. Η υπό του Ισλάμ άλωσις του μεγάλου τούτου προπυργίου της Χριστιανικής πίστεως και του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, η προρρηθείσα υπό του Μωάμεθ αυτού και ού σμικρόν πιθανώτατα επιδράσασα επί τα μέχρι τούδε επανειλημμένα κατά της βασιλευούσης των πόλεων βουλεύματα αυτών, επεφυλάσσετο εις άλλην φυλήν, εις άλλον λαόν μωαμεθανικόν, ουχί τον Αραβικόν, εις λαόν μέλλοντα μετά 7 αιώνας να εκπληρώση την πρόρρησιν ή διαθήκην εκείνην του ιδρυτού του Ισλάμ. (92)

Ο Λέων Γ΄, ο σώσας την Κωνσταντινούπολιν και μετά ταύτης και διά ταύτης άπαν το κράτος το Ελληνικόν, εγένετο αληθώς σωτήρ της χριστιανικής Ευρώπης και του χριστιανικού κόσμου. Τούτο κάλλιστα εννοών ο πάπας Γρηγόριος Β΄ διεφήμισε το όνομα του μεγάλου ηρωικού βασιλέως ανά πάσαν την Ευρώπην, πέμψας εις τους χριστιανούς ηγεμόνας των Ευρωπαϊκών χωρών εικόνας του Λέοντος Γ΄.

2. Η εσωτερική πολιτεία του Λέοντος Γ′. Το ζήτημα των αγίων εικόνων.

Ο Λέων Γ′, ο νικητής και τροπαιούχος αναδειχθείς εν τη αμύνη της Κωνσταντινουπόλεως εναντίον των Αράβων, δεν ηδυνήθη να επωφεληθή την μεγάλην αυτού νίκην ίνα επιτεθή κατά των Αράβων και εισβάλη εις το κράτος αυτών. Τουναντίον δε οι Άραβες επανέλαβον μετά τινα χρόνον τας κατά ξηράν επιδρομάς αυτών, αλλ′ ηττήθησαν ολοσχερώς τω 740, το προτελευταίον έτος της βασιλείας του Λέοντος Γ′, εν τη εν Ακροϊνώ της Μικράς Ασίας μάχη, και ηναγκάσθησαν να εκκενώσωσιν άπαντα σχεδόν τα υπ′ αυτών κατεχόμενα μέρη της Μικράς Ασίας.

Αιτία της τοιαύτης απραξίας του Λέοντος Γ′ απέναντι των Μωαμεθανών ήσαν κατά μέγα μέρος αι εκ του τότε υπό του αυτοκράτορος αυτού κινηθέντος μεγάλου εκκλησιαστικού ζητήματος προελθούσαι εσωτερικαί έριδες και εμφύλιοι πόλεμοι. Ο Λέων Γ′ μετά πολλών στρατιωτικών και πολιτικών ανδρών του κράτους εφρόνει ότι η εν τη χριστιανική Εκκλησία ειθισμένη προσκύνησις των εικόνων, ένεκα της αμαθείας και δεισιδαιμονίας του λαού καταντώσα πολλάκις εις λατρείαν εικόνων ήτοι εις ειδωλολατρίαν, αντέβαινεν εις το αληθές πνεύμα της χριστιανικής πίστεως. Είναι πιθανόν ότι ο βασιλεύς εφρόνει ότι η τοιαύτη λατρεία των εικόνων παρέλυε το υγιές θρησκευτικόν φρόνημα του λαού και εκώλυε την διά της θρησκείας ανύψωσιν του στρατιωτικού ιδίως αισθήματος, όπερ τοσούτον, ως είδομεν, ανέπτυξεν ο βασιλεύς Ηράκλειος εν τω στρατώ.

Υπό τοιούτων σκέψεων ελαυνόμενος ο Λέων Γ′, έχων δε ομοφρονούντας αυτώ καί τινας του ανωτέρου κλήρου άνδρας, διέταξεν (726) να ιδρύωνται εν ταις Εκκλησίαις αι εικόνες υψηλότερον, ίνα μη δύνηται ο λαός να ασπάζηται αυτάς. Ότε δε το διάταγμα του βασιλέως εύρεν αντίστασιν παρά τω πολλώ λαώ, ιδίως παρά τη τάξει των μοναχών, εξ ών ως επί το πολύ ήσαν και οι καλλιτεχνούντες τας εικόνας, εντεύθεν δε συνέβησαν καί τινες αταξίαι εν τη πρωτευούση, ο αυτοκράτωρ εξέδωκε νέον διάταγμα διατάσσον την ολοσχερή των εικόνων από των ιερών ναών αφαίρεσιν. Τούτο εξήγειρεν εν τω κράτει, ιδίως εν ταις Ευρωπαϊκαίς επαρχίαις του κράτους, μεγάλας ταραχάς. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός είχεν αποχωρήσει εξ αρχής της έριδος από του θρόνου αντικατασταθείς υπό ομόφρονος τω αυτοκράτορι κληρικού. Αλλά νυν οι πάπαι Γρηγόριος Β′ (ο προ ολίγων ετών εν εγκωμίοις κηρύξας το όνομα του αυτοκράτορος ανά την Ευρώπην την χριστιανικήν) και ο τούτου διάδοχος Γρη-

γόριος Γ' αφώρισαν τον Λέοντα, εξήγειραν δε συγχρόνως εις επανάστασιν κατά του βασιλέως τον λαόν της Μέσης Ιταλίας (η Άνω Ιταλία, ως είρηται εν τοις έμπροσθεν, είχεν αφαιρεθή προ πολλού υπό των Λαγγοβάρδων). Ο Λέων Γ' έπεμψε στρατόν και στόλον προς τιμωρίαν του Πάπα και των αποστατών. Αλλ' ο στόλος ούτος κατεποντίσθη υπό τρικυμιών. Επειδή δε μετ' ολίγον οι Φράγκοι βασιλείς, εφάνησαν εν τη Ιταλία ως προστάται του Πάπα, προστατεύοντες αυτόν εναντίον των Λαγγοβάρδων και έθεσαν υπό την προστασίαν αυτού την τε Ρώμην και την Μέσην Ιταλίαν, οι βασιλείς του Ελληνικού κράτους δεν επεχείρησαν πλέον την ανάκτησιν της Ιταλίας· και από των χρόνων τούτων το των Ελλήνων εν Ιταλία κράτος περιωρίσθη εις την Κάτω Ιταλίαν και Σικελίαν, και εν ταις χώραις ταύταις διετηρήθη το κράτος του Ελληνισμού επί 3 έτι αιώνας. Αλλ' οι πάπαι, εις ών την υπερτάτην εκκλησιαστικήν δικαιοδοσίαν υπήγοντο εκκλησιαστικώς μέχρι των χρόνων τούτων πάσαι αι χώραι της Ελληνικής χερσονήσου πλην της Θράκης, της Κάτω Μοισίας και των πέραν του Δανουβίου βαρβαρικών χωρών (υπαγομένων τούτων πασών εις τον πατριαρχικόν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως), εξήγειραν επανάστασιν και εν ταις κυρίως Ελληνικαίς εν Ευρώπη χώραις (ταις καλουμέναις νυν Ελλαδικαίς) του κράτους. Οι κάτοικοι των χωρών τούτων και των νήσων του Αιγαίου (Ελλαδικοί) επαναστάντες κατά του εικονομάχου βασιλέως ανηγόρευσαν αυτοκράτορα εξ εαυτών καλούμενον Κοσμάν και επήλθον μετά στόλου εναντίον του εν Κωνσταντινουπόλει βασιλέως, καθ' όν ακριβώς χρόνον οι Άραβες εισέβαλον αύθις εις την Μικράν Ασίαν (727 μ. Χ.). (93)Αλλ' ο στόλος των επαναστατών κατεστράφη προ των τειχών της Κωνσταντινουπόλεως υπό του στόλου του βασιλικού και υπό του υγρού πυρός. Ο Κοσμάς και οι μετ' αυτού εθανατώθησαν και η επανάστασις των Ελλαδικών εντελώς κατεστάλη. Ο δε βασιλεύς Λέων τιμωρών τον Πάπαν αφήρεσεν από της δικαιοδοσίας αυτού πάσας τας εκκλησίας της Ελληνικής χερσονήσου και αυτάς τας της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας και υπήγαγεν αυτάς υπό τον πατριαρχικόν θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως, εδήμευσε δε και τα εν Καλαβρία της Κάτω Ιταλίας παπικά κτήματα. Υπό τοιούτων εσωτερικών ανωμαλιών περισπώμενος ο Λέων Γ' δεν ηδυνήθη μετά το μέγα κατόρθωμα του 718 να διαπράξη έργα μεγάλα εναντίον των Αράβων πλην της μνημονευθείσης μικρόν προ του θανάτου αυτού μεγάλης εν Ακροϊνώ νίκης.

Ο βασιλεύς ούτος και εν μέσω των δεινών εσωτερικών ταραχών και των εξωτερικών πολέμων ειργάσθη και υπέρ μεγάλων εσωτερικών μεταρρυθμίσεων του κράτους εκδούς νομοθεσίαν ιδίαν Ελληνιστί, την πρώτην μετά τας Νεαράς του Ιουστινιανού (σελ. 76) εκδοθείσαν εν τη ελληνική γλώσση συστηματικήν νομοθεσίαν και φέρουσαν το όνομα Εκλογή. Η νομοθεσία αύτη απέβλεπε προ πάντων εις την επί το φιλανθρωπότερον και συμφωνότερον προς τας ηθικάς αρχάς του Χριστιανισμού μεταρρύθμισιν των σχέσεων των αγροτών, πενεστών ή δουλοπαροίκων, προς τους μεγάλους ιδιοκτήτας της γης, και την ωσαύτως χριστιανικωτέραν διαρρύθμισιν των του γάμου και του οικογενειακού καθόλου δικαίου.

Ο μέγας εν πολέμοις και εν ειρήνη και μεγαλεπήβολος βασιλεύς Λέων Γ', ο αρχηγός οίκου βασιλικού βασιλεύσαντος επί 9 περίπου δεκαετηρίδας, ετελεύτησε τω 741 μ. Χ. καταλιπών τον θρόνον εις τον υιόν αυτού και συμβασιλέα αυτώ προ πολλού γενόμενον Κωνσταντίνον Ε'.

3. Ο Κωνσταντίνος Ε′ (741-775).

Ο Κωνσταντίνος Ε′ ήτο ανήρ γενναίος, αρχικός, πολεμικός και αυστηρός τον χαρακτήρα μέχρι τραχύτητος. Κληρονομήσας παρά του πατρός προς ταις πολιτικαίς και στρατιωτικαίς αρεταίς και τα εικονομαχικά τούτου φρονήματα αντεπεξήλθε κατά των αντιφρονούντων μετά μείζονος ή ο πατήρ ρώμης και αυστηρότητος. Εν αρχή της βασιλείας αυτού κατέστειλεν ισχυρώς στάσιν τινά, εξεγερθείσαν εν Κωνσταντινουπόλει, υπό των αντιπάλων της των εικονομάχων μερίδος αυτού απόντος εν στρατεία και τάχιστα επανελθόντος. Ίνα δε δώση εις το ζήτημα των εικόνων λύσιν σύμφωνον μεν ει δυνατόν προς τα φρονήματα, αυτού τε και του πατρός αυτού, αλλά και κανονικήν και νόμιμον, συνεκάλεσε Σύνοδον Οικουμενικήν εν Ιερεία (τη απέναντι της Κωνσταντινουπόλεως επί της Ασιατικής του Βοσπόρου ακτής κειμένη), ήτις κατεδίκασε την των εικόνων προσκύνησιν (753-754) (94) ως ειδωλολατρίαν. Αλλά της Συνόδου αι αποφάσεις καταπολεμηθείσαι σφοδρώς υπό των μοναχών και των πολλών οπαδών της των εικόνων προσκυνήσεως επήνεγκον μεγάλας ταραχάς, άς κατέστειλεν ο αυτοκράτωρ μετά μεγάλης βίας. Τότε κατά διαταγήν του βασιλέως μοναστήρια διελύθησαν και μετεβλήθησαν εις στρατώνας και μοναχοί υπεχρεώθησαν να αποβάλωσι το σχήμα αυτών και οι ανθιστάμενοι ετιμωρήθησαν ενίοτε μετά πολλής αυστηρότητος. Εντεύθεν το όνομα του Κωνσταντίνου Ε′ κατέστη και βραδύτερον λίαν μισητόν εις τους μοναχούς και το αμαθές πλήθος, και πολλά κατά του βασιλέως ελέχθησαν δύσφημα και υβριστικά επώνυμα εις αυτόν εδόθησαν, εν οίς επεκράτησε το Κοπρώνυμος. Και όμως ο Κωνσταντίνος Ε′, μεθ′ όλην την προς τους αντιπολιτευομένους αυτώ δειχθείσαν απηνή αυστηρότητα, ήτο βασιλεύς επιτελέσας έργα μεγάλα και εν ειρήνη, αλλά προ πάντων εν πολέμοις. Στρατεύσας κατά των Αράβων εν Ασία υπερέβη τα όρια του Αραβικού κράτους και εισέβαλεν εις αυτήν την βόρειαν Συρίαν, ενταύθα δ′ ενίκησε νίκην λαμπράν κατά του στρατού του Χαλίφου και ανεκτήσατο σπουδαίον μέρος της από 100 και επέκεινα ετών υπό των Μωαμεθανών κατεχομένης ταύτης χώρας. Επροστάτευσε δε τους κατοίκους εκείνης της χώρας, οίτινες καταγόμενοι από Μωαμεθανών προ 100 ετών βία προσελθόντων εις το Ισλάμ νυν επέστρεφαν εις την πάτριον πίστιν. Το δε επόμενον έτος στόλος βασιλικός κατέστρεψε παρά την Κύπρον ολόκληρον εκ χιλίων πλοίων συγκείμενον Αραβικόν στόλον. Επετέλεσε δε ο Κωνσταντίνος Ε′ πολλάς και κατά Βουλγάρων και νικηφόρους το πλείστον κατά γην και κατά θάλασσαν στρατείας, πολλήν επαγαγών φθοράν εις το βάρβαρον τούτο Τουρκικόν και ειδωλολατρικόν έθνος, όπερ μετ′ αδαμάστου ορμής συχνοτάτας εποιείτο επιδρομάς εις τας εντεύθεν του Δανουβίου ελληνικάς χώρας. Ουδείς δε βασιλεύς του Βυζαντίου, εξαιρουμένου Βασιλείου Β′ του Βουλγαροκτόνου, περί ού ποιησόμεθα λόγον βραδύτερον, εταπείνωσε τόσον τους Βουλγάρους όσον ο Κωνσταντίνος Ε′. Εν μια δε των στρατειών τούτων νοσήσας ετελεύτησε τω 775 μ. Χ.

Η μεγάλη πολεμική δύναμις και ενέργεια του Κωνσταντίνου Ε' καθίσταται πολλώ θαυμαστοτέρα, όταν αποβλέψωμεν εις τας μεγάλας εσωτερικάς δυσχερείας, καθ' ών είχε ν' αντιπαλαίση ο βασιλεύς, και μάλιστα εις τον φοβερόν λοιμόν, όστις ηρήμωσεν ολοκλήρους χώρας του κράτους και μέγα μέρος της Πελοποννήσου, ότε ο βασιλεύς ηναγκάσθη να επιτρέψη την εγκατάστασιν Σκλαβηνικών τινων παροικιών εν τοις ανατολικοίς τμήμασι της χερσονήσου.

Εκ των κοινωφελών δε δημοσίων έργων του Κωνσταντίνου Ε' άξια λόγου είναι η υπ' αυτού ανακαίνισις του μεγάλου υδραγωγείου της πρωτευούσης, εξ ού κυρίως υδρεύετο η πόλις αύτη, του κτισθέντος υπό του αυτοκράτορος Ουάλεντος και καταστραφέντος υπό των Αβάρων κατά την υπό τούτων γενομένην τω 626 πολιορκίαν της Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιαύτη υπήρξεν η 34 έτη διαρκέσασα βασιλεία του Κωνσταντίνου Ε', πολλής δυνάμεως και μεγάλης και ουκ ολίγων έργων κοινωφελών γενομένη πάροχος εις το κράτος, αλλά και πολλαχώς κατακριθείσα διά την εκκλησιαστικήν αυτής πολιτείαν.

4. Λέων Δ' ο επικαλούμενος Χάζαρος

(775-780 μ. Χ.).

{128} Τον Κωνσταντίνον Ε' τελευτήσαντα τω 775 διεδέξατο ο υιός αυτού Λέων Δ', ο επικαλούμενος Χάζαρος ένεκα της καταγωγής της μητρός αυτού Ειρήνης από του γνωστού ημίν εν Κριμαία και τη περί αυτήν χώρα οικούντος Τουρκικού έθνους των Χαζάρων (95). Είχε δε ο Λέων Δ' και σύζυγον ομώνυμον τη μητρί Ειρήνην, αλλά ταύτην Ελληνίδα, καταγομένην απ' Αθηνών. Ο Λέων Δ', ων ανήρ σωματικώς και πνευματικώς ασθενής, ουδέν εξετέλεσεν επί της βασιλείας αυτού έργον άξιον λόγου, πλην μόνον ότι εν τω Εκκλησιαστικώ ζητήματι τας μεν περί της διαλύσεως των μοναστηρίων και των μοναχικών ταγμάτων διατάξεις του Κωνσταντίνου Ε' ανεκάλεσεν, ενέμεινε δε εν τη περί εικόνων πολιτεία του βασιλέως τούτου, του ζητήματος άλλως τε των εικόνων όντος κεκανονισμένου διά Συνόδου Εκκλησιαστικής. Ο Λέων Δ' ετελεύτησε τω 780, βασιλεύσας πέντε μόνον έτη.

5. Κωνσταντίνος ο πορφυρογέννητος και η βασίλισσα

Ειρήνη (780-803 μ. Χ.).

Ο Λέων Δ' κατέλιπεν υιόν και διάδοχον τον Κωνσταντίνον Στ', καλούμενον πορφυρογέννητον ως γεννηθέντα εν πορφύρα, ήτοι βασιλεύοντος (πορφύραν φέροντος) του πατρός. Τον Κωνσταντίνον ΣΤ' ανήλικον όντα επετρόπευσεν η μήτηρ Ειρήνη η Αθηναία. Αύτη άρχουσα νυν αρχήν πραγματικήν εφρόντισεν εν πρώτοις, ως ευσεβής γυνή, να καταπαύση τας θρησκευτικάς εν τω κράτει ταραχάς τας εκ του ζητήματος των εικόνων προελθούσας, ή μάλλον να λύση το ζήτημα αυτό των εικόνων κατά το πνεύμα των οπαδών της των εικόνων προσκυνήσεως, συνεκάλεσε δε Σύνοδον Οικουμενικήν νέαν προς τοιούτον σκοπόν αποβλέπουσαν. Αφού δε εματαιώθη υπό του στρατού η απόπειρα συγκροτήσεως τοιαύτης συνόδου εν Κωνσταντινουπόλει, συνεκροτήθη αύτη τω 787 εν Νικαία της Βιθυνίας (δευτέρα αύτη εν Νικαία οικουμενική μετά την τω 325 επί Κωνσταντίνου του Μεγάλου συγκροτηθείσαν εν τη πόλει ταύτη Α' Οικουμενικήν Σύνοδον). Η Σύνοδος αύτη ανεθεμάτισε τους συνελθόντας εις την Σύνοδον του 753-754 και την κατάργησιν της των εικόνων προσκυνήσεως διατάξαντας αρχιερείς και επανήγαγεν εις την Εκκλησίαν την προσκύνησιν των εικόνων και των λειψάνων των αγίων ανδρών. Αλλ' ενταυτώ εξηγήσατο την αληθή θρησκευτικήν έννοιαν της προσκυνήσεως, δογματίσασα ότι η προσκύνησις έχει έννοιαν απλώς τιμής προσφερομένης διά των εικόνων εις το πρωτότυπον (96) και διά των λειψάνων εις τους άνδρας τους αγίους, και ότι η προσκύνησις των εικόνων ή λειψάνων ουδέποτε πρέπει να λάβη χαρακτήρα ειδωλολατρίας ή κτισματολατρίας. Και ούτω μεν ελύθη οριστικώς υπό έποψιν δογματικήν το ζήτημα των εικόνων, αλλ' αι ταραχαί αι εικονομαχικαί μετά μικράν ανάπαυλαν επανελήφθησαν ύστερον σφοδρώς επί τινα έτι χρόνον.

Η βασιλομήτωρ και ως βασιλίς κυβερνώσα το κράτος εν ονόματι του υιού αυτής Ειρήνη ετιμήθη μεν υπό της Εκκλησίας διά την ευσέβειαν αυτής (97), αλλ' υπήρξεν άλλως γυνή φίλαρχος και μέχρι ωμότητος και κακουργίας αφιλόστοργος, ήκιστα δε κηδομένη, αλλ' υπήρξεν άλλως γυνή φίλαρχος και μέχρι ωμότητος και κακουργίας αφιλόστοργος, ήκιστα δε κηδομένη [98] και των συμφερόντων του κράτους. Ένεκα της φιλαρχίας αυτής εσφετερίσθη την εις τον υιόν νομίμως ανήκουσαν υπερτάτην αρχήν μη καταλιπούσα ταύτην και μετά την ενηλικίωσιν του Κωνσταντίνου ΣΤ'. Ότε δε έδειξεν ούτος διαθέσεις ν' απαλλαγή της τοιαύτης αυθαιρέτου διηνεκούς μητρικής κηδεμονίας, ετιμωρήθη ασπλάγχνως και απανθρώπως υπό της Ειρήνης διά της αφαιρέσε-

ως της οράσεως. Διά της βαρβάρου άμα και φρικωδώς απανθρώπου τιμωρίας εσκόπει η αχαλίνωτος εν τη φιλαρχία αυτής γυνή να καταστήση και πρακτικώς αδύνατον την υπό του παιδός αυτής ανάληψιν της εξουσίας. Η δ' ούτω σκληρώς προς τον ίδιον υιόν προσενεχθείσα κακότροπος γυνή, περιστοιχιζομένη και υπό συμβούλων ουχί αγαθών και γενναίων, πολλαχώς έβλαψε τα συμφέροντα του κράτους και ιδίως τα στρατιωτικά. Διέλυσε, χάριν σκοπών αντιμαχομένων προς τα συμφέροντα και την ασφάλειαν του κράτους, τα άριστα και γενναιότατα παλαίμαχα τάγματα του στρατού και ανεπλήρωσεν αυτά διά νεοσυλλέκτων αγυμνάστων. Ούτω δε γυμνώσασα στρατιωτικώς το κράτος, παρέδωκε τας μεν Ευρωπαϊκάς επαρχίας εις την διάκρισιν των αγρίων Βουλγαρικών επιδρομικών στιφών, τας δε Ασιατικάς εις την των νυν υπό την νέαν χαλιφικήν δυναστείαν των Αββασιδών (ίδε κατωτέρω) μετά νέας δυνάμεως υλικής και ηθικής εν τοις πεδίοις των μαχών αναφαινομένων Αράβων. {130} Επί της αθλίας κυβερνήσεως της Ειρήνης ο του χαλίφου Αλ-Μαχαδί υιός και επίδοξος διάδοχος, ο βραδύτερον «περίφημος χαλίφης Αρούν-αλ-ρασίτ, στρατεύσας εις την Μικράν Ασίαν, διήλασε πάσαν ταύτην την χώραν κατά μήκος και πλάτος μέχρι των ακτών του Ευξείνου Πόντου και μέχρι των προθύρων της Χρυσουπόλεως, δεινάς διαπράττων λεηλασίας, και καταστροφάς· απεχώρησε δε επιβαλών φόρον υποτελείας εις την Ειρήνην.

Μόνον εν Πελοποννήσω τα στρατεύματα της Ειρήνης εξετέλεσαν ανάξια λόγου υπό στρατιωτικήν έποψιν έργα, υποτάξαντα τας σποράδην εν τη χερσονήσω ταύτη κατά τα όρη, ιδίως τας βορείους κλιτύς του Ταϋγέτου, οικούσας ποιμενικάς Σλαυικάς φυλάς.

Εν μέσω τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων η κυβέρνησις της Ειρήνης πολλήν παρήγεν εν τω κράτει, και ιδίως εν τη πρωτευούση, δυσαρέσκειαν παρά πάσι τοις μη εκ θρησκευτικών λόγων επουσιωδών τυφλώττουσι προς τα μεγάλα συμφέροντα του κράτους. Η δε δυσαρέσκεια αύτη έτι μάλλον ηυξήθη, ότε τω 800 μ. Χ. ο τότε αυτοκράτωρ του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους αναγορευθείς βασιλεύς των Φράγκων Κάρολος Α' έπεμψε πρεσβείαν προς Ειρήνην, αναγγέλλουσαν προς αυτήν τα κατά την ανάρρησιν αυτού εις τον Ρωμαϊκόν αυτοκρατορικόν θρόνον της Δύσεως. Διά ταύτης ο Κάρολος εζήτει παρά της Ειρήνης, ως αυτοκρατείρας του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους, την αναγνώρισιν του νέου αξιώματος αυτού, έτι δε προέτεινε συμμαχίαν μεταξύ των δύο μεγάλων χριστιανικών αυτοκρατοριών, επί πάσι δε και συνοικέσιον μεταξύ του βασιλέως των Φράγκων και του νέου αυτοκράτορος της Δύσεως προς την από του 780 χήραν διατελούσαν βασίλισσαν ή αυτοκράτειραν της Ανατολής.

Τότε οι εν Κωνσταντινουπόλει ανώτατοι πολιτικοί και στρατιωτικοί λειτουργοί του κράτους, φοβούμενοι μη αι τοιαύται σχέσεις μεταξύ της Ειρήνης και του Καρόλου και ιδίως το του γάμου σχέδιον, εις όν εφαίνετο πρόθυμος η Ειρήνη, επενέγκωσι την καθυπόταξιν του κράτους εις τον Φράγκον ηγεμόνα της Δύσεως, συνομόσαντες κατά της Ειρήνης, καθήρεσαν αυτήν από του θρόνου (803)· ανεβίβασαν δε εις αυτόν τον εκ των υπουργών του κράτους, ή ως ελέγοντο ούτοι εν Βυζαντίω, εκ των Λογοθετών τον λογοθέτην των Γενικών (των Οικονομικών του κράτους) ή Γενικόν λογοθέτην καλούμενον Νικηφόρον. Η Ειρήνη εξώσθη εις την Πριγκιπόνησον, είτα δε εις Λέσβον, ένθα και ετελεύτησε μετ' ολίγον τω αυτώ έτει εν εξορία. Μετά της Ειρήνης εξέλιπε και η δυναστεία των Ισαύρων, διότι ο επιζήσας αύτη υιός Κωνσταντίνος δεν εβασίλευσε πλέον ούτε άλλος εκ του οίκου των Ισαύρων.

Το ανωτέρω μνημονευθέν γεγονός της ανακηρύξεως του ηγεμόνος των Φράγκων Καρόλου Α' ως Ρωμαίου αυτοκράτορος της Δύσεως, η ανανέωσις τρόπον τινά της από του 476 μ. Χ. εκλιπούσης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας της Δύσεως, είναι γεγονός σπουδαιότατον εν τη ιστορία της Δύσεως και της όλης Ευρώπης. Είναι σπουδαιότατον και ως προς το παρελθόν, ως προς την εξέλιξιν δηλονότι των γεγονότων των αποληξάντων, εις την εν τω Φραγκικώ κράτει υπό νέον τύπον και μορφήν ανανέωσιν του δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, και ως προς το μέλλον, ως προς την περαιτέρω δηλονότι εν τη ευρωπαϊκή ιστορία εξέλιξιν των πραγμάτων της δυτικής Φραγκορωμαϊκής αυτοκρατορίας και πάσης της μετά ταύτης συνδεομένης πολιτικής καταστάσεως της Ευρώπης. Ενώ δε περί τα τέλη του 8 μ. Χ. αιώνος τοιαύτην εν τη δυτική Ευρώπη τα πράγματα λαμβάνουσι σπουδαίαν φάσιν, περί τα μέσα του αυτού αιώνος (750 μ. Χ.) σπουδαία μεταβολή πραγμάτων επεγένετο και εν τη μωαμεθανική Ασία. Ενταύθα τω 750 η δυναστεία των Ουμμεϊαδών, ανατραπείσα δι' εμφυλίου πολέμου, αντικαθίσταται διά νέας δυναστείας Αραβικής, της των Αββασιδών· μόνον δε εν Ισπανία εξακολουθεί έτι άρχουσα η εν Ασία πεσούσα δυναστεία. Ένεκα των γεγονότων τούτων, άτινα έχουσι μεγάλην ροπήν επί την καθόλου ιστορίαν του κόσμου, ου σμικράν δε και επί την ιστορίαν του Ελληνικού κράτους, καταλείπομεν επί μικρόν την ιστορίαν του Ελληνικού κράτους ίνα αφηγηθώμεν τα γινόμενα εν τη Δύσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ’.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

1. Η ιστορία των βαρβαρικών Γερμανικών κρατών από του τέλους του 5 μέχρι του τέλους του 8 αιώνος.

Είδομεν ότι από των αρχών ήδη του 6 μ. Χ. αιώνος και καθ' όλον τον ρουν του αιώνος τούτου διάφορα ιδρύθησαν βαρβαρικά κράτη υπό των εις τας Ρωμαϊκάς χώρας επιδραμόντων ποικιλωνύμων Γερμανικών λαών. Οι Φράγκοι ίδρυσαν περί τα μέσα του 5 μ. Χ. αιώνος κράτος εν τη βορειανατολική Γαλατία· οι Βουργούνδιοι εν τη νοτιανατολική Γαλατία (414), οι Βησιγότθοι εν τη νοτίω Γαλατία και τη βορεία Ισπανία (416)· οι Σουήβοι και Αλανοί εν τη βορειοδυτική Ισπανία (416)· οι Βανδήλοι εν Ισπανία και είτα εν Αφρική (429) και οι Άγγλοι εν Βρεττανία.

{132} Τινά των Γερμανικών τούτων κρατών ταχέως κατελύθησαν, ως το των Σουήβων εν Ισπανία, υποταχθέντος του έθνους τούτου εις τους Βησιγότθους· το των Βανδήλων 100 περίπου έτη μετά την ίδρυσιν αυτού κατελύθη υπό του Ελληνικού κράτους· το δε των Βουργουνδίων κατελύθη υπό των Φράγκων (514). Ούτοι και τους Βησιγότθους ηνάγκασαν ν' αποχωρήσωσι της Γαλατίας· αλλά τότε οι Βησιγότθοι κατέλαβον πάσαν την πέραν των Πυρηναίων εκτεινομένην Ιβηρικήν χερσόνησον (την νυν Ισπανίαν ομού και Πορτογαλλίαν). Το κράτος τούτο των Βησιγότθων διήρκεσε μέχρι του 711, ότε, ως είδομεν, κατελύθη υπό των εξ Αφρικής ελθόντων Αράβων. Μόνον δε εν ταις ορειναίς κατά τα βόρεια της Ιβηρικής χερσονήσου κειμέναις χώραις οι ενταύθα καταφυγόντες Χριστιανοί ίδρυσαν μικρά ορεινά κράτη, εξ ών βραδύτερον απετελέσθη μετά την έξωσιν των Μωαμεθανών, νέον μέγα Ισπανικόν κράτος (99).

Εν Βρεττανία, το Αγγλικόν κράτος έμεινε διαρκές. Περί των εν Ιταλία δύο αλλεπαλλήλως ιδρυθέντων και καταλυθέντων Γερμανικών κρατών, του εκ ποικίλων Γερμανικών εθνών σχηματισθέντος κράτους του Ρουγίου Οδοάκρου, και του Ουστρογοτθικού κράτους του Θευδερίχου, εγένετο ήδη λόγος εν τοις έμπροσθεν ως δε ερρήθη, ουδέτερον των κρατών τούτων κατέλυσεν εν Ιταλία την εσωτερικήν Ρωμαϊκήν πολιτείαν και τον Ρωμαϊκόν βίον. Γερμανικόν κράτος μεταβαλόν τα πάντα πολιτικώς και τους Ρωμαίους κατοίκους καθυποτάξαν και αφομοιώσαν πολιτικώς προς τους βαρβάρους ιδρύθη εν τη βορείω Ιταλία, περί τα τέλη του 6 μ. Χ. αιώνος· ήτο δε το κράτος των Λαγγοβάρδων το διατηρηθέν μέχρι της δευτέρας πεντηκονταετίας του 8 μ. Χ. αιώνος και είτα καταλυθέν υπό των Φράγκων. Το δε εν Δακία κατά τον 5 αιώνα ιδρυθέν

κράτος των Γεπιδών κατελύθη κατά τον 6ον υπό των Λαγγοβάρδων και Αβάρων (σημ. 61).

Πάντα ταύτα τα Γερμανικά κράτη, ως και το σπουδαιότατον εξ αυτών, το Φραγκικόν, ιδρυθέντα εν χώραις Ρωμαϊκαίς ή Λατινικαίς ή μάλλον Ρωμανικαίς ή νεολατινικαίς (ίδε σημ. 21), ήτοι εκλελατινισμέναις χώραις της Δύσεως, εγένοντο κατά μικρόν ρωμαϊκά, πλην του μέχρι του 11 μ. Χ. αιώνος ακραιφνώς Γερμανικού μείναντος Αγγλικού ή Αγγλοσαξονικού. Διότι υπερίσχυσεν εν αυτοίς ο Λατινικός πολιτισμός και η Λατινική γλώσσα (εξ ής εσχηματίσθησαν νυν παρά τοις λαοίς τούτοις αι διάφοροι νεολατινικαί ή ρωμανικαί γλώσσαι, Γαλλική, Ιταλική, Ισπανική). Ουχ ήττον το Γερμανικόν στοιχείον και ιδίως ο Γερμανικός στρατιωτικός βίος ισχυρώς επέδρασεν επί την γένεσιν και διαμόρφωσιν των λαών τούτων· και αι Ρωμανικαί δε γλώσσαι των λαών τούτων προσέλαβον και διετήρησαν ολίγα τινά Γερμανικά στοιχεία γλωσσικά. Κυρίως δε ο Λατινικός πολιτισμός επέδρασεν επί τα Γερμανικά ταύτα κράτη και τους ιδρύσαντας ταύτα Γερμανικούς λαούς διά του Χριστιανισμού και της χριστιανικής Εκκλησίας. Πλείστοι των Γερμανικών τούτων λαών των ιδρυσάντων κράτη εν Ρωμανικαίς χώραις (Βησιγότθοι, Ουστρογότθοι, Βανδήλοι, Βουργούνδιοι, Λαγγοβάρδοι) ήσαν ήδη χριστιανοί (Αρειανοί εν αρχή, είτα Ορθόδοξοι), καθ' όν χρόνον εισβαλόντες εις τας Ρωμανικάς χώρας ίδρυσαν τα ειρημένα κράτη. Μόνοι οι Φράγκοι και οι Άγγλοι διετήρουν την πολυθεϊστικήν θρησκείαν των Αρχαίων Γερμανικών λαών. Και οι μεν Φράγκοι ουχί πολύ μετά την ίδρυσιν του κράτους αυτών προσεχώρησαν εις τον Χριστιανισμόν και εξερρωμανίσθησαν· οι δε Άγγλοι, εξολοθρεύσαντες τους εκρωμανισθέντας χριστιανούς Βρεττανούς, διετήρησαν τον Γερμανικόν αυτών βίον και γλώσσαν, επί τινα δε χρόνον και την Γερμανικήν αυτών πολυθεΐαν, μόλις περί τα τέλη του 5 μ. Χ. αιώνος γενόμενοι χριστιανοί (100).

Ώστε εκ των Γερμανικών κρατών των ιδρυθέντων εν χώραις Ρωμανικαίς μόνον το Αγγλικόν διετήρησεν επί μακρόν ακραιφνή τον Γερμανικόν αυτού χαρακτήρα, πάντα δε τα άλλα εξερρωμανίσθησαν, προ πάντων διά της ισχυράς επιδράσεως του Χριστιανισμού. Αλλά πλην των Γερμανικών τούτων λαών των ιδρυσάντων κράτη Γερμανικά εκρωμανισθέντα εν Ρωμανικαίς χώραις, υπήρχον έτι πλείστα Γερμανικά έθνη εν τη εντεύθεν του Ρήνου Γερμανία, εν ταις ανέκαθεν δηλονότι Γερμανικαίς χώραις, ών τα πολλά, κατ' ακολουθίαν της Μεγάλης Μεταναστεύσεως των λαών (σελ. 35-36), μετανέστησαν εκ των βορειοτέρων και ανατολικωτέρων Γερμανικών χωρών εις τας νοτίους και δυτικάς Γερμανικάς χώρας. Τοιαύτα Γερμανικά έθνη ήσαν οι Αλαμαννοί και Σουήβοι καλούμενοι, Θυρίγγιοι, Βαυαροί, Φρείσιοι, Σάξονες· ύπερθεν δε τούτων οι βορειότατοι Σκανδιναυικοί λαοί Δανοί, Σουηδοί, οίτινες δεν έχουσιν έτι σημασίαν εν τη ιστορία των χρόνων τούτων. Μεταξύ δε των Γερμανικών εθνών των μεταξύ του Ρήνου και της Γερμανικής ή Βορείου θαλάσσης, του Δανουβίου και των Άλπεων οικούντων, περιφημότατα είναι το των εν τη βορείω Γερμανία Σαξόνων και το των εν

τη νοτίω Γερμανία Βαυαρών. Πάντα ταύτα τα Γερμανικά έθνη μέχρι του 8 μ. Χ. αιώνος διετήρησαν την αρχαίαν αυτών Γερμανικήν πολυθεϊστικήν θρησκείαν και έμειναν βάρβαρα μέχρι των ειρημένων χρόνων. Τότε δε διά της μεταξύ αυτών διαδόσεως του Χριστιανισμού και της κατά μικρόν επ' αυτά επεκτάσεως του Φραγκικού κράτους ήλθον εις στενωτέραν συνάφειαν προς τον Ρωμανικόν κόσμον της Δύσεως· και διά της τοιαύτης συναφείας, ιδίως δε διά του Χριστιανισμού, διεμόρφωσαν τον νέον αυτών Γερμανικόν βίον, και εισελθόντα εις βίον ιστορικόν επετέλεσαν μέγα Γερμανικόν κράτος και ενιαίον Γερμανικόν έθνος. Μετά τους Γερμανούς δε τούτους εισήλθον κατά μικρόν εις τον ιστορικόν βίον και οι βορειότατοι Γερμανικοί ή Σκανδιναυικοί λαοί (Δανοί, Σουηδοί, Νορβηγοί). Αλλά τούτων η ιστορία μόλις από του 9 και 10 αιώνος λαμβάνει τινά σπουδαιότητα. Ώστε μέχρι του 8 μ. Χ. αιώνος η ιστορία της Δυτικής Ευρώπης περιορίζεται μόνον σχεδόν εις τα Ρωμανικά έθνη τα προκύψαντα εκ της συγχωνεύσεως Γερμανικών και νεολατινικών λαών, από δε του 8 αιώνος επεκτείνεται και εις τους κυρίως Γερμανούς. Δεσμός και στοιχείον συναφείας μεταξύ των Ρωμανικών και των κυρίως Γερμανικών λαών υπήρξαν οι Φράγκοι και το Φραγκικόν κράτος. Καθόλου δε μέχρι του 8 και 9 αιώνος τα δύο μεγάλα εν τη Δύσει στοιχεία της ιστορικής εξελίξεως είναι το Φραγκικόν κράτος και η Εκκλησία της Ρώμης. Και διά τούτο περί εκατέρου τούτων ανάγκη να πραγματευθώμεν ενταύθα συντόμως.

2. Το Φραγκικόν κράτος από του 6 μέχρι του 8 μ. Χ. αιώνος.

Οι Φράγκοι ήσαν έθνος Γερμανικόν εκ πολλών συγκείμενον φυλών, αίτινες από του 4 ιδίως αιώνος εποιούντο πολλάς επιδρομάς εις τας βορειοδυτικάς χώρας της Γαλατίας, περί δε τας αρχάς του 5 μ. Χ. αιώνος, επί του Ονωρίου, κατέλαβον οριστικώς μέρος της παραρρηνίου Γαλατίας και το νυν Βέλγιον και ίδρυσαν αυτόθι κράτος, ούτινος πρώτος οπωσούν ακριβώς γνωστός ηγεμών είναι ο Κλωδίων. Αλλά το κράτος τούτο δεν περιελάμβανε πάσας τας Φραγκικάς φυλάς, ών άλλαι μεν εισεχώρησαν νυν εις τα ένδον της βορείου Γαλατίας αποτελούσαι τους Σαλίους λεγομένους Φράγκους, άλλαι δε ώκουν εκατέρωθεν των οχθών του Ρήνου αποτελούσαι τους Ριπουαρίους. Ο Κλωδίων λέγεται ότι είχε δύο υιούς, ών ο μεν (αγνώστου ονόματος) κατά την μεγάλην του Αττίλα επί την Δυτικήν Ευρώπην στρατείαν συνετάχθη μετά των Ούννων, ο δε Μερουιγγαίος (Merowech) καλούμενος ήτο σύμμαχος των Ρωμαίων. Τον Μερουιγγαίον τούτον, εξ ού φαίνεται ότι έλαβε το όνομα ο πρώτος ηγεμονικός οίκος των Φράγκων, διεδέξατο ο υιός αυτού Χιλδέριχος (456-481), τούτον δε ο Κλόβις ή Χλωδόβικος (Clodwig) (101).

Ο Χλωδόβικος (481-511 μ. Χ.) είναι ο αληθής ιδρυτής του Φραγκικού κράτους. Διότι ούτος ου μόνον ήνωσε τας διαφόρους Φραγκικάς φυλάς υπό το κράτος αυτού, εκτείνας ούτως αυτό εντεύθεν και εκείθεν του Ρήνου, αλλ’ υπέταξεν εις αυτό και πάσαν την λοιπήν βόρειον Γαλλίαν, καταλύσας ενταύθα τα τελευταία μείναντα έτι λείψανα του Ρωμαϊκού κράτους και της αυτονομίας Γαλατικών τίνων λαών. Εξέτεινε δε το κράτος αυτού και προς νότον, αφαιρέσας ενταύθα χώρας από του Βουργουνδικού και του Βησιγοτθικού κράτους. Προς τούτοις ο Χλωδόβικος προσήλθε (496 μ. Χ.) εις τον Χριστιανισμόν και προσήγαγεν εις αυτόν και τον λαόν των Φράγκων, γενόμενος ουχί Αρειανός χριστιανός, ως ήσαν οι χριστιανοί Γερμανικοί λαοί, αλλά καθολικός (102), ήτοι ορθόδοξος. Η βασιλεία του Χλωδοβίκου τούτου, καίπερ όντος ηγεμόνος βαρβάρου και τοιούτου μείναντος και μετά την εις τον Χριστιανισμόν πρόσοδον αυτού, είναι γεγονός λίαν σπουδαίον εν τη ιστορία· διότι ούτως εσχηματίσθη ισχυρόν πολιτικόν κέντρον χριστιανικόν, ορθόδοξον εκκλησιαστικώς, συνδεόμενον προς την Ρώμην και δυνάμενον να καταστή κέντρον έλξεως πολιτικόν και θρησκευτικόν εν μέσω του εκ της καταλύσεως του Ρωμαϊκού κράτους εν τη Δύσει προελθόντος βαρβαρικού κόσμου.

Το Φραγκικόν κράτος μετά τον θάνατον του Χλωδοβίκου δεν διετήρησε την ενότητα αυτού, διαιρεθέν μεταξύ των υιών και εγγόνων του Χλωδοβίκου, και οτέ μεν ενούμενον υπό ένα αυτών, οτέ δ' αύθις διαιρούμενον. Προς τούτοις αι μεταξύ των διαφόρων τούτων ηγεμόνων έριδες και πόλεμοι ανέκοψαν εν μέρει την εξωτερικήν ενέργειαν του κράτους. Αλλά το έθνος το Φραγκικόν ήτο ισχυρόν και κατά το πλήθος και κατά την φυσικήν ρώμην· και διά τούτο κατώρθωσε και εν μέσω των εμφυλίων ερίδων και πολέμων να υποτάξη πάσαν την μέχρι των Πυρηναίων Γαλατίαν, καταλύσαν ολοσχερώς το Βουργουνδικόν κράτος (514 μ. Χ.), τους δε Βησιγότθους απώσαν πέραν των Πυρηναίων (531). Αφού οι Φράγκοι υπέταξαν ούτω πάσας τας μεταξύ του Ρήνου, του Βρεττανικού πορθμού, του Ατλαντικού Ωκεανού και των Πυρηναίων κειμένας χώρας, εστράφησαν και προς τας πέραν του Ρήνου Γερμανικάς χώρας, υποτάσσοντες εαυτοίς κατά μικρόν τας διαφόρους Γερμανικάς φυλάς των κυρίως Γερμανικών χωρών. Αλλά το μέγα έργον της καθυποτάξεως πασών των Γερμανικών χωρών εις το Φραγκικόν κράτος επετέλεσαν ηγεμόνες ουχί Μερουιγγαίοι, ουχί οι εγγονοί και απόγονοι του Χλωδοβίκου, αλλά ηγεμόνες ισχυροί άλλου Φραγκικού οίκου.

Η εξουσία των Μερουιγγαίων ηγεμόνων είχεν εξασθενήσει κατά μικρόν επί των διαδόχων του Χλωδοβίκου, από δε των μέσων του 7 μ. Χ. αιώνος τοσούτον σκιώδης κατέστη, ώστε το όνομα αυτών εγένετο παροιμιώδες της ασθενούς ηγεμονικής εξουσίας και της ηγεμονικής αδρανείας και απραξίας γνώρισμα. Οι ηγεμόνες ούτοι ουδέν άλλο εποίουν ως άρχοντες ή άπαξ του έτους παρίσταντο εις τας κατά Μάιον μήνα, κατ' αρχαίον Γερμανικόν και Φραγκικόν έθιμον, συγκροτουμένας εθνικάς συνόδους των Φράγκων, αγόμενοι επί άρματος συρομένου υπό τεσσάρων βοών και απαγγέλλοντες λόγους, υπαγορευομένους αυτοίς υπό των συμβούλων αυτών, και επεκύρουν τυπικώς πράξεις τινάς κυβερνητικάς. Είτα δε επί του αυτού άρματος επέστρεφον εις τα παλάτια αυτών, αόρατοι, το λοιπόν του χρόνου διατελούντες εις τους υπηκόους (103).

Αλλά την ούτω κατ' ουσίαν εκλείπουσαν υπερτάτην εξουσίαν ανεπλήρουν οι ισχυροί αυλικοί και πολιτικοί άρχοντες, οι καλούμενοι μεν αυλάρχαι ή μαϊόρδομοι (majordomus) (διότι ήσαν εν αρχή απλοί διευθυνταί των οικονομικών του βασιλικού οίκου και επιμεληταί των κτημάτων των βασιλικών), όντες δε τρόπον τινά πρωθυπουργοί. Οι μαϊόρδομοι ούτοι των εν διαφόροις Φραγκικοίς κράτεσι Μερουιγγαίων ηγεμόνων κατέστησαν αληθείς κύριοι των κρατών τούτων, και προς τοις άλλοις διεξήγον και πολέμους προς αλλήλους, καθίστων δε και το αξίωμα αυτών κληρονομικόν εν τοις οίκοις αυτών. Τέλος δε περί τα μέσα του 8 μ. Χ. αιώνος είς των αυλαρχικών ή μαϊορδομικών τούτων οίκων καταστάς πανίσχυρος κατέλυσε και κατά τύπον τον οίκον των Μερουιγγαίων και ίδρυσε νέαν ισχυράν βασιλικήν δυναστείαν εν τοις Φράγκοις.

3. Κάρολος Μάρτελλος. Νίκη αυτού κατά των Αράβων.

Από του έτους 687 ήρχεν άπαντος του Φραγκικού κράτους ως αυλάρχης ο Πιπίνος Εριστάλιος (υπό τον Μερουιγγαίον βασιλέα Δειδέριχον Γ′) κυβερνήσας ισχυρώς το κράτος μέχρι του κατά το 714 θανάτου αυτού. Τότε δε μετά τινας έριδας και ταραχάς έλαβε την αρχήν του μαϊορδόμου ο του Πιπίνου Ερισταλίου υιός Κάρολος Μάρτελλος, άρχων και ούτος πραγματικώς του κράτους υπό τον κατά τύπους και όνομα βασιλεύοντα Μερουιγγαίον Δειδέριχον Δ′. Ο Κάρολος πολλούς διεξήγαγε νικηφόρως πολέμους εναντίον των Γερμανικών φυλών, ιδίως των δύο ισχυροτάτων, των Σαξόνων δηλονότι και των Βαυαρών (ούτοι υποταχθέντες εις τους Φράγκους επί Δαγοβέρτου Α′ συχνώς αφίσταντο)· αλλά την ενδοξοτάτην και ονομαστοτάτην εν τη ιστορία και σπουδαιοτάτην ένεκα των μεγάλων αποτελεσμάτων αυτής νίκην ήρατο εναντίον των Αράβων. Ούτοι μετά την καθυπόταξιν απάσης της Ιβηρικής χερσονήσου υπερβάντες τα Πυρηναία εισήλασαν υπό τον στρατηλάτην αυτών Αβδουραχμάν εις τα ένδον της νυν Γαλλίας και προυχώρησαν μέχρι Τορώνης και Πικταυίας, απειλούντες σύμπαν το Φραγκικόν κράτος, ού καταλυομένου ηδύναντο να καθυποτάξωσι το πλείστον της Ευρώπης εις το Ισλάμ. Αλλά τον κίνδυνον τούτον απέτρεψεν από του Χριστιανισμού ο Κάρολος Μάρτελλος μετά των Φράγκων αυτού, νικήσας τους Άραβας εν επταημέρω μάχη (18-25 Οκτωβρίου του 732) μεταξύ Τορώνης και Πικταυίας (Tours και Poitiers) και αναγκάσας αυτούς να υποχωρήσωσι πέραν των Πυρηναίων, επικληθείς διά τούτο Μάρτελλος (martelus), ήτοι σφύρα. Τω δε 743 έτος μετά τον θάνατον του Καρόλου Μαρτέλλου εισέβαλον μεν οι Άραβες αύθις εις την Γαλλίαν και προυχώρησαν μέχρι Λουγδούνου (Λυών) λεηλατούντες, αλλ′ απεκρούσθησαν και αύθις· έκτοτε δε δεν υπερέβησαν πλέον τα Πυρηναία. Ούτως εν τη Δύσει ο Χριστιανισμός εσώθη και ο Μωαμεθανισμός απεκρούσθη διά των Φράγκων, όπως κατά τους αυτούς περίπου χρόνους (τω 718 και τω 740) εν Ανατολή διά του Ελληνικού κράτους και του μεγάλου βασιλέως αυτού Λέοντος Γ′.

Η δύναμις, ήν ηρύετο ο Κάρολος Μάρτελλος από της κατά των Αράβων νίκης, ήτο τοσούτο μεγάλη, ώστε κατέστη ούτος σχεδόν πραγματικός ηγεμών του Φραγκικού κράτους. Και ότε τω 738 ετελεύτησεν ο Μερουιγγαίος βασιλεύς Δειδέριχος Δ′, εις ουδένα Μερουιγγαίον επέτρεψεν ο Κάρολος να ανέλθη εις τον θρόνον, αλλ′ εκυβέρνησε το κράτος μόνος μέχρι του 741 πάντοτε εν τη ιδιότητι του αυλάρχου.

4. Πιπίνος ο Βραχύς ως αυλάρχης.

Τον Κάρολον Μάρτελλον αποθανόντα τω 741 διεδέξατο ως αυλάρχης ο υιός αυτού Πιπίνος αναβιβάσας εις τον θρόνον καί τινα Μερουιγγαίον Χιλδέριχον Γ΄. Και ο Πιπίνος, όπως ο πατήρ αυτού, ήρξεν ισχυρώς, επενέβη δ΄ ούτος ισχυρώς και εις τα πράγματα της Ιταλίας κατ΄ αίτησιν του Πάπα.

Ο Πάπας Γρηγόριος Γ΄, όστις είχεν αποστήσει τον λαόν της Μέσης Ιταλίας από του βασιλέως και αυτοκράτορος Λέοντος Γ΄, είδε μετ΄ ολίγον τας ούτως από του Βυζαντίου χωρισθείσας Ιταλικάς χώρας και την Ρώμην αυτήν εκτιθεμένας εις τον κίνδυνον της των Λαγγοβάρδων επιθέσεως. Τότε δε εζήτησεν επιμόνως την συνδρομήν του Καρόλου Μαρτέλλου, όν είχεν ήδη διορίσει Πατρίκιον Ρώμης, υποσχόμενος αυτώ και το αξίωμα της υπατείας (104). Αλλ΄ ο Μάρτελλος απέφυγε να υπακούση εις την φωνήν του Πάπα μη θέλων να επιχειρήση πόλεμον εν Ιταλία. Αλλά νυν επί του Πιπίνου ο πάπας Ζαχαρίας ευρέθη εν ομοία δυσχερεία απέναντι των Λαγγοβάρδων, απηλλάγη δ΄ εκ ταύτης διά τινος σπουδαίας προς τον Πιπίνον προσενεχθείσης υπηρεσίας. Ούτος βαρυνθείς να άρχη του κράτους χωρίς να φέρη και το όνομα το επίσημον της υπερτάτης αρχής ήτοι το του βασιλέως (105), εξέβαλε τω 752 της αρχής τον Χιλδέριρον Γ΄ και ανηγορεύθη αυτός βασιλεύς υπό της συνόδου των Φράγκων ηγεμόνων των συνελθόντων τότε εν Συεσσιώνι. Αλλ΄ ο Πιπίνος θέλων να περιάψη μείζον ηθικόν κύρος εις το αξίωμα ή μάλλον εις την πράξιν αυτού, ήτις ήτο κατ΄ ουσίαν αρπαγή και σφετερισμός, έπεμψε πρεσβείαν εις Ρώμην ίνα ερωτήση την γνώμην του Πάπα. Διά της τοιαύτης ερωτήσεως ο Πάπας εθεωρείτο και ανεγνωρίζετο εμμέσως ως υπέρτατος αρχηγός και κριτής του Χριστιανικού κόσμου και εν τοις αφορώσιν εις τα των εξουσιών και αξιωμάτων εν τοις έθνεσι και πολιτείαις· αναγνωρίζων δ΄ ο Πάπας το νόμιμον της αρχής του Πιπίνου ανεγνωρίζετο υπ΄ αυτού υπέρτατος άρχων. Ο εξ Ελλήνων (από Καλαβρίας) καταγόμενος πάπας Ζαχαρίας ανεγνώρισε το βασιλικόν αξίωμα του Πιπίνου, ειπών ότι «το αξίωμα τούτο ανήκει δικαιότερον εις τον πράγματι έχοντα την βασιλικήν εξουσίαν». Μετ΄ ολίγον δε άλλος Πάπας ο Στέφανος Β΄ μετέβη αυτός εις την χώραν των Φράγκων και έχρισεν ως βασιλέα (106) τον Πιπίνον (754 μ. Χ.). Ούτω τω 754 κατελύθη επισήμως εν τω Φραγκικώ κράτει ο αρχαίος οίκος των Μερουιγγαίων και η βασιλεία περιήλθεν εις τον οίκον του Πιπίνου του Βραχέος ή ως εκαλείτο των Καρλοβιγγαίων (εκ του ονόματος του υιού του Πιπίνου Καρόλου του Μεγάλου). Ο βασιλεύς Πιπίνος ανταμείβων τον Πάπαν εστράτευσε τω 754 εις την Ιταλίαν εναντίον του βασιλέως των Λαγγοβάρδων Αϊστόλφου και υπεχρέωσε τούτον να παραδώση πολλάς πόλεις (και την Ράβενναν) της Μέσης Ιταλίας εις το κράτος του Αγίου Πέτρου ήτοι εις τον Πάπαν (754). Αλλ΄, επειδή μετ΄ ολίγον ο Αϊστόλφος επελθών επολιόρκησε την Ρώμην (755), ο Πιπίνος επελθών αύθις ηνάγκασε τον βασιλέα

των Λαγγοβάρδων να εκτελέση τους όρους της ειρήνης του 754. Έκτοτε δε οριστικώς πλέον ιδρύθη το Παπικόν κράτος. Ο Πάπας έδωκε το αξίωμα του Πατρικίου της Ρώμης εις τον Πιπίνον και τους δύο υιούς αυτού. Ο Πιπίνος ήτο σύγχρονος του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Ε', προς όν συνήψε και φιλικάς πολιτικάς σχέσεις. Ετελεύτησε δε ο Πιπίνος τω 768.

5. Κάρολος ο Μέγας ως βασιλεύς Φράγκων και αυτοκράτωρ του Δυτικού Ρωμαϊκού Κράτους.

Τον Πιπίνον διεδέξατο ως βασιλεύς των Φράγκων ο υιός αυτού Κάρολος Α', ο επικληθείς ύστερον Μέγας (εγεννήθη τω 742 μ. Χ.). Ο Κάρολος υπήρξεν ο μέγιστος των τε Φράγκων και πάντων των βαρβάρων ηγεμόνων, όσοι από της εν τη Δύσει καταλύσεως του Ρωμαϊκού κράτους ίδρυσαν ή εκυβέρνησαν κράτη βαρβαρικά, πολλά και μεγάλα τελέσας έργα εν τε πολέμοις και εν ειρήνη και μέγας εν πάσιν αναδειχθείς. Τω 773 κατέλυσεν οριστικώς το εν Ιταλία Λαγγοβαρδικόν κράτος ενώσας αυτό μετά του Φραγκικού υπό την δυναστείαν του οίκου αυτού. (107)

Κατά την στρατείαν ταύτην μετέβη ο Κάρολος εις Ρώμην, ένθα εδόθησαν αυτώ τιμαί, οίαι εδίδοντο εις πατρικίους και εις τον έξαρχον τον πεμπόμενον από Κωνσταντινουπόλεως. Επί πλέον δε χοροί παίδων φέροντες κλάδους ελαιών και βαΐα φοινίκων ανευφήμουν αυτόν λέγοντες· «Ευλογημένος ο ερχόμενος εν ονόματι Κυρίου υπέρμαχος της Εκκλησίας». Μετά μεγίστης ευσεβείας εισήλθεν εις τον ναόν του Αγίου Πέτρου γονυπετώς ασπαζόμενος εκάστην βαθμίδα της εισόδου. Τότε δε λέγεται ότι υπεγράφη μεταξύ αυτού και του Πάπα συνθήκη ασφαλίζουσα τω Πάπα την κυριαρχίαν πάσης της Μέσης και μέρους της Άνω Ιταλίας. {142} Ο Κάρολος πολλούς επεχείρησε και διεξήγαγε νικηφόρως πολέμους εναντίον των εν Ισπανία Αράβων, αφ' ών αφήρεσε την μεταξύ των Πυρηναίων και του Ίβηρος ποταμού χώραν, υπέταξε διά μακρών πολέμων πάντας τους Γερμανικούς λαούς, επολέμησε δε και εναντίον των Δανών και των προς ανατολάς της Γερμανίας οικούντων Σλαύων, και ηνάγκασε τους Σάξονας και άλλους τινάς μη χριστιανικούς Γερμανικούς λαούς να δεχθώσι τον Χριστιανισμόν. Τέλος δε διά πολλών στρατειών κατέλυσεν εντελώς το εν ταις χώραις ταις νυν καλουμέναις Αυστρία και Ουγγαρία σωζόμενον κράτος των Αβάρων, ών το όνομα εξηλείφθη πλέον οριστικώς από της ιστορίας, και συνεκρότησεν ούτω κράτος μέγα Ρωμαιογερμανικόν περιλαμβάνον σύμπασαν ομού την νυν Γαλλίαν και Γερμανίαν, εκτεινόμενον από της Ισπανίας μέχρι των ανατολικών ορίων της Γερμανίας, συνορεύον δε παρά τον Δανούβιον και εν Δαλματία και εν Ιταλία προς το κράτος το Ελληνικόν. Διωργάνωσε δε και εσωτερικώς το κράτος τούτο διά νόμων και θεσμών και εξέτεινε την ηθικήν πολιτικήν ροπήν αυτού και επί την Αγγλίαν. Προς το Ελληνικόν κράτος συνήψε σχέσεις εν αρχή φιλικάς και εμνήστευσε την θυγατέρα αυτού Ρότρουδιν ή ως καλούσιν αυτήν οι Βυζαντινοί χρονογράφοι ερμηνεύοντες το όνομα Ερυθρώ, προς τον υιόν του Λέοντος Δ' και της Ειρήνης Κωνσταντίνον τον Πορφυρογέννητον, πεμφθέντος εκ Κωνσταντινουπόλεως εις την αυλήν του Φράγκου βασιλέως

ανδρός πεπαιδευμένου, καλουμένου Ελισσαίου, ίνα διδάσκη την ελληνικήν γλώσσαν την μέλλουσαν βασίλισσαν και αυγούσταν του Ελληνικού κράτους. Αλλ' η μνηστεία μεν αύτη διελύθη (108), βραδύτερον δε, ότε ο Κάρολος ανηγορεύθη αυτοκράτωρ του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους εποιήσατο, καθώς είπομεν, γάμου πρότασιν προς την Ειρήνην γενομένην αφορμήν της πτώσεως της βασιλίδος ταύτης.

Αυτό δε το αυτοκρατορικόν αξίωμα του Ρωμαίου αυτοκράτορος, όπερ έλαβεν ο Κάρολος τω 800, ήτο η λαμπρά κορωνίς και το επιστέγασμα της μέχρι τότε υπερτριακονταετούς ενδόξου βασιλείας αυτού. Ο Κάρολος είχεν ιδρύσει κράτος μέγα, μη ελαττούμενον κατά την έκτασιν του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους. Και έλειπε μεν εξ αυτού μέγιστον μέρος της Ιβηρικής χερσονήσου, όπερ ανήκε ποτε εις το δυτικόν Ρωμαϊκόν κράτος, και μέρος της Ιταλίας και η Αφρική, η Βρεττανία η Αγγλία, αλλ' εξ άλλου σύμπασα η Γερμανία, ής ελάχιστον μέρος είχον υποτάξει οι Ρωμαίοι, είχεν υποταχθή εις το κράτος του Καρόλου. Προς τούτοις η Αγγλία υπέκειτο εις την ηθικήν ροπήν αυτού, οι δε μικροί ηγεμόνες της Ιρλανδίας παρείχαν αυτώ δείγματα υποταγής. Και εις τοιούτον μέγαν ηγεμόνα, τοιούτον κράτος ιδρύσαντα και τον Χριστιανισμόν εις άπασαν την Γερμανίαν επιβαλόντα και ενιαίον χριστιανικόν κράτος εν τη Δύσει δημιουργήσαντα και προστάτην της Εκκλησίας γενόμενον, απλή προσωνυμία βασιλέως των Φράγκων εθεωρείτο υπό του χριστιανικού κόσμου της Δύσεως λίαν σμικρόν. Εξ άλλου οι Πάπαι, οι μη θέλοντες πλέον να υποτάσσωνται εις τον νόμιμον Ρωμαίον αυτοκράτορα της Ανατολής, ενόμιζον ότι έπρεπε να ανασυστήσωσι την δυτικήν Ρωμαϊκήν αυτοκρατορίαν κατά τρόπον μη βλάπτοντα τα συμφέροντα αυτών. Διά ταύτα πάντα, ότε ο Κάρολος περί τα τέλη του 800 μ. Χ. μεταβάς εις Ρώμην εώρταζεν ενταύθα την εορτήν της Χριστού Γεννήσεως, εν αυτή τη ημέρα της μεγάλης εορτής, καθ' ήν ώραν ο Κάρολος εν τω ναώ του Αγίου Πέτρου προσήρχετο προς την Αγίαν Τράπεζαν, ίνα προσευχηθή, ο Πάπας Λέων Γ' έθηκεν επί την κεφαλήν αυτού στέφανον, του λαού αναφωνούντος: «Καρόλω τω αυγούστω τω στεφομένω υπό του Θεού, μεγάλω και ειρηνοποιώ αυτοκράτορι των Ρωμαίων, δοίη ο Θεός έτη πολλά και νίκην». Τότε δε ο Πάπας προσελθών έκλινεν ενώπιον αυτού, ως εποίουν οι πάπαι προ των αυτοκρατόρων εν αρχαιοτέροις χρόνοις· και έκτοτε ο τέως πατρίκιος Ρώμης καλούμενος Κάρολος εκαλείτο αυτοκράτωρ (imperator) και αύγουστος (109).

Διά του αξιώματος δε τούτου και της προσωνυμίας ελάμβανεν επίσημον κύρωσιν η εις χριστιανικόν κράτος ένωσις της δυτικής Ευρώπης. Αλλ' ο Κάρολος, ίνα καταστή αληθής αυτοκράτωρ του δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, ως εκαλείτο νυν η νέα χριστιανική αυτοκρατορία της Δύσεως, έδει ν' αναγνωρισθή υπό του νομίμου Ρωμαίου αυτοκράτορος της Ανατολής, όστις ην ο βασιλεύς του Ελληνικού κράτους (καλούμενος επισήμως βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων). Αλλ' η μεν Ειρήνη, προς ήν ανήγγειλεν επισήμως ο Κάρολος την αναγόρευσιν αυτού ως αυτοκράτορος, έπεσε πριν λάβη καιρόν να αναγνωρίση, τον Κάρολον, ο δε Νικηφόρος Α' δεν ανεγνώρισεν αυτόν.

Μόνον ο μετά Νικηφόρον βασιλεύς Μιχαήλ Α΄ ανεγνώρισε τον Κάρολον, μεθ΄ ό ούτος ως αντάλλαγμα απέδωκε την Δαλματίαν και Βενετίαν εις τους Έλληνας. Αλλ΄ οι βασιλείς καθόλου του Ελληνικού κράτους, πλην σπανίων εξαιρέσεων, δεν ανεγνώριζον το αυτοκρατορικόν αξίωμα των διαδόχων του Καρόλου, και διά τούτο δεν προσηγόρευον αυτούς ούτε ως βασιλείς (διά του ελληνικού ονόματος) ούτε αυτοκράτορας, αλλ΄ απλώς ρήγας (110).

{145} Ο Κάρολος συνήψε σχέσεις φιλικάς και προς τον περιώνυμον Αββασίδην χαλίφην του Βαγδατίου Αρούν-αλ-ρασίτ, όστις προς τοις άλλοις δώροις έπεμψεν εις την αυλήν του Καρόλου, εις το Ακουΐσγρανον δηλονότι (Aachen ή, ως λέγουσιν οι Γάλλοι, Aix-la-Chapelle) της Γερμανίας, και ελέφαντα, ούτινος η εν Ευρώπη τότε εμφάνισις και ο μετά μικρόν θάνατος (810) σημειούνται ως μέγα τι γεγονός εν τοις χρονικοίς της Φραγκικής ιστορίας των τότε χρόνων. Λέγεται υπό των Φράγκων, αλλ΄ αδεσπότως, ότι ο Αρούν-αλ-ρασίτ έπεμψε δήθεν τότε και τας κλεις του Παναγίου Τάφου εις τον Κάρολον ως αναγνώρισιν της προστασίας του Φράγκου τούτου ηγεμόνος επί τους Αγίους τόπους της Παλαιστίνης. Τοιαύτη εν κεφαλαίω η ιστορία του πρώτου μεγάλου και μεγαλοφυούς βαρβάρου ηγεμόνος της μεσαιωνικής Ευρώπης, του εκπροσωπούντος την περίοδον της από της βαρβαρότητος εις οπωσούν ανώτερον βίον μεταβάσεως της νέας Ευρώπης (111). Ο Κάρολος ετελεύτησε τω 814 μ. Χ.

6. Η Εκκλησία εν τη Δύσει και ο Παπισμός.

Η ιστορία του Καρόλου και του πατρός αυτού Πιπίνου μαρτυρεί οπόσην δύναμιν ηθικήν είχε προσλάβει κατά τους χρόνους, ών αφηγούμεθα την ιστορίαν, η Εκκλησία της Ρώμης και ο επίσκοπος αυτής ή, ως ελέγετο κοινώς, ο Πάπας. Και εν αρχαιοτέροις χρόνοις, από του Β′ και Γ′ αιώνος μ. Χ., οι επίσκοποι Ρώμης ως αρχιερείς της κοσμοκρατείρας πόλεως και ως διάδοχοι του κορυφαίου των Αποστόλων Πέτρου, χρηματίσαντος, κατά τινα παράδοσιν, πρώτου επισκόπου Ρώμης, ηξίουν υπέρ εαυτών πρωτείον τι και ενίοτε υπερτάτην εν τη όλη Εκκλησία αρχήν. Αλλ′ αι Εκκλησίαι της Ελληνικής Ανατολής, εν ή υπήρχον Εκκλησίαι υπό Αποστόλων ιδρυμέναι και άλλως περιφανείς γενόμεναι ένεκα των διαλαμψάντων εν αυταίς πατέρων, ουδεμίαν ουδέποτε άλλην ανεγνώριζον τω επισκόπω Ρώμης υπεροχήν ή απλούν τι πρεσβείον τιμής ως επισκόπω της πρωτευούσης εν τω κράτει πόλεως και διαδόχω του Πέτρου, και τούτου μόνον κατά το πρεσβείον της τιμής διακρινομένου από των άλλων Αποστόλων. Εθεώρουν δε τον Επίσκοπον Ρώμης πρώτον εν ίσοις (primus inter pares) και κατεπολέμουν ανέκαθεν πάσαν αξίωσιν του επισκόπου τούτου περί οιασδήποτε άλλης υπεροχής και κυριαρχίας εν τη Εκκλησία. Αλλ′ εν τη Δύσει, ένθα ουδεμία μεν, πλην της Ρώμης, υπήρχεν εκκλησία Αποστολική, ολίγιστα δε, εκτός της Ρώμης, κέντρα εκκλησιαστικά περίλαμπρα, η Εκκλησία της Ρώμης ήδη κατά τους αρχαιοτέρους χρόνους μεγάλης απέλαυε τιμής, ο δ′ επίσκοπος αυτής εθεωρείτο αρχηγός της Εκκλησίας. Μόνον αι εκκλησίαι της Αφρικής, ιδίως της Καρχηδόνος και της Ιππώνος (ής επίσκοπος ην ο Άγιος Αυγουστίνος κατά τον 5 αιώνα) αι αναδείξασαι επιφανεστάτους πατέρας της Εκκλησίας, ήσαν εν τη Δύσει αντίρροποι της δυνάμεως της Ρωμαϊκής Εκκλησίας. Αλλά και αύται κατά την επιδρομήν των Βανδήλων υπετάγησαν εις την Εκκλησίαν της Ρώμης διά του πάπα Λέοντος Α′.

Αφού δε από του Ε′ αιώνος η Δύσις κατελήφθη το πλείστον υπό βαρβάρων λαών, ών τινές μεν ήσαν χριστιανοί αιρετικοί, τινές δε εθνικοί η Ρωμαϊκή Εκκλησία μεγάλους κατέβαλεν αγώνας, ίνα τους μεν αιρετικούς προσαγάγη εις την καθολικήν και ορθόδοξον Εκκλησίαν, τους δε εθνικούς, εις τον Χριστιανισμόν. Και οι μεν Αρειανοί Βησιγότθοι, Βουργούνδιοι, Λαγγοβάρδοι προσήλθον κατά μικρόν εις την Ορθοδοξίαν και αφωσιώθησαν εις την Εκκλησίαν της Ρώμης. Αλλά και οι μη χριστιανοί Γερμανικοί λαοί προσήλθον εις τον Χριστιανισμόν ενεργείαις του Πάπα. Εις τους Φράγκους δεν έστειλεν ιεραποστόλους ο Πάπας, αλλ′ η Καθολική Εκκλησία η εν Γαλατία, δι′ ής προσήλθον οι Φράγκοι εις τον Χριστιανισμόν, και ο καθολικός κλήρος ήσαν σφόδρα αφωσιωμένοι εις την Ρωμαϊκήν Εκκλησίαν.

Αλλ’ εις τα άλλα έθνη τα Γερμανικά, τα μη Χριστιανικά κατά τον 5 αιώνα, έπεμψεν αυτός ο Πάπας ιεραποστόλους, δι’ ών προσήγαγεν αυτούς εις την Χριστιανικήν εκκλησίαν. Περί τα τέλη του 6 μ. Χ. αιώνος ο πάπας Γρηγόριος Α’ ο Μέγας έπεμψεν εις την Αγγλίαν τον ηγούμενον της εν Ρώμη μονής του Αγίου Ανδρέου Αυγουστίνον, όστις προσήγαγε τους Άγγλους εις τον Χριστιανισμόν. Κατά δε τον 7 μ. Χ. αιώνα ο πάπας Βιταλιανός έπεμψεν εις Αγγλίαν τον εκ Ταρσού της Μικράς Ασίας μοναχόν Θεόδωρον ως αρχιεπίσκοπον Κανταουρίας και πρωθιεράρχην της Αγγλίας. Ο Θεόδωρος διωργάνωσε την Εκκλησίαν της Αγγλίας ιεραρχικώς. Οι δ’ Άγγλοι γενόμενοι χριστιανοί διά του Πάπα κατέστησαν θερμότατοι ζηλωταί της τε χριστιανικής Εκκλησίας και της παπικής εξουσίας. Και νυν πεπαιδευμένοι Άγγλοι μοναχοί ως ιεραπόστολοι της Ρωμαϊκής Εκκλησίας διέδιδον την χριστιανικήν πίστιν εν τοις κυρίως Γερμανικοίς λαοίς. Περί τα τέλη του 7 αιώνος (696) μοναχός Αγγλοσάξων, Ουιλλίβροδος (Willibrod) καλούμενος, διέδωκε την χριστιανικήν πίστιν μεταξύ των Φρεισίων εν τη νυν Ολλανδία και ίδρυσε την περίφημον επισκοπήν της Ουτρέχτης. Αλλά περιφημότερος ιεραπόστολος εν Γερμανία υπήρξεν ο του Ουιλλιβρόδου σύντροφος, και αυτός Αγγλοσάξων μοναχός, Ουιμφρείδος (Wynfrith), ο γνωστότερος υπό το λατινιστί μεταφρασθέν όνομα αυτού Βονιφάτιος, ο κατ’ εξοχήν απόστολος των Γερμανών, ο προσαγαγών εις τον Χριστιανισμόν τα Γερμανικά έθνη των Θουριγγίων και των Εσσίων και άλλων Γερμανικών λαών και διορισθείς έπειτα επίσκοπος της τότε εν Γερμανία ιδρυθείσης επισκοπής της Μογουντίας.

Αλλά πλην των Αγγλοσαξόνων και Ιρλανδοί κληρικοί ως ιεραπόστολοι της Ρώμης διέδιδον την Χριστιανικήν θρησκείαν μεταξύ των Γερμανών. Οι Ιρλανδοί είχον παραλάβει τον Χριστιανισμόν πολλώ πρότερον των Αγγλοσαξόνων και δη κατ’ αξιοσημείωτον τρόπον παρά των χριστιανών Βρεττανών, των εξολοθρευθέντων είτα κατά μέγιστον μέρος υπό των εθνικών Άγγλων (112). Εξ Ιρλανδίας δε από του τέλους του 6 μ. Χ. ορμώμενοι πολλοί ιεραπόστολοι μοναχοί, ών ονομαστότατοι είναι ο Πατρίκιος, Βρίγιττος, Κολούμβας, Κολουμβανός, διέδοσαν τον Χριστιανισμόν εν τοις Γερμανικοίς λαοίς. Πάντες ούτοι οι ιεραπόστολοι, οι πεμπόμενοι από Ρώμης, διδάσκοντες την χριστιανικήν πίστιν τους Γερμανικούς λαούς, εδίδασκον συγχρόνως και την εις τον επίσκοπον της Ρώμης, ως υπέρτατον αρχηγόν της Εκκλησίας, και εις την Εκκλησίαν της Ρώμης, ως έδραν του Αποστόλου Πέτρου, ως Πέτραν της πίστεως, υπακοήν και σεβασμόν. {148} Το ούτω παρά τοις λαοίς της Ευρώπης αυξηθέν κατά μικρόν και μεγαλυνθέν αξίωμα του επισκόπου Ρώμης, συνδυαζόμενον και μετά της ηθικής αίγλης, ήν πάντοτε η Ρώμη και μετά την πολιτικήν πτώσιν αυτής περιεβάλλετο απέναντι των βαρβάρων ως μεγίστη πόλις του κόσμου και κέντρον του πολιτισμού, έτι μείζονα προσελάμβανε δύναμιν ηθικήν και αντικαθίστα ηθικώς και θρησκευτικώς την πολιτικώς εκλιπούσαν κοσμοκρατορίαν της Ρώμης. Οι δε Φράγκοι ηγεμόνες Πιπίνος ο Βραχύς και Κάρολος ο Μέγας, επωφελούμενοι αυτοί υπέρ εαυτών το ηθικόν αξίωμα και κύρος της παπικής αρχής, έτι μείζονα λεληθότως περιήψαν δύναμιν πραγματικήν αύτη, αναγνωρίσαντες εις αυτήν το δικαίωμα του καθαιρείν και αναγορεύειν βασιλείς

και απονέμειν (άρα και αφαιρείν) αυτοκρατορικόν αξίωμα. Η τοιαύτη δε εξ ιστορικών καθαρώς αιτίων προελθούσα και ευλόγως ένεκα των υπό της Ρωμαϊκής Εκκλησίας προς τον Χριστιανισμόν παρασχεθεισών μεγάλων υπηρεσιών αυξηθείσα δύναμις του Παπισμού παρεστάθη υπό της παπικής Εκκλησίας ως θεόθεν τεταγμένη εις τον κόσμον αρχή και εξουσία. Και ο επίσκοπος Ρώμης εθεωρήθη ως διάδοχος του Πέτρου, όν κατέστησε δήθεν ο Χριστός εν τω κόσμω ποιμένα των λογικών προβάτων αυτού, επίτροπος και τοποτηρητής αυτού του Χριστού έχων πάσαν εξουσίαν εν τω κόσμω, υπέρτατος ηγεμών και κριτής πάντων των ηγεμόνων.

Τα εν τη Δύσει αποτελέσματα της τοιαύτης επιδόσεως της παπικής εξουσίας θέλομεν ιδεί εν τη ιστορία των μετά τον Κάρολον χρόνων. Αλλ' εν Ανατολή, αντιθέτως προς τα εν τη Δύσει γινόμενα και κατ' αντίστροφον τούτοις αναλογίαν, εμειούτο διαρκώς το κύρος του επισκόπου Ρώμης. Διότι ούτος, μη προσέχων τον νουν εις την μεγάλην διαφοράν την υφισταμένην μεταξύ της Ελληνικής Ανατολής και της βαρβάρου Δύσεως και μη θέλων να εννοή τους πραγματικούς λόγους της εν τη Δύσει δυνάμεως αυτού, ήθελε να επιβάλη το μέγα εκείνο κράτος αυτού και εις την Ανατολήν. Αλλ' η Ανατολή ουδέν άλλο ήθελε να βλέπη εν τω Πάπα ή εκείνο, όπερ έβλεπε και ήτο το μόνον αληθές, επίσκοπον της πρεσβυτέρας Ρώμης, πρώτον εν ίσοις, ένα (και πρώτον εν τη σειρά) των πέντε πατριαρχών (Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων), υπήκοον του αυτοκράτορος γενόμενον νυν αποστάτην, αναγορεύοντα αυθαιρέτως, καθ' υπέρβασιν των δικαιωμάτων αυτού, αυτοκράτορας εν τη Δύσει και σφετεριζόμενον ούτω δικαίωμα ανήκον εις τον μόνον νόμιμον κληρονόμον της αρχής του παγκοσμίου Ρωμαϊκού κράτους, τον εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορα. Η τοιαύτη τοσούτο διάφορος εν τη Ανατολή και εν τη Δύσει αντίληψις της εννοίας της παπικής αρχής συνδυαζομένη μετά της γενικής εξ ιστορικών αιτίων προερχομένης μεταξύ της Ελληνικής ή Ρωμαϊκής Ανατολής και της Λατινικής Δύσεως διαφοράς, και η ανίδρυσις δυτικής αυτοκρατορίας λεγομένης μεν Ρωμαϊκής, ούσης δ' αληθώς βαρβαρικής Φραγκικής, ηύρυνον διηνεκώς το μεταξύ Ανατολής και Δύσεως χάσμα, όπερ συνδυαζόμενον και μετά θρησκευτικών διαφορών και ερίδων συνεπλήρωσε το προ πολλού παρασκευαζόμενον μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας Σχίσμα.

7. Οι διάδοχοι του Καρόλου. Αρχή του συστήματος της ευρωπαϊκής συμπολιτείας των κρατών.

Του μεγάλου αυτού κράτους διάδοχον κατέλιπεν ο Κάρολος τον υιόν αυτού Λουδοβίκον τον Ευσεβή (814-840). Επί της βασιλείας του αγαθού μεν και ευσεβούς και λογίου, αλλ’ αδρανούς και ασθενούς χαρακτήρος αυτοκράτορος τούτου πολλαί συνέβησαν έριδες και ταραχαί εν τω αυτοκρατορικώ οίκω και τω κράτει. Οι πρεσβύτεροι υιοί και ο Λοθάριος και ο Λουδοβίκος εξηγέρθησαν κατά του πατρός ένεκα της υπό τούτου δεικνυομένης ευνοίας εις τρίτον τινά υιόν Κάρολον, και αι ταραχαί αύται δεν έπαυσαν ούτε μετά του κατά το 840 επελθόντος θανάτου του Λουδοβίκου. Διότι νυν οι νεώτεροι αδελφοί Λουδοβίκος και Κάρολος εξηγέρθησαν κατά του πρεσβυτάτου Λοθαρίου αμφισβητούντες αυτώ την επί του όλου κράτους αρχήν, και μετά πολλάς αιματηράς μάχας συνήψαν οι τρεις αδελφοί προς αλλήλους την περί ειρήνης συνθήκην του Βεροδούνου (843). Διά ταύτης το μέγα Φραγκογερμανικόν κράτος διηρείτο εις τρία ιδιαίτερα αυτοτελή κράτη, της ενότητος της δυτικής αυτοκρατορίας διατηρουμένης μόνον εν τη προσωνυμία τη αυτοκρατορική του πρεσβυτάτου (Λοθαρίου). Και ο μεν Λοθάριος, ο και Αυτοκράτωρ, έλαβεν εντεύθεν μεν των Άλπεων το κράτος της Ιταλίας ήτοι το πρώην Λαγγοβαρδικόν κράτος, όπερ ο Κάρολος είχεν ενώσει μετά του μεγάλου Φραγκικού κράτους, πέραν δε των Άλπεων πάσας περίπου τας μεταξύ του Ροδανού, Άραρος (Saône), Μεύσου και Σκάλδιος προς δυσμάς και του Ρήνου προς ανατολάς χώρας. Πάσας τας προς δυσμάς των ποταμών τούτων χώρας, ήτοι τα 2|3 περίπου της νυν Γαλλίας, έλαβεν ο Κάρολος (ο επικαλούμενος Φαλακρός)· πάσας δε περίπου τας εκείθεν του Ρήνου χώρας, τας ακραιφνώς Γερμανικάς, έλαβεν ο Λουδοβίκος, όστις διά τούτο εκλήθη Γερμανός. Και ο μεν Λοθάριος ετήρησε την προσωνυμίαν του αυτοκράτορος (imperator), ως δε ελέγετο τότε έτι Γερμανιστί Καίσαρος (Kaiser), εννοείται, του Ρωμαϊκού κράτους, οι δε αδελφοί αυτού βασιλείς υπό την Ευρωπαϊκήν έννοιαν του ονόματος τούτου (ήτοι rex roi και König), ο μεν Κάρολος της Φραγκίας (France) ή Γαλλίας (113), ο δε Λουδοβίκος της Γερμανίας. Εν τη τοιαύτη δε διαιρέσει του κράτους, ει και οι την τοιαύτην διανομήν προς αλλήλους ποιούμενοι αδελφοί ωρμώντο απλώς υπό φιλοκτημοσύνης και φιλαρχίας, ουδεμιάς ιδέας ή φρονήματος υψηλοτέρου εμφορούμενοι, όμως εκ της φύσεως αυτής και της λογικής των πραγμάτων υπήρχον σπέρματα της κατά έθνη και φυλάς δημιουργίας μεγάλων κρατών και αρχή λεληθυία του κατά μικρόν αναπτυχθέντος συστήματος της συμπολιτείας των Ευρωπαϊκών κρατών, ήτις μέχρι σήμερον είνε η εδραία βάσις του πολιτειακού βίου της Ευρώπης. Έκαστον δηλονότι των τριών κρατών είχε και σπέρματα ιδίας εθνότητος, το μεν του Λοθαρίου (το εν Ιταλία) της Ιταλικής, το του Καρόλου της Γαλλικής, το δε του Λουδοβίκου της Γερμανικής (114).

Ούτως ο οίκος του Καρόλου του Μεγάλου διηρέθη εις τρεις δυναστικούς οίκους. Τούτων ο μεν του Λοθαρίου μετά την αποχώρησιν αυτού από του θρόνου (855) διηρέθη εις τρία ελάσσονα κράτη υπό τους τρεις υιούς αυτού Λουδοβίκον Β′ (λαβόντα την Ιταλίαν και το αυτοκρατορικόν αξίωμα, ή μάλλον την προσωνυμίαν), Λοθάριον Β′ (λαβόντα την απ′ αυτού Λοθαριγγίαν κληθείσαν χώραν· ούτω καλείται μέχρι νυν μέρος της πάλαι μεγάλης Λοθαριγγίας) και Κάρολον (λαβόντα την Προβηγγίαν ή Βουργουνδίαν). Και ο μεν οίκος του Λοθαρίου εξέλιπεν ήδη τω 875. Αι δε χώραι αι εκτός των Άλπεων αι αποτελούσαι το κράτος τούτο, απαρτίσασαι μικρά κράτη, κατελήφθησαν συν τω χρόνω άλλαι υπό του Γερμανικού κράτους, άλλαι υπό του Γαλλικού. Η Ιταλία, δηλαδή το εν Ιταλία Φραγκικόν κράτος, απετέλεσεν ίδιον κράτος υπό διαφόρους ηγεμόνας. Εν Γερμανία ο οίκος του Καρόλου εξέλιπε τω 911, εν δε Γαλλία διήρκεσε μέχρι του 987. Ώστε εκ της διαλύσεως του κράτους, του Καρόλου δύο μεν προέκυψαν κράτη μεγάλα, το Γερμανικόν και το Γαλλικόν, πολλά δε μικρά, εν οίς το αξιολογώτερον ην το της Ιταλίας. Το αυτοκρατορικόν αξίωμα ελάμβανεν ο εξ οιουδήποτε των κρατών τούτων κατορθών να λάβη αυτό. {151} Αλλ′, αφού ο οίκος του Καρόλου εξέλιπεν εν Γερμανία, οι βασιλείς της χώρας ταύτης υπό νέαν δυναστείαν κατώρθωσαν να ενώσωσι το αξίωμα του αυτοκράτορος μετά του αξιώματος του βασιλέως της Γερμανίας.

8. Το Γερμανικόν κράτος και η νέα αυτοκρατορία.

Του Γερμανικού κράτους η αρχή είναι, καθώς είδομεν, το κράτος του Λουδοβίκου του Γερμανού, υιού του Λουδοβίκου Α′ του Ευσεβούς και εγγόνου του Καρόλου του Μεγάλου. Είπομεν δε ότι η δυναστεία του Λουδοβίκου τούτου ήτοι ο εκ του Καρόλου του Μεγάλου καταγόμενος εν Γερμανία βασιλικός οίκος εξέλιπε τω 911 μετά του Λουδοβίκου του Παιδός καλουμένου. Τότε οι ιδιαίτεροι ηγεμόνες των διαφόρων Γερμανικών φυλών και τόπων απέστησαν οριστικώς από του εν Γαλλία έτι βασιλεύοντος οίκου του Καρόλου και εξέλεξαν ένα εξ εαυτών ως βασιλέα της Γερμανίας (912), τον δούκα της Φραγκονίας Κορράδον Α′. Μετά τούτον δε (αποθανόντα τω 918) εξελέγη βασιλεύς ο της Σαξονίας δουξ Ερρίκος ο Ορνιθοθήρας βασιλεύσας ισχυρώς μέχρι 936 και πολεμήσας εναντίον του τότε από της Ασίας επιδραμόντος εις την Ευρώπην βαρβάρου Τουρκικού έθνους των Ούγγρων ή Μαγιάρων. {151} Τον Ερρίκον διεδέξατο ως βασιλεύς των Γερμανών ο υιός αυτού Όθων Α′, ισχυρότατος ηγεμών, όστις κατανικήσας ολοσχερώς τους Ούγγρους (955) παρά την Αυγούσταν της Βαυαρίας έθηκε τέρμα οριστικόν εις τας επί την Γερμανίαν επιδρομάς του λαού τούτου. Ο γενναίος ούτος βασιλεύς των Γερμανών ήνωσεν, όπως ο Κάρολος ο Μέγας, μετά του κράτους αυτού (962) το λεγόμενον βασίλειον της Ιταλίας (το περιλαμβάνον κυρίως την άνω Ιταλίαν), όπερ, αφού εξέλιπεν εν Ιταλία ο οίκος του Καρόλου (τω 875 ο εξ αρρενογονίας ευθύς κλάδος, τω δε 923 ο εκ θηλυγονίας πλάγιος κλάδος), ήτο μήλον έριδος μεταξύ των διαφόρων εγχωρίων της Άνω Ιταλίας μικρών ηγεμόνων. Επειδή δε ο της Ιταλίας ταύτης βασιλεύς ελέγετο και αυτοκράτωρ, ο Όθων μετά της προσωνυμίας του βασιλέως της Ιταλίας έλαβε και το αξίωμα ή την τιμητικήν προσωνυμίαν του αυτοκράτορος του Ρωμαϊκού κράτους. Έκτοτε τα τρία αξιώματα του βασιλέως των Γερμανών, βασιλέως της Ιταλίας και αυτοκράτορος του Ρωμαϊκού κράτους συνεδέθησαν αδιαρρήκτως προς άλληλα, και πας Γερμανός βασιλεύς, είτε διά κληρονομίας λαμβάνων το αξίωμα τούτο είτε δι′ εκλογής (115), εγίνετο και βασιλεύς της Ιταλίας περιτιθέμενος συνήθως εν Μεδιολάνω το στέμμα το Λαγγοβαρδικόν το καλούμενον Σιδηρούν (116), είτα δε μεταβαίνων εις Ρώμην εχρίετο υπό του Πάπα αυτοκράτωρ του Αγίου Ρωμαϊκού κράτους (imperator sancti imperii Romani), όπερ από του χρόνου τούτου ωνομάζετο και άγιον Ρωμαϊκόν κράτος του Γερμανικού έθνους. {152} Ο Όθων Α′ ακολουθών τω παραδείγματι του Καρόλου του Μεγάλου εζήτησε την αναγνώρισιν του αυτοκρατορικού αυτού αξιώματος υπό του εν Ανατολή βασιλέως του Ελληνικού κράτους του «βασιλέως και αυτοκράτορος Ρωμαίων» και σύναψιν κηδεστίας προς τον οίκον τον αυτοκρατορικόν της Ανατολής. Και κατ′ αρχάς μεν απέτυχεν εν αμφοτέροις τοις διαβήμασι, διότι, όπως ο Κάρολος, ούτω και ο Όθων Α′, ο Μέγας και

ούτος επικληθείς, ένεκα της υπ' αυτού καταλήψεως μεγάλου μέρους της Ιταλίας περιήρχετο εις πολεμίας εν Ιταλία σχέσεις προς το ελληνικόν κράτος· αλλ' είτα επέτυχεν εν αμφοτέροις. Η Ελληνίς βασίλισσα Θεοφανώ (ίδ. κατωτέρω εν τη Βυζαντιακή ιστορία) εγένετο νύμφη του ομωνύμου υιού και διαδόχου του Όθωνος Α' (Όθωνος Β'). Ούτος, καίπερ ων στενός συγγενής του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκρατορικού οίκου, ακριβώς ένεκα της τοιαύτης συγγενείας περιήλθεν εις εχθρότητα εν τη Κάτω Ιταλία προς τους Έλληνας, ως έχων αξίωσιν να καταλάβη την χώραν ταύτην ως προίκα της γυναικός αυτού. Τον Όθωνα Β' (965-982) διεδέξατο ο από Θεοφανούς υιός αυτού Όθων Γ' (982-1002) και τούτον έπειτα θανόντα διεδέξατο ο εξάδελφος αυτού (ανεψιός του Όθωνος Α' από αδελφού) Ερρίκος Β' (1002-1024), {153} μεθ' ού εξέλιπεν ο Σαξονικός οίκος. Επί των Οθώνων, ένεκεν των προς την αυλήν της Κωνσταντινουπόλεως συγγενικών σχέσεων, ήρξατο κατά πρώτον συγκοινωνία και επικοινωνία μεταξύ Ελλήνων και Γερμανών και διεδόθησαν εν Γερμανία τα πρώτα ασθενή σπέρματα της ελληνικής παιδεύσεως και των ελληνικών γραμμάτων. Τοιαύτη εν συντόμω η μέχρι του 11 μ. Χ. αιώνος ιστορία του περί τα μέσα του 9 αιώνος εκ της διαλύσεως του μεγάλου Φραγκικού κράτους προκύψαντος Γερμανικού.

9. Η Γαλλία κατά τον 9 και 10 αιώνα.

Το βασίλειον της Γαλλίας (France) εδημιουργήθη, ως είδομεν, ως τμήμα ιδιαίτερον αυτοτελές του μεγάλου Φραγκικού κράτους του Καρόλου του Μεγάλου, του διαλυθέντος κατ' ουσίαν τω 843 διά της συνθήκης του Βεροδούνου. Μετά τον Κάρολον τον Φαλακρόν, όστις είναι ο πρώτος εκ του οίκου του Καρόλου βασιλεύς του νέου κράτους, εβασίλευσαν ασθενώς από του 877-987 (ως βασιλείς της Γαλλίας) ο υιός αυτού Λουδοβίκος Β' ο Τραυλός, και οι εγγονοί Λουδοβίκος Γ' και Καρλόμανος και Κάρολος ο Απλούς, Λουδοβίκος Δ' Λοθάριος, Λουδοβίκος Ε' ο επικαλούμενος Σαπρός (986), μεθ' ού τω 987 εξέλιπε και εν Γαλλία, πολλώ βραδύτερον ή εν Ιταλία και Γερμανία ο οίκος του Καρόλου του Μεγάλου. Τότε δε Ούγων ο Καπέτος, ιδιαίτερος ηγεμών των Παρισίων, εξελέγη υπό των ηγεμόνων των Γαλλικών χωρών βασιλεύς της Γαλλίας. Και ούτω μεν έχει μέχρι του 1000 μ. Χ. η ιστορία της Δύσεως εν τοις τρισίν εκ του Φραγκικού κράτους παραχθείσιν Ευρωπαϊκοίς κράτεσι, Γερμανία, Ιταλία και Γαλλία. Νυν δε μεταβαίνομεν εις την ιστορίαν των άλλων Ευρωπαϊκών χωρών.

10. Ιστορία της Αγγλίας από του 449 μέχρι 1066 μ. Χ.

Το Αγγλικόν κράτος ιδρύθη, ως είδομεν, τω 449 υπό των εκ Γερμανίας εις την Βρεττανίαν ελθόντων Αγγλοσαξόνων των συνήθως καλουμένων Άγγλων. Οι Άγγλοι ούτοι, αφού εγένοντο κύριοι πάσης της Βρεττανίας περιορίσαντες τους Βρεττανούς εν Ουαλλία και Κορνουαλλία, πανταχού δ’ αλλαχού εξολοθρεύσαντες αυτούς, ίδρυσαν εν τη κατακτηθείση χώρα επτά ιδιαίτερα κράτη. Η περίοδος αύτη της Επταρχίας διήρκεσε μέχρι του 826 μ. Χ., ότε ο ηγεμών ενός των επτά κρατών, ο της Ουεσσεξίας (Wessex) κατώρθωσε να ενώση τα επτά κράτη εις έν και να γείνη ιδρυτής της Αγγλικής μοναρχίας. Εν τω μεταξύ περί τα τέλη του 7 και τας αρχάς του 8 αιώνος οι Άγγλοι, οίτινες συν τη εξαφανίσει των Βρεττανών είχον εξαφανίσει μετ’ αυτών και παν ίχνος χριστιανισμού και Ρωμαϊκού πολιτισμού, εγένοντο χριστιανοί. Και κατά τρόπον αξιοσημείωτον, ενώ ήσαν είς των βαρβαρωτάτων Γερμανικών λαών των επιδραμόντων εις Ρωμαϊκάς χώρας, οι βαρβαρώτατοι ίσως πάντων μετά τους Βανδήλους, αφ’ ού χρόνου εγένοντο Χριστιανοί, προηγήθησαν πάντων των άλλων εν τη οδώ του πολιτισμού, των γραμμάτων και της παιδεύσεως γενόμενοι διδάσκαλοι των άλλων λαών της Δύσεως και πλέον ευνομούμενοι εσωτερικώς ή πας άλλος εκ των νέων λαών της Ευρώπης. Αλλ’ η διά του Εγβέρτου ιδρυθείσα Αγγλική μοναρχία επ’ αυτού τε και επί των πρώτων διαδόχων αυτού, αντί να καταστήση ισχυρότερον το Αγγλικόν κράτος διά της μοναρχίας, εξησθένωσεν αυτό ένεκεν των εκ θαλάσσης επιδρομών. Τας επιδρομάς ταύτας εποιούντο οι λεγόμενοι Νορμανδοί ήτοι βόρειοι ανθρώποι (ίδ. κατωτέρω), οι κάτοικοι δηλονότι των βορειοτάτων χωρών της Ευρώπης Δανίας, Σουηδίας και Νορβηγίας, ιδίως οι Δανοί, οίτινες και κατέλαβον κατά τους χρόνους τούτους ικανόν μέρος των παραλίων της Αγγλίας καταπιέζοντες εντεύθεν τον Αγγλικόν λαόν. Εν μέσω της τοιαύτης χαλεπής καταστάσεως των πραγμάτων ανήλθεν εις τον θρόνον τω 871 ο εκ των εγγόνων του Εγβέρτου περίφημος Αλφρέδος, ο επικληθείς Μέγας, όστις μετά μεγάλης συνέσεως κυβερνών την χώραν και τους Δανούς κατά μικρόν ενίκησε και ολοσχερώς υπέταξε και την εσωτερικήν ευνομίαν και τάξιν διά σοφών νόμων εστερέωσε και την υλικήν ευημερίαν της χώρας και την πολιτικήν ελευθερίαν του Αγγλικού λαού διά θεσμών φιλελευθέρων προήγαγε και περί αναπτύξεως και παιδεύσεως εφρόντισε.

Αλλά μετά τον Αλφρέδον (τελευτήσαντα τω 900 μ. Χ.) επανελήφθησαν αι Δανικαί επιδρομαί, υποβοηθούμεναι και υπό εσωτερικών ταραχών των επελθουσών μετά τον θάνατον του Αλφρέδου. Τέλος δε περί το τέλος του 10 αιώνος Σουήνων ο βασιλεύς

της Δανίας κατέλαβε το πλείστον της χώρας. Ο δε του Σουήνωνος υιός Κανούτος ο Μέγας, ο βασιλεύς Δανίας άμα και Νορβηγίας, συνεπλήρωσε την κατάκτησιν της, Αγγλίας, κυβερνήσας άλλως την χώραν μετά δυνάμεως και συνέσεως. Μετά τον θάνατον του Κανούτου καί τινας περί της κτήσεως της Αγγλίας μεταξύ των τούτου υιών έριδας, το κράτος περιήλθε πάλιν εις τον εκ του Αγγλοσαξονικού οίκου του Εγβέρτου και Αλφρέδου Α΄ Εδουάρδον τον Ομολογητήν (1042-66). {154} Αποθανόντος δε του Εδουάρδου (1066) άπαιδος, κατέλαβε τον θρόνον του Άγγλος τις ευπατρίδης ισχυρός, Αράλδος, αλλά κατά τούτου επήλθε νυν από Γαλλίας ο ηγεμών των εν τη βορείω Γαλλία από του 911 εγκαταστάντων Νορμανδών (ίδε κατωτέρω) Γουλιέλμος ο λεγόμενος Κατακτητής. Ούτος νικήσας εν Άστιγγι τον Αράλδον (14 Οκτωβρίου 1066), φονευθέντα εν τη μάχη, έγινε κύριος της Αγγλίας και ίδρυσεν εν αυτή βασιλικόν οίκον βασιλεύοντα διά των πλαγίων αυτού γραμμών μέχρι νυν εν Αγγλία. Η Νορμανδική κατάκτησις του 1066 επέδρασε μεγάλως επί τον Αγγλικόν βίον, ου μόνον δυναστικώς και πολιτικώς, αλλά και εθνικώς και γλωσσικώς και κοινωνικώς και αντικατέστησε τον καθαρώς Γερμανικόν Αγγλοσαξονικόν λαόν διά του νέου Αγγλικού έθνους, του προελθόντος εκ της αναμίξεως του έθνους του Αγγλοσαξονικού μετά του έθνους των εν Γαλλία εκγαλλισθέντων ή εκρωμανισθέντων Νορμανδών. Τοιαύτη η ιστορία της Αγγλίας μέχρι του 1066, αφ΄ ού χρόνου νέα άρχεται περίοδος εν τη ιστορία της χώρας ταύτης.

11. Τα τρία Σκανδιναυικά κράτη.

Αι τρεις βορειόταται χώραι της Ευρώπης, αι καλούμεναι Σκανδιναυικαί, ήτοι η Δανία, η Νορβηγία και η Σουηδία, πολύ βραδέως εισέρχοται εις την ιστορίαν. Εκ τούτων η Δανία ωκείτο ανέκαθεν υπό λαών Γερμανικών βαρβάρων, ών η ιστορία μέχρι των χρόνων του Καρόλου του Μεγάλου είνε όλως μυθώδης. Επί του Καρόλου δε του Μεγάλου αναφέρεται βασιλεύς τις ισχυρός εν Δανία καλούμενος Γοδοφρείδος, καταβληθείς και ούτος υπό της δυνάμεως του Καρόλου. Επί των διαδόχων δε του Καρόλου φέρεται ο βασιλεύς Γώρμος ο πρεσβύτερος (863 μ. Χ.) υποτάξας πάντας τους μικρούς ηγεμόνας της Δανίας (ήτοι της Κιμβρικής ή Ιουτλανδικής χερσονήσου και των περί αυτήν νήσων) και διά τούτο γενόμενος πραγματικός ιδρυτής του Δανικού κράτους. Εκατόν και επέκεινα έτη μετά τούτον αναφέρεται ο βασιλεύς Αράλδος Β', εφ' ού πρώτον ο Χριστιανισμός και μετά του Χριστιανισμού πολιτισμός τις εισήχθη εις την Δανίαν, εστερεώθη δε επί του εγγόνου αυτού Κανούτου του Μεγάλου, όστις, ως θα ίδωμεν, εξέτεινε το κράτος αυτού και επί την Νορβηγίαν και επί την Αγγλίαν αυτήν.

{155} Εν Σουηδία ανέκαθεν ώκουν λαοί δύο διακεκριμένων γλωσσικώς απ' αλλήλων φυλών, ο μεν Γερμανικής καταγωγής (οι Σουηδοί), ο δε Τουρκικής ή Φιννοτουρκικής (την γλώσσαν) καταγωγής. Ο Τουρκικής καταγωγής ούτος λαός, όστις κατώκει και εν ταις ανατολικαίς ακταίς της Βαλτικής, εν τη νυν Φιλλανδία της Ρωσίας (ένθα λαλείται έτι η Φιννική γλώσσα) (117), εν Σουηδία εξηφανίσθη ή απερροφήθη υπό των ΓερμανοΣουηδών. Οι Γερμανικής καταγωγής Σουηδοί, οίτινες μετά την εξαφάνισιν των Φίννων απετέλεσαν τον μόνον λαόν, της Σουηδίας, παρήχθησαν εκ της αναμίξεως δύο λαών, των κυρίως Σουηδών και των Γότθων. Εκ της Σουηδικής δε ταύτης χώρας των Γότθων, της μέχρι νυν καλουμένης Γοθλανδίας (= χώρας Γότθων) και των απέναντι ακτών της Βαλτικής, κατέβησαν και εις τας μεσημβρινωτέρας χώρας της Ευρώπης οι γνωστοί ημίν Βησιγότθοι και Ουστρογότθοι. Αι Σουηδικαί Γοτθικαί φυλαί έζων εν Σουηδία βίον βάρβαρον μέχρι του 9 μ. Χ. αιώνος, ότε διά τινος εκ της βορείου Γαλλίας καταγομένου ιεραποστόλου Άνσγαρ, του καλουμένου «ιεραποστόλου του Βορρά», διεδόθησαν εν τη χώρα τα πρώτα σπέρματα του Χριστιανισμού (830). Αλλ' η Χριστιανική πίστις μόλις επί του βασιλέως Ολάφ (βαπτισθέντος τω 1001 μ. Χ.) διεδόθη οριστικώς εν τη χώρα. Και μόλις από των χρόνων τούτων η Σουηδία ήρξατο να εκπολιτίζηται.

Εν δε τη Νορβηγία κατώκουν ανέκαθεν λαοί Γερμανικής καταγωγής, εις πολλάς διαιρούμενοι φυλάς βαρβάρους υπό ιδίων ηγεμόνων αρχομένας, άς πάσας ήνωσεν εις έν κράτος περί τα τέλη του 9 μ. Χ. αιώνος ο ηγεμών Αράλδος, ο εκ της ωραίας αυτού κόμης κληθείς Χααρφάγαρος (Haarfagar = έχων ωραίαν κόμην). Επί δε του εγγόνου τούτου Ολάφ Α′ (συγχρόνου του Ολάφ Α′ της Σουηδίας βασιλεύσαντος περί τα 1000 μ. Χ.), είτα δε επί του Ολάφ Β′ (1020) διεδόθη ο Χριστιανισμός εν Νορβηγία. Οι κάτοικοι Νορβηγίας, Δανίας, Σουηδίας καλούνται και δι′ ενός κοινού ονόματος Νορμανδοί, ήτοι βόρειοι ανθρώποι (Nordmannen και κατά νεώτερον τύπον Normannen), και υπό το όνομα τούτο εποιήσαντο από του 8 μέχρι του 10 αιώνος πολλάς επιδρομάς κατά θάλασσαν εις διαφόρους ευρωπαϊκάς χώρας και ίδρυσαν διάφορα κράτη.

12. Νορμανδοί ή Βάραγγοι.

Νορμανδοί εκλήθησαν οι κάτοικοι των τριών Σκανδιναυικών χωρών Δανίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, ουχί εν τη ιδία αυτών χώρα, ούτε αυτοί εις εαυτούς έδοσαν το τοιούτον όνομα, αλλ΄ εκλήθησαν ούτως υπό των Γερμανών και έπειτα υπό των άλλων κατοίκων της Δυτικής Ευρώπης, των Ρωμανικών δηλονότι λαών, εν ταις μεγάλαις επιδρομικαίς αυτών θαλασσοπορίαις, άς ήρξαντο να επιχειρώσιν από του τέλους του 8 μ. Χ. αιώνος. Τω 787 εγένοντο αι πρώται Νορμανδικαί επιδρομαί εις τα ανατολικά παράλια της Αγγλίας, αίτινες μικρόν κατά μικρόν υπήγαγον την χώραν κατά τον 10 αιώνα καθ΄ ολοκληρίαν υπό το κράτος του Κανούτου. Από δε των αρχών του 9 αιώνος ήρξαντο Νορμανδικαί επιδρομαί γενόμεναι εις τα παράλια των βορείων Γερμανικών χωρών, ζώντος έτι του Καρόλου του Μεγάλου. Επί δε των διαδόχων του Καρόλου, ιδίως εν τοις εμφυλίοις τούτων προς αλλήλους πολέμοις, οι Νορμανδοί δεν περιωρίζοντο να προσβάλλωσι τα παράλια της Γερμανίας, αλλά διά των στομίων των μεγάλων Γερμανικών ποταμών εισέπλεον διά των πειρατικών ή επιδρομικών αυτών πλοίων εις τα ένδον των Γερμανικών χωρών, λεηλατούντες και καίοντες τας μεγάλας παραποταμίους πόλεις της νυν Ολλανδίας και της Γερμανίας (ιδίως το Αμβούργον, το Ακουίσγρανον και την Κολωνίαν). Συγχρόνως δε οι επιδρομικοί στόλοι των Νορμανδών ελυμαίνοντο τα βόρεια και τα δυτικά παράλια της Γαλλίας (τας πόλεις Ρουέν, Βορδώ, Νάντην). Τω 845 εισεχώρησαν μέχρι Παρισίων. Ωσαύτως δε τω 885- 886 πολλά στίφη Νορμανδικά επολιόρκησαν τους Παρισίους, οίτινες εσώθησαν τότε διά του ισχυρού Παρισινού ευπατρίδου Όδωνος. Και τα παράλια δε της Ιβηρικής χερσονήσου τα κατά τον Ατλαντικόν έπαθον ουκ ολίγα από Νορμανδικών πειρατικών επιδρομών. Ταυτοχρόνως δε οι πειρατικοί ούτοι στόλοι διά του Ηρακλείου πορθμού (ή πορθμού Γιβραλτάρ) εισέπλεον εις την Μεσόγειον και ελυμαίνοντο τα νότια παράλια της Γαλλίας και εισέδυον εισπλέοντες διά του Ροδανού εις τα ένδον της νοτίου Γαλλίας, συγχρόνως δε επετίθεντο και κατά των δυτικών παραλίων της Ιταλίας, λεηλατήσαντες και καύσαντες προς τοις άλλοις την Πίσαν. Άλλοι Νορμανδοί κατά τους αυτούς χρόνους κατελάμβανον χώρας παραλίους της Σκωτίας και της Ιρλανδίας· άλλοι απώκισαν την Ιρλανδίαν, άλλοι δε προυχώρησαν μέχρι της Γροιλλανδίας και της βορειανατολικής Ευρώπης, αιώνας ολοκλήρους προ της ανακαλύψεως της ηπείρου ταύτης υπό του Κολόμβου, χωρίς, εν τούτοις, να νοήσωσιν ότι ευρίσκοντο επί νέας ηπείρου. Αλλ΄ αι υπερθαλάσσιαι επιδρομαί των Νορμανδών εξετάθησαν και εις τας ανατολικάς ακτάς της Βαλτικής, οπόθεν εισέδυσαν μετ΄ ου πολύ και εις τα ένδον της Ρωσίας και κατήλθον μέχρι του Κιέβου ιδρύσαντες εν ταις χώραις ταύταις δύο κράτη Ρωσικά (862), εξ ών παρήχθη μετ΄ ολίγον το ενιαίον Ρωσικόν κράτος. Αλλά περί της ιδρύσεως του Ρωσικού κράτους υπό των Νορμανδών ποιησόμεθα λόγον εν τη ιστορία τη Βυζαντιακή.

{158} Νορμανδοί είναι γνωστοί εν Βυζαντίω υπό το έτερον όνομα αυτών Βάραγγοι ή Βαριγαίοι (Wäringen = θαλασσοπόροι (118)), χρησιμεύοντες ως μισθοφόροι, ιδίως δε αποτελούντες την αυτοκρατορικήν φρουράν.

Εν ταις τοιαύταις υπερθαλασσίαις επιδρομικαίς στρατείαις αυτών οι Νορμανδοί ίδρυσαν, ως είπομεν, και κράτη. Εκ των κρατών τούτων τα σπουδαιότατα είνε, πλην του Ρωσικού και του εν Αγγλία Δανικού κράτους του Σουήνωνος και Κανούτου, το Νορμανδικόν κράτος το ιδρυθέν εν αρχή του 10 αιώνος (911) εν τη βορείω Γαλλία, ής μέγα μέρος φέρει μέχρι νυν το όνομα αυτών (καλούμενον Νορμανδία, Normandie). Κατά τον χρόνον τούτον οι Νορμανδοί υπό τον αρχηγόν αυτών Ρόλλωνα απέσπασαν από του εν Γαλλία ασθενούς βασιλέως της Γαλλίας Καρόλου του Απλού την ειρημένην χώραν και ίδρυσαν κράτος, όπερ ανεγνωρίσθη και υπό του βασιλέως της Γαλλίας ως υποτελές, αλλ' ονόματι μόνον, τη Γαλλία κράτος. Οι εν Γαλλία Νορμανδοί παρέλαβον παρά των κατοίκων της χώρας, ήν υπέταξαν, τον Χριστιανισμόν και την γλώσσαν την Γαλλικήν ή Φραγκορωμανικήν, λησμονήσαντες, όπως προ αυτών αυτοί οι Φράγκοι, την ιδίαν αυτών Σκανδιναυικήν Γερμανικήν γλώσσαν αλλά διετήρησαν τα πολεμικά ήθη και τον πολεμικόν αυτών χαρακτήρα. Εκ της Νορμανδίας δε της εν Γαλλία ορμηθέντες οι Νορμανδοί υπό τον ηγεμόνα αυτών Γουλιέλμον τον κατακτητήν, καθά ήδη είπομεν (σ. 154), κατέλυσαν εν Αγγλία το των Αγγλοσαξόνων κράτος και ίδρυσαν νέον κράτος Αγγλικόν μετά νέων θεσμών (1066). Εκ της αυτής δε Νορμανδίας στίφη Νορμανδών κατελθόντα εις την κάτω Ιταλίαν έλαβον μισθοφορικήν στρατιωτικήν υπηρεσίαν υπό τους άρχοντας της χώρας Βυζαντινούς Έλληνας, αλλά μετ' ολίγον από μισθοφόρων στρατιωτών κατέστησαν αυτοί κύριοι της χώρας· υποτάξαντες δε και την Σικελίαν ίδρυσαν νέον κράτος ένθεν και εκείθεν του Σικελικού πορθμού· είτα δε επεχείρησαν την κατάλυσιν αυτού του Ελληνικού κράτους στρατεύσαντες επί τας εν Ευρώπη Ελληνικάς χώρας. Αλλά περί τούτων γενήσεται λόγος εν τη Βυζαντιακή ιστορία.

13. Σαρακηνοί πειραταί.

Καθ’ ούς χρόνους οι από του όλως ζοφερού έτι βορρά και των υπερβορείων χωρών της Ευρώπης υπερθαλάσσιοι επιδρομείς ελυμαίνοντο δεινώς πάσας τας Ευρωπαϊκάς παραλίας από των ακτών της Βαλτικής και της Γερμανικής θαλάσσης μέχρι των παραλίων της Ιταλίας, εισδυόμενοι πολλαχού και εις μεσογείους χώρας, άλλοι υπερθαλάσσιοι πειραταί από Νότου και Αφρικής ενέβαλλον τρόμον εις τας Ευρωπαϊκάς ακτάς της Μεσογείου. Ήσαν δε ούτοι οι λεγόμενοι Σαρακηνοί (ίδε την λ. εν σ. 37 και σημ. 68), ήτοι Άραβες Μωαμεθανοί πειραταί ορμώμενοι από των απέναντι της Σικελίας βορείων ακτών της Αφρικής. {159} Οι Σαρακηνοί πειραταί, οι ενεργούντες όλως ανεξαρτήτως του Αραβικού κράτους του Χαλιφικού, μικρόν κατά μικρόν κατέλαβον, κατά τον 9 αιώνα, άπασαν την Σικελίαν, ως θέλομεν ιδεί εν τη Βυζαντιακή ιστορία, ελεηλάτησαν δε 150 πόλεις της νοτίου Ιταλίας (Καλαβρίας και Καμπανίας) και εξέτειναν τας πειρατείας μέχρι των προθύρων της Ρώμης απειλούντες αυτήν διηνεκώς και διαρπάζοντες και λεηλατούντες τα έξωθεν των τειχών της πόλεως ιερά ιδρύματα. Εισέδυον δε ούτοι και εις τα ένδον των περί την Μεσόγειον χωρών, εις το Πεδεμόντιον και εις την Προβηγκίαν· εν Σαβοΐα μάλιστα εξέτειναν τας επιδρομάς μέχρι των οχθών της Λεμάνης λίμνης (λίμνης της Γενεύης) και μέχρι Λοθαριγγίας. Οι αυτοί δε πειραταί, ως θέλομεν ιδεί, ελυμαίνοντο και Ελληνικάς παραλίους χώρας της Πελοποννήσου και τας νήσους του Αιγαίου. Εις την δύναμιν των Σαρακηνών πειρατών έθεσαν τέρμα, κατ’ αξιομνημόνευτον σύμπτωσιν, οι από Γαλλίας και Ιταλίας μεταναστεύσαντες Νορμανδοί.

14. Τα εν Ισπανία.

Αλλ’ ενώ ούτως αι χριστιανικαί ακταί της Μεσογείου δεινότατα έπασχον υπό μωαμεθανών πειρατών, εν τη μόνη μεγάλη χώρα της Ευρώπης τη υποκυψάση προ μικρού ολοσχερώς εις το κράτος των Αράβων μωαμεθανών, ήρξατο να διεξάγηται μέγας αγών μεταξύ Μωαμεθανισμού και Χριστιανισμού. Η δύναμις των Αράβων κατά τον 9 και 10 αιώνα είναι έτι μεγίστη εν Ισπανία· αλλ’ εξ άλλου και τα μικρά χριστιανικά κράτη και ιδίως η Καστιλία και η Αραγωνία, άτινα εσχηματίσθησαν κατά μικρόν εν ταις ορεινοτάταις βορείοις χώραις της χερσονήσου, ήρξαντο κατά τους χρόνους τούτους δεικνύοντα ύπαρξιν και δύναμιν. Η από του Καρόλου του Μεγάλου κατάληψις της μεταξύ Πυρηναίων και Ίβηρος ποταμού χώρας (σ. 142) ενίσχυσε την θέσιν των χριστιανών. Ούτοι διά των διηνεκών κατά Μωαμεθανών αγώνων αυτών εγένοντο κατά τον 11 αιώνα κύριοι του ημίσεος της χερσονήσου, καταστάντες ισχυρότεροι των Μωαμεθανών πολεμίων, ούς περί το τέλος του 15 αιώνος εξέβαλον ολοσχερώς της πατρίδος αυτών.

15. Ούγγροι και Σλαύοι.

{160} Εν οίς ακριβώς χρόνοις Νορμανδοί από Βορρά και Σαρακηνοί από Νότου ετάραττον και ελυμαίνοντο δεινώς την νέαν Χριστιανικήν Ευρώπην, η Ανατολική Ευρώπη, μετ' αυτήν δε και η Μέση και Δυτική εις νέας εξετίθεντο φοβεράς εξ Ασίας επιδρομάς. Αφού μόλις διά του στιβαρού βραχίονος του Καρόλου του Μεγάλου κατεστράφησαν τα τελευταία λείψανα του Αραβικού κράτους, ήλθον ευθύς νέα πολυπληθή στίφη βαρβαρικά εκ της Ασίας διά της Ανατολικής Ευρώπης, καλούμενοι Ούγγροι, Πατσινάκοι, Ούζοι, λαοί τουρκικής πάντες καταγωγής. Τούτων οι φοβερώτατοι υπήρξαν οι Ούγγροι, ή όπως αυτοί εαυτούς καλούσιν Μαδζάροι ή Μοδζάροι (Μαγιάροι). Ο τουρκικός ούτος λαός των Ούγγρων άγνωστον πότε και εκ τίνος ακριβώς χώρας τουρκικής της Μέσης Ασίας ορμηθείς ήλθεν εις την Ανατολικήν Ευρώπην, ένθα, αφού επί τινα χρόνον διετέλεσεν υπό την κυριαρχίαν των ομοφύλων τούρκων Χαζάρων, προυχώρησε δυτικώτερον, εις τας νοτιοδυτικάς χώρας της νυν Ρωσίας (περί τας αρχάς του 9 αιώνος), χωριζόμενος από των Γερμανών διά των Σλαυικών λαών των οικούντων προς ανατολάς της Γερμανίας. Οι Σλαύοι ούτοι διά της Μεγάλης Μεταναστεύσεως των λαών απεώσθησαν από των ένδον της νυν Ρωσίας προς δυσμάς επί τους Γερμανικούς λαούς και υπό τούτων επί το ελληνικόν κράτος. Ο Κάρολος ο Μέγας, ούτινος το κράτος περιελάμβανε πάσαν την Γερμανίαν, ήλθεν εις συνάφειαν εχθρικήν προς τους Σλαύους, καθ' ών πολεμήσας κατέλιπε παρ' αυτοίς όνομα μέγα και φοβερόν συνώνυμον προς το του ισχυρού ηγεμόνος (ίδ. σημ. 109). Αλλ' οι πολυώνυμοι ούτοι Σλαύοι, οι οικούντες ανατολικώτερον της Γερμανίας και κατέχοντες πάσας σχεδόν τας προς ανατολάς του Άλβιος χώρας, της νυν Γερμανίας (ολόκληρον σχεδόν την Πρωσσίαν, ής το όνομα είναι Σλαυικόν, και μέγα μέρος της νυν Σαξονίας), επί των ασθενών διαδόχων του Καρόλου ήρξαντο ποιούμενοι δεινάς επιδρομάς επί τας Γερμανικάς, χώρας, τινές δε των Σλαυικών φυλών, οι Μοραυοί, ίδρυσαν και ισχυρόν κράτος, όπερ, επί του ηγεμόνος Ζβεντεπόλδου, εξετάθη και επί την Βοημίαν και Παννονίαν και μέχρι της νυν Σερβίας και των οχθών της Αδριατικής. Ο Λουδοβίκος ο Γερμανός, ο πρώτος βασιλεύς της Γερμανίας, και οι διάδοχοι αυτού δεινούς διεξήγαγον πολέμους εναντίον των Σλαύων, ιδίως εναντίον του μνημονευθέντος Ζβεντεπόλδου, αποθανόντος διαρκούντων έτι των πολέμων τούτων (895).

Μετά τον θάνατον του Ζβεντεπόλδου επί των ασθενών διαδόχων αυτού το κράτος το Μοραυικόν διενεμήθη μεταξύ άλλων μικροτέρων Σλαυικών Κρατών (Βοημίας, Πολωνίας) και των Ούγγρων. Καθόλου δε οι Σλαύοι ούτως εταπεινώθησαν υπό των Γερμανών κατά τον επόμενον (10) αιώνα, ιδίως επί του Όθωνος, ώστε το όνομα αυτών εκ των συχνών εξανδραποδισμών, ούς έπαθον, κατέστη συνώνυμον παρά τοις Ευρωπαίοις προς το ανδράποδον (esclave, Sklave = δούλος). (119) Από του 9 μ. Χ. αιώνος οι

Σλαύοι της Μοραυίας περιήλθον κατά μικρόν εις τον Χριστιανισμόν διά των Ελλήνων ιεραποστόλων Μεθοδίου και Κυρίλλου. Αλλ’ η εντελής παρ’ αυτοίς και παρά τοις άλλοις Σλαυικοίς λαοίς του βορρά (πλην των Ρώσων) επικράτησις του χριστιανισμού υπήρξεν έργον των Γερμανών μετά αιώνας κατορθωθέν. Διά του χριστιανισμού δε και διά Γερμανικών αποικισμών οι πλείστοι των βορείων τούτων Σλαύων εξεγερμανίσθησαν ολοσχερώς. (120)

Αλλ’ η κατάλυσις του Μοραυικού κράτους είχεν ολέθρια αποτελέσματα εις τε την Γερμανίαν και την Ευρώπην. Οι Ούγγροι, οι βαρβαρώτατοι πάντων των τέως εξ Ασίας εις την Ευρώπην εισβαλόντων λαών, εξαιρουμένων των Ούννων και των Βουλγάρων, και προς τους δύο μόνον τούτους λαούς δυνάμενοι να συγκριθώσι κατά την βαρβαρότητα και αγριότητα, ήλθον νυν εις άμεσον συνάφειαν προς την Γερμανίαν. Αυτός ο βασιλεύς της Γερμανίας Αρνούλφος ο του Λουδοβίκου του Γερμανού υιός, πολεμών εναντίον των Μοραυών, είχε καλέσει τους Ούγγρους εις βοήθειαν αυτού εναντίον του Ζβεντοπόλδου. {162} Αλλ’ οι Ούγγροι, οι συμπράξαντες τοις Γερμανοίς προς κατάλυσιν της των Σλαύων Μοραυών δυνάμεως, μετά την κατάλυσιν του κράτους τούτου επέπεσον επ’ αυτούς τους Γερμανούς. Επτά φυλαί Ουγγρικαί υπό επτά φυλάρχους τεταγμένους υπό τον υπέρτατον φύλαρχον Αρπάδον, τον μέγαν θεωρούμενον γενάρχην των εν Ευρώπη Ούγγρων, εισήλασαν εις την Παννονίαν, ένθα προ αυτών είχον εισβάλει οι ομόφυλοι αυτών, αλλ’ εχθρικώς αυτοίς διακείμενοι Πατσινάκοι. Πανταχού όθεν διήρχοντο τα Ουγγρικά στίφη, έφερον την καταστροφήν και ερήμωσιν, ως πρότερον οι Ούννοι. Και το γραφόμενον περί αυτών υπό των συγχρόνων, ότι έτρωγον τα πτώματα των υπ’ αυτών φονευομένων και έπινον το αίμα αυτών, καν θεωρηθή ως υπερβολή αφισταμένη της αληθείας, μαρτυρεί ουδέν ήσσον τίνα φρίκην ενεποίει εις τους τότε Ευρωπαίους το όνομα των Ούγγρων. Αι επιδρομαί αι Ουγγρικαί εξετάθησαν καθ’ όλην την νότιον Γερμανίαν εξικνούμεναι μέχρι Ιταλίας και Γαλλίας και Λοθαριγγίας και βραδύτερον μέχρι Μοραυίας και Σαξονίας. Τρεις μεγάλαι Γερμανικαί στρατιαί κατεστράφησαν αλλεπαλλήλως. Ουδείς δε πλέον Γερμανός πολεμιστής ετόλμα ν’ αντιμετωπίση την αγρίαν ορμήν των φοβερών στρατιών του Αρπάδου. Μάτην οι Γερμανοί επίσκοποι εκήρυξαν τας πρώτας σταυροφορίας εναντίον των Ούγγρων, μάτην επί του βασιλέως Λουδοβίκου του παιδός εκηρύχθη θανατική ποινή κατά παντός Γερμανού μη προσερχομένου υπό τας σημαίας. Οι Ούγγροι, επί ικανόν χρόνον εξηκολούθουν ατιμώρητοι τας σφαγάς, τους εμπρησμούς και τους εξανδραποδισμούς αυτών. Πρώτος ο βασιλεύς της Γερμανίας Ερρίκος Α’, ως είδομεν, εδάμασεν οπωσούν την ορμήν των Ούγγρων (121), ο δε Όθων Α’ μετά την μεγάλην καταστροφήν, ήν επήνεγκεν αυτοίς τω 955, έθηκε τέρμα εις τας Ουγγρικάς επιδρομάς. Έκτοτε οι Ούγγροι περιωρίσθησαν κατά μικρόν εν ταις μέχρι νυν υπ’ αυτών οικουμέναις χώραις, και, αφού εξ ανάγκης έπαυσαν τας επιδρομάς, επεδόθησαν εις ειρηνικάς εργασίας, γενόμενοι ποιμένες και γεωργοί. Κατά δε τον επόμενον αιώνα ίδρυσαν βασίλειον, ούτινος ο πρώτος βασιλεύς Στέφανος Α’ (997- 1038) κατέστη και απόστολος των Ούννων γενόμενος χριστιανός και προσαγαγών τον λαόν αυτού εις τον Χρι-

στιανισμόν, κληθείς δε Αποστολική Μεγαλειότης (ίδε σημ. 12). Είναι δε οι Ούγγροι πλην των εξ αρχαιοτάτων χρόνων εν Ευρώπη οικούντων Φιννικών Τουρκικών λαών (ίδε σελ. 155), ο μόνος εξ Ασίας εις Ευρώπην μεταναστεύσας Τουρκικός λαός, διατηρηθείς αμιγής σχεδόν Τουρκικός και διατηρών την Τουρκικήν αυτού γλώσσαν (122), καταταχθείς δε εις την χορείαν των χριστιανικών πεπολιτισμένων Ευρωπαϊκών λαών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ 8 Μ. Χ. ΑΙΩΝΑ

1. Ο Μεσαιωνικός βίος υπό καθόλου έποψιν. — Στοιχεία κοινωνικής, πολιτικής, θρησκευτικής και ηθικής αναπτύξεως εν τω Μεσαίωνι κατά την Δυτικήν Ευρώπην.

Ο νέος εν Ευρώπη μετά την Μεγάλην Μετανάστευσιν των Λαών και την κατάλυσιν του Ρωμαϊκού κράτους εν τη Δύσει παραχθείς βίος, η νέα ούτως ειπείν Ευρώπη, μετά τεσσάρων αιώνων περίπου (από του 5 μέχρι του 9) έλαβεν επί τέλους περί τα τέλη του 8 αιώνος ωρισμένην μορφήν και χαρακτήρα και στερεάν βάσιν και αφετηρίαν αναπτύξεως. Ο σχηματισμός του μεγάλου Φραγκογερμανικού κράτους του Καρόλου, αύτη η εν τη ιστορία εμφάνισις του μεγάλου τούτου ανδρός και ηγεμόνος και τα πολλά και μεγάλα έργα αυτού, η δι' αυτού εν μορφή Φραγκορωμανική ανόρθωσις της δυτικής αυτοκρατορίας, η διάδοσις του Χριστιανισμού εις άπαντα τον Φραγκορωμανικόν και Γερμανικόν Ευρωπαϊκόν κόσμον, η διά των Ελλήνων εν Ανατολή και των Φράγκων εν τη Δύσει κατορθωθείσα αναχαίτισις του μωαμεθανισμού εν Ευρώπη, η επίδοσις της παπικής εξουσίας και η συνείδησις της ενότητος του Χριστιανικού κόσμου, ήν έλαβον οι λαοί διά των δύο ανωτάτων αρχών, της αυτοκρατορικής και της παπικής, ταύτα πάντα απετέλεσαν τα γενικά στοιχεία του Ευρωπαϊκού βίου και της ιστορικής αναπτύξεως. Αι μετά τον Μέγαν Κάρολον από των αρχών του 9 αιώνος αρξάμεναι νέαι από Βορρά και Νότου και Ανατολών βαρβαρικαί επιδρομαί των Νορμανδών, Αράβων και Ούγγρων έσεισαν μεν ισχυρώς το νέον οικοδόμημα, αλλά δεν εκλόνησαν, ουδ' ανέτρεψαν αυτό. Τουναντίον μάλιστα δύο των επιδρομέων τούτων, οι Νορμανδοί και οι Ούγγροι, εισήλθον μετ' ολίγον εις τον νέον χριστιανικόν Ευρωπαϊκόν βίον και απετέλεσαν ισχυρά ερείσματα αυτού. {164} Η δε υπό του καθόλου Μωαμεθανισμού κατά τον 7 και 8 αιώνα γενομένη από των δύο σκελών της Ευρώπης (της Ελληνικής και της Ιβηρικής χερσονήσου) ισχυρά διάσεισις της ανεγειρομένης Χριστιανικής Ευρώπης εν τη αποτυχία αυτής απέδειξε την μεγάλην στερεότητα του κορμού. Ούτως η νέα Ευρώπη και μετά τας ισχυράς, αλλά παροδικάς θυέλλας του 9 και 10 αιώνος, ηκολούθησε στερρώς την ιστορικήν εξέλιξιν, ής τα στοιχεία υπό γενικήν μορφήν εσκιαγραφήσαμεν εν τοις έμπροσθεν. Ενταύθα πραγματευόμεθα περί τινων ιδιαιτέρων στοιχείων και θεσμών του μεσαιωνικού Ευρωπαϊκού βίου, και εν πρώτοις περί του κοινωνικού και πολιτειακού συστήματος του φεουδαλισμού ή τιμαριωτισμού.

2. Φεουδαλισμός.

Φεουδαλισμός καλείται το σύστημα το κοινωνικόν και πολιτειακόν της κληρονομικής αριστοκρατίας της συνδεομένης μετά κληρονομικής εξουσίας, επί ωρισμένης χώρας εκάστου μεγάλου ευπατρίδου. Ούτω διά του φεουδαλικού πολιτεύματος το κράτος συγκροτείται από πολλών ιδιαιτέρων κρατών φεούδων (123) ή τιμαρίων καλουμένων, ών οι άρχοντες εισι και λέγονται ηγεμόνες υποτελείς (vassal, vassaux) προς το όλον κράτος και τον ηγεμόνα αυτού, όντα και καλούμενον κυρίαρχον ή υπέρτατον άρχοντα, (suzerain). Ο φεουδαλισμός ή τιμαριωτισμός είναι συνήθως αποτέλεσμα κατακτήσεως συστηματικής, διότι εν ταύτη η κυριευομένη γη διανέμεται εις τους καταλαμβάνοντας αυτήν διά του ξίφους αυτών. Εν Ευρώπη το σύστημα τούτο παρήχθη μετά την υπό των βαρβάρων Γερμανών κατάληψιν Ρωμαϊκών χωρών, και είχεν αναπτυχθή ήδη προ του Καρόλου του Μεγάλου εν τε τω Φραγκικώ κράτει και εν άλλοις Γερμανικοίς κράτεσιν. Ο Κάρολος επειράθη να καταλύση αυτό διοργανώσας το μέγα Φραγκογερμανικόν αυτού κράτος διοικητικώς ούτως, ώστε πάντες οι διοικηταί ή, ως ελέγοντο Λατινιστί, comites (124), κόμητες, εισίν απλώς ανώτεροι λειτουργοί του κράτους, ουχί κληρονομικοί. Αλλ’ επί των διαδόχων αυτού επανήλθεν ισχυρότερον το σύστημα και διωργανώθη συστηματικώς. Ούτως εν παντί κράτει υπό τον ανώτατον άρχοντα ρήγα ή βασιλέα υπήρχεν η πρώτη τάξις ευγενών γερμανιστί μεν λεγομένων Herzog, λατινιστί δε dux (δουξ), υπό τούτους οι κόμητες γερμανιστί δηλούμενοι διά του αρχαίου γερμανικού ονόματος Graf = άρχων δικαστής, μεταξύ δε των δουκών και των κομήτων οι κόμητες των ορίων, επί του Καρόλου, οι έχοντες μείζονα εξουσίαν των συνήθων κομήτων καλούμενοι μαρκήσιοι, (Γερμανιστί Markgrafen, Γαλλιστί marquis εκ της Γερμανικής λέξεως mark = όριον), υπό τους κόμητας οι βαρώνοι (125), οι αποτελούντες την τελευταίαν και πολυπληθεστάτην τάξιν των φεουδαρχών, άρχοντες ούτοι απ’ ευθείας των αγροτών ή των δουλοπαροίκων (Serf). Υπήρχον δε εν εκάστω ανωτέρου βαθμού φεούδω, οίον εν δουκάτω, φεουδάρχαι κατωτέρου βαθμού μαρκήσιοι ή κόμητες, και υπό τούτους βαρώνοι. {165} Και αυτοί δε οι ανώτατοι άρχοντες ή βασιλείς είχον ίδια φέουδα περιέχοντα κομητίας ή βαρωνίας ιδίας, και εις αυτά μικρά ή μεγάλα (ενίοτε ελάσσονα ή τα των ισχυρών υποτελών) περιωρίζετο η πραγματική αυτών κτήσις. Τα φέουδα ήσαν κληρονομικά, κληρονομούμενα και κατ’ ιδίους νόμους φεουδαλικούς. Τα ένεκεν ελλείψεως κληρονόμων κενά μένοντα φέουδα διένεμεν ο ανώτερος φεουδάρχης, συνήθως δε ο ανώτατος, ήτοι ο βασιλεύς, εις άλλους ευγενείς. Η διανομή εγίνετο εν ταις γενικαίς συνόδοις των ευγενών. Εν τω φεουδαλικώ κτήματι ουδείς φεουδάρχης ηγεμών ήτο απολύτως ελεύθερος και ανώτατος άρχων ή κυρίαρχος (souverain εκ του μεσαιωνικού Λατινικού superanus = supremus) πλην των βασιλέων. Και παν φέουδον (δουκάτον τι λ. χ.), και πράγματι ανεξάρτητον αν ήτο, συνεδέετο πάντοτε, ως υποτελές, κατά θεωρίαν προς το βασίλειον. Αλλά κατά τας μετά του φεουδαλικού συστήματος συνδυασθείσας

θρησκευτικάς και πολιτικάς θεωρίας της Μεσαιωνικής Ευρώπης, ουδ’ οι βασιλείς (οι ρήγες δηλονότι re, roi ή k2onig καλούμενοι Ευρωπαίοι άρχοντες, ουχί ο εν Κωνσταντινουπόλοι βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων) ήσαν κυρίαρχοι (souverain), διότι δύο μόνον υπήρχον, κατά τας θεωρίας ταύτας, εν τω Χριστιανικώ βασιλείω αληθείς και νόμιμοι κυρίαρχοι, ο πάπας και ο αυτοκράτωρ, εκπροσωπών εκάτερος την ετέραν των μαχαιρών του Ευαγγελίου, αίτινες εθεωρούντο αναφερόμεναι εις την πνευματικήν και κοσμικήν εξουσίαν. Και τοιαύτη μεν ιδέα επί του Καρόλου του Μεγάλου είχε σημασίαν πραγματικήν κατά μέγιστον μέρος· αλλ’ επί των διαδόχων αυτού το αυτοκρατορικόν αξίωμα ελάμβανον πολλάκις οι ασθενέστεροι του οίκου. Ότε δε από του Όθωνος Α’ το αυτοκρατορικόν αξίωμα συνεδέθη διαρκώς μετά του αξιώματος του βασιλέως της Γερμανίας, ούτε οι της Γαλλίας βασιλείς (καίπερ του βασιλείου τούτου προελθόντος εκ της Φραγκογερμανικής αυτοκρατορίας του Καρόλου, ής κληρονόμοι εθεωρούντο νυν οι βασιλείς της Γερμανίας) ούτε άλλοι βασιλείς της Ευρώπης ανεγνώριζον την κυριαρχίαν του αυτοκράτορος του αγίου Ρωμαϊκού κράτους του Γερμανικού έθνους. Μόνοι οι βασιλείς της Βοημίας (οίτινες άλλως έλαβον το βασιλικόν αξίωμα παρά των Γερμανών αυτοκρατόρων του αγίου Ρωμαϊκού κράτους) και οι βασιλείς της Ουγγαρίας παροδικώς ανεγνώριζον την κυριαρχίαν του λεγομένου Ρωμαίου αυτοκράτορος της Δύσεως (εν τη βορείω Ιταλία αυτός ο ίδιος αυτοκράτωρ ήτο πάντοτε βασιλεύς, ίδε σ. 151-152). Μεθ’ όλα ταύτα θεωρητικώς ο αυτοκράτωρ ήτο ο μόνος κυρίαρχος, ηγεμών του Χριστιανικού κόσμου, υπέρτατος πάντων των άλλων ηγεμόνων, έχων πάντας κατά θεωρίαν υποτελείς, καίπερ μη τελούντας φόρον, και μόνον ούτος έφερε την μεγαλειότητα του Ρωμαϊκού λαού (majestas populi Romani), την από του Ρωμαϊκού λαού και των αυτοκρατόρων αυτού κληρονομηθείσαν τιμήν της Μεγαλειότητος (Majestas, Sacera Majestas = αγία μεγαλειότης) (126). Και ουδείς φεουδάρχης, εννοείται δουξ, ηδύνατο να λάβη το αξίωμα του βασιλέως και να προσαγορεύηται βασιλεύς, αν μη ανεγνωρίζετο υπό του Αυτοκράτορος, εννοείται και υπό του Πάπα. Αλλά και του Αυτοκράτορος η εξουσία, κατά τας παπικάς αξιώσεις, ήτο απλούν τι σεληναίον φως, δάνειον του φωτός του ηλίου, της μόνης υπερτάτης εν τω Χριστιανικώ Παπισμώ εξουσίας, της παπικής. Και ο Πάπας, ο αξιών ότι ήτο Τοποτηρητής του Χριστού, ιδιοποιείτο και την εξουσίαν του διορίζειν και αναγορεύειν αυτοκράτορας (ούς αυτός μόνος έχριεν). Εντεύθεν μεταξύ των δύο υπερτάτων εξουσιών του Χριστιανικού κόσμου υπήρχον σπέρματα ερίδων και συγκρούσεων, αίτινες κατά καιρούς, ως θέλομεν ιδεί, έλαβον μεγάλας διαστάσεις.

Το φεουδαλικόν κοινωνικόν και πολιτειακόν σύστημα εγένετο μεν πάροχον αγαθού τινος εις τον βίον τον μεσαιωνικόν, διότι εδημιούργησε πολλά κέντρα κυβερνήσεων και διοικήσεων πατρικών, αλλά επιβλαβώς επί μακρόν επέδρασεν επί την ανάπτυξιν την πολιτικήν και κοινωνικήν διότι μέγιστον μέρος του λαού κατεδίκασεν εις δουλοπαροικίαν, εκώλυσε την ανάπτυξιν μεγάλων πόλεων και δημοτικών και πολιτικών ελευθεριών, έτι δε και την ανάπτυξιν της εμπορίας και βιομηχανίας (διότι οι δουλο-

πάροικοι ήσαν αγρόται), και μάλιστα της συγκοινωνίας (127), περιώρισε δε την παίδευσιν και πάσαν υψηλοτέραν ανάπτυξιν εις μόνην την αριστοκρατίαν.

3. Ιπποτισμός.

Μετά του φεουδαλισμού συνδέεται εν μέρει και ο ιπποτισμός. Ο ιπποτισμός ήτο κυρίως στρατιωτική υπηρεσία, ιππότης δε (chevalier γαλλιστί, γερμανιστί Ritter) ελέγετο ο στρατιώτης ο έφιππος. Καθ' όν δε χρόνον εν Ευρώπη ο φεουδαλισμός κατέστρεψε πάσαν λαϊκήν ελευθερίαν και διήρεσε τους ανθρώπους εις ευγενείς και δουλοπαροίκους, μόνη τάξις πολιτών ελευθέρα έμεινε των πολεμιστών και δη των ιπποτών, διότι τέλειος στρατιώτης ήτο ο ιππότης μεθ' όλης αυτού της στρατιωτικής πανοπλίας. Συνεδυάσθη δε ο ιπποτισμός μετά του φεουδαλικού συστήματος κατά τρόπον τοιούτον, ώστε πας ιππότης ήτο και μικρός τις τιμαριούχος, έχων μικρόν τι τιμάριον ήτοι κτήσιν γης μικράν, λαμβάνων αυτήν παρ' οιουδήποτε φεουδάρχου δι' αμοιβήν της προς αυτόν στρατιωτικής υπηρεσίας. Εντεύθεν ο ιππότης απετέλεσε κατά μικρόν τάξιν τινά ευγενείας, την κατωτάτην ευγένειαν. Επειδή δε η εις την τάξιν των ιπποτών είσοδος ήτο ουχί λίαν δυσχερής, και είχον το δικαίωμα τούτο προ πάντων οι εν τη οικιακή και στρατιωτική υπηρεσία των ηγεμόνων υπηρετούντες αυλικοί θεράποντες, ο αριθμός των ιπποτών ηυξάνετο εν πάσαις ταις χώραις αποτελών δεσμόν τινα μεταξύ της φεουδαλικής αριστοκρατίας και των πολλών υπηκόων ή μάλλον υποδούλων λαών. Αλλ' οι ιππόται, ενώ κοινωνικώς απετέλουν την κατωτάτην τάξιν της ευγενείας, ηθικώς εξεπροσώπουν την αρίστην και τελείαν. Ου μόνον διότι η ανδρεία εθεωρείτο, ως πάντοτε, ούτω προ πάντων εν τω Μεσαίωνι, ως κύριον γνώρισμα ευγενείας, πας δε ιππότης εθεωρείτο τύπος τέλειος ανδρείου, αλλά προ πάντων διότι αυτός ο βίος του ιππότου συνεδυάσθη μετ' επιτηδεύσεως ηθικών αρετών. Ούτω προσόν μέγα και γνώρισμα ανδρείου ιππότου εθεωρείτο ουχί απλώς τα ανδρείως μάχεσθαι εν πολέμοις, αλλά και το υπερασπίζειν πανταχού το δίκαιον, ιδίως το δίκαιον του ασθενούς εναντίον του ισχυρού, το προστατεύειν τον ασθενή και πένητα εναντίον της βίας των ισχυρών, το λέγειν πάντοτε την αλήθειαν, το τηρείν απαράτον τον λόγον της υποσχέσεως, το εμμένειν πιστώς εν τη φιλία.

{168} Επειδή η θρησκεία είχεν εν τω Μεσαίωνι μεγάλην ροπήν εφ' άπαντα τον βίον, και ο ιπποτισμός εθεωρήθη χριστιανική αρετή και ο ιππότης τέλειος χριστιανός πολεμιστής, καθόσον αι αρεταί του ιπποτικού βίου εθεωρούντο συμφωνόταται προς τα του Ευαγγελίου και της χριστιανικής Εκκλησίας ηθικά παραγγέλματα. Ούτω δε διεμορφώθη κατά μικρόν ίδιος βίος ιπποτικός, υπό ιδιαιτέρων ηθικών κανόνων διεπόμενος. Εφιλοτιμούντο δε και οι μεγάλοι φεουδάρχαι και αυτοί οι βασιλείς και αυτοκράτορες να επιτηδεύωσιν αρετήν ιπποτικήν και να λέγωνται ιππόται. Εντεύθεν δ' ο ιπποτικός βίος ελαβεν αίγλην τινά και γοητείαν ηθικήν παρεμφερή προς την του αρχαίου ηρωικού κόσμου (128) και εγένετο υπόθεσις ποιήσεως και φιλολογίας, ιδίως της ρωμαντικής (ίδ. κατωτέρω). Κατά τους χρόνους δε των σταυροφοριών (ίδ. κατω-

τέρω), ότε χρέος παντός χριστιανού εθεωρείτο να στρατεύη εις τους αγίους τόπους αγωνιζόμενος εντεύθεν υπέρ του Τάφου του Χριστού και των άλλων ιερών και καθόλου υπέρ της χριστιανικής πίστεως, οι ιππόται επρωταγωνίστουν εν τω αγώνι τούτω. Εντεύθεν δε οι ιππόται εγένοντο και στρατιώται της πίστεως. Έλαβε δε τότε μεγίστην επίδοσιν ο ιπποτισμός και διότι συνεδυάσθη μετά του βίου του μοναχικού. Εκ του συνδυασμού δε τούτου παρήχθησαν τα διάφορα μοναχικά ιπποτικά τάγματα, έχοντα ιδίας στολάς και ίδια διακριτικά σημεία (παράσημα), διδόμενα εις τους κατατασσομένους εις το τάγμα. Τα τάγματα ταύτα, εν οίς η ιδιότης του στρατιώτου του Χριστού και της Εκκλησίας συνηνούτο μετά της του ιππότου μαχητού, μεγάλας προσήνεγκον υπηρεσίας εις τον Χριστιανισμόν και εν Παλαιστίνη και εν ταις βορείοις χώραις της Ευρώπης (εν Πρωσσία, Λιθουανία, εν ταις ακταίς καθόλου της Βαλτικής, ένθα διά τοιούτων ιπποτικών ταγμάτων διεδόθη ο Χριστιανισμός. Κατά μίμησιν δε των τοιούτων ταγμάτων ήρξαντο και ηγεμόνες και κυβερνήσεις να ιδρύωσι διάφορα τάγματα, στρατιωτικά μετά διαφόρων παρασήμων προς ανάπτυξιν στρατιωτικών αρετών. Επειδή δε και αφού από του 15 αιώνος και έπειτα ο ιπποτισμός ο στρατιωτικός έπεσεν ένεκα της εν τοις όπλοις χρήσεως της πυρίτιδος και της υπεροχής ήν έλαβεν έκτοτε το εκηβόλον όπλον και της εντεύθεν προελθούσης ελαττώσεως της αξίας της προσωπικής ανδρείας, ιππότης εσήμαινεν ηθικώς πάντοτε τον ηθικώς γενναίον και χρηστόν άνδρα, ιδρύθησαν και ιπποτικά τάγματα, ού τα παράσημα απενέμοντο και απονέμονται εις μη στρατιωτικούς, αλλ’ εις πάντα χρηστόν και γενναίον άνδρα, εκτιμώμενον υπό του ηγεμόνος ή υπό της πολιτείας και αμειβόμενον διά του παρασήμου τοιούτου τινός τάγματος (129).

Εκ των ειρημένων εννοείται ότι ο ιπποτισμός, αντιθέτως προς τον φεουδαλισμόν, υπήρξε στοιχείον λίαν ευεργετικόν και εκπολιτιστικόν υπό καθόλου έποψιν, διότι συνδυάσαν τας στρατιωτικάς αρετάς και τον φεουδαλικόν βίον προς τας αρετάς τας πολιτικάς, ηθικάς και θρησκευτικάς και εξευγενίσαν εν μέρει τον Μεσαιωνικόν βίον έδωκεν αυτώ μορφήν και αίγλην ποιητικήν· εντεύθεν δε παρέσχε και ύλην και τροφήν εις την ποίησιν και φιλολογίαν (όπως ο αρχαίος Ελληνικός ηρωικός βίος παρήγαγεν ηρωικήν επικήν ποίησιν) και συνετέλεσεν εις την πρόοδον του Χριστιανισμού.

4. Ο βίος των πόλεων.

Στοιχείον βίου μεσαιωνικού προαγαγόν την εκπολιτιστικήν εξέλιξιν του βίου τούτου είναι και ο βίος των πόλεων, ο βίος ο αστικός. Εν τω Ευρωπαϊκώ κόσμω, τω προελθόντι εκ της καταλύσεως του Ρωμαϊκού κράτους εν τη Δύσει και της συγκροτήσεως των Ρωμανογερμανικών και των ακραιφνώς Γερμανικών κρατών, πολλαί υπήρχον πόλεις, ιδίως εν Ιταλία, Γαλλία, Βρεττανία και Ισπανία, εν χώραις δηλονότοι, ών ήρξαν οι Ρωμαίοι. Διότι το Ρωμαϊκόν κράτος προήγε λίαν την κτίσιν πόλεων και σταθμών ή αποικιών στρατιωτικών (Coloniae). Πλην τούτων εν Γαλλία, Βρεττανία και Ισπανία και ο προ του Ρωμαϊκού Κελτικός βίος δεν απεστρέφετο τον αστικόν βίον εν μικροίς περιτετειχισμένοις πολίσμασι. Μόνος ο Γερμανικός βίος απεστρέφετο τας πόλεις και τον αστικόν βίον ηδόμενος τη εν μικραίς κώμαις εντός δασών οικήσει. Και διά τούτο εν ολίγοις μόνον τόποις της Γερμανίας, ένθα κατώρθωσε να θέση πόδα ο Ρωμαίος, παρά τον Ρήνον και έν τισι τόποις της νοτίου Γερμανίας υπήρχον τινες πόλεις. Εν ταις Γερμανικαίς χώραις οι ηγεμόνες είχον απλώς τας εαυτών ακροπόλεις, εν αίς ήσαν και τα παλάτια αυτών, ως είχον τα πράγματα εν Ελλάδι εν τοις Πελασγικοίς χρόνοις. Αλλά και εν ταύτη τη χώρα ως πανταχού η διάδοσις του χριστιανισμού συνετέλεσεν εις ίδρυσιν πόλεων, δι' ιδρύσεως επισκοπών αποτελουσών πυρήνα πόλεως. Αλλ' εις την ανάπτυξιν των πόλεων κατά μεσαίωνα μεγάλα κωλύματα παρενέβαλλον το μεν ο φεουδαλισμός, το δε αυτοί οι επίσκοποι. Οι φεουδάρχαι ηξίουν να διοικώσιν αυτοί τας εν τοις φεούδοις αυτών κειμένας πόλεις δι' ιδίων διοικητών ή κομήτων, αναγνωρίζοντες μεν εις τους κατοίκους αυτούς ελευθερίαν τινά, και μη φερόμενοι προς αυτούς ως προς τους δουλοπαροίκους πενέστας [130] των αγροτικών κωμών, αλλά και μη επιτρέποντες την ελευθέραν δι' ελευθέρων αυτών θεσμών ανάπτυξιν. Οι δε επίσκοποι ήθελον να άρχωσιν αυτοί, ως ο Πάπας εν Ρώμη, εν ταις επισκοπικαίς πόλεσι. Και υπήρχε πλήθος τοιούτων μικρών επισκοπικών κρατών, ιδίως εν Γερμανία. Αλλά κατά μεν των επισκόπων αυτών αυτός ο Πάπας προσήλθε βοηθός εις τους κατοίκους των πόλεων προς κατάλυσιν της κοσμικής αυτών ταύτης δυνάμεως, καθ' ής αντέπραττον οι Πάπαι. Αι δε εν τοις φεουδαλικοίς κράτεσι πόλεις διά μακρών αγώνων προς τους φεουδάρχας κατώρθωσαν μικρόν κατά μικρόν να αναπτύξωσιν ελεύθερον αστικόν βίον. Το τοιούτον εγένετο πρώτον εν Ιταλία από του 11 αιώνος και εντεύθεν, είτα δε εν Γαλλία και εν Αγγλία. Και εν Γερμανία δε από του 10 αιώνος ήρξατο κατά μικρόν η επίδοσις των πόλεων και του αστικού βίου, καθ' όν τρόπον είπομεν ανωτέρω (σημ. 121), διά συστάσεως στρατιωτικών αποικιών εν τοις προς Ουγγαρίαν μεθορίοις. Είτα δε καθ' άπασαν την Γερμανίαν ιδρύθησαν αι λεγόμεναι αυτοκρατορικαί πόλεις, αι απ' ευθείας από του αυτοκράτορος εξαρτώμεναι και διά τούτο ελεύθεραι (131). Η μεγάλη επίδοσις των ελευθέρων πόλεων εν τε τη Γερμανία και Ιταλία και εν άλλαις χώραις Ευρωπαϊκαίς ανήκει εις την επομένην περίοδον του Μεσαίωνος την μετά τας Σταυροφορίας.

Ο βίος των πόλεων και καθόλου η ανάπτυξις και πρόοδος των πόλεων και του αστικού βίου συνετέλεσαν λίαν εις την εκπολιτιστικήν εξέλιξιν του Μεσαιωνικού βίου, διότι αι πόλεις κατά μικρόν κατεστάθησαν κέντρα αστικού βίου ελευθέρου, προδρόμου του ελευθέρου πολιτειακού βίου, έτι δε τέχνης, εμπορίας, βιομηχανίας και παιδεύσεως και γραμμάτων.

5. Τα μεσαιωνικά πολιτειακά συντάγματα.

Τα πολιτειακά συντάγματα ή τα πολιτεύματα της Μεσαιωνικής Ευρώπης ήσαν μοναρχικά φεουδαλικά πολιτεύματα, ήτοι πολιτεύματα μοναρχικά άμα και αριστοκρατικά επί φεουδαλικής κληρονομικής αριστοκρατίας στηριζόμενα, εν οίς ο βασιλεύς ήτο είς των αριστοκρατικών αρχόντων, ο ανώτατος πάντων κατά την τιμήν, ουχί πάντοτε και κατά την δύναμιν, εκπροσωπών την ενότητα του κράτους. Η διοίκησις του κράτους, ανήκεν εις τους κατά τόπους και βαθμούς φεουδάρχας, η δε γενική του κράτους κυβέρνησις, η διεξαγωγή δηλονότι των εις τα γενικά συμφέροντα αναφερομένων υποθέσεων, εγίνετο υπό του ανωτάτου ηγεμόνος, συγκαλούντος κατά χρονικάς περιόδους συμβούλια των διαφόρων φεουδαλικών τάξεων της τε κοσμικής και της του κλήρου αριστοκρατίας. Εν Γερμανία του τοιούτου συμβουλίου (Reichstag = συμβούλιον του κράτους) μετείχον πάντες οι φεουδάρχαι και οι προϊστάμενοι των αυτοκρατορικών πόλεων, εν Γαλλία δε αι δύο μνημονευθείσαι αριστοκρατικαί τάξεις, εις άς προϊόντος του χρόνου προσετέθη και τρίτη τις τάξις των ελευθέρων γαιοκτημόνων δημιουργηθείσα εν Γαλλία κατά μικρόν από του 11 αιώνος διά της ελευθερίας των δουλοπαροίκων. Εν Αγγλία και προ της Νορμανδικής κατακτήσεως ήσαν αι σύνοδοι του λαού (Witen agemot), περιλαμβάνουσαι πάντας τους εν οιωδήποτε κλάδω του βίου εξέχοντας πολίτας (διότι εν Αγγλία προ της Νορμανδικής κατακτήσεως δεν υπήρχε φεουδαλισμός αυστηρός, οίος εν τη ηπειρωτική Ευρώπη)· μετά δε την Νορμανδικήν κατάκτησιν (1666) το συμβούλιον πάντων των βαρώνων ή λόρδων του βασιλείου, το λεγόμενον παρλαμέντον (parliament), ήτο βουλή εν αρχή απλώς των λόρδων. Εκ των τοιούτων συμβουλίων κατά μικρόν προέκυψαν εν Αγγλία, εν δε τοις νεωτάτοις χρόνοις εν τη λοιπή Ευρώπη, αφού διά μεγάλων πολιτικών αγώνων κατέπεσεν ο φεουδαλισμός και επήλθε μάλλον ή ήττον κοινωνική ισοπέδωσις του λαού, αι νυν λεγόμεναι εθνικαί αντιπροσωπείαι, ή τα κοινοβούλια των Ευρωπαϊκών λαών.

6. Εκκλησιαστικά νόμιμα και θεσμοί μεσαιωνικοί.

Η Εκκλησία, πλην της καθόλου θρησκευτικής ηθικής ροπής αυτής επί την εκπολιτιστικήν εξέλιξιν του μεσαιωνικού βίου, της προερχομένης εκ του όλου ηθικού χαρακτήρος της Χριστιανικής πίστεως και ηθικής διδασκαλίας, συνετέλει εις την τοιαύτην εξέλιξιν και διά των ιδιαιτέρων αυτής καταστημάτων και θεσμών. Η Ρώμη μετά της ισχυρώς ωργανωμένης ιεραρχίας της Δυτικής Εκκλησίας εδημιούργει και εστερέου συνείδησιν της Χριστιανικής ενότητος εν τοις λαοίς από άκρου εις άκρον της Δύσεως, από των νοτιωτάτων ακτών της Μεσογείου μέχρι των βορειοτάτων παραλίων της Σκανδιναυικής χερσονήσου. Και η συνείδησις αυτή ήνου ηθικώς λαούς εντελώς άλλως, ένεκεν ελλείψεως πάσης άλλης υλικής και πνευματικής συγκοινωνίας, κεχωρισμένους απ’ αλλήλων. Τάγματα πολυώνυμα μοναχικά διατρέχοντα την Ευρώπην από άκρου εις άκρον και μοναστήρια πλείστα κατά τόπους απετέλουν δεσμόν τινα κοινωνικόν και ηθικόν μεταξύ των λαών. Η Ρώμη ως πρωτεύουσα του Χριστιανικού κόσμου, ως «αιώνιος πόλις», και ο επίσκοπος αυτής ως υπέρτατος αρχηγός της Εκκλησίας και τοποτηρητής του Χριστού ήσαν σημείον ενώσεως ου μόνον εσωτερικής, αλλά και εξωτερικής. Μυριάδες χριστιανών εκ πάσης γωνίας της Δύσεως συνέρρεον εις την πόλιν ταύτην ως εις μέγα προσκυνητήριον του χριστιανικού κόσμου, ιδίως κατά παν πεντηκοστόν έτος (ως έτος Ιωβιλαίου), ότε εδίδετο και άφεσις αμαρτιών εις τους επιχειρούντας τοιαύτην προσκύνησιν. Ωσαύτως δε και η Παλαιστίνη και η αγία πόλις διά των εκ πάσης γης χριστιανικής συρρεόντων αυτόσε προσκυνητών ήτο δεσμός ενότητος ηθικής μεταξύ πάντων των χριστιανικών λαών της Ευρώπης. Πλην τούτου μεθ’ όλας τας ατασθαλίας και την κατάχρησιν της αρχής, εις ήν παρεξετρέποντο οι δύο την ανωτάτην εν τω χριστιανικώ κόσμω αρχήν εκπροσωπούντες πάπας και αυτοκράτωρ, και μεθ’ όλας τας προς αλλήλους έριδας αυτών, ενήργουν εκόντες ή άκοντες, φανερώς ή λεληθότως και αγαθόν τι όπερ του όλου χριστιανικού λαού. {173} Ως τοιούτον αγαθόν αναφέρομεν την θείαν εκεχειρίαν ή ειρήνην (Treuga Dei) την εν Βουργουνδία το πρώτον θεσπισθείσαν, είτα δε υπό του αυτοκράτορος Κορράδου Β’ συναινέσει του Πάπα και εις Ιταλίαν και εις άλλας χώρας της Ευρώπης εισαχθείσαν, τω δε 1057 υπό του αυτοκράτορος Ερρίκου Γ’ γενομένην νόμον του Γερμανικού κράτους. Κατά τον εκκλησιαστικόν άμα και πολιτικόν νόμον τούτον απηγορεύετο πάσα μεταξύ χριστιανών ένοπλος μικρά ή μεγάλη σύγκρουσις, καθ’ άς ημέρας ετελείτο λειτουργία εν τη Εκκλησία, ήτοι από της εσπέρας της Τετάρτης μέχρι της πρωίας της Δευτέρας· ούτω δε το ήμισυ του έτους και πλέον απηλλάσσετο από των δεινών των ακαταπαύστως εν τοις χρόνοις εκείνοις μεταξύ των διαφόρων μικρών φεουδαρχών εν πάση χώρα Ευρωπαϊκή πολέμων. Και αυτά τα επιτίμια και οι αφορισμοί, οι εξακοντιζόμενοι υπό του Πάπα και της Εκκλησίας δίκην κεραυνών εναντίον ηγεμόνων και εμποιούντες αυτοίς τρόμον, μεθ’ όλην την κατάχρησιν του τοιούτου ισχυροτάτου ηθικού όπλου την γινομένην υπό του παπισμού, συνετέλουν εις τον περιορισμόν της

αλόγου αυθαιρεσίας και δεσποτείας των ηγεμόνων. Πλην τούτου υπό της Εκκλησίας, διά των μοναστηρίων και διά του κλήρου, εκαλλιεργούντο οπωσούν τα γράμματα κατά τους ζοφερούς εκείνους χρόνους της αμαθείας, και διά των μοναστηρίων και εν τοις μοναστηρίοις εσώζοντο τα χειρόγραφα βιβλία της αρχαίας φιλολογίας. Της Εκκλησίας τέλος κατά μέγα μέρος έργον υπήρξε και το μέγα γεγονός των Σταυροφοριών, περί ών γενήσεται λόγος εν τη ιστορία, της επομένης περιόδου.

7. Γράμματα και παίδευσις, τέχναι, βιομηχανία και εμπόριον εν Μεσαιωνική Ευρώπη.

Από του 5 και ιδίως από του 6 μ. Χ. αιώνος, αφού η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία κατελύθη εν τη Δύσει, τοιαύτη επήλθε βαρβαρότης εν ταις δυτικαίς χώραις της Ευρώπης, ώστε η σπουδή και η καλλιέργεια των γραμμάτων, η τοσούτον προαχθείσα κατά τους χρόνους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας καθ' απάσας τας Ρωμαϊκάς χώρας της Δύσεως, εντελώς σχεδόν υπεχώρησεν εις το σκότος της αμαθείας και της απαιδευσίας. Μόνον εν Ιταλία, ήτις συνεδέετο πάντοτε προς την Ελληνικήν Ανατολήν, εκαλλιεργούντο οπωσούν τα γράμματα, προ πάντων μετά την επί του Ιουστινιανού γενομένην ανάκτησιν της Ιταλίας. Εστία των γραμμάτων, ιδίως εν Ρώμη, εγένοντο τα πολυπληθή εντός της πόλεως και περί αυτήν Ελληνικά μοναστήρια. Η δε Κάτω Ιταλία, ήτις και μετά την υπό των Λαγγοβάρδων κατάληψιν της Άνω Ιταλίας και μετά την από του Ελληνικού κράτους αποστασίαν της Μέσης Ιταλίας μέχρι του 11 αιώνος υπέκειτο εις το Ελληνικόν κράτος και μέχρι νυν έν τισι γωνίαις αυτής (εν Σαλεντίνη και εν Καλαβρία) διατηρεί έτι την Ελληνικήν γλώσσαν, έμεινεν εστία Ελληνικών γραμμάτων και παιδείας· ιδίως από του 8 αιώνος, ότε πολλοί πεπαιδευμένοι κληρικοί ένεκα της περί εικόνων έριδος έφευγον από Κωνσταντινουπόλεως και των άλλων Ελληνικών χωρών της Ανατολής εις την Κάτω Ιταλίαν. Από της Ιταλίας δε κατά μικρόν η καλλιέργεια των γραμμάτων διεδόθη και εις την άλλην Ευρώπην. Πρώτοι εκ των νέων Ευρωπαϊκών λαών των πέραν των Άλπεων ήρξαντο να καλλιεργώσι τα γράμματα οι Αγγλοσάξονες, αφού περί τα τέλη του 6 αιώνος προσήλθον εις τον Χριστιανισμόν. Εισηγητής της παιδείας και μάλιστα της Ελληνικής εκκλησιαστικής παιδεύσεως υπήρξε παρ' αυτοίς ο μνημονευθείς εν τοις έμπροσθεν Έλλην πρωθιεράρχης της Αγγλίας Θεόδωρος ο Ταρσεύς (κατά τον 7 αιώνα). Κατά τον 7 αιώνα πάντες σχεδόν οι λόγιοι (κληρικοί το πλείστον) ήσαν Αγγλοσάξονες. Αγγλοσάξων δε ήτο και ο διδάσκαλος των παίδων του Καρόλου του Μεγάλου Αλκουίνος. Ο Κάρολος ο Μέγας ειργάσθη υπέρ της καλλιεργείας των γραμμάτων εν τω μεγάλω κράτει αυτού ιδρύων σχολεία πολλαχού, καίπερ ων αυτός αγράμματος. Αλλ' επί των διαδόχων αυτού παρημελήθησαν τα σχολεία και η παίδευσις και περιωρίσθησαν μόνον εις τα Μοναστήρια και τον Κλήρον.

Από του 10 αιώνος, ότε ο βασιλικός οίκος της Γερμανίας συνήψε συγγένειαν προς τον βασιλικον οίκον της Κωνσταντινουπόλεως, και πολλοί Έλληνες εκ της πόλεως ταύτης μετέβησαν εις την Γερμανίαν, ήρξαντο και εν Γερμανία αι πρώται αρχαί της σπουδής των Ελληνικών γραμμάτων. Αλλ' η παίδευσις η μεσαιωνική συνίστατο κυρίως εν τη σπουδή της Λατινικής γλώσσης και φιλολογίας, ιδίως της εκκλησιαστικής. Λατινική δε

ήτο και η γλώσσα, εν ή έγραφον πάντες οι λόγιοι· αύτη δε ήτο και επίσημος γλώσσα των κυβερνήσεων. Αλλ’ εν ταις νεολατινικαίς ή Ρωμανικαίς χώραις η υπό του λαού λαλουμένη γλώσσα είχε την δημώδη αυτής ποίησιν, εν τη γλώσση δε ταύτη ανεπτύχθη η ποίησις η ιπποτική του Μεσαίωνος και οι μύθοι οι ποιητικοί. Ούτω δε ήρξατο να παράγηται κατά μικρόν προς τη λογία φιλολογία, τη καλουμένη Λατινική, των πεπαιδευμένων η δημοτική η λεγομένη Romance ήτοι Ρωμανική (ήτοι νεολατινική, Γαλλική, Ιταλική, Ισπανική) ή Ρωμαντική (132) . {175} Επιστήμη εκαλλιεργείτο εν τω Μεσαίωνι μόνον η Θεολογία καί τις φιλοσοφία καλουμένη Αριστοτελική, ως δήθεν στηριζομένη επί του φιλοσοφικού συστήματος του Αριστοτέλους, πράγματι δε μόνον τύποις της λογικής του Αριστοτέλους χρωμένη (133), φιλοσοφία λίαν πενιχρά, ήν έλαβον οι εν Ευρώπη από των εν Ισπανία μωαμεθανών Αράβων. Παρά των Αράβων δε τούτων, παρ’ οίς από Βυζαντίου κατά τους χρόνους τούτους διεδόθησαν ου μόνον η σπουδή του Αριστοτέλους, αλλά και αι επιστήμαι αι μαθηματικαί, η γεωγραφία, η αστρονομία, η ιατρική, μεγάλως υπ’ αυτών τούτων καλλιεργηθείσαι και αναπτυχθείσαι, έλαβεν η νέα Ευρώπη και των άλλων επιστημών τας αρχάς (134), αίτινες από του 13 αιώνος μόνον ήρξαντο λαμβάνουσαι ελευθέραν και αυτοτελή ανάπτυξιν εν Ευρώπη.

Η ανάπτυξις των καλών τεχνών περιωρίζετο κατά τον Μεσαίωνα εις την αρχιτεκτονικήν (την Γοτθικού ρυθμού) αναγομένη και αύτη κυρίως εις την μετά τας σταυροφορίας περίοδον. Η δε της γλυπτικής και ζωγραφικής επίδοσις ανήκει κυρίως εις τους εσχάτους χρόνους του Μεσαίωνος. Της μουσικής η ανάπτυξις περιορίζεται κυρίως εν τη Εκκλησία. Εν ταύτη επικρατεί η Ελληνική εκκλησιαστική μουσική διαδοθείσα εν τη Δύσει ιδίως κατά τον Δ’ μ. Χ. αιώνα διά του επισκόπου Μεδιολάνων Αμβροσίου, και τον 6 αιώνα διά του πάπα Γρηγορίου Α’. Από του 8 μ. Χ. αιώνος ήρξεν εν τη Δυτική εκκλησία η χρήσις του μεγάλου μουσικού οργάνου του καλουμένου Οργάνου (αρμονίου), εισαχθέντος πάλιν από της Ελληνικής Ανατολής, ότε ο βασιλεύς Κωνσταντίνος Ε’ έπεμψεν όργανον ως δώρον εις τον Πιπίνον τον Βραχύν (757), βραδύτερον δε και έτερον εις τον Κάρολον τον Μέγαν. Από του 12 αιώνος η Ευρωπαϊκή μουσική ήρξατο λαμβάνουσα ιδιόρρυθμον ανάδειξιν.

Βιομηχανία και βιομηχάνων τεχνών η ανάπτυξις ήτο λίαν πενιχρά εν τη μεσαιωνική Ευρώπη προ του 11 αιώνος, ωσαύτως δε και η εμπορία, ένεκα της περί την συγκοινωνίαν δυσχερείας. Το μέγα εμπόριον της όλης Ευρώπης ήτο σχεδόν μόνη η Κωνσταντινούπολις. Αλλά και η προς ταύτην εμπορική επιμιξία έλαβεν επίδοσιν κυρίως από του 11 αιώνος διά των Ιταλικών πόλεων, και έτι πρότερον εν σμικρώ μέτρω διά της Μασσαλίας. Κέντρα σπουδαία της προς την ανατολικήν Ευρώπην και βόρειον Ασίαν συγκοινωνίας ήσαν δύο Σλαυικαί πόλεις Κίεβον και Νοβογορόδ, ιδρυθείσαι κατά τον 6 μ. Χ. αιώνα (ίδε κατωτέρω). Η δυτική μεσόγειος ήτο τότε θάλασσα πειρατών Σαρακηνών μη παρέχουσα ασφάλειαν εις την ναυτιλίαν, αι δε κατά τας βορείους θαλάσσας

και τον Ωκεανόν μέχρι Αμερικής τολμηραί θαλασσοπορίαι των Νορμανδών ήσαν επιδρομαί πειρατικαί, ουχί μόνον μη προάγουσαι την εμπορίαν, αλλά και κωλύουσαι τα μέγιστα την εμπορικήν συγκοινωνίαν. Μεγάλη ανάπτυξις θαλασσοπλοίας και εμπορίας κατά γην και κατά θάλασσαν ήρξατο κατά την επομένην περίοδον των σταυροφοριών.

Τοιαύτη εν κεφαλαίω η ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης μέχρι του τέλους του 11 μ. Χ. αιώνος. Νυν επανερχόμεθα εις την Ανατολήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ’

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΟΥ 8 Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΟΥ 9 Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

1. Πτώσις των Ουμμεϊαδών. Η δυναστεία των Αββασιδών Χαλιφών.

Καθ’ ούς χρόνους ήρχον εν τω Ελληνικώ κράτει οι μεγάλοι της Ισαυρικής λεγομένης δυναστείας βασιλείς Λέων Γ’ και Κωνσταντίνος Ε’ και η δυτική και Μέση Ευρώπη ανεμορφούτο διά του μεγάλου κράτους Καρόλου του Μεγάλου, εν τω Αραβικώ μωαμεθανικώ κράτει επήρχετο μεγάλη δυναστική μεταβολή, μεγάλως επιδράσασα επί τας τύχας του Μωαμεθανικού κόσμου. Η δυναστεία των Ουμμεϊαδών χαλιφών έπεσε περί τα 750 π. Χ. υπό επαναστάσεις αρξαμένας εν Περσία υπό τον εκ του οίκου του Μωάμεθ (εκ του αδελφού του πάππου αυτού Αββά) καταγόμενον Άραβα Αβουλαββά και ταχέως εκταθείσας μέχρι Συρίας και Δαμασκού. Ο τελευταίος εν Δαμασκώ άρξας Ουμμεϊάδης χαλίφης Μερβάν Β’ ηττήθη και εφονεύθη υπό των επαναστατών. Και ο Αβουλαββάς ως χαλίφης εισήλασεν εις Δαμασκόν και εγένετο αρχηγός νέας δυναστείας χαλιφών, της των Αββασιδών. Η δυναστεία αύτη, καίπερ καταγομένη εκ του οίκου εις όν ανήκεν ο Μωάμεθ (εκ του οίκου Χασέμ), δεν κατήγετο απ’ ευθείας από του Μωάμεθ ως η των Φατιμιδών (ίδ. σελ. 112), ούτε ήτο Σεϊτική ως αύτη (ίδ. σελ. 113), αλλά Σουννιτική ως η των Ουμμεϊαδών. Αλλ’ ως πολεμία των Ουμμεϊαδών κατεδίωξε τούτους απηνώς εν πάση τη Ανατολή και κατέσφαξε πάντα τα μέλη της δυναστείας (ενενήκοντα τον αριθμόν). {177} Είς μόνον Ουμμεϊάδης, ο Αβδουρραχμάν, κατώρθωσε να διαφύγη το ξίφος του Αββασίδου χαλίφου. Ούτος φυγών κρυφίως από της Συρίας εις Αίγυπτον και διελθών τας αχανείς εκτάσεις της βορείου Αφρικής αγνώριστος, εν μέσω μυρίων περιπετειών αφίκετο εις Ισπανίαν, ένθα οι πολυπληθείς οπαδοί του οίκου αυτού ανεγνώρισαν αυτόν ως Χαλίφην. Ούτω δε ο Μωαμεθανικός κόσμος διηρέθη περί τα μέσα του 8 μ. Χ. αιώνος υπό δύο Χαλιφείας, την εν Ασία και Αφρική άρχουσαν χαλιφικήν δυναστείαν των Αββασιδών, και την εν Ισπανία άρχουσαν, παροδικώς δε και επί την πέραν του Ηρακλείου πορθμού εν Αφρική Μαυριτανίαν εκτείνασαν την αρχήν αυτής χαλιφικήν δυναστείαν των Ουμμεϊαδών. Των δυναστειών τούτων η ασυγκρίτως ισχυροτέρα και περιφανεστέρα και εν τω μωαμεθανικώ κόσμω και εκτός αυτού σεβαστοτέρα ην η πρώτη, η εκπροσωπούσα την αληθή δύναμιν του Ισλάμ. Αλλ’ οπωσδήποτε και ούτως ο μωαμεθανικός κόσμος απώλεσε την πρώτην αυτού ενότητα και ηθικήν δύναμιν. Εν τούτοις επί ικανόν έτι έλαμψαν αμφότεροι οι χαλιφικοί οίκοι, ο τε της Ανατολής και ο της Ισπανίας.

2. Ο χαλιφικός οίκος των Αββασιδών.

Ο πρώτος Αβδασίδης χαλίφης Αβουλαββάς ο επικαλούμενος Ελσαφφάχ ήτοι σφαγεύς, διότι εν ονόματι αυτού ο θείος αυτού Αβδαλλάχ (135) κατέσφαξε δολίως 90 Ουμμεϊάδας, ήρξε τέσσαρα μόνον έτη (750-753) και αποθανών τω 753 κατέλιπε την αρχήν εις τον αδελφόν αυτού Αβού-Δζαφάρ-αλμανσούρ (753-754). Ο χαλίφης ούτος μετέθηκε την έδραν της χαλιφείας από της Δαμασκού εις την παρά τας όχθας του Τίγρητος αρχαίαν Βαβυλωνιακήν πόλιν Βαγδάτιον, ευρύνας και καλλωπίσας την πόλιν ταύτην και καλέσας αυτήν Δαρασσαλάμι = οίκον σωτηρίας. Τον χαλίφην τούτον, αποθανόντα τω 775, διεδέξατο ο υιός αυτού Μωάμεθ Α' Αλμαχαδί, ελευθεριώτατος γενόμενος εν ταις δημοσίαις δαπάναις, κατασκευάσας μεγάλας οδούς ανά παν το κράτος (εν αίς και την από Βαγδατίου μέχρι Μέκκας οδόν των προσκυνητών) και σταθμούς και πανδοχεία τα λεγόμενα εν τη Ανατολή συνήθως Καραβανσαράια (136), έτι δε στήλας λιθίνας σημειούσας τας αποστάσεις. Ο Αλμαχαδί ήλθεν εις πόλεμον, καθά είδομεν, προς την αυτοκράτειραν Ειρήνην και υπέβαλεν αυτήν διά του υιού αυτού Αρούν-αλ-ρασίτ εις φόρου απότισιν. Τον Αλμαχαδί τελευτήσαντα τω 785 διεδέξατο ο υιός αυτού Αρούν-αλ-ρασίτ, ήτοι Αρούν (Ααρών) ο Δίκαιος, διότι ήτο πεφημισμένος διά την επιμέλειαν αυτού περί απονομής εν τω κράτει αυστηράς δικαιοσύνης. Η κυβέρνησις του Αββασίδου τούτου χαλίφου, όστις ενίκησε και εταπείνωσε τον Έλληνα αυτοκράτορα Νικηφόρον Α', τον διάδοχον της Ειρήνης, και συνήψε σχέσεις φιλικάς προς τον βασιλέα των Φράγκων Κάρολον τον Μέγαν (ίδε σελ. 145), θεωρείται το λαμπρότατον σημείον της δυνάμεως και δόξης του χαλιφικού κράτους των Αββασιδών.

3. Ο χρυσούς αιών του Αραβικού πολιτισμού.

{178} Ο Αρούν μεθ’ όλην την επί συνέσει φήμην αυτού διέπραξε το λάθος να διανείμη το κράτος μεταξύ των τριών υιών αυτού, του πρεσβυτάτου Αμίν έχοντος ως χαλίφου την υπερτάτην κυριαρχίαν επί των δύο άλλων. Αλλ’ εντεύθεν προέκυψαν μετά τον θάνατον του Αρούν εμφύλιοι πόλεμοι, εν οίς εφονεύθη ο Αμίν (813), και ο Μαμούν, ο δεύτερος των αδελφών, έμεινε μόνος κύριος του κράτους, άρξας μέχρι του 833. Ο Μαμούν, όστις περιήλθεν εις εχθρικάς τε και φιλικάς σχέσεις προς τον Έλληνα αυτοκράτορα Θεόφιλον, δεξάμενος παρ’ αυτού μεγαλοπρεπή πρεσβείαν, εφημίσθη διά την μεγάλην προς τα γράμματα και τας επιστήμας αγάπην. Επί του Μαμούν μεγίστην έλαβεν επίδοσιν εν τω Αραβικώ κράτει η από του Μανσούρ αρξαμένη και επί του Μαχαδί και του Αρούν-αλ-ρασίτ προαχθείσα θεραπεία της ποιήσεως, των γραμμάτων και των επιστημών. Ιδίως δε εκαλλιεργήθησαν λαμπρώς η σπουδή της Χρονογραφικής ιστορίας, της Φιλοσοφίας της Αριστοτελικής (της Λογικής, ή της διαλεκτικής, ίδε σελ. 175, εφαρμοζομένης εις την μετά των θεμελιωδών αρχών της μωαμεθανικής θρησκείας συνδυαζομένην φιλοσοφίαν), της Θεολογίας της μωαμεθανικής, της Νομικής, της Ιατρικής, της Γεωγραφίας, των Μαθηματικών και της Αστρονομίας. Και επ’ αυτού μετεφράσθησαν εκ του Ελληνικού εις το Αραβικόν συγγράμματα των αρχαίων Ελλήνων ιατρών Ιπποκράτους και Γαληνού· μετεφράσθησαν δ’ επίσης η Γεωμετρία του Ευκλείδου και η Γεωγραφία του Πτολεμαίου. Λέγεται μάλιστα ότι ο Μαμούν έν τινι προς τον Έλληνα αυτοκράτορα συνθήκη ειρήνης ως όρον κυριώτατον προέτεινε την εις αυτόν παράδοσιν εκατοντάδων τινών αντιγράφων του Αριστοτέλους και άλλων Ελλήνων συγγραφέων. Τον Μαμούν αποθανόντα τω 833 διεδέξατο ο αδελφός αυτού Αλμουτασσέμ (833- 842), ο τελευταίος των μεγάλων χαλιφών του Αββασιδικού οίκου, σύγχρονος του αυτοκράτορος Θεοφίλου, προς όν ήλθεν εις μέγαν πόλεμον (836), εν ώ κατ’ αρχάς ηττήθη, είτα δε εγένετο νικητής. Μετά τον Αλμουτασσέμ άρχεται η παρακμή του κράτους των Αββασιδών χαλιφών και καθόλου της Αραβικής δυνάμεως ως και της Αραβικής φυλής εν Ασία. Η δύναμις και το κράτος του Μωαμεθανισμού μεταβαίνουσιν εν Ασία κατά μικρόν εις άλλας φυλάς Ασιατικάς, εις την Περσικήν και προ πάντων εις την Τουρκικήν, αίτινες νέαν δίδουσι ζωήν και δύναμιν εις το Ισλάμ. Αλλά, μεχρισού επέλθη αυτή η μεταβολή και μετάστασις δυνάμεως, εμεσολάβησε χρονική περίοδος εξασθενώσασα το Ισλάμ εν Ασία, καθ’ ήν μεγαλουργοί αυτοκράτορες Έλληνες κατώρθωσαν επί τινα χρόνον ν’ ανυψώσωσιν εν Ασία την δύναμιν του χριστιανικού Ελληνισμού. Αλλά ταύτα θέλομεν αφηγηθή εν τη ιστορία τη Βυζαντιακή, εις ήν επανερχόμεθα, αφού είπωμεν ελάχιστα τινα και περί, του εν Ισπανία χαλιφικού κράτους των Ουμμεϊαδών.

4. Το εν Ισπανία κράτος των Ουμμεϊαδών χαλιφών.

Ο μόνος εκ της σφαγής του οίκου των Ουμμεϊαδών διασωθείς Ουμμεϊάδης Αβδουραχμάν μετά πλείστας περιπετείας ίδρυσε, καθώς είπομεν, εν Ισπανία κράτος χαλιφικόν νέον (759). Ο Αβδουραχμάν Α′ (άρξας από 759 μέχρι 788) είναι γνωστός εν τη Ευρωπαϊκή ιστορία της Δύσεως ιδίως ένεκα του κατ′ αυτού πολέμου του Καρόλου του Μεγάλου (788), νικήσαντος αυτόν και αφαιρέσαντος την μεταξύ των Πυρηναίων και του Ίβηρος ποταμού Ισπανικήν χώραν, ήν προσέθηκεν εις το μέγα Φραγκικόν αυτού κράτος. Ο χαλίφης ούτος κατέστησε πρωτεύουσαν του κράτους αυτού την Κορδούβαν, ένθα έκτισε και την περίφημον ακρόπολιν και παλάτιον αυτού, το γνωστόν υπό το όνομα Αλκαζάρ.

Εκ των διαδόχων του Αβδουραχμάν Α′ άξιοι μνείας είναι ο Χακήμ Α′ (796-822) ένεκα της προστασίας, ήν έδωκεν εν τω κράτει αυτού εις τα γράμματα, εις την μουσικήν και εις την ποίησιν. Ο χαλίφης δε ούτος κατήρτισε πρώτος στόλον μέγαν εν τη Δυτική Μεσογείω τεταγμένον υπό αρχηγόν, καλούμενον, ως συνήθως παρά τοις Άραψιν, Αμιρ-αλμά, ήτοι Κύριον επί των υδάτων, οπόθεν εδημιουργήθη κατά παραφθοράν το κοινόν παρά πάσι τοις Ευρωπαίοις και εν πάσαις ταις Ευρωπαϊκαίς γλώσσαις όνομα amiral (Γαλλ., ή admiral Γερμαν., μετά των συνθέτων και παραγώγων αυτού, vice-amiral, contre-amiral, amirauté). Συγχρόνως δε ανεπτύχθη κατά τους χρόνους τούτους και η πειρατεία η Αραβοϊσπανική. Επί του υιού και διαδόχου του Χακήμ Αβδουρραχμάν Β′ έτι μάλλον ανεπτύχθη η πειρατεία αύτη, πειραταί δε εξ Ανδαλουσίας της Ισπανίας ορμώμενοι αφήρεσαν τω 823 από του Ελληνικού κράτους την Κρήτην. Ο χαλίφης ούτος συνήψε σχέσεις προς τον Έλληνα αυτοκράτορα Θεόφιλον, δεξάμενος πρεσβείαν αυτού και πέμψας και αυτός πρεσβείαν εις Κωνσταντινούπολιν. Αλλ′ αι διαπραγματεύσεις αι γενόμεναι τότε μεταξύ των δύο ηγεμόνων προς συνομολόγησιν συμμαχίας εναντίον του Αββασίδου χαλίφου έμειναν άνευ αποτελέσματος.

{180} Και ο Αβδουραχμάν εθεράπευσε μεγαλοπρεπώς εν τω κράτει αυτού τα γράμματα, την μουσικήν και την ποιητικήν. Εκ δε των μετά τον χαλίφην τούτον ανελθόντων εις τον θρόνον της Κορδούβης χαλιφών επισημότατος είναι ο Αβδουρραχμάν Γ′ (912-961). Επί τούτου το εν Ισπανία κράτος των Ουμμεϊαδών εξίκετο εις το ύψιστον σημείον της εξωτερικής δυνάμεως και της εσωτερικής ακμής και πολιτισμού. Ο χαλίφης ούτος συνήψε σχέσεις προς το Ελληνικόν κράτος, ένθα εβασίλευεν ο Κων-

σταντίνος Ζ′ ο Πορφυρογέννητος, δεξάμενος πρεσβείαν Ελληνικήν εν Κορδούβη και πέμψας εις Κωνσταντινούπολιν και αυτός πρέσβεις, ανταλλάξας δε ομοίας πρεσβείας και προς τον ισχυρόν βασιλέα των Γερμανών Όθωνα Α′. Τον Αβδουραχμάν Γ′ τελευτήσαντα τω 961 διεδέξατο ο υιός αυτού Χακήμ Β′ (961-976), όστις εκτήσατο μεγίστην δόξαν εν τη ιστορία, διότι μετ′ αγάπης αφωσιώθη προς την εν τω κράτει αυτού καλλιέργειαν της ποιήσεως, των γραμμάτων και των επιστημών. Ο χαλίφης ούτος εποιήσατο τεραστίας δαπάνας εκ των πόρων του κράτους, ίνα καταρτίση εν Κορδούβη βιβλιοθήκην μοναδικήν εν τω τότε κόσμω διά τε το πλήθος των εν αυτώ 600 χιλ. τόμων και διά το σπάνιον και πολύτιμον των εκ πασών των χωρών της Ανατολής μετά μεγίστης επιμελείας συλλεγέντων βιβλίων (137). Μετά τον Χακίμ Β′ το κράτος των Ουμμεϊαδών ήρξατο να παρακμάζη στρατιωτικώς προ πάντων ένεκα της διηνεκούς επιδόσεως των εν ταις βορείοις χώραις της Ιβηρικής χερσονήσου μικρών χριστιανικών κρατών, Λεώνος, Ναβάρρας, Καστιλίας, Αραγωνίας, εις ά κατά τον επόμενον (11) αιώνα προσετέθη και το της Πορτογαλλίας. Από του 11 αιώνος η ιστορία της Ισπανίας περιστρέφεται περί τους αδιαλείπτους πολέμους των χριστιανικών κρατών εναντίον των Αράβων, οίτινες απωθούμενοι διηνεκώς κατά μικρόν περιωρίσθησαν εις τα νότια της χερσονήσου, ένθα τα λείψανα αυτών διατηρηθέντα μέχρι του τέλους του 15 αιώνος εξεβλήθησαν τότε ολοσχερώς υπό της ηνωμένης μεγάλης χριστιανικής Ισπανίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΟΥ 9 ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΟΥ 11 Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

1. Το από του Νικηφόρου Α′ μέχρι του Λέοντος Ε′ (803-813 μ. Χ.).

Ο μετά την καθαίρεσιν της Ειρήνης ανελθών εις τον θρόνον Νικηφόρος Α′ ήτο μεν ανήρ δραστήριος και ρέκτης [138], και ως πρώην υπουργός των Οικονομικών επεμελήθη καλώς της διευθετήσεως των οικονομικών του Κράτους, αλλ′ ένεκα της μεγάλης αυτού αυστηρότητος περί την διαρρύθμισιν των οικονομικών και ιδίως διότι εξέτεινε τας υπέρ του κράτους οικονομικάς μεταρρυθμίσεις και επί τα τέως αφορολόγητα, εκκλησιαστικά και ιδίως μοναστηριακά κτήματα, εξήγειρε πολλήν καθ′ εαυτού κατακραυγήν του Κλήρου. Υπήρξε δε ατυχής και εν ταις εν Ασία και Ευρώπη πολεμικαίς αυτού επιχειρήσεσι. Και εν Ασία μεν θελήσας να απαλλαγή του επονειδίστου φόρου, εις όν είχεν υποβληθή το κράτος επί της Ειρήνης υπό του Αββασίδου χαλίφου Αλμαχαδί (σ. 130), και διά τούτο περιελθών εις πόλεμον προς τον υιόν και διάδοχον του Αλμαχαδί περιώνυμον χαλίφην Αρούν-αλ-ρασίτ έπαθεν ήττας δεινάς, και υπεβλήθη (808) εις νέους έτι ταπεινωτικωτέρους όρους ειρήνης. Αλλ′ ο κατ′ ευτυχή σύμπτωσιν μετ′ ολίγον επελθών θάνατος του Αρούν (809) και οι επακολουθήσαντες τω θανάτω αυτού μεταξύ των υιών εμφύλιοι περί της διανομής του κράτους πόλεμοι (σελ. 178) απήλλαξαν το Ελληνικόν κράτος της εκπληρώσεως των ταπεινωτικών όρων της ειρήνης.

Ατυχέστατος υπήρξε και ο κατά Βουλγάρων εν Ευρώπη πόλεμος, όν επεχείρησεν ο Νικηφόρος τω 810. Αλλά προ του πολέμου τούτου έχομεν ν′ αναγράψωμεν γεγονός τι ευτυχές της βασιλείας του Νικηφόρου Α′ επελθόν εν Πελοποννήσω τω 807. Κατά το έτος τούτο οι εν Πελοποννήσω, εν Αχαΐα δηλονότι και Αρκαδία Σλαύοι, επαναστάντες κατά των Ελλήνων επετέθησαν κατά των Πατρών και επολιόρκησαν στενώς την λίαν ανθηράν τότε ταύτην πόλιν της Πελοποννήσου. Μάτην οι πολιορκούμενοι κάτοικοι των Πατρών προσεδόκων βοήθειαν από της Κορίνθου, ένθα ήδρευεν ο στρατηγός της Πελοποννήσου, ήτοι ο στρατιωτικός και πολιτικός διοικητής της χερσονήσου. Αλλά κατά την κρίσιμον ταύτην στιγμήν διαδοθείσης, ένεκα τυχαίου γεγονότος, της φήμης ότι επήρχετο στρατός προς ελευθέρωσιν των πολιορκουμένων, τοσούτου επληρώθησαν θάρρους οι πολιορκούμενοι Πατρείς, ώστε ποιησάμενοι έξοδον κατετρόπωσαν τους βαρβάρους και τοσούτον όλεθρον επήνεγκον αυτοίς, ώστε επήλθεν έκτοτε η οριστική εν Πελοποννήσω καταστροφή των Σλαύων. Τούτων οι κατά Πατρών επελθόντες, όσοι εξ αυτών επέζησαν τη μεγάλη καταστροφή, εγένοντο δούλοι του Αγίου Ανδρέου του πολιούχου της πόλεως, ήτοι της Μητροπόλεως των Πατρών διότι, ότε μετά το γεγονός εγνώσθη ότι δεν ήτο αληθής η φήμη η περί αφίξεως

βοηθείας από Κορίνθου, το θαύμα της απροσδοκήτου νίκης απεδόθη εις την βοήθειαν του Αγίου Ανδρέου. Το γεγονός τούτο μαρτυρεί προς τοις άλλοις πόσον αβάσιμα ήσαν τα λεχθέντα υπό του Φαλλμεράυερ περί της εντελούς, υπό των Σλαύων εξολοθρεύσεως των Ελλήνων της Πελοποννήσου, αφού το ιστορηθέν γεγονός μαρτυρεί ότι οι Σλαύοι ήσαν υπήκοοι των Ελλήνων και ότι επαναστάντες κατά τούτων έπαθον καταστροφήν υπό των κατοίκων μιας μόνης πόλεως εξαφανίσασαν σχεδόν το όνομα αυτών από της Πελοποννήσου. Ολίγιστα λείψανα Σλαύων διετηρήθησαν έτι έν τισι ορειναίς χώραις και ιδίως περί τον Ταΰγετον, απορροφηθέντα και ταύτα βραδύτερον υπό του Ελληνισμού, αφού προσήλθον εις τον Χριστιανισμόν.

Ηγεμών των Βουλγάρων, οίτινες είχον λίαν αποθρασυνθή εκ των κατά του στρατού της βασιλίσσης Ειρήνης επιτυχιών, ήτο νυν ο Κρούμμος. Κατά τούτου επήλθεν ο Νικηφόρος και επιτυχώς πολεμήσας εν αρχή, αφού υπερβάς τον Αίμον εισεχώρησεν εις τα ένδον της χώρας, ευρέθη αίφνης περικεκυκλωμένος υπό των εν τοις δάσεσιν ελλοχευόντων πολυπληθών Βουλγαρικών στιφών. Μετ’ απεγνωσμένης ανδρείας ηγωνίσθησαν νυν ο βασιλεύς και οι περί αυτόν, αλλά κατεστράφησαν ολοσχερώς, εφονεύθη δε και αυτός ο Νικηφόρος (811). Ο των Βουλγάρων ηγεμών, ότε ο νεκρός του Νικηφόρου ευρέθη υπό τούτων, απέκοψε την κεφαλήν του νεκρού και κατ’ έθιμον βαρβαρώτατον των βαρβάρων νικητών μετεποίησε το κρανίον εις ιδιαίτερον αυτού ποτήριον. Μετά την φοβεράν ταύτην καταστροφήν, ήν έπαθεν ο Ελληνικός στρατός εν Βουλγαρία, οι Βούλγαροι υπερβάντες υπό τον Κρούμμον τον Αίμον εξεχύθησαν εις την Θράκην και προυχώρησαν λεηλατούντες και τα πάντα καταστρέφοντες προς την Αδριανούπολιν, καθ’ όν χρόνον ήριζον περί της αυτοκρατορικής αρχής ο Σταυράκιος ο υιός του Νικηφόρου και ο επί θυγατρός γαμβρός τούτου Μιχαήλ ο Ραγγαβέ. Τέλος υπερίσχυσεν ο Μιχαήλ, αφού ο Σταυράκιος μετά δίμηνον βασιλείαν έλαβε το μοναχικόν σχήμα και απήλθεν εις μοναστήριον. Αλλ’ ο Μιχαήλ Α’ έδειξε τοσαύτην αδράνειαν, ώστε οι Βούλγαροι μετά νέαν περί την Αδριανούπολιν νίκην επολιόρκησαν την πόλιν ταύτην, επήρχοντο δε συγχρόνως και κατά της Κωνσταντινουπόλεως, ένθα κατέφυγεν ο Μιχαήλ μετά των λειψάνων του ηττηθέντος στρατού. Εις τοιαύτην δε προελθόντων των πραγμάτων κατάστασιν και κινδυνευούσης αυτής της πρωτευούσης και μετ’ αυτής άπαντος του κράτους, τρεις γενναίοι αρχηγοί του στρατού, Λέων ο Αρμένιος καλούμενος, διότι κατήγετο εξ Αρμενίων προγόνων, Μιχαήλ ο Παφλαγών ή Φρυξ και Θωμάς ο Καππαδόκης, συνεφώνησαν να σώσωσι το κράτος καθαιρούντες τον Μιχαήλ και αναβιβάζοντες εις την βασιλικήν αρχήν ένα εξ εαυτών. Έλαβε δε τον θρόνον τότε διά της συμφωνίας ταύτης ο Λέων Ε’ (813-820), του Μιχαήλ Α’ λαβόντος το μοναχικόν σχήμα.

Καθ’ όν χρόνον ο Λέων Ε’ ανήλθεν εις τον θρόνον, ο Κρούμμος και οι Βούλγαροι ευρίσκοντο ήδη προ των τειχών της Κωνσταντινουπόλεως ένθα ο Κρούμμος ετέλει τας βαρβάρους, μετ’ ανθρωποθυσίας συνδεομένας τελετάς αυτού. Αλλ’ η υπό των Βουλ-

γάρων πολιορκουμένη πόλις κατά θάλασσαν ελευθέραν έχουσα την συγκοινωνίαν δεν ηπόρει των επιτηδείων, τουναντίον δε οι Βούλγαροι, ενσκήψαντος κατά το έτος εκείνο, (813-814) βαρέος χειμώνος, υποφέροντες υπ' απορίας τροφών διεσκεδάσθησαν (139) προς εύρεσιν τροφής εις τας πέριξ της πόλεως κώμας και κωμοπόλεις, ας είχον ερημώσει προ μικρού. Εν τω μεταξύ ο Λέων ενισχύσας τον στρατόν αυτού εκ θαλάσσης εποιήσατο έξοδον εκ της πόλεως και καταδιώκων τα διεσκεδασμένα Βουλγαρικά στίφη επήνεγκεν αυτοίς (13 Απριλίου 814) φοβερωτάτην καταστροφήν παρά την Μεσημβρίαν. Η μάχη αρξαμένη από απροσδοκήτου εναντίον του στρατοπέδου του Κρούμμου νυκτερινής επιθέσεως ταχέως μετεβλήθη εις σφαγήν φοβεράν, καθ' ήν επληγώθη και ο Κρούμμος και απέθανε μετ' ολίγον εκ των πληγών. Έκτοτε οι Βούλγαροι επί 70 περίπου έτη απέσχον πάσης εις το κράτος επιδρομής και το όνομα της Μεσημβρίας κατέλιπεν αυτοίς μνήμην εξεγείρουσαν φρίκην.

Ο Λέων, ο τοσούτον γενναίος δειχθείς εν πολέμοις, εφάνη και εν τη εσωτερική διοικήσει του κράτους ικανώτατος, αντιληπτικώτατος ων καθόλου των πραγμάτων της κυβερνήσεως και ιδίως επιμεληθείς μετά ζήλου της δικαιοσύνης. Αλλ' ατυχώς ανακινήσας αύθις, κατ' απαίτησιν του στρατού το ζήτημα των εικόνων εναντίον των υπό της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου θεσπισθέντων περιεπλάκη εις νέας έριδας εκκλησιαστικάς προς τον κλήρον και ιδίως προς τους μοναχούς, ών μέγας αντιπρόσωπος ήτο τότε ο της εν Κωνσταντινουπόλει μονής του Στουδίου ηγούμενος Θεόδωρος ο Στουδίτης. Η τοιαύτη πολιτική του βασιλέως πολλάς εξήγειρε κατ' αυτού δυσαρεσκείας. Ταύτας δε επωφεληθείς ο μνημονευθείς Μιχαήλ ο στρατηγός, όστις ήτο δυσηρεστημένος κατά του Λέοντος, διότι δεν μετέσχε της εξουσίας καθ' ό μέτρον ηξίου, συνώμοσε μετ' άλλων εναντίον του βασιλέως. Η συνωμοσία απεκαλύφθη και οι συνωμόται συνελήφθησαν και έμελλον να φονευθώσιν. Αλλ' αναβληθείσης της εκτελέσεως του θανάτου αυτών, ένεκα της παρεμπιπτούσης εορτής της Χριστού Γεννήσεως, οι μήπω συλληφθέντες εκ των συνωμοτών ακριβώς την ημέραν της μεγάλης εορτής εισέδυσαν, μετεσχηματισμένοι εις ιερείς, εις τον ναόν των ανακτόρων και εφόνευσαν εκεί τον βασιλέα, καθ' ήν ώραν έψαλλεν επί του θρόνου τας Καταβασίας λεγομένας ωδάς της Εορτής (25 Δεκεμβρίου 820).

Οι συνωμόται ώρμησαν ευθύς μετά τον φόνον εις τας φυλακάς και ελευθερώσαντες τον Μιχαήλ ήγαγον αυτόν εις τον Ιππόδρομον και ανηγόρευσαν βασιλέα.

2. Μιχαήλ Β′ ο Τραυλός (820-829 μ. Χ.).

Ο Μιχαήλ Β′ ο επικαλούμενος Τραυλός ήτο μεν γενναίος στρατηγός και ανήρ νοήμων, αλλ′ εστερείτο πάσης υψηλοτέρας ηθικής φρονήσεως. Εν τω ζητήματι των εικόνων ο βασιλεύς ούτος, ουχί εκ πεποιθήσεως, διότι ούτε πεποιθήσεις είχε θρησκευτικάς ούτ′ ευσεβής ήτο, αλλ′ υπό πολιτικών αγόμενος υπολογισμών ιδιοτελών, εκήρυξε τοις υπηκόοις ελευθερίαν συνειδήσεως ως προς το ζήτημα της προσκυνήσεως των εικόνων και ανεκάλεσεν από της εξορίας τον υπό του Λέοντος Ε′ εξορισθέντα Θεόδωρον τον Στουδίτην. Αλλά και ούτω θρησκευτική ειρήνη εντελής δεν επήλθεν εν τω κράτει επί της βασιλείας του Μιχαήλ Β′. Επί της βασιλείας ταύτης ενέσκηψεν εις το κράτος και η μεγάλη συμφορά του εμφυλίου πολέμου, όν ήγειρε κατά του Μιχαήλ Β′ ο προμνημονευθείς Θωμάς. Ούτος μετά τον θάνατον του Λέοντος Ε′ θέλων να καταλάβη την αρχήν εστασίασε κατά του Μιχαήλ, και απελθών εις το κράτος του Αββασίδου χαλίφου (Μαμούν) και λαβών παρ′ αυτού βοηθείας, στεφθείς δε βασιλεύς υπό του πατριάρχου Αλεξανδρείας του διατελούντος υπό το κράτος του Χαλίφου, και πολλάς επαρχίας του Ελληνικού κράτους προσαγαγών εις εαυτόν, εστράτευσεν εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως μετά στόλου και στρατού. Αλλ′ ο Μιχαήλ υποστηριζόμενος υπό των κατοίκων της βασιλευούσης πόλεως αντέστη ισχυρώς και κατέστρεψε τον στόλον, είτα δε και κατά γην τον στρατόν του Θωμά τον αποβάντα εις τα πέριξ της Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος δε συλληφθείς και ο Θωμάς εφονεύθη υπό του Μιχαήλ διά φρικτών βασάνων. Και ούτω μεν ετέθη τέρμα εις τον εμφύλιον πόλεμον τον διαρκέσαντα τρία έτη και τοσαύτας συμφοράς επενεγκόντα εις το κράτος. {185} Αλλά τα έμμεσα του πολέμου τούτου αποτελέσματα απέβησαν ολεθριώτερα εις το κράτος, εις την χριστιανικήν θρησκείαν και εις το έθνος το Ελληνικόν· διότι διαρκούντος του πολέμου τούτου οι Άραβες της βορείου Αφρικής επωφελούμενοι την αμηχανίαν, εν ή ευρίσκετο η εν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις, επετέθησαν κατά της Σικελίας και κατέλαβον μέρος αυτής. Αλλά το δεινότατον ήτο ότι τότε πειρατικός στόλος Σαρακηνών ήτοι Αράβων εξ Ισπανίας πειρατών υπό τον αρχιπειρατήν Αβουχαφίζ κατέλαβε την μεγαλόνησον Κρήτην, αφεθείσαν υπό των εν Κωνσταντινουπόλει ανυπεράσπιστον, και ίδρυσεν εν αυτή πειρατικόν κράτος μωαμεθανικόν, διατηρηθέν εν τη νήσω επί 140 περίπου έτη, μη εξαρτώμενον μήτε από του εν Βαγδατίω Αββασίδου χαλίφου, μήτε από του εν Ισπανία Ουμμεϊάδου, αλλ′ αποτελούν καθ′ εαυτό ίδιον πειρατικόν κράτος. Ο Μιχαήλ Β′, εφ′ ού επήλθεν η μεγάλη αύτη συμφορά, ετελεύτησε τω 829.

3. Ο αυτοκράτωρ Θεόφιλος (829-842 μ. Χ.).

Ο Θεόφιλος ως βασιλεύς εκέκτητο ουκ ολίγα προτερήματα φυσικά τε και διά παιδεύσεως προσκτηθέντα. Ήτο φύσει νοήμων και συνετός, έτυχε δε και παιδεύσεως οπωσούν επιμελούς και πολυμερούς, φίλος ων ιδίως των καλών τεχνών, και μάλιστα της αρχιτεκτονικής και της μουσικής, δεν εστερείτο δε και ευγενείας τινός χαρακτήρος και φρονημάτων αλλ' εδείκνυεν ενίοτε και πολλήν ιδιοτροπίαν εν τοις έργοις αναμιμνήσκουσαν εν μέρει την κακοτροπίαν του Μιχαήλ Β'. Η τοιαύτη, δε ιδιοτροπία δεν εμφαίνεται μόνον εν τω δημοσίω, αλλά και εν τω ιδιωτικώ βίω του βασιλέως τούτου. Περίφημος ως προς τούτο είναι η ιστορία των σχέσεων αυτού προς την ωραίαν και πεπαιδευμένην Εικασίαν ή Κασσιανήν, η λαβούσα χαρακτήρα ηθικώς λίαν τραγικόν (140)· χαρακτηριστικόν δε και το θρυλούμενον περί του τρόπου, καθ' όν ετιμώρησε τους φονείς του Λέοντος Ε'. τους σώσαντας τον πατέρα αυτού από θανάτου βεβαίου και επικειμένου (141). Αλλά και εν ταις προς το Αραβικόν κράτος σχέσεσιν αυτού και εν τω πολέμω, όν επεχείρησεν εναντίον του χαλίφου Αλμουτασσέρ έδειξεν ο Θεόφιλος δυστροπίαν μεγάλην γενομένην αιτίαν ανηκέστων εις το κράτος συμφορών. Ενώ εν τη αρχή της βασιλείας αυτού συνήψε φιλικωτάτας σχέσεις προς τον χαλίφην Μαμούν πέμψας μεγαλοπρεπή πρεσβείαν εις την αυλήν του Βαγδατίου και διαπραγματεύσεις εγίνοντο προς συνομολόγησιν ειρήνης επισήμου και διαρκούς μεταξύ των δύο κρατών, μετά τον θάνατον του Μαμούν (834) επί του Αλμουτασσέμ διεκόπησαν αι φιλικαί σχέσεις και επήλθε πόλεμος μεταξύ των δύο κρατών (833-834). Κατ' αρχάς ο Θεόφιλος προήλασε νικητής μέχρι της Σωζοπέτρας, γενεθλίου πόλεως του χαλίφου, και κατέστρεψεν απηνώς την πόλιν ταύτη καθ' ολοκληρίαν παρά τας προς αυτόν γενομένας υπ' αυτού του Χαλίφου παρακλήσεις ίνα φεισθή της ιδιαιτέρας αυτού πατρίδος. Η τοιαύτη ασύνετος και ήκιστα μεγάθυμος διαγωγή του Θεοφίλου προς τον ηττηθέντα αντίπαλον προυκάλεσε νέον μέγαν πόλεμον θρησκευτικόν κηρυχθέντα υπό του Χαλίφου καθ' άπασαν την μωαμεθανικήν Ασίαν. Τρεις στρατιαί μέγισται μωαμεθανικαί εισέβαλον εις την Μικράν Ασίαν, η δε υπό τον Χαλίφην κυρία στρατιά επήλθε κατ' αυτής της Φρυγικής πόλεως Αμορίου ήτις ην η πόλις, εν ή είχε γεννηθή ο του Θεοφίλου πατήρ Μιχαήλ Β' ο Τραυλός και ής το όνομα ην σύνθημα εν τω πολέμω τούτω γεγραμμένον επί των ασπίδων πάντων των μωαμεθανών στρατιωτών. Το Αμόριο μετά γενναίαν αντίστασιν εκυριεύθη και έπαθε φοβεράν καταστροφήν, καθ' ήν πλην των σφαγέντων ηχμαλωτίσθησαν 30 χιλιάδες των κατοίκων (836). Ευτυχώς οι εσωτερικοί περισπασμοί του Αραβικού κράτους δεν επέτρεψαν εις τον Αλμουτασσέμ να εξακολουθήση μετά της αυτής ορμής τον κατά του Ελληνικού κράτους νικηφόρον και καταστρεπτικόν αυτού πόλεμον. Αι πολεμικαί πράξεις εξηκολούθησαν μέχρι του 840 άνευ μεγάλων καταστροφών. Ο Θεόφιλος δε καταληφθείς υπό μεγάλης ανίας και θλίψεως επί τη καταστροφή του Αμορίου προσεβλήθη έκτοτε υπό νόσου, ήτις μετά τινα έτη έθηκε τέρμα εις την ζωήν αυτού (842).

Τραχύτητα ιδιότροπον έδειξεν ο Θεόφιλος και εν τη εκκλησιαστική αυτού πολιτεία. Ο βασιλεύς ούτος, καίπερ ων φίλος των καλών τεχνών, εφάνη αμείλικτος πολέμιος της προσκυνήσεως των εικόνων, θεωρών ταύτην ως λατρείαν ειδώλων. Διά τούτο δε και απηνώς κατεδίωξε τους υπέρ των εικόνων αμυνομένους μοναχούς, ένα δε τούτων, τον Θεοφάνην, τολμήσαντα να ελέγξη τον βασιλέα δημοσία εν τω ναώ, ετιμώρησε διά στίξεως επί του προσώπου αυτού 28 στίχων ιαμβικών, δι’ ών και ηθικώς εστιγματίζετο ο ταλαίπωρος μοναχός ως όργανον πονηρού δαίμονος ταράττοντος την Εκκλησίαν.

Αλλά μεθ’ όλα ταύτα η του Θεοφίλου βασιλεία δεν υπήρξεν εσωτερικώς άδοξος, ιδίως ως προς την ανάπτυξιν και καλλιέργειαν της τέχνης και των γραμμάτων. Ως φίλος της τέχνης εκόσμησε την Κωνσταντινούπολιν διά λαμπρών πολυτελών αρχιτεκτονικών μνημείων. Από της βασιλείας δε του Θεοφίλου ήρξατο νέα περίοδος τελεσφόρου σπουδής και καλλιεργείας των γραμμάτων εν Κωνσταντινουπόλει, η εξακολουθήσασα αδιάλειπτος κατά τους επομένους αιώνας και αναδείξασα άνδρας περιωνύμους εν τη ιστορία των γραμμάτων. Αυτός ο Θεόφιλος έτυχε παιδεύσεως λαμπράς έχων διδάσκαλον ένα των αρίστων λογίων των χρόνων αυτού, τον πατριάρχην είτα επί της Θεοφίλου βασιλείας γενόμενον Ιωάννην τον Γραμματικόν. Επί του Θεοφίλου δε έζη εν Κωνσταντινουπόλει ο περιώνυμος μαθηματικός και φιλόσοφος Λέων. Επί του Θεοφίλου δε επαιδεύθη εν Κωνσταντινουπόλει ο εν τη ιστορία των γραμμάτων μεγαλώνυμος γενόμενος μετ’ ολίγον Φώτιος ο Πατριάρχης. Ο Θεόφιλος εδείχθη προς τούτοις και συνετός κυβερνήτης της δημοσίας οικονομίας, διότι, καίπερ πλείστα δαπανήσας χρήματα υπέρ της τέχνης, κατώρθωσεν όμως να καταλίπη το δημόσιον ταμείον πλουσιώτατον εις τους διαδόχους αυτού. Ετελεύτησε δε ο Θεόφιλος τω 842 μ. Χ.

4. Μιχαήλ Γ′ (842-867).

Ο διαδεξάμενος τον πατέρα αυτού Θεόφιλον Μιχαήλ Γ′ ήτο έτι ανήλικος και διά τούτο κατά τα πρώτα έτη της βασιλείας αυτού διετέλει υπό την κηδεμονίαν της μητρός αυτού Θεοδώρας, εχούσης συμβούλους τον αδελφόν αυτής Βάρδαν και άλλους επιφανείς άνδρας. Το πρώτον έργον της κυβερνήσεως της Θεοδώρας ήτο η αναστήλωσις των εικόνων γενομένη ειρηνικώς, συμφώνως προς τας περί προσκυνήσεως διατάξεις της Ζ′ Οικουμενικής Συνόδου του 787. Η ημέρα, καθ′ ήν δι′ εκκλησιαστικής τελετής επισήμου εγένετο η αναστήλωσις πρωτοστατούντος εκκλησιαστικώς του πατριάρχου Μεθοδίου (842), εκλήθη Κυριακή της Ορθοδοξίας (συμπεσούσα κατά το έτος 842 τη 19 Φεβρουαρίου) και ως τοιαύτη εορτάζεται η ημέρα αύτη, η πρώτη Κυριακή των Μεγάλων Νηστειών, διότι θεωρείται ημέρα οριστικής νίκης και θριάμβου της Εκκλησίας εναντίον ουχί απλώς της εικονομαχίας, αλλά και πάσης αιρέσεως και κακοδοξίας.

Γενόμενος ο Μιχαήλ Γ′ ενήλιξ έδειξε φύσιν φαύλην και μοχθηράν, έχουσαν πάσας τας κακίας του πάππου και τας ιδιοτροπίας του πατρός, ουδεμίαν δε των τούτων αρετών. Ήτο ηδυπαθής, άσωτος, ασεβής, εμπαίζων παν θείον και ανθρώπινον, ουδαμώς φροντίζων περί των συμφερόντων του κράτους και περιστοιχιζόμενος υπό φαυλοτάτων ανθρώπων εν τω ιδιωτικώ βίω, την δε όλην κυβέρνησιν του κράτους κατέλιπεν εις τον Βάρδαν. Ούτος και της αδελφής αυτού Θεοδώρας και των θυγατέρων αυτής την εν τοις ανακτόροις παρά τω Μιχαήλ παρουσίαν μη ανεχόμενος ενέκλεισεν αυτάς εις μοναστήριον ως μοναχάς, άρχων αυτός ως Καίσαρ, έχων μεν ούτω την προσωνυμίαν του δευτέρου μετά τον βασιλέα υπερτάτου άρχοντος του κράτους, ων δε πράγματι αυτός άρχων υπέρτατος. Και ήτο μεν ο Βάρδας ανήρ νοήμων και φίλος των γραμμάτων, αλλ′ ήτο ασεβής και ανήθικος εν τω ιδιωτικώ βίω, φαύλος δε και ασυνείδητος εν τω δημοσίω. Επί της κυβερνήσεως αυτού τα του κράτους είχον εξωτερικώς κάκιστα. {189} Η Σικελία, η κατά μέρος καταληφθείσα ήδη επί του Μιχαήλ Β′ υπό των Μωαμεθανών της Αφρικής (σ. 185), ολοσχερώς νυν κατεκτήθη υπό τούτων, απειλούντων εντεύθεν την Κάτω Ιταλίαν, ανήκουσαν έτι καθ′ ολοκληρίαν εις το Κράτος το Ελληνικόν. Στόλος δε πειρατικός Αραβικός έχων ορμητήριον την από 30 ετών μωαμεθανικήν πλέον ούσαν Κρήτην δεινάς επέφερε καταστροφάς κατά τας ακτάς του Αιγαίου πελάγους εις Ελληνικάς πόλεις και τας εν αυτή νήσους. Δεν έπαυον δε και αι εις Μικράν Ασίαν επιδρομαί των Αράβων· εάν δε δεν απέβαινον τοσούτο καταστρεπτικαί, τούτο προήρχετο εκ της αδυναμίας, εις ήν ήρξατο να περιέρχηται το κράτος των Αββασιδών χαλιφών μετά τον Αλμουτασσέμ. Εν Ευρώπη δε μόνον ο από της εν Μεσημβρία καταστροφής του 873 συνέχων τους Βουλγάρους φόβος δεν παρέδιδε τας επαρχίας του κράτους εις την διάκρισιν των Βουλγάρων. Επί του Μιχαήλ Γ′ δε ενεφανίσθησαν (865) έμπροσθεν της Κωνσταντινουπόλεως και νέοι από βορρά πολέμιοι οι

καλούμενοι Ρως ή Ρώσοι, πολλάκις έκτοτε πειρατικάς ποιησάμενοι επιδρομάς εναντίον της πρωτευούσης. Αλλά και οι Σέρβοι οι εγκατασταθέντες υπό του Ηρακλείου εν ταις Ιλλυρικαίς του κράτους χώραις και οι Δαλμάται απέπτυσαν κατά τους χρόνους τούτους πάσαν εις το κράτος υπακοήν. Εν μέσω δε της εσωτερικής και εξωτερικής αθλίας ταύτης καταστάσεως νέον εδημιούργησεν η φαυλότης του Βάρδα ζήτημα εσωτερικόν εκκλησιαστικόν την τε εσωτερικήν ειρήνην του κράτους και της Εκκλησίας διαταράξαν και διά των εντεύθεν παραχθεισών προς τον Πάπαν ερίδων παρασκευάσαν τον οριστικόν χωρισμόν των δύο Εκκλησιών.

5. Έριδες Εκκλησιαστικαί επί του Μιχαήλ Γ΄. Οι Πατριάρχαι Ιγνάτιος και Φώτιος.

Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και Πατριάρχης Οικουμενικός (142) επί του Μιχαήλ και του Βάρδα ήτο ο Ιγνάτιος, ανήρ αυστηρών ηθών και υπερηφάνου αριστοκρατικού χαρακτήρος, καταγόμενος εκ γένους βασιλικού, άτε ων υιός του βασιλέως Μιχαήλ Α΄ και εγγονός από θυγατρός (της Προκοπίας) του Νικηφόρου Α΄. Ο Ιγνάτιος γινώσκων τον ανήθικον βίον του Βάρδα, διατελούντος εν αθεμίτοις σχέσεσι προς την νύμφην αυτού, απεστέρησεν αυτόν δημοσία της μεταλήψεως των Αχράντων Μυστηρίων. Τούτο, ως εικός, παρώργισε τον καίσαρα Βάρδαν, όστις προέβη νυν εις την εν τω θρόνω τω Πατριαρχικώ αντικατάστασιν του Ιγνατίου διά του Φωτίου, ανδρός λογιωτάτου πάντων των συγχρόνων αυτού και συγγραφέως πολυμαθεστάτου και πολυγραφωτάτου. Ο Φώτιος δεν ήτο κληρικός, προήχθη δ΄ ευθύς από λαϊκού εις το υπέρτατον αξίωμα της Ιερωσύνης και εις τον Πατριαρχικόν θρόνον, διελθών εντός ολίγων ημερών πάσας τας βαθμίδας της χειροτονίας. Αλλ΄ η του Ιγνατίου από του Οικουμενικού θρόνου νόμιμος και οριστική απομάκρυνσις δεν ήτο κατορθωτή, ενόσω δεν παρητείτο αυτός ή δεν καθηρείτο υπό κανονικής Συνόδου αρχιερέων. Αλλ΄ ούτε το πρώτον εγίνετο ούτε το δεύτερον. Ο δε Βάρδας προς εκτέλεσιν του βουλεύματος αυτού προέβη εις την αυθαίρετον χρήσιν υλικής βίας, εξορίσας τον Ιγνάτιον εις τι εν τη Προποντίδι έρημον νησίδιον και καταδιώκων πάντας τους μένοντας πιστούς εις τον Ιγνάτιον κληρικούς. Αλλά τούτο επήνεγκε δεινάς ταραχάς εν Κωνσταντινουπόλει, ένθα μεγάλη μερίς κλήρου και λαού απεκήρυττον τον Φώτων και ως πατριάρχην νόμιμον ανεγνώριζον τον εξόριστον Ιγνάτιον. Προς τούτοις οι περί τον Ιγνάτιον επεκαλέσαντο νυν και την υπέρ αυτών επέμβασιν του τότε πάπα Ρώμης Νικολάου Α΄. Η τοιαύτη υπό μερίδος του εν Κωνσταντινουπόλει κλήρου επίκλησις της διαιτησίας του Πάπα εγένετο ακριβώς καθ΄ όν χρόνον η παπική εξουσία είχεν ανέλθει εν τη Δύσει εις μεγάλην περιωπήν ηθικήν και μεγίστην εκέκτητο δύναμιν ηθικήν αξιούσα να δικάζη και δικάζουσα μάλιστα έριδας μεταξύ ηγεμόνων ως υπέρτατος άρχων και διαιτητής του χριστιανικού κόσμου (σελ. 148). Ο Νικόλαος Α΄ λοιπόν εθεώρησε νυν την περίστασιν κατάλληλον ίνα επεκτείνη την δύναμιν αυτού και επί την Ανατολήν. Και εν αρχή μεν απεδοκίμασε σφοδρώς τα κατά Ιγνατίου γενόμενα εν Κωνσταντινουπόλει, αλλ΄ είτα δελεασθείς υπό τινων ελπίδων συνήνεσεν εις την σύγκλησιν Οικουμενικής Συνόδου προς λύσιν της έριδος. Η Σύνοδος αύτη συνήλθεν εν Κωνσταντινουπόλει τω 861 και συναινούντων και των εν αυτή παρισταμένων ληγάτων, ήτοι απεσταλμένων του Πάπα, καθήρεσε τον Ιγνάτιον και επεκύρωσε την εκλογήν του Φωτίου. Αλλ΄ ο πάπας ψευσθείς των ελπίδων αυτού (143), συγκαλέσας ιδίαν τοπικήν Σύνοδον εν Ρώμη, κατεδίκασε την τ΄ εν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον και τους ιδίους αυτού επι-

τρόπους ως υπερβάντας τα όρια της δοθείσης αυτοίς εντολής, αφώρισε δε και τον Φώτιον. Αλλά και ο Φώτιος μετ' ολίγον (τω 867) απέστειλεν εγκύκλιον εις όλας τας Εκκλησίας της Ανατολής, εν ή δεινώς εμέμφετο την πολιτείαν και τας πράξεις του επισκόπου Ρώμης, καταγγέλλων προς τοις άλλοις την παπικήν Εκκλησίαν και επί καινοτομία αιρετική γενομένη εν τω Συμβόλω της πίστεως (144). Σύνοδος δε οικουμενική συνελθούσα τω αυτώ έτει κατεδίκασε και ανεθεμάτισε τον πάπαν. Αλλά τω αυτώ έτει, καθ' ό ταύτα εποίει ο Φώτιος, ο υπό του Μιχαήλ μετά τον υπ' αυτού γενόμενον φόνον του καίσαρος Βάρδα εις το αξίωμα τούτο υψωθείς πρώην ιπποκόμος αυτού Βασίλειος ο Μακεδών φονεύσας αυτόν ανήλθεν εις τον θρόνον γενόμενος ιδρυτής νέας βασιλικής δυναστείας, της Μακεδονικής καλουμένης. Ο Βασίλειος ευθύς μετά την εις τον θρόνον άνοδον κατέπαυσε τας εκκλησιαστικάς έριδας και επανήγαγε παροδικώς και την προς τον Πάπαν ειρήνην ανακαλέσας από της εξορίας τον Ιγνάτιον και αποκαταστήσας αυτόν εις τον θρόνον τον πατριαρχικόν, εξορίσας δε τον Φώτιον και είτα διά Συνόδου Οικουμενικής, επέτυχε την επικύρωσιν των γενομένων (869)· ο δε Ιγνάτιος έμεινεν επί του θρόνου εν ειρήνη μέχρι του θανάτου (879). Ότε δε πάλιν ο Βασίλειος επανήγαγεν εις τον θρόνον τον Φώτιον, Σύνοδος Οικουμενική συνελθούσα, εις ήν παρίστατο και Επίτροπος του Πάπα, επεκύρωσε την του Φωτίου ανάρρησιν (145).

Ούτω τα γεγονότα ταύτα τα περί τον Ιγνάτιον και Φώτιον δεν επήνεγκον οριστικόν σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών· αλλ' η του Φωτίου σθεναρά προς την παπικήν Εκκλησίαν πολιτεία συνετέλεσεν εις τον βαθύτερον χωρισμόν των δύο Εκκλησιών. Ως δε είπομεν εν τοις έμπροσθεν (σ. 148), ο μεταξύ Ανατολής και Δύσεως χωρισμός προήρχετο εκ γενικωτέρων ιστορικών αιτίων, εις ά νυν προσετέθησαν και οι λόγοι οι θρησκευτικοί, οι επιτείναντες την διάστασιν και επενεγκόντες μετά τινα χρόνον το οριστικόν μεταξύ των δύο Εκκλησιών σχίσμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Βασίλειος Α′ ο Μακεδών.

Ο Βασίλειος Α′ κατήγετο από Θράκης, εκλήθη δε Μακεδών, διότι εγεννήθη εκ του τμήματος εκείνου της Θράκης, όπερ υπήγετο εις το Θέμα (ήτοι την διοικητικήν περιφέρειαν) το καλούμενον Μακεδονικόν (146). Ήτο καταγωγής ασήμου (147), προήχθη δε εν τη υπηρεσία του Μιχαήλ Γ′, ού ήτο εν αρχή απλούς ιπποκόμος, ων και απαίδευτος· ανήλθε δε εις τον θρόνον διά φόνου. Αλλ′ είχε φυσικάς αρετάς και νοημοσύνην μεγάλην, ής παρέσχε δείγμα αφ′ ού χρόνου ανήλθεν εις το αξίωμα του καίσαρος. Βασιλεύς δε γενόμενος έτι μάλλον εξηυγενίσθη εν τη αρχή, και έδειξεν ουχί μόνον σύνεσιν κυβερνητικήν, αλλά και άλλας αρετάς αληθώς βασιλικάς. Αφού δε κατέπαυσε ταχέως τας εκκλησιαστικάς έριδας και την προς τον Πάπαν ρήξιν, καθ′ όν τρόπον αφηγήθημεν, έστρεφε την προσοχήν αυτού επί την εσωτερικήν διοίκησιν και την εξωτερικήν άμυναν του κράτους. Και εσωτερικώς μεν εβελτίωσε την διοίκησιν και ηνώρθωσε τα επί του Μιχαήλ Γ′ εις αθλιωτάτην κατάστασιν περιελθόντα οικονομικά του κράτους, είτα δε παρασκευάσας κατά το ενόν [148] την στρατιωτικήν και ναυτικήν δύναμιν του κράτους, διά του στόλου και του αξιωτάτου ναυάρχου Ωορύφα έθηκε τέρμα εις την εν τω Αιγαίω πελάγει και εν πάσαις ταις Ελληνικαίς θαλάσσαις επικρατούσαν πειρατείαν των Σαρακηνών, αποκαταστήσας συγχρόνως και εν ταις ακταίς του Αδρίου εν Δαλματία την κυριαρχίαν του κράτους, και επανήγαγε τους Σέρβους υπό το κράτος αυτού ενεργήσας και την μεταξύ αυτών διάδοσιν του Χριστιανισμού. Ακολούθως εστράτευσεν εις Ασίαν εναντίον των Αράβων και αράμενος κατ′ αυτών νίκην μεγάλην και περιφανή εν τη παρά την Μελιτηνήν επί των όχθων του Ευφράτου μάχη, ανεκτήσατο άπασαν σχεδόν την Μικράν Ασίαν και εξησφάλισεν αυτήν εναντίον των Αραβικών επιδρομών.

{193} Ο Βασίλειος Α′ εξέδωκε και νομοθεσίαν Ελληνιστί, τον λεγόμενον «Πρόχειρον νόμον» (τω 870), την «Ανακάθαρσιν των νόμων» (τω 884) και την «Επαναγωγή του νόμου» (τω 885), δι′ ών εν μέρει μετερρυθμίζετο η Ιουστινιάνειος νομοθεσία. Επί του βασιλέως τούτου προσήλθον εις τον Χριστιανισμόν και οι εν Μαΐνη (Μάνη) της Πελοποννήσου κατά τας νοτίους κλιτύας του Ταϋγέτου οικούντες και άχρι τότε την αρχαίαν αυτών Ελληνικήν θρησκείαν διατηρήσαντες Ελευθερολάκωνες. Ο Βασίλειος ετελεύτησε τω 886 καταλιπών το κράτος μετά 19 ετών βασιλείαν εις τον υιόν και διάδοχον αυτού Λέοντα ΣΤ′ εξωτερικώς ασφαλές και ισχυρόν, και εσωτερικώς, διοικητικώς και οικονομικώς, εις αρίστην αναλόγως προελθόν κατάστασιν.

2. Λέων στ′ ο Σοφός (886-912).

Ο Λέων ΣΤ′, ο επικαλούμενος Σοφός, ουχί κατά την αρχαίαν του ονόματος έννοιαν της θεωρητικής και πρακτικής σοφίας, αλλά κατά την έννοιαν της προς τα κοινά γράμματα ασχολίας (149), ουδαμώς εφάνη βασιλεύς αληθώς σοφός. Η εξουσία αυτού υπήρξε χαλαρά εν τη κυβερνήσει του κράτους, ο στρατός και το ναυτικόν παρημελήθησαν, η διοίκησις περιήλθεν εις χείρας ανικάνων και ραδιουργών αυλικών, αυτός δε ο βασιλεύς ένεκα αδυναμιών εν τω ιδιωτικώ αυτού βίω διετάραξε την εσωτερικήν ειρήνην της Εκκλησίας και του Κράτους. Και ευθύς μεν μετά την εις τον θρόνον άνοδον ενήργησε την διά συνόδου αρχιερέων από του πατριαρχικού θρόνου έξωσιν του Φωτίου (ός ην πρότερον διδάσκαλος αυτού εξυμνηθείς υπό του μαθητού δι′ επιγραμμάτων) δι′ ουδεμίαν άλλην αιτίαν ή μόνον ίνα αναβιβάση εις τον πατριαρχικόν θρόνον τον νεώτερον (886-893) αδελφόν αυτού, τον το 16 της ηλικίας έτος μόλις άγοντα Στέφανον. Μετά τινα δε χρόνον νυμφευθείς μετά τον θάνατον της τρίτης αυτού συζύγου και τετάρτην γυναίκα (896) παρά τα θέσμια της Εκκλησίας, τα μη επιτρέποντα τέταρτον γάμον, ήλθεν εις ρήξιν προς τον πατριάρχην Νικόλαον τον Μυστικόν, τον διαδεξάμενον τον του Στεφάνου διάδοχον Αντώνιον Β′ (893-895), άνδρα δίκαιον και αυστηρόν, μετ′ ατρομήτου παρρησίας επιβαλόντα επιτίμιον τω τε βασιλεί και τη εκ παρανόμου γάμου συζύγω.

Ο Λέων ΣΤ′ προβάς νυν εις την βιαίαν από του θρόνου του πατριαρχικού έξωσιν του Νικολάου δεν προυκάλεσε μεν σφοδράς εκκλησιαστικάς εν τω κράτει ταραχάς, οίας ο Βάρδας ένεκα της βιαίας εξώσεως του Ιγνατίου· διότι, επικαλεσάμενος νυν την του Πάπα επέμβασιν και δους αυτώ αφορμήν να ασκήση και εν Ανατολή δικαιοδοσίαν υπερτάτου της Εκκλησίας άρχοντος, εδικαιώθη υπό τούτου· αλλ′ ηθικώς κατεδικάσθη εν τη συνειδήσει του κλήρου και του λαού. Και αυτός δε ο Λέων ηναγκάσθη μικρόν προ του θανάτου αυτού ν′ ανακαλέση τον Νικόλαον εις τον θρόνον τον πατριαρχικόν και να εξαιτήσηται παρ′ αυτού συγγνώμην των πεπραγμένων, να εξορίση δε τον υπ′ αυτού του ιδίου (βασιλέως) εγκατασταθέντα και τα αρεστά αυτώ ποιήσαντα πατριάρχην Ευθύμιον. Μετά τινα δε χρόνον ο Νικόλαος έλυσεν οριστικώς το ζήτημα της τετραγαμίας διά συνόδου (921), απαγορευτικήν απολύτως εκδούσης κατά ταύτης απόφασιν. Το μόνον αξιομνημόνευτον ειρηνικόν γεγονός της βασιλείας του Λέοντος ΣΤ′ ήτο η υπ′ αυτού τω τελευταίω της βασιλείας έτει γενομένη νέα έκδοσις της «Ανακαθάρσεως των Νόμων» (σελ. 193), κληθείσα «Βασιλικά» και διαιρουμένη εις βιβλία εξήκοντα. Άλλως η 26 έτη διαρκέσασα βασιλεία του Λέοντος ΣΤ′ επληρώθη πολέμων και επιδρομών βαρβαρικών γενομένων υπό Βουλγάρων, Αράβων και Ρώσων.

3. Ο νέος Βουλγαρικός πόλεμος.

Επί της βασιλείας του Λέοντος ΣΤ' επανήρξαντο οι από του 813 λήξαντες προς το Ελληνικόν κράτος πόλεμοι των Βουλγάρων. Νυν δ' όμως οι πόλεμοι ούτοι δεν ήσαν απλώς ληστρικαί επιδρομαί μεγάλαι ως αι μέχρι του 813, αλλά, καίπερ διατηρούντες τον ληστρικόν επιδρομικόν αυτών χαρακτήρα εν τω τρόπω της διεξαγωγής, κατήντησαν φυλετικοί, εκ φυλετικού μίσους κατά των Ελλήνων προερχόμενοι, εν μέρει δε και πολιτικοί προς πολιτικούς αποβλέποντες σκοπούς και συμφέροντα πολιτικά.

Οι Βούλγαροι από του έτους 814, καθ' ό έπαθον την πανωλεθρίαν της Μεσημβρίας, ή από του 817, ότε ειρήνευσαν προς το Ελληνικόν κράτος, μέχρι του 893, ότε ήρξατο ο νέος μέγας Βουλγαρικός πόλεμος, κατά το υπερεβδομηκονταετές τούτο χρονικόν διάστημα είχον αλλάξει οπωσούν τον πρότερον όλως βάρβαρον ληστρικόν βίον, επιδιδόμενοι εις έργα ειρηνικώτερα. Εις τούτο συνετέλεσε πρώτιστα η εις τον Χριστιανισμόν πρόσοδος αυτών γενομένη επί του βασιλέως Μιχαήλ Γ' και του πατριάρχου Φωτίου διά των τούτου ιδίως ενεργειών. Συμπίπτει δε το γεγονός τούτο μετά της κατά τους χρόνους τούτους διαδόσεως του Χριστιανισμού παρά πολλοίς Σλαυικοίς λαοίς και ιδίως παρά τοις Μοραυοίς και άλλοις νοτίοις Σλαυικοίς λαοίς. Δύο Έλληνες μοναχοί, καταγόμενοι εκ Θεσσαλονίκης, ο Μεθόδιος και ο Κύριλλος, από ζήλου θρησκευτικού ορμώμενοι και μαθόντες τας γλώσσας των ειρημένων Σλαυικών λαών, εκήρυξαν εν τούτοις και εν άλλοις πέραν του Δανουβίου οικούσι βαρβάροις (Πατσινάκοις) την Χριστιανικήν πίστιν, και μετέφρασαν την Ιεράν Γραφήν και τα λειτουργικά της Ανατολικής Εκκλησίας βιβλία εις την τότε κοινότερον παρά τοις νοτίοις Σλαύοις λαλουμένην Σλαβωνικήν λεγομένην γλώσσαν, σχηματίσαντες και αλφάβητον της γλώσσης ταύτης εκ του Ελληνικού, τον καλούμενον Κυριλλικόν (από του ονόματος του Κυρίλλου), ού ποιούνται χρήσιν πάντες σήμερον οι ορθόδοξοι Σλαυικοί λαοί.

Αλλ' εν Βουλγαρία ο Μεθόδιος και ο Κύριλλος διέδοσαν τα σπέρματα μόνον της χριστιανικής πίστεως, το δ' όλον έργον εξετελέσθη διά των ενεργειών του Φωτίου παρά τω ηγεμόνι των Βουλγάρων Βογόρει. Ούτος δε βαπτισθείς και λαβών το όνομα Μιχαήλ, ως αναδόχου γενομένου του βασιλέως Μιχαήλ Γ', συνετέλεσεν εις την διάδοσιν του Χριστιανισμού εν τω κράτει αυτού. Η επί του Βασιλείου Β' γενομένη εμπέδωσις της Χριστιανικής θρησκείας παρά τοις Δαλμάταις και τοις πρότερον (από του Ηρακλείου ήδη, σημ. 85) κατ' όνομα απλώς προσελθούσιν εις τον Χριστιανισμόν Σέρβοις και Κροάταις συνετέλεσεν εις την ταχυτέραν επικράτησιν της νέας θρησκείας και εν ταις Βουλγαρικαίς χώραις. Διά του Χριστιανισμού δε συνετελέσθη παρά τοις Βουλγάροις και η προ πολλού αρξαμένη και προχωρούσα εκσλαύισις αυτού. Ο κυρίως Βουλγαρι-

κός καλούμενος λαός, καθά πολλάκις είπομεν, δεν ήτο Σλαυικός, αλλά Τουρκικός ή Ουννικός. Αλλ' η Κάτω Μοισία, η μεταξύ δηλονότι του Δανουβίου και του Αίμου κειμένη χώρα, εν ή από του τέλους του 7 μ. Χ. αιώνος εγκατέστησαν οι Βούλγαροι, είχε καταληφθή προ της των Βουλγάρων εγκαταστάσεως υπό Σλαυικών λαών. Ούτοι δε υποταχθέντες εις τους Βουλγάρους επέδρασαν κατά μικρόν επί την γλώσσαν των κατακτητών και αφωμοίωσαν τούτους προς εαυτούς. Καθ' όν δε χρόνον οι Βούλγαροι εγένοντο Χριστιανοί, είχον καταστή ήδη Σλαύοι την γλώσσαν. Άξιον δε σημειώσεως ότι ο πρώτος Βούλγαρος χριστιανός ηγεμών είναι και ο πρώτος Σλαυικόν φέρων όνομα Βόγορις, ενώ οι προ τούτου γνωστοί ηγεμόνες των Βουλγάρων (Κουβράτ, Ασπαρούχ, Τέρβελις, Κρούμμος) φέρουσιν ονόματα Τουρκικά. Ήρξαντο δε νυν να φέρωσι το πλείστον ονόματα χριστιανικά (Εβραϊκά ή Ελληνικά ή Ελληνορρωμαϊκά, Μιχαήλ, Συμεών, Σαμουήλ, Πέτρος, Ρωμανός) ή Σλαυικά (Βόρις ή Βόγορις, Βλαδίμηρος). Και αυτή δε η τιμητική προσωνυμία των Βουλγάρων ηγεμόνων από του Τουρκικού Χαν μετέστη νυν εις το Σλαυικόν Κνιάζ = ηγεμών, είτα δε εις το επίσης Σλαυικόν ή βεβαρβαρωμένον Λατινικόν Τσαρ (150).

Οι Βούλγαροι γενόμενοι Χριστιανοί απέβαλον οπωσούν την προτέραν αγριότητα των ηθών την συνδεομένην μετά της πρώην παχυλής κτισματολατρικής θρησκείας αυτών, και μετά βαρβάρων ταύτης μαγικών τελετών και ανθρωποθυσιών. Ήρξαντο δε νυν μετερχόμενοι και εμπορίαν και έργα βιοτεχνικά, οι δε ηγεμόνες και ευπατρίδαι αυτών να σπουδάζωσι και γράμματα ελληνικά. Αυτός ο υιός του πρώτου Χριστιανού Βουλγάρου βασιλέως Συμεών επαιδεύθη εν Κωνσταντινουπόλει τα ελληνικά γράμματα. Εννοείται δε ότι εν μέσω της ούτω μεταβληθείσης υπό καθόλου έποψιν καταστάσεως των πραγμάτων και της επικρατούσης επί 75 έτη ειρήνης ως και του τρόμου όν ενέπνεον εις τους Βουλγάρους τα όπλα τα Ελληνικά από του 814, και προ πάντων ένεκα της εμπορίας, ήν μετήρχοντο, ησθάνοντο την ανάγκην της ειρηνικής προς τας Ελληνικάς χώρας συγκοινωνίας και επικοινωνίας. Και όμως νυν επί της βασιλείας Λέοντος ΣΤ' ακριβώς λόγοι μετ' εμπορικών συμφερόντων συνδεόμενοι έδοσαν αφορμήν εις νέους μεγάλους μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων πολέμους, τάχιστα προσλαβόντας χαρακτήρα πολέμων κατακτητικών, εντεύθεν δε και σφοδρού φυλετικού ανταγωνισμού.

Οι Βούλγαροι διεξήγον κατά τους χρόνους του Βασιλείου Α' και Λέοντος ΣΤ' εμπορίαν κατά γην εξικνουμένην από του Ελληνικού κράτους μέχρι των ένδον της Γερμανίας. Αλλ', επειδή το μόνον μέγα εμπόριον της Ευρώπης όλης ήτο τότε η Κωνσταντινούπολις, σπουδαιότατον τοις Βουλγάροις ήτο να έχωσιν ελευθέραν εμπορικήν επικοινωνίαν και συναλλαγήν προς την πόλιν ταύτην και προς την Θεσσαλονίκην. Τα βαρέα δ' όμως τελωνιακά τέλη τα επιβαλλόμενα τη Βουλγαρική εμπορία καταχρηστικώς υπό των εν Θεσσαλονίκη διεξαγόντων το μονοπώλιον της Βουλγαρικής εμπορίας Ελλήνων παρήγαγον σχέσεις εχθρικάς μεταξύ των δύο κρατών. Και ο τω 993 ηγεμονεύων εν

Βουλγαρία συνετός, πεπαιδευμένος και Ελληνομαθής, αυτός δη ο εν Κωνσταντινουπόλει παιδευθείς τα Ελληνικά γράμματα Συμεών (υιός του Βογόρεως ή Μιχαήλ Α', διαδεξάμενος εν τη αρχή τον πρεσβύτερον αδελφόν αυτού Βλαδίμηρον) ήρξατο φοβερού εναντίον του Ελληνικού κράτους πολέμου διαρκέσαντος, μετά μικρών διαλειμμάτων, έτη 36. Κατά τον πόλεμον τούτον οι Έλληνες καίπερ έχοντες κατά τα νώτα των Βουλγάρων ως συμμάχους τον φοβερόν τότε και άγριον Τουρκικόν λαόν των Ούγγρων ή Μαγιάρων (σελ. 160-61) και τους άλλους πέραν του Δανουβίου αγρίους Τουρκικούς λαούς Ούζους, Πατσινάκους, ως και τους γνωστούς χριστιανούς Τούρκους Χαζάρους, τους πιστούς πάντοτε συμμάχους των Ελλήνων, πολλά δεινά έπαθον και ήττας υπό του στρατού του Συμεών, όστις δεν ήρχε μόνον της νυν Βουλγαρίας, αλλά και των πέραν του Δανουβίου χωρών, της νυν Βλαχίας, Μολδαυίας, Τρανσυλβανίας και μέρους της νυν Ουγγαρίας. Ο πόλεμος ούτος, καθ' όν αι Βουλγαρικαί επιδρομαί εξετάθησαν καθ' όλας τας Ευρωπαϊκάς χώρας του κράτους μέχρι Πελοποννήσου, ηπειλήθη δε και αυτή η πρωτεύουσα, διήρκεσε καθ' όλην την βασιλείαν του Λέοντος ΣΤ' και επί των διαδόχων αυτού μέχρι του κατά το 929 επελθόντος θανάτου του φοβερού Συμεών.

4. Αι των Σαρακηνών πειρατικαί επιδρομαί.

Καθ’ όν χρόνον αι εν Ευρώπη Ελληνικαί χώραι έπασχον φοβεράς εκ της Βουλγαρικής επιδρομής καταστροφάς, πειρατικοί στόλοι Σαρακηνών ορμώμενοι από Κρήτης, ενεργούντες εκ συμφωνίας προς τους Βουλγάρους επιδρομείς, ενέσπειρον τον τρόμον, τας αρπαγάς και τας παντοίας καταστροφάς καθ’ όλας τας ακτάς και νήσους του Αιγαίου. {198} Τω δε 904 πειρατικός στόλος Σαρακηνός μέγας υπό την αρχηγίαν του αρνησιθρήσκου Λέοντος του Τριπολίτου εκυρίευσε την Θεσσαλονίκην, φοβεράς επενεγκών λεηλασίας και μυριάδας απαγαγών αιχμαλώτων Ελλήνων εκ της μεγάλης ταύτης, δευτέρας μετά την Κωνσταντινούπολιν, πόλεως του κράτους.

Και άλλαι δε πόλεις και νήσοι Ελληνικαί (ιδίως η Σάμος και η Λήμνος) έπαθον καταστροφάς υπό των Σαρακηνών πειρατών. Ούτοι απεθρασύνοντο τοσούτον εκ των επιτυχιών, ώστε διερχόμενοι διά του πειρατικού αυτών στόλου και τον Ελλήσποντον αυτόν ελυμαίνοντο τας ακτάς της Προποντίδος, απειλούντες και την Κωνσταντινούπολιν αυτήν.

5. Η εμφάνισις των Ρως ή Ρώσων πειρατών.

Ίδρυσις του Ρωσικού κράτους.

Μεγάλη πειρατική επιδρομή επί του Λέοντος ΣΤ' εγένετο εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως από του Ευξείνου Πόντου υπ' άλλου τινός βορείου έθνους πειρατικού. Οι νέοι πειραταί κατερχόμενοι από Βορρά διά των μεγάλων ποταμών της Σκυθίας ή της νυν Ρωσίας εις τον Εύξεινον Πόντον επί απειραρίθμων πειρατικών πλοίων, ως κατά τον Γ' μ. Χ. αιώνα οι Γότθοι (σελ. 10), έπλεον εις τον Θρακικόν Βόσπορον λυμαινόμενοι τας ακτάς αυτού και απειλούντες αυτήν την Κωνσταντινούπολιν. Οι πειραταί ούτοι, οι φέροντες παρά τοις Βυζαντινοίς το όνομα Ρως ή Ρώσοι, εισίν οι πρόγονοι των σημερινών Ρώσων και ιδρυταί του κράτους του Ρωσικού.

Το Ρωσικόν κράτος ιδρύθη υπό των Νορμανδών των καταλαβόντων κατά τον 9 μ. Χ. αιώνα τας δυτικάς ακτάς της Βαλτικής θαλάσσης. Τίνες ήσαν οι Νορμανδοί ούτοι, οι κατά τους χρόνους τούτους περιπλέοντες διά του πειρατικού αυτών στόλου πάσας τας Ευρωπαϊκάς παραλίους χώρας και νήσους, από της Βαλτικής μέχρι του Ατλαντικού, και εκείθεν μέχρι της Μεσογείου, περί τούτων ικανός ήδη εγένετο λόγος εν τοις έμπροσθεν. Νυν δε ο λόγος περί των Νορμανδών των ιδρυσάντων το Ρωσικόν κράτος. Εν ταις από Σλαυικών (ιδίως Αντικών) λαών οικουμέναις χώραις της Ανατολικής Ευρώπης, της πάλαι Σκυθίας, είχον ιδρυθή περί τα μέσα του 6 μ. Χ. αιώνος, ότε ήρξαντο αι μεγάλαι από Βορρά προς Νότον μεταναστεύσεις των Σλαυικών λαών (ίδε σελ. 57), δύο πόλεις Σλαυικαί, αι μόναι πόλεις εν τη Σκυθική ερημία, η μεν περί τον Βορυσθένη ή Δάναπριν ποταμόν καλουμένη Κίεβον, η δε βορειότερον ταύτης Νοβογορόδ (= Νεάπολις). Αι πόλεις αύται κείμεναι εκτός και ύπερθεν της μεγάλης οδού των διά της νοτίου Ρωσίας γινομένων βαρβαρικών μεταναστεύσεων και εισβολών και χρησιμεύουσαι ως σταθμοί εμπορικοί της από της μέσης και δυτικής Ευρώπης προς την ανατολικήν Ευρώπην και εντεύθεν προς την Ασίαν διεξαγομένης εμπορίας, ήνθησαν ταχέως και κατά τον 8 αιώνα είχον προέλθει εις ικανήν ακμήν ευημερίας και πολιτικής προαγωγής, αναπτυξάσης και θεσμούς τινας δημοκρατικούς. Αλλ', ως συμβαίνει εν τοιαύταις πολιτείαις, την εσωτερικήν πολιτικήν ανάπτυξιν επηκολούθησαν και εσωτερικαί έριδες. {199} Εν Νοβογορόδ δε αυτοί οι κάτοικοι προς κατάπαυσιν των πολιτικών ερίδων επεκαλέσαντο τω 862 την επέμβασιν των παρά την Βαλτικήν Νορμανδών. Ούτοι δε υπό τρεις αρχηγούς Ρούριχ, Σινάους και Τρουβώρ καταλαβόντες το έτος εκείνο το Νοβογορόδ ίδρυσαν εν αυτώ στρατιωτικήν δυναστείαν υπό τον Ρούριχ. Ταυτοχρόνως δε άλλα Νορμανδικά στίφη υπό αρχηγούς Ασκόλδ και Διρ κατήλθον το αυτό έτος εις Κίεβον και καταλαβόντες βία την πόλιν ταύτην ίδρυσαν εν αυτή

κράτος Νορμανδικόν. Και οι Νορμανδοί ούτοι υπό τους αυτούς αρχηγούς Ασκόλδ και Διρ κατελθόντες μετά πειρατικού στόλου 200 τροχαντήρων, ήτοι μικρών πλοίων, διά του Δανάπρεως εις τον Εύξεινον, ενεφανίσθησαν τω 865 εις τον Βόσπορον επί του Μιχαήλ Γ′ υπό το όνομα Ρως (151). Αλλ′ ο πειρατικός ούτος των Ρως στόλος διασκεδασθείς υπό τρικυμίας επέστρεψεν οίκαδε μετά πολλών απωλειών, ουδέν δυνηθείς να πράξη εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, πλην της επενεχθείσης εις τα εν τω Βοσπόρω προάστεια λεηλασίας.

Μετ′ ολίγον εν αυταίς ταις χώραις των Ρως ή Ρώσων σπουδαία επήλθε μεταβολή πραγμάτων. Αποθανόντος εν Νοβογορόδω του Ρούριχ, ο τούτου συγγενής Ολέγ, επίτροπος γενόμενος της αρχής ως κηδεμών του Ιγώρ, του ανηλίκου υιού και διαδόχου του Ρούριχ υπέταξε τους εν Κιέβω Νορμανδούς υπό το κράτος αυτού, και ούτως εκ των δύο Ρωσικών κρατών του Νοβογορόδου και του Κιέβου εδημιούργησεν ενιαίον Ρωσικόν κράτος εκταθέν εν βραχεί μέχρι του Ευξείνου Πόντου. Ο Ολέγ δε ούτος ως άρχων του Ρωσικού κράτους επήλθε τω 906, διαρκούντος του φοβερού Βουλγαρικού πολέμου, μετά ισχυρού στόλου πειρατικού εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως επί του Λέοντος ΣΤ′ και ένεκα της αδρανείας και ανικανότητος του βασιλέως τούτου διέπραξεν ανενοχλήτως λεηλασίας κατά τον Βόσπορον και κατά τα προάστεια αυτά της Κωνσταντινουπόλεως. Τότε δε πρώτον οι Ρώσοι ηνάγκασαν τον Λέοντα να συνομολογήση συνθήκην προς το Ρωσικόν κράτος επιτρέπουσαν τοις Ρώσοις να εμπορεύωνται προς το Ελληνικόν κράτος και να διαμένωσιν ως έμποροι επί τισιν όροις εν Κωνσταντινουπόλει.

Τοιαύτη περίπου ήτο η κατάστασις του κράτους η εξωτερική καθ′ ό έτος (912) ετελεύτησεν ο Λέων ΣΤ′, καταλιπών την αρχήν εις τον επταετή υιόν αυτού Κωνσταντίνον Ζ′.

6. Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Ζ′ του Πορφυρογεννήτου

μέχρι του έτους 945.

{200} Τον Λέοντα ΣΤ′ διεδέξατο ο εκ της τετάρτης γυναικός υιός αυτού Κωνσταντίνος Ζ′, Πορφυρογέννητος και ούτος επικληθείς και υπό το όνομα τούτο κυρίως γνωστός γενόμενος εν τη ιστορία. Ο Κωνσταντίνος ην επταετής την ηλικίαν ότε ετελεύτησεν ο πατήρ, διετέλει δ′ εν αρχή υπό την κηδεμονίαν του πατραδέλφου θείου αυτού Αλεξάνδρου. Αλλά και τούτου τελευτήσαντος μετά έν έτος (913), ανέλαβε την κηδεμονίαν η μήτηρ αυτού Ζωή. Μετ′ ολίγον όμως και η Ζωή αφηρέθη την εξουσίαν υπό του ναυάρχου Ρωμανού Λεκαπηνού, όστις κατέστησε τον αυτοκράτορα και ως γαμβρόν αυτού, δους αυτώ εις γάμον την θυγατέρα αυτού Ελένην, εγένετο δε και συμβασιλεύς αυτού (918). Αλλά μη αρκούμενος εις τούτο κατέστησε και τους τρεις υιούς αυτού συμβασιλείς· ώστε νυν πενταπλή βασιλεία διείπε τα του κράτους του Ελληνικού, και εν τη συστάδι ταύτη των πέντε βασιλέων την εσχάτην θέσιν κατείχεν ο νομιμώτατος πάντων Κωνσταντίνος Ζ′. Αλλ′ επί τέλους, ότε αυτός ο Ρωμανός εξεβλήθη της αρχής υπό των τριών υιών αυτού (944), ο Κωνσταντίνος ανδρωθείς, ενεργεία της φιλάρχου γυναικός αυτού Ελένης, εξέβαλε της αρχής τους ασεβείς σφετεριστάς και έμεινε μόνος κύριος της αρχής (945) (152). Η μέχρι του 945 πενταρχία, εν ή επρώτευεν ο Ρωμανός Α′. υπήρξεν ατυχεστάτη και ως προς την εσωτερικήν διοίκησιν του κράτους και ως προς την εξωτερικήν άμυναν αυτού. Ο φοβερός των Βουλγάρων ηγεμών ή τσάρος Συμεών και μετά τον θάνατον του Λέοντος ΣΤ′ εξηκολούθει τας καταστρεπτικάς αυτού επιδρομάς, μέχρι των προθύρων αυτών και των τειχών της Κωνσταντινουπόλεως εκτείνων αυτάς. Μόλις δε μετά τον θάνατον αυτού τον επελθόντα τω 929 ηδυνήθη να αναπνεύση η πρωτεύουσα και να ανακουφισθώσιν εκ των συμφορών του φοβερού επιδρομικού πολέμου αι Ευρωπαϊκαί επαρχίαι του κράτους. Εν τοις αυτοίς δε χρόνοις εξηκολούθουν έτι αι πειρατικαί επιθέσεις των Σαρακηνών, ει και ούτοι τω αυτώ έτει, καθ′ ό η Κωνσταντινούπολις εκινδύνευσεν από των Βουλγάρων (919), είχον πάθει δεινήν κατά θάλασσαν ήτταν υπό του Ελληνικού στόλου. Τω δε 941 νέαν στρατείαν εποιήσαντο εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως οι Ρώσοι υπό τον ηγεμόνα αυτών Ιγώρ τον υιόν του Ρούριχ (σελ. 199) μετά χιλίων πλοίων. Αλλά νυν κατώρθωσαν οι εν Κωνσταντινουπόλει, ηγουμένου του γενναίου στρατηγού Θεοφάνους, διά των υπαρχόντων αυτοίς δρομώνων (ήτοι πλοίων ευδρόμων) και των πυρφόρων πλοίων να καταστρέψωσι τον Ρωσικόν στόλον παρά το στόμιον του Βοσπόρου. Τα λείψανα του καταστραφέντος στόλου κατέφυγον εις τας ασιατικάς ακτάς του Βοσπόρου, ενταύθα δε κατεστράφησαν και αυτά· και τα πληρώματα δε των πλοίων, άτινα ένοπλα είχον διασπαρή κατά τας ακτάς ταύτας προς προμήθειαν

τροφών, κατεστράφησαν προσβληθέντα κατά γην υπό των στρατηγών Βάρδα, Φωκά και Κουρκούα. Ο Ιγώρ επέστρεψεν εκ της ατυχούς αυτού στρατείας μετά 10 μόνον πλοίων.

Επί της βασιλείας του Κωνσταντίνου Ζ', διατελούντος έτι υπό την κηδεμονίαν του Ρωμανού, ναυάρχου έτι όντος, σημαντικάς ήραντο νίκας τω 916 τα Ελληνικά στρατεύματα εναντίον των Αράβων υπό τον γενναίον στρατηγόν Κουρκούαν. Αλλ' ο εν Ευρώπη επικίνδυνος καθιστάμενος Βουλγαρικός πόλεμος κατέστησε μετ' ολίγον αναγκαίαν την εξ Ασίας ανάκλησιν του Κουρκούα και την συνομολόγησιν ειρήνης προς τον χαλίφην Μοκταδίρ. Εις την πρεσβείαν την Ελληνικήν, την μεταβάσαν τότε εις το Βαγδάτιον προς τον σκοπόν τούτον, έκτακτος και πρωτοφανής κατά την λαμπρότητα εγένετο υποδοχή υπό της αυλής του Χαλίφου. Αλλ' η τότε (917) συνομολογηθείσα ειρήνη βραχύ διήρκεσεν· ανανεωθέντος δε του πολέμου τα Ελληνικά όπλα προυχώρησαν νικηφόρως εις την Μεσοποταμίαν, ως περί τούτου γενήσεται λόγος εν οικείω τόπω. Τοιαύτα τα κατά την πρώτην την πολυαρχικήν περίοδον της βασιλείας του Κωνσταντίνου Ζ' γενόμενα.

7. Η βασιλεία του Κωνσταντίνου του Πορφυρογεννήτου

από του 945 μέχρι του θανάτου αυτού (959).

Ο Κωνσταντίνος Ζ′ μείνας μόνος κύριος του κράτους εβασίλευσε 14 έτη. Η νέα αύτη περίοδος της βασιλείας αυτού υπήρξεν ικανώς ισχυρά και ένδοξος. Και δεν ήτο μεν ο Κωνσταντίνος ανήρ ρέκτης και δραστήριος, ούτε είχεν αρετάς πολιτικάς και στρατιωτικάς εξόχους, αλλ′ ήν λόγιος υφ′ ήν έννοιαν και ο πατήρ αυτού, μεγάλην αισθανόμενος φιλοδοξίαν προς το συγγράφειν και συγγράψας αληθώς πολλά και ποικίλης ύλης συγγράμματα. Η καθόλου δ′ όμως κατάστασις των πραγμάτων ήτο τοιαύτη εν τω κράτει και τω περί αυτό πολιτικώ κόσμω, ώστε ο Κωνσταντίνος Ζ′ εκ των πραγμάτων αυτών καθίστατο ισχυρός και σεβαστός τοις ξένοις λαοίς και ηγεμόσι βασιλεύς του Ελληνικού κράτους. Παρά τον ήκιστα πολεμικόν χαρακτήρα του βασιλέως υπήρχον εν τω κράτει ουκ ολίγοι άνδρες στρατιωτικοί εξόχου ικανότητος. Τουναντίον δε το Αραβικόν κράτος μετά τον θάνατον του χαλίφου Αλμουτασσέμ περιήλθεν, ως είπομεν και θέλομεν έτι ιδεί εφεξής, εις μεγάλην εσωτερικήν αδυναμίαν και πραγματικήν αποσύνθεσιν· οι δε στρατηγοί του Βασιλέως δεν επολέμουν κατά του όλου στρατού του Χαλίφου, αλλά κατά των κατά τόπους αντιτασσομένων αυτοίς στρατιωτικών δυνάμεων των διοικητών ή Αμηρών (Αμηράδων) των τόπων, οίτινες είχον καταστή πραγματικοί κύριοι των χωρών, άς εκυβέρνων εν ονόματι του Χαλίφου, Ούτως εχόντων των πραγμάτων, μικρά ανάπτυξις στρατιωτικής δυνάμεως εκ μέρους του Ελληνικού κράτους ηδύνατο να φέρη μεγάλας επιτυχίας, ως πράγματι εγένετο. Οι στρατηγοί πολεμούντες επιτυχώς εν Συρία και Μεσοποταμία εκυρίευσαν από των Αράβων χίλια φρούρια εν τη βορείω Συρία και εν Μεσοποταμία. Εν Ευρώπη δε οι Βούλγαροι μετά τον θάνατον του φοβερού Συμεών δεν επανέλαβον τας επιδρομάς, αρκουμένων των βασιλέων αυτών εις ολίγας χρηματικάς δωρεάς, άς οι Έλληνες βασιλείς έπεμπον αυτοίς. Του Ελληνικού κράτους η ηθική δύναμις, περιωπή και αίγλη υψώθη ενώπιον του εξωτερικού κόσμου. Και μεγάλοι σύγχρονοι ηγεμόνες λαών, ο μέγιστος των εν Ισπανία αρξάντων Ουμμεϊαδών χαλιφών Αβδουρραχμάν Γ′ (σ. 180) και ο ισχυρός βασιλεύς των Γερμανών Όθων Α′, ο γενόμενος βραδύτερον και αυτοκράτωρ του αγίου Ρωμαϊκού κράτους (σ. 151), έπεμψαν πρέσβεις εις την αυλήν της Κωνσταντινουπόλεως, ίνα συνάψωσι σχέσεις φιλικάς προς τον Έλληνα βασιλέα.

Αλλ′ η μάλιστα αξιομνημόνευτος προς τους ξένους ηγεμόνας και δυνάστας σχέσις του Κωνσταντίνου Ζ′ ήτο η προς την χήραν του γνωστού ημίν Ρώσου ηγεμόνος Ιγώρ ηγεμονίδα (153) Όλγαν, την επιτροπεύουσαν τότε τον ανήλικον του Ιγώρ υιόν και

διάδοχον Σβετοσλαύον. Η Όλγα ήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν τω 954 και έτυχε τιμών, οίαι προσήκον εις ηγεμόνας κράτους υποδεεστέρου και ημιβαρβάρου. Σκοπός της εις Κωνσταντινούπολιν επισκέψεως της Όλγας ήτο να ίδη την μεγάλην και πολυύμνητον εν τοις βαρβάροις «βασιλικήν πόλιν» (154), ως ωνόμαζον αυτήν έκτοτε οι Ρώσοι, και να συνάψη σχέσεις φιλικάς προς τους Έλληνας βασιλείς· κατά δε τους Ρώσους χρονογράφους και να βαπτισθή εν Κωνσταντινουπόλει, όπερ και εγένετο κατά τας Ρωσικάς παραδόσεις, ενώ οι Έλληνες χρονογράφοι των χρόνων τούτων ουδέν αναφέρουσι περί της βαπτίσεως ταύτης. Αληθές εν τούτοις είναι ότι η Όλγα ήτο χριστιανή και τιμάται παρά των Ρώσων ως πρώτη χριστιανή βασιλίς και ισαπόστολος, όπως παρ' ημίν η Αγία Ελένη. Υπήρχον δε κατά τους χρόνους τούτους ικανοί χριστιανοί εν Ρωσία, αλλά το μέγα πλήθος του έθνους, ιδίως των ευγενών, των βοϊάρων καλουμένων, ήσαν έτι ειδωλολάτραι, τοιούτος δε ήτο και έμεινε μέχρι τέλους και αυτός ο υιός της Όλγας «μέγας ηγεμών» Σβετοσλαύος. Πρώτον δε επί του υιού του Σβετοσλαύου τούτου και επί του εγγόνου της Όλγας Βλαδιμήρου ο Χριστιανισμός επεκράτησεν εν Ρωσία και εγένετο επίσημος θρησκεία του κράτους.

Αλλ' από της εις Κωνσταντινούπολιν επισκέψεως της Όλγας αι προς το Ελληνικόν κράτος σχέσεις των Ρώσων κατεστάθησαν στενώτεραι και ζωηρότεραι και συνετέλεσαν εις την εν Ρωσία διάδοσιν του Χριστιανισμού.

Ο Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος, εφ' ού ταύτα πάντα εγένοντο, ετελεύτησε τω 959 καταλιπών την βασιλείαν τω υιώ αυτού Ρωμανώ.

8. Ρωμανός Β′ (959-963 μ.)

Ο τέσσαρα μόνον έτη βασιλεύσας Ρωμανός Β′ ήτο μεν ανήρ αθλητικός το σώμα και το πνεύμα ουχί ασθενής, αλλ′ ουχί των δημοσίων πραγμάτων πάνυ αντιληπτικός και συνετός επιμελητής. Ουχ ήττον η βραχυχρόνιος βασιλεία του Ρωμανού Β′ υπήρξεν ενδοξοτάτη εις το κράτος ένεκα των κατορθωμάτων των μεγάλων στρατιωτικών ανδρών της βασιλείας ταύτης, εν οίς επρώτευσεν ο Νικηφόρος Φωκάς, υιός του εν τοις έμπροσθεν μνημονευθέντος Βάρδα Φωκά. Λαμπρόν και ενδοξότατον έργον του Νικηφόρου Φωκά ήτο η υπ′ αυτού γενομένη τω 960-961 προς ανάκτησιν της Κρήτης στρατεία, η υπό λαμπροτάτης στεφθείσα επιτυχίας. Η νήσος αύτη, προ 138 ετών κυριευθείσα (823) υπό Σαρακηνών Ανδαλουσίων ή Ισπανών πειρατών, διετέλει έκτοτε υπό την πειρατικήν δυναστείαν την ιδρυθείσαν ενταύθα υπό του αρχιπειρατού Αβουχαφίζ (σελ. 185) φωλεά και ερμητήριον των ανά την Μεσόγειον και το Αιγαίον πειρατικών στόλων και στρατειών των Σαρακηνών. Τω δε 960, ότε ανετέθη τω Νικηφόρω η αρχηγία της εναντίον της εν τη νήσω πειρατικής δυναστείας στρατείας, ήρχε της νήσου ο εκ των απογόνων του Αβουχαφίζ αμίρης Αβδούλ-αζίζ. Η πρωτεύουσα του νησιωτικού Σαρακηνού κράτους Χάνδαξ (το νυν Ηράκλειον, ούτω καλουμένη εκ του περί την πόλιν χάνδακος, ήτοι βαθείας τάφρου) επολιορκήθη υπό του Ελληνικού στρατού και εκυριεύθη μετά 8 μήνας, κατελήφθησαν δε και τα λοιπά μέρη της νήσου. Ο Νικηφόρος Φωκάς επέστρεψεν εν θριάμβω εις την βασιλεύουσαν, φέρων άπειρον λείαν εκ της νήσου, ήν είχον σωρεύσει εν αυτή επί μακρόν χρόνον αι τοσαύται εναντίον των Ελληνικών παραλίων και νήσων πειρατικαί στρατείαι των πειρατών δυναστών της νήσου. Και αυτός δε ο τελευταίος Σαρακηνός δυνάστης της νήσου συλληφθείς αιχμάλωτος ήχθη εις την πρωτεύουσαν μετά του νικηφόρου στρατού και ηκολούθησε τω θριάμβω του Νικηφόρου. Και αυτός μεν έζησεν εν Κωνσταντινουπόλει εν ανέσει και τιμή διατηρών την θρησκείαν αυτού, αλλ′ οι παίδες αυτού ησπάσαντο τον Χριστιανισμόν και απετέλεσαν οικογένειαν λίαν ονομαστήν εν Κωνσταντινουπόλει κατά τους επομένους χρόνους (155).

Μετά το κατόρθωμα τούτο ο Νικηφόρος εδρέψατο νέας δάφνας νίκης στρατεύσας τω 961 εις την Ασίαν και πολλάς νίκας αράμενος κατά των Αράβων των πέραν του Ευφράτου χωρών και 60 κυριεύσας φρούρια. Ενώ δε μετά τας μεγάλας ταύτας επιτυχίας επέστρεφεν ο Νικηφόρος εις την πρωτεύουσαν (963), έτι όντος αυτού καθ′ οδόν, ετελεύτησεν εν Κωνσταντινουπόλει ο βασιλεύς Ρωμανός, καταλιπών ως διαδόχους της αρχής, δύο ανηλίκους υιούς, Βασίλειον και Κωνσταντίνον, γεννηθέντας εκ της Ελληνίδος γυναικός αυτού Θεοφανούς, ήν είχε νυμφευθή μετά την άτεκνον θανούσαν Βέρθαν (σελ. 200). Ο Νικηφόρος ελθών τότε εις Κωνσταντινούπολιν ανέλαβε, συμπράττοντος και του πατριάρχου Πολυεύκτου, ενός των αγιωτάτων, εναρετωτάτων

και συνετωτάτων πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως, την κηδεμονίαν και επιτροπείαν των δύο παίδων ως θετός πατήρ αυτών ασκών την υπερτάτην αρχήν εν ονόματι αυτών. Νυμφευθείς δε τότε και την χήραν βασίλισσαν και νυν βασιλομήτορα Θεοφανώ ανηγορεύθη και βασιλεύς, ουδαμώς παραβλαπτομένων των δικαιωμάτων των ειρημένων Βασιλείου και Κωνσταντίνου, αμφοτέρων βασιλέων και νυν προσαγορευομένων. Ούτω δε επήλθε κατάστασις πραγμάτων ασυνήθης μεν εν τοις καθ’ ημάς χρόνοις, αλλ’ άριστα συμβιβαζομένη μετά των πολιτικών θεσμών και των πολιτικών ηθών των τότε χρόνων και της καθόλου καταστάσεως των τότε πραγμάτων εν τω Ελληνικώ κράτει και αποβαίνουσα σφόδρα ωφέλιμος τω τε κράτει και τη αρχούση δυναστεία τη βασιλική, ής εσέβετο και εφρούρει τα δίκαια ο Νικηφόρος διά της συμβασιλείας αυτού.

9. Ο Νικηφόρος Φωκάς ως βασιλεύς.

Γενόμενος βασιλεύς ο Νικηφόρος Φωκάς ως Νικηφόρος Β′ νέας επεχείρησε (964) στρατείας νικηφόρους εν Ασία εναντίον των εν Κιλικία, Συρία και Μεσοποταμία μωαμεθανών κατά τόπους Αμηρών, ήτοι ανεξαρτήτων κατ′ ουσίαν διοικητών του Χαλίφου του Βαγδατίου. Εν Κιλικία ανεκτήσατο την περίφημον ιστορικωτάτην πόλιν Ταρσόν, ήτις ήν προπύργιον του Μωαμεθανισμού εναντίον της Μικράς Ασίας· ανεκτήσατο δε κατά την στρατείαν ταύτην διά του στόλου του Ελληνικού την από του 7 ήδη αιώνος κατά μέγα μέρος υπό Σαρακηνών κατεχομένην Κύπρον. Αφού δε μετά νέων δαφνών ενδόξων νικών επέστρεψεν εκ της στρατείας ταύτης εις την βασιλεύουσαν (τω 965), ήλθον ενταύθα πρέσβεις του ηγεμόνος των Βουλγάρων Πέτρου ζητούντες παρά του βασιλέως τας καθυστερουμένας από τινος χρόνου χρηματικάς δωρεάς. Είδομεν ότι οι Βούλγαροι μετά τον θάνατον του Συμεών έπαυσαν τας επιδρομάς αυτών, αρκούμενοι εις τας χρηματικάς δωρεάς, άς έπεμπεν αυτοίς ο βασιλεύς ουχί ως φόρον, αλλ′ ως χορηγίαν ή δώρον διδόμενον παρ′ ισχυρού και πλουσίου βασιλέως προς πένητα και βάρβαρον ηγεμόνα. Αλλ′ ο Νικηφόρος Β′ μετά την εις τον θρόνον άνοδον είχε παύσει τας τοιαύτας δωρεάς. Και νυν ο ηγεμών των Βουλγάρων εξέλεξε στιγμήν ακαταλληλοτάτην ίνα απαιτήση διά πρέσβεων παρά του νικηφόρου και τροπαιούχου εξ Ασίας επιστρέψαντος βασιλέως δωρεάν χρηματικήν και μάλιστα ως φόρον οφειλόμενον. Ο Νικηφόρος δεξάμενος τους Βουλγάρους πρέσβεις, εν τη υπερηφάνω συναισθήσει της δυνάμεως και δόξης αυτού καθύβρισε τον ηγεμόνα αυτών, καλέσας αυτόν «σκυτοτρώκτην και διφθερίαν [156] και τρίδουλον εκ προγόνων», είπε δε ότι μετ′ ολίγον έμελλε να έλθη εις την Βουλγαρίαν ο κράτιστος και μέγιστος βασιλεύς Ρωμαίων, ίνα αποτίση αυτώ μετ′ ακριβείας τον φόρον, εξαγγέλλων απειλήν πολέμου κατά Βουλγάρων, εις όν ήρξατο να παρασκευάζηται.

Αλλ′ ο πόλεμος ούτος, πριν ή έτι άρξηται, έλαβεν απροσδόκητον τροπήν από Ελληνοβουλγαρικού γενόμενος Ελληνορρωσικός. Ο Νικηφόρος Β′ δηλονότι, θέλων να περατώση ταχέως τον κατά των Βουλγάρων πόλεμον, επεζήτησε την συμμαχίαν του τότε ηγεμόνος των Ρώσων Σβετοσλαύου προτρέπων αυτόν να εισβάλη εις Βουλγαρίαν μετά στρατού. Ο Σβετοσλαύος εδέξατο προθύμως την πρότασιν και επήλθε μετά στρατού εναντίον της Βουλγαρίας και εισβαλών εις αυτήν κατέλαβε μέγα μέρος της χώρας. Αλλ′ ο Σβετοσλαύος μετ′ ολίγον μετεβλήθη από συμμάχου εις πολέμιον. Διότι παρασυρθείς και υπό της ιδίας αυτού πλεονεξίας και κενοδοξίας και υπό των προδοτικών ραδιουργιών του προς αυτόν πεμφθέντος Έλληνος πρέσβεως, του πατρικίου Καλοκύρη, ήθελε να προσαρτήση την Βουλγαρίαν εις το Ρωσικόν αυτού κράτος. Αλλ′ η τοιαύτη διαγωγή του Σβετοσλαύου μετέβαλεν εντελώς την πολιτικήν του βασιλέως Νικηφόρου. Διότι ούτος ουδαμώς ανεχόμενος την υπό Ρώσων κατάκτησιν της Βουλ-

γαρίας, ως θεωρών τούτο κινδυνωδέστατον εις το Ελληνικόν κράτος, νυν παρέστη ως προστάτης της υπό Ρώσων υποτασσομένης Βουλγαρίας και προέτεινε συμμαχίαν τω προ μικρού υπ' αυτού καθυβρισθέντι ηγεμόνι της Βουλγαρίας Πέτρω. Ούτος προθύμως εδέξατο την πρότασιν του Νικηφόρου Β' και έπεμψε πρεσβείαν εις Κωνσταντινούπολιν (968). Αλλ' η προσδοκωμένη νυν Ελληνοβουλγαρική εναντίον Ρώσων συμμαχία δεν συνωμολογήθη, διότι ο μεν Πέτρος της Βουλγαρίας απέθανεν αιφνιδίως τω έτει τούτω (968) προ της συνομολογήσεως της συμμαχίας, οι δε δύο υιοί και κληρονόμοι της αρχής αυτού Ρωμανός και Βόρις συνελήφθησαν υπό των Ρώσων. Ούτω τον κατά Ρώσων πόλεμον έμελλον να αναλάβωσι μόνον οι Έλληνες. Ο πόλεμος όμως ούτος δεν εγένετο επί του Νικηφόρου Β', αλλ' επί του διαδόχου αυτού Ιωάννου Τσιμισκή, και διά τούτο τα κατ' αυτόν εκτεθήσονται εν τη ιστορία του βασιλέως τούτου. Ο δε Νικηφόρος έστρεψεν εν τω μεταξύ την προσοχήν αυτού εις άλλα μέρη.

Καθ' όν χρόνον τω 968 διέτριβον εν Κωνσταντινουπόλει Βούλγαροι πρέσβεις προς συνομολόγησιν Ελληνοβουλγαρικής συμμαχίας, αφίκετο εις Κωνσταντινούπολιν και άλλος, από Δύσεως ούτος, επίσημος πρεσβευτής, πεμφθείς υπό του Όθωνος Α' του βασιλέως των Γερμανών και από του 965 αυτοκράτορος του «αγίου Ρωμαϊκού κράτους». Ο πρεσβευτής ούτος ήτο ο επίσκοπος Κρεμώνης Λουιτπράνδος και προ 20 ετών ελθών εις Κωνσταντινούπολιν ως πρεσβευτής του βασιλέως της Άνω Ιταλίας Βερεγγαρίου Β'. Διά της πρεσβείας ταύτης ήθελεν ο Όθων Α' να αναγνωρισθή παρά της εν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας ως Ρωμαίος αυτοκράτωρ της Δύσεως, συγχρόνως δε να προτείνη συνοικέσιον μεταξύ του υιού και διαδόχου αυτού (Όθωνος Β') και μιας των θυγατέρων του Ρωμανού Β' (αδελφών των βασιλέων Βασιλείου και Κωνσταντίνου, Θεοφανούς και Άννης). Ο Νικηφόρος απέρριψεν αποτόμως αμφοτέρας τας αιτήσεις, μη θέλων να καλέση τον Όθωνα βασιλέα ή αυτοκράτορα Ρωμαίον (σ. 152), αλλ' απλώς ως ρήγα των Γερμανών, μη στέργων δε να συνάψη συνοικέσιον προς ηγεμόνα καταπολεμούντα εν Ιταλία τα Ελληνικά συμφέροντα, ορεγόμενον δε και των εν τη Κάτω Ιταλία Ελληνικών κτήσεων ως προικός της εκ Κωνσταντινουπόλεως πεμφθησομένης νύμφης. Και ου μόνον αι προτάσεις απερρίφθησαν, αλλά και αυτός ο πρεσβευτής Λουιτπράνδος έτυχεν υποδοχής ήκιστα ευμενούς και τιμητικής, μάλλον δε περιφρονητικής, ταχθείς εις θέσιν κατωτέραν εν ταις επισήμοις τελεταίς και εν τη βασιλική τραπέζη και αυτής της του Βουλγάρου απεσταλμένου. Προς τούτοις ο Νικηφόρος Β' εν τη επισήμω ακροάσει τη δοθείση εις τον πρεσβευτήν του Όθωνος εκάλεσε τούτον ασεβή και τον πρεσβευτήν αυτού κατάσκοπον. Ως προς την περί συνοικεσίου δε πρότασιν εδόθη αυτώ απάντησις ότι δεν ήτο δυνατόν πορφυρογεννήτου βασιλέως πορφυρογέννητος θυγάτηρ να δοθή προς γάμον εις αλλόφυλον άρχοντα (157). Ο Λουιτπράνδος πολλάς υποστάς περιπετείας εν Κωνσταντινουπόλει ανεχώρησεν έμπλεως οργής και πικρίας, και εν τη εκθέσει, ήν μετά την επιστροφήν έγραψε λατινιστί περί της πρεσβείας αυτού προς τον Όθωνα, εξήμεσε μυρίας ύβρεις εναντίον του βασιλέως Νικηφόρου και της αυλής και του λαού της Κωνσταντινουπόλεως και παντός ό,τι ην Ελληνικόν. Είναι δε ο Λουιτπράνδος ούτος (όστις ην εκ των ολίγων τότε

εν τη Δύσει λογίων των χρόνων εκείνων) ο πρώτος, μετά τους αρχαίους Λατίνους, μισέλλην της νέας Ευρώπης, ο πρώτος γράψας εν τω Μεσαίωνι κατά των Ελλήνων και γενόμενος πρόδρομος των πολλών και ποικίλων μισελλήνων Ευρωπαίων συγγραφέων των νεωτέρων χρόνων.

Τω αυτώ δ' έτει, καθ' ό ήλθεν ο Λουιτπράνδος εις Κωνσταντινούπολιν ως πρεσβευτής του Όθωνος, οι δε Ρώσοι εγένοντο κύριοι της Βουλγαρίας, ο Νικηφόρος Β' επεχείρησε νέαν εν Ασία εναντίον των Μωαμεθανών στρατείαν στεφθείσαν και ταύτην υπό λαμπροτάτης επιτυχίας και λαμπρυνθείσαν ιδίως διά της ανακτήσεως (969) της μεγάλης και επισημοτάτης πόλεως της Συρίας, της προ 330 περίπου ετών υπό των Αράβων αφαιρεθείσης από του κράτους Αντιοχείας. Ο βασιλεύς, όστις προ της αλώσεως της πόλεως ταύτης, διατάξας καλώς τα κατά την πολιορκίαν και την εκπόρθησιν αυτής, είχεν επιστρέψει, εις Κωνσταντινούπολιν, παρεσκευάζετο εις τον κατά των Ρώσων πόλεμον, ότε στυγερά συνωμοσία έθηκε τέρμα εις την ζωήν αυτού προ της ενάρξεως του πολέμου. Της συνωμοσίας ψυχή ήτο η ασεβής χήρα του Ρωμανού και η νυν βασιλίς και βασιλομήτωρ Θεοφανώ, εις ήν είχεν αποδοθή και ο αιφνίδιος θάνατος του Ρωμανού Β', μετέσχε δε ταύτης και αυτός ο ανεψιός του Νικηφόρου και εν τη πολεμική σχολή τούτου λαμπρότατος στρατηλάτης αναδειχθείς Ιωάννης ο Τσιμισκής, όστις είχεν ελκύσει εφ' εαυτόν και τα βλέμματα της ηδυπαθούς Θεοφανούς.

Ο φόνος του Νικηφόρου Β' ετελέσθη απανθρωπότατα, των συνωμοτών κατασφαξάντων εν μεσονυκτίοις ώραις τον προσευχόμενον την ώραν εκείνην βασιλέα. Μετά την τέλεσιν του φόνου ο Ιωάννης ανεκηρύχθη βασιλεύς υπό των συνωμοτών.

10. Ιωάννης ο Τσιμισκής (969-976).

Και ο μεν Ιωάννης Τσιμισκής διά φρικώδους βασιλοκτονίας ανήλθεν εις τον θρόνον, αλλ' η ασεβής πρωτεργάτις και συνεργάτις της μιαιφονίας Θεοφανώ δεν εδρέψατο τους καρπούς της βδελυράς αυτής κακουργίας. Ο επί του Οικουμενικού θρόνου καθήμενος πατριάρχης Πολύευκτος, ο αυστηρός και ατρόμητος εν τη επιτελέσει του καθήκοντος ανήρ, καθ' ήν ώραν ενεφανίσθη εν τω ναώ της του Θεού Σοφίας ο Ιωάννης ίνα στεφθή, επέβαλεν αυτώ ως όρον της στέψεως την εκ των ανακτόρων απομάκρυνσιν της Θεοφανούς και την εκ μέρους του βασιλέως παύσιν πάσης προς αυτήν σχέσεως, έτι δε και τον σεβασμόν των δικαιωμάτων των μικρών βασιλέων Βασιλείου και Κωνσταντίνου. Και ούτω μεν ο Ιωάννης εστερεώθη επί του θρόνου προστάτης απλούς και συμβασιλεύς γενόμενος των νομίμων κληρονόμων της βασιλείας. Η δε επταετής βασιλεία του Ιωάννου, ούσα συνέχεια της ενδόξου βασιλείας του Νικηφόρου Β', επλήρωσε νέας σελίδας της Ελληνικής ιστορίας μεγαλουργημάτων και δόξης.

Ο Ιωάννης Τσιμισκής ευρών κατά την εις την αρχήν άνοδον την Βουλγαρίαν κατεχομένην υπό Ρώσων και θεωρών ως πρώτιστον και απαραίτητον έργον αυτού την εκ της χώρας ταύτης εξέλασιν των επικινδύνων τούτων και πλεονεκτιστάτων έκτοτε φανέντων πολεμίων, ήθελε να διεξαγάγη τον κατά των Ρώσων έκδημον τούτον και επιθετικόν πόλεμον άνευ οιουδήποτε άλλοθεν περισπασμού. Διά τούτο, εν αντιθέσει προς τον προκάτοχον αυτού Νικηφόρον, μετήλθε προς τον Όθωνα Α' φιλικήν πολιτικήν. Και δεν ανεγνώρισε μεν αυτόν ως αυτοκράτορα, αλλ' ότε ο Όθων έπεμψε νέαν πρεσβείαν εις Κωνσταντινούπολιν, ίνα συγχαρή τω βασιλεί επί τη εις τον θρόνον ανόδω, ανανεώση δε συγχρόνως την περί αγχιστείας πρότασιν, επέτρεψεν ίνα η πρεσβυτέρα των δύο πορφυρογεννήτων βασιλοπαίδων, η τη μητρί ομώνυμος Θεοφανώ, δοθή εις τον ομώνυμον υιόν και διάδοχον του Όθωνος Α'. Μετά μεγάλης και μεγαλοπρεπούς ακολουθίας ανεχώρησεν η περίπυστος [158] νύμφη από Κωνσταντινουπόλεως εις Ιταλίαν, ένθα εν Ρώμη ετελέσθησαν (972) οι γάμοι αυτής μετά του διαδόχου του βασιλικού θρόνου της Γερμανίας και του αυτοκρατορικού θρόνου της Δύσεως. Διά του γάμου δε τούτου συνήφθησαν, ως ερρήθη ήδη (σελ. 152), σχέσεις στενώτεραι μεταξύ των Ελληνικών χωρών και της Γερμανίας.

Κατά τον χρόνον δε τούτον ήρξατο ο Ιωάννης του κατά Ρώσων πολέμου, όστις ήτο πόλεμος ενταυτώ και κατά Βουλγάρων, διότι εξ ανάγκης νυν ούτοι επολέμουν μετά των Ρώσων εναντίον των Ελλήνων.

11. Ο μέγας Ελληνορρωσικός πόλεμος του 971.

Κατάλυσις του Βουλγαρικού κράτους.

Κατά Μάρτιον του 971 ανεχώρησεν ο βασιλεύς από Κωνσταντινουπόλεως μετά στρατού ουχί μεν λίαν πολυπληθούς, αλλ' ισχυρώς ωργανωμένου και στόλου μέλλοντος διά του Ευξείνου να εισέλθη εις τον Δανούβιον. Ταχύς και ορμητικός υπερβάς και σχεδόν απαρατήρητος υπό Ρώσων και Βουλγάρων ο Ελληνικός στρατός τον Αίμον επήλθε ραγδαίος εναντίον του κυριωτάτου φρουρίου της Βουλγαρίας Πραισθλαύας (ή Περθσλαύας), ένθα ευρίσκοντο ο του Σβετοσλαύου αρχιστράτηγος Σφέγγελος, οι δύο Βούλγαροι ηγεμόνες και ο προδότης Έλλην πρεσβευτής Καλοκύρης. Και ούτοι μεν έφυγον ευθύς προς τον εν Δοροστόλω (νυν Σιλιστρία) τότε μένοντα Σβετοσλαύον, οι δε περί τον Σφέγγελον Ρώσοι αντέταξαν κρατεράν άμυναν εναντίον των γενναιότατα επιτιθεμένων Ελλήνων. Αλλ' η Πρεθσλαύα κατελήφθη ταχέως υπό των Ελλήνων· των δε Ρώσων άλλοι μεν ηχμαλωτίσθησαν, άλλοι δε κατέφυγον εις το Δορόστολον· επίσης ηχμαλωτίσθη και εκ των εν τω φρουρίω Βουλγάρων ηγεμόνων ο Ρωμανός. Νυν ο Ελληνικός στρατός ώρμησεν από Πρεθσλαύας εις το Δορόστολον, καθ' όν χρόνον και ο Ελληνικός στόλος εισελθών εις τον Δανούδιον απέκλειεν από του μέρους του ποταμού το φρούριον. Ο Σβετοσλαύος πολιορκηθείς ούτως εν Δοροστόλω, μετά κρατεράν έφοδον των Ελλήνων, εν οίς διεκρίθη ο τότε εν τω Ελληνικώ στρατώ ως Έλλην (χριστιανός γενόμενος) υπηρετών υιός του αιχμαλωτισθέντος τελευταίου Αμίρου της Κρήτης Αβδούλ-αζΐζ, καλούμενος Κωνσταντίνος Ανεμάς, φονεύσας τον γενναιότατον Ρώσον πολέμαρχον Ίκμορα ηναγκάσθη να προτείνη τω βασιλεί την συνομολόγησιν ειρήνης. Προς τον σκοπόν τούτον το πρώτον νυν εν τη ιστορία ήλθον εις συνέντευξιν εν τω Δανουβίω επί σχεδίας τινός Έλλην βασιλεύς και αυτοκράτωρ και Ρώσος ηγεμών ή μέγας ηγεμών (ο έσχατος των ειδωλολατρών Ρώσων ηγεμόνων). Συνωμολογήθη δε η ειρήνη επί τω όρω ίνα οι Ρώσοι εκκενώσωσιν εντελώς την Βουλγαρίαν και επιστρέψωσιν εις Ρωσίαν φέροντες μεθ' εαυτών όσα είχον λάφυρα. Αλλά και τα λάφυρα ταύτα, άτινα έμενον ούτω το μόνον εις τους Ρώσους κέρδος, απέβησαν ολέθρια εις αυτούς. Διότι ένεκα τούτων προσεβλήθησαν οι Ρώσοι κατά την επάνοδον, διερχόμενοι διά της Μολδαυίας, υπό του ενταύθα οικούντος τότε Τουρκικού έθνους των Πατσινάκων και εν τη προσβολή ταύτη ου μόνον τα λάφυρα απώλοντο, αλλά και αυτός ο Σβετοσλαύος απώλεσε την ζωήν.

Ο δε Έλλην βασιλεύς αιχμαλώτους πέμψας νυν εις Κωνσταντινούπολιν αμφοτέρους τους Βουλγάρους ηγεμόνας και μείνας μόνος κύριος της Βουλγαρίας δεν επέτρεψε πλέον να διορισθή Βούλγαρος ηγεμών, αλλά καταλύσας την Βουλγαρικήν μοναρχίαν

και κατ’ ουσίαν μεταβαλών την χώραν εις Ελληνικήν επαρχίαν, διήρεσεν αυτήν εις επτά τοπαρχίας κυβερνωμένας υπό ιδίων τοπαρχών ή, ως καλούνται Σλαυιστί, βοεβοδών, ή κομήτων, ως εκαλούντο υπό των Βυζαντινών.

Τοιούτον ένδοξον τω Ελληνικώ κράτει πέρας έλαβεν ο μέγας Ελληνορρωσικός εν Βουλγαρία πόλεμος.

12. Οι κατά Αράβων πόλεμοι του Τσιμισκή και ο θάνατος αυτού.

Μετά τον κατά Ρώσων και Βουλγάρων πόλεμον ανέλαβεν ο Ιωάννης την συνέχισιν των κατά Αράβων της Συρίας και Μεσοποταμίας ενδόξων στρατειών του Νικηφόρου Β′. Και εν τοις πολέμοις δε τούτοις πολύν έδειξεν ο βασιλεύς ηρωισμόν άμα δε και στρατηγικήν δεξιότητα και πολλάς και λαμπράς ήρατο νίκας, πολλάς κυριεύσας πόλεις και φρούρια και καταλαβών προς τη υπό του Νικηφόρου ανακτηθείση ήδη καθ′ ολοκληρίαν βορείω Συρία, και μέγα μέρος της νοτίου Συρίας και ιδίως την μεγάλην και περίφημον πόλιν Βηρυτόν. Μετά την άλωσιν της Βηρυτού επέστρεψεν εις Κωνσταντινούπολιν ίνα παρασκευασθή εις νέαν ερρωμενεστέραν έτι στρατείαν εν Ασία, σκοπών να εκτείνη τον πόλεμον εις την Παλαιστίνην, ν′ ανακτήσηται την αγίαν πόλιν Ιερουσαλήμ και ν′ αποδώση εις το κράτος εν Ασία τα σύνορα, άτινα είχεν επί του Ηρακλείου προ της μωαμεθανικής εισβολής. Αλλ′, ενώ τοιαύτα μεγαλουργά μελετών σχέδια επέστρεφεν εις την βασιλεύουσαν, απέθανεν (976) κατά την εις την πρωτεύουσαν επάνοδον, δηλητηριασθείς καθ′ οδόν υπό του αρχιθαλαμηπόλου Βασιλείου, ούτινος είχεν ανακαλύψει καθ′ οδόν τας μεγάλας προς ζημίαν του κράτους οικονομικάς καταχρήσεις και σφετερισμούς.

13. Βασίλειος Β′ ο Βουλγαροκτόνος (976-1025).

Ο Βασίλειος Β′, όστις επταετής ήδη είχεν αναγορευθή βασιλεύς μετά τον θάνατον του πατρός αυτού Ρωμανού Β′, αλλά διετέλει ως και ο νεώτερος αδελφός αυτού και συμβασιλεύς υπό την κηδεμονίαν των συμβασιλέων Νικηφόρου Φωκά και Ιωάννου Τσιμισκή, νυν μετά τον θάνατον του Τσιμισκή, εικοσαετής ήδη ων, έμεινε μόνος κατ′ ουσίαν κυβερνήτης του κράτους, έχων τιμητικώς και κατ′ όνομα συμβασιλέα τον αδελφόν αυτού Κωνσταντίνον. Από της αρχής δε της νέας ταύτης περιόδου της βασιλείας αυτού περιεπλάκη ο Βασίλειος εις μέγαν και ατελεύτητον προς τους Βουλγάρους πόλεμον, διαρκέσαντα μετά μικρών διαλειμμάτων 42 έτη. Οι Βούλγαροι, μετά τον θάνατον του Τσιμισκή, καταλύσαντες το υπό του Ιωάννου επιβληθέν αυτοίς σύστημα κυβερνήσεως (αφού εδραπέτευσαν και οι εν Κωνσταντινουπόλει ως αιχμάλωτοι μένοντες Βόρις και Ρωμανός) ανηγόρευσαν ηγεμόνα, ήτοι τσάρον, τον τέταρτον υιόν ενός των υπό του Τσιμισκή διορισθέντων βοεβοδών (του Σίσμαν) καλούμενον Σαμουήλ. Ο Σαμουήλ εισβαλών ευθύς μετά την ανάρρησιν αυτού εις την δυτικήν Μακεδονίαν κατέστησεν έδραν του κράτους αυτού την Αχρίδα και δεινάς εντεύθεν επεχείρησεν επιδρομάς καθ′ όλας τας χώρας της Ελληνικής χερσονήσου μέχρι Πελοποννήσου.
Εσκόπει δε νυν ο Σαμουήλ ουδέν πλέον ουδέν έλαττον ή να καταλύση εντελώς το εν Ευρώπη Ελληνικόν κράτος και να ιδρύση κράτος Βουλγαρικόν, περιλαμβάνον πάσαν την εν Ευρώπη Ελληνικήν χερσόνησον. Εν τη εκτελέσει δε του σχεδίου τούτου ευρών ο Σαμουήλ τον Βασίλειον περισπώμενον εν Ασία υπό της επικινδυνωδεστάτης ενταύθα αποστασίας του στρατηγού Σκληρού, κατέλαβεν ευχερώς Μακεδονίαν, Ήπειρον την τε παλαιάν (την κυρίως Ήπειρον) και την νέαν (την νυν Αλβανίαν) και της Θεσσαλίας το πλείστον. Αι επιτυχίαι αύται του Σαμουήλ, η κατάληψις χωρών ακραιφνώς Ελληνικών και ο επιδιωκόμενος υπ′ αυτού τελικός σκοπός του πολέμου έδοσαν εις τούτον χαρακτήρα φυλετικού ανταγωνισμού φανατικωτάτου και μακροχρονίου και πεισματωδεστάτης αιματηράς πάλης, ολεθριωτάτης αποβάσης τε τοις Βουλγάροις.
Τας κατά τα πρώτα έτη του πολέμου επιτυχίας του Σαμουήλ διεδέξαντο ήτται και αποτυχίαι ευθύς ως ο Βασίλειος απαλλαγείς των εν Ασία περισπασμών έστρεψε την προσοχήν αυτού ολόκληρον επί τον Βουλγαρικόν πόλεμον, επιτιθέμενος πανταχού και αυτός, και διά των ικανωτάτων στρατηγών αυτού, εναντίον των Βουλγάρων και εν Βουλγαρία, και εν Μακεδονία, και εν Ηπείρω, και εν Θεσσαλία. Διότι ο πόλεμος λαβών ευρυτάτας διαστάσεις διεξήγετο καθ′ απάσας τας από του Δανουβίου μέχρι της Αδριατικής θαλάσσης και του Αμβρακικού κόλπου και των Θερμοπυλών χώρας. Τέλος μετά πολλάς εκατέρωθεν νίκας και ήττας και αμφιρρόπους μάχας εγένετο τω 996, εικοστώ έτει του πολέμου, η μεγάλη περί τον Σπερχειόν μάχη, εν ή των Βουλγάρων μεν στρατηγούντος αυτού του Σαμουήλ, των δε Ελλήνων του γενναίου στρατηγού Νικηφόρου του Ουρανού, έπαθον πανωλεθρίαν οι Βούλγαροι, ετραυματίσθη δε και αυτός ο Σαμουήλ. Μετά την μάχην ταύτην αποχωρησάντων ολοσχερώς των Βουλ-

γάρων από των νοτιωτέρων Ελληνικών χωρών Θεσσαλίας και Ηπείρου, ο πόλεμος περιωρίσθη κυρίως εις την Μακεδονίαν, εις την Νέαν Ήπειρον και εις την Βουλγαρίαν (την μεταξύ δηλονότι του Δανουβίου και του Αίμου χώραν). Πολλαί πάλιν συνεκροτήθησαν μάχαι εν ταις χώραις ταύταις, αποβάσαι το πλείστον υπέρ των Ελλήνων, πολλά φρούρια υπό των Βουλγάρων κατεχόμενα μετά πεισματώδη και φανατικήν αντίστασιν εξεπορθήθησαν υπό των Ελλήνων, εωσού τω 1014, τριακοστώ ογδόω έτει του πολέμου, επήλθεν οριστική τροπή των πραγμάτων. Τω έτει τούτω ο Σαμουήλ ηγούμενος στρατού Βουλγαρικού πεντεκαίδεκα χιλιάδων ανδρών, εκυκλώθη υπό των Ελλήνων κατά την εν Μακεδονία θέσιν Κλειδίον· και αυτός μεν κατώρθωσε να φύγη έφιππος, αλλ' ο στρατός αυτού παρεδόθη ολόκληρος εις τον βασιλέα. Λέγεται δε ότι ο Βασίλειος, θέλων να δώση παράδειγμα αυστηρόν τοις Βουλγάροις, έπεμψεν εις τα ίδια τους Βουλγάρους τούτους αιχμαλώτους, αφού εξώρυξε τους οφθαλμούς πάντων, καταλιπών μόνον τον έτερον των οφθαλμών εις ένα επί εκάστης εκατοντάδος, ίνα χρησιμεύση ούτος ως οδηγός. Τη καταστροφή ταύτη επηκολούθησε ταχύς ο θάνατος του Σαμουήλ. Ο του Σαμουήλ υιός και διάδοχος Γαβριήλ εφάνη πρόθυμος να υποταχθή εις τον βασιλέα. Αλλ' ο βασιλεύς σκοπών να καταλύση ολοσχερώς και το νέον Βουλγαρικόν κράτος, ουδεμίαν δεχόμενος υποταγήν, εξηκολούθει τον πόλεμον μέχρι τελείας καταλήψεως πασών των υπό Βουλγάρων εν Βουλγαρία και εκτός αυτής κατεχομένων χωρών. Ούτω δε ο πόλεμος εξηκολούθησε μέχρι του 1019, ότε πάντες οι Βούλγαροι αρχηγοί ή εφονεύθησαν ή παρεδόθησαν, κατελύθη εντελώς το Βουλγαρικόν κράτος και η Βουλγαρία άπασα εγένετο απλώς επαρχία του Ελληνικού κράτους, κυβερνωμένη υπό διοικητών από Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένων. Μέρος των αιχμαλωτισθέντων Βουλγάρων διεσπάρη εις τας Ασιατικάς κατά τα όρια της Μηδίας χώρας, οι δε λοιποί Βούλγαροι εγένοντο ειρηνικοί υπήκοοι του κράτους. Ο αυτοκράτωρ Βασίλειος Β' μετά την εντελή περάτωσιν του πολέμου μετέβη από Αχρίδος διά Μακεδονίας, πανταχού ευφημούμενος, εις τας νοτίους Ελληνικάς χώρας, ίνα επανέλθη εις την πρωτεύουσαν διά του εν Πειραιεί αναμένοντος αυτόν Ελληνικού στόλου. Εν Αθήναις γενόμενος ανήλθεν εις την Ακρόπολιν και εν τω Παρθενώνι, τω μεταποιηθέντι νυν εις ναόν χριστιανικόν της αειπαρθένου Μαρίας Θεοτόκου, προσήνεγκεν ευχαριστηρίους δεήσεις εις τον θεόν αναθείς και αναθήματα νικητήρια τη Θεοτόκω (159). Από του Πειραιώς ο βασιλεύς επανήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν, ετέλεσε δε θρίαμβον λαμπρότατον, εν ώ ανευφημούμενος υπό του λαού προσηγορεύετο και Βουλγαροκτόνος, ως καταλύσας την δύναμιν και το κράτος των Βουλγάρων. Η εις το Ελληνικόν κράτος υποταγή των Βουλγάρων συνεπήγαγε την εμπέδωσιν της κυριαρχίας του κράτους και επί των ομόρων τοις Βουλγάροις Σλαυικών λαών, Σέρβων και Κροατών. Ούτω δε το κράτος εξετάθη νυν προς βορράν και προς δυσμάς μέχρι του κάτω και του άνω Δανουβίου, και εγένετο όμορον βορειοδυτικώς μεν τοις Ούγγροις, τοις πρότερον εναντίον των Βουλγάρων συμμάχοις των Ελλήνων, ών εν μέσω ήρξατο διαδιδόμενος ο Χριστιανισμός κατά τους χρόνους τούτους, βορειανατολικώς δε προς τους εν τη νυν Βλαχία και Μολδαυία οικούντας βαρβάρους, ειδωλολάτρας έτι το πλείστον, Τουρκικούς λαούς, Ούζους και Πατσινάκους.

14. Ελληνορρωσικαι σχέσεις επί του Βασιλείου Β′.

Εν αντιθέσει προς τα γενόμενα κατά τον επί Τσιμισκή Ελληνορρωσικόν πόλεμον, ότε Ρώσοι και Βούλγαροι επολέμουν ομού κατά των Ελλήνων, επί του Βασιλείου Β′ κατά τον μέγαν και μακρότατον Ελληνοβουλγαρικόν πόλεμον οι Ρώσοι ου μόνον ουδένα πόλεμον ή επιδρομήν εποιήσαντο εις το Ελληνικόν κράτος, αλλά και οικειότερον ηθικώς και θρησκευτικώς, πολιτικώς και δυναστικώς συνεδέθησαν προς αυτό. {215} Εν Ρωσία τον μετά το τέλος του Ελληνορρωσικού πολέμου κατά την οίκαδε επάνοδον φονευθέντα Σβετοσλαύον διεδέξατο (972) ο υιός αυτού Βλαδίμηρος Α′ (φέρων και ούτος ως ο πατήρ αυτού όνομα καθαρώς Σλαυικόν. Ούτος στρατεύσας εναντίον των Χαζάρων αφήρεσε παρ′ αυτών πάσας τας περί την Κριμαϊκήν χερσόνησον χώρας και αυτήν την Κριμαίαν. Τότε δε επήλθε και κατά της μόνης εν τη χερσονήσω ταύτη υφ′ Ελλήνων έτι κατεχομένης πόλεως Χερσώνος και πολιορκήσας κατέλαβε την πόλιν (988). Αλλά κατά τον αυτόν ακριβώς χρόνον ο ηγεμών και μετ′ αυτού άπαν το των Ρώσων έθνος προσήλθεν εις την χριστιανικήν πίστιν, λαβόντες αυτήν παρά της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Και εν αυτή ακριβώς τη Χερσώνι εβαπτίσθη ο Βλαδίμηρος ανάδοχον έχων τον αυτοκράτορα Βασίλειον Β′, κληθείς δ′ ένεκα τούτου και Βασίλειος. Ούτω δε της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως θυγάτηρ εγένετο και εκλήθη η νέα Εκκλησία της Ρωσίας, κέντρον και μητρόπολιν έχουσα το Κίεβον και μητροπολίτην καθ′ άπασαν την Ρωσίαν τον επίσκοπον Κιέβου. Και η πόλις αύτη εγένετο έκτοτε ιερά τοις Ρώσοις, διότι παρ′ αυτήν εν τω Βορυσθένει (Δανάπρει) εβαπτίσθησαν τότε μυριάδες Ρώσων. Διά της χριστιανικής πίστεως συνεδέθησαν νυν οι Ρώσοι στενώς προς την Κωνσταντινούπολιν και τους Έλληνας ου μόνον απλώς ηθικώς και θρησκευτικώς, αλλά και ιεραρχικώς, διότι η εκκλησία του Ρωσικού κράτους διά της μητροπόλεως Κιέβου εξηρτήθη κανονικώς, ήτοι κατά εκκλησιαστικήν πολιτειακήν τάξιν, από της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ήτις διώριζε τον Μητροπολίτην ή πρωθιεράρχην της Ρωσίας, πέμπουσα αυτόν συνήθως από Κωνσταντινουπόλεως. Συχνόταται δε νυν και ζωηρόταται συνήφθησαν σχέσεις εκκλησιαστικαί μεταξύ του Ελληνικού κράτους και της Ρωσίας. Αυτός δε ο Βλαδίμηρος γενόμενος χριστιανός εζήτησε να συνάψη αγχιστείαν προς τον βασιλικόν οίκον της Κωνσταντινουπόλεως και ητήσατο εις γάμον διά πρεσβείας την βασιλόπαιδα Άνναν, την νεωτέραν των δύο θυγατέρων του Ρωμανού Β′ και αδελφών του Βασιλείου Β′. Και προς εκδήλωσιν ευγνωμοσύνης επί τη αποδοχή της αιτήσεως αυτού απέδωκε την Χερσώνα εις το Ελληνικόν κράτος (160).

Ο Βασίλειος Β', διαρκούντος του μεγάλου προς Βουλγάρους πολέμου, επετέλεσεν εν Ασία έργα και στρατιωτικώς και πολιτικώς σπουδαία. Τω δε 991 εν τη ακμή αυτή του βουλγαρικού πολέμου μεταβάς εις τον Καύκασον προσήρτησεν εις το κράτος την κατά την διαθήκην του άπαιδος βασιλέως της Ιβηρίας (Γεωργίας) Δαυίδ εις το Ελληνικόν κράτος κληροδοτηθείσαν Ιβηρικήν χώραν, εκτείνων ούτω τα εν Ασία ανατολικά όρια του κράτους μέχρι της Κασπίας θαλάσσης.

Τω αυτώ δ' έτει περιέστειλεν ο βασιλεύς και τας εν Αρμενία εναντίον των χριστιανών Αρμενίων επιδρομάς των εν τη χώρα ταύτη Μωαμεθανών και διέταξε τα κατά την Αρμενίαν ως κυρίαρχος της χώρας. Περί τον αυτόν δε χρόνον στρατεύσας και κατά των Αβασγών του Καυκάσου υπήγαγε τον λαόν τούτον υπό την κυριαρχίαν του Ελληνικού κράτους. Και εν Συρία δε ημπέδωσε την νεωστί αποκατασταθείσαν ενταύθα δύναμιν του Κράτους ασφαλίσας την κατοχήν των υπό του Νικηφόρου Φωκά και Ιωάννου ανακτηθεισών ενταύθα Ελληνικών πόλεων.

Τοιαύτα εν Ασία διέπραττεν έργα ο ρέκτης βασιλεύς καθ' όν χρόνον εμαίνετο εν Ευρώπη ο βουλγαρικός πόλεμος. Αλλ' εν μέσω των δεινών περισπασμών του αυτού πολέμου ο Βασίλειος Β' ηνώρθου την δύναμιν του Ελληνικού κράτους και εν τη Κάτω Ιταλία. Ενταύθα ο πόλεμος εγίνετο κατ' αυτού του επ' αδελφή γαμβρού γενομένου αυτώ Όθωνος Β', του διαδεξαμένου τω 973 τον τότε τελευτήσαντα πατέρα αυτού Όθωνα Α'. Ο Όθων Β' εστράτευσε, στεφθείς εν Ρώμη αυτοκράτωρ, εις την Κάτω Ιταλίαν (881), ίνα καταλάβη την χώραν ταύτην ως δήθεν ανήκουσαν εις το δυτικόν Ρωμαϊκόν κράτος, θεωρών δε και άλλως αυτήν προίκα της γυναικός αυτού Θεοφανούς. Αλλ' εν τη στρατεία ταύτη ηττήθη ο Όθων Β' και μικρού δειν συνελαμβάνετο αιχμάλωτος υπό των Ελλήνων, ησφαλίσθη δε εν τη Κάτω Ιταλία επί του Βασιλείου Β' η Ελληνική κυριαρχία.

Ούτως επί του Βασιλείου Β' από της Κάτω Ιταλίας και από των μυχών του Αδρίου και των οχθών του άνω Δανουβίου μέχρι Καυκάσου και Κασπίας και Ευφράτου το Ελληνικόν κράτος ανεκτήσατο την προτέραν αυτού δύναμιν και κυριότητα, προ πάντων δε ανύψωσε την ηθικήν αυτού αίγλην και γοητείαν.

Τοιαύτη ήτο η δύναμις του κράτους καθ' όν χρόνον ετελεύτησε τον βίον ο Βασίλειος Β' (25 Δεκεμβρίου 1025 μ. Χ.).

15. Κωνσταντίνος Η΄.

Ο Βασίλειος Β΄ απέθανεν άπαις (ή ως φαίνεται και άγαμος)˙ έμεινε δε μόνος νυν άρχων και κυβερνήτης του κράτους ο γηραιός ήδη αδελφός και συμβασιλεύς εκ παίδων, Κωνσταντίνος Η΄, βασιλεύσας μόνος έτη τρία μετά τον θάνατον του αδελφού και ουδέν άξιον λόγου εν τω χρόνω τούτω διαπράξας. Διάδοχος αυτού, μη έχοντος υιόν, εγένετο (1028) ο επί θυγατρί γαμβρός Ρωμανός (Γ΄) Αργυρός, νυμφευθείς την δευτέραν των τριών θυγατέρων αυτού Ζωήν (η πρώτη Ευδοκία εγένετο εκ νεότητος μοναχή). Ο Αργυρός ήτο ανήρ μετρίας ικανότητος. Και επεχείρησε μεν να συνεχίση τα εν Μεσοποταμία πολεμικά έργα των μεγάλων προκατόχων αυτού Νικηφόρου Φωκά, Ιωάννου Τσιμισκή και Βασιλείου Β΄, αλλ΄ απέτυχεν οικτρώς (1030)˙ έμελλε δε να επενέγκη ου σμικράς απωλείας εις το κράτος εν ταις χώραις εκείναις, αν μη ο γενναίος στρατηγός Γεώργιος Μανιάκης αποκαθίστα εν ταις περί τον Τίγρητα χώραις την ηθικήν δύναμιν του κράτους εμπνέων τρόμον τοις Μωαμεθανοίς. Τον Ρωμανόν Αργυρόν τελευτήσαντα τω 1034 διεδέξατο ο τέως τραπεζίτης της βασιλικής αυλής Μιχαήλ Δ΄ ο Παφλαγών, προς όν συνήψε δεύτερον γάμον η Ζωή. Επί του Μιχαήλ Δ΄ (1034-1041) οι εν Κωνσταντινουπόλει επεχείρησαν την από Αράβων ανάκτησιν της Σικελίας (σ. 185 και 189) πέμψαντες επί τούτω στόλον και στρατόν εις την νήσον. Και ο μεν εν τοις έμπροσθεν μνημονευθείς γενναίος στρατηγός Γεώργιος Μανιάκης ανακληθείς από της Ασίας και γενόμενος αρχηγός του στρατού του αποβάντος εις την νήσον κατώρθωσε μετά πολλάς στρατιωτικάς επιτυχίας να καταλάβη σχεδόν άπασαν την νήσον. Αλλά τότε οι περί τον αρχηγόν του στόλου Στέφανον, γαμβρόν επ΄ αδελφή του Μιχαήλ Δ΄, υπό φθόνου καταληφθέντες προς τον μέγαν στρατηγόν ενήργησαν διά ραδιουργιών και επέτυχον να ανακληθή μεν ούτος, να ανατεθή δε η αρχιστρατηγία εις τον Στέφανον αυτόν. Αλλ΄ αποτέλεσμα της ανατεθείσης τω Στεφάνω αρχηγίας ήτο η εν βραχεί απώλεια συμπάσης της νήσου, περιελθούσης αύθις υπό το κράτος των Μωαμεθανών, πλην της πρωτευούσης Μεσσήνης, ήν διετήρησαν οι Έλληνες.

Τον Μιχαήλ Δ΄, αποχωρήσαντα της αρχής και γενόμενον μοναχόν, μετά μικρόν δε αποθανόντα (1041), διεδέξατο ο τούτου ανεψιός (υιός του μνημονευθέντος ανικάνου ναυάρχου και στρατηγού Στεφάνου) Μιχαήλ Ε΄, υιοθετηθείς υπό της Ζωής χάριν μείζονος νομιμοφροσύνης. Αλλ΄ ο Μιχαήλ Ε΄, ο επικαλούμενος υπό του λαού εμπαικτικώς Καλαφάτης, χάριτι της Ζωής προ πάντων ανελθών εις τον θρόνον, ήθελε νυν να μείνη μόνος βασιλεύς απαλλασσόμενος της συμβασιλείας της Ζωής. Αλλ΄, ότε επειράθη να πέμψη ταύτην εις μοναστήριον, ο λαός εξηγέρθη υπέρ της Ζωής και της αδελφής αυτής, αναγκάσας αυτόν τον Μιχαήλ να αποχωρήση της αρχής και να μεταβή εις μοναστήριον (1042).

Αι δύο αδελφαί έμειναν νυν μόναι κύριαι του κράτους. Αλλ’ αύται, νοούσαι ότι το κράτος δεν ήτο δυνατόν να κυβερνηθή υπ’ αυτών εν μέσω των περιστοιχιζόντων αυτό πολλών κινδύνων, εξελέξαντο και τρίτον συνάρχοντα, τον συγγενή προς τον βασιλικον οίκον Κωνσταντίνον (Θ’) τον Μονομάχον, όστις και ενυμφεύθη την παρήλικα ήδη γενομένην Ζωήν. Ούτω δε η πραγματική του κράτους κυβέρνησις περιήλθεν εις τον Κωνσταντίνον Θ’, άνδρα μετρίας αξίας, έχοντα μέν τινας αρετάς, αλλά και πολλάς κακίας, μη επαρκούντα δε εν πάσιν εις τας απαιτήσεις της θέσεως, καθ’ όν χρόνον τα του κράτους ήρξαντο αύθις δεινώς ταρασσόμενα και εσωτερικώς, αλλά προ πάντων εξωτερικώς και δη και εν τη Ανατολή και από Δύσεως και από βορρά. Επαναστάσεις εσωτερικαί σοβαραί ετάραττον το κράτος ήδη από της βασιλείας του Μιχαήλ Δ’, ιδίως δ’ επανάστασίς τις Βουλγαρική βιαίως κατασταλείσα. Επί δε του Κωνσταντίνου Θ’ σοβαρωτάτη επανάστασις εγένετο υπό του γνωστού ημίν στρατηγού Γεωργίου Μανιάκη. Διορισθείς ούτος αρχιστράτηγος των εν τη Κάτω Ιταλία στρατιωτικών δυνάμεων του κράτους και παυθείς μετά μικρόν ανηγορεύθη βασιλεύς υπό του στρατού. Αλλ’ οι περί τον Κωνσταντίνον Θ’ κατώρθωσαν διά των από της βορείου Γαλλίας ελθόντων τότε εις την Κάτω Ιταλίαν Νορμανδών μισθοφόρων (σ. 158) να καταβάλωσι την στάσιν. Ο Μανιάκης όμως και μετά την ήτταν διαπεραιωθείς μετά του υπολειπομένου έτι αυτού στρατού από Υδρούντος εις Δυρράχιον εβάδιζεν εντεύθεν κατά της πρωτευούσης νικήσας τα κατ’ αυτού πεμφθέντα στρατεύματα. Αλλ’ έν τινι συμπλοκή πεσών από του ίππου αιφνιδίως απέθανε γενόμενος, ως φαίνεται, θύμα προδοτικής δολοφονίας. Δύο άλλαι κατά του Κωνσταντίνου Θ’ στάσεις του Λέοντος Τορνικίου και του Θεοφίλου Ερωτικού ταχέως κατεβλήθησαν διά τε της τόλμης και της ανδρείας και της επιεικούς προς τους ηττηθέντας διαγωγής του βασιλέως.

Επί του Κωνσταντίνου Θ’ τον Οικουμενικόν πατριαρχικόν θρόνον διέποντος του πατριάρχου Μιχαήλ Κηρουλαρίου, τον δε παπικόν θρόνον της Ρώμης του Λέοντος Θ’, επήλθε και το οριστικόν πλέον έκτοτε καταστάν μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας σχίσμα (1054), αναφυεισών νέων τότε μεταξύ των Εκκλησιών Κωνσταντινουπόλεως και Ρώμης ερίδων, ών κατ’ ακολουθίαν πάπας Ρώμης και πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως αφώρισαν αλλήλους. Πάσαι λοιπόν αι αυτοκέφαλοι εν Ανατολή ορθόδοξοι Εκκλησίαι και αυτή η νεοφώτιστος Ρωσική συνηνώθησαν μετά της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως εν τη καταδίκη της Ρωμαϊκής Εκκλησίας ως αιρετικής, ούτω δε οριστικόν επήλθε Σχίσμα μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας.

16. Βαρβαρικοί επιδρομαί και πόλεμοι επί του Κωνσταντίνου Θ'. Πατσινάκοι. Ο τελευταίος Ελληνορρωσικός πόλεμος.

Μεγάλαι βαρβαρικαί επιδρομαί εγένοντο εις τας Ευρωπαϊκάς επαρχίας του Ελληνικού κράτους υπό των πέραν του Ίστρου οικούντων Πατσινάκων, διαρκέσασαι έξ έτη, καθ' ά μέρος των Πατσινάκων εδέξατο τον Χριστιανισμόν.

Σπουδαιότατον πολεμικόν γεγονός της βασιλείας του Κωνσταντίνου Θ' είναι η του Ρώσου «μεγάλου ηγεμόνος» Ιαροσλαύου επί την Κωνσταντινούπολιν στρατεία. Οι Ρώσοι, αφού επί του Βλαδιμήρου προσήλθον εις την χριστιανικήν πίστιν, εις συχνάς και ζωηράς διετέλουν σχέσεις προς την Κωνσταντινούπολιν και εις αδιάλειπτον προς αυτήν πνευματικήν επικοινωνίαν. Εν τούτοις δεν έλειπον και εχθρικαί μεταξύ των δύο κρατών συγκρούσεις αναμιμνήσκουσαι την κατάστασιν την υφισταμένην μεταξύ των δύο κρατών πριν οι Ρώσοι προσέλθωσιν εις την χριστιανικήν πίστιν.

Αποθανόντος εν Ρωσία του Βλαδιμήρου τω 1015, το κράτος διενεμήθη μεταξύ των 8 υιών αυτού· αλλά μεταξύ τούτων την πρωτεύουσαν θέσιν ως μέγας ηγεμών (σημ. 153) έλαβεν ο Σβετοπόλσκης, άρξας μέχρι του 1019· μετά τον θάνατον δε τούτου ο αδελφός αυτού Ιαροσλαύος (1019-1054) υπήγαγεν υπό την αρχήν αυτού πάντας τους άλλους ηγεμόνας, αδελφούς τε και ανεψιούς. Ο Ιαροσλαύος δε ούτος εστράτευσεν εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως ζητών εκδίκησιν διά τον φόνον Ρώσου τινός ευπατρίδου (βοϊάρου), φονευθέντος εν Κωνσταντινουπόλει έν τινι μεταξύ των Ελλήνων και των αυτόθι παροικούντων Ρώσων επελθούση έριδι. Επήλθε δε μετά στόλου εξ απείρου πλήθους τροχαντήρων συγκεκροτημένου και πολυαρίθμου στρατού συγκειμένου εξ εκατόν χιλιάδων ανδρών, Νορμανδών ή Βαράγγων, οίτινες δελεαζόμενοι από του ονόματος της Κωνσταντινουπόλεως και της προσδοκωμένης εκ της κατ' αυτής στρατείας απείρου λείας, πανταχόθεν έσπευσαν υπό τας σημαίας του Νορμανδοσλαύου «μεγάλου ηγεμόνος» της Ρωσίας. Αλλ' η μεγάλη αύτη Ρωσική στρατεία απέτυχεν ολοσχερώς, ένεκα της μεγάλης τρικυμίας ήν έπαθεν ο Ρωσικός στόλος εν τω στομίω του Βοσπόρου και των καταστροφών άς επήνεγκεν εις αυτόν το Ελληνικόν πυρ, και ένεκα της κατά θάλασσαν υπερτέρας δεξιότητος των Ελλήνων ναυτών.

Μέγα μέρος του στόλου διεσκορπίσθη υπό της θυέλλης, το δε λοιπόν κατέστρεψεν ο υπό τον ναύαρχον Βασίλειον Ελληνικός στόλος. Ολίγοι των μυριάδων μαχητών του Ιαροσλαύου εσώθησαν επί των τροχαντήρων· οι δε λοιποί αποβάντες εις την ξηράν υπεχώρουν διά της παρά τον Εύξεινον Θρακικής και Βουλγαρικής παραλίας. Αλλά και ούτοι γενόμενοι παρά το στόμιον του Δανουβίου προσεβλήθησαν υπό του εκ Βάρνης ορμήσαντος κατ' αυτών Έλληνος στρατηγού Κατακαλών, και εν μέρει μεν κατεστράφησαν, εν μέρει δε ηχμαλωτίσθησαν. Ο Ιαροσλαύος διεσώθη εις Ρωσίαν μετ' ολίγον εκ των Ρώσων αυτού (161).

Η ατυχής αύτη επί το Βυζάντιον Ρωσική στρατεία ήτο η τελευταία εναντίον του Ελληνικού κράτους και της χριστιανικής Κωνσταντινουπόλεως Ρωσική στρατεία. Έκτοτε επήλθε και εν τω Ελληνικώ κράτει και εν Ρωσία και εν τη καθόλου Ανατολή κατάστασις πραγμάτων, ποιήσασα ήττον συχνάς και ζωηράς τας μεταξύ Ρωσίας και του Ελληνικού κράτους σχέσεις. Η Ρωσία μετά τον θάνατον του Ιαροσλαύου (1054) διηρέθη μεταξύ των τούτου υιών (162) και των εγγόνων εις πολλά κράτη και περιεπλάκη εις εμφυλίους πολέμους, κατά δε τας αρχάς του 13 αιώνος υπέκυψεν υπό το κράτος του εξ Ασίας φοβερού Μογγόλου επιδρομέως Δζεγγίς-χαν και των υιών αυτού.

Το δε Ελληνικόν κράτος, αφού περί τα τέλη του 10 και τας αρχάς του 11 αιώνος επί των μεγάλων βασιλέων Νικηφόρου Β', Ιωάννου Τσιμισκή και Βασιλείου Β' εξίκετο εις το ύψιστον, από των χρόνων του Ηρακλείου, σημείον της δυνάμεως και της δόξης αυτού, επί των διαδόχων του Βασιλείου Β' και ιδίως επί του Κωνσταντίνου Θ' ήρξατο διηνεκώς εξασθενούμενον και καταρρέον. Αιτία της νυν αρξαμένης ταύτης παρακμής και αδυναμίας του κράτους δεν ήτο μόνον η έλλειψις βασιλέων μεγάλων εφαμίλλων προς τους προειρημένους, αλλ' η νέα περί το κράτος δημιουργηθείσα κατάστασις των εξωτερικών πραγμάτων, περί ης ανάγκη να πραγματευθώμεν ειδικώτερον.

17. Οι νέοι πολέμιοι του κράτους.

Νέοι φοβεροί πολέμιοι προς Βορράν και Δυσμάς και Ανατολάς εγεννήθησαν κατά του κράτους, εργαζόμενοι δεινώς προς καταστροφήν αυτού.

Προς βορράν η κατάλυσις του Βουλγαρικού κράτους απήλλαξε μεν το Ελληνικόν κράτος πολεμίου οχληροτάτου και αγριοτάτου, αλλ' εξ άλλου ήγαγε το κράτος τούτο εις άμεσον επαφήν προς τους πέραν του Δανουβίου βαρβάρους πολεμικούς Τουρκικούς λαούς Ούγγρους, Πατσινάκους, Ούζους (ών μόνοι οι Ούγγροι κατά τους χρόνους του Κωνσταντίνου Θ' είχον προσέλθει εντελώς εις τον Χριστιανισμόν), αφ' ών τέως εχωρίζετο ως διά φραγμού διά του Βουλγαρικού κράτους. Και ενώ υφισταμένου του Βουλγαρικού κράτους οι ειρημένοι βάρβαροι ήσαν άμεσοι ή έμμεσοι, φανεροί ή λανθάνοντες, σύμμαχοι του Ελληνικού κράτους εναντίον των Βουλγάρων, νυν από συμμάχων εγίνοντο πολέμιοι και επιδρομείς επικίνδυνοι, ως μαρτυρεί και η τω 1048 γενομένη μεγάλη των Πατσινάκων επιδρομή. Αλλ' οι λαοί ούτοι ουδέ διενοήθησαν ουδέποτε ουδ' ηδύναντο να διανοηθώσι περί καταλύσεως του Ελληνικού κράτους, και διά τούτο οι εξ αυτών κίνδυνοι ήσαν πάντοτε παροδικοί.

Τουναντίον νέος κινδυνωδέστατος πολέμιος ηγέρθη εν τη Δύσει. Οι Νορμανδοί, οίτινες επί του Κωνσταντίνου Θ', καθά είπομεν, ως μισθοφόροι των Ελλήνων κατέστειλαν την κατά του βασιλέως τούτου στάσιν του Γεωργίου Μανιάκη, ου πολύ μετά το γεγονός τούτο, επί των διαδόχων του Κωνσταντίνου Θ', από μισθοφόρων εγένοντο κατακτηταί της Κάτω Ιταλίας, καταλύσαντες ολοσχερώς εν τη χώρα ταύτη το Ελληνικόν κράτος. Ο δ' αρχηγός αυτών ο πανουργότατος Ροβέρτος Γυσκάρδος, ήτοι Διάβολος, όμοιος ων εν πολλοίς κατά το πανούργον και πολύτροπον εν μέρει δε και κατά την βαρβαρότητα προς τον Βανδήλον Γεζέριχον (σελ. 52 και 61-62), είς των 12 υιών του Ταγκρέδου του εξ Ωτεβίλλης (Hauteville) της Γαλλικής Νορμανδίας και αδελφός Γουλιέλμου του Σιδηρόχειρος επικαλουμένου (του ιδρυτού του εν Κάτω Ιταλία Νορμανδικού κράτους), ανεγνωρίσθη επισήμως υπό του Πάπα ηγεμών της Κάτω Ιταλίας. Αφού δε μετά μικρόν οι Νορμανδοί ούτοι υπέταξαν εαυτοίς και την Σικελίαν, αφαιρέσαντες αυτήν από των Αράβων, συνεκρότησαν μέγα κράτος εκ των τέως Ελληνικών τούτων εν τη Δύσει χωρών και διενοήθησαν να εκτείνωσι το κράτος τούτο προς ανατολάς, Ο μνημονευθείς Ροβέρτος Γυσκάρδος επεχείρησεν, ορμώμενος από Ιταλίας, να καταλύση ολοσχερώς το Ελληνικόν κράτος και επί τούτω δεινούς διεξήγαγε πολέμους εναντίον των Ελλήνων περί τα τέλη έτι του 11 αιώνος.

Ενώ δε τοιούτος φοβερός πολέμιος από Δυσμών επεβούλευε τω Ελληνικώ κράτει, άλλος κίνδυνος έτι δεινότερος ενέσκηψεν εξ Ανατολών. Ήτο δ’ ούτος ο κίνδυνος η εν Ασία επελθούσα κατά τους χρόνους τούτους (τον 11 αιώνα μ. Χ.) αναζωογόνησις του Μωαμεθανισμού διά νέας πολεμικωτάτης φυλής, της των Τούρκων. Και η αναζωογόνησις ακριβώς αύτη του Μωαμεθανισμού και η εν τη σκηνή της ιστορίας εμφάνισις μωαμεθανών Τούρκων υπήρξεν ολεθριωτάτη εις το Ελληνικόν κράτος, αφαιρέσασα εν σμικρώ το πλείστον των Ασιατικών, των και καλλίστων και ζωτικωτάτων χωρών του Κράτους, και επενεγκούσα βραδύτερον την οριστικήν κατάλυσιν του κράτους τούτου.

18. Τουρκικός Μωαμεθανισμός. Άραβες, Πέρσαι, Τούρκοι.

Οι Άραβες, ών εν μέσω περί τας αρχάς του 7 μ. Χ. αιώνος εγεννήθη ο Μωαμεθανισμός, επί 2 αιώνας και επέκεινα υπήρξαν οι φοβεροί σημαιοφόροι της νέας θρησκείας. Δι' αυτών αύτη εξετάθη από των ερήμων της Πετραίας Αραβίας, ένθεν μεν διά της βορείου Αφρικής μέχρι του Ατλαντικού και των Πυρηναίων, ένθεν δε διά Συρίας, Ασσυρίας, Μηδίας και Περσίας μέχρι του Ώξου και του Ινδού. Οι Άραβες κατέστρεψαν το Περσικόν κράτος, ηκρωτηρίασαν δεινώς το Ελληνικόν, και προσβαλόντες αυτό εν τη καρδία αυτού, δεν κατώρθωσαν να κατενέγκωσι θανάσιμον πληγήν. Και αφού επί των τεσσάρων πρώτων αιρετών Χαλιφών, είτα δε διά δύο αλλεπαλλήλους αρξάντων δυναστικών οίκων (Ουμμεϊαδών και Αββασιδών) ανέπτυξαν όλην την δύναμιν του Αραβικού Μωαμεθανισμού επί δύο ολοκλήρους αιώνας, από των μέσων του 9 μ. Χ. αιώνος εισήλθον οριστικώς εις την περίοδον της παρακμής και αδυναμίας. Η αδυναμία αύτη προυχώρει αυξανομένη ακριβώς, καθ' ούς χρόνους το Ελληνικόν κράτος ετάσσετο υπό την ισχυράν Μακεδονικήν καλουμένην δυναστείαν, την αναδείξασαν τοσούτους μεγάλους βασιλείς και στρατηγούς. {222} Η από των μέσων δε του 8 μ. Χ. αιώνος αρξαμένη διαίρεσις του ενιαίου μεγάλου Χαλιφικού κράτους διά της ιδρύσεως χαλιφικού Ισπανικού κράτους (σελ. 177) έλαβεν ευρυτέρας διαστάσεις κατά τον επόμενον αιώνα, ότε ολόκληρος η βόρειος Αφρική απεχωρίσθη του χαλιφικού κράτους των Αββασιδών διά της εν ταις χώραις ταύταις ιδρύσεως νέας δυναστείας χαλιφικής, της των Φατιμιδών, δυναστείας δηλονότι απ' αυτού του Προφήτου καταγομένης. Η νέα χαλιφεία επί αιώνα ήνθησεν εν Αιγύπτω, εκείθεν άρχουσα της Β. Αφρικής.

Το κράτος των Αββασιδών χαλιφών του Βαγδατίου, των εκπροσωπούντων κυρίως την δύναμιν του Ισλάμ περιωρίσθη εις Ασίαν. Αλλά και ενταύθα από των αρχών του 10 αιώνος η εξουσία του Χαλίφου και η ενότης του κράτους κατέστησαν εικονικαί. Οι διοικηταί, ήτοι Αμίραι (ή Αμηράδες), των επαρχιών κατέστησαν κατ' ουσίαν ανεξάρτητοι, και το χαλιφικόν κράτος κατεκερματίσθη εις πλήθος μικρών κρατών, ών οι Αμίραι κατά τύπον και κατ' όνομα ανεγνώριζον την αρχήν του Χαλίφου· ιδρύθησαν δε και κράτη πειρατικά ανεξάρτητα εν τη Μεσογείω και τω Αιγαίω, ως το της Κρήτης. Ταύτην δε την κατάστασιν ακριβώς επωφελούμενοι οι μεγάλοι Έλληνες βασιλείς της Μακεδονικής δυναστείας ανεκτήσαντο από των μωαμεθανών τοσαύτας εν Μεσοποταμία, Συρία, Αρμενία και παρά τον Καύκασον χώρας· και περί τας αρχάς δε του 11 αιώνος εφαίνετο το Ελληνικόν κράτος αναλαμβάνον σχεδόν τα επί του Ηρακλείου

προ της εμφανίσεως του Ισλάμ εν Ασία όρια αυτού εν μέσω του προς εαυτό διηρημένου και τεταπεινωμένου χαλιφικού κράτους. Αλλ' ακριβώς κατά τους χρόνους εκείνους επήλθεν απότομος και ριζική μεταβολή πραγμάτων, επενεγκούσα εντός βραχυτάτου χρόνου την ολοσχερή σχεδόν εν Ασία κατάλυσιν του Ελληνικού κράτους και την εκ νέου φοβεράν κραταίωσιν του Ισλάμ εν τη ηπείρω ταύτη. Η τοιαύτη απότομος μεταβολή δεν προήλθεν απλώς εκ του ότι μετά τον Βασίλειον Β' δεν εφάνησαν επί τινα χρόνον εν τω Ελληνικώ κράτει μεγάλοι βασιλείς και στρατηλάται, ουδ' εκ του ότι το χαλιφικόν κράτος ανέδειξε τοιούτους άνδρας, αλλ' εκ νέας όλως νεωστί παραχθείσης εν τω Ασιατικώ Ισλάμ και κόσμω μεταβολής. Το Αραβικόν μωαμεθανικόν κράτος παρήκμασε και εξησθένησεν, αλλά δεν εξησθένησε μετ' αυτού και το Ισλάμ. Τουναντίον, όπως ο από του 4 αιώνος εν τη Δυτική Ευρώπη πολιτικώς και στρατιωτικώς εξασθενήσας Λατινικός Χριστιανισμός ανεζωογονήθη υπ' αμφοτέρας τας επόψεις διά των βαρβάρων Γερμανικών φυλών, αίτινες έμπλεοι σφρίγους ενεφανίζοντο εν τη ιστορία· ούτω και εν Ασία από του 11 αιώνος ο Μωαμεθανισμός, ο εν τοις Άραψι στρατιωτικώς και πολιτικώς παρακμάσας και εξασθενήσας, ανεβίω εν άλλοις Ασιατικοίς λαοίς και διά των λαών τούτων. Δύο δε λαοί εν Ασία, πλην των Αράβων, εδέξαντο το Ισλάμ οι Πέρσαι και οι Τούρκοι.

Τούτων οι μεν Πέρσαι, όντες σπουδαίος οπωσδήποτε ιστορικός λαός και ίδιον έχοντες πολιτισμόν δι' αιώνων αναπτυχθέντα, ετήρησαν απέναντι του Ισλάμ εν αρχή θέσιν όλως παθητικήν, αναγκασθέντες ούτω ν' αποβάλωσι την αρχαίαν αυτών θρησκείαν και μέρος του αρχαίου βίου. Αλλά χρόνου προϊόντος ο Περσικός βίος ανεγεννήθη εν τω Ισλάμ διατηρών μεν την μωαμεθανικήν θρησκείαν, αλλ' αναζωογονήσας και την εθνικήν συνείδησιν, και εν ταύτη ίδιον αναπτύξας βίον εθνικόν, ιδίαν φιλολογίαν, τέχνην και ποίησιν. Η τοιαύτη εν τω Ισλάμ αναβίωσις του Περσικού βίου εξετάθη και επί τον χώρον τον πολιτικόν, και από των μέσων του 9 μ. Χ. αιώνος, ότε ήρξατο η εξασθένησις της κεντρικής εξουσίας της Χαλιφείας, ιδρύθησαν εν ταις αρχαίαις Περσικαίς χώραις πολλαί μωαμεθανικαί Περσικαί δυναστείαι και κράτη, μεγάλως προαγαγόντα τον μωαμεθανικόν πολιτισμόν. Αλλ' η καθόλου πολιτική ανάπτυξις των Περσών υπήρξε περιορισμένη. Ουδέν των μωαμεθανικών Περσικών κρατών συνέλαβε την μεγάλην μωαμεθανικήν ιδέαν του υποτάξαι τον κόσμον εις το Ισλάμ η δε κατακτητική αυτών ορμή υπήρξεν ασθενής. Και αυτά δε τα Περσικά μωαμεθανικά κράτη, άτινα υπήρξαν εν μέρει κατακτητικά, είχον δυναστείαν ηγεμονικήν Τουρκικήν. {224} Τοιούτον λ. χ. κράτος υπήρξε το κατά τον 10 αιώνα ιδρυθέν και κατά τον 11 αιώνα σφόδρα ακμάσαν κράτος των Γασναυιδών, όπερ ιδρυθέν εν τω νυν Αφγανιστάν εξετάθη εκείθεν επί του μεγάλου σουλτάνου Μαχμούτ Γασναυή επί μέγα μέρος της Ινδικής και διέδωκεν εν τη χώρα ταύτη, τον Μωαμεθανισμόν. Καθόλου όμως ο Περσικός Μωαμεθανισμός δεν εμεγαλούργησε πολιτικώς, αλλά πνευματικώς, παραγαγών ιδίως ποίησιν πλουσιωτάτην και μεγάλους ποιητάς και αριστουργήματα επικής και λυρικής ποιήσεως. Ο μέγας Πέρσης επικός ποιητής Φερδουσί (ακμάσας κατά τον 11 αιώνα), ο Όμηρος των Περσών, και ο μέγας λυρικός Σααδί (ακμάσας κατά τας αρχάς του 13 αιώνος) εισίν οι μεγάλοι αντιπρόσωποι της τοιαύτης ακμής της Περσικής ποιήσεως. Αλλά το έργον της πολιτικής και στρατιωτικής αναζωογονήσεως και νέας κοσμοκρατορικής ορμής και κινήσεως του Ισλάμ έλαχεν εις άλλην φυλήν Ασιατικήν ήττον πεπολιτισμένην, αλλά και νεαρωτέραν, και υπό ισχυροτέρου σφρίγους κατεχομένην, και φύσει πολεμικωτέραν και αρχικωτέραν. Ήτο δε η φυλή αύτη η Τουρκική.

Οι Τουρκικοί ή, ως λέγονται συνηθέστερον εν τη εθνολογία και τη γλωσσική, Τουρανικοί λαοί, αποτελούντες γλωσσικήν ενότητα εκτεινομένην από των ακτών της Βαλτικής μέχρι των ακτών της Σινικής θαλάσσης, διαιρούνται ανθρωπολογικώς εις λευκούς, τους καλουμένους ιδιαιτέρως Τούρκους, τους οικούντας εν τη Μέση και τη Δυτική Ασία και εν τη βορείω και τη ανατολική Ευρώπη, και κιτρίνους, τους καλουμένους ιδιαιτέρως Τα(ρ)τάρους και Μογγόλους, τους οικούντας εν τη βορειανατολική Ασία. Ονομαστότεροι εν τη ιστορία απέβησαν ανέκαθεν οι Τούρκοι.

Εν Ευρώπη ώκουν Τουρκικοί λαοί προ αμνημονεύτων χρόνων εν ταις ανατολικαίς ακταίς της Βαλτικής, καλούμενοι Φίννοι (ίδε σημ. 117) και σποράδην εν ταις νυν Ρωσικαίς Ευρωπαϊκαίς χώραις· εν Ασία δε ιδίως εν ταις προς ανατολάς της Κασπίας

χώραις. Πολλοί δε των λαών τούτων, ως είδομεν, μετενάστευσαν κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους εις Ευρώπην. Πάντες δε οι εν Ευρώπη Τουρκικοί λαοί, οι τε αρχαίοι ιθαγενείς Φίννοι και οι εξ Ασίας μεταναστάντες Βούλγαροι, Χάζαροι, Μαγιάροι, Πατσινάκοι, Ούζοι, Κουμάνοι, όντες εν αρχή βάρβαροι κτισματολάτραι ή έχοντες την θρησκείαν των μάγων, εγένοντο χριστιανοί. Οι δε εν Ασία, οίτινες, ως είδομεν, ίδρυσαν μέγα κράτος κατά τον 6 μ. Χ. διαλυθέν κατά τον 9 αιώνα, έμενον μέχρι του 10 αιώνος κτισματολάτραι ή οπαδοί της θρησκείας των μάγων. Χριστιανισμός εισεχώρησεν εις αυτούς από του 6 μ. Χ. αιώνος, ιδίως ο Νεστοριανός Χριστιανισμός από των εν Περσία Νεστοριανών μεταδοθείς, και ικαναί φυλαί Τουρκικαί από του 6 μέχρι του 11 αιώνος είχον προσέλθει εις τον Χριστιανισμόν. Αλλ’ η από του 7 μ. Χ. αιώνος εν ταις Περσικαίς χώραις διαδοθείσα και εμπεδωθείσα μωαμεθανική θρησκεία διεδόθη κατά τους επομένους αιώνας και εν ταις Τουρκικαίς χώραις. Μία δε των Τουρκικών φυλών, η δεξαμένη τον Μωαμεθανισμόν κατά τον 11 αιώνα, είναι η ισχυρά φυλή των Σελτζούκων, ούτω κληθείσα υπό του γενάρχου Σελτζούκου. Η φυλή αύτη προσήλθεν εις τον Μωαμεθανισμόν και ίδρυσεν ισχυρόν μωαμεθανικόν κράτος, καλούμενον Σελτζουκικόν, καταστάν ονομαστότατον εν τη ιστορία του τε Ισλάμ και του Ελληνικού κράτους.

19. Οι Σελτζούκοι Τούρκοι.

Πρώτος ονομαστός ηγεμών των επί Σελτζούκου ήδη ή βραδύτερον εις τον Μωαμεθανισμόν προσελθόντων Σελτζούκων είναι ο του Σελτζούκου εγγονός Τογρούλ βέης (163). Επί τούτου οι Σελτζούκοι μεταβάντες εκ των πέραν του Ώξου Τουρκικών χωρών εις τας εντεύθεν του ποταμού τούτου Ιρανικάς ή Περσικάς χώρας ίδρυσαν εν Περσία κράτος Τουρκικόν ισχυρόν υπό ηγεμόνας καλουμένους Σουλτάνους (164), καταλύσαντες τας εν ταις Περσικαίς χώραις Περσικάς μωαμεθανικάς δυναστείας. Ο χαλίφης του Βαγδατίου ανέθηκεν εις τον Τογρούλ βέην την διοίκησιν του όλου χαλιφικού κράτους, ονομάσας αυτόν «βασιλέα Ανατολής και Δύσεως» και επίτροπον του Χαλίφου. {226} Επί του Τογρούλ βέη, συγχρόνου του Κωνσταντίνου Θ′ του Μονομάχου, εγένοντο αι πρώται μεταξύ των Σελτζούκων και των Ελλήνων εν Αρμενία πολεμικαί συγκρούσεις, καθ′ άς οι Έλληνες απώλεσαν μέρος των Αρμενικών αυτών κτήσεων. Τον Τογρούλ βέην θανόντα τω 1063 διεδέξατο ο γενναίος ανεψιός αυτού Αλπ-αρσλάν (1063-1075). Επί τούτου δε τα πολυπληθή των μωαμεθανών Σελτζούκων στίφη μετά φανατισμού νεοφωτίστων μωαμεθανών εισέβαλον ως κατακτηταί από Αρμενίας εις την Μικράν Ασίαν και εκυρίευσαν άπαν το ανατολικόν τμήμα της Ελληνικής ταύτης χερσονήσου μεθ′ όλην την γενναίαν αντίστασιν, ήν αντέταξεν αυτοίς ο γενναίος βασιλεύς Ρωμανός Δ′ ο Διογένης. Ταυτοχρόνως δε οι Σελτζούκοι κατέλαβον πάσαν την Μεσοποταμίαν (πλην της Εδέσσης) και πάσαν την προ ενός αιώνος υπό των Ελλήνων ανακτηθείσαν Συρίαν (μετά της Αντιοχείας). Και η Παλαιστίνη, ήν είχον προ μικρού προσαρτήσει εις το κράτος αυτών οι Φατιμίδαι της Αιγύπτου (σελ. 222-223), κατελήφθη νυν υπό των Σελτζούκων. Επί του υιού και διαδόχου του Αλπ-αρσλάν Μαλέκ-σαχ οι Σελτζούκοι εξέτειναν τας εν Μικρά Ασία κατακτήσεις μέχρι Βιθυνίας και των ακτών της Προποντίδος και του Αιγαίου, το δε κράτος των Σελτζούκων ανήλθεν εις το ύψιστον σημείον της δυνάμεως αυτού, εκτεινόμενον από του Ώξου και του Ινδού μέχρι Αιγύπτου και των Ασιατικών ακτών της Προποντίδος, των προθύρων της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Μαλέκ-σαχ άρχων αυτός εν Περσία τας μεμακρυσμένας χώρας του κράτους Μικράν Ασίαν, Μεσοποταμίαν και Συρίαν κατέστησεν ίδια φεουδαλικά κράτη (σελ. 164) κυβερνώμενα κληρονομικώς υπό των συγγενών αυτού. Τότε δε και αι εν Μικρά Ασία από των Ελλήνων κυριευθείσαι χώραι απετέλεσαν ίδιον κράτος υποτελές τω Σελτζούκω σουλτάνω, δοθέν ως φέουδον εις τον συγγενή του Μαλέκ-σαχ Σουλεϊμάν τον Σελτζούκον. Ο Σουλεϊμάν κατέστησε πρωτεύουσαν του κράτους αυτού την περίφημον Νίκαιαν της Βιθυνίας (1080)˙ διά τούτο δε και το κράτος το Σελτζουκικόν εκλήθη εν αρχή κράτος της Νικαίας. Ούτω περί τα τέλη του 11 αιώνος οι Σελτζούκοι Τούρκοι έστησαν την έδραν του κράτους αυτών εις ολίγων ωρών από του Βοσπόρου και της Κωνσταντινουπόλεως απόστασιν, τα δε ύδατα της ανατολικής Μεσογείου και του Αιγαίου πελάγους διεσχίζοντο υπό πειρατικών πλοίων Τουρκικών. Αλλ′ είναι ήδη ανάγκη να επανέλθωμεν εις την Βυζαντινήν ιστορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

1. Το τέλος της Μακεδονικής δυναστείας.

Ο Κωνσταντίνος Θ′ ο Μονομάχος εβασίλευσε μέχρι του 1054. Επειδή δε η Ζωή είχε τελευτήσει πρότερον, μόνη κληρονόμος της αρχής έμεινε νυν η Θεοδώρα, ήτις και μέχρι νυν ήτο συνάρχουσα τη τε Ζωή και τω Κωνσταντίνω. Εκυβέρνησε δε το κράτος η Θεοδώρα μετά τον θάνατον του Κωνσταντίνου Θ′ μόνον δύο έτη, καθ′ ά ουδέν ιδιαίτερον συνέβη άξιον λόγου. Μετά της Θεοδώρας δε αποθανούσης τω 1056 εξέλιπε και η Μακεδονική δυναστεία.

2. Μιχαήλ ΣΤ′ ο Στρατιωτικός (1056-1057). Ισαάκιος ο Κομνηνός (1057-1059). Κωνσταντίνος Ι′ ο Δούκας (1059-1067). Διογένης Ρωμανός Δ′ (1068-1071) και Μιχαήλ Ζ′ (1071-1078).

Μετά τον θάνατον της Θεοδώρας και την έκλειψιν του Μακεδονικού οίκου, δύο μερίδες ήριζον περί της αρχής, η των πολιτικών και η των στρατιωτικών. Η πρώτη μερίς, ήτις ήρχεν επί της Θεοδώρας, ανεβίβασεν επί τέλους εις τον θρόνον τον γηραιόν και αδρανή Μιχαήλ ΣΤ′, τον επικαλούμενον Στρατιωτικόν. Αλλ′ η μερίς η στρατιωτική θεωρούσα τούτον όλως ανίκανον εν μέσω της σοβαράς εξωτερικής καταστάσεως των πραγμάτων και ιδίως του από Τούρκων κινδύνου, απεμάκρυνεν αυτόν μετ′ ολίγους μήνας και ανεβίβασεν εις τον θρόνον τον γενναίον στρατιωτικόν άνδρα Ισαάκιον τον Κομνηνόν (1057). Ο Ισαάκιος εβασίλευσε δύο μόνον έτη, καθ′ ά επολέμησεν επιτυχώς εναντίον των Ούγγρων και των Πατσινάκων και υπεχρέωσεν αμφοτέρους να διάγωσιν εν ειρήνη προς το κράτος. {227} Συνέστησε δε ως διάδοχον αυτού επί του θρόνου τον άνδρα, όν εθεώρει άριστον προς τας περιστάσεις, τον Κωνσταντίνον Δούκαν. Ούτος μετά τον θάνατον του Ισαακίου γενόμενος βασιλεύς έδειξε μεν αρετάς πολιτικώς, αλλά στρατιωτικώς εφάνη ανίκανος να υπερασπίση το κράτος ιδίως εναντίον των Σελτζούκων Τούρκων, οίτινες υπό τον μέγαν Σουλτάνον αυτών Αλπ-αρσλάν ήρξαντο τότε να εισβάλλωσιν εις την Μικράν Ασίαν. Διέπραξε δε ο Κωνσταντίνος Ι′ και το μέγιστον σφάλμα να καταλίπη διά διαθήκης την βασιλικήν αρχήν εις τους τρεις υιούς αυτού και να καταστήση κηδεμόνα αυτών και επίτροπον της αρχής την λογίαν γυναίκα αυτού βασίλισσαν Ευδοκίαν, καθ′ όν χρόνον το κράτος είχεν ανάγκην κυβερνητών γενναίων στρατιωτικών ανδρών. Αλλά προς ευτυχίαν του κράτους μικρόν μετά τον θάνατον του Κωνσταντίνου Ι′ (1067) ο γενναίος στρατιωτικός Ρωμανός Διογένης κατηγορηθείς επί εγκλήματι εσχάτης προδοσίας, καθ′ όν χρόνον εδικάζετο εφείλκυσε την προσοχήν της Ευδοκίας διά του ανδρικού παραστήματος και του αρρενωπού κάλλους αυτού ως και διά του τρόπου, καθ′ όν ανέμνησε τους δικαστάς τα υπ′ αυτού υπέρ του κράτους πεπραγμένα· ούτω δε από κατηγορουμένου και υποδίκου υψώθη εις τον θρόνον υπ′ αυτής της Ευδοκίας, καταστησάσης αυτόν σύζυγον και συμβασιλέα παρά την ένορκον υπόσχεσιν ήν είχε δώσει αύτη τω Κωνσταντίνω Ι′, ότι δεν έμελλε να έλθη προς ουδένα εις δευτέρου γάμου κοινωνίαν.

Ο Διογένης κατά τα τρία έτη της βασιλείας αυτού εφάνη αληθής ήρως αγωνισάμενος γενναιότατα μετά σμικρών στρατιωτικών δυνάμεων, και τούτων από μισθοφόρων Νορμανδών και άλλων βαρβάρων συγκειμένων (165), εναντίον των πολυπληθών και άριστα συγκεκροτημένων και πολεμικωτάτων στρατιών του Αλπ-αρσλάν. Διά δύο μεγάλων στρατειών, άς επεχείρησεν εναντίον του Αλπ-αρσλάν, υπερήσπισε τας εν Ασία ελληνικάς κτήσεις και απώθησε σχεδόν τους Τούρκους πέραν των ορίων της Μικράς Ασίας. Αλλ' εν τω τρίτω πολέμω, εισβαλών επιθετικός εις την Αρμενίαν, ηττήθη εν μάχη τινί και ηρωικώς μαχόμενος και τραυματισθείς συνελήφθη αιχμάλωτος. Ο μεγάθυμος σουλτάνος των Σελτζούκων Αλπ-αρσλάν, θαυμάσας την γενναιότητα του ανδρός και επαξίως τιμών αυτήν ηξίωσε τον Διογένην βασιλικών τιμών και συνωμολόγησε προς αυτόν ειρήνην, αποδούς πάσαν σχεδόν την Μικράν Ασίαν, αρκεσθείς δε μόνον εις υπόσχεσιν χρηματικής αποζημιώσεως (ή λύτρων του βασιλέως), και ταύτης διδομένης απλώς διά του βασιλικού λόγου του Ρωμανού. Έδωκε δε τω βασιλεί Διογένει και στολήν και φρουράν βασιλικήν. Αλλ', ενώ ο Ρωμανός επέστρεφεν ούτω διά της Μικράς Ασίας εις την πρωτεύουσαν, οι ενταύθα συγγενείς του οίκου Δούκα, ο του Κωνσταντίνου Ι' αδελφός Ιωάννης Δούκας και οι περί αυτόν, επωφεληθέντες την περί αιχμαλωσίας του βασιλέως είδησιν, εκήρυξαν αυτόν έκπτωτον και ανεβίβασαν εις τον θρόνον τον πρεσβύτατον του Κωνσταντίνου Ι' υιόν Μιχαήλ Ζ', πέμψαντες δε στρατόν κατά του Διογένους ηνάγκασαν αυτόν να παραιτηθή την βασιλικήν αρχήν επί τω όρω της ασφαλείας της ζωής αυτού. Αλλ' ο Ρωμανός Διογένης συλληφθείς είτα παρανόμως εξωρύχθη τους οφθαλμούς και απέθανεν οικτρώς εκ της από του παθήματος τούτου επελθούσης φρικτής νόσου, γενναίως μέχρι τέλους τα πάντα υπομείνας.

Η βασιλεία του Μιχαήλ Ζ', του επικληθέντος Παραπινακίου (166), υπήρξε και εσωτερικώς και εξωτερικώς λίαν ασθενής. Και ενώ αυτός ο βασιλεύς έχων πρωθυπουργόν τον σοφώτατον εν τοις γράμμασιν άνδρα των τότε χρόνων Μιχαήλ τον Ψελλόν, τον και διδάσκαλον αυτού γενόμενον, ησχολείτο μόνον εις ανάγνωσιν βιβλίων και εις σύνθεσιν στίχων εμμέτρων, οι Τούρκοι συνεπλήρουν την κατάκτησιν της Μικράς Ασίας. Οι Σελτζούκοι του Αλπ-αρσλάν, μετά την καθαίρεσιν του Ρωμανού, ώρμησαν αύθις εις την Μικράν Ασίαν, απαλλαγέντες της συνομολογηθείσης προς τον βασιλέα εκείνον ειρήνης. Αποθανόντος δε τω 1072 του Αλπ-αρσλάν, επί του υιού και διαδόχου αυτού Μαλέκ-σαχ (σελ. 226) ο τούτου συγγενής Σουλεϊμάν κατελάμβανε το πλείστον της Μικράς Ασίας, καθιστών την Νίκαιαν πρωτεύουσαν του ενταύθα Σελτζουκικού κράτους.

Εν μέσω της αθλίας ταύτης καταστάσεως επαναστάσεις εξερράγησαν εναντίον του Μιχαήλ Ζ', όστις τω 1078 αποθέσας το στέμμα απεχώρησεν εις μοναστήριον. Τότε δε οι επιφανέστατοι των στρατηγών ήρισαν προς αλλήλους περί του βασιλικού θρόνου, μεχρισού τω 1081 κατέλαβε τούτον οριστικώς ο του προμνημονευθέντος βασιλέως

Ισαακίου του Κομνηνού ανεψιός Αλέξιος ο Κομνηνός, γενόμενος ο πραγματικός ιδρυτής της δυναστείας των Κομνηνών.

3. Η δυναστεία των Κομνηνών.

Οι μεγάλοι Κομνηνοί βασιλείς Αλέξιος Α΄ (1081-1118), Ιωάννης (1118-1143) και Μανουήλ (1143-1180 μ. Χ.) επί αιώνα ολόκληρον ηγωνίσαντο γενναιότατα ίνα αποτρέψωσι τους απ΄ ανατολών και δυσμών επικρεμαμένους τω Κράτει δεινοτάτους κινδύνους και έδοσαν εις το κράτος τούτο την τελευταίαν αυτού εν τη ιστορία πολιτικήν και στρατιωτικήν αίγλην.

{230} Καθ΄ όν χρόνον ο Αλέξιος ανήλθεν εις τον θρόνον (1081), οι Σελτζούκοι είχον στήσει, καθά είρηται, ου μακράν των Ασιατικών οχθών του Βοσπόρου, εν Νικαία, την έδραν του κράτους αυτών του περιλαμβάνοντος ήδη σχεδόν άπασαν την Μικράν Ασίαν πλην των δυτικών παραλίων. Αλλά μείζων κίνδυνος ηπείλει το κράτος κατά τον αυτόν ακριβώς χρόνον από δυσμών. Ο γνωστός ημίν Ροβέρτος Γυσκάρδος ορμηθείς από της Ιταλίας και καταλαβών την Κέρκυραν ώρμησεν εις την κατάκτησιν της όλης Ευρωπαϊκής Ελληνικής χερσονήσου, νικήσας λαμπρώς τον Αλέξιον περί το Δυρράχιον εν μεγάλη μάχη το αυτό έτος της αναρρήσεως του βασιλέως· κατέλαβε δε πάσαν σχεδόν την Ήπειρον και μέρος της Μακεδονίας και Θεσσαλίας, απειλών και την Κωνσταντινούπολιν. Αλλ΄ ο Αλέξιος, μη καταβαλλόμενος ευκόλως υπό των συμφορών του πολέμου, κατώρθωσε διά της επιμονής, καρτερίας και δραστηριότητος αυτού να συγκροτήση νέον στρατόν και να εκδιώξη των Ελληνικών χωρών τους Νορμανδούς, νικήσας τον του Ροβέρτου υιόν και επίτροπον Βοημούνδον (1083). Μετά την εκδίωξιν δε των Νορμανδών εστράφη και κατά των Σελτζούκων Τούρκων της Μικράς Ασίας· αλλ΄ ενταύθα μικράς μόνον ήρατο επιτυχίας, ανακτησάμενος την απέναντι σχεδόν της Κωνσταντινουπόλεως υπό Τούρκων κατεχομένην Νικομήδειαν και την Σινώπην (1087). Εξ άλλου δε οι Τούρκοι νέας κατέλαβον εν τη Μικρά Ασία χώρας, προχωρήσαντες μέχρι των δυτικών παραλίων, ένθα συγκροτούντες στόλους πειρατικούς ελυμαίνοντο τας Ελληνικάς νήσους και τας ακτάς του Αιγαίου.

Ενώ δε ο Αλέξιος εν μέσω τοιούτων δυσχερειών εξωτερικών ηγωνίζετο υπέρ της εξωτερικής αμύνης του κράτους και υπέρ της εσωτερικής διοικητικής και οικονομικής ανορθώσεως αυτού, νέοι από δυσμών επήλθον επικίνδυνοι πολεμισταί, οι λεγόμενοι Σταυροφόροι.

Οι Σταυροφόροι, ήτοι οι πολυπληθείς χριστιανοί ιππόται μαχηταί, οι κατά τους χρόνους τούτους εξ Ευρώπης μεταβαίνοντες εις τους Αγίους τόπους των χριστιανών

(εις Παλαιστίνην), ίνα ελευθερώσωσιν αυτούς από των Μωαμεθανών, δεν ήσαν απ' ευθείας πολέμιοι του Ελληνικού κράτους, αλλ' οπωσδήποτε απετέλουν στρατόν πολυπληθή, διερχόμενον διά των χωρών του Κράτους άνευ πολλής τάξεως και πειθαρχίας, περιέχοντα δε και πολλά άτακτα στοιχεία ταχέως παρεκτρεπόμενα εις ληστείας. Προς τούτοις τινές των αρχηγών εφάνησαν θρασείς και αλαζόνες προς τους Έλληνας και προυκάλεσαν ρήξεις. Πλην τούτων μίσος αμοιβαίον εχώριζε τους Ευρωπαίους τούτους από των Ελλήνων, διότι οι μεν Έλληνες εθεώρουν αυτούς βαρβάρους, ως ήσαν οι κατά τον 4, 5 και 6 μ. Χ. πρόγονοι αυτών· ούτοι δε τουναντίον επαιρόμενοι εκ της στρατιωτικής αυτών δυνάμεως και ανδρείας περιεφρόνουν τους Έλληνας ως ανάνδρους. Εις πάντα δε ταύτα προσετίθετο και το εκ του Εκκλησιαστικού σχίσματος προερχόμενον μεταξύ Ανατολικών και Δυτικών αμοιβαίον θρησκευτικόν μίσος. Μεθ' όλα ταύτα ο Αλέξιος μετά σπανίας συνέσεως κατώρθωσε ν' αποτρέψη πάντα κίνδυνον εκ μέρους των Σταυροφόρων και να επωφεληθή μάλιστα τους τούτων κατά των Τούρκων εν Ασία πολέμους ίνα ανακτήσηται την Νίκαιαν και πολλάς Ελληνικάς εν Ασία χώρας.

Τον Αλέξιον τελευτήσαντα τω 1118 διεδέξατο ο υιός αυτού Ιωάννης, ο επικληθείς, ένεκα της αγαθότητος του χαρακτήρος αυτού, Καλοϊωάννης. Ο Ιωάννης Κομνηνός και εν τοις έργοις της ειρήνης εφάνη ηγεμών και κυβερνήτης άριστος και εν τοις πολέμοις ανδρείος μαχητής και στρατηγός. Πολεμήσας εν Μικρά Ασία κατά των Σελτζούκων αφήρεσεν απ' αυτών αξιόλογον μέρος εν Μικρά Ασία και ιδίως εν Παφλαγονία, ένθα ανακτησάμενος την Κασταμώνα, ήτις ην κοιτίς του οίκου των Κομνηνών, ετέλεσε θρίαμβον κατά την εις την βασιλεύουσαν επάνοδον αυτού. Στρατεύσας δε και εις την Συρίαν, ένθα ικανάς πόλεις κατείχαν οι Φράγκοι (167) Σταυροφόροι, ενέπνευσε σεβασμόν άμα και φόβον τοις τε Μωαμεθανοίς και τοις Φράγκοις και ηνάγκασε τους εν Συρία Φράγκους ηγεμόνας να αναγνωρίσωσι την κυριαρχίαν του Έλληνος βασιλέως. Ο Ιωάννης ετελεύτησε τω 1143, καταλιπών την βασιλείαν εις τον υιόν αυτού Μανουήλ Α'.

Ο Μανουήλ Α' (1143-1180) κατά την γενναιότητα και ιδίως την προσωπικήν ανδρείαν ήτο πολλώ υπέρτερος του τε πάππου και του πατρός, ίσως μάλιστα ην ο ανδρειότατος πάντων των εις τον θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως ανελθόντων αυτοκρατόρων αλλά κατά την σύνεσιν την πολιτικήν υπελείπετο αμφοτέρων των ενδόξων προγόνων αυτού. Ο βασιλεύς ούτος και υπό της όλης περί το κράτος καταστάσεως των πραγμάτων αναγκαζόμενος, αλλά και υπό της ιδίας αυτού ακαθέκτου πολεμικής ορμής ελαυνόμενος, διεξήγαγε δι' όλης της μακράς αυτού βασιλείας πολέμους κατά πάσας τας διευθύνσεις. Προς βορράν επολέμησεν εναντίον των πέραν του Δανουβίου βαρβάρων και ιδίως των Πατσινάκων, έτι δε και εναντίον των Ούγγρων, οίτινες εις στενωτέρας νυν περιήλθον σχέσεις προς το Ελληνικόν κράτος, και Σέρβων και Δαλματών, των αποστάντων κατά τους χρόνους τούτους από της Βυζαντινής αυτοκρατορίας προς δυσμάς εναντίον των από Ιταλίας και Σικελίας Νορμανδών, οίτινες αύθις υπό τον ηγεμόνα αυτών Ρογήρον Β' (ανεψιόν του Ροβέρτου Γυσκάρδου) επετέθησαν εναντίον των Ευρωπαϊκών επαρχιών του κράτους καταλαβόντες την Κέρκυραν και είτα προχωρήσαντες μέχρι Κορίνθου και Θηβών (1147), εξεβλήθησαν δε του κράτους υπό του Μανουήλ διά δυσχερών αγώνων, των συγκροτηθέντων ιδίως περί την Κέρκυραν, ήν ανεκτήσατο αύθις ο γενναίος βασιλεύς. Δεν περιωρίσθη δε ο Μανουήλ απλώς εις απόκρουσιν των πολεμίων, αλλά και επιθετικός γενόμενος ικανάς αφήρεσε πόλεις και φρούρια εν Ιταλία από του κράτους των Νορμανδών, άτινα απολέσας μετά νέας αποτυχίας πολεμικάς συνωμολόγησεν επί τέλους ειρήνην προς τον εν τω μεταξύ διαδεξάμενον τον πατέρα αυτού ηγεμόνα των Νορμανδών Γουλιέλμον Α' (1155 ή 1158). Ο Μανουήλ εταπείνωσε προς τούτοις τον αρνούμενον εις αυτόν υποταγήν Φράγκον δούκα της Αντιοχείας Ρενάλδον και κατέστησεν αυτόν ευπειθέστατον υποτελή.

Αλλ' οι πλείστοι και επιτυχέστατοι των πολέμων του Μανουήλ εγένοντο εναντίον των εν Μικρά Ασία Σελτζούκων Τούρκων, όντων νυν διηρημένων εις πολλά μικρά κράτη,

και πολλάς αξιολόγους ανεκτήσατο εν Μικρά Ασία χώρας, κατεσκεύασε δε ενταύθα χάριν των πολέμων και στρατιωτικήν οδόν αξιόλογον, παραβαλλομένην προς τα μέγιστα των τοιούτων αρχαίων δημοσίων έργων των Ρωμαίων.

Εν μέσω δε των ατελευτήτων τούτων πολέμων περιεσπάτο ο Μανουήλ και υπό των εκ δυσμών, ιδίως από Γαλλίας και Γερμανίας, σταυροφόρων. Οι ηγεμόνες της δευτέρας σταυροφορίας Λουδοβίκος Β′ της Γαλλίας και Κορράδος Γ′ της Γερμανίας, κατά το 1149 διερχόμενοι δι′ Ελληνικών χωρών, περιήλθαν εις εχθρικάς σχέσεις προς τους Έλληνας και πολλάς παρεσκεύασαν δυσχερείας εις τον Μανουήλ, αλλά ταύτας υπερενίκησεν ο Μανουήλ διά τε της τόλμης και της φρονήσεως αυτού. Επί τέλους όμως αποφασίσας να ταπεινώση εντελώς το εν Μικρά Ασία Σελτζουκικόν κράτος, επεχείρησε στρατείαν μεγάλην (1174), ήτις μετά τας πρώτας επιτυχίας απέληξεν (1176) εις μεγάλην ήτταν και την απώλειαν πολλών διά των προηγουμένων πολέμων του Μανουήλ ανακτηθεισών χωρών. Αλλά και μετά τας ατυχίας ταύτας εξηκολούθησεν ο Μανουήλ τον κατά Τούρκων πόλεμον, περιορίζων τας επιδρομάς αυτών, εωσού ο κατά το 1180 επελθών θάνατος του βασιλέως έθηκε τέρμα εις τον πόλεμον τούτον.

4. Αλέξιος Β′ και Ανδρόνικος Α′.

Ο Μανουήλ Α′ κατέλιπε τον θρόνον εις τον δευτερότοκον υιόν αυτού Αλέξιον διατελούντα υπό την κηδεμονίαν της Γαλλίδος μητρός αυτού Μαρίας, δευτέρας συζύγου του Μανουήλ (η πρώτη ήτο Γερμανίς γυναικαδέλφη του αυτοκράτορος Κορράδου Γ′) θυγατρός του δουκός της Αντιοχείας Ραιμούνδου. Η κυβέρνησις της Μαρίας ως Γαλλίδος και καθολικής και περιστοιχιζομένης υπό πλήθους Γάλλων, και τα διαδιδόμενα περί του ηθικού μέρους του ιδιωτικού βίου αυτής ήγειραν δυσαρεσκείας μεγάλας εν τω λαώ της Κωνσταντινουπόλεως. Ταύτας δε επωφελήθη ανήρ τις εκ του οίκου του βασιλικού πολυτροπώτατος και κακοτροπώτατος, Ανδρόνικος ο Κομνηνός, εγγονός του Αλεξίου Α′ (εκ του δευτέρου υιού αυτού Ισαακίου), ανεψιός του Ιωάννου Α′ και εξάδελφος του Μανουήλ Α′. Ο Ανδρόνικος ήτο το τερατώδες μίγμα αρετών επιπλάστων και πονηρίας και μοχθηρίας μεγάλης, ακολαστότατον διάγων βίον, έχων μεν το εξωτερικώς και κατ′ επιφάνειαν επαγωγόν και αξιαγάπητον του ήθους και σωματικόν κάλλος και παραβαλλόμενος υπό τινων προς τον Αλκιβιάδην, αλλά των μεν αρετών τούτου ουδαμώς ή κατ′ επιφάνειαν μετέχων, των δε κακιών αυτού το ανυπέρβλητον μέγεθος εν τω βίω αυτού εικονίζων, τύπος ων καθόλου χαρακτήρος φαύλου και κιβδηλοτάτου και ανθρώπου ουδέν έχοντος όσιον και ιερόν και ουδεμίαν αρχήν ηθικήν. Μετά πολλάς περιπετείας του βίου και πλάνας, εν αίς πολλά έπραξε και εκακούργησε, πολλά δ′ έπαθε, και μετά επιβουλάς γενομένας υπ′ αυτού εναντίον αυτού του Μανουήλ, ο πολύτροπος ανήρ τυχών συγγνώμης είχε διορισθή διοικητής της εν Πόντω Οινόης και διέμενεν εκεί καθ′ όν χρόνον ετελεύτησεν ο Μανουήλ. Ο Ανδρόνικος μαθών νυν την παρά τω πλήθει της Κωνσταντινουπόλεως επικρατούσαν κατά της Μαρίας δυσαρέσκειαν έσπευσεν εκ του Πόντου και ως πατήρ υπό του λαού της Κωνσταντινουπόλεως γενόμενος δεκτός κατέλαβε την αρχήν ως κηδεμών και επίτροπος του Αλεξίου και δεινότατον ήγειρε κατά των Λατίνων διωγμόν. Μετ′ ολίγον εφόνευσε την Μαρίαν και αυτόν τον Αλέξιον και κατέλαβε την υπερτάτην αρχήν, λαβών βία ως γυναίκα και την του Αλεξίου νεαράν σύζυγον Αγνήν, την θυγατέρα του βασιλέως της Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ′. Ως βασιλεύς εκυβέρνησεν ο Ανδρόνικος (1183-1185) φαυλότατα καταδιώκων απηνώς πάντα άνθρωπον, όν εθεώρει ως έχοντα αξίαν τινά, όμοιος κατά τούτο προς τον Ιουστινιανόν Β′ τον Ρινότμητον, επιδιώκων δε δημοτικότητα δι′ αισχράς δημαγωγίας και προστατεύων τα γράμματα και την παίδευσιν. Επί του τυράννου τούτου το κράτος έπαθε δεινήν συμφοράν. Όσοι των Λατίνων Κωνσταντινουπόλεως κατώρθωσαν να διαφύγωσι τας ενταύθα κατ′ αυτών διαταχθείσας υπό του Ανδρονίκου και υπό του όχλου τελουμένας σφαγάς, συγκροτήσαντες στόλον δεινώς ελυμαίνοντο τας κατά την Προποντίδα και το Αιγαίον Ελληνικάς παραλίας, στίφη δε Νορμανδών πολυπληθή ορμήσαντα αύθις από Ιταλίας εις την Ήπειρον και καταλαβόντα αμαχητί το Δυρράχιον διηυθύνθησαν διά Μακεδονίας εις την Θεσσαλονίκην, καθ′ όν χρόνον και στόλος 200 πλοίων κατελάμβανε τας Ιονίους νήσους και είτα

έπλεεν εις τον λιμένα Θεσσαλονίκης (1185). Η πόλις αύτη εκυριεύθη εξ εφόδου μετά ολιγοήμερον πολιορκίαν και έπαθε τα πάνδεινα υπό των καταλαβόντων αυτήν Λατίνων· φόνοι, αιχμαλωσίαι, αρπαγαί, λεηλασίαι και παντός είδους συμφοραί επλήρωσαν την μεγάλην ταύτην δευτέραν του κράτους πόλιν, όπως προ 300 περίπου ετών, ότε εκυριεύθη υπό του αρνησιθρήσκου αρχηγού των Σαρακηνών πειρατών Λέοντος του Τριπολίτου (σ. 198). Τότε δε συλληφθείς εκακώθη δεινώς υπό των Φράγκων και ο περίφημος αρχιεπίσκοπος ων τότε Θεσσαλονίκης Ευστάθιος, ο σοφός σχολιαστής του Ομήρου, όστις μετά πολλά παθήματα κάμψας διά της αγαθότητος αυτού και αυτούς τους βαρβάρους κατακτητάς αποκατέστη αύθις εις τον θρόνον αυτού.

Οι Νορμανδοί μετά την κατάληψιν της Θεσσαλονίκης εκινήθησαν εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως κατά γην και κατά θάλασσαν επερχόμενοι κατ’ αυτής. Αλλ’ εν τω μεταξύ επανάστασις εκραγείσα ενταύθα κατά του Ανδρονίκου επήνεγκε την πτώσιν και τον οίκτιστον [168] υπό του επαναστάντος λαού τελεσθέντα φόνον αυτού. Εις τον θρόνον ανήλθεν ο εκ του συγγενούς προς τους Κομνηνούς οίκου των Αγγέλων Ισαάκιος ο Άγγελος. Ούτος επωφελούμενος την εν τω λαώ και τω στρατώ εκ της πτώσεως του Ανδρονίκου επελθούσαν ηθικήν έξαρσιν κατενίκησε τους Νορμανδούς διά του γενναίου στρατηγού Βρανά κατά γην και κατά θάλασσαν και ηνάγκασεν αυτούς να αποχωρήσωσι πασών των υπ’ αυτών καταληφθεισών Ελληνικών χωρών πλήν τινων Ιονίων νήσων.

Και ούτω μεν ο τω 1185 απειλήσας την ύπαρξιν του κράτους κίνδυνος απεσοβήθη. Αλλ’ ο κίνδυνος ούτος ενέσκηψεν αύθις από Φράγκων μετά 18 έτη επενεγκών την κατάλυσιν του Κράτους. Επειδή δε το γεγονός τούτο συνδέεται μετά της λεγομένης Τετάρτης ή Λατινικής Σταυροφορίας, ανάγκη, πριν προχωρήσωμεν περαιτέρω, να διαλάβωμεν ενταύθα διά βραχέων περί των Σταυροφοριών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ’

ΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

1. Πρώτη Σταυροφορία.

Σταυροφορίαι εν τη ιστορία εκλήθησαν, καθά είδομεν, στρατείαι γενόμεναι προς ελευθέρωσιν των αγίων τόπων εκ των Μωαμεθανών. Ως και αλλαχού είπομεν, ανέκαθεν εν τη Δύσει εθεωρείτο ευσεβεστάτη πράξις θρησκευτική η εις Παλαιστίνην χάριν προσκυνήσεως των Αγίων Τόπων αποδημία. Και ενόσω μεν της Παλαιστίνης ήρχον οι Ουμμεϊάδαι και μετ' αυτούς οι Αββασίδαι χαλίφαι, δεν παρενεβάλλοντο πολλά κωλύματα εις τους από Δύσεως προσκυνητάς. Αλλ' αφ' ού χρόνου οι Φατιμίδαι χαλίφαι της Αιγύπτου κατέλαβον την Παλαιστίνην (από των αρχών του 11 αιώνος), ιδίως επί του Φατιμίδου χαλίφου Χακήμ (996-1021), σφοδρός εγένετο καταδιωγμός των χριστιανών· ο ναός της Αναστάσεως κατηδαφίσθη τότε, εκτίσθη δε ύστερον τω 1055 υπό του αυτοκράτορος του Ελληνικού κράτους δι' ιδιαιτέρας προς τον Φατιμίδην χαλίφην Μουστασίρ συνθήκης. Και αφ' ού δε περί το τέλος του 11 μ. Χ. αιώνος οι Σελτζούκοι Τούρκοι επί του σουλτάνου Μαλέκ-σαχ αφήρεσαν την Παλαιστίνην από των Φατιμιδών, εξηκολούθησαν οι κατά της χριστιανικής πίστεως εν τοις Αγίοις τόποις διωγμοί. Τούτους δε βλέποντες οι εκ Δύσεως προσκυνηταί μετά την εις Ευρώπην επάνοδον περιέγραφον τα γινόμενα κατά τρόπον εξεγείροντα την ιεράν αγανάκτησιν των χριστιανών. Εντεύθεν παρά πολλοίς των χριστιανικών λαών και ηγεμόνων της Δύσεως παρήχθη η ιδέα μεγάλης υπέρ των Αγίων Τόπων προς την Ανατολήν στρατείας. Οι πάπαι ασμένως υπέθαλπον την ιδέαν ταύτην, βλέποντες εν τη πραγματώσει αυτής την εις Ανατολήν επέκτασιν της ιδίας αυτών δυνάμεως και ροπής. Ότε δε τω έτει 1093-1094 μοναχός τις ερημίτης από Νορμανδίας (εξ Αμβιανού) της Γαλλίας καταγόμενος Πέτρος ή Κουκούπετρος, εν Παλαιστίνη γενόμενος, είδε τους ενταύθα εναντίον των χριστιανών και της Εκκλησίας αυτών διωγμούς, επιστρέψας εις την Ευρώπην εξέθηκε πάντα όσα είδε τω πάπα Ουρβανώ Β'. Ούτος δε προθύμως επελάβετο της ευκαιρίας ίνα διά του Πέτρου και δι' άλλων μοναχών και ιερέων και επισκόπων κηρύξη εν τοις Ευρωπαϊκοίς λαοίς μέγαν ιερόν πόλεμον υπέρ των τόπων, «ένθα έστησαν οι πόδες του Κυρίου». Το κήρυγμα επέτυχε λαμπρώς, και το επόμενον έτος 1095 συνεκροτήθη εν Κλερμών της Γαλλίας μεγάλη Εκκλησιαστική Συνέλευσις, εις ήν παρέστησαν χιλιάδες κληρικών και λαϊκών, αυτός δε ο πάπας ελθών τότε εις Κλερμών, αφού ετέλεσε μεγαλοπρεπή εκκλησιαστικήν τελετήν, ελάλησεν εις το μέγα πλήθος, ως ο Μωυσής, ανελθών εις το όρος, και ενέπνευσεν άρρητον τοις πάσιν ενθουσιασμόν και κοινή εγένετο νυν απόφασις περί ιερού πολέμου. Εντεύθεν ευθύς πολυπληθή στίφη υπό την αρχηγίαν διαφόρων μοναχών, και αυτού του Κουκουπέτρου, ή ιπποτών εξεχύθησαν εις τας ανατολικάς χώρας της Ευρώπης, μεταβαίνοντα εις την Παλαιστίνην. Αλλά τα πρώτα ταύτα άτακτα στίφη, παρεκτραπέντα εις πολλάς καθ' οδόν αταξίας, κατεστράφησαν άλλα μεν εν Ουγγαρία και εν Βουλγαρία υπό των κατοίκων των χωρών τούτων, άλλα δε (τα υπό τον Πέτρον), αφού διήλθον τας εν Ευρώπη Ελληνικάς επαρχίας και διεπεραιώθησαν τον Βόσπορον, εξωλοθρεύθησαν υπό

του ξίφους των Σελτζούκων της Νικαίας. Το επόμενον έτος εξεκίνησαν εξ Ευρώπης τα κύρια σταυροφορικά στρατεύματα των ηγεμόνων και των ιπποτών, συγκείμενα το πλείστον εκ Γάλλων και Νορμανδών (της Γαλλίας και της Κάτω Ιταλίας). Ως σύμβολον οι στρατευόμενοι νυν υπέρ του Χριστού έφερον επί του δεξιού ώμου ερυθράν εικόνα του σταυρού, όθεν εκλήθησαν και σταυροφόροι. Οι ονομαστότατοι των αρχηγών της πρώτης ταύτης στρατείας ήσαν ο Λοθαρίγγιος Γοδεφρείδος ο Βουιλλώνος, ο Νέστωρ κληθείς της στρατείας (ένεκα της ηλικίας, της ανδρείας, της ευσεβείας και της πολιάς φρονήσεως), μετά των αδελφών αυτού Βαλδουίνου και Ευσταθίου, Ροβέρτος ο δουξ της εν Γαλλία Νορμανδίας, υιός του Γουλιέλμου του Κατακτητού (σελ. 154), Ροβέρτος ο κόμης Φλανδρίας, αδελφός του βασιλέως της Γαλλίας Φιλίππου Α', Ραϊμούνδος ο κόμης Τολώσης, ο γνωστός ημίν εκ της Βυζαντινής ιστορίας Βοημούνδος ο υιός του Ροβέρτου Γυσκώρδου (σελ. 230) ως αρχηγός των Νορμανδών της Κάτω Ιταλίας και ο τούτου αδελφιδούς [169] Ταγκρέδος, ο Αχιλλεύς κληθείς της Σταυροφορίας ένεκα της ανδρείας αυτού, και ο επίσκοπος Αδείμαρος (έχων ως επισκοπήν την παρά τα Πυρηναία κειμένην Γαλλικήν πόλιν Puy), ο και πρώτος εκ των ηγεμόνων άρξας της στρατείας. Ούτος ως επίτροπος του Πάπα εθεωρείτο τιμητικώς αρχιστράτηγος· πράγματι δ' όμως ουδεμία υφίστατο αρχιστρατηγία. Ούτοι πάντες μετά των μαχητών αυτών εκ διαφόρων τόπων διά διαφόρων οδών διηυθύνθησαν εις Κωνσταντινούπολιν ως τόπον συνενώσεως. Ενταύθα δε, αφού υπεχρεώθησαν να δώσωσιν όρκον φεουδαλικής πίστεως εις τον Αλέξιον Α' (ωρκίσθησαν δηλονότι ότι των χωρών, άς έμελλον να κυριεύσωσιν από των Μωαμεθανών εν Ασία, ως ανηκουσών πρότερον εις το Ελληνικόν κράτος, υπέρτατον κυρίαρχον έμελλον να θεωρώσι τον Έλληνα αυτοκράτορα, αυτοί κυβερνώντες αυτάς ως φεουδαλικοί υποτελείς άρχοντες), διεπεραιώθησαν επί Ελληνικών πλοίων, ανερχόμενοι εις 400 περίπου χιλιάδας μαχητών, εις την Ασιατικήν όχθην του Βοσπόρου, και μετ' ολίγον επολιόρκησαν την πρωτεύουσαν του εν Μικρά Ασία Σελτζουκικού κράτους Νίκαιαν. Προχωρησάσης δε της πολιορκίας ο σουλτάνος του κράτους τούτου Κιλίτζ-αρσλάν Α' (υιός του Σουλεϊμάν, ίδε σελ. 226) παρέδωκε ταύτην ουχί εις τους Σταυροφόρους, αλλ' εις τον παρακολουθούντα μετά στρατού τους Σταυροφόρους αυτοκράτορα Αλέξιον (170). Τούτο δυσηρέστησε τοις αρχηγοίς των Σταυροφόρων, αλλ' ο Αλέξιος κατώρθωσε να εξευμενίση αυτούς δια δώρων. Οι δε Σταυροφόροι διέσχισαν νυν την Μικράν Ασίαν καθ' όλον το μήκος από της βορειοδυτικής άκρας προς την νοτιανατολικήν, πολλάς συγκροτούντες μάχας νικηφόρους προς τον Κιλίτζ-αρσλάν, αλλ' αποδεκατιζόμενοι και αυτοί. Εισελάσαντες δε (1087) εις την βόρειον Συρίαν κατέλαβον την Αντιόχειαν και εντεύθεν πορευόμενοι διά της παραλίας το πλείστον, εν μέσω πολλών ταλαιπωριών αφίκοντο (1098) εις την αγίαν πόλιν, την προ μικρού ανακτηθείσαν υπό του Φατιμίδου χαλίφου της Αιγύπτου, ήν και κατέλαβον εξ εφόδου και διέπραξαν δεινήν σφαγήν των Μωαμεθανών κατοίκων. Ίδρυσαν δε τότε και κράτος Χριστιανικόν καλέσαντες αυτό βασίλειον της Ιερουσαλήμ και βασιλέα εξέλεξαν τον Γοδεφρείδον Βουιλλώνος διανείμαντες εν εαυτοίς οι αρχηγοί τας κυριευθείσας χώρας ως φέουδα του βασιλείου. Το βασίλειον της Ιερουσαλήμ ιδρυθέν εν μέσω του μωαμεθανικού κόσμου και διατελούν εις πολέμους διηνεκείς προς τους μωαμεθανούς ηγεμόνας της Αιγύπτου

και της Συρίας, διετηρήθη επί 100 περίπου έτη διά της διηνεκούς στρατιωτικής υπηρεσίας αυτών τούτων των εν Παλαιστίνη και Συρία Σταυροφόρων, και διά των εξ Ευρώπης διηνεκώς συρρεόντων νέων Σταυροφόρων, προ πάντων δε διά των εν Ιερουσαλήμ συγκροτηθέντων τότε μοναχικών ιπποτικών ταγμάτων των ενούντων τον βίον του Χριστιανού μοναχού προς τον του Χριστιανού ιππότου και μαχητού (σελ. 168). Τοιαύτα τάγματα μοναχικά συνεστάθησαν το των Ιωαννιτών (κληθέντων ούτως από του προστάτου του τάγματος αγίου Ιωάννου Προδρόμου) και το των Ναϊτών (κληθέντων ούτως εκ της κατοικίας αυτών, ούσης εγγύς του τόπου, ένθα ην το πάλαι ο ναός του Σολομώντος.

Αλλά ταύτα πάντα δεν ήρκουν ούτε εις την διατήρησιν του βασιλείου της Ιερουσαλήμ ούτε εις την καθόλου προστασίαν του Χριστιανισμού εν Συρία και Παλαιστίνη. Και διά τούτο εγένοντο και άλλαι νέαι μεγάλαι σταυροφορίαι.

2. Δευτέρα Σταυροφορία.

Οι Σταυροφόροι πλην του βασιλείου της Ιερουσαλήμ ίδρυσαν και άλλας εν Συρία ηγεμονίας, ιδίως την της Αντιοχείας (το δουκάτον κληθέν της Αντιοχείας), και της εν Μεσοποταμία Εδέσσης (ήν δεν αφήρεσαν από των Μωαμεθανών, αλλά κατέλαβον ούσαν Χριστιανικήν και αυτόνομον, την μόνην εν Μεσοποταμία μη υπό Μωαμεθανών κυριευθείσαν πόλιν). Αλλά την Έδεσσαν κατέλαβε και κατέστρεψε δεινώς (1144) ο Νουρεδδίν ηγεμών του Μοσούλ (Ασσυρίας), ενός των εν Μεσοποταμία και Συρία Σελτζουκικών φεουδαλικών κρατών (σελ. 226). Τούτο εξήγειρε μεγάλην αγανάκτησιν εν τη Ευρώπη, παρεσκευάσθησαν δε σταυροφορίαι γενόμεναι νυν υπό αρχηγίαν ουχί φεουδαρχών ηγεμόνων, ως η πρώτη σταυροφορία, αλλ' αυτού του αυτοκράτορος Κορράδου Γ', στρατεύσαντος μετά 70 χιλ. ιπποτών Γερμανών, και του βασιλέως της Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', άγοντος και τούτου σημαντικόν στρατόν ιπποτών Γάλλων. Οι Σταυροφόροι ούτοι διελθόντες τας Ευρωπαϊκάς Ελληνικάς επαρχίας (1147) αφίκοντο εις Κωνσταντινούπολιν επί του βασιλέως Μανουήλ Α', προς όν περιήλθον και εις εχθρικάς σχέσεις, μη λαβούσας μείζονας διαστάσεις ιδίως ένεκα της φρονήσεως, ήν έδειξεν ο Λουδοβίκος Ζ'. Από Κωνσταντινουπόλεως μετέβησαν εις Ασίαν και μετά πολλάς κατά την οδόν ταλαιπωρίας, καθ' άς απώλετο μέγιστον μέρος ιδίως του Γερμανικού στρατού, μικρά μόνον λείψανα του στρατού αφίκοντο εις Συρίαν και επολιόρκησαν την Δαμασκόν άνευ αποτελέσματος. Ο Κορράδος Γ' και ο Λουδοβίκος επέστρεψαν μετ' ολίγον (τω 1149) εις την Ευρώπην ουδέν πράξαντες έργον άξιον λόγου.

3. Τρίτη Σταυροφορία.

{238} Εν τω μεταξύ εν Αιγύπτω η δυναστεία των Φατιμιδών χαλιφών κατελύθη υπό του γενναίου Κούρδου το γένος στρατηγού Σαλαδίνου. Ούτος γενόμενος κύριος του Αίγυπτιακού κράτους υπέταξε την χώραν υπό την πνευματικήν αρχήν του εν Βαγδατίω Αββασίδου χαλίφου, αυτός εν ονόματι αυτού ως σουλτάνος κυβερνών την χώραν (1175). Ο Σαλαδίνος εστράτευσεν είτα εναντίον του βασιλείου της Ιερουσαλήμ και μετά την νίκην, ήν ήρατο παρά την Τιβεριάδα λίμνην (1187), κατέλαβε την Ιερουσαλήμ· ούτω δε των Χριστιανών το κράτος περιωρίσθη μόνον εις την βόρειον Παλαιστίνην. {239} Το γεγονός τούτο ακουσθέν εν Ευρώπη προυκάλεσε την τρίτην Σταυροφορίαν, ής ηγέται εγένοντο ο αυτοκράτωρ Φρειδερίκος Α′ Βαρβαρόσσας, ο βασιλεύς της Γαλλίας Φίλιππος Β′ ο Αύγουστος και ο βασιλεύς της Αγγλίας Ριχάρδος Α′. Και ο μεν Φρειδερίκος μετά στρατού 40 χιλ. περίπου μαχητών ήλθε διά ξηράς εις τον Ελλήσποντον (1189) και διαπεραιωθείς εις την Ασίαν προήλασε νικηφόρως εις τα ένδον της μικράς Ασίας και νικήσας τους Σελτζούκους κατέλαβε την πρωτεύουσαν αυτών Ικόνιον. Αλλά γενόμενος είτα εν Κιλικία κατά την διάβασιν του ποταμού Καλυκάδνου (Σαλέφ) παρασυρθείς επνίγη. Το πλείστον του Γερμανικού στρατού επέστρεψε τότε οίκαδε· μικρόν δε μέρος μετέβη εις Συρίαν, ένθα ηνώθη προς τους άλλους Σταυροφόρους. Το μόνον άξιον λόγου αποτέλεσμα της στρατείας του Φρειδερίκου Α′ υπήρξεν η κατά ταύτην συγκρότησις του Τευτονικού λεγομένου νέου μοναχικού ιπποτικού τάγματος, όπερ ειργάσθη υπέρ της διαδόσεως του Χριστιανισμού ουχί εν Παλαιστίνη, αλλ′ εν τοις παρά την Βαλτικήν θάλασσαν Σλαυικαίς χώρας.

Ο δε ηνωμένος στρατός των Γάλλων και των Άγγλων ανερχόμενος εις 100 χιλ. μαχητών αποπλεύσας εκ Μασσαλίας και Γενούης αφίκετο εις Μεσσήνην της Σικελίας. Εντεύθεν δε έπλευσαν εις τα παράλια της Φοινίκης (οι Άγγλοι κατά τον πλουν τούτον αφήρεσαν από των Ελλήνων την Κύπρον, ής ο διοικητής Ισαάκιος είχεν αποστή από του εν Κωνσταντινουπόλει αυτοκράτορος Ισαακίου Αγγέλου), ένθα επολιόρκησαν και εξεπόρθησαν το ισχυρόν φρούριον Πτολεμαΐδα. Μετά τούτο δε πολλάς συνεκρότησαν μάχας προς τον Σαλαδίνον και ικανάς ανεκτήσαντο πόλεις εν Παλαιστίνη, αλλά της Ιερουσαλήμ δεν κατώρθωσαν την ανάκτησιν. Τέλος δε συνωμολόγησαν ανακωχήν τριετή προς τον Σαλαδίνον, επιτρέπουσαν τοις Χριστιανοίς προσκυνηταίς την ειρηνικήν εις Ιερουσαλήμ μετάβασιν.

4. Αι λοιπαί Σταυροφορίαι.

Περί της τετάρτης ή Λατινικής καλουμένης Σταυροφορίας δεν ποιούμεθα λόγον ενταύθα, διότι αύτη παρεκτραπείσα του σκοπού εστράφη κατά της Κωνσταντινουπόλεως και επήνεγκε την υπό των Φράγκων κατάλυσιν του Ελληνικού κράτους. Αλλά περί τούτων γενήσεται λόγος εν τη ιστορία του Ελληνικού κράτους.

Εννέα έτη μετά την τετάρτην λεγομένην Σταυροφορίαν εγένετο τω 1212 η λεγομένη Σταυροφορία των παίδων.

Κατά ταύτην χιλιάδες παίδων από Γερμανίας και από Γαλλίας συναχθέντες υπό μοναχών απεδήμησαν εις την Αγίαν Γην. Αλλ' οι μεν πλείστοι τούτων ετελεύτησαν εκ των ταλαιπωριών της οδού, οι δε υπολειφθέντες άπρακτοι επέστρεψαν οίκαδε.

Τω 1217 εγένετο άλλη Σταυροφορία υπό τον βασιλέα των Ούγγρων Ανδρέαν Β'. Οι Σταυροφόροι ούτοι ενωθέντες μετά των εν Παλαιστίνη Σταυροφόρων εκυρίευσάν τινα φρούρια εν Γαλιλαία και ιδίως το επί του όρους Θαβώρ οχυρόν φρούριον, μεθ' ό επέστρεψαν οίκαδε τω 1218.

{240} Πάσαι αύται αι μικραί Σταυροφορίαι ως και η τω 1229 γενομένη εις Αίγυπτον άνευ αποτελέσματος διαρκούς σταυροφορία πολλών Βελγών και Ολλανδών δεν λογίζονται εν ταις μεγάλαις Σταυροφορίαις. Πέμπτη δε Σταυροφορία καλείται η τω 1229 υπό του αυτοκράτορος Φρειδερίκου Β' (εγγόνου του Φρειδερίκου Α', σελ. 239) γενομένη, καθ' ήν ο αυτοκράτωρ ούτος υπεχρέωσε τον Αιγύπτιον σουλτάνον Καμίλ (έγγονον του Σαλαδίνου) να παραδώση αυτώ την Ιερουσαλήμ, την Βηθλεέμ και τη Ναζαρέτ, εστέφθη δε (1229) και εν Ιερουσαλήμ ως βασιλεύς (του βασιλείου της Ιερουσαλήμ). Αλλ' η ανάκτησις αύτη της αγίας πόλεως δεν ενίσχυσε το κράτος των χριστιανών. Η Ιερουσαλήμ κατελήφθη αύθις τω 1244 υπό των Χοβαρεσμίων, έπειτα δε υπό Αιγυπτίων μωαμεθανών (ίδ. κατωτέρω).

Ο βασιλεύς της Γαλλίας Λουδοβίκος Θ', ο επικαλούμενος Άγιος, επεχείρησε δυο Σταυροφορίας· την μεν τω 1248 εις Αίγυπτον (έκτην Σταυροφορίαν) ίνα εξαναγκάση τον Σουλτάνον της Αιγύπτου να παραδώση την Ιερουσαλήμ, την δε τω 1270 εις Τύνητα.

Αλλ’ εν μεν τη πρώτη μετά τινας επιτυχίας συνελήφθη αιχμάλωτος και ηλευθερώθη επί λύτροις, εν δε τη δευτέρα, ήτις εγένετο επί τη ελπίδι της εις τον Χριστιανισμόν προσαγωγής των Τυνησίων, απέθανεν υπό νόσου (1270).

Εν τω μεταξύ κατελύθη εν Αιγύπτω η δυναστεία του οίκου του Σαλαδίνου (των Εγιουβιδών Σουλτάνων, ως καλούνται ούτοι από του πατρός του Σαλαδίνου Εγιούπ) υπό των Μαμελούκων (171), οίτινες ίδρυσαν ιδίαν δυναστείαν Σουλτάνων. Οι Μαμελούκοι σουλτάνοι κατέλυσαν οριστικώς το εν Παλαιστίνη και Συρία χριστιανικόν Φραγκικόν κράτος καταλαβόντες αλλεπαλλήλως την Αντιόχειαν (1268), Τρίπολιν (1289), Τύρον και Πτολεμαΐδα (1291). Τω 1300 δεν υπήρχε κτήσις χριστιανική εν Συρία και Παλαιστίνη και αμφότεραι αύται αι χώραι ήσαν υποτεταγμέναι εξ ολοκλήρου εις τους Μαμελούκους μωαμεθανούς σουλτάνους της Αιγύπτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ. Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

1. Ο βασιλεύς Ισαάκιος (Β΄) Άγγελος (1185-1195). Αλέξιος Γ΄ (1195-1203).

Ο τω 1185 ανελθών εις τον θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως Ισαάκιος Β΄ ήτο ανήρ αδρανής και ανίκανος, το δε πρώτον ευτυχές γεγονός της βασιλείας αυτού, την ήτταν και την καταστροφήν των εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως στρατευσάντων Νορμανδών, την προελθούσαν εκ της ευνοίας μάλλον της τύχης (εκ της τρικυμίας) ή εκ της δυνάμεως και ενεργείας του βασιλέως, διεδέξαντο πολλά ατυχήματα.

Το δεύτερον έτος της βασιλείας αυτού (1186), οι Βούλγαροι, οι από 200 περίπου ετών διατελούντες υπήκοοι του κράτους, πιεζόμενοι υπό φόρων βαρέων επανέστησαν και ενωθέντες μετά των πέραν του Δανουβίου οικουσών Βλαχικών νομαδικών φυλών ίδρυσαν νέον φοβερόν Βουλγαροβλαχικόν κράτος, αποβάν κινδυνωδέστατον εις το Ελληνικόν κράτος. Και άλλαι δε εγένοντο στάσεις και αποστασίαι εν άλλαις επαρχίαις του κράτους και ιδίως εν Κύπρω, επενεγκούσαι την απώλειαν της μεγάλης ταύτης νήσου. Την αδράνειαν δε της κυβερνήσεως του Ισαακίου Β΄ και την επικρατούσαν κατ΄ αυτού δυσαρέσκειαν επωφελούμενος ο του βασιλέως αδελφός Αλέξιος Άγγελος εξέβαλεν αυτόν του θρόνου διά συνωμοσίας και τυφλώσας ενέκλεισεν εν φυλακή (1195). Αλλά και ο Αλέξιος Γ΄, ο διά τοιαύτης ασεβούς πράξεως ανελθών εις τον θρόνον, ουδαμώς εφάνη κρείττων του αδελφού εν τη κυβερνήσει του κράτους και ουδέν έπραξεν υπέρ του κράτους, εξωτερικώς τουλάχιστον, δικαιολογούν τον τρόπον, καθ΄ όν κατέλαβε την αρχήν. Στάσεις εν ταις επαρχίαις και Βουλγάρων επιδρομαί εξηκολούθουν και επ΄ αυτού αυξάνουσαι την του κράτους ασθένειαν. Εν μέσω της τοιαύτης καταστάσεως των πραγμάτων ο του εκβληθέντος του θρόνου βασιλέως υιός και του Αλεξίου αδελφιδούς Αλέξιος (Δ΄) κατώρθωσε να φύγη από Κωνσταντινουπόλεως (1201), όπως ζητήση βοήθειαν εν Ευρώπη υπέρ του εκπτώτου πατρός και υπέρ εαυτού εναντίον του Αλεξίου Γ΄. Μεταβάς δε εις Γερμανίαν προς τον επ΄ αδελφή γαμβρόν αυτού Φίλιππον τον δούκα Σουηβίας επέμφθη υπ΄ αυτού μετά συστάσεων προς τους Βενετούς (172), καθ΄ όν ακριβώς χρόνον συνωμολόγουν ούτοι συνθήκην μετά των Σταυροφόρων (της Δ΄ Σταυροφορίας) ίνα μεταβιβάσωσιν αυτούς επί πλοίων Βενετικών εις Παλαιστίνην (1203).

2. Στρατεία των Σταυροφόρων εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως.

Οι Σταυροφόροι της Δ′ Σταυροφορίας ήσαν το πλείστον Ιταλοί και Γάλλοι, έχοντες αρχηγούς Ιταλούς και Γάλλους ευγενείς ή φεουδάρχας, και ουχί βασιλείς και αυτοκράτορας ως η Β′ και η Γ′. Επισημότατοι δε των αρχηγών ήσαν ο κόμης Φλανδρίας Βαλδουίνος και ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός της Σαβοΐας. Συνέρρεον δε οι Σταυροφόροι εις την Βενετίαν, ίνα αποφεύγοντες τας κακουχίας και τας διά ξηράς πορείας μεταβώσιν εντεύθεν κατά θάλασσαν εις τους Αγίους τόπους. Ο τότε δόγης (δουξ δηλαδή, ήτοι αιρετός ισόβιος άρχων), ο γηραιός, αλλά πανούργος Δάνδολος, έπεισε τους αρχηγούς των Σταυροφόρων ίνα μέρος της χρηματικής αμοιβής, ήν συνεφωνήθη να δώσωσιν ούτοι ως πορθμεία εις τους Βενετούς, αποτίσωσι δι′ άλλης υπηρεσίας βοηθούντες αυτώ εις την καθυπόταξιν της τότε από των Βενετών αποστάσης παραλίοτ Δαλματικής πόλεως Ζάρας. Ότε δε ήλθεν ενταύθα ο του Ισαακίου υιός Αλέξιος μετά συστάσεως του Φιλίππου της Σουηδίας, ο Δάνδολος έπεισε πάλιν τους αρχηγούς ίνα την εις Παλαιστίνην πορείαν εκτελέσωσι διά Κωνσταντινουπόλεως, αφού πρώτον πλεύσαντες ενταύθα αποκαταστήσωσιν εις τον θρόνον τον Ισαάκιον Β′. Ούτως η Σταυροφορική στρατεία διηυθύνθη προς την Κωνσταντινούπολιν, παρά πάσας τας διαμαρτυρίας του πάπα Ιννοκεντίου Γ′, κατά Ιούνιον δε του 1203 ο στόλος των Σταυροφόρων εφάνη προ της μεγάλης πόλεως. Οι Σταυροφόροι απέβησαν ευθύς εις την Ασιατικήν όχθην και εκείθεν επί πλοιαρίων μετεβιβάσθησαν εις τον Γαλατάν καταλαβόντες δε εξ εφόδου τον τε Γαλατάν και το Πέραν και περιοδεύσαντες τας ακτάς του Κερατίου Κόλπου (ήτοι του λιμένος Κωνσταντινουπόλεως) αφίκοντο έμπροσθεν των χερσαίων τειχών. {243} Εξ άλλου δε οι Βενετοί πλησίστιοι πλέοντες εις τον Κεράτιον κόλπον διά των πλοίων αυτών έθραυσαν διά του εμβόλου ενός μεθ′ ορμής πλέοντος πλοίου την μεγάλην σιδηράν άλυσιν την εκτεινομένην από του πύργου του Γαλατά μέχρι της απέναντι παραλίας του Βυζαντίου και φράττουσαν την είσοδον του λιμένος. Ο στόλος ο Βενετικός εναυλόχει και οι Σταυροφόροι εστρατοπέδευον ου μακράν των ανακτόρων των Βλαχερνών. Τη 17 Ιουλίου εγένετο μεγάλη από γης και θαλάσσης έφοδος εναντίον των τειχών, αλλ′ απέτυχε, γενναίως αποκρουσάντων των εν τη πόλει Βαράγγων την επίθεσιν. Αλλ′ οι Βενετοί πλησιάσαντες διά των πλοίων εις τα τείχη είχον θέσει πυρ εις τας παρακειμένας οικίας. Τούτο επτόησε τον δειλόν Αλέξιον Γ′, όστις, ενώ η έφοδος απεκρούσθη, έφυγε διά νυκτός από της πόλεως λαβών μεθ′ εαυτού μόνον τους θησαυρούς αυτού, εγκαταλιπών δε εις την τύχην αυτών και πόλιν και λαόν και την ιδίαν αυτού γυναίκα και θυγατέρας. Τότε οι κάτοικοι περιελθόντες εις απορίαν εξήγαγον τον Ισαάκιον εκ της φυλακής και αποκατέστησαν αυτόν εις τον θρόνον. Ο Ισαάκιος συνενοήθη νυν διά του εν τω στρατοπέδω των Σταυροφόρων

υιού αυτού Αλεξίου (Δ′) μετά των Σταυροφόρων, και φιλικαί νυν συνήφθησαν σχέσεις μεταξύ αυτού και των αρχηγών του Σταυροφορικού στρατού, συνωμολογήθη δε και συνθήκη, δι′ ής ο Ισαάκιος υπισχνείτο να συνδράμη τοις Σταυροφόροις και διά χρημάτων και διά στρατού. Αλλά μέχρις εκπληρώσεως των υπό του Ισαακίου αναληφθεισών υποχρεώσεων οι Σταυροφόροι έμενον εν τη πόλει, έχοντες μεν το στρατόπεδον αυτών έξωθεν της πόλεως, ελευθέρως δε κοινωνούντες τη πόλει. Αλλ′ ο μεν Ισαάκιος δεν ηδύνατο να εκπληρώση τας υποσχέσεις αυτού, οι δε Σταυροφόροι μείναντες εν Κωνσταντινουπόλει μέχρι του επομένου έτους από φίλων εγένοντο εχθροί, άτε μισούμενοι υπό των κατοίκων. Τέλος δε, ότε οι Σταυροφόροι υπό θρησκευτικού φανατισμού ελαυνόμενοι επεχείρησαν να καταστρέψωσι το τέμενος το μωαμεθανικόν, όπερ προ ολίγων ετών είχε κτισθή εν Κωνσταντινουπόλει (διά συνθήκης του αυτοκράτορος Ισαακίου προς τον σουλτάνον Σαλαδίνον, σ. 238-239) χάριν των ενταύθα παρεπιδημούντων μωαμεθανών εμπόρων, οι δε Έλληνες προσέδραμον εις βοήθειαν των υπέρ του ευκτηρίου ναού αυτών αμυνομένων μωαμεθανών, οι Σταυροφόροι έθεσαν πυρ και κατέστρεψαν μέρος της πόλεως. Τούτο επέτεινε το κατά των Φράγκων μίσος. Ο δε λαός οργιζόμενος κατά του Ισαακίου ως φίλου των Φράγκων εξέβαλεν αυτόν του θρόνου και ανεβίβασεν εις αυτόν επίσημόν τινα πολίτην, τον Νικόλαον Καναβόν. Αλλά τότε φαύλος τις και πανούργος ανήρ, ο συγγενής των Αγγέλων, Αλέξιος Μούρζουφλος, εφόνευσε διά δόλου τον τε Καναβόν και τον του Ισαακίου υιόν Αλέξιον (Δ′) και εσφετερίσθη την εξουσίαν. Μικρόν δε μετά το γεγονός αποθανόντος και του γέροντος Ισαακίου, οι Φράγκοι μετ′ ατυχείς τινας περί ειρήνης διαπραγματεύσεις επετέθησαν τη 9 Απριλίου εναντίον της πόλεως. Η έφοδος της ημέρας εκείνης απέτυχεν. Αλλ′ εν τω μεταξύ ο Αλέξιος Ε′ ο Μούρζουφλος έφυγεν, οι δε Φράγκοι τότε ορμήσαντες εις τα τείχη από τινων λίαν πλησιασάντων εις αυτά πλοίων έθεσαν αύθις πυρ εις την πόλιν, καί τινες των Σταυροφόρων κατελθόντες εκ των τειχών εντός αυτής ηνέωξαν μίαν πύλην των χερσαίων τειχών. Τότε οι Σταυροφόροι εν τω μέσω της εκ του πυρός επελθούσης συγχύσεως των κατοίκων εγένοντο κύριοι της πόλεως και υπό το φως του επί ημέρας ολοκλήρους και νύκτας διαρκέσαντος πυρός διέπραξαν φοβεράς ωμότητας εν αυτή, σφαγάς, αιχμαλωσίας, ατιμίας, βεβηλώσεις ιερών και μυρία άλλα πολλώ χείρονα των μετά 249 έτη υπό των μωαμεθανών Τούρκων διαπραχθέντων, καταισχύνοντα την ιδιότητα των διαπραξάντων αυτά ως χριστιανών και δη και ιπποτών και Σταυροφόρων. Διηρπάγησαν δε τότε και πλείστα μνημεία τέχνης μετενεχθέντα εις την δυτικήν Ευρώπην και ιδίως εις την Βενετίαν.

3. Το Φραγκικόν ή Λατινικόν κράτος της Κωνσταντινουπόλεως.

Οι Φράγκοι, οι Βενετοί δηλονότι και οι Σταυροφόροι, μετά την υπ' αυτών άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως ίδρυσαν εν αυτή κράτος Φραγκικόν προτιθέμενοι να περιλάβωσιν εν αυτώ άπαν το Ελληνικόν κράτος, ήτοι απάσας τας χώρας τας αποτελούσας κατά τον χρόνον τούτον το Ελληνικόν κράτος, και διενεμήθησαν τας χώρας ταύτας έχοντες σκοπόν να καταλάβωσιν αυτάς ύστερον ειρηνικώς ή και διά των όπλων. Ούτω το όλον Ελληνικόν κράτος διενεμήθη εν συμβουλίω μεταξύ Βενετών και Σταυροφόρων. Αυτοκράτωρ του νέου κράτους εξελέγη ο κόμης Φλανδρίας Βαλδουίνος, εις όν ως άμεσος κτήσις εδίδετο η Θράκη· όλη δε η υπό την άμεσον εξουσίαν αυτού χώρα (Θράκη μετά Κωνσταντινουπόλεως) εκλήθη Ρωμανία. Πάσαι αι λοιπαί του κράτους χώραι διενεμήθησαν ως φέουδα, ήτοι ως κράτη ιδιαίτερα υπαγόμενα εις την υπερτάτην αρχήν του αυτοκράτορος, μεταξύ των Βενετών και του Βονιφατίου του Μομφερρατικού. Και ο μεν Βονιφάτιος ελάμβανε πάσας τας Ασιατικάς επαρχίας και την Κρήτην, οι δε Βενετοί ελάμβανον μεγάλην τινά συνοικίαν της Κωνσταντινουπόλεως ως όλως αυτοτελή Βενετικήν αποικίαν και το λεγόμενον βασίλειον της Μακεδονίας, ήτοι πάσας τας από Μακεδονίας μέχρι Πελοποννήσου χώρας. Αλλά ταύτας έδοσαν μετ' ολίγον εις τον Βονιφάτιον λαβόντες ως αντάλλαγμα, την Κρήτην, τας Ασιατικάς επαρχίας και τας άλλας νήσους του Αιγαίου (η Κύπρος κυριευθείσα πρότερον υπό των Σταυροφόρων της Γ' σταυροφορίας απετέλει τότε ίδιον κράτος Φραγκικόν, υπαγόμενον εις το βασίλειον της Ιερουσαλήμ). Έλαβον δε οι Βενετοί το δικαίωμα ίνα εξ αυτών εκλεγή ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, και τοιούτος εξελέγη ο Βενετός Θωμάς Μοροζίνης, μη αναγνωριζόμενος, εννοείται, ως πατριάρχης υπό των ορθοδόξων Ελλήνων, ών ο πατριάρχης έφυγεν εις την Νίκαιαν. Οι λοιποί μικροί ηγεμόνες των Σταυροφόρων έλαβον κτήσεις εντός των κτήσεων των Βενετικών και των του αυτοκράτορος και του Βονιφατίου. Ούτω δε το Ελληνικόν κράτος διένειμαν οι Φράγκοι προς αλλήλους. Αλλ' ούτοι δεν κατώρθωσαν να καταλάβωσι πάσας τας χώρας του κράτους τούτου, διότι πολλαχού ιδρύθησαν Ελληνικά κράτη. Ούτως εν Νικαία της Βιθυνίας ίδρυσεν Ελληνικόν κράτος ο κατά τον χρόνον της εισόδου των Φράγκων εις Κωνσταντινούπολιν ενταύθα αναγορευθείς, αλλά ταχέως εις Ασίαν μετά του Πατριάρχου και των άλλων λογάδων του έθνους φυγών Θεόδωρος Λάσκαρις. Εν Τραπεζούντι και τη περί αυτήν χώρα ίδρυσε κράτος ή αυτοκρατορίαν ο Αλέξιος Κομνηνός, εγγονός του Ανδρονίκου του Κομνηνού. Εν Ηπείρω ίδρυσε κράτος, ήτοι δεσποτάτον, εκταθέν επί πάσαν την Δυτικήν Ελλάδα, επί μικρόν δε και εις την Πελοπόννησον, ο Μιχαήλ Άγγελος ο και Κομνηνός λεγόμενος, εκ του οίκου των Αγγέλων, εξάδελφος του Ισαακίου Β' και Αλεξίου Γ' (προσωνυμούμενος δεσπότης). Εν δε τη

κυρίως Ελλάδι τας από Θηβών μέχρι Κορίνθου και Άργους και Ναυπλίου χώρας κατέλαβεν ο Λέων ο Σγουρός, αφαιρεθείς μετ’ ολίγον τινάς τούτων υπό του Βονιφατίου.

Η ούτως ιδρυθείσα εν τη Ελληνική Ανατολή Λατινική αυτοκρατορία ευθύς εξ αρχής υπήρξεν ασθενής εσωτερικώς τε και εξωτερικώς. Εσωτερικώς μεν, διότι ένεκα του φεουδαλικού οργανισμού του κράτους η πραγματική εξουσία του αυτοκράτορος δεν υπερέβαινε τα όρια της Θράκης, των Βενετών και των λοιπών Φράγκων ηγεμόνων υποχρεουμένων να παρέχωσιν αυτώ απλώς στρατιωτικήν συνδρομήν και τούτο εν ωρισμένη περιόδω του έτους· εξωτερικώς δε, διότι περιεστοιχίζετο υπ' εχθρικών κρατών, εν Ευρώπη μεν υπό του νέου μεγάλου Βουλγαρικού κράτους προς βορράν και υπό του Ελληνικού κράτους της Ηπείρου προς δυσμάς, εν Ασία δε υπό του Ελληνικού κράτους της Νικαίας. Προς τούτοις οι υπήκοοι του κράτους Έλληνες εμίσουν τους Φράγκους αυτών ηγεμόνας και ουδεμίαν παρείχον αυτοίς δύναμιν ηθικήν ή υλικήν. Το μίσος δε τούτο των Ελλήνων της Ρωμανίας ήτοι της Θράκης κατά των Φράγκων ήτο τόσον σφοδρόν, ώστε δεν εδίστασαν να συνεννοηθώσι προς τον τότε βασιλέα των Βουλγάρων Ιωαννίσην και να υποσχεθώσι ν' αναγνωρίσωσιν αυτόν ως βασιλέα Ελλήνων (Ρωμαίων) και Βουλγάρων. Επί προσδοκία δε της του Βουλγάρου ηγεμόνος εις Ρωμανίαν εισβολής επανέστησαν κατά των Φράγκων, κέντρον της επαναστάσεως καταστήσαντες την Αδριανούπολιν. Πράγματι δε ο Βούλγαρος ηγεμών εισέβαλεν εις την Θράκην αλλ', αφού ενίκησε τους Φράγκους και συνέλαβεν αιχμάλωτον αυτόν τον αυτοκράτορα Βαλδουίνον (1205), θανόντα εν τη αιχμαλωσία μετά δεινών βασάνων, δεινοτάτας διέπραξε σφαγάς και λεηλασίας και εξανδραποδισμούς από βασιλέως Ρωμαίων γενόμενος Ρωμαιοκτόνος.

Τον αυτοκράτορα Βαλδουίνον διεδέξατο ως επίτροπος εν αρχή, μετά δε την βεβαίωσιν του θανάτου του Βαλδουίνου, ως αυτοκράτωρ, ο αδελφός αυτού Ερρίκος (1205-1216). Ούτος εν τη πολιτική αυτού φρονήσει έδειξε μείζονα προς τους Έλληνας ευμένειαν και ειργάσθη ειλικρινώς ίνα προσοικειωθή αυτούς, μετανοήσαντας άλλως πικρώς διά την προς τους Βουλγάρους συμμαχίαν. Εν τω μεταξύ ο Βονιφάτιος, όστις είχε στρατεύσει εις την Μέσην Ελλάδα και την Πελοπόννησον ίνα καταλύση την αρχήν του Λέοντος Σγουρού, έσπευσε δ' εκείθεν εν τω κατά Βουλγάρων πολέμω, απέθανεν ηρωικώς μικρόν μετά την ανάρρησιν του Ερρίκου πολεμών εναντίον των Βουλγάρων. Τότε δε το κράτος της Θεσσαλονίκης επί του ασθενούς υιού και διαδόχου του Βονιφατίου Δημητρίου (1207-1222) ήρξατο διαλυόμενον· και ο μεν δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ εξέτεινε το κράτος αυτού και επί την Μακεδονίαν· εν δε τη Ανατολική Ελλάδι (Αθήναις και Θήβαις) ίδρυσεν ηγεμονίαν ο Γάλλος Όθων Δελαρός (Otto de la Roche), ο ζώντος του Βονιφατίου επιτραπείς παρά τούτου την διοίκησιν της χώρας ταύτης και μετά τον θάνατον του Βονιφατίου προσαγορευόμενος νυν συνήθως Μέγας Κύριος ή μεγασκύρ υπό των Ελλήνων υπηκόων αυτού· εν Φωκίδι δε ίδρυσεν ίδιον κράτος ο Θωμάς Στρομογκούρ, ως κόμης Σαλώνων. {247} Εν Πελοποννήσω δε προ του θανάτου έτι του Βονιφατίου, καθ' όν χρόνον ούτος εστράτευεν εναντίον του Λέοντος Σγουρού εις την χερσόνησον, δύο Γάλλοι, ο Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουίνος, ανεψιός του εκ των αρχηγών των Σταυροφόρων ομωνύμου Βιλλεαρδουίνου, του και συγγράψαντος την ιστορίαν της Σταυροφορίας (της Δ'), μετά τινος Γάλλου εκ των

περί τον Βονιφάτιον Γάλλων ευπατριδών, Γουλιέλμου Σαμπλίτ καλουμένου, επινεύσει του Βονιφατίου αυτού ασχολουμένου εις την πολιορκίαν του υπό του Σγουρού κατεχομένου Ναυπλίου, κατέλαβον το πλείστον της Πελοποννήσου, του Μιχαήλ Α' Κομνηνού αναγκασθέντος να καταλίπη την Πελοπόννησον και να φύγη εις Άρταν. Των κατακτηθεισών χωρών ο Γουλιέλμος Σαμπλίτ κατέστη κύριος, κληθείς πρίγκιψ της Αχαΐας, εις δε τον Βιλλεαρδουίνον επέτρεψε τινας των χωρών τούτων υπό την φεουδαλικήν αυτού κυριότητα. Μετ' ολίγον δε (τω 1209) απελθόντος του Σαμπλίτ εις Γαλλίαν και αποθανόντος ενταύθα ο Βιλλεαρδουίνος κατέλαβε πάσαν την τούτου αρχήν, ιδρύσας ούτως εν Πελοποννήσω ηγεμονίαν φεουδαλικώς και στρατιωτικώς ωργανωμένην, διατηρηθείσαν μέχρι του τέλους του 14 αιώνος.

Ενώ δε εν Πελοποννήσω και εν τη Μέση Ελλάδι ιδρύοντο κράτη Φραγκικά οπωσούν βιώσιμα, έχοντα ιδίαν ιστορίαν, το εν Θεσσαλονίκη μετά τον θάνατον του υιού του Βονιφατίου Δημητρίου κατελύθη ταχέως, των αποτελουσών αυτό χωρών καταληφθεισών υπό του Δεσποτάτου της Ηπείρου και υπό του εν Ασία Ελληνικού κράτους. Διά τούτο δε η ιστορία της Ελληνικής Ανατολής περιστρέφεται νυν κυρίως περί τρία κράτη, το κράτος της Ρωμανίας, ήτοι την αυτοκρατορίαν της Κωνσταντινουπόλεως, ονόματι άρχουσαν πασών των Φραγκικών κτήσεων, πράγματι δε περιοριζομένην εις μέρος της Θράκης, το Ελληνικόν δεσποτάτον της Ηπείρου και το Ελληνικόν κράτος (την αυτοκρατορίαν) της Νικαίας.

4. Το Φραγκικόν κράτος επί του αυτοκράτορος Ερρίκου μέχρι της υπό των Ελλήνων καταλύσεως αυτού.

Ο Ερρίκος αναρρηθείς αυτοκράτωρ τω 1206 εβασίλευσε μέχρι του 1246 εν μέσω απαύστων σχεδόν πολέμων, εν Ασία μεν προς την εν Νικαία Ελληνικήν αυτοκρατορίαν, εν Ευρώπη δε προς τους Βουλγάρους και προς τους Έλληνας δεσπότας της Ηπείρου, έτι δε και διηνεκών πολιτικών ενεργειών προς εμπέδωσιν της κυριαρχίας αυτού εν τοις κατ' όνομα εις την κυριαρχίαν ταύτην υπαγομένοις εν Μακεδονία και τη κυρίως Ελλάδι Φραγκικοίς κράτεσιν. Υπήρξε δ' ομολογουμένως βασιλεύς ου μόνον εν πολέμοις γενναίος, αλλά και πολιτικώς συνετός και καθόλου αγαθός και προς τους Έλληνας υπηκόους αυτού πράος και ευμενής, μετά πατρικής ευμενείας προσφερόμενος αυτοίς, και αξιώματα και τιμάς απονέμων και προστατεύων την θρησκευτικήν αυτών ελευθερίαν εναντίον των επιβουλών και καταπιέσεων του εν Κωνσταντινουπόλει εγκαθιδρυθέντος Λατίνου πατριάρχου και του αυτόθι Λατινικού κλήρου. Και οι μεν πόλεμοι και οι πολιτικοί αυτού αγώνες δεν απέβησαν τελεσφόροι ως εκ της καθόλου δυσχερούς καταστάσεως των πραγμάτων· αλλ' ο Ερρίκος κατέλιπε μνήμην αγαθού βασιλέως. Ετελεύτησε δε τω 1216 έν τινι κατά του δεσπότου της Ηπείρου Θεοδώρου στρατεία.

Μετά τον άπαιδα θανόντα Ερρίκον οι ευγενείς της αυτοκρατορίας εξέλεξαν ως διάδοχον αυτού τον εν Γαλλία ευρισκόμενον επ' αδελφή (Ιολάνθη) γαμβρόν αυτού Πέτρον Κουρτεναίην (κόμητα Ναμούρ). Αλλ' ούτος ερχόμενος εις Κωνσταντινούπολιν διά της Ηπείρου και επιχειρήσας την κατάληψιν του Δυρραχίου ηχμαλωτίσθη υπό του δεσπότου Θεοδώρου και απέθανεν εν τη αιχμαλωσία (1219). Γνωσθέντος δε του θανάτου αυτού εν Κωνσταντινουπόλει, οι Φράγκοι ευγενείς εξέλεξαν ως αυτοκράτορα, τον πρεσβύτατον αδελφόν του Πέτρου Φίλιππον Ναμούρ τούτου δ' αποποιηθέντος, τον νεώτατον Ροβέρτον. Μόλις τω 1221 ο Ροβέρτος ήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν και εβασίλευσεν ενταύθα μέχρι του 1227 εν μέσω δεινοτάτων δυσχερειών εξωτερικών και εσωτερικών. Εξωτερικώς η θέσις του κράτους κατέστη δυσχερεστάτη ένεκα της υπό του δεσπότου της Ηπείρου καταλήψεως απάσης της Μακεδονίας και μεγάλου μέρους της Θράκης και αυτής της Αδριανουπόλεως, εσωτερικώς δε ένεκα της άκρας πενίας, εις ήν περιήλθε το κράτος (η Ρωμανία), το περιοριζόμενον κατ' ουσίαν εις την Κωνσταντινούπολιν και μικρόν μέρος της Θράκης, και ουδεμίαν σχεδόν λαμβάνον στρατιωτικήν ή χρηματικήν δύναμιν εκ των Φραγκικών κρατών της Ελλάδος ή εκ των

εν τω Αιγαίω Βενετικών κτήσεων (αίτινες εθεωρούντο και αύται φέουδα του κράτους), ελάχιστα δε καρπούμενον και εξ αυτού του φεουδαλικώς ωργανωμένου, εκ μικρών φεούδων ήτοι βαρωνιών συγκειμένου ιδιαιτέρου αυτού κράτους (της Ρωμανίας), όπερ αποτελείτο, ως είρηται, νυν εκ της Κωνσταντινουπόλεως και μέρους της Θράκης. Εν μέσω της αθλίας ταύτης καταστάσεως βαρυνθείς την αρχήν μετέβη εις Ρώμην, καταλιπών το κράτος εις την τύχην αυτού˙ ότε δε τω 1228 επέστρεψεν εις Κωνσταντινούπολιν, συμβουλή του Πάπα, ετελεύτησε τω αυτώ έτει.

Διάδοχος αυτού άπαιδος θανόντος εξελέγη ο του Πέτρου Κουρτεναίη τρίτος υιός (ανεψιός του Ροβέρτου) ενδεκαετής Βαλδουίνος Β′, διατελών υπό κηδεμονίαν και επιτροπείαν του Ιωάννου κόμητος Βριέννης, μέχρι του κατά το 1237 επελθόντος θανάτου του ανδρός τούτου. Επί της κυβερνήσεως του Ιωάννου Βριέννης η Κωνσταντινούπολις, ήτοι η των Φράγκων αυτοκρατορία, περιήλθεν εις τον έσχατον κίνδυνον υπό των συμμαχησάντων κατ′ αυτής Ελλήνων (της Νικαίας) και Βουλγάρων υπό τους βασιλείς αυτών Ιωάννην Βατάτζην και Ιωάννην Ασάν. Η Κωνσταντινούπολις επολιορκήθη υπό των συμμάχων, αλλ′ εσώθη διά της ηρωικής ανδρείας του Ιωάννου Βριέννης, αποκρούσαντος τους πολεμίους διά γενναιοτάτης αμύνης και τρέψαντος αυτούς εις φυγήν διά κρατεράς εξόδου.

Μετά τον θάνατον του Ιωάννου Βριέννης (1237) ο Βαλδουίνος Β′ περιελθών εις εσχάτην αμηχανίαν ένεκα δεινοτάτης οικονομικής ενδείας και της παντελούς στρατιωτικής αδυναμίας του κράτους ως και της απειλητικής θέσεως, ήν ελάμβανε κατ′ αυτού ιδίως το εν Νικαία Ελληνικόν κράτος, απήλθεν εις Δύσιν, ίνα επαιτήση παρά των ενταύθα ηγεμόνων χρήματα και στρατόν. Και επανήλθε μεν τω 1239 εις Κωνσταντινούπολιν μετά πολυαρίθμου μισθοφορικού στρατού, αλλ′ ένεκα της οικονομικής ενδείας, υφ′ ής επιέζετο πάντοτε, δεν ηδυνήθη να διατηρήση τους μισθοφόρους αυτού, οίτινες προθύμως μετέβαινον νυν εις υπηρεσίαν παρά τω αντιπάλω αυτού Έλληνι αυτοκράτορι της Νικαίας. Αφού δε περιήλθεν εις την εσχάτην ένδειαν, αναγκαζόμενος να πορίζηται τα προς το ζην εκ της υποθηκεύσεως των εκκλησιαστικών κτημάτων και εκ των ελεημοσυνών, άς εις αυτόν τε και την σύζυγον αυτού έδιδεν η βασίλισσα της Γαλλίας (γυνή του Λουδοβίκου Θ′ του Αγίου), μετέβη μετά τινα χρόνον αύθις εις Ευρώπην χάριν επαιτείας˙ αλλ′ ουδέν σπουδαίον κατορθώσας επανήλθεν εις το κράτος αυτού, εν εσχάτη νυν διατελών πενία ουχί απλώς ως άρχων, αλλά και ως ιδιώτης. Τοιαύτη ήτο η θέσις των πραγμάτων εν τω Φραγκικώ κράτει, ότε κατελύθη τούτο υπό των Ελλήνων του εν τη Μικρά Ασία Ελληνικού κράτους της Νικαίας.

5. Η Ελληνική αυτοκρατορία της Νικαίας

και το δεσποτάτον της Ηπείρου.

Κατ’ αντίθεσιν προς την Φραγκικήν αυτοκρατορίαν της Κωνσταντινουπόλεως τα δύο Ελληνικά κράτη, τα ιδρυθέντα συγχρόνως μετά του Φραγκικού, εν Μικρά Ασία και εν Ηπείρω προέβαινον από της ημέρας της ιδρύσεως αυτών εις δύναμιν και ακμήν. {250} Εκ τούτων το της Νικαίας εθεωρείτο ως συνέχεια του υπό των Φράγκων καταλυθέντος μεγάλου Ελληνικού κράτους, διότι ο Θεόδωρος Λάσκαρις, ο ιδρυτής του κράτους τούτου, είχεν ήδη αναγορευθή αυτοκράτωρ εν Κωνσταντινουπόλει καθ’ όν χρόνον η βασιλεύουσα κατελαμβάνετο υπό των Φράγκων και διά τούτο εκαλείτο και βασιλεύς και αυτοκράτωρ, εις την Νίκαιαν δε είχον καταφύγει και ο Πατριάρχης και πάντες οι ανώτατοι λειτουργοί και οι άλλοι λογάδες του κράτους. Το κράτος τούτο από της Νικαίας και Βιθυνίας εξετάθη επί του Θεοδώρου ήδη κατά τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας μέχρι Σμύρνης και μεσογείως μέχρι Λυδίας και Φρυγίας, περιλαμβάνον και τας παρακειμένας τη δυτική παραλία νήσους. Προς ανατολάς δε εκταθέν προς τον Πόντον κατέστη όμορον τω Ελληνικώ κράτει της Τραπεζούντος (ούτινος και αυτού ο άρχων εκαλείτο βασιλεύς και αυτοκράτωρ, ως καταγόμενος από βασιλικής οικογενείας της Κωνσταντινουπόλεως). Και δεν κατέστη μεν δυνατόν τα δύο ταύτα Ελληνικά κράτη ενούμενα ή τουλάχιστον συμμαχούντα προς άλληλα ν’ αποτελέσωσι μεγάλην δύναμιν ενιαίαν εν Μικρά Ασία, αλλά και ούτω το κράτος της Νικαίας ην εσωτερικώς ισχυρώς διωργανωμένον και εφάνη ισχυρόν απέναντι των Φράγκων και των Τούρκων της Μικράς Ασίας· πάσαι δ’ αι στρατείαι των Φράγκων αι γενόμεναι επί του Βαλδουίνου Α’ και του Ερρίκου προς κατάληψιν των χωρών των αποτελουσών το κράτος της Νικαίας απέβησαν ατυχείς. Η δύναμις δε του κράτους η τε πολιτική και ιδίως η στρατιωτική, η επί μισθοφόρων Φράγκων τα πλείστον στηριζομένη, ηυξήθη έτι μάλλον επί των διαδόχων του Θεοδώρου. Τούτον θανόντα τω 1222 διεδέξατο ο επί θυγατρί γαμβρός αυτού Ιωάννης Βατατζής (1222-1253), βασιλεύς συνετός και γενναίος, επιμεληθείς τελεσφόρως της στρατιωτικής δυνάμεως του κράτους και αυξήσας ταύτην διά συμμαχιών προς τους Βουλγάρους και προς τους κατά θάλασσαν αντιπάλους των Βενετών Γενουαίους, εργασάμενος δε επιτυχώς και περί της υλικής αναπτύξεως του κράτους διά της προαγωγής ιδίως της γεωργίας. Τον Ιωάννην διεδέξατο ο υιός αυτού Θεόδωρος Β’ (1253-1259)· τούτον δε ο υιός αυτού Ιωάννης Α’, ούτινος ανηλίκου όντος εγένετο κηδεμών και επίτροπος του κράτους, είτα δε και συμβασιλεύς ο Μιχαήλ Παλαιολόγος, εφ’ ού κατελύθη το Φραγκικόν κράτος της Κωνσταντινουπόλεως.

Το κράτος τούτο προ πολλού ήθελε καταλυθή υπό του ενός ή του ετέρου των δύο εν Ασία και εν Ευρώπη Ελληνικών κρατών, αν μη τα Ελληνικά ταύτα κράτη διετέλουν προς άλληλα εν διηνεκεί έριδι και πολέμω.

Το Ελληνικόν κράτος της Ευρώπης, ήτοι το δεσποτάτον της Ηπείρου, ήδη επί του ιδρυτού αυτού Μιχαήλ Α′ εις μεγάλην προυχώρησε δύναμιν και ακμήν. Και προς νότον μεν η δύναμις αυτού κατελύθη εν Πελοποννήσω υπό του Σαμπλίτ και του Βιλλεαρδουίνου, αλλά προς ανατολάς και προς βορράν εξετάθη εις Μακεδονίαν και Ιλλυρίαν, μετά τας αιματηράς άς ήρατο κατά των Φράγκων επιτυχίας. Ο δε τω 1216 τον άτεκνον θανόντα Μιχαήλ διαδεξάμενος ετεροθαλής αυτού αδελφός Θεόδωρος έτι μείζονας ήρατο επιτυχίας εν Ιλλυρία και Μακεδονία και Θεσσαλία, καταλαβών το πλείστον των χωρών τούτων.

Κατά τούτου στρατεύων ο αυτοκράτωρ Ερρίκος ετελεύτησεν. ως είδομεν, εν Θεσσαλονίκη (1216) μικρόν μετά την εις τον θρόνον άνοδον του Θεοδώρου. Είδομεν δε ότι ο Θεόδωρος ηχμαλώτισε τον διάδοχον του Ερρίκου Πέτρον Κουρτεναίην, θανόντα εν τη αιχμαλωσία. Μετ′ ολίγον δε κατέλυσεν οριστικώς το εν Μακεδονία και εν Θεσσαλία Φραγκικόν κράτος, καταλαβών την Θεσσαλονίκην, εξέτεινε το κράτος αυτού και προς την Θράκην μέχρι Αδριανουπόλεως. Μετά τας επιτυχίας ταύτας ανηγόρευσεν εαυτόν αυτοκράτορα και εστέφθη ως τοιούτος υπό του Έλληνος αρχιεπισκόπου «Αχρίδος και πάσης Βουλγαρίας», του περιφήμου Δημητρίου του Χωματιανού. Αλλά διά της πράξεως αυτού ταύτης κατέστησεν εαυτόν αδιάλλακτον πολέμιον ου μόνον προς τον Φράγκον αυτοκράτορα της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και προς τον Έλληνα αυτοκράτορα της Νικαίας. Στρατεύσας δε είτα (1230) και κατά των Βουλγάρων και ηττηθείς και αιχμαλωτισθείς επήνεγκε την διάλυσιν του κράτους αυτού, διότι πολλά μεν μέρη της Θράκης (και αυτήν την Αδριανούπολιν) και ικανά της Μακεδονίας κατέλαβον τότε οι Βούλγαροι, άλλας δε χώρας άλλοι εκ του οίκου των Αγγέλων συγγενείς του Θεοδώρου. Ούτω δε το εν Ευρώπη Ελληνικόν κράτος διηρέθη εις δύο· α′) εις την ασθενεστάτην πλέον καταστάσαν αυτοκρατορίαν της Θεσσαλονίκης, την συγκειμένην απλώς εκ χωρών τινων της Μακεδονίας, υπό τον αυτοκράτορα Μανουήλ, νεώτερον αδελφόν του Θεοδώρου, μεταβληθείσαν μετ′ ολίγον επί του διαδόχου του Μανουήλ αυτοκράτορος Ιωάννου Αγγέλου (υιού του Θεοδώρου) εις υποτελές εις τον Έλληνα αυτοκράτορα της Νικαίας Ιωάννην Βατάτζην δεσποτάτον (1242)· β′) εις το νέον «δεσποτάτον της Ηπείρου» περιλαμβάνον (υπό τον Μιχαήλ Β′ τον μη νόμιμον θεωρούμενον υιόν του Μιχαήλ Α′ Αγγέλου Κομνηνού, ανεψιόν του Θεοδώρου) μέρος της Θεσσαλίας, την Ήπειρον, Αιτωλίαν και Ακαρνανίαν. Τούτων δε το μεν δεσποτάτον της Θεσσαλονίκης κατελύθη οριστικώς τω 1246 υπό του τότε εναντίον των Βουλγάρων στρατεύσαντος Ιωάννου Βατατζή, το δε δεύτερον διετηρήθη μέχρι του 1318. Προς τον Μιχαήλ Β′ τούτον του νέου δεσποτάτου της Ηπείρου επιχειρήσας πόλεμον ο μνημονευθείς αυτοκράτωρ του εν Ασία Ελληνικού κράτους Μιχαήλ Παλαιολόγος, εξ

αφορμής του πολέμου ακριβώς τούτου κατέλυσε το Φραγκικόν κράτος της Κωνστα-ντινουπόλεως (1261).

6. Κατάλυσις του Φραγκικού κράτους της Κωνσταντινουπόλεως. Ανάκτησις της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Ελλήνων.

Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος, όστις, καθά είπομεν ανωτέρω, μετά τον θάνατον του Θεοδώρου Β′ εγένετο επίτροπος, είτα δε συμβασιλεύς του ανηλίκου βασιλέως Ιωάννου Δ′, κατήγετο εξ οικογενείας ευπατριδών, γνωστών ήδη κατά τον 11 αιώνα εκ της ιστορίας Αλεξίου του Κομνηνού. Ήτο δε υιός του Κομνηνού Ανδρονίκου Παλαιολόγου εκείνου, όν ο Βατατζής καταλύσας τω 1246 την αυτοκρατορίαν της Θεσσαλονίκης είχε καταλίπει εν Ευρώπη ως επίτροπον των ενταύθα κτήσεων αυτού. Ο Μιχαήλ, γενόμενος βασιλεύς (και κατ′ ουσίαν μόνος άρχων), εστράτευσεν επί τους Φράγκους της Κωνσταντινουπόλεως και αφαιρέσας παρ′ αυτών και αυτάς τας περί την Κωνσταντινούπολιν μικράς πόλεις (εν αίς και την Σηλυβρίαν), περιώρισε το Φραγκικόν κράτος εις μόνην την περιοχήν Κωνσταντινουπόλεως, είτα δε συνεμάχησε μετά των Γενουαίων ίνα διά του στόλου τούτων επιτεθή κατ′ αυτής της Κωνσταντινουπόλεως. Αλλά της συμμαχίας ταύτης, ής χάριν πολλαί εμπορικαί προνομίαι εδίδοντο εις τους Γενουαίους, ουδεμία εγένετο χρήσις προς ανάκτησιν της Κωνσταντινουπόλεως· αύτη επήλθεν όλως σχεδόν απροσδοκήτως. Ο Μιχαήλ παρασκευαζόμενος να επέλθη κατά της Κωνσταντινουπόλεως ήθελε να προλάβη εν πρώτοις πάντα αντιπερισπασμόν από των Βουλγάρων και του Μιχαήλ Β′ Κομνηνού της Ηπείρου. Διά τούτο δε έπεμψεν εις την Ευρώπην τω 1261 τον καίσαρα Αλέξιον Στρατηγόπουλον μετά στρατιωτικής δυνάμεως ουχί μεγάλης, έχοντα εντολήν συγχρόνως να εξετάση και την εν Κωνσταντινουπόλει κατάστασιν των πραγμάτων. Αλλ′, όταν ούτος αποβάς εις την ευρωπαϊκήν όχθην της Προποντίδος εγένετο εγγύς της Σηλυβρίας (της ανηκούσης εις το κράτος του Μιχαήλ), περιεστοιχίσθη ευθύς υπό πλήθους εθελοντών Ελλήνων, εκ των πέριξ της Κωνσταντινουπόλεως και εξ αυτής της πρωτευούσης συρρεόντων, οίτινες παρέστησαν αυτώ ως ευχερεστάτην την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως, διότι οι Φράγκοι είχον επιχειρήσει μικράν στρατείαν εις την εν τη περιοχή της Κωνσταντινουπόλεως κειμένην Δαφνούντα. Ο Στρατηγόπουλος τότε συνεννοηθείς μετά των εν Κωνσταντινουπόλει εισήγαγεν εις την πόλιν νύκτωρ διά τινος υπογείου εισόδου πεντήκοντα άνδρας, οίτινες ηνέωξαν τας πύλας εις τον εγγύς στρατόν. Ο στρατός ούτος εισήλασε νυν εις την πόλιν και έθηκε πυρ προς εκφοβισμόν των Λατίνων, ιδίως των κατ′ εκείνην την ώραν επιστρεφόντων εκ της στρατείας, εν οίς ην και ο Βαλδουίνος. Η πόλις ευχερώς κατελήφθη, αφού οι Έλληνες κάτοικοι συνέρρεον εν ευφημίαις προς τον Έλληνα αρχιστράτηγον και εφόνευσαν ικανούς των Λατίνων. {253} Ο Βαλδουίνος ευρισκόμενος επί του στόλου έφυγεν επ′ αυτού μετά των άλλων Φράγκων

μεγιστάνων και επλανήθη επί μακρόν εν τη Δύσει, εξαιτούμενος παρά των ενταύθα ηγεμόνων βοήθειαν προς ανάκτησιν του κράτους αυτού και εκθέτων εις πώλησιν αντί χρημάτων τα επί το Βυζάντιον δικαιώματα αυτού.

Η τη 26 Ιουλίου 1261 γενομένη αύτη ανάκτησις ηγγέλθη διά ταχυδρόμου εις τον εν Νυμφαίω της Μικράς Ασίας ου μακράν της Σμύρνης διατρίβοντα Μιχαήλ Παλαιολόγον. Ούτος δε λαβών την απροσδόκητον ευφρόσυνον είδησιν ώδευσεν εις την Κωνσταντινούπολιν, εις ήν εισήλθε πανηγυρικώς τη 15 Αυγούστου 1261. Ούτως ηνωρθώθη το προ 57 ετών καταλυθέν Ελληνικόν κράτος του Βυζαντίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ’.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Μιχαήλ Η′ ο Παλαιολόγος. Η νέα κατάστασις των πραγμάτων.

Το ανορθωθέν Ελληνικόν κράτος δεν ηδύνατο να έχη την εσωτερικήν και την εξωτερικήν δύναμιν του προτέρου Ελληνικού κράτους. Η ανάκτησις της Κωνσταντινουπόλεως ενίσχυσε μεν το πολιτικόν κέντρον του Ελληνισμού, αλλ′ εξησθένωσε τα άλλα κέντρα της ηθικής δυνάμεως αυτού. Η Μικρά Ασία, ήτις ως εκ της αναπτυχθείσης ενταύθα πολιτικής και στρατιωτικής δυνάμεως του Ελληνικού κράτους της Νικαίας είχε καταστή μέγα κέντρον ηθικής δυνάμεως του Ελληνισμού, μετεβλήθη νυν εις απόκεντρον επαρχιακόν εξάρτημα του κράτους άνευ δυνάμεως αμυντικής ισχυράς, έρμαιον του πρώτου εν Ασία ισχυρού αλλοφύλου και αλλογενούς δυνάστου, διότι του κράτους αι δυνάμεις νυν μετά την ανάκτησιν της Κωνσταντινουπόλεως απησχολούντο πρώτιστα και μάλιστα εις τας Ευρωπαϊκάς χώρας. Και ενταύθα δε Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρος και πάσα η Δυτική Ελλάς, χώραι δηλονότι αποτελούσαι το Ελληνικόν κράνος ή δεσποτάτον της Ηπείρου, ενώ προ της ανακτήσεως της Κωνσταντινουπόλεως απήρτιζον κέντρον δυνάμεως υλικής και ηθικής του εν Ευρώπη Ελληνισμού, νυν καθίσταντο πηγαί αδυναμίας εις το νέον κράτος· διότι ο εν Κωνσταντινουπόλει Έλλην αυτοκράτωρ χάριν της ενότητος του κράτους ήθελε να υποτάξη αυτάς βία εις την αρχήν αυτού, παραλύων ούτω και εξουδετερών διά των Ελλήνων και των δυνάμεων του Ελληνικού κράτους τας ζωτικωτάτας δυνάμεις του εν Ευρώπη Ελληνισμού. Πολλώ πλέον ο εν τη Ανατολική Ελλάδι και ο εν Πελοποννήσω και ο εν τω Αιγαίω υπό Φράγκους δυνάστας τεταγμένος Ελληνισμός ήτο πηγή αδυναμίας εις το Ελληνικόν κράτος. Ενώ δε ούτως ο μεν εν Μικρά Ασία Ελληνισμός αφίετο εις την τύχην αυτού, ο δε εν Ευρώπη εξησθένει υπό εμφυλίων συγκρούσεων, τα φύσει και ανέκαθεν εχθρικά εν Ευρώπη προς τον Ελληνισμόν διατελούντα βαρβαρικά Σλαυικά στοιχεία, τα χωριζόμενα εν μέρει προ μικρού διά του Φραγκικού κράτους της Κωνσταντινουπόλεως από των νέων εν Νικαία και Θεσσαλονίκη κέντρων του Ελληνισμού, εις άμεσον νυν περιήρχοντο συνάφειαν και σύγκρουσιν προς το ανορθωθέν Ελληνικόν κράτος. Και ενώ μέχρι νυν το εχθρικόν προς τον Ελληνισμόν Σλαυικόν στοιχείον εξεπροσώπει μόνον το Βουλγαρικόν κράτος, νυν μετά την ανάκτησιν της Κωνσταντινουπόλεως το Ελληνικόν κράτος επιέζετο και υπ′ άλλου κράτους Σλαυικού.

Οι Σέρβοι περί τα τέλη του 12 αιώνος εν τοις μετά τον θάνατον του αυτοκράτορος Μανουήλ Α′ χρόνοις των αθλιωτάτων κυβερνήσεων του Ανδρονίκου Α′ και Ισαακίου Β′, επί του ηγεμόνος αυτών Στεφάνου Νεμάνια ή Νεμανίδου του ιδρυτού της δυναστείας των Νεμανιδών, απηλλάγησαν εντελώς της του Ελληνικού κράτους κυριαρχί-

ας, ο δε τούτου ομώνυμος υιός και διάδοχος τω 1220 μ. Χ. ανηγορεύθη βασιλεύς, ήτοι Κραλ (σημ. 109) (173). Τότε δε μη υπάρχοντος Πατριαρχείου Ορθοδόξου εν Κωνσταντινουπόλει (174) ο Σέρβος αρχιεπίσκοπος Σάββας ίδρυσε την αυτοκέφαλον Σερβικήν Εκκλησίαν. Μετά την κατάλυσιν του Φραγκικού κράτους της Κωνσταντινουπόλεως και την ανόρθωσιν του Ελληνικού οι Σέρβοι έτι μάλλον ενίσχυσαν το κράτος αυτών, ο δε κατά τα τελευταία έτη της του Μιχαήλ Η′ Παλαιολόγου βασιλεύσας Νεμανίδης Στέφανος Ουρός Β′ (1282-1321) εξέτεινε το κράτος αυτού και προς την βόρειον Μακεδονίαν.

Αλλ′ ο Μιχαήλ Η′ ο Παλαιολόγος, ο μετά την ανάκτησιν της Κωνσταντινουπόλεως κατά τοσούτων πολεμίων (Βουλγάρων, Σέρβων, των εν Πελοποννήσω Φράγκων και κατά του δεσποτάτου της Ηπείρου) ηναγκασμένος να πολεμή, εξετέθη εις μέγαν κίνδυνον και εκ μέρους άλλου φοβερού από δυσμών επερχομένου πολεμίου. Ήτο δ′ ούτος ο αδελφός του τότε βασιλέως της Γαλλίας, του γνωστού ημίν Λουδοβίκου Θ′ του Αγίου, Κάρολος ο Ανδεγαυικός. Ούτος έχων σημαντικάς κτήσεις εν Γαλλία, καταλαβών δε το Νορμανδικόν βασίλειον της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας, καθ′ όν τρόπον θέλομεν ειπεί κατωτέρω, και γενόμενος δυνάστης ισχυρότατος, ηγόρασεν αντί χρημάτων παρά του εκπτώτου Φράγκου αυτοκράτορος της Κωνσταντινουπόλεως τα επί του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα τούτου (σελ. 253), παρεσκεύαζε δε μεγάλην κατά της Κωνσταντινουπόλεως στρατείαν. Ο κίνδυνος εφάνη τοσούτον μέγας τω αυτοκράτορι Μιχαήλ, ώστε προς αποσόβησιν αυτού διεπραγματεύθη προς τον Πάπαν περί της ενώσεως των Εκκλησιών, ελπίζων διά του Πάπα ν′ αφοπλίση τον πολέμιον. Η ένωσις αύτη εγένετο πράγματι κατά τύπον διά της εν Λουγδούνω (Λυών) συγκροτηθείσης Συνόδου, ής τας αποφάσεις εδέξατο και ο βασιλεύς. Αλλά κλήρος και λαός εν Κωνσταντινουπόλει εξηγέρθησαν κατά της τοιαύτης ενώσεως και εματαίωσαν αυτήν. {255} Ο δε από δυσμών κίνδυνος απεσοβήθη διά του λεγομένου Σικελικού Εσπερινού ήτοι της κατά το Πάσχα του 1282 μεγάλης εν Σικελία κατά του Καρόλου του Ανδεγαυικού εκραγείσης επαναστάσεως, και της σφαγής των Γάλλων εν τη νήσω, ών αποτέλεσμα υπήρξε και η κατάληψις της Σικελίας υπό του βασιλέως της Αραγωνίας (σελ. 159). Ο Κάρολος ο Ανδεγαυικός απέθανε μικρόν μετά την συμφοράν, και ο απ′ αυτού κίνδυνος απετράπη από του Ελληνικού κράτους. Τω αυτώ δ′ έτει (1282) ετελεύτησε και ο Μιχαήλ Η′.

Αλλά, καθ′ όν χρόνον απεσοβείτο ο από Δυσμών μέγας κίνδυνος, ενεκυμονείτο εν τη Ανατολή, εν Μικρά Ασία, εν αυτοίς τοις προθύροις της Κωνσταντινουπόλεως, νέος φοβερός κίνδυνος εναντίον του Ελληνικού κράτους, και εδημιουργείτο δύναμις πολεμία μέλλουσα να επενέγκη μετά 170 περίπου έτη την Οριστικήν καταστροφήν του Ελληνικού κράτους. Η νέα αύτη επί του Μιχαήλ Η′ λανθάνουσα έτι και απλώς εγκυμονουμένη πολεμία του Ελληνισμού δύναμις ήτο το νέον μωαμεθανικόν Τουρκικόν εν τη Μικρά Ασία κράτος, το κράτος το Οθωμανικόν. Οι μεγάλοι εκ του κράτους τούτου

κίνδυνοι εδηλώθησαν το πρώτον επί της βασιλείας των αμέσων διαδόχων του Μιχαήλ Η', διά τούτο δε είναι ανάγκη, πριν προχωρήσωμεν εις την ιστορίαν των διαδόχων του Μιχαήλ, να διαλάβωμεν περί των κατά την γένεσιν του Οθωμανικού κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄.

ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Τα Σελτζουκικά κράτη της Περσίας, Μικράς Ασίας και Συρίας.

{256} Είδομεν (σελ. 226) ότι το μέγα Σελτζουκικόν κράτος, το ιδρυθέν υπό των μεγάλων Σελτζούκων σουλτάνων Τογρούλ βέη, Αλπ-αρσλάν και επί του Μαλέκ-σαχ εκταθέν από των ορίων της Σινικής μέχρι της Προποντίδος και του Αιγαίου πελάγους, επί του αυτού ηγεμόνος διηρέθη εις τρία τμήματα· εις το κύριον Σελτζουκικόν κράτος της Περσίας, εις τα εν Συρία και Μεσοποταμία πολλά φεουδαλικά μωαμεθανικά κράτη και εις το Σελτζουκικόν κράτος της Μικράς Ασίας. Εκ τούτων τα μεν εν Συρία μικρά Σελτζουκικά κράτη κατελύθησαν τα μεν υπό των Σταυροφόρων (ως το της Αντιοχείας), τα δε ύστερον υπό των Εγιουβιδών και των Μαμελούκων σουλτάνων της Αιγύπτου, των εκτεινάντων την αρχήν αυτών από της Αιγύπτου επί την Συρίαν και την Μεσοποταμίαν. Το δε εν Μικρά Ασία Σελτζουκικόν κράτος, το έχον πρωτεύουσαν εν αρχή την Νίκαιαν, εξασθενήσαν είτα υπό των Σταυροφόρων Φράγκων και υπό του Ελληνικού κράτους της Κωνσταντινουπόλεως και απολέσαν την Νίκαιαν και πολλάς δυτικάς της Μικράς Ασίας χώρας περιελθούσας εις το Ελληνικόν κράτος (σημ. 170), περιωρίσθη εις τα ενδότερα της Μικράς Ασίας έχον πρωτεύουσαν το Ικόνιον και διά τούτο και κράτος Ικονίου καλούμενον και διατηρούμενον έτι επί του Μιχαήλ Η΄. Το δε κύριον Σελτζουκικόν κράτος μετά τον Μαλέκ σαχ ήρξατο εξασθενούν και επί τέλους κατελύθη υπό νέου κράτους εν Περσία ιδρυθέντος του κράτους του καλουμένου Χοβαρεσμιακού.

2. Χοβαρέσμιοι και Μογγόλοι.

Δζεγγίς-χαν.

Το Χοβαρεσμιακόν κράτος, κληθέν ούτως από της εν τη Μέση Ασία κοιτίδος αυτού Χοβαρεσμίας (της νυν Χίβας), παρήχθη από μιας επαρχίας του μεγάλου Σελτζουκικού κράτους της Περσίας. Οι ηγεμόνες της επαρχίας ταύτης αποστάντες (περί τα μέσα του 12 μ. Χ. αιώνος) από των Σελτζούκων σουλτάνων της Περσίας ου μόνον ησφάλισαν την ανεξαρτησίαν αυτών, αλλά και επί τέλους κατέλυσαν το κράτος (περί τα τέλη του 12 αιώνος), ού ήσαν εν αρχή απλώς έπαρχοι, είτα δε υποτελείς ηγεμόνες (175). Εκτείναντες δε είτα το κράτος αυτών προς ανατολάς εις τας Τουρκικάς και Ταταρικάς χώρας ήλθον εις σύγκρουσιν προς τους Μογγόλους, οίτινες κατά τους χρόνους τούτους είχον ιδρύσει κράτος περιλαμβάνον πάσας τας Μογγολικάς χώρας και μέγα μέρος της βορείου Κίνας. Ιδρυτής του μεγάλου τούτου Μογγολικού κράτους ήτο ο μογγόλος φύλαρχος Τεμουτσίν (γεννηθείς τω 1163), όστις, αφού ήνωσεν υπό το κράτος αυτού πάσας τας ανά τας ευρυτάτας χώρας της Ανατολικής Ασίας Μογγολικάς φυλάς, εν γενική των φυλαρχών συνόδω εκηρύχθη Δζεγγίς-χαν, ήτοι μέγιστος ή υπέρτατος Χαν, ως ερμηνεύουσι συνήθως το όνομα. Τότε ο Τεμουτσίν, ως άλλος Αττίλας, θεωρών εαυτόν προωρισμένον άρχοντα του κόσμου, και ως τοιούτος υπό των περί αυτόν πιστευόμενος, επεχείρησε πολέμους μεγάλους προς πάσαν διεύθυνσιν. Και αφού εταπείνωσε το βόρειον Σινικόν κράτος (η Κίνα ήτο διηρημένη τότε εις βόρειον και νότιον κράτος), εστράφη προς δυσμάς εναντίον του Χοβαρεσμιακού κράτους· αφού δε κατενίκησε τους μεγάλους ηγεμόνας του κράτους τούτου, τον Μωάμεθ Γ' και μετά τούτον τον γενναιότατον υιόν αυτού Δζελαλεδδίν Μακβερνή, κατέστη κύριος πασών των τότε ευδαιμόνων χωρών της Μέσης Ασίας, πανταχού φέρων την καταστροφήν και την ερήμωσιν, εκπορθών πόλεις οχυράς ο βάρβαρος ούτος και ειδωλολάτρης Χάνος, τη βοηθεία Σινών μηχανικών, ούς ήγε μεθ' εαυτού. Και ο μεν φοβερός Δζεγγίς-χαν ετελεύτησε τω 1227 εν τω μέσω των μεγάλων αυτού περί νέων πολέμων βουλευμάτων και ενεργειών, καταλιπών εις τους διαδόχους αυτού κράτος εκτεινόμενον από της Μαντζουρίας μέχρι της Κασπίας θαλάσσης και της νυν Ευρωπαϊκής Ρωσίας. Οι δε υιοί και διάδοχοι αυτού υπό την υπερτάτην αρχήν του κατ' εκλογήν εκ του οίκου εκλεγομένου υπερτάτου Χάνου εξηκολούθησαν τας κατακτήσεις αυτών εν Ασία και εν Ευρώπη. Και εν Ασία μεν άπασα η Σινική (το τε βόρειον δηλονότι και το νότιον Σινικόν κράτος) κατελήφθη υπό των Μογγόλων ωσαύτως δε και η Κορέα, το Τογκίνον, η Κοχιγκίνα, μέρος της Ινδικής και το Θιβέτ και πάσα η Σιβηρία μέχρι της βορείου Παγωμένης θαλάσσης, εν όλω υπέρ τα 8/10 της όλης Ασιατικής ηπείρου. Εν Ευρώπη δε οι Μογγόλοι καθυπέταξαν πάσαν την νυν Ευρωπαϊκήν Ρωσίαν από των Ουραλίων και του Ευξείνου μέχρι της Βαλτικής θαλάσσης· έτι δε την Πολω-

νίαν και το ανατολικόν μέρος της νυν Πρωσίας. Ουγγαρία, Σερβία, Βουλγαρία (176) ησθάνθησαν τα δεινά της Μογγολικής επιδρομής, της εμποιούσης τότε τρόμον και φρίκην εις άπασαν την Ευρώπην. Υπέρ το εν τέταρτον της νυν γνωστής γης υπετάγη εις τους Μογγόλους. Ο πάπας Ιννοκέντιος Δ′ ηθικώς, ο αυτοκράτωρ Φρειδερίκος Β′ (σελ. 240) και οι ιππόται του Τευτονικού τάγματος διά των όπλων ηγωνίσθησαν προς περιορισμόν του Μογγολικού κατακλυσμού και σωτηρίαν της λοιπής Ευρώπης. Ο νέος ούτος βαρβαρικός κατακλυσμός δεν ήψατο απ′ ευθείας του Ελληνικού κράτους ούτ′ εν Ευρώπη ούτ′ εν Ασία. Αλλ′ οι εν Μικρά Ασία γειτονεύοντες τω Ελληνικώ κράτει Σελτζούκοι ηγεμόνες ανεγνώρισαν την αρχήν των Μογγόλων Χάνων. Μόνοι εκ των μωαμεθανών οι Μαμελούκοι σουλτάνοι της Αιγύπτου υπερήσπισαν τελεσφόρως την ελευθερίαν αυτών. Εις την Αίγυπτον δε κατέφυγε τότε και η υπό των ειδωλολατρών Μογγόλων εκδιωχθείσα του Βαγδατίου Χαλιφεία, αφού η ιερά αύτη πρωτεύουσα του μωαμεθανικού κόσμου και έδρα των Χαλιφών κατελήφθη τω 1258 υπό των ειδωλολατρών Μογγόλων, φονευσάντων τον τότε Χαλίφην και καταλυσάντων το κράτος της εν Βαγδατίω Χαλιφείας (177).

{259} Αλλά μετά την τεραστίαν αύξησιν, ήν μετά τον θάνατον του Δζεγγίς-χαν έλαβε το Μογγολικόν κράτος, ήτο βεβαίως αδύνατον να διατηρηθή η ενότης αυτού· εκ δε της προ του τέλους ήδη του 13 αιώνος επελθούσης διαλύσεως αυτού προέκυψαν πολλά ιδιαίτερα κράτη, ών τα ονόματα είναι· α′) το προς ανατολάς της Κασπίας εν ταις Τουρκικαίς και Ταταρικαίς χώραις εκτεινόμενον κράτος Τσαγατάι (το λαβόν το όνομα έκ τινος των υιών του Δζεγγίς-χαν καλουμένου Τσαγατάι)· β′) το Ιράν, το συγκείμενον κυρίως εκ των Ιρανικών ή Περσικών χωρών της Μέσης Ασίας, περιλαμβάνον δε και μέρος της Συρίας και το υπό Μογγόλων αφαιρεθέν από του Σελτζουκικού κράτους του Ικονίου μέρος της Μικράς Ασίας· γ′) το Τουράν, συγκείμενον το πλείστον εκ χωρών Σιβηρικών· δ′) το κράτος Κιπτσάκ το εκτεινόμενον από Κασπίας μέχρι Ευξείνου και Βαλτικής και άρχον της δυτικής Συρίας και της νυν Ευρωπαϊκής Ρωσίας· ε′) το μέγα Σινικόν μογγολικόν κράτος.

Η εν τη ιστορία εμφάνισις των ειδωλολατρών Μογγόλων και αι υπ′ αυτών γενόμεναι επιδρομαί και τεράστιαι κατακτήσεις ηπείλησαν περισσότερον τον μωαμεθανικόν κόσμον ή τον χριστιανικόν. Οι Μογγόλοι κατέλυσαν το κράτος της Χαλιφείας των Αββασιδών το έχον κέντρον το Βαγδάτιον, οι αυτοί δε κατέλυσαν και τα πλείστα των μωαμεθανικών κρατών της Ασίας· εφάνη δε επί μίαν στιγμήν κατά τον 13 μ. Χ. αιώνα ότι διά των ειδωλολατρών Μογγόλων έμελλε να καταπέση διά παντός το κράτος του Ισλάμ. Και ο μεν κίνδυνος ούτος απετράπη εγκαίρως· διότι τα εκ της διαλύσεως του μεγάλου Μογγολικού κράτους προκύψαντα ιδιαίτερα Μογγολικά κράτη τα μνημονευθέντα ανωτέρω μετέστησαν, πλην του Σινικού μογγολικού κράτους, προ του τέλους έτι του 13 αιώνος εις το Ισλάμ και έδοσαν νέαν απροσδόκητον ισχύν και δύναμιν εις αυτό. Αλλά και καθ′ όν έτι χρόνον ο Ισλαμικός εν Ασία κόσμος εφαίνετο εκτιθέμενος

εις κίνδυνον καταστροφής εκ μέρους των ειδωλολατρών Μογγόλων, και τότε έτι αφανώς και λεληθότως εν μέσω της μογγολικής θυέλλης ενεκυμονείτο κράτος μωαμεθανικόν, όπερ εξ αυτής ταύτης της μογγολικής θυέλλης αφανώς προελθόν εγένετο πυρήν νέου φοβερού παγκοσμίου Ισλαμικού κράτους και δη και Χαλιφικού, αποτελούντος μέχρι νυν το κέντρον του Ισλαμικού κόσμου και μεγίστην ασκήσαντος και ασκούντος έτι ροπήν επί τας τύχας του Ελληνισμού. Το κράτος τούτο ήν το Οθωμανικόν.

3. Αφανής αρχή του Οθωμανικού κράτους.

Καθ’ όν χρόνον ο Δζεγγίς-χαν μετά των απειραρίθμων αυτού στιφών εισήλαυνε φοβερός και καταστρεπτικός εις τας χώρας του Χοβαρεσμιακού κράτους, φύλαρχός τις Τούρκος Σουλεϊμάν, εκ των πέραν του Ώξου Τουρκικών χωρών εις την Χοβαρεσμίαν μεταναστεύσας, υπηρέτει ως μισθοφόρος στρατιωτικός αρχηγός άρχων 50 χιλιάδων ψυχών της φυλής αυτού, ών το πλείστον ήσαν μαχηταί. Ούτος φεύγων νυν, εν μέσω της φοβεράς επιδρομής, προς δυσμάς επέπλευσεν ακινδύνως του μογγολικού κατακλυσμού του κατακλύσαντος την Μέσην Ασίαν και αφίκετο εις τας όχθας του Ευφράτου. Κατά την διάβασιν του ποταμού τούτου πνιγέντος του Σουλεϊμάν οι τέσσαρες υιοί αυτού διανείμαντες προς αλλήλους τα στίφη τα επόμενα τω πατρί αυτών απεχωρίσθησαν, άλλος άλλοθι ζητούντες μισθοφορικήν υπηρεσίαν παρά μωαμεθανοίς ηγεμόσιν. Είς δε τούτων ο καλούμενος Ερτογρούλ (=ανήρ ευθύς) μετά του λαχόντος εις αυτόν πλήθους, εν ώ υπήρχον εκατοντάδες τινές ιππέων μαχητών, ήλθεν εις την Μικράν Ασίαν και εισελθών εις την υπηρεσίαν του Σελτζούκου σουλτάνου του Ικονίου Αλαεδδίν Α’ (σ. 256-257) έλαβε παρ’ αυτού ως φέουδον ή τιμάριον μικράν τινα χώραν εν τοις ορίοις του Τουρκικου και του Ελληνικού κράτους εν τη αρχαία Βιθυνία, ου μακράν της Προύσης. Το μικρόν τούτο κράτος κατέστη ταχέως πυρήν στρατιωτικού κράτους, συρρεόντων εις αυτό εκ των πέριξ πολλών Τούρκων και Ελλήνων έτι πολεμιστών αρνησιθρήσκων των μεθορίων Ελληνικών φρουρίων ή σταθμών, προσελκυσμένων διά των προς τον υιόν του Ερτογρούλ φιλικών σχέσεων. Ταύτα εγένοντο βασιλεύοντος εν Κωνσταντινουπόλει του Μιχαήλ Η’ Παλαιολόγου, χωρίς το πράγμα να παράσχη τοις εν Κωνσταντινουπόλει ελαχίστην καν υπόνοιαν μέλλοντος κινδύνου και χωρίς καν ίσως να καταστή γνωστόν ως εκ της ασημότητος αυτού. Ο Ερτογρούλ ετελεύτησε τω 1289 βασιλεύοντος εν Κωνσταντινουπόλει του υιού και διαδόχου του Μιχαήλ Η’ Ανδρονίκου Β’.

Ο τον Ερτογρούλ κληρονομήσας εν τη μικρά ηγεμονική κτήσει υιός αυτού Οσμάν (ή Οθωμάν, ή Ούθμανος, ως καλούσιν αυτόν οι Βυζαντινοί)· και αναγνωρισθείς επισήμως διά διπλώματος ως υποτελής άρχων υπό του σουλτάνου του Ικονίου Αλαεδδίν, ηύξησε το κράτος αυτού ταχέως, αφαιρών διά μικρών ληστρικών μαχών φρούρια και πολίχνας του Ελληνικού κράτους εν Βιθυνία ιδίως διά του εξ Ελλήνων καταγομένου Μιχαήλ (178). {261} Τέλος δε περί τας αρχάς του 14 αιώνος, αφού το Σελτζουκικόν κράτος του Ικονίου κατελύθη υπό των Μογγόλων της Περσίας και το ανατολικόν τμήμα της Μικράς Ασίας υπήχθη υπό το κράτος των Μογγόλων τούτων, αι δυτικαί μωαμεθανικαί χώραι της Μικράς Ασίας (αι εντεύθεν του Άλυος) αι υπαγόμεναι τέως εις το κράτος του Ικονίου, κατεστάθησαν νυν ιδιαίτερα ανεξάρτητα κράτη υπό τους διοικητάς, τους γενομένους νυν ηγεμόνας κληρονομικούς των χωρών, άς πρότερον

διώκουν εν ονόματι του Σελτζούκου σουλτάνου του Ικονίου. Τα κράτη ταύτα έλαβον τα ονόματα αυτών εκ των ανδρών, οίτινες έτυχον όντες διοικηταί και νυν ανεξάρτητοι δυνάσται κατά τον χρόνον της καταλύσεως του Σελτζουκικού κράτους του Ικονίου (Καραμάν, Αϊδίν, Σαρουχάν). Είς των τοιούτων κληρονομικών δυναστών κατέστη νυν εν Βιθυνία ο Οσμάν άρχων του Οσμανικού ή Οθωμανικού απ' αυτού κληθέντος κράτους αυτού (179).

Ο Οσμάν, γενόμενος ελεύθερος δυνάστης και προσαγορευόμενος σουλτάνος (ή πιθανώτερον βέης (σημ. 163) ή Εμίρης) (180), έτι μάλλον εξέτεινε το μικρόν κράτος αυτού εν Βιθυνία, των εν Κωνσταντινουπόλει περισπωμένων υπό των εν Ευρώπη σπουδαιοτέρων αυτοίς δοκούντων πραγμάτων και ελαχίστην παρεχόντων προσοχήν εις τα εν Μικρά Ασία γενόμενα. Ούτω δε ο Οσμάν από επιτυχίας εις επιτυχίαν προβαίνων επολιόρκησεν επί τέλους την μεγάλην πρωτεύουσαν της Βιθυνίας Προύσαν, ήτις και κατελήφθη υπό των πολεμαρχών αυτού μικρόν προ του θανάτου αυτού (1326 μ. Χ.). Το γεγονός τούτο απεκάλυψεν εις τους Έλληνας πάσαν την δύναμιν του νέου εντός των ορίων σχεδόν του Ελληνικού κράτους αφανώς και λεληθότως ιδρυθέντος και αναδειχθέντος μωαμεθανικού κράτους και πάσαν την σοβαρότητα του εκ τούτου κινδύνου. Διό ανάγκη να μεταβώμεν εις την ιστορίαν των συγχρόνων του Οσμάν Ελλήνων αυτοκρατόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ’.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ

ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

1. Οι αυτοκράτορες Ανδρόνικος Β′ (1282-1328) και Ανδρόνικος Γ′ (1328-1342).

Τον Μιχαήλ Η′ διεδέξατο ο υιός αυτού Ανδρόνικος Β′, ανήρ λόγιος, φιλόσοφος και θεολόγος, αλλ′ ήκιστα ικανός προς την κυβέρνησιν του κράτους εν μέσω των περιστοιχιζόντων αυτό μεγάλων κινδύνων. Οι αυτοί κίνδυνοι, οίτινες περιεστοίχιζον το κράτος επί του Μιχαήλ Η′, υφίσταντο έτι, πλην του αποτραπέντος ήδη από Ιταλίας κινδύνου. Οι Βούλγαροι ήρχον απάσης της βορείου Θράκης, και της Φιλιππουπόλεως αυτής, ο δε γνωστός ημίν Σέρβος βασιλεύς Στέφανος Β′ ο Νεμανίδης (1282-1321) καταλαβών την Μακεδονίαν κατέστησε τα Σκόπια έδραν του κράτους αυτού, και το παραδοξότερον, γενόμενος γαμβρός επί θυγατρί του Ανδρονίκου Β′ κατώρθωσεν ίνα η γενομένη αρπαγή χωρών ανηκουσών εις το Ελληνικόν κράτος αναγνωρισθή ως νόμιμος προικοδότησις της Παλαιολογίνης γυναικός αυτού. Αλλ′ εκτός τούτων και των άλλων γνωστών Φράγκων πολεμίων του Ελληνικού κράτους, νυν επί του Ανδρονίκου Β′ προσετέθησαν και άλλοι πολέμιοι εις αυτό. Οι Μογγόλοι οι κατασταθέντες παρά τον Προύθον (σελ. 259) εξέτεινον εκείθεν τας επιδρομάς αυτών μέχρι της Θράκης. Εν Μικρά Ασία, καθά είδομεν, διά της ιδρύσεως του Οθωμανικού κράτους εδημιουργείτο νέα πηγή φοβερών εις το κράτος κινδύνων. Ωσεί δε μη ήρκουν οι τοσούτοι πολέμιοι, και νέος προσετέθη από νότου ένεκα της ατασθαλίας του Ανδρονίκου Β′. {263} Οι γνωστοί ημίν ιππόται του Ιεροσολυμιτικού τάγματος του Αγίου Ιωάννου, αφού κατά τους χρόνους ακριβώς της βασιλείας του Ανδρονίκου Β′ συνετελέσθη η υπό των Μαμελούκων κατάλυσις του χριστιανικού κράτους της Παλαιστίνης, φυγόντες από της Παλαιστίνης είχον εγκαταστή εν Κύπρω, τη μόνη υπολειφθείση εκ του χριστιανικού κράτους της Ιερουσαλήμ χριστιανική κτήσει (181), εζήτησαν δε να καταλάβωσι και την Ρόδον ίνα καταστήσωσιν αυτήν προπύργιον του Χριστιανισμού κατά των εν Μικρά Ασία Τούρκων.

Η Ρόδος κατείχετο τότε εν μέρει μεν υπό των Ελλήνων, εν μέρει δε υπό των εκ Μικράς Ασίας επιδραμόντων εις την νήσον Τούρκων (ουχί, εννοείται, των Οθωμανών). Οι δε ιππόται εζήτησαν διά της μεσιτείας του Πάπα να συνεννοηθώσι προς τον Ανδρόνικον Β′ ίνα καταλάβωσιν ούτοι αντί χρημάτων πάσαν την νήσον ως φέουδον αυτοκρατορικόν, γινόμενοι υποτελείς του Ελληνικού κράτους. Η λύσις αύτη ήτο, ως είχον τα πράγματα, η μόνη κατά το ενόν σύμφορος εις το κράτος. Αλλ′ ο Ανδρόνικος αντί πάσης απαντήσεως έπεμψε στόλον και στρατόν εις την νήσον. Οι Ιωαννίται υπό τον μέγαν μάγιστρον αυτών (ούτως εκαλείτο ο αρχηγός του τάγματος) Φάλκωνα Βιλλαρέτον ενίκησαν και τον στόλον και τον στρατόν τον Ελληνικόν και εκδιώξαντες εκ

της νήσου και Έλληνας και Τούρκους κατέστησαν αυτήν έκτοτε (1310) κράτος εαυτών (διό εκλήθησαν και ιππόται της Ρόδου ή Ρόδιοι ιππόται), διατελέσαν τοιούτον μέχρι του 1522.

Εν μέσω της ούτως οικτράς εξωτερικής καταστάσεως των πραγμάτων και εσωτερικώς το κράτος κατετρύχετο υπό εμφυλίων ερίδων και πολέμων. Ο Ανδρόνικος Β', αφού κατέστησε συμβασιλέα αυτού τον έγγονον αυτού Ανδρόνικον Γ' (υιόν του προώρως τελευτήσαντος υιού αυτού Μιχαήλ) περιήλθεν εις έριδας προς τούτον. Εκ των ερίδων τούτων το κράτος διηρέθη εις δύο. Και εν μεν τη Κωνσταντινουπόλει ήρχεν ο Ανδρόνικος Β', εν δε τη Αδριανουπόλει ο Ανδρόνικος Γ'. Αι δύο κυβερνήσεις επολέμουν προς αλλήλας, έχουσα εκατέρα ως σύμμαχον εαυτής τους Σέρβους ή τους Βουλγάρους, οίτινες αμφότεροι ειργάζοντο ούτω προς ίδιον όφελος. Οι Βούλγαροι μάλιστα ως σύμμαχοι του Ανδρονίκου Γ' ηπείλησαν και αυτήν την Κωνσταντινούπολιν. Τέλος υπερισχύσαντος οριστικώς του Ανδρονίκου Γ' (1328), ο Ανδρόνικος Β' μετά τινων ετών ιδιωτικόν βίον απεχώρησεν εις μοναστήριον, ένθα ετελεύτησε τω 1332. Διαρκούντων των εμφυλίων τούτων πολέμων οι Οθωμανοί εν Ασία κατέλαβον, καθά είρηται, την Προύσαν και κατέστησαν αυτήν πρωτεύουσαν του κράτους αυτών, οπόθεν ορμώμενοι επί του υιού και διαδόχου του Οσμάν Ουρχάν ειργάζοντο επιτυχώς επί της μοναρχίας του Ανδρονίκου Γ' να καταλάβωσιν άπασαν την Βιθυνίαν, εκτείνοντες ήδη τας επιδρομάς αυτών μέχρι των όχθων του Βοσπόρου. Άπαξ τω 1330 εστράτευσεν ο Ανδρόνικος εις την Ασίαν, ίνα αναχαιτίση τας προόδους του νέου εν τοις προθύροις του κράτους ιδρυθέντος και ακαθέκτως προς την καρδίαν τούτου προχωρούντος μωαμεθανικού κράτους. Αλλ' η μάχη της Φιλοκρήνης έληξεν εις νίκην λαμπράν των Οθωμανών. Αι περίφημοι ιστορικαί πόλεις Νίκαια και Νικομήδεια κατ' ακολουθίαν της νίκης ταύτης και μετ' αυτών πάσα η Βιθυνία μέχρι του Βοσπόρου κατελήφθησαν υπό των Οθωμανών. Ο Ανδρόνικος ουδέν πλέον έπραξε προς σωτηρίαν του εν Ασία Ελληνισμού. Ετελεύτησε δε τω 1341.

2. Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος (1341-1391)

και Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός (1341-1354).

Ο Ανδρόνικος κατέλιπεν αποθνήσκων διάδοχον ανήλικον, καταστήσας επίτροπον αυτού διά διαθήκης τον φίλον αυτού Ιωάννην Καντακουζηνόν. Αλλά την επιτροπείαν ταύτην ήθελε να έχη και η φίλαρχος βασιλομήτωρ χήρα του Ανδρονίκου Γ΄ Άννα η Σαβοϊκή (εκ του δουκικού οίκου της Σαβοΐας καταγομένη), περί αυτήν δε συνήχθησαν πάντες οι αντιπολιτευόμενοι τω Καντακουζηνώ. Εντεύθεν προέκυψαν νέαι έριδες εσωτερικαί, επενεγκούσαι διαίρεσιν ομοίαν και χείρονα της επί Ανδρονίκου Β΄ και Ανδρονίκου Γ΄. Ο Καντακουζηνός υποστηριζόμενος υπό του Κράλη της Σερβίας, όστις ην τότε ο μέγιστος και ονομαστότατος των Σέρβων βασιλέων Στέφανος Δουσσάν (1331-1355), εκήρυξεν εαυτόν αυτοκράτορα εν Διδυμοτείχω και ίδρυσεν ιδίαν κυβέρνησιν. Ούτω δε δύο αυτοκράτορες και δύο αυτοκρατορικαί αυλαί και κυβερνήσεις εκυβέρνων από Κωνσταντινουπόλεως (ένθα εκυβέρνων εν ονόματι του Ιωάννου του Παλαιολόγου οι περί την Άνναν την Σαβοϊκήν) και εν Διδυμοτείχω (ένθα εκυβέρνα ως αυτοκράτωρ ο Ιωάννης Καντακουζηνός) τα ελεεινά λείψανα του υπό Τούρκων, Φράγκων, Βουλγάρων και Σέρβων κατακερματιζομένου και υπό των περί τον Δανούβιον βαρβάρων (Κουμάνων, Πατσινάκων, Ούζων, Μογγόλων) δηουμένου Ελληνικού κράτους. Το δε χείριστον, αι δύο αύται κυβερνήσεις επολέμουν προς αλλήλας συμμαχούσαι μετά Σέρβων, Βουλγάρων και Τούρκων, προς όφελος πραγματικόν ουχί εαυτών, αλλά των συμμάχων αυτών.

Κατά τους χρόνους ακριβώς τούτους της διπλής κυβερνήσεως, ενώ οι Βούλγαροι κατείχον έτι το βόρειον μέρος της Θράκης, ο των Σέρβων Κράλης Στέφανος Δουσσάν επωφελούμενος τους εμφυλίους εν τω ελληνικώ κράτει πολέμους κατέλαβε πάσαν την Μακεδονίαν πλην της Θεσσαλονίκης, την Θεσσαλίαν, Αλβανίαν και την Ήπειρον και εστέφθη εν Σκοπίοις ως Τσάρος Σέρβων ομού και Ελλήνων. Αλλά και οι Οθωμανοί Τούρκοι της Μικράς Ασίας, αφού υπό τον ηγεμόνα αυτών Ουρχάν κατέλαβον πάσας τας εν Ασία Ελληνικάς κτήσεις (πλην της Σμύρνης και Φιλαδελφείας, αίτινες εχωρίζοντο από του Οθωμανικού κράτους της Βιθυνίας διά κτήσεων άλλων τουρκικών δυναστειών) (182), ετράπησαν επί την κατάκτησιν και των ευρωπαικών ελληνικών χωρών, προσκαλούμενοι ούτως ειπείν υπ' αυτών των Ελλήνων ηγεμόνων. Ο αυτοκράτωρ Ιωάννης Κατακουζηνός πολεμών τω 1342 προς τους περί την Άνναν την Σαβοϊκήν εκάλεσεν εις βοήθειαν αυτού τον Τούρκον ηγεμόνα του Αϊδινίου Αμούρβεγ τον άρχοντα των αρχαίων χωρών Ιωνίας, (Λυδίας και Καρίας), πέμψαντα αυτώ μεγάλην ναυτικήν και στρατιωτικήν δύναμιν. Αλλά τότε η Άννα εκάλεσεν εις βοήθειαν

αυτής αυτόν τον ηγεμόνα των Οσμάνων ή Οθωμανών Ουρχάν, σπεύσαντα και τούτον εις βοήθειαν των εν Κωνσταντινουπόλει μετά δυνάμεως πολλής. Μετ' ολίγον (1346) ο Ιωάννης, όπως εξουδετερώση πάσαν εκ μέρους του Ουρχάν προς την πολεμίαν αυτώ κυβέρνησιν βοήθειαν και συνδέση τον Οθωμανόν άρχοντα προς εαυτόν ως σύμμαχον, έπεμψεν εις τον γυναικωνίτην του γηραιού (το 58 της ηλικίας άγοντος έτος) σουλτάνου την δεκατριετή αυτού θυγατέρα Θεοδώραν.

Και εγένετο μεν κατά τον χρόνον τούτον συμβιβασμός τις μεταξύ των δύο αυτοκρατόρων εν Κωνσταντινουπόλει, όν επεκύρωσεν, ούτως ειπείν, ο τότε επισκεψάμενος την Κωνσταντινούπολιν και εκ του σύνεγγυς ιδών και νοήσας τα κατά την αθλίαν κατάστασιν του Ελληνικού κράτους Ουρχάν· αλλά μετ' ολίγον νέαι έριδες νέον επήνεγκον εμφύλιον πόλεμον (135-1354), καθ' όν ο μεν Ιωάννης Παλαιολόγος εκάλεσεν εις βοήθειαν αυτού τους Βενετούς, Σέρβους και Βουλγάρους, ο δε Καντακουζηνός την του λεγομένου γαμβρού αυτού Οθωμανού άρχοντος Ουρχάν. Ο Ουρχάν έπεμψεν ασμένως τον υιόν αυτού Σουλεϊμάν μετά δυνάμεως στρατιωτικής εις Θράκην. Ο Σουλεϊμάν διαπεραιωθείς εις τον Ελλήσποντον (1353) κατέλαβεν οχυράν θέσιν κατά την Θρακικήν τούτου όχθην εγγύς της Καλλιπόλεως (ή Καλλιουπόλεως), μετ' ολίγον δε και αυτήν την Καλλίπολιν (1354) (183), ουχί ίνα δω ταύτην τω Καντακουζηνώ, αλλ' ίνα καταστήση αυτήν βάσιν και ορμητήριον του εν Ευρώπη Οθωμανικού κράτους. Ούτω τω έτει 1353-1354 οι Οθωμανοί Τούρκοι έθετον πόδα στερρόν εις την Ευρώπην. Και ο μεν Καντακουζηνός αθυμήσας επί τοις γενομένοις απεχώρησεν εις μοναστήριον (1355), ένθα ετελεύτησε μετά μικρόν (1359), ο δε Ιωάννης Παλαιολόγος μετά τινας προς τον υιόν του Καντακουζηνού Ματθαίον έριδας έμεινε μόνος κύριος του Ελληνικού κράτους άρξας μέχρι του 1391.

Κατά την δευτέραν ταύτην περίοδον της αρχής ή μάλλον της μοναρχίας του Ιωάννου Παλαιολόγου μεγίστη σύγχυσις και χάος πολιτικόν επεκράτει ου μόνον εν τω ελληνικώ κράτει, αλλά και εν πάση τη ελληνική χερσονήσω. Έλληνες άρχοντες εν Κωνσταντινουπόλει και τη νοτίω Θράκη και μέρει τινί της Μακεδονίας, σποραδικώς δε και εν άλλαις τισί γωνίαις της χερσονήσου, Βούλγαροι άρχοντες εν τη βορείω Θράκη, Σέρβοι κατέχοντες μέγα μέρος της Μακεδονίας, την θεσσαλίαν, Αλβανίαν και Ήπειρον, Φράγκοι εν τη δυτική Ελλάδι (εν μέρει δε και εν Ηπείρω και εν Αλβανία) και εν τη Πελοποννήσω, Βενετοί εν τω Αιγαίω και οι νεήλυδες [184] Οθωμανοί της Θράκης, απετέλουν το περίεργον εθνογραφικόν και πολιτικόν μωσαϊκόν της κατά τους χρόνους τούτους ιστορίας της χερσονήσου ταύτης. Ουδέν των εν αυτή χριστιανικών κρατών εφαίνετο έχον την δύναμιν να ιδρύση μόνιμόν τι και στερρόν. Των Ελλήνων η δύναμις ήτο ότι κατείχον την Κωνσταντινούπολιν και την Θεσσαλονίκην, ήρξαντο δε θέτοντες αύθις πόδα στερρόν εις την Πελοπόννησον· και απετέλουν μεν ούτοι το πνευματικώς υπερέχον και αριθμητικώς ισχυρότερον στοιχείον, το στηρίζον τας αξιώσεις αυτού επί εθνικών και ιστορικών δικαίων, αλλά στρατιωτικώς ήσαν ασθενείς και πολιτι-

κώς ασύντακτοι. Οι Σέρβοι εφάνησαν επί μίαν στιγμήν επί του Δουσσάν ως μέλλοντες να αντικαταστήσωσι το Ελληνικόν κράτος διά του Σερβικού, καταλαμβάνοντες την Κωνσταντινούπολιν, αλλά τα όνειρα ταύτα διελύθησαν ταχέως μετά τον θάνατον του Δουσσάν (1355) και διά του θανάτου αυτού. Οι Βούλγαροι ήσαν οι πάντοτε απλώς βάρβαροι επιδρομείς, κατέχοντες μεν βία χώρας τινάς ελληνικάς εντεύθεν του Αίμου, αλλ' ουδέν δυνάμενοι να ιδρύσωσι πολιτικώς, μόνιμον και διαρκές. Οι Βενετοί απετέλουν απλώς κράτος αποικιακόν εμπορικόν, οι δε λοιποί Φράγκοι μικρά φεουδαλικά κράτη διεσπαρμένα άνευ εσωτερικής συνοχής και ενότητος. Το μόνον στρατιωτικώς και πολιτικώς ζωτικόν στοιχείον το δυνάμενον διά της υλικής βίας να ιδρύση τι μόνιμον ήτο το έναγχος [185] τον πόδα εις την Ευρώπην θέσαν Τουρκικόν άμα δε και μωαμεθανικόν κράτος, το κράτος των Οσμανιδών ή Οθωμανών. Και περί τούτου ενταύθα ανάγκη να είπωμέν τινα εν συντόμω.

3. Το Οθωμανικόν κράτος επί των διαδόχων του Οσμάν, Ουρχάν (1326-1389) και Μουράτ (1361-1389).

Ο Οσμάν ετελεύτησε (1326) ευτυχήσας να μάθη ακόμη την υπό του στρατού αυτού κατάληψιν της Προύσης, ένθα ετάφη και ο νεκρός αυτού. Επί του υιού και διαδόχου αυτού Ουρχάν το Οθωμανικόν κράτος έλαβε νέαν δύναμιν ου μόνον εξωτερικήν, αλλά και εσωτερικήν. Η γένεσις και ανάπτυξις του Οθωμανικού κράτους είναι έν των θαυμασιωτάτων εν τη ιστορία γεγονότων. Το κράτος τούτο, ως είπομεν, συνέστη υπό ολίγων τινών εκατοντάδων πολεμιστών και όμως εντός βραχυτάτου χρόνου κατέλαβε σύμπασαν σχεδόν την τότε Ελληνικήν Ασίαν και μετ' ολίγον μεταβιβάσαν το κέντρον της δυνάμεως αυτού εξ Ασίας εις Ευρώπην καθυπέταξε πάντας τους εν τη Ελληνική χερσονήσω προς αλλήλους περί επικρατήσεως πολιτικής ερίζοντας λαούς, κατέστη δε φοβερόν εις Ευρώπην. Η αιτία της θαυμαστής ταύτης ταχείας αναπτύξεως της δυνάμεως των Οθωμανών εξηγείται πολλαχώς. Πρώτον το Οθωμανικόν κράτος εν αυτή τη γενέσει αυτού ήτο στρατιωτικόν, όπως η αρχαία Ρώμη, ιδρυθέν υπ' ανδρών πολεμιστών και ενισχυθέν, ως εκ του πολεμικού αυτού χαρακτήρος ευθύς εξ αρχής εκ των πέριξ συρρευσάντων πολεμιστών. {267} Ευθύς δε εξ αρχής διωργανώθη στρατιωτικώς στηριχθέν επί αριστοκρατίας τιμαριωτικής στρατιωτικής, καθ' ήν πας πολεμιστής γενναίος ανδραγαθήσας εν τω πολέμω ήτο και αριστοκρατικός τιμαριούχος και πας τιμαριούχος ήτο στρατιωτικός άρχων του τιμαρίου, υποχρέωσιν κυριωτάτην έχων να εξοπλίση πάντας τους δυναμένους να φέρωσιν όπλα κατοίκους του τιμαρίου (ή σαντζακίου) αυτού άνδρας. Ήσαν δε τα τιμάρια ταύτα ουχί όπως τα ευρωπαϊκά φέουδα μεγάλαι κτήσεις δυνάμεναι να εξασθενώσι την δύναμιν του κράτους, αλλά μικρά, ως τα Νορμανδικά της Αγγλίας (σελ. 154), προωρισμένα να δώσωσι τω κράτει διοργάνωσιν ασφαλή στρατιωτικήν. Είναι δε χαρακτηριστικόν ως προς τον στρατιωτικόν χαρακτήρα του κράτους και τούτο, ότι παν τιμάριον ή διοίκησις εκαλείτο σανδζάκι ήτοι σημαία, ως αποτελούν διαίρεσιν απλώς στρατιωτικήν του κράτους. Δεύτερον το Οθωμανικόν κράτος δεν ιδρύθη εν χώραις, ουχί μωαμεθανικαίς, αλλά χριστιανικαίς. Η κοιτίς αυτού υπήρξεν η τότε πυκνότατον ελληνικόν πληθυσμόν έχουσα χώρα της Μικράς Ασίας, η Βιθυνία, αυτή η κοιτίς και εστία δηλονότι του τοσούτον προ μικρού ακμάζοντος Ελληνικού κράτους της Νικαίας. Πολλοί δε Έλληνες αρνησίθρησκοι ήσαν οι πρώτοι ήρωες του κράτους προσελκυόμενοι υπ' αμοιβών, τιμής και αξιωμάτων και τιμαρίων. Προς τούτοις, επειδή η κοιτίς του Οθωμανικού κράτους υπήρξε χώρα Ελληνική και οι πρώτοι πόλεμοι εγίνοντο κατά Χριστιανών, οι πόλεμοι ούτοι, όπως οι εν αρχή της διαδόσεως του Ισλάμ είχον χαρακτήρα θρη-

σκευτικόν, ιερών πολέμων, μετά φανατισμού μεγάλου διεξαγόμενοι υπό των Τούρκων μαχητών και υπό των νεοφωτίστων Χριστιανών αρνησιθρήσκων. Σημειωτέον δε ότι οι Οθωμανοί ηύξησαν το κράτος αυτών εν αρχή μόνον διά χριστιανικών χωρών και διά πολέμων κατά Χριστιανών. Αφού εν Μικρά Ασία εκυρίευσαν την Ελληνικήν χώραν Βιθυνίαν, δεν εστράφησαν εναντίον των εν τη Μικρά Ασία μωαμεθανικών κρατών, αλλ' ετράπησαν ευθύς επί την Ευρώπην, μόνην βάσιν έχοντες εν Ασία την εγγύς της Κωνσταντινουπόλεως κειμένην Βιθυνίαν αφού δε εν Ευρώπη ηύξησαν και ενίσχυσαν το κράτος αυτών, τότε από της Ευρώπης ήρξαντο να στρατεύωσι κατά των εν Ασία μωαμεθανικών χωρών. Άπας δε ο μέγας στρατός ή το πλείστον του στρατού, δι' ού εξέτειναν το κράτος αυτών εν Ευρώπη, συνεκροτείτο από Χριστιανών γενομένων μωαμεθανών. Τούτο εγένετο ιδίως επί του Ουρχάν διά της συστάσεως του περιβοήτου τάγματος των γιανιτσάρων.

Ο Ουρχάν διωργάνωσε πολιτικώς και στρατιωτικώς τελειότερον το Οθωμανικόν κράτος, έχων άνδρας δύο βοηθούς εις το έργον τούτο, τον αδελφόν αυτού Αλαεδδίν, όν κατέστησε βεζίρην, και τον περίφημον Καρά-Χαλίλ Τσεντερελί, δι' ού διωργάνωσε τον στρατόν. Ο στρατός συνέκειτο από ελαφρού ιππικού των δρομέων (Ακινδζί) και από βαρέος ωπλισμένου ιππικού των τιμαριούχων (εσπαχί)· και το πεζικόν δε συνεκροτήθη εκ πολλών, νέων διάφορα ονόματα φερόντων στρατιωτικών συστημάτων, ών το σπουδαιότατον και φοβερώτατον υπήρξε το των Γενιτσέρων, ήτοι του νέου τάγματος.

Οι Γενίτσεροι εστρατολογούντο από χριστιανών διά του περιβοήτου στρατολογικού συστήματος του καλουμένου ελληνιστί «Παιδομαζώματος». Πάσα χώρα καταλαμβανομένη υπό των Οθωμανών έδει να δίδη εις τον στρατόν ωρισμένων αριθμόν παίδων χριστιανών, ανανεούμενον κατ' έτος. Οι παίδες ούτοι, έχοντες ηλικίαν 7-15 ετών, εγίνοντο φανατικοί μωαμεθανοί, ανατρεφόμενοι και ασκούμενοι ως φανατικοί στρατιώται του Ισλάμ ούτε γονείς έχοντες, ούτε οικογένειαν άτε μη νυμφευόμενοι, αλλά μόνην κατοικίαν γνωρίζοντες το στρατόπεδον, μόνην οικογένειαν το τάγμα αυτών και μόνον πατέρα τον Σουλτάνον. Είχον δε και πολλά προνόμια, εν οίς τα σπουδαιότατον ήτο ότι απετέλουν την σουλτανικήν φρουράν και εστράτευον μόνον μετά του Σουλτάνου, όστις ην υπόχρεως ένεκα τούτου να μετάσχη πάντοτε της στρατείας ως αρχιστράτηγος. Ο βίαιος τρόπος της εις τον Μωαμεθανισμόν προσαγωγής των χριστιανών παίδων, ο αντιβαίνων εις τας αρχάς του Κορανίου (σελ. 101), εδικαιολογήθη σοφιστικώς υπό του εισηγητού του συστήματος Καρά-Χαλίλ (= Μαύρου Χαλίλ), αποφαινομένου ότι πάντες οι άνθρωποι γεννώνται εν τω κόσμω δυνάμει Μουσλίμ ήτοι προωρισμένοι να ώσι μουσλίμ και ότι πας ανήλικος πρέπει να θεωρήται μουσλίμ ως μη γινώσκων έτι εκ της ηλικίας το πεπλανημένον της θρησκείας (της χριστιανικής), εις ήν ανήκει, και ότι μόνον εις τους ενήλικας χριστιανούς επιτρέπεται να εμμείνωσιν εν τη πλάνη. Διά του φοβερού συστήματος της από χριστιανών στρατολογίας των γενι-

τσάρων διπλή προσεγίνετο δύναμις και ωφέλεια υλική και ηθική εις το Οθωμανικόν κράτος· α') ηυξάνετο ο πληθυσμός ο μωαμεθανικός (εντεύθεν δε και ο οθωμανικός) κατ' ευθύν λόγον της ελαττώσεως του χριστιανικού, διηνεκώς και συστηματικώς αφαιμασσομένου χάριν των μωαμεθανών Οσμάνων, και ούτω, δεινόν ειπείν, συνεκροτείτο κράτος φοβερόν μωαμεθανικόν από των τέκνων των χριστιανών, κράτος Οθωμανικόν εξ Ελλήνων (186)·, β') η Ελλάς διά των ιδίων αυτής τέκνων, διά των ιδίων αυτής χειρών, εσπάρασσε τα σπλάγχνα αυτής χάριν του Ισλάμ και του Οθωμανικού κράτους (187). Διά τοιούτων δυνάμεων οι Οθωμανοί εν μέσω του Ελληνισμού και διά ζύμης Ελληνικής ιδρύσαντες και διοργανώσαντες το κράτος αυτών επί του Οσμάν και του Ουρχάν, ετράπησαν επί των διαδόχων τούτων εις την κατάκτησιν της Ευρωπαϊκής Ελληνικής χερσονήσου.

4. Οι διάδοχοι του Ουρχάν. Μουράτ (1361-1389) και Βαγιαζίτ (1389-1403), και οι σύγχρονοι Έλληνες βασιλείς Ιωάννης (1341-1391) και Μανουήλ Παλαιολόγοι.

Τον Ουρχάν διεδέξατο ο δευτερότοκος υιός αυτού Μουράτ, ή Αμουράτ Α′ του πρωτοτόκου Σουλεϊμάν αποθανόντος προ του πατρός. Επί τούτου ραγδαίως οι Οθωμανοί από της Καλλιπόλεως ορμώμενοι εχώρησαν εις τα ένδον της Βυζαντινής Θράκης και κατέλαβον το αυτό έτος το οχυρόν φρούριον Διδυμότειχον, ευθύς δ′ ύστερον την δευτέραν πόλιν του Ελληνικού κράτους Αδριανούπολιν, ήν και μετ′ ολίγον κατέστησαν καθέδραν του εν Ευρώπη κράτους αυτών˙ εξέτειναν δε τας επιδρομάς αυτών ένθεν μεν μέχρι των προθύρων της Κωνσταντινουπόλεως, ένθεν δε μέχρι των υπωρειών του Αίμου, καταλαβόντες την Φιλιππούπολιν και πάσας τας πόλεις της βορείου Θράκης (τας υπό Ελλήνων ή Βουλγάρων κατεχομένας) και καταστήσαντες υποτελή (1366) τον Βασιλέα (της Βουλγαρίας)˙ εισέδυσαν δε και εις την Μακεδονίαν. Τα Ελληνικά στρατεύματα τα αντιτασσόμενα ταχέως διεσκορπίζοντο υπό των ακαθέκτων εν τη ορμή αυτών Οθωμανικών ταγμάτων, ιδίως των Γιανιτσάρων, και ουκ ολίγοι εκ των αρχηγών των στρατών και των φρουραρχών των φρουρίων ηυτομόλουν προς τον εχθρόν, αρνούμενοι και την πίστιν την πάτριον και την εθνότητα, γινόμενοι μωαμεθανοί και λαμβάνοντες τιμάς και αξιώματα. Το δε παιδομάζωμα επύκνου δεινώς τας φάλαγγας των μαχητών του Ισλάμ διά του άνθους του Ελληνικού έθνους.

Εν τοιαύτη καταστάσει πραγμάτων ο αυτοκράτωρ Ιωάννης ουδεμίαν πλέον δυνάμενος να έχη πεποίθησιν επί τας ιδίας δυνάμεις επεζήτει βοήθειαν έξωθεν. Προς τούτο τω 1367 επεχείρησεν επίπονον οδοιπορίαν εις την πρωτεύουσαν της Ουγγαρίας (Πέστην) ίνα εκλιπαρήση την βοήθειαν του βασιλέως αυτής Λουδοβίκου του Μεγάλου, άνευ ουδενός πρακτικού αποτελέσματος. Επανελθών δε εξ Ουγγαρίας μετέβη τω μεθεπομένω έτει εις Ρώμην και εν πάση επισημότητι και πομπή έδωκεν όρκον της πίστεως αυτού (18 Οκτωβρίου 1369) εν τη Εκκλησία του Αγίου Πέτρου σύμφωνον προς απαιτήσεις του Πάπα, κηρύσσων ούτω την ενώσιν των Εκκλησιών. Αλλά προς αμοιβήν ουδέν άλλο έλαβε παρά του Πάπα ή συστατικάς επιστολάς προς τους διαφόρους Ευρωπαίους ηγεμόνας, ών επεσκέψατο τας αυλάς, και παρ′ ών κενάς υποσχέσεις μόνον επέτυχε. {271} Τέλος δε επανελθών τω 1370 μετά πολλάς περιπετείας και αποτυχίας (188) εις το κράτος αυτού κενός και άπρακτος, ηναγκάσθη να συνομο-

λογήση ειρήνην (1370) προς τον Μουράτ, δι’ ής υπισχνείτο να δίδη αυτώ ετήσιον φόρον υποτελείας.

Μετά την συνομολόγησιν της ειρήνης ταύτης ο Μουράτ εστράφη ησύχως προς κατάκτησιν πολλών χωρών της Μακεδονίας και Θεσσαλίας, αφαιρών ταύτας από των διαδόχων του Δουσσάν Σέρβων ηγεμόνων· εισήλασεν εις την Αλβανίαν, καταλαβών ενταύθα την περίφημον Κρόιαν· κατέστησεν υποτελή τον βασιλέα της Σερβίας Λάζαρον, αφήρεσε δε μετ’ ολίγον την παρά τα όρια της Βουλγαρίας διατελούσαν Ελληνικήν πόλιν Σαρδικήν ή Σόφιαν (1382). Συγχρόνως δε ο Μουράτ εξέτεινε το κράτος αυτού και εν Ασία· διότι οι ενταύθα ηγεμόνες των άλλων μικρών τουρκικών κρατών, των εκ της καταλύσεως του Σελτζουκικού κράτους του Ικονίου παραχθέντων (σελ. 261), και μάλιστα ο της Καραμανίας, βλέποντες την εν Ευρώπη πρόοδον των Οθωμανών, συνησπίσθησαν εις κοινόν πόλεμον κατά του Μουράτ. Αλλ’ ούτος ταχύς επελθών διέλυσε την σύστασιν και καθυπέταξε χώρας τινάς Τουρκικάς εν Μικρά Ασία (1386). Έκτοτε ο Μουράτ και οι διάδοχοι αυτού αναγκαζόμενοι να πολεμώσι και εν Ευρώπη κατά των Χριστιανών και εν Μικρά Ασία κατά Τούρκων ομοφύλων, επέτοντο διηνεκώς από της μιας ηπείρου εις την ετέραν, και το Οθωμανικόν κράτος ην, ούτως ειπείν, επί αιώνα στρατόπεδον αχανές εν διαρκεί κινήσει διατελούν και δίκην παλιρροίας και πλημμυρίδος κατακλύζον νυν μεν την εν Ευρώπη Ελληνικήν χερσόνησον, νυν δε την Μικράν Ασίαν. Προς τούτοις ο Μουράτ εν ταις διηνεκέσι ταύταις από Ευρώπης εις Ασίαν και τανάπαλιν στρατείαις ήρξατο εκτελών το αρχαίον ασιατικόν πολιτικόν σύστημα του εμπεδούν το κράτος διά μετοικεσιών των άπαξ υποτασσομένων χωρών. Και πολλούς μεν χριστιανούς κατοίκους της Θεσσαλίας, Ηπείρου, Αλβανίας και Μακεδονίας αναστάτους ποιών εκ της πατρίδος αυτών μετώκιζεν εις την Μικράν Ασίαν, πολλούς δε μωαμεθανούς των εν Ασία, ιδίως εν τω κράτει της Καραμανίας (ή τω νέω κράτει του Ικονίου) υποτασσομένους κατοίκους μετώκιζεν εις τας Ευρωπαϊκάς χώρας (τους λεγομένους Κονιάριδας ως εκ του Ικονίου του κράτους της Καραμανίας μετοικισθέντας, ών διατηρούνται ή διετηρούντο έτι απόγονοι εν Θεσσαλία μέχρι προ ολίγου). Τέλος ο Μουράτ εκυρίευσε τω 1386 και την Θεσσαλονίκην, ουδαμώς προσέχων εις την προς τον αυτοκράτορα Ιωάννην συνομολογηθείσαν συνθήκην του 1370. Τω αυτώ έτει (1386) οι Οθωμανοί εισβαλόντες εις την Βουλγαρίαν κατέλαβον πάσαν την χώραν μέχρι του Δανουβίου και συνέλαβεν αιχμάλωτον τον τελευταίον Βούλγαρον ηγεμόνα Σίσμαν. Εις τούτον ο Σουλτάνος κατέλιπε το κράτος αυτού ως υποτελές, κρατήσας εαυτώ μόνον το οχυρόν φρούριον Σιλίστριαν. Αλλ’, ότε μετ’ ολίγον απέστη εκ νέου ο Σίσμαν, πάσα η Βουλγαρία εγένετο επαρχία Οθωμανική (1388). Και εις μεν τον Σίσμαν εχαρίσατο ο Σουλτάνος την ζωήν, τον δε υιόν και διάδοχον αυτού, γενόμενον μωαμεθανόν, διώρισε διοικητήν της εν Μικρά Ασία Αμισού. Ούτως αδόξως και αισχρώς έληξε τα νέον Βουλγαρικόν κράτος και ο δυναστικός αυτού οίκος.

Η τοιαύτη προς τον Δανούβιον πρόοδος των Οθωμανών εμβαλούσα τρόμον εις τους παροικούντας χριστιανικούς λαούς, Σέρβους, Βοσνίους, Κροάτας, Βλάχους, Πολωνούς, Ούγγρους και Αλβανούς έτι, παρήγαγε μεγάλην εναντίον του Μουράτ σύστασιν. Αλλ’ ο συνηνωμένος στρατός αυτών ηττήθη ολοσχερώς εν τη μάχη του Κοσσυφοπεδίου (1389), ήτις θεωρείται ότι υπήρξε τάφος της ελευθερίας των νοτιοσλαυικών λαών. Εν τω Κοσσυφοπεδίω δε έπεσε και ο Μουράτ μικρόν μετά την μάχην (189).

Ο τον Μουράτ Α’ διαδεξάμενος υιός αυτού Βαγιαζίτ, ο επικαλούμενος ένεκα της ορμητικότητος και οξύτητος αυτού Γιλδιρίμ ήτοι Κεραυνός, δεν επωφελήθη την μεγάλην νίκην όσον ηδύνατο να επωφεληθή αυτήν, άτε επειγόμενος να μεταβή εις Ασίαν. Διά τούτο ηρκέσθη απλώς να καταστήση αύθις υποτελή τον ηγεμόνα της Σερβίας λαβών παρ’ αυτού όρκον πίστεως, τρεπόμενος δε νυν επί την Ασίαν, ένθα οι Τούρκοι ηγεμόνες είχον συνασπισθή αύθις εναντίον των Οθωμανών. Κατά την εις Ασίαν διάβασιν ο Βαγιαζίτ διελθών προ του Βυζαντίου ανενέωσε την προς τον εντός των τειχών του Βυζαντίου κεκλεισμένον αυτοκράτορα Ιωάννην συνθήκην της υποτελείας, καθιστώσαν υπόχρεων νυν επί πλέον τον αυτοκράτορα να συνοδεύη τω Σουλτάνω εν ταις τούτου στρατείαις μετά 12 χιλ. ανδρών, τους αυτούς έχων μετά του Σουλτάνου φίλους και εχθρούς. {273} Εν Ασία δε γενόμενος ο Σουλτάνος κατενίκησε ταχέως τους αντιστάντας κατ’ αυτού Τούρκους ηγεμόνας, ών κατέλυσε νυν την αρχήν πλην του της Καραμανίας. Τα κράτη του Αϊδινίου, του Σαρουχάν (Μαγνησίας) και Μεντεσέ (Λυκίας και Καρίας) προσηρτήθησαν νυν εις το Οθωμανικόν κράτος, ως και το ήμισυ του κράτους της Καραμανίας. Ούτω πλέον του ημίσεος της μικράς Ασίας προσηρτήθη εις το Οθωμανικόν κράτος. Κατά την στρατείαν δε ταύτην εκυριεύθη εξ εφόδου υπό του Βαγιαζίτ η μόνη έτι εν Μικρά Ασία ελευθέρα μετά την Σμύρνην (190) μένουσα Ελληνική πόλις Φιλαδέλφεια, της εφόδου δε ταύτης μετέσχον, καθά λέγεται, κατά τραγικωτάτην των πραγμάτων περιπλοκήν και περιπέτειαν ο αυτοκράτωρ Ιωάννης και ο υιός και συμβασιλεύς αυτού Μανουήλ, συνοδεύσαντες τω Σουλτάνω κατά τας συνθήκας εν στρατιωτική υπηρεσία (1390).

Τω επομένω έτει (1391) αποθανόντος εν Κωνσταντινουπόλει του αυτοκράτορος Ιωάννου, ο υιός και συμβασιλεύς του πατρός υπ’ αυτού του Βαγιαζίτ αναγνωρισθείς, αλλ’ από της τελευταίας εν Ασία στρατείας του Σουλτάνου ως όμηρος εν Προύση κρατούμενος Μανουήλ, φυγών εντεύθεν εν αγνοία του Σουλτάνου ήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν και ανέλαβε την κυβέρνησιν του κράτους. Ο Σουλτάνος οργισθείς επί τούτω απέκλεισεν επί 7 έτη διαρκώς την Κωνσταντινούπολιν διά στρατού επιτηρητικού. Μετ’ ολίγον η αποστασία του ηγεμόνος της Καραμανίας ήγαγεν εκ νέου τον Σουλτάνον εις Ασίαν, ένθα κατέλυσεν ολοσχερώς το κράτος της Καραμανίας και προσήρτησεν αυτό εις το Οθωμανικόν κράτος. Επιστρέψας δε ο Σουλτάνος εις την Ευρώπην επεχείρει επιδρομάς εις την Βιθυνίαν και Ουγγαρίαν, καθίστα δε υποτελή τον

ηγεμόνα της Βλαχίας. Τότε τέλος η χριστιανική Ευρώπη συγκινηθείσα επί τοις γενομένοις και τον ίδιον κίνδυνον εν τω ολέθρω του εν Ανατολή Χριστιανισμού διαβλέπουσα επεχείρησε σταυροφορίαν τινά ικανώς ισχυράν, ής μετέσχον πλείστοι Γάλλοι και Γερμανοί ευγενείς και ο βασιλεύς της Ουγγαρίας Σιγισμούνδος, Οι σταυροφόροι προυχώρησαν μέχρι Νικοπόλεως της Βουλγαρίας, καταλαβόντες άνευ αντιστάσεως πολλά φρούρια κατεχόμενα υπό των Οθωμανών εν Βλαχία και Βουλγαρία (ιδίως την Όρσοβαν και το Βιδίνιον). Αλλ' η παρά την Νικόπολιν φοβερά μάχη (22 Σεπτεμβρίου 1396), καθ' ήν ενίκων εν αρχή οι Σταυροφόροι, μετεβλήθη από νίκης εις ήτταν δεινήν. Πλείστοι των ευγενών Γάλλων και Γερμανών εφονεύθησαν ή ηχμαλωτίσθησαν απολυθέντες έπειτα (ως ο φιλέλλην Γάλλος ευπατρίδης Βουσικώ, ίδε κατωτέρω) επί βαρυτάτοις λύτροις. Αυτός ο βασιλεύς Σιγισμούνδος εσώθη μετά πολλών περιπετειών φυγών επί πλοίου διά του Δανουβίου εις τον Εύξεινον και εκείθεν διά του Βοσπόρου, Ελλησπόντου, Αιγαίου, Μεσογείου και Αδρίου επιστρέψας εις το κράτος αυτού.

Ο Βαγιαζίτ, αφού εκήρυξεν εις τον μωαμεθανικόν κόσμον πομπωδώς την κατά των χριστιανών λαμπράν νίκην, εστράφη αύθις κατά της Κωνσταντινουπόλεως, μεταβαλών τον μέχρι νυν αποκλεισμόν εις πολιορκίαν, απειλήσας την πόλιν και από θαλάσσης και πιέζων αυτήν διά λιμού δεινού. Αλλά τότε ο κατά το προηγούμενον έτος αιχμαλωτισθείς εν τη μάχη της Νικοπόλεως και είτα επί λύτροις ελευθερωθείς και εις Γαλλίαν επανελθών Γάλλος ευπατρίδης Βουσικώ καταρτίσας μικρόν στόλον και στρατόν δαπάναις του βασιλέως της Γαλλίας Καρόλου ΣΤ' ήλθεν εις Κωνσταντινούπολιν, εξεδίωξε τα αποκλείοντα αυτήν τουρκικά πλοία, και αφού επεσίτισε την πόλιν, εν ή διήλθε τον χειμώνα του 1397-1398, έπεισε τον Μανουήλ ν' ακολουθήση αυτώ εις Ευρώπην προς επίκλησιν βοηθείας παρά των χριστιανών ηγεμόνων αυτής. {274} Ο Μανουήλ ανεχώρησε μετά του Βουσικώ από Κωνσταντινουπόλεως, και καταλιπών την συναποπλεύσασαν οικογένειαν αυτού εν Πελοποννήσω, μετέβη εις Ιταλίαν, και εκείθεν διά Βενετίας και Μεδιολάνου εις Γερμανίαν, Γαλλίαν και Αγγλίαν, πανταχού μεν παρά τοις χριστιανοίς ηγεμόσι τυγχάνων μεγάλων τιμών, αλλ' ουδεμίαν λαμβάνων πραγματικήν βοήθειαν, εωσού μετά 4-5 έτη μεγάλαι πραγμάτων εν Ανατολή μεταβολαί ανεκάλεσαν αυτόν ταχέως εις το κράτος αυτού.

Ο Σουλτάνος μετά την αναχώρησιν του Μανουήλ ανεγνώρισεν ως αυτοκράτορα εν Κωνσταντινουπόλει τον του Μανουήλ ανεψιόν (υιόν του Ανδρονίκου) Ιωάννην, λαβόντα την εξουσίαν ταύτην μυστική συναινέσει και του Μανουήλ, ίνα επιτροπεύση αυτόν κατά την εις Ευρώπην αποδημίαν. Ο Ιωάννης υπεβλήθη εις ταπεινωτικάς παραχωρήσεις προς τον Σουλτάνον συναινέσας εις την αύξησιν του μέχρι νυν τελουμένου χρηματικού φόρου και εις το να κτισθή νέον μωαμεθανικόν τέμενος εν Κωνσταντινουπόλει, έτι δε εις ίδρυσιν συνοικίας μωαμεθανικής εν αυτή αποτελούσης ίδιον προάστειον και εχούσης και καδήν ήτοι μωαμεθανόν δικαστήν ιδιαίτερον, δικάζοντα κατά το μωαμεθανικόν δίκαιον τας μεταξύ των μωαμεθανών δίκας. Μετά ταύτα ο Σουλτάνος έπεμψε στρατόν εις την Μικράν Ασίαν, όστις κατέλαβε πάσας τας μέχρι Ευφράτου μη υποταχθείσας έτι εις το Οθωμανικόν κράτος χώρας, συγχρόνως δε εισέβαλεν αυτός μετά στρατού εις τας κυρίως Ελληνικάς χώρας. Κατά την στρατείαν ταύτην, αφού αι κυριώταται πόλεις της Θεσσαλίας κατελήφθησαν υπό του Σουλτάνου, ο Οθωμανικός στρατός κατέλαβεν αμαχητί την Λαμίαν και την Φθιώτιδα, διαβάς δε ακωλύτως τα στενά των Θερμοπυλών εκυρίευσε την Λοκρίδα και Δωρίδα και Βοιωτίαν και Αττικήν μετά των Αθηνών (191), της πόλεως των Φιλοσόφων, ως αποκαλούσιν αυτήν οι Οθωμανοί χρονογράφοι.

Από της Ανατολικής Ελλάδος ο Σουλτάνος (192) έπεμψε στρατόν υπό τους στρατηγούς αυτού Ιακούπ και τον εξ Ελλήνων καταγόμενον Εβρενόν εις την Πελοπόννησον (193), οίτινες διέδραμον την χερσόνησον από βορρά προς νότον λεηλατούντες αυτήν, κατέλαβον δε το Άργος και ελεηλάτησαν αυτό. Τότε δε πλήθος των αιχμαλώτων κατοίκων της κυρίως Ελλάδος (30 περίπου χιλιάδες ψυχών) μετωκίσθησαν βία, ήχθησαν δε αντί τούτων εις τας Ελληνικάς χώρας Τούρκοι εξ Ασίας κατά το σύστημα το εγκαινισθέν υπό του Μουράτ (σ. 271-272). Αλλ’ αι Οθωμανικαί αύται εις τας κυρίως Ελληνικάς χώρας επιδρομαί δεν επήνεγκον την τούτων οριστικήν εις το Οθωμανικόν κράτος προσάρτησιν. Διότι ακριβώς κατά τους χρόνους τούτους, ότε το Ελληνικόν κράτος είχε περιορισθή κυρίως σχεδόν μόνον εις την Κωνσταντινούπολιν και εφαίνετο επικειμένη η οριστική πτώσις αυτού, πάσα δε η χριστιανική Ανατολή από του Αδρίου μέχρι του Ευφράτου είχε περιέλθει εις το κράτος του Βαγιαζίτ, ενέσκηψεν εξ ανατολών θύελλα δεινή εναντίον του Οθωμανικού κράτους κατακρημνίσασα τον Βαγιαζίτ από του ύψους της δυνάμεως αυτού και απειλήσασα τον όλεθρον του Οθωμανικού κράτους, δούσα δε εις το Ελληνικόν κράτος καιρόν ν’ αναπνεύση επί μικρόν ελευθέρως και να παρατείνη επί ήμισυν έτι αιώνα τον βίον αυτού. Η θύελλα αύτη προήλθεν εκ του εν Ασία συγκροτηθέντος αχανούς Ταταρομογγολικού κράτους και νέου ιδρυτού αυτού του περιβοήτου Τιμουρλέγκ ή, ως καλείται συνήθως, Ταμερλάνου.

5. Ταμερλάνος (194) και Βαγιαζίτ.

Είδομεν ότι εκ του αχανούς κράτους του Δζεγγίς-χαν και των πρώτων διαδόχων αυτού, διαλυθέντος περί τα τέλη του 13 αιώνος, παρήχθησαν διάφορα κράτη, ών το προς ανατολάς του Ώξου εν ταις Τουρκοπερσικαίς χώραις της Μέσης Ασίας ωνομάσθη Τσαγατάι (σελ. 259). Και το κράτος δε τούτο υποκείμενον εις ίδιον μέγαν χάνον εκ του οίκου του Δζεγγίς-χαν και δη από του υιού αυτού Τσαγατάι καταγόμενον, συνέκειτο εκ πολλών κατ' ουσίαν ελευθέρων, κατ' όνομα μόνον τον μέγαν χάνον αναγνωριζόντων, Μογγόλων ή Τατάρων ηγεμόνων. Ενός των ηγεμόνων τούτων υιός ην ο Τιμούρ, καταγόμενος πατρόθεν εκ γένους επιφανούς, μητρόθεν δε συγγενεύων προς αυτόν τον οίκον του Δζεγγίς-χαν. Γεννηθείς τω 1333 και ανατραφείς εν τη μωαμεθανική πίστει, ήν είχον δεχθή οι Μογγόλοι και οι Τάταροι του Τσαγατάι (σελ. 259), ών δε φύσει ανήρ αρχικός και πολεμικός, κατώρθωσε ταχέως, από του 12 έτους της ηλικίας εν πεδίοις μαχών αγωνιζόμενος και διακρινόμενος και από δυνάμεως και εξουσίας εις δύναμιν και εξουσίαν ανερχόμενος, εν μέσω πολλών περιπετειών και κινδύνων και καταδιώξεων, να καταστή κύριος πραγματικός του κράτους Τσαγατάι, καταλιπών μεν την κατ' όνομα εξουσίαν εις Χάνον εκ του οίκου του Δζεγγίς-χαν, ών δε αυτός πράγματι κυβερνήτης και άρχων του κράτους. Αλλ' η αρχή του μεγάλου τούτου κράτους, εν τη πολεμική και τη κατακτητική ορμή του Ταμερλάνου, εγένετο απλώς αφετηρία της κυριαρχίας της Ασίας, ής ωρέγετο κατά το παράδειγμα του Δζεγγίς-χαν. {277} Εντεύθεν διά πολέμων ακαταπαύστων και αιματηρών και τροπαίων αιματηροτάτων (195) εξέτεινε το κράτος κατά πάσας τας διευθύνσεις, υποτάξας πάσαν την Μέσην Ασίαν, την Ινδικήν πάσαν μέχρι του Γάγγου, πάσας τας Ιρανικάς χώρας από του Περσικού κόλπου μέχρι του Καυκάσου, την Σιβηρίαν και την Ευρωπαϊκήν Ρωσίαν μέχρι Μόσχας, απέσπασε δε και την Μεσοποταμίαν και Συρίαν από των Μαμελούκων της Αιγύπτου καταλαβών το Χαλέπιον και την Δαμασκόν. Ούτω δε γενόμενος κύριος του κόσμου, ως εκάλει εαυτόν (196), ώφθη και εν τοις ορίοις του Οθωμανικού κράτους κατά τον χρόνον αυτόν της μεγάλης δυνάμεως του Βαγιαζίτ. Ο Βαγιαζίτ είχε μείνει ο μόνος μη προσβληθείς έτι υπό του Ταμερλάνου μωαμεθανός ηγεμών. Η σύγκρουσις λοιπόν μεταξύ των δύο ηγεμόνων του μωαμεθανικού κόσμου ήτο και εκ γενικών λόγων αναπόφευκτος· επετάχυνον δε αυτήν και ιδιαίτερα γεγονότα. Οι υπό του Βαγιαζίτ εκβληθέντες Τούρκοι ηγεμόνες των διαφόρων χωρών της Μικράς Ασίας (σελ. 273) κατέφυγον εις τον Ταμερλάνον ζητούντες την προστασίαν αυτού, ενώ άλλοι μωαμεθανοί ηγεμόνες των υπό του Ταμερλάνου εν Αρμενία και Μεσοποταμία και Συρία καταληφθεισών χωρών κατέφυγον εις το κράτος του Βαγιαζίτ. Τέλος την προστασίαν του Τιμούρ εξητήσατο και ο Έλλην αυτοκράτωρ της Κωνσταντινουπόλεως και άλλοι χριστιανοί υπό του Βαγιαζίτ πιεζόμενοι ηγεμόνες δι' ικετικών πρεσβειών πεμπομένων εις την σκηνήν αυτού. Αφού δε ο Ταμερλάνος δεν κατώρθωσε διά διαπραγματεύσεων και συμβουλών και απειλών να πείση τον Βαγιαζίτ ν' αποδώση τοις

υπ’ αυτού εκβληθείσιν ηγεμόσι τας κτήσεις αυτών και έλαβεν απάντησιν ειρωνικήν εις την απευθυνθείσαν αυτώ μεστήν μεγάλου κόμπου και απειλών φοβερών επιστολήν του Τιμούρ, ώρμησεν επί την Μικράν Ασίαν. Οκτακοσίας χιλιάδας ποικιλωνύμων βαρβάρων ήγε μεθ’ εαυτού ο Ταμερλάνος εναντίον του Βαγιαζίτ αντιτάσσοντος αυτώ 350 χιλιάδας μαχητών, εν οίς ήσαν και ουκ ολίγοι χριστιανοί, ιδίως Σέρβοι, ών ο βασιλεύς Στέφανος ηκολούθει τω Σουλτάνω ως υποτελής αυτού. Εν τη μεγάλη μάχη τη συγκροτηθείση μεταξύ των δύο στρατών και των δύο ηγεμόνων εν Αγκύρα της Γαλατίας (28 Ιουνίου ή 20 Ιουλίου 1402) ηττήθη κατά κράτος ο Βαγιαζίτ και συνελήφθη αιχμάλωτος. Ο Ταμερλάνος μετά την νίκην έπεμψε τους στρατούς αυτού υπό διαφόρους αρχηγούς κατά πάσαν διεύθυνσιν προς τας διαφόρους χώρας της Μικράς Ασίας, αυτός δε επήλθε διά Κοτυαίου εναντίον της υπό των Ροδίων ιπποτών κατεχομένης Σμύρνης (σημ. 190).

Η πόλις αύτη μετά βραχυχρόνιον πολιορκίαν εκυριεύθη υπό του Ταμερλάνου και υπέστη τα πάνδεινα. Εντεύθεν δε ο Ταμερλάνος διά των αρχαίων χωρών της Ιωνίας (Λυδίας και Καρίας) επέστρεψεν εις το Ικόνιον, άγων μεθ’ εαυτού αιχμάλωτον τον Βαγιαζίτ, θανόντα εν τη αιχμαλωσία ταύτη (1403). Ο Ταμερλάνος ευρισκόμενος έτι εν Κοτυαίω εδέξατο πρεσβείας των εν τη Ελληνική χερσονήσω χριστιανών ηγεμόνων και αυτού του εξ Αγγλίας επανελθόντος αυτοκράτορος Μανουήλ προσενεγκόντος αυτώ τον φόρον της υποτελείας. Αυτοί οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου έπεμψαν αυτώ φόρον χρηματικόν συγκείμενον εκ νομισμάτων φερόντων, προς ένδειξιν υποταγής, το όνομα του Τιμούρ.

Η διά της Μικράς Ασίας διάβασις του Ταμερλάνου μετά των αγρίων αυτού στιφών επήνεγκε φοβερωτάτας εν τη χώρα ταύτη καταστροφάς. Ουδέποτε η Ελληνική αύτη χερσόνησος έπαθε τοιαύτην καταστροφήν και ερήμωσιν, οίαν υπό του Ταμερλάνου. Τότε δε ακριβώς εξηφανίσθησαν από του προσώπου της γης τοσαύται μεγάλαι και ευδαίμονες πόλεις, Νίκαια, Έφεσος, Κολοφών, Σάρδεις και τοσαύται άλλαι εστίαι του Ελληνικού πολιτισμού.

Αλλ’ η όλη εμφάνισις του Ταμερλάνου εν Μικρά Ασία, η πληρώσασα θορύβου και πατάγου την Ελληνικήν Ανατολήν και επενεγκούσα την ερήμωσιν και την βαρβαρότητα πανταχού, όπου επάτησεν ο πους του μεγάλου κατακτητού, ήτο απλή, βιαιοτάτη μεν, αλλά πάντοτε παροδική θύελλα, πολλάς μεν επενεγκούσα καταστροφάς, αλλ’ ουδεμίαν ριζικήν μεταβολήν των πραγμάτων, ουδέν δημιουργήσασα νέον και μόνιμον καθεστώς. Άλλως τε αυτός ο Ταμερλάνος ουδαμώς διενοείτο να δημιουργήση τι νέον εν τη Ελληνική Ανατολή προς ουδεμίαν αποβλέπων ενταύθα ιδέαν πολιτικήν. Το βλέμμα αυτού ήν εστραμμένον προς την εσχάτην Ασίαν, εις την Κίναν, ένθα είχεν ανατραπή υπό Σινών (1350) η προ ενός αιώνος καταλαβούσα το κράτος τούτο Μογγολική δυνα-

στεία του Δζεγγίς-χαν. Εν Μικρά Ασία ουδέν άλλο εζήτει ο Ταμερλάνος ή την τιμωρίαν του Βαγιαζίτ και την αποκατάστασιν των υπό τούτου εκβληθέντων Τούρκων δυναστών της χώρας ταύτης. Διά τούτο, αφού επετέλεσεν αμφότερα ταύτα και αφίκετο εις την εσχάτην δυσμικήν άκραν της Μικράς Ασίας (εις την Σμύρνην), ταχύς επέστρεψεν εις το κέντρον του κράτους αυτού, εις Σαμαρκάνδην, οπόθεν στρατεύων εναντίον της Κίνας απέθανε νοσήσας καθ’ οδόν εν Οτράρ της Μέσης Ασίας (1405) πριν ή αφίκηται εις τα όρια της Κίνας.

Το μόνον θετικόν πολιτικόν αποτέλεσμα της εμφανίσεως του Τιμούρ εν ταις Ελληνικαίς χώραις ήτο η ήττα του Βαγιαζίτ, η παροδική παράλυσις και αποσύνθεσις του Οθωμανικού κράτους, η εν τοις κράτεσιν αυτών εγκατάστασις των εκ Μικράς Ασίας εκβληθέντων Τούρκων δυναστών και η κατ’ ακολουθίαν πάντων τούτων επί ήμισυν αιώνα, κατά τα άνωθι ειρημένα, παράτασις του αγωνιώδους βίου του Ελληνικού κράτους.

6. Το Οθωμανικόν κράτος μετά την αιχμαλωσίαν και τον θάνατον του Βαγιαζίτ

Μετά την αιχμαλωσίαν του Βαγιαζίτ εκ των υιών αυτού ο Σουλεϊμάν, ο Μουσάς και ο Μωάμεθ, διασωθέντες εκ της καταστροφής της Αγκύρας, ίδρυσαν διάφορα κράτη εν Ασία και εν Ευρώπη (Προύση, Αμασεία και Αδριανουπόλει), αναγνωρίσαντα πάντα την κυριαρχίαν του Τιμούρ, ενόσω ούτος έμενεν εν Μικρά Ασία. Τα κράτη ταύτα επί τινα χρόνον διετέλεσαν εις πολέμους προς άλληλα, εωσού είς των αδελφών, ο Μωάμεθ, ο και νεώτατος, υπέταξε πάντα υπό την αρχήν αυτού και ήνωσεν αύθις το Οθωμανικόν κράτος (1413 μ. Χ.). Εκ των εμφυλίων τούτων πολέμων έπαθε μεν το Ελληνικόν κράτος ζημίας, διότι οι πόλεμοι διεξήγοντο εγγύς της Κωνσταντινουπόλεως και μάχαι συνεκροτούντο περί αυτήν, το δε Ελληνικόν κράτος ην μεν υπόχρεων να συμμαχή προς τούτον ή εκείνον των προς αλλήλους πολεμούντων αδελφών, αλλά και ωφελείτο ακριβώς εκ της συμμαχίας ταύτης. Μετά τον θάνατον του Βαγιαζίτ (1403) εκ των υιών αυτού ο μεν Σουλεϊμάν κατέλαβε τας εν Ευρώπη χώρας, έχων πρωτεύουσαν την Αδριανούπολιν, ο δε Μωάμεθ τας Ασιατικάς, πρωτεύουσαν έχων την Προύσαν. {280} Εν τοις πολέμοις των δύο τούτων αδελφών ο Μανουήλ συνεμάχησεν (ως και ο βασιλεύς των Σέρβων) μετά του Σουλεϊμάν, λαβών ως αντάλλαγμα της συμμαχίας την Θεσσαλονίκην και άλλας πόλεις παρά τον Στρυμόνα και πάσας τας κατά τας δυτικάς ακτάς του Ευξείνου μέχρι Βάρνης πόλεις. Αφού δε ο εις την Ευρώπην υπό του αδελφού αυτού Μωάμεθ πεμφθείς Μουσάς κατέβαλε τον Σουλεϊμάν (1410) και είτα απέστη από του Μωάμεθ, ο Μανουήλ συνεμάχησε μετά του Μωάμεθ. Κατά τον νέον τούτον μεταξύ Μωάμεθ και Μουσά εμφύλιον πόλεμον πολεμικά πλοία Ελληνικά μετήγον τον στρατόν του Μωάμεθ από Ασίας εις Ευρώπην, ενώ ο Μουσάς επολιόρκει την Κωνσταντινούπολιν κατά γην και κατά θάλασσαν καταστρέφων τας περί αυτήν πόλεις. Τότε δ' ακριβώς ο Ελληνικός στόλος κατενίκησε τον στόλον του Μουσά και παρέσχε σημαντικάς βοηθείας εις τον Μωάμεθ, όστις πάλιν έσπευσε μετά στρατού εις βοήθειαν της υπό του Μουσά κινδυνευούσης Κωνσταντινουπόλεως. Ο Μωάμεθ ηττήθη υπό του Μουσά και μόλις διεσώθη εις την Μικράν Ασίαν επί πλοίων Ελληνικών (1411). Αλλά τότε συνήγαγεν εξ Ασίας νέας δυνάμεις μεγάλας, άς Ελληνικά πλοία διεπεραίωσαν εις την Ευρώπην (1412). Μετά του στρατού δε τούτου κατέβαλεν επί τέλους τον Μουσάν (1413), όστις συλληφθείς αιχμάλωτος εστραγγαλίσθη κατά διαταγήν του Μωάμεθ. Ούτος γενόμενος νυν κύριος του όλου κράτους (1413) έμεινε μέχρι τέλους πιστός εις τον Μανουήλ τιμών αυτόν ως πατέρα, έδωκε δ' αυτώ και πολλάς υπό του Μουσά κυριευθείσας παρά την Προποντίδα, τον Εύξεινον Πόντον και εν Θεσσαλία πόλεις. Ο Μωάμεθ Α' ετελεύτησε τω 1421 πεσών από του ίππου έν τινι θήρα, μόλις το 30 άγων της ηλικίας έτος. Μετ' ολίγα έτη (1424) απε-

χώρησε και ο Μανουήλ εις την μονήν του Παντοκράτορος, καταλιπών την αρχήν εις τον πρεσβύτατον των υιών αυτού και συμβασιλέα Ιωάννην Η΄.

7. Μουράτ Β′ (1421-1452) και Ιωάννης Η′ (1424-1449).

Αι μεταξύ του Μανουήλ Β′ και του Μωάμεθ Α′ αγαθαί σχέσεις δεν διετηρήθησαν μετά τον θάνατον του Σουλτάνου τούτου επί του πρωτοτόκου υιού και διαδόχου αυτού Μουράτ Β′. Ο σουλτάνος Μωάμεθ Α′ προ του θανάτου αυτού είχεν εξορκίσει τον Μανουήλ ίνα μετά τον θάνατον αυτού απαιτήση παρά του Μουράτ την εις Κωνσταντινούπολιν αποστολήν των δύο νεωτέρων του Σουλτάνου (Μωάμεθ) υιών, τούτο δε είχε παραγγείλει και εις τους βεζίρας αυτού. Αλλ′ ο Μουράτ Β′ δεν εξεπλήρωσε την πατρικήν διαθήκην. Τότε ο Μανουήλ και ο Ιωάννης υπεστήριξαν εναντίον του Μουράτ Μουσταφάν τινα λεγόμενον υιόν του Βαγιαζίτ. Ο δε Μουράτ, αφού κατέβαλε τον Μουσταφάν, ετράπη εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως ζώντος έτι του Μανουήλ και επολιόρκησε ταύτην (10 Ιουνίου 1422). Η πολιορκία αύτη, καθ′ ήν οι Οθωμανοί εποιήσαντο χρήσιν το πρώτον εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως και πυροβολικού (197), διήρκεσε 42 ημέρας. Η τη 22 Αυγούστου γενομένη εναντίον των τειχών έφοδος απεκρούσθη υπό των Ελλήνων, γενναιότατα αμυναμένων επί των επάλξεων του κλήρου και του λαού. Μετά την αποτυχίαν της εφόδου ήρεν ο Μουράτ την πολιορκίαν, και αφείς επί μικρόν ησύχους τους Έλληνας ετράπη επί τους εν Ασία υπό του Ταμερλάνου αποκατασταθέντας εις τα κράτη αυτών Τούρκους δυνάστας.

Αφού δε επανήλθεν εις Ευρώπην τω 1423 επεχείρησε στρατείαν εις την Πελοπόννησον, πέμψας αυτόσε τον στρατηγόν αυτού Τουραχάν, δεινάς επενεγκόντα εν τη χερσονήσω ταύτη καταστροφάς εις τους Έλληνας, ών εξηνδραπόδισε και απήγαγε μεθ′ εαυτού εξακισχιλίους.

Τω επομένω έτει εξηγόρασε την ειρήνην ο Ιωάννης εκχωρήσας αύθις τω Οθωμανικώ κράτει πολλάς των υπό του Σουλεϊμάν και του Μωάμεθ Α′ αποδοθεισών εις το Ελληνικόν κράτος Ελληνικών πόλεων. Αλλ′ ατυχώς η ειρήνη αύτη δεν εκώλυσε την καταστροφήν άλλης μεγάλης πόλεως Ελληνικής, της Θεσσαλονίκης. Η πόλις αύτη, η δοθείσα υπό του σουλτάνου Σουλεϊμάν (σελ. 280) εις το Ελληνικόν κράτος επί του Μανουήλ, διοικουμένη υπό του Ανδρονίκου Παλαιολόγου ως ιδία ηγεμονία, επωλήθη υπό τούτου εις τους Βενετούς τω 1424 αντί 50 χιλιάδων δουκάτων (198). Επί τούτω ο Σουλτάνος ωργίσθη σφόδρα, μη αναγνωρίζων τοις Βενετοίς το δικαίωμα του αγοράζειν πόλιν υπό των πατέρων αυτού τοις Έλλησι δωρηθείσαν και μετά τινα έτη (τω 1430) επελθών επολιόρκει την Θεσσαλονίκην και κυριεύσας αυτήν εξ εφόδου πα-

ρέδωκεν εις σφαγήν και λεηλασίαν (199). Μετά την άλωσιν της Θεσσαλονίκης μετά φόβου ησθάνοντο νυν οι Έλληνες τον αυτόν κίνδυνον επικείμενον τη Κωνσταντινουπόλει. Και όμως ο Μουράτ Β', ο προ 8 ετών αποτυχών εν τη κατά της πόλεως ταύτης επιχειρήσει, δεν εβουλεύτο να επαναλάβη νυν ομοίαν επιχείρησιν. Δύο ήρωες φανέντες νυν εν τη σκηνή της ιστορίας επέσχον την ορμητικήν πορείαν του Μουράτ Β' μέχρι τέλους της ζωής αυτού. Ήσαν δ' ούτοι ο Ούγγρος Ιωάννης Ουνιάδης (200) και ο Ελληναλβανός Γεώργιος Καστριώτης ή Σκενδέρβεης (201). Και ο μεν Σουλτάνος, όστις τω 1431 επί τη ευκαιρία του θανάτου του Καρόλου Τόκκου, Φράγκου ηγεμόνος της Κεφαλληνίας και Ζακύνθου, έχοντος και την προσωνυμίαν του δουκός των Ιωαννίνων, προσήρτησε την Ελληνικήν ταύτην πόλιν εις το κράτος αυτού, περισπώμενος νυν υπό των Ουγγρικών πολέμων κατέλιπεν ησυχίαν τινά εις τον αυτοκράτορα Ιωάννην Η'. {283} Ταύτην επωφελούμενος ο αυτοκράτωρ μετέβη τω 1437 εις την Ιταλίαν μετά του πατριάρχου Ιωσήφ και άλλων επιφανών κληρικών και λαϊκών, ίνα παραστή εις την εν Φλωρεντία υπό του πάπα Ευγενίου Δ' συγκληθείσαν σύνοδον προς ένωσιν των Εκκλησιών. Η ένωσις αύτη απητείτο υπό του Πάπα και προσεφέρετο υπό του αυτοκράτορος ως αντάλλαγμα της βοηθείας, ήν έμελλον οι ηγεμόνες της Δύσεως, προτροπή του Πάπα, να πέμψωσιν εις την κινδυνεύουσαν Κωνσταντινούπολιν. Και τυπικώς μεν ετελέσθη η ένωσις αύτη υπογραφείσα υπό του αυτοκράτορος και του πατριάρχου, τελευτήσαντος εν Ρώμη, αλλά μετά την επάνοδον του αυτοκράτορος πλείστοι επιφανείς κληρικοί και λαϊκοί και οι πατριάρχαι των τεσσάρων άλλων πατριαρχείων και ο πολύς λαός διεμαρτύροντο κατ' αυτής, ψευδοσύνοδον καλούντες την γενομένην σύνοδον. Ούτω δε η κατά τύπον απλώς τελεσθείσα ένωσις αντί να επενέγκη την ένωσιν της όλης Εκκλησίας εκινδύνευε να επενέγκη σχίσμα εν αυτή τη Ανατολική Εκκλησία μεταξύ των καλουμένων Ενωτικών και των Ανθενωτικών. Ουχ ήττον εν τοις μετά την σύνοδον χρόνοις τα πράγματα εφαίνοντο καταλληλότατα, τω Πάπα προς επιχείρησιν σταυροφορίας.

Ο Ουνιάδης μετά τινας επιτυχείς τε και ατυχείς προς τον Σουλτάνον πολέμους είχεν επιχειρήσει τω 1443 την λεγομένην μακράν στρατείαν, καθ’ ήν εντός πέντε μηνών προήλασεν από Πέστης μέχρι του Αίμου, λαμπράς νικήσας νίκας εναντίον των Τούρκων. Ο Σουλτάνος καταπονηθείς υπό των διηνεκών στρατειών και καμφθείς υπό των ατυχιών έστερξεν ειρήνην περιορίζουσαν εν Ευρώπη το κράτος αυτού εις τας εντεύθεν του Αίμου χώρας. Αλλά τότε η παπική αυλή εκίνησε πάντα λίθον ίνα ακυρωθή η ειρήνη διά νέας στρατείας ή σταυροφορίας γενομένης υπό του βασιλέως των Ούγγρων Λαδισλάου Δ’ ής μετέσχον και πολλοί μικροί ηγεμόνες άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Αλλ’ η νέα αύτη στρατεία, καθ’ ήν Βενετοί και Γενουαίοι απιστήσαντες προς τας γενομένας προς τους χριστιανούς συμφωνίας διά του στόλου, όν έπεμψαν εις τον Βόσπορον ίνα μεταβιβάσωσι τον σταυροφορικόν στρατόν εις την Ασίαν, διεβίβασαν, επί αδροτάτοις πορθμείοις εις την Ευρώπην τον στρατόν του Σουλτάνου, απέληξεν εις την φοβεράν παρά την Βάρναν καταστροφήν των Σταυροφόρων (1444), καθ’ ήν έπεσεν ηρωικώς ο βασιλεύς Λαδίσλαος. Αλλ’ ο Σουλτάνος και μετά την νίκην δεν επήλθε κατά της Κωνσταντινουπόλεως, περισπώμενος νυν υπό του ήρωος Σκενδέρμπεη. Τρεις στρατείαι μετά μεγάλων στρατών γενόμεναι εναντίον του Σκενδέρμπεη, του αμυνομένου εν τοις όρεσι της Αλβανίας εναντίον των Τούρκων απέτυχον οικτρώς, απερρίφθησαν δε πάσαι αι του Σουλτάνου προτάσεις περί αναγνωρίσεως του Αλβανού ήρωος ως υποτελούς τω Σουλτάνω ηγεμόνος της Αλβανίας. Μικρόν μετά την αποτυχίαν της τρίτης στρατείας ετελεύτησεν ο Σουλτάνος τω 1451, δύο δ’ έτη πρότερον είχε τελευτήσει εν Κωνσταντινουπόλει ο αυτοκράτωρ Ιωάννης Η’. Διάδοχος του αυτοκράτορος Ιωάννου μη καταλιπόντος υιόν εγένετο επινεύσει του Σουλτάνου ο αμέσως νεώτερος αδελφός αυτού Κωνσταντίνος, ο τέως ως δεσπότης άρχων των εν Πελοποννήσω Ελληνικών κτήσεων, όστις κατέλιπε νυν τας κτήσεις ταύτας εις τους αδελφούς αυτού Θωμάν και Δημήτριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ΄ (1449-1453)

Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΜΩΑΜΕΘ

Β΄ (1451-1480)

1. Πολιορκία και άλωσις της Κωνσταντινουπόλεως.

Κατάλυσις οριστική του Ελληνικού κράτους.

Η επί του Ιωάννου Η′ και του Μουράτ Β′ αμφίβολος μεταξύ των δύο κρατών κατάστασις έλαβεν οριστικήν εξέλιξιν και το μοιραίον αυτής τέλος επί των διαδόχων αυτών, του αυτοκράτορος Κωνσταντίνου ΙΒ′ και του Σουλτάνου Μωάμεθ Β′. Ο νέος Σουλτάνος, καίπερ νεαρώτατος την ηλικίαν (202), οξύς ών την φύσιν και ιταμός τον χαρακτήρα ενεφορείτο ακαθέκτου ορμής προς ενέργειαν και επιτυχίαν, κατεχόμενος ιδίως υπό φλογεράς επιθυμίας και πόθου να καταλάβη την Κωνσταντινούπολιν, προ ουδενός δ′ υποχωρών άλλοθεν παρεμβαλλομένου κωλύματος ή αντιπερισπασμού. Εξ άλλου ο Κωνσταντίνος έχων βαθείαν και τελείαν συνείδησιν της θέσεως εαυτού και του κράτους, ων αξιοπρεπής τον χαρακτήρα, ηρωικός το φρόνημα, γενναίος την ψυχήν και την καρδίαν, ευσεβής προς τον Θεόν και μεγάθυμος προς τους υπηκόους, υπερέχων εν πάσι τούτοις πάντων των εκ του οίκου των Παλαιολόγων αυτοκρατόρων, ευθύς εξ αρχής της βασιλείας αυτού προς ένα μόνον απέβλεπε σκοπόν, να βασιλεύση εντίμως και αξιοπρεπώς, μη κατορθών δε τούτο να πέση εντίμως και ενδόξως, ουχί δε να παρατείνη διά ταπεινώσεων διηνεκών αρχήν και κράτος άδοξον και ταπεινόν. Εννοείται ότι μεταξύ ηγεμόνων τοιούτων, ών ο μεν εφαίνετο φύσει πεποιημένος ίνα καταστρέφη, ο δε εκ φύσεως και εκ του ήθους του χαρακτήρος αυτού προωρισμένος να πέση και καταστραφή ενδόξως, δεν ηδύνατο να υπάρχη μακρά ειρήνη και συνεννόησις. Και ο μεν Σουλτάνος μεθ′ όλην την ειρηνικότητα και διαλλακτικότητα, ήν κατά τας πρώτας ημέρας της βασιλείας αυτού έδειξεν, εδράξατο της πρώτης αφορμής ίνα φανή απηνής πολέμιος, ο δε αυτοκράτωρ ευθύς εξ αρχής έδειξε προς τον νέον Σουλτάνον, ότι εις ουδέν ηδύνατο να υποχωρήση αυτώ άπαδον προς την τιμήν, την αξιοπρέπειαν και το καθήκον.

Και ο μεν Σουλτάνος από της αρχής της βασιλείας αυτού εφρόντιζε διηνεκώς περί της αναγκαίας προς κατάληψιν της Κωνσταντινουπόλεως παντοίας παρασκευής· ο δε βασιλεύς Κωνσταντίνος ενδελεχώς εφρόντιζε και ούτος περί παρασκευής αμύνης κραταράς επισκευάζων τα τείχη και τα οχυρώματα, περί προμηθείας σίτου επαρκούς εν καιρώ της πολιορκίας, πέμπων τα πλοία εις το Αιγαίον προς προμήθειαν τροφών, ενισχύων τον μικρόν αυτού στόλον εκ των ενόντων, διαπραγματευόμενοι δε και προς τον Πάπαν και προς τους ευρωπαίους ηγεμόνας περί αποστολής βοηθείας και προσελκύων διά των ιδίων ενεργειών φιλέλληνας εθελοντάς μαχητάς εκ διαφόρων χωρών της Ευρώπης.

Ο Σουλτάνος ήρξατο τω 1452 αποτόμως να μετέρχηται εχθρικήν και προκλητικήν πολιτικήν κτίζων φρούρια επί της ευρωπαϊκής όχθης του Βοσπόρου εν τω στενωτάτω μέρει του πορθμού τούτου (το νυν έτι καλούμενον Ρούμελη-χισσάρ = Ευρωπαϊκόν φρούριον απέναντι του υπό του Βαγιαζίτ Α΄ επί της Ασιατικής όχθης εκτισμένου φρουρίου, του καλουμένου έτι νυν Ανατολού-χισσάρ = Ανατολικόν φρούριον), ίνα στερήση την Κωνσταντινούπολιν πάσης προς τον Εύξεινον συγκοινωνίας και της εκείθεν επισιτίσεως, πέμπων συγχρόνως τον στρατηγόν αυτού Τουραχάν (το δεύτερον νυν) εις Πελοπόννησον, ίνα κωλύση πάσαν εκείθεν βοήθειαν εις την Κωνσταντινούπολιν. Τα περί τον Βόσπορον υπό των Τούρκων γενόμενα, προκαλέσαντα την διαμαρτυρίαν του βασιλέως ως παραβιάζοντα τα δικαιώματα αυτού, και τα άλλα μετά της πράξεως εκείνης συνδεόμενα εναντίον των εν τοις περιχώροις της πόλεως Ελλήνων αδικήματα αυτών επήνεγκον την διακοπήν των σχέσεων. Τέλος δε ο αυτοκράτωρ κηρύξας τω Σουλτάνω αξιοπρεπώς ότι ανέθετε την τύχην της πόλεως εις τας χείρας του Θεού, διέταξε να κλεισθώσιν αι πύλαι (1452), ο δε Σουλτάνος άνευ επισήμου κηρύγματος πολέμου επήλθε μετά μεγάλου στρατού (240-260 χιλ. ανδρών) πεζικού και ιππικού και μετά πυροβολικού ισχυρού ως προς τους τότε χρόνους και στόλου μεγίστου εναντίον της πόλεως (1453). Η πολιορκία ήρξατο τη Παρασκευή της εβδομάδος της Διακαινησίμου (7 Απριλίου) και διήρκεσε μέχρι της μετά την Κυριακήν των Αγίων Πάντων Τρίτης (29 Μαΐου), ήτοι ημέρας 52. Κατά ταύτην ο πεζικός στρατός των Τούρκων κατέλαβε πάσαν την γραμμήν των χερσαίων τειχών από της Προποντίδος μέχρι του Κερατίου κόλπου και τα ύπερθεν του κόλπου τούτου απέναντι της πόλεως υψώματα του Πέραν (ο Γαλατάς κατείχετο έτι υπό Γενουαίων ως ιδιαιτέρα αυτοτελής αποικία και πολιτεία τούτων). Κατά την γραμμήν δε ταύτην απέναντι των πυλών ιδρύθησαν και τα πυροβολεία. Ο δε από 400 και επέκεινα μεγάλων και μικρών πλοίων συγκείμενος Οθωμανικός στόλος κατέλαβε το στόμιον του Κερατίου κόλπου μη δυνάμενος να εισέλθη εις αυτόν ένεκα της φραττούσης την είσοδον σιδηράς αλύσεως (σ. 243). Απέναντι των κολοσσιαίων τούτων κατά γην και κατά θάλασσαν επιθετικών δυνάμεων του Σουλτάνου, αι αμυντικαί δυνάμεις των πολιορκουμένων ανήρχοντο κατά γην εις 7 περίπου χιλιάδας μαχητών (τούτων 4,969 ήσαν Έλληνες, οι λοιποί 2,000 διάφοροι Ευρωπαίοι, το μεν πλείστον Ιταλοί (300-500 Γενουαίοι), ολίγοι δε Γερμανοί και Ισπανοί), κατά θάλασσαν δε συνέκειντο εκ δεκάδος πλοίων ελληνικών και Ιταλικών, ών τινα μάλιστα (4 αυτοκρατορικά) έλειπον έτι εν τω Αιγαίω, καθ΄ όν χρόνον ήρξατο η πολιορκία. Και πυροβόλα είχον επί των τειχών οι πολιορκούμενοι, αλλά ταύτα πολύ ολίγην φθοράν επέφερον τοις πολεμίοις, ήσσονα της υπό του πυροβολικού τούτων επιφερομένης εις τα τείχη. Καθόλου δε το πυροβολικόν δεν ήσκησε σημαντικήν ροπήν επί τας τύχας του πολέμου. Γενικός αρχηγός της αμύνης μετά τον αυτοκράτορα διωρίσθη ο των Γενουαίων εθελοντών αρχηγός ο εξ ευγενούς οίκου της πατρίδος αυτού καταγόμενος Ιωάννης Λόγγος Ιουστινιανός (De Giustiniani), υπ΄ αυτόν δε ήσαν τεταγμένοι και οι άλλοι αρχηγοί, το πλείστον Ευρωπαίοι, εν οίς ο Γερμανός Ιωάννης Γράουτ αμυνόμενος εν τη πύλη της Καλιγαρίας εποιείτο χρήσιν του (το ύστατον νυν εν τη ιστορία αναφερομένου) υγρού πυρός. Ο Σουλτάνος αποφεύγων εν αρχή πάσαν κατά των τειχών έφοδον ηρκείτο εις τακτικήν

πολιορκίαν. Αλλ’ αύτη κατά θάλασσαν ήτο πάντοτε ατελής, του οθωμανικού στόλου μη εισερχομένου εις τον λιμένα (τον Κεράτιον κόλπον). Αλλά γεγονός τι κατά θάλασσαν, καταστρεπτικόν άμα δε και επαισχυντότατον αποβάν εις τον Οθωμανικόν στόλον ενέπνευσεν εις τον Σουλτάνον βουλήν τολμηράν επενεγκούσαν τον στενόν από του λιμένος αποκλεισμόν της πολιορκουμένης πόλεως. Τη 15 Απριλίου, ενώ ο από 400 πλοίων συγκείμενος Οθωμανικός στόλος εστάθμευεν εν μεγάλη γραμμή προ της εισόδου του Κερατίου κόλπου, εφάνησαν πέντε πλοία χριστιανικά (ων τα τέσσαρα Γενουαία και το πέμπτον αυτοκρατορικόν, υπό την διοίκησιν του γενναίου πλοιάρχου Φλαντανελλά, εκ των πεμφθέντων εις το Αιγαίον προς προμήθειαν τροφών). Μάτην ο εκατονταπλάσιος σχεδόν Οθωμανικός στόλος επειράθη να κωλύση την εις τον λιμένα είσοδον των πέντε πλοίων. Εν τη συγκροτηθείση τότε ναυμαχία (ενώπιον του από της παραλίας του Γαλατά εκ μικράς αποστάσεως θεωμένου Σουλτάνου) ο Οθωμανικός στόλος έπαθεν ήτταν αισχίστην, αποβαλών ουκ ολίγα πλοία βυθισθέντα υπό των εκ των χριστιανικών πλοίων ριπτομένων λίθων ή καέντα υπό των εκ των αυτών πλοίων ριπτομένων ευφλέκτων υλών. Ο Έλλην πλοίαρχος Φλαντανελλάς και οι Γεννουαίοι Κατάνεος, Νοβάρρας και Βαλανιέρος ετέλεσαν εκείνην την ημέραν θαύματα ανδρείας και τα πλοία αυτών βοηθούμενα υπό του ανέμου εισήλθον εις τον λιμένα αρθείσης της αλύσεως και πάλιν τεθείσης προς αίσχος του ηττημένου και υποχωρήσαντος τουρκικού στόλου.

Ο Σουλτάνος εν τη οργή και μανία αυτού επί τη αισχρά αποτυχία συνέλαβε το τολμηρότατον μεγαλουργόν σχέδιον να μετενέγκη τα πλοία κατά γην από του Βοσπόρου εις τον Κεράτιον κατασκευάσας οδόν ξυλίνην διά των ύπερθεν του Διπλοκιονίου και Γαλατά και Πέραν υψωμάτων, αληλιμμένην διά λιπαρών ουσιών. Το μέγα τούτο έργον εκτελέσας (βοηθεία, ως υποτίθεται, των Γενουαίων) εν μια νυκτί μετεβίβασεν εν τω λιμένι 70 πλοία. Μάτην οι πολιορκούμενοι μετά την πρώτην έκπληξιν επειράθησαν δις να καύσωσι τον στόλον τούτον. Αι απόπειραι απέτυχον μετά μεγάλης φθοράς ανθρώπων, ιδίως Ιταλών, και η πόλις επολιορκήθη νυν στενώς και κατά θάλασσαν. Τότε ο Σουλτάνος, αφού παρήλθον ήδη 7 εβδομάδες από της ενάρξεως της πολιορκίας και ρήγματα πολλά εγένοντο εν τω τείχει, απεφάσισε να επιχειρήση την έφοδον. Αλλά προ τούτου έπεμψε κήρυκα προς τον αυτοκράτορα (16 Μαΐου) προτείνων αυτώ την ειρηνικήν παράδοσιν της πόλεως επί τω όρω της ασφαλείας της ζωής και της περιουσίας των κατοίκων, της ασφαλούς εξόδου του αυτοκράτορος μετά της ακολουθίας αυτού και ανταλλαγής της αρχής της Κωνσταντινουπόλεως αντί της Πελοποννήσου, ής έμελλε να αναγνωρίση αυτόν ο Σουλτάνος ανεξάρτητον ηγεμόνα. Αλλ’ εν τω υπό την προεδρίαν του αυτοκράτορος συγκροτηθέντι συμβουλίω υπερίσχυσεν η φωνή της απεγνωσμένης μετά τιμής και δόξης μέχρις εσχάτων αντιστάσεως.

Ο ανώτατος όρος των παραχωρήσεων του αυτοκράτορας ήτο η πληρωμή φόρου, αν ο Σουλτάνος απεχώρει εκών της πόλεως. «Το δε την πόλιν παραδούναι, είπε τω κή-

ρυκι, ούτε εμόν εστιν, ούτ' άλλον των κατοικούντων ενταύθα· κοινή γαρ γνώμη πάντες αυτοπροαιρέτως αποθανούμεθα μη φειδόμενοι της ζωής ημών».

Ο Σουλτάνος τότε ανήγγειλεν εις όλον το στρατόπεδον αυτού την επικειμένην έφοδον, κηρύττων ότι παρέδιδεν, εν περιπτώσει καταλήψεως της πόλεως, πάσας τας εν αυτή κινητάς ουσίας και τους ανθρώπους αυτής εις τον στρατόν, φυλάσσων εαυτώ μόνον τα τείχη και τας οικοδομάς. Συγχρόνως δε αμοιβαί μεγάλαι και τιμάρια (σανδζάκια σελ. 267) επηγγέλλοντο εις τους πρώτους αναβησομένους επί τα τείχη, και τα ηθικά ελατήρια του θρησκευτικού φανατισμού εξηγείροντο υπό των δερβισών, προαγγελλόντων ανά το στρατόπεδον ταγαθά του παραδείσου εις τους μέλλοντας να στεφθώσι διά στεφάνων μαρτύρων (203). Το κήρυγμα εγένετο τη 26 Μαΐου, και ο στρατός μετά μεγάλου φανατισμού παρεσκευάσθη εις την έφοδον, ήτις ήρξατο τη 29 Μαΐου περί τον όρθρον. Ο αυτοκράτωρ Κωνσταντίνος αγρυπνήσας καθ' όλην εκείνην την νύκτα ήκουσε κατανυκτικώς της ιεράς ακολουθίας και της όλης λειτουργίας εν τω ναώ της του Θεού Σοφίας, το ύστατον νυν ηχησάντων εν αυτώ ύμνων και δεήσεων και ωδών ικετευτικών χριστιανικών (204). Αφού δε μετέλαβε των αχράντων μυστηρίων παρασκευαζόμενος εις την υπερτάτην υπέρ της πίστεως και της πατρίδος διά βασιλικού θανάτου θυσίαν, απηύθυνε λόγον κατανυκτικώτατον τοις Έλλησι προμάχοις της πόλεως αναθέτων εις την ανδρείαν αυτών του «τεταπεινωμένου σκήπτρου» αυτού την ανόρθωσιν και την άμυναν της κοσμοκρατείρας πόλεως, της χαράς πάντων των Ελλήνων (205). Εν τέλει εζήτησε συγγνώμην δι' όσα ως ανθρώπος δυσηρέστησε τινί προσφωνήσας δε και τους φιλέλληνας και αποχαιρετίσας πάντας μεταβαίνοντας εις τον τόπον του καθήκοντος περιήλθεν άπαντα τον περίβολον των τειχών έφιππος επισκοπών τα πάντα και θαρρύνων πάντας εις το καθήκον. Κατά την πρώτην δε του πετεινού κραυγήν προ της ενάρξεως της εφόδου ευρέθη εν τη θέσει αυτού ως πολεμιστού εν τω παρά τη πύλη του Ρωμανού στρατηγείω, ένθα ην ο Ιουστινιανός. Η μετά μεγάλης ορμής αρξαμένη και μετά μεγάλης ανδρείας καθ' όλην την γραμμήν αποκρουσθείσα έφοδος διήρκεσε τέσσαρας ώρας. Ο αυτοκράτωρ, ο Ιουστινιανός και πάντες Έλληνες τε και φιλέλληνες αρχηγοί και μαχηταί ημύνοντο γενναιότατα. Αλλ' η ουχί πολύ καιρία πληγή, ήν κατά την κρίσιμον στιγμήν έλαβεν ο Ιουστινιανός και ής ένεκεν ουχί λίαν γενναίως κατέλιπε την θέσιν, και η ανυπόστατος φήμη η διαδοθείσα εν τω στρατηγείω περί της εισόδου των Τούρκων εις την πόλιν αλλαχού των τειχών, εχαλάρωσεν επί στιγμήν την άμυναν. Τούτο δε νοήσας ο Σουλτάνος έτι μάλλον ενέτεινε τας δυνάμεις αυτού. Ο αυτοκράτωρ και οι περί αυτόν ετέλεσαν θαύματα ανδρείας, αλλά κατά μικρόν τα στίφη των Τούρκων κατέκλυσαν τα τείχη, και ο αυτοκράτωρ ιδών πάντας τους περί εαυτόν πίπτοντας ενόησε το επελθόν φοβερόν τέλος και μη θέλων να επιζήση τη καταστροφή εφώνησεν αν υπάρχει χριστιανός να αποκόψη την κεφαλήν αυτού. Και χριστιανός μεν ουδείς ευρίσκετο, δύο δε πολέμιοι ορμήσαντες επλήγωσαν αυτόν θανασίμως χωρίς να γινώσκωσι την ιδιότητα αυτού. Ούτω δε ο νεκρός των τελευταίων Ελλήνων αυτοκρατόρων έκειτο αφανής εν μέσω των πολλών πτωμάτων, εωσού ο Σουλτάνος μετά την εις την πόλιν είσοδον εφρόντισε να

εύρη αυτόν. Ευρεθέντος δε του πτώματος και αναγνωρισθέντος υπό του αιχμαλώτου συλληφθέντος μεγάλου ναυάρχου Νοταρά, η μεν κεφαλή αποκοπείσα και βαλσαμωθείσα επέμφθη υπό του Σουλτάνου εις τας μεγάλας μωαμεθανικάς πόλεις ως τρόπαιον, ο δε κορμός ετάφη μετά βασιλικών τιμών.

Οι Τούρκοι εισελάσαντες εις την πόλιν ολιγίστους έσφαξαν και τούτους αντιστάντας ενόπλως. Πάσαι νυν αι οικίαι κατελήφθησαν υπό των αγρίων πορθητών και ελεηλατήθησαν, οι δε ενοικούντες εξηνδραποδίσθησαν. Το πολύ του πλήθους ανδρών τε και γυναικών και παίδων κατέφυγεν εν τη απογνώσει αυτού εις τον ναόν της Αγίας Σοφίας ως εις ασφαλή τόπον. Αλλά μετ' ολίγον αι πύλαι του ναού ηνοίχθησαν διά των πελέκεων των γιανιτσάρων και πάντες οι εν αυτώ εξηνδραποδίσθησαν. Αυτός δε ο ναός, «ο παμμέγιστος εκείνος ναός και θειότατος της του Θεού Σοφίας, ο ουρανός ο επίγειος, ο θρόνος της δόξης Θεού, το χερουβικόν όχημα και στερέωμα δεύτερον, η Θεού χειρών ποίησις, το θέαμα και έργον άξιον, το πάσης γης αγαλλίαμα, ο ωραίος και ωραίων ωραιότερος» εγυμνώθη παντός κοσμήματος αυτού, και μετεβλήθη εις τόπον πάσης ακολασίας και βδελυρίας των οργιαζόντων επί τη νίκη πορθητών και βεβηλωθείς την ημέραν εκείνην τοις χριστιανοίς ηγιάσθη τοις μωαμεθανοίς μεταβληθείς υπό του Μωάμεθ Β', μεταβάντος εις αυτόν απ' ευθείας μετά την εις την πόλιν είσοδον, εις προσευκτήριον μωαμεθανικόν. Πάντες σχεδόν οι κάτοικοι της Κωνσταντινουπόλεως εξηνδραποδίσθησαν και εξηφανίσθησαν διασκορπισθέντες μέχρι των εσχατιών του Οθωμανικού Κράτους. Μετά τριήμερον λεηλασίαν και εντελή ερήμωσιν της πόλεως, ο Σουλτάνος επέτρεψεν ελευθέραν οίκησιν εις χριστιανούς. Αφού δε κατέστησεν αυτήν πρωτεύουσαν του κράτους αυτού (και κατώκισεν έπειτα διά πολλών κατοίκων εξ άλλων πόλεων βία μετοικιζομένων), επέτρεψε τοις Έλλησι να εκλέξωσι Πατριάρχην μέλλοντα να κυβερνήση την Εκκλησίαν καθ' όλα τα υπό της μωαμεθανικής θρησκείας παρεχόμενα τοις Χριστιανοίς δικαιώματα. Ούτω το έθνος το πολιτικώς υποδουλωθέν έλαβε δικαίωμα και δύναμιν ανεκτής υπάρξεως και δημιουργίας νέου ιστορικού βίου αποτελούντος την περίοδον της Ελληνικής ιστορίας την καλουμένην Τουρκοκρατίαν. Ο Σουλτάνος κατέλυσε μετ' ολίγα έτη (1458) και το εν Πελοποννήσω κράτος των Παλαιολόγων δεσποτών Θωμά και Δημητρίου, τω δε 1461 κατέλυσε και το Φραγκικόν κράτος των Αθηνών και την ελληνικήν αυτοκρατορίαν της Τραπεζούντος (1466). Ούτω δε προ του τέλους έτι του 15 αιώνος πάσαι αι Ελληνικαί χώραι, άπας ο Ελληνισμός, πλην των εις το Βενετικόν κράτος υπαγομένων νήσων (των Ιονίων νήσων, της Κρήτης και της Κύπρου) καί τινων πόλεων εν Πελοποννήσω και εκτός αυτής και της Ρόδου, υπετάγη εις το Οθωμανικόν κράτος (206).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 11
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 15 ΑΙΩΝΟΣ

1. Η Γερμανία από του 11 μέχρι του 15 αιώνος.

{291} Εν Γερμανία την τω 1024 εκλιπούσαν δυναστείαν των Σαξόνων βασιλέων και αυτοκρατόρων (σελ. 153) διεδέξατο η των Σαλίων ή Φραγκωνίων καλουμένων βασιλέων και αυτοκρατόρων. Ταύτης αρχηγός εγένετο ο Κορράδος Β′ (1024-1039), περί ού εγένετο λόγος εν τοις περί της θείας Εκεχειρίας ειρημένοις (σελ. 173) και μετά τούτον ήρξαν ο Ερρίκος Γ′ (1039-1056), μεγάλην περιάψας δύναμιν εις το Γερμανικόν Βασίλειον, επιβαλών δε την κυριαρχίαν την Γερμανικήν εις την Βοημίαν και Ουγγαρίαν· ο τούτου υιός και διάδοχος Ερρίκος Δ′ (1056-1106) περιβόητος γενόμενος ένεκα της μακράς και δεινής προς τον πάπαν Γρηγόριον Ζ′ έριδος, και ο τούτου υιός Ερρίκος Ε′ (1106-1125). Μετά τον Ερρίκον Ε′ εκλιπόντος του οίκου του Σαλίου, και μετά την παροδικήν αρχήν του Λοθαρίου Β′ του Σαξονικού (1125-1137), έλαβε την βασιλικήν και αυτοκρατορικήν αρχήν ο οίκος ο Ουενσταουφανικός (Hohenstaufen), ού αρχηγέτης εγένετο ο Κορράδος Γ′ (1137-1152), μετά τούτον δε βασιλεύς και αυτοκράτωρ εγένετο ο γνωστός ημίν εκ της ιστορίας της Γ′ σταυροφορίας Φρειδερίκος Α′ ο Βαρβαρόσσας (Ερυθροπώγων, 1152-1190). Ο τούτου υιός Ερρίκος ΣΤ′ (1190-1197) λαβών εις γάμον την θυγατέρα (Κωνσταντίαν) του Νορμανδού βασιλέως της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας Γουλιέλμου Α′, την μόνην κληρονόμον του οίκου τούτου, περιεποίησε το κράτος τούτο εις τον Ουενσταουφανικόν οίκον, και ο εκ του γάμου τούτου γεννηθείς γνωστός ημίν αυτοκράτωρ Φρειδερίκος Β′ (σελ. 240) ην κυρίαρχος του βασιλείου τούτου. Αλλ′ εν Γερμανία τον Ερρίκον ΣΤ′ δεν διεδέξατο ευθύς ο Φρειδερίκος Β′, αλλά την ενταύθα αρχήν την βασιλικήν και αυτοκρατορικήν ημφισβήτησαν προς αλλήλους δι′ εμφυλίων πολέμων επί τινα χρόνον ο του Ερρίκου ΣΤ′ αδελφός Φίλιππος της Σουηβίας (1197-1208) και ο εκ του οίκου των Ουέλφων ή Γουέλφων (207) Όθων Δ′ δουξ της Βρυνσβίκης (1197-1215). Τον Φρειδερίκον Β′ (1215-1250) τον μετά τον θάνατον του Όθωνος Δ′ (1215) επαναγαγόντα αύθις την βασιλείαν εις τον οίκον τον Ουενσταουφανικόν διεδέξατο ο υιός αυτού Κορράδος Δ′ (1250-1254) κυρίως εν τη Κάτω Ιταλία και Σικελία. Αλλ′ ήδη τω 1245 ο πάπας Ιννοκέντιος Γ′ περιελθών εις διάστασιν προς τον Φρειδερίκον Β′ είχε κηρύξει αυτόν έκπτωτον του αυτοκρατορικού αξιώματος. Έκτοτε δε μέχρι του 1273 ήρισαν πολλοί περί του αυτοκρατορικού αξιώματος, μετά δε τον θάνατον του Κορράδου Δ′ επήλθεν η λεγομένη μακρά μεσοβασιλεία (1254-1274), καθ′ ήν ουδείς των ηγεμόνων (ούτοι ήσαν ο από του 1248 ήδη εκλεγείς Γουλιέλμος ο Ολλανδικός, ο Αλφόνσος Ι′ της Καστιλίας και ο του βασιλέως της Αγγλίας Ερρίκου Γ′ αδελφός Ριχάρδος ο κόμης Κορνουαλλίας) των εκλεγέντων υπό των διηρημένων προς αλλήλους εκλεκτόρων (σημ. 115) κατέλαβε πράγματι την αρχήν. {292} Τέλος δε τω 1273 οι εκλέκτορες εξέλεξαν ως βασιλέα και αυτοκράτορα τον από Ελβετίας καταγόμενον (από του πύργου Άψβουργ, Habsburg) Ροδόλφον κόμητα Αψβούργου, έχοντα ελαχίστας κτήσεις εν Ελβετία και Αλσατία. Αλλ′ ο Ροδόλφος γενόμενος αυτοκράτωρ κατώρθωσε να σχηματίση ιδιαίτερον κράτος

Αψβουργικόν (δουκάτον Αυστρίας) εν τη νυν χώρα της ιδιαιτέρας Αυστρίας, όπερ επί των διαδόχων αυτού δουκών της Αυστρίας, ών οι πλείστοι εξελέγησαν και αυτοκράτορες, αυξηθέν εγένετο το μέγα Αψβουργικόν κράτος το καλούμενον Αυστριακόν εκ της κοιτίδος αυτού Αυστρίας, μεθ' ού κατά τον 15 αιώνα ηνώθησαν και τα βασίλεια της Βοημίας και της Ουγγαρίας διά συνοικεσίων και κληρονομιών (εντεύθεν το παροιμιωδώς λεγόμενον bella gerant alii· tu felix, Austria, nube!) Οι Αψβούργοι διετήρησαν το αυτοκρατορικόν αξίωμα (το αξίωμα δηλονότι Γερμανού βασιλέως και Ρωμαίου αυτοκράτορος), πλήν τινων διαλειμμάτων, μέχρι του 1804.

2. Η Ιταλία από του 11 μέχρι του 15 αιώνος.

Το κατά τον 11 αιώνα εν τη Κάτω Ιταλία και τη Σικελία ιδρυθέν κράτος των Νορμανδών (όπερ, εν παρόδω ρητέον, εντός σμικρού εξερρωμανίσθη και εξιταλίσθη) περιήλθε περί τας αρχάς του 13 αιώνος εις τον Γερμανικόν Ουενσταουφανικόν οίκον (σελ. 291), από δε τούτου περί τα μέσα του αυτού αιώνος μετέβη εις τον Γαλλικόν οίκον τον Ανδεγαυικόν (σελ. 291), όστις μετά τον Σικελικόν Εσπερινόν (σελ. 255) την μεν Σικελίαν απώλεσε καταληφθείσαν υπό του Ισπανικού Αραγωνικού οίκου, εν δε τη Κάτω Ιταλία διετηρήθη έτι επί τινα χρόνον, εωσού μετά πολλάς μεταβολάς των πραγμάτων περιήλθε και αύτη κατά τον 15 αιώνα εις τον οίκον τον Αραγωνικόν και ηνώθη μετά του ηνωμένου κράτους της Ισπανίας.

Εν δε τη λοιπή Ιταλία, τη τε Άνω και Μέση (της Μέσης Ιταλίας μέρους, ως γνωστόν, ήρχεν ο Πάπας), τη υπαγομένη εις το Άγιον Γερμανορρωμαϊκόν κράτος, ιδίως εν ταις πόλεσι Μεδιολάνω, Βονωνία, Φλωρεντία, ήρξατο από των μέσων του 10 αιώνος (επί του Φρειδερίκου Α’) κίνημα αντιγερμανικόν και αυτονομιστικόν, εξ ού παρήχθησαν ελεύθεραι πολιτείαι δημοκρατικαί ανήκουσαι εις την Γουελφικήν καλουμένην μερίδα. Αι πόλεις δε αύται εγένοντο εστία υλικής αναπτύξεως και εθνικού βίου, πνευματικής και εθνικής φιλολογίας Ιταλικής, ενώ αι Γιβελλινικαί καλούμεναι πόλεις (Πίσα, Παυία και άλλαι) έμειναν πισταί εις τον αυτοκράτορα και ανέπτυξαν περιωρισμένον αυτόνομον βίον. Πλην τούτου εν τη Άνω Ιταλία επέδοσαν πολιτικώς δύο κατ’ εξοχήν ναυτικαί πόλεις, η Βενετία (σημ. 35 και 172) και η Γένουα, ιδρύσασαι πολλάς αποικίας εν τη Ελληνική Ανατολή και δημιουργήσασαι (ιδίως η Βενετία) μέγα αποικιακόν κράτος εν τη Μεσογείω και τω Αιγαίω. Αι Γουελφικαί πόλεις Μεδιόλανον και Φλωρεντία κατά τον 15 αιώνα μετεβλήθησαν εις δουκάτα υπό ιδίους δουκικούς δυναστικούς οίκους (το μεν Μεδιόλανον υπό οίκον Βισκόντι και είτα Σφόρτζα, η δε Φλωρεντία υπό τον περίφημον οίκον των Μεδίκων) (208).

3. Η Γαλλία από του 10 μέχρι του 15 αιώνος.

Τον πρώτον Καπετίδην βασιλέα της Γαλλίας Ούγωνα μετά βασιλείαν 10 ετών (987-997) διεδέξατο ο υιός αυτού Ροβέρτος (997-1031), ο αφορισθείς υπό του Πάπα διότι ενυμφεύθη γυναίκα συγγενή τετάρτου βαθμού. Τον Ροβέρτον διεδέξατο ο δευτερότοκος αυτού υιός (του πρώτου τελευτήσαντος προ του πατρός) Ερρίκος Α′ (1031-1060), όστις ενυμφεύθη την θυγατέρα του «μεγάλου ηγεμόνος» της Ρωσίας Βλαδιμήρου (σελ. 215) Άνναν. Τον Ερρίκον Α′ διεδέξατο ο εκ του ρηθέντος γάμου γεννηθείς Φίλιππος Α′ (1060-1108), ού διάδοχος ήτο ο υιός αυτού Λουδοβίκος ΣΤ′ ο Παχύς (1108-1137). Από του Λουδοβίκου ΣΤ′ δε ήρξατο η βασιλεία εν Γαλλία να προσλαμβάνη δύναμίν τινα πολιτικήν, περιστέλλουσα την πολυαρχίαν των φεουδαρχών ή υποτελών, ενώ οι προ αυτού Καπετίδαι σκιάν μόνον είχον υπερτάτης αρχής. Τον Λουδοβίκον ΣΤ′ διεδέξατο ο γνωστός ημίν εκ της ιστορίας της Β′ Σταυροφορίας υιός αυτού Λουδοβίκος Ζ′ (1137-1180) και τούτον ο εκ της ιστορίας της Γ′ Σταυροφορίας γνωστός υιός αυτού Φίλιππος Β′, ο επικαλούμενος Αύγουστος (1180- 1223). Ο τε Λουδοβίκος Ζ′ και ο Φίλιππος Β′ ύψωσαν σημαντικώς την δύναμιν της γαλλικής μοναρχίας εν τε τω εσωτερικώ και τω εξωτερικώ. Μετά τον Φίλιππον Β′ εβασίλευσεν ο υιός αυτού Λουδοβίκος Η′ (1223-1226) και μετά τούτον ο γνωστός ημίν εκ της ιστορίας των σταυροφοριών (σελ. 240) Λουδοβίκος Θ′ ο Άγιος (1226-1270). Τον μετά τον Λουδοβίκον βασιλεύσαντα υιόν αυτού Φίλιππον Γ′ (1270-1285) διεδέξατο ο τούτου υιός Φίλιππος Δ′ ο Καλός (1285-1314). Ούτος περιελθών εις σφοδροτάτην έριν προς τον Πάπαν ήγαγε ταύτην εις νικηφόρον υπέρ αυτού τέλος, αναγκάσας τον Πάπαν να μεταναστεύση εις την Γαλλίαν (Αβενιώνα), ένθα διήλθεν η παπική αρχή την λεγομένην περίοδον της Βαβυλωνικής αιχμαλωσίας (ει και τα έτη της λεγομένης εν Αβενιώνι παπικής αιχμαλωσίας ήσαν μόνον 67). Τον Φίλιππον Δ′ διεδέξαντο κατά σειράν οι τρεις υιοί αυτού Λουδοβίκος Γ (1314-1316), Φίλιππος Ε′ (1316-1322) και Κάρολος Δ′ (1322-1328). Μετά των τριών τούτων αδελφών, ών ουδείς κατέλιπεν υιόν ως διάδοχον, εξέλιπεν η πρώτη γραμμή του οίκου των Καπετιδών και ήρξατο βασιλεύων πλάγιος κλάδος και ούτος εξ αρρενογονίας (209), λεγόμενος Ουαλεσιανός (Valois) από του διαδεξαμένου τον Κάρολον Δ′ Φιλίππου ΣΤ′ ανεψιού του Φιλίππου Δ′ υιού του αδελφού αυτού Καρόλου δουκός Ουαλεσίας). {295} Από του Φιλίππου ΣΤ′ άρχεται ο μέγας προς την Αγγλίαν πόλεμος ο καλούμενος εκατονταετής, διαρκέσας δε πράγματι μετά μικρών διαλειμμάτων υπέρ τα 100 έτη. Αλλά τα κατά τον πόλεμον τούτον θα εκτεθώσι διά βραχυτάτων εν τη ιστορία της Αγγλίας. Τον Φίλιππον ΣΤ′ (1328-1350) διεδέξατο ο υιός αυτού Ιωάννης ο Αγαθός (1350-1364), ο νικηθείς και αιχμαλωτισθείς υπό των Άγγλων. Επί τούτου δε ήρξατο η πρώτη των φοβερών εν Γαλλία εναντίον των Ευγενών επαναστάσεων των αγροτών, καλουμένων εμπαικτικώς Ιακωβισμών (Jacqeries) (210). Ο μετά τον Ιωάννην βασιλεύσας Κάρολος Ε′ ο σοφός (1364-1380) επολέμησεν επιτυχώς εναντίον των Άγγλων, αποκατέστησε δε και εσω-

τερικώς εν Γαλλία την ισχύν του βασιλικού αξιώματος. Τον Κάρολον Ε′ διεδέχθη ο υιός αυτού Κάρολος ΣΤ′ (1380-1422), εφ′ ού ο Έλλην αυτοκράτωρ Μανουήλ επεσκέψατο την Γαλλίαν (σελ. 274) και λαμπράς έτυχε παρά του Καρόλου ΣΤ′ υποδοχής. Αλλ′ ο Κάρολος ΣΤ′ συχνώς περιπίπτων εις παραφροσύνην και μη δυνάμενος ισχυρώς να κυβερνά έδωκεν αφορμήν εις πολλάς νέας εσωτερικάς έριδας και εμφυλίους πολέμους, καθ′ ούς οι Άγγλοι νικηφόροι προυχώρησαν μέχρι Παρισίων, ούς και καταλαβόντες (1415) διάδοχον του Καρόλου ΣΤ′ εκήρυξαν αυτόν τον διάδοχον του Αγγλικού θρόνου (Ερρίκον τον ΣΤ′), όστις και εστέφθη βασιλεύς εν Παρισίοις τω 1422. Αλλά τα περί τούτων κάλλιον να εκτεθώσιν εν τη ιστορία της Αγγλίας.

4. Ιστορία της Αγγλίας από της Νορμανδικής κατακτήσεως του 1066 μέχρι του 15 αιώνος.

Ο αρχηγός της Νορμανδικής δυναστείας της ιδρυθείσης τω 1066 εν Αγγλία, ο Νορμανδός Γουλιέλμος Α′ ο Κατακτητής εβασίλευσε μέχρι του 1087. Εισήγαγε δε αυστηρόν φεουδαλικόν σύστημα εις την χώραν καταλαβών πάσαν την γην και διανείμας ταύτην εις τους Νορμανδούς αυτού και συστήσας εξ αυτών πολυπληθή φεουδαλικήν αριστοκρατίαν στενώς μετά του θρόνου συνδεδεμένων. Διετήρησε δε ο Γουλιέλμος και τας εν Γαλλία κτήσεις του οίκου αυτού, γενόμενος ως προς αυτάς υποτελής του βασιλέως της Γαλλίας. Τον Γουλιέλμον Α′ διεδέχθη εν τη αρχή ο υιός αυτού Γουλιέλμος Β′ (1087-1100) και τούτον ο υιός αυτού Ερρίκος Α′ (1100-1135).

Ο Ερρίκος Α′ λέγεται ότι έδωκε τον πρώτον χάρτην των ελευθεριών (charta libertatum), τον αποτελούντα την βάσιν των ελευθεριών του Αγγλικού λαού. Μετά τον Ερρίκον Α′ μη έχοντα άρρενα διάδοχον, μετά τινας περί του θρόνου έριδας μεταξύ της θυγατρός αυτού Ματθίλδης (συζύγου του Γάλλου ευπατρίδου κόμητος Γοδεφρείδου Ανδεγαυίας του επικαλουμένου Πλανταγενέτου) και του ανεψιού αυτού Στεφάνου Blois επελθούσας, εβασίλευσεν ο Στέφανος (1135-1154), και μετά τούτον ο της Ματθίλδης και του Γοδεφρείδου υιός Ερρίκος Β′ (1154-1189) γενόμενος αρχηγός του Πλανταγενετικού καλουμένου βασιλικού οίκου της Αγγλίας. Ούτος διά του γάμου αυτού μετά της πλουσιωτάτης εις φέουδα Γαλλίδος Ελεονόρας, της κομήσσης Πικταυίας (Poitiers), προσέθηκε νέας κτήσεις εις τας εν Γαλλία κτήσεις του Αγγλικού Νορμανδικού οίκου, και ούτως ο βασιλικός οίκος της Αγγλίας κατέστη κύριος του ενός τρίτου της Γαλλίας, κατέχων αυτάς ως υποτελής εις τους βασιλείς της Γαλλίας. Αι τοιαύται μεταξύ των δύο κρατών και των βασιλικών αυτών οίκων σχέσεις επήνεγκον έριδας και πολέμους μεταξύ αυτών και ιδίως τον εκατονταετή καλούμενον (σελ. 295) πόλεμον. Τον Ερρίκον Β′ διεδέξατο ο υιός αυτού Ριχάρδος Α′ ο θυμολέων (1189-1199), ο γνωστός ημίν εκ της ιστορίας της Γ′ Σταυροφορίας (σελ. 239). Του Ριχάρδου διάδοχος εγένετο ο αδελφός αυτού Ιωάννης ο Ακτήμων (1199-1214), ο δους τον «μέγαν χάρτην των ελευθεριών (magna charta libertatum)». Επί του διαδόχου του Ιωάννου Α′, Ερρίκου Γ′ (1214-1272) επανάστασις ευγενών εξηνάγκασε τον βασιλέα να ιδρύση προς τη μέχρι τούδε υφισταμένη και εξ ευγενών απαρτιζομένη βουλή των Λόρδων και την βουλήν των Κοινοτήτων. Ο του Ερρίκου Γ′ δε ισχυρός και φιλοπόλεμος διάδοχος Εδουάρδος Α′ (1272-1307) υπέταξεν εις το Αγγλικόν κράτος την μέχρι τότε ανυπότακτον Ουαλλίαν (σελ. 153) και έδωκεν εις τον υιόν και διάδοχον αυτού την προσωνυμίαν «πρίγκιψ της Ουαλλίας», ήν προσωνυμίαν φέρουσι

μέχρι νυν οι διάδοχοι του Αγγλικού θρόνου. Ο αυτός δε ηνάγκασε και την Σκωτίαν νυν το πρώτον να αναγνωρίση την κυριαρχίαν της Αγγλίας. Μετά την ασθενή και άδοξον βασιλείαν του Εδουάρδου Β′ (1307-1327), υιού και διαδόχου του Εδουάρδου Α′, ο υιός και διάδοχος αυτού Εδουάρδος Γ′ (1327-1377) εβασίλευσεν ενδοξότατα, αναγκάσας αύθις την Σκωτίαν να αναγνωρίση την αγγλικήν κυριαρχίαν, και διεξήγαγε νικηφόρον πόλεμον εναντίον των Γάλλων, άρξας ούτω του μνημονευθέντος εκατονταετούς μεταξύ των δύο χωρών πολέμου. Εν τω πολέμω τούτω ενίκησε νίκην λαμπροτάτην εν Κρεσσύ (1246) εναντίον του Φιλίππου ΣΤ′, εν δε τη μάχη του Μωπερτουύ (1356) νικήσας συνέλαβεν αιχμάλωτον τον βασιλέα Ιωάννην Α′ και διά της ειρήνης του Βρετινύ (1360) εγένετο κύριος του ημίσεος σχεδόν της Γαλλίας. Επί του ασθενούς υιού και διαδόχου του Εδουάρδου Γ′ Ριχάρδου Β′ (1377-1399) απώλοντο οι πλείστοι των καρπών των λαμπρών νικών του Εδουάρδου Γ′. Αλλά μετά την ασθενή βασιλείαν του διαδόχου του Ριχάρδου Β′ (εκ πλαγίας γραμμής) Ερρίκου Δ′ (1399-1413), εξαδέλφου του Ριχάρδου Β′, ανήλθεν εις τον θρόνον ο του Ερρίκου Δ′ υιός Ερρίκος Ε′ (1413-1422). Ούτος ανανεώσας τον προς την Γαλλίαν πόλεμον ενίκησεν εν Αζιγκούρ (1415) νίκην ανοίξασαν αυτώ τας πύλας των Παρισίων και ηνάγκασε τον βασιλέα της Γαλλίας Κάρολον ΣΤ′ να αναγνωρίση (1420) ως διάδοχον αυτού επί του Γαλλικού θρόνου αυτόν τον του Αγγλικού θρόνου διάδοχον, υιόν του Ερρίκου Ε′, Ερρίκον ΣΤ′. Ούτω δε ο τω 1422 μετά 2 έτη διαδεξάμενος επί του Αγγλικού θρόνου τον πατέρα αυτού Ερρίκος ΣΤ′ (βασιλεύς εν Αγγλία από του 1422 έως 1461) ανήλικος έτι ων εστέφθη και βασιλεύς της Γαλλίας (αποθανόντος τω αυτώ έτει και του Καρόλου ΣΤ′). Αλλά τότε ο του Καρόλου ΣΤ′ υιός Κάρολος Ζ′ αποχωρήσας εις τας εκείθεν του Λείγηρος χώρας εξήγειρε τους Γάλλους των χωρών τούτων εναντίον των Άγγλων και κηρυχθείς βασιλεύς διεξήγαγε φοβερόν εναντίον των Άγγλων εθνικόν πόλεμον, εν ώ εφάνη ως ηρωίς και προφήτις ένθους και η περίφημος Αυρηλιανή παρθένος Ιωάννα Αρκία, εξάπτουσα τον εθνικόν ενθουσιασμόν των Γάλλων. Και αύτη μεν συνελήφθη και εθανατώθη επί πυράς υπό των Άγγλων αλλ′ ο των Γάλλων εθνικός πόλεμος εστέφθη υπό τελείας επιτυχίας. Οι Άγγλοι απώλεσαν πάσας τας εν Γαλλία κτήσεις αυτών (1453) πλην της Καλαισίας (Calais), ο δε Κάρολος Ζ′ εγένετο κύριος και νόμιμος βασιλεύς απάσης της Γαλλίας. Ο εκατονταετής καλούμενος πόλεμος ο διαρκέσας πλείονα των 100 ετών (1446-1453) έληξε τω αυτώ έτει, καθ′ ό εάλω η Κωνσταντινούπολις υπό των Οθωμανών. Κατά τα τελευταία έτη της βασιλείας του Ερρίκου ΣΤ′ ήρξατο εν Αγγλία δεινός εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των δύο πλαγίων συγγενών οίκων περί διαδοχής του θρόνου (του Ερρίκου μη έχοντος τέκνα), εξηκολούθησε δε σφοδρότατος και καταστρεπτικώτατος μετά τον θάνατον του βασιλέως επί 24 έτη (1461-1485), εωσού τω 1485 ο αμφοτέροις τοις ερίζουσιν οίκοις συγγενής Ερρίκος Ζ′ Τουδώρ (Θεοδωρίδης) κατισχύσας των αντιπάλων κατέπαυσε τον αγώνα ιδρύσας τω 1485 δυναστείαν βασιλεύσασαν μέχρι του 1603, την δυναστείαν των Τουδώρ ή Θεοδωριδών) (211).

5. Αι άλλαι ευρωπαϊκαί χώραι από του 11 μέχρι του 15 αιώνος.

Εν Ισπανία, αφού από του 11 αιώνος τα χριστιανικά κράτη έλαβον οριστικώς υπεροχήν απέναντι του παρακμάσαντος χαλιφικού κράτους των Ουμμεϊαδών, περιώρισαν κατά μικρόν το κράτος των Μωαμεθανών εις τας νοτιωτάτας χώρας της χερσονήσου. Εκ των πολλών δε μικρών χριστιανικών κρατών παρήχθησαν διά συγχωνεύσεως κατά τον 14 και 15 αιώνα δύο χριστιανικά κράτη, το της Καστιλίας και το της Αραγωνίας. Ταύτα δε ενωθέντα περί το τέλος του 15 αιώνος διά του γάμου του Φερδινάνδου του Καθολικού της Αραγωνίας (1479) και της Ισαβέλλης της βασιλίσσης της Καστιλίας παρήγαγον το μέγα και ηνωμένον Ισπανικόν κράτος των νεωτέρων χρόνων. Το μωαμεθανικόν κράτος της Γρενάδας, το τελευταίον λείψανον του εν Ισπανία κράτους των Αράβων, κατελύθη τω 1492 υπό της Ισαβέλλης.

Μετά του ηνωμένου κράτους της Ισπανίας δεν ηνώθη, αλλ' ανεπτύχθη καθ' εαυτό και ενισχυθέν κατά μικρόν απετέλεσε κατά τον 14 και 15 αιώνα ίδιον κράτος αξιόλογον η Πορτογαλία (η λαβούσα τω 1094 την γένεσιν και το όνομα από της πόλεως ή φρουρίου Πόρτοκάλε του νυν Οπόρτο, όπερ μετά της περί αυτό χώρας έδωκε τω έτει εκείνω ο Αλφόνσος ΣΤ' της Καστιλίας εις τον Ερρίκον τον Βουργουνδικόν, ηγεμονόπαιδα εκ του οίκου των Καπετιδών).

Εν τω κέντρω της Ευρώπης μεταξύ Γαλλίας, Γερμανίας και Ιταλίας παρήχθη από του 14 αιώνος η ελευθέρα εξ ελευθέρων κατ' ιδίαν πολιτειών συγκειμένη Ελβετική ομοσπονδία. Αρχή της Ελβετικής ελευθερίας εγένετο η κατά το έτος 1313 υπό του Γουλιέλμου Τέλλου εξέγερσις των Ελβετών εναντίον των αρχόντων του τόπου Αψβούργων ιπποτών (σελ. 292) (212).

Εν τη βορείω Ευρώπη αι τρεις Σκανδιναυικαί χώραι Δανία, Σουηδία, και Νορβηγία, ών η αρχαιοτέρα ιστορία εξετέθη ήδη εν τοις έμπροσθεν, απετέλεσαν περί τα τέλη του 14 αιώνος ενότητα πολιτικήν, ότε τω 1387 ανελθούσα εις τον Δανικόν θρόνον η Μαργαρίτα η «Σεμίραμις του Βορρά», γυνή συνετή και περίνους, ήνωσε τα τρία Σκανδιναυικά κράτη διά της περιφήμου Καλμαρικής, ήτοι εν Καλμάρ τη Δανική πόλει γενομένης τω 1397 συμβάσεως, υπό την κυριαρχίαν της Δανικής δυναστείας, υπό κοινόν βασιλέα διατηρούντος εκάστου κράτους το ίδιον αυτού πολίτευμα. Η διά της

Καλμαρικής συμβάσεως επελθούσα ενότης διετηρήθη ως προς την Σουηδίαν μέχρι του 1520, ως προς δε την Νορβηγίαν ήτοι την ένωσιν Νορβηγίας και Δανίας μέχρι του 1814.

Η Ρωσία μετά την Μογγολικήν εισβολήν του 13 αιώνος έμεινε διηρημένη εις πολλά κατ' ιδίαν μικρά κράτη, αναγνωρίζοντα την υπερτάτην κυριαρχίαν του μεγάλου Χανάτου του Κιπτσάκ (σελ. 259). Κατά δε το 1243 παρήχθη νέον κράτος εκ της παρά τον ποταμόν Μόσχαν ιδρυθείσης ομωνύμου πόλεως Μόσχας, ής οι ηγεμόνες κατά μικρόν υπερίσχυσαν των άλλων Ρώσων ηγεμόνων και έδοσαν το όνομα αυτών (Μοσχοβίται) εις το έθνος των Ρώσων. Κατά τον 14 αιώνα και τας αρχάς του 15 οι ηγεμόνες, της Μόσχας (αυτοί υποκείμενοι εις τους Μογγόλους χάνους) υπέταξαν κατά μικρόν πάντας τους κατοίκους άλλων Ρωσικών χωρών και πόλεων και εκάλεσαν εαυτούς «μεγάλους ηγεμόνας πασών των Ρωσιών» (ήτοι Ρωσικών ηγεμονιών). Περί τα τέλη του 15 αιώνος η Μόσχα εκιδύνευσεν από των Μογγόλων (σελ. 277), μετά δε τον θάνατον του Τιμούρ δύο ιδρύθησαν ταταρικά κράτη εν Ρωσία, το του Καζάν και το του Αστραχάν. Οι ηγεμόνες της Μόσχας υπέκειντο εις την κυριαρχίαν του Χάνου του Καζάν. Πρώτος δε ο ηγεμών της Μόσχας Ιωάννης Γ' (1460-1505) ο λαβών σύζυγον την αδελφήν του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου Σοφίαν απετίναξε τον ζυγόν του Χάνου. Τούτον διεδέξατο ο ομώνυμος έγγονος, (υιός του μετά τον Ιβάν Γ' άρξαντος Βασιλείου Β', 1505-1533) Ιβάν ο Τρομερός (1533-1588), ός και υπέταξε τα δύο εκείνα χανάτα και έλαβε πρώτος αυτός εν τοις Ρώσοις ηγεμόσι την προσωνυμίαν Τσάρος. Αλλά ταύτα ανήκουσιν εις την ιστορίαν των νεωτέρων χρόνων.

Περί Βοημίας και Ουγγαρίας ουδέν άλλο υπό καθόλου ιστορικήν έποψιν άξιον λόγου έχομεν να αναφέρωμεν ενταύθα, ειμή ότι η μεν Βοημία, ηνώθη (τω 1526) μετά του Αψβουργικού κράτους δυναστικώς ως ίδιον βασίλειον, η δε Ουγγαρία κατά τον 16 αιώνα κατά μέγα μεν μέρος προσηρτήθη μετά της πρωτευούσης Πέστης εις το Οθωμανικόν κράτος και εγένετο επαρχία τουρκική, το δε υπολειφθέν μέρος ηνώθη ως ίδιον βασίλειον μετά των λοιπών κτήσεων του Αψβουργικού οίκου.

Το δε κατά τα τέλη του 10 μ. Χ. αιώνος ιδρυθέν Σλαυικόν κράτος της Πολωνίας εν αρχή μεν ήτο δουκάτον ως φέουδον του Γερμανικού κράτους, είτα δε κατά τον 14 αιώνα προήχθη εις βασίλειον ανεξάρτητον υπό την δυναστείαν των Πιαστών (213) (1330) και εγένετο κατά τον 15 αιώνα εκ των ονομαστοτέρων κρατών της ανατολικής Ευρώπης, μη υποταχθέν εις τους Οθωμανούς.

Τα άλλα σλαυικά κράτη τα λεγόμενα νοτιοσλαυικά Σερβία, Βοσνία, Ερζεγοβίνη πάντα κατελύθησαν υπό του Μαχμούτ Β' μικρόν μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως. Τα δε κατά τον 13 και 14 αιώνα ιδρυθέντα πέραν του Δανουβίου Βλαχικά κράτη (Βλαχία και Μολδαυία) εγένοντο διαρκώς υποτελή τω Οθωμανώ Σουλτάνω. Και ταύτα μεν εν Ευρώπη.

6. Τα εν Ασία και Αφρική.

Εν Ασία δε μετά την διάλυσιν του μεγάλου Ταταρικού κράτους του Ταμερλάνου παρήχθησαν κατά τον 15 και 16 αιώνα το νέον κράτος της Περσίας και το εν Ινδική περίφημον κράτος του Μεγάλου Μογούλ, ιδρυθέν (τω 1505) υπό του εγγόνου του Τιμούρ Βαβούρ, το μέγιστον, μετά το Οθωμανικόν, μωαμεθανικόν κράτος των νεωτέρων χρόνων. Εν τη Κεντρική Ασία δε μετά την διάλυσιν του κράτους του Ταμερλάνου ιδρύθησαν διάφορα μωαμεθανικά τουρκικά και ταταρικά κράτη ανεξάρτητα. Εν Κίνα μετά την κατάλυσιν της υπό των Δζεγγισχανιδών ιδρυθείσης Μογγολικής δυναστείας, την γενομένην τω 1367 (σελ. 259), ιδρύθη η νέα δυναστεία ιθαγενής των Μιγκ (1367-1644).

Εν Αφρική το εν Αιγύπτω μωαμεθανικόν κράτος των Μαμελούκων, το περιλαμβάνον την Συρίαν και Μεσοποταμίαν και μέρος της Μικράς Ασίας (την Κιλικίαν), κατελύθη τω 1518 υπό του Οθωμανικού κράτους. Τότε δε και η τέως εις τους Μαμελούκους υποκειμένη Αραβία μετά των δύο ιερών πόλεων Μέκκας και Μεδινάς υπετάγησαν εις το Οθωμανικόν κράτος. Μετ᾽ ολίγον δε και πάσα η Βόρειος Αφρική, πλην της Μαυριτανίας (Μαρόκκου) υπετάγη εις το αυτό κράτος.

Η περαιτέρω ιστορική κίνησις και εξέλιξις πανταχού του κόσμου ανήκει εις την ιστορίαν των νεωτέρων χρόνων.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

ΒΡΑΧΕΙΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Το πολιτειακόν σύνταγμα του Βυζαντινού κράτους.

Η Βυζαντινών πολιτεία, ήτοι το πολίτευμα του Βυζαντιακού κράτους, ήτο απόρροια της ιστορικής αναπτύξεως του πολιτεύματος του Ρωμαϊκού κράτους. Ως γνωστόν, το πολίτευμα της Ρώμης εν αρχαιοτάτοις ήδη χρόνοις από τύπου κατ' αρχήν μοναρχικού γενόμενον δημοκρατικόν, εστηρίζετο πάντοτε επί θεσμών το πλείστον δημοκρατικών, και αφού επί του Αύγουστου κατ' ουσίαν κατέστη μοναρχικόν. Ο Οκταβιανός Αύγουστος, ού η αρχή συνήθως θεωρείται ως αρχή μοναρχίας ή αυτοκρατορίας, δεν ίδρυσεν εν Ρώμη μοναρχίαν κατά τύπον, αλλά την κατά τύπον δημοκρατικόν υφισταμένην πολιτείαν μετεποίησε κατ' ουσίαν εις μοναρχίαν, συγκεντρώσας πάσας τας αρχάς και τα αξιώματα της δημοκρατικής πολιτείας, τα τε πολιτειακά και τα στρατιωτικά και τα δικαστικά, εις το πρόσωπον εαυτού, γενόμενος ο αυτός ανήρ και δήμαρχος και ύπατος, και στρατηγός αυτοκράτωρ (imperator) και πρώτος ή πρωτεύων (214) της Συγκλήτου (princeps) και πραίτωρ. Της τοιαύτης δε συγκεντρώσεως κατασταθείσης διαρκούς εν τοις διαδόχοις αυτού, ιδρύθη εν Ρώμη και εν τω Ρωμαϊκώ κράτει αληθής μοναρχία υπό ονόματα δημοκρατικών εξουσιών συνηνωμένων εν ενί προσώπω. Αλλ' ει και ως προς τα ονόματα και τους τύπους η πολιτεία διετήρει την δημοκρατικήν αρχήν και αυτοί οι πράγματι μοναρχούντες και αυταρχούντες άνδρες, οι συγκεντρούντες εν εαυτοίς, ως είρηται, πάσαν την αρχήν, απέφευγον πάντα, τα επισήμως μοναρχικήν εξουσίαν σημαίνοντα ονόματα και προσωνυμίας, οίον το όνομα rex (= βασιλεύς), όμως τοσούτον κατ' ουσίαν η πολιτεία κατέστη μοναρχική, ώστε και αυτά τα δημοκρατικά ονόματα, ως ήτο λ. χ. το princeps (=princeps senatus, πρώτος της Συγκλήτου), imperator (=στρατηγός, αυτοκράτωρ), άτινα ήσαν δημοκρατικά, έλαβον σημασίαν μοναρχικήν· και το μεν princeps κατέστη συνώνυμον προς το ηγεμών, το δε imperator προς το υπέρτατος μοναρχικός άρχων της πολιτείας, μεταφραζόμενον υπό των Ελλήνων αυτοκράτωρ (215). Και αυτή η προσωνυμία αύγουστος (σεβαστός), όπερ τιμής ένεκεν είχε δοθή εις τον Οκταβιανόν υπό της Συγκλήτου, φερομένη και από των διαδόχων αυτού, κατήντησε να σημαίνη υπέρτατος ηγεμών. Και αυτό δε το οικογενειακόν όνομα του Οκταβιανού, το Καίσαρ, κατέστη ταυτόσημον προς το μονάρχης (216), όπως και αυτό το όνομα του λόφου, ένθα είχε την κατοικίαν αυτού, το του Παλατινού λόφου ή απλούστερον Παλατίου, μετέστη εις σημασίαν ηγεμονικής κατοικίας, ήτοι βασιλείων ή ανακτόρων.

Από της Ρωμαϊκής λοιπόν πολιτείας κατά την εν τοις αυτοκρατορικοίς λεγομένοις χρόνοις ιδίως εξέλιξιν αυτής παρήχθη η Βυζαντινή πολιτεία, και διά νέας ιδιοφυούς εξελίξεως και συναφείας και συνδυασμού προς άλλα πολιτειακά και ηθικά στοιχεία απετέλεσε συν τω χρόνω σύστημα πολιτειακόν μετά των πολλών και ποικιλωνύμων αρχών και εξουσιών αυτού, χωρίς ποτε το σύστημα τούτο να νομοθετηθή επισήμως

και ν' αποτελέση γραπτόν σύνταγμα πολιτειακόν, όπως τα πολιτειακά συντάγματα των νεωτέρων Ευρωπαϊκών κρατών (217).

Το Βυζαντινόν λοιπόν πολίτευμα, όν κατά μέγα μέρος προϊόν της Ρωμαϊκής πολιτείας των αυτοκρατορικών χρόνων, ήτο ως προς το Ρωμαϊκόν αυτού μέρος μοναρχία κατ' ουσίαν. Κατέστη δε μοναρχία και κατά τύπον, διότι εξ αρχής οι Ελληνικοί λαοί, και προ της γενέσεως του Βυζαντινού κράτους της Ανατολής, μη εξετάζοντες τον εξωτερικόν τύπον της Ρωμαϊκής πολιτείας, εκάλουν τους αυτοκράτορας της Ρώμης βασιλέας και αυτοκράτορας, και Καίσαρας αυτούς προσαγορεύοντες απέδιδον εις το όνομα καθαρώς μοναρχικήν σημασίαν δηλούσαν και το αξίωμα αυτάρχου ηγεμόνος. Πλην τούτου το Βυζαντινόν κράτος άρχεται κυρίως από του

Κωνσταντίνου, όστις είνε ο πρώτος Χριστιανός αυτοκράτωρ της Ρώμης. Οι δε εν Ανατολή Χριστιανοί Έλληνες την μοναρχίαν ταύτην του Κωνσταντίνου εθεώρησαν αρχήν βασιλικήν καθηγιασμένην υπό θεού και απέδοσαν εις αυτήν όλας τας θείας ιδιότητας της βασιλείας, τας αποδιδομένας εν τη ιερά γραφή προς τον Δαυίδ και τους διαδόχους αυτού, άς η Χριστιανική εκκλησία παρέλαβε περί της βασιλείας εκ της Παλαιάς Διαθήκης και ανήνεγκεν εις τους Χριστιανούς αυτοκράτορας. Εντεύθεν δε οι βασιλείς οι εν Κωνσταντινουπόλει εκλήθησαν όπως και οι βασιλείς του Ισραήλ χριστοί του Κυρίου, ήτοι (διά του χρίσματος δεδοκιμασμένοι) εκλεκτοί γενόμενοι παρά του Θεού και υπ' αυτού τεταγμένοι άρχοντες του λαού. Κατά ταύτην λοιπόν η εν Βυζαντίω ιδρυθείσα Ελληνική μοναρχία συνεδυάσθη εν τω Χριστιανισμώ μετά της περί βασιλείας ιδέας της Ισραηλιτικής της Παλαιάς Διαθήκης και καθιερώθη και θρησκευτικως και καθηγιάσθη υπό της Εκκλησίας ως θεόθεν απορρέουσα, θεόθεν τεταγμένη βασιλεία, εν τω ιερώ προσώπω του μονάρχου εκπροσωπούσα τον χριστόν του Κυρίου (218), τον εκλεκτόν του Θεού, τον προστάτην και υπέρμαχον της Εκκλησίας αυτού, τον επεμβαίνοντα ενίοτε και εις τας δογματικάς εν τη Εκκλησία αναφυομένας έριδας, ίνα αποδώση την ειρήνην τη Εκκλησία.

Η μοναρχία αύτη κατά τας Ρωμαϊκάς αυτής παραδόσεις είχε χαρακτήρα στρατιωτικόν· του βασιλέως όντος κατά πρώτον αρχηγού του στρατού κυριωτάτη αρετή ήτο να είναι στρατιωτικός ανδρείος, στρατηγός συνετός, εν πολέμοις διανύων τον βίον και διά νικών ενδόξων λαμπρύνων το κράτος αυτού. Είνε αληθές, ότι το κράτος των Ελλήνων δεν ήτο κατακτητικόν και διά πολέμων διηνεκών δεν απέβλεπεν εις κατακτήσεις· αλλ' η άμυνα εντός του κράτους εναντίον των πανταχόθεν επιβουλευόντων αυτώ βαρβάρων ήτο τοσούτο συχνή και διαρκείς καθίστα τους πολέμους, ώστε ο ανώτατος άρχων εξ ανάγκης κύριον έργον είχε τον πόλεμον. Τούτο δ' όμως δεν εκώλυεν ίνα και εν ειρήνη και διά της ειρήνης προαγάγη το κράτος διά συνετής κυβερνήσεως.

Ως πολιτικός άρχων ο αυτοκράτωρ ήτο ανώτατος και απόλυτος νομοθέτης και ουδεμία άλλη υπήρχεν εξουσία μετέχουσα της νομοθεσίας, του κράτους, ήτο δε και υπέρτατος δικαστής και απονομεύς της δικαιοσύνης, απονεμομένης ταύτης διά των συνήθων δικαστηρίων. Ως υπέρτατος δε νομοθέτης και δικαστής εθεωρείτο «ουχ υποκείμενος νόμοις, αυτός ών άγραφος νόμος».

Εκκλησιαστικόν αξίωμα δεν είχεν ο αυτοκράτωρ και η Εκκλησία ως προς τούτο ήτο παντελώς κεχωρισμένη από της πολιτείας. Αλλ' ο βασιλεύς, ως βασιλεύς χριστιανός, ως χριστός του Κυρίου και εκλεκτός αυτού, ανεμιγνύετο εις τα θρησκευτικά ζητήματα ενόσω ταύτα ήπτοντο της εσωτερικής ησυχίας του κράτους. Τινές δε βασιλείς ενόμιζον ότι ηδύναντο να επεμβαίνωσι και εις τα της λατρείας και εις αυτά έτι τα δόγματα, αλλ' οι τοιούτοι εθεωρούντο υπερβαίνοντες τα όρια των δικαιωμάτων αυτών και προυκάλουν διαφόρους αντιπράξεις εκ μέρους της Εκκλησίας.

Η βασιλική αρχή δεν ήτο νόμω κληρονομική εν Βυζαντίω ένεκα της από της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας καταγωγής αυτής, ήτις ούσα απλή συγκέντρωσις δημοκρατικών εξουσιών και μη φέρουσα τον νόμιμον τύπον μοναρχίας, δεν ηδύνατο ούτω να η [219] κληρονομική. Αλλ' ουχ ήττον το δικαίωμα το φυσικόν της κληρονομίας δεν έλειπε και εν τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και παις παρά πατρός, αν επέτρεπον τα πράγματα, ελάμβανε την αρχήν. Τούτο δε συχνότερον εγίνετο εν Βυζαντίω, διότι ενταύθα η μοναρχία είχεν εν τη συνειδήσει του λαού μείζονα νομιμότητα και ο μονάρχης εθεωρείτο και ενομίζετο βασιλεύς, ήτοι μονάρχης κατ' ουσίαν και κατά τύπον, η δε θρησκευτική ιδιότης της βασιλείας ηύξανεν έτι μάλλον την νομιμότητα ταύτης. Αλλά μεθ' όλα ταύτα η κληρονομία δεν ήτο ασφαλής, και πολλάκις ο στρατός ένεκα της των πραγμάτων ανάγκης ανηγόρευε τον αυτοκράτορα αυτού. Αλλά και το δημοκρατικόν πνεύμα δεν είχεν εκλίπει εν τω Ελληνικώ κράτει της Ανατολής, όπως και εν τη Εκκλησία. Ενίοτε δε εν καιρώ ειρήνης, του θρόνου χηρεύοντος και φυσικού κληρονόμου μη υπάρχοντος, κλήρος και λαός ανηγόρευον τον αυτοκράτορα ή μετείχον της εκλογής αυτού. Ο αρχαίος στρατιωτικός χαρακτήρ της αυτοκρατορικής εξουσίας και το μη νόμω θετικώ κληρονομικόν της αρχής είχε και τούτο το ιδιαίτερον, ότι εν τω Ελληνικώ κράτει, όπως πρότερον εν τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, γυνή δεν ανήρχετο εις τον θρόνον. Νόμος δεν υπήρχε ρητώς κελεύων τούτο, αλλά το πράγμα αντέβαινε προς τον όλον χαρακτήρα και τας παραδόσεις τας ιστορικάς. Ο σεβασμός ο ιερός προς τα κληρονομικά δικαιώματα του του@ θρόνου, άτινα άλλως θεωρούνται και εγγύησις ασφαλής της ησυχίας, τάξεως και ειρήνης εν τω κράτει, δεν υπήρχε τότε εν Βυζαντίω εν οίω βαθμώ σήμερον εν τοις ευρωπαϊκοίς κράτεσι. Γυναίκες ανήλθον εις την αρχήν, ως η Πουλχερία, αλλά πάντοτε έχουσαι συνάρχοντας άνδρας κυβερνώντας το κράτος, ενίοτε δε αυταί αύται ανεβίβαζον εις τον θρόνον τοιούτους άνδρας ερχόμεναι εις γάμου κοινωνίαν προς αυτούς (ως η Πουλχερία τω 451, η Αριάδνη τω 491, η Ζωή

κατά τα έτη 1028-1054, η Ευδοκία τω 1068. Εξαίρεσιν ως προς τούτο αποτελεί η Ειρήνη (780-803) η γενομένη άρπαξ των δικαιωμάτων του υιού αυτής, και η Θεοδώρα (η θυγάτηρ του Κωνσταντίνου Η' και αδελφή της Ζωής) η άρξασα μόνη κατά τα έτη 1054-1056.

Η τιμητική προσωνυμία του υπερτάτου άρχοντος ήτο βασιλεύς και αυτοκράτωρ.

Το μεγαλειότατος ήτο άγνωστον εν Βυζαντίω, και η προσηγορία μεγαλειότης, η περί βασιλέως, είναι σπανιωτάτη και δεν σημαίνει ακριβώς εκείνο, όπερ σημαίνει νυν «η αυτού μεγαλειότης» (220). Ανάλογα προς το νυν μεγαλειότης και μεγαλειότατος ήσαν εν χρήσει παρά τοις Βυζαντινοίς (το καθοσίωσις = majestas ουδέποτε ελέγετο περί βασιλέων, αλλά περί του λαού), η βασιλεία (η βασιλεία σου), η υψηλή και μεγάλη βασιλεία, μέγας και υψηλός βασιλεύς, ο ευσεβέστατος βασιλεύς, ο άγιος βασιλεύς. Οι δε βασιλείς εν τοις διατάγμασιν αυτών ή γράφοντες προς άλλων κρατών ηγεμόνας ή προς τον Πάπαν εκάλουν εαυτούς «πιστούς βασιλείς και αυτοκράτορας Ρωμαίων» (άνευ του «ελέω θεού» του καθιερωθέντος παρά τοις Ευρωπαίοις ηγεμόσι, παρ' ημίν δε μάλλον εν τη Εκκλησία και εν τοις εκκλησιαστικοίς αξιώμασιν, ιδίως τοις πατριαρχικοίς, όντος εν χρήσει). Ητο δε η προσηγορία βασιλεύς η τιμητικωτάτη των προσηγοριών (ίδε σελ. 25-26 και σημ. 43), ής δεν ηξίουν οι ημέτεροι βασιλείς τους των άλλων εθνών, καλούντες τους μεν Ευρωπαίους ηγεμόνας ρήγας, τους των μωαμεθανών εξουσιαστάς και τους των Ρώσων άρχοντας· μόνον δε τους των Περσών προσηγόρευον βασιλείς. Ενώ δε επισήμως εκαλούντο πάντοτε βασιλείς και αυτοκράτορες, γενικώς αρχαιότερον μεν εκαλούντο βασιλείς, εν δε τοις μεταγενεστέροις χρόνοις επικρατέστερα ήν η προσωνυμία αυτοκράτωρ.

Άλλη προσωνυμία συνηθεστάτη του Ρωμαίου αυτοκράτορος ήτο το δεσπότης. Το όνομα τούτο εν τη Βυζαντινών πολιτεία είναι μετάφρασις του Dominus (= οικοδεσπότης, κύριος του κράτους και κύριος εν γένει), όπερ οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες ελάμβαναν κατά μικρόν, ιδίως δε από του Διοκλητιανού. Εν Βυζαντίω μετηνέχθη το όνομα dominus εις δεσπότης κατά την κυριολεκτικήν του ονόματος τούτου σημασίαν. Και η αυτοκράτειρα ενταύθα εκλήθη δέσποινα. Αλλά το δεσπότης όπως και το ευρωπαϊκόν prince, principe εδίδετο προϊόντος του χρόνου ουχί απλώς εις τον αυτοκράτορα, αλλά και εις τους παίδας και αδελφούς αυτού, όπως βασίλισσαι εκαλούντο και αι βασιλόπαιδες (221). Βραδύτερον δε και η προσωνυμία αύτη μετά πολλών άλλων βασιλικών τιμών εδόθη και εις τους πατριάρχας (εξ ών ο Οικουμενικός μέχρι νυν καλείται «Αυθέντης και δεσπότης>), είτα δε και εις πάντας τους αρχιερείς (222).

Το Καίσαρ, όπερ εν Βυζαντίω κατά τον 4 έτι μ. Χ. αιώνα εσήμαινεν αυτοκράτορα δευτέρου βαθμού εν αντιθέσει προς τον αύγουστον αυτοκράτορα (οίος ην ο Ιουλιανός εν Γαλατία επί του Κωνσταντίνου Α’) βραδύτερον εδίδετο εις τον δεύτερον μετά τον αυτοκράτορα άρχοντα του κράτους (ουδέποτε εις τον αυτοκράτορα). Αλλά το αξίωμα ήτο απλώς προσωπικόν και ουχί τακτική και διαρκής αρχή του κράτους.

Το δε Αύγουστος, όπερ ην εν αρχή τιμητική απλώς προσωνυμία και δι’ ής προ πάντων ο στρατός ανηγόρευε τους εις τον θρόνον ανερχομένους αυτοκράτορας, εδίδετο και εις τας αυτοκρατείρας, αίτινες εκαλούντο αυγούστα και σεβαστή (223). Εκαλούντο δε αύται συνήθως και βασιλίδες και βασίλισσαι. Βασίλισσαι δε εκαλούντο εν τοις αρχαιοτάτοις Βυζαντινοίς χρόνοις, ως ερρήθη, και αι βασιλόπαιδες του αυτοκρατορικού οίκου, όπως εν τω Οθωμανικώ κράτει σουλτάναι (σουλτάν) καλούνται αι τε νόμιμοι γυναίκες των σουλτάνων και αι θυγατέρες αυτών.

Ο βίος ο αυλικός του Βυζαντίου, ως ερρυθμίσθη υπό του Διοκλητιανού και είτα υπ’ αυτού του Μεγάλου Κωνσταντίνου, ήτο βασιλικός υπό ανατολικήν αυλικήν χροιάν, μετά διαφόρων ασιατικών αυλικών εθιμοτυπιών. Αλλ’ ως εκ του πολυμελούς μοναρχικού χαρακτήρος τα αυλικά αξιώματα ήσαν και πολιτικά. Μεγάλοι δε αυλικοί άρχοντες ήσαν ο Κουροπαλάτης (ο αυλάρχης τρόπον τινά), ο παρακοιμώμενος, εις όν ην εμπεπιστευμένη η φυλακή των ανακτόρων και του κοιτώνος του βασιλικού εις ταύτα δε τα αξιώματα προσετέθη επί του αυτοκράτορος Νικηφόρου Β’ του Φωκά και το σπουδαιώτατον καταστάν πολιτικόν άμα και αυλικόν αξίωμα του Προέδρου (224).

Το ανώτατον συμβούλιον του κράτους ελέγετο Σύγκλητος (βουλή) ή απλώς βουλή, και οι συγκροτούντες αυτήν Συγκλητικοί. Αλλ' η Σύγκλητος δεν ήτο αντιπροσωπεία εθνική, ως αι νυν βουλαί, αποτελούσα καθόλου ιδίαν αρχήν νομοθετικήν και ελεγκτικήν, αλλ' απλώς συμβούλιον, λαβόν μόνον το όνομα και τον τύπον από της αρχαίας Ρωμαϊκής βουλής ή Συγκλήτου, ήτις ήτο η αληθής κυβέρνησις της Ρώμης· αλλά νυν εν Κωνσταντινουπόλει απέβαλε πάσαν δύναμιν και ήτο συνέδριον συμβούλων του αυτοκράτορος, συζητούντων τα πράγματα και εκφερόντων γνώμας, εχούσης απλώς συμβουλευτικόν χαρακτήρα και ουδέποτε υποχρεωτικάς εις τον αυτοκράτορα. Οι συγκλητικοί απέλαυον εν τούτοις εξαιρετικών τιμών, καθόσον μάλιστα η Σύγκλητος συνέκειτο εξ απάντων των ανωτάτων πολιτικών και στρατιωτικών αρχόντων του κράτους. Ιδιαίτερον στενώτερον συμβούλιον του αυτοκράτορος εν τοις ανακτόροις συγκροτούμενον, και συγκείμενον εκ των ιδιαιτέρων ευνοουμένων τω αυτοκράτορι συγκλητικών, ούτινος συμβουλίου μετείχον και ο πατριάρχης και οι επιφανέστατοι των κληρικών, ελέγετο Σελέντιον. Εις την σύγκλητον ως και εις το σελέντων παρίστατο ο αυτοκράτωρ και διηύθυνε τας συζητήσεις, ως οι αρχαίοι ύπατοι. Το σελέντιον ή σιλέντιον είναι αυτό το λατινικόν όνομα το σημαίνον σιγήν και ησυχίαν. Είναι δε ο όρος ούτος της Βυζαντινών πολιτείας ειλημμένος εκ του silentium esse της των αρχαίων Ρωμαίων οιωνοσκοπίας, εν ή η σιγή (silentium κατ' αντίθεσιν προς το vitium = αμαρτία) ήτο ταυτόσημον προς την επιτυχίαν του οιωνισμού. Εντεύθεν, ως φαίνεται, silentium εσήμαινε και πάσαν εν σιγή και σοβαρότητι περί των δημοσίων διάσκεψιν. Εντεύθεν δε το εν τω σελεντίω της Κωνσταντινουπόλεως εν αρχαιοτέροις χρόνοις επικρατούν έθος ήτο ίνα και αυτός ο βασιλεύς δημηγορή ιστάμενος. Τα μέρος, ένθα συνεκροτείτο το Σιλέντιον, ελέγετο Σιλεντιαρίκι(ο)ν. Υπήρχον δε εν Βυζαντίω και Σιλεντιάριοι άρχοντες. Αλλά το αξίωμα τούτων ουδεμίαν άμεσον σχέσιν είχε προς το Σελέντιον. Εκαλούντο δε ούτοι και Ησυχοποιοί («οι αμφί τον βασιλέα σιγής επιστάται»). Η τούτων υπηρεσία ήτο, φαίνεται, απλώς αυλική.

Το αξίωμα των δύο υπάτων, όπερ εν τη δημοκρατουμένη Ρώμη απετέλει την ανωτάτην εκτελεστικήν εξουσίαν του κράτους, πολιτικήν τε και στρατιωτικήν, είχεν αποβάλει, ως γνωστόν, επί της αυτοκρατορίας την τοιαύτην σημασίαν. Ακριβέστερον ειπείν, ο είς των δύο υπάτων ήτο πάντοτε ο αυτοκράτωρ, εκτελών τα της υπατείας έργα εν τη Συγκλήτω, ο δε δεύτερος ύπατος εξελέγετο νυν ουχί υπό του λαού, αλλ' υπό του αυτοκράτορος, συνήθως εξ αυτών των στενωτάτων συγγενών αυτού (225). Αλλά το αξίωμα του δευτέρου υπάτου, όστις ήτο και επώνυμος ύπατος (του έτους), κατήντησε συν τω χρόνω απλούν τιμητικόν, όλως τυπικόν αξίωμα, πολυδάπανον τω λαμβάνοντι αυτό, ένεκα των κατά την αρχήν του έτους διδομένων υπ' αυτού πολυτελών εορτών, και διά τούτο κατηργήθη σιωπηλώς μεν επί του αυτοκράτορος Ιουστινιανού, διά νόμου δε βραδύτερον τω 741.

Αλλ΄ εν Βυζαντίω ιδρύθησαν νέα αξιώματα πολιτικά μεγάλην λαβόντα επίδοσιν και δύναμιν εν τη πολιτεία. Εν τοις τοιούτοις αξιώμασιν αξιολογώτατα ήσαν τα των Λογοθετών (226) ήτοι των προϊσταμένων, ως οι νυν υπουργοί των απολυταρχικών κυβερνήσεων, των διαφόρων κλάδων της δημοσίας υπηρεσίας.

Οι σπουδαιότεροι των Λογοθετών ήσαν ο Γενικός ή του Γενικού ήτοι των Οικονομικών (κατά την αρχήθεν έννοιαν του ονόματος και εν αντιθέσει προς το αξίωμα του λογοθέτου των οικιακών, ή, ως λέγομεν ημείς σήμερον των αυτοκρατορικών κτημάτων), ο του Δρόμου, ο του στρατιωτικού, και ο των πλωίμων (του ναυτικού).

Ο λογοθέτης του Δρόμου ήτο εν αρχή ο υπουργός, ούτως ειπείν, της συγκοινωνίας και των ταχυδρομείων (227), αλλά κατά μικρόν η λογοθεσία, (228) αύτη ή το λογοθέσιον, ως λέγεται (το υπουργείον, ως λέγομεν ημείς σήμερον υπουργείον μεταφράζοντες το ministerium, ministére και υπουργός το minister, ministre, ministro) συνεκέντρωσεν εν εαυτώ την πλείστην εσωτερικήν του κράτους διοίκησιν και κατέστη τρόπον τινά υπουργείον των εσωτερικών, εν μέρει δε και των Εξωτερικών, (εισηγητής των πρέσβεων ήτο ο Λογοθέτης του Δρόμου). Δεν είναι ακριβώς γνωστόν αν ο καλούμενος Μέγας Λογοθέτης ήτο ο του Δρόμου ή ο του Γενικού. Φαίνεται εν τούτοις ότι η προσωνυμία αύτη ανήκει εις πολύ μεταγενεστέρους χρόνους, τους μετά την από των Φράγκων ανάκτησιν της Κωνσταντινουπόλεως (1261). Πρώτος δε Λογοθέτης κατά τινας μεν υπήρξεν ο Γεώργιος Ακροπολίτης (επί του Μιχαήλ Η΄ 1261-1282), κατ΄ άλλους δε Θεόδωρος ο Μετοχίτης επί του διαδόχου του Μιχαήλ Η΄ Ανδρονίκου Β΄. Αλλά κατά τους χρόνους τούτους άγνωστον αν υπήρχον Λογοθέται προϊστάμενοι ιδιαιτέρων κλάδων υπηρεσίας ή είς μόνον υπήρχε Λογοθέτης καλούμενος τιμητικώς Μέγας λογοθέτης (229).

Παρά το αξίωμα του Λογοθέτου του δρόμου, ιδρύθη και νέον αξίωμα λογοθέτου του ταχυδρομείου, καλουμένου λογοθέτου του οξέος δρόμου. Πλην των τεσσάρων τούτων κυριωτέρων λογοθετών υπήρχον και πολλοί άλλοι λογοθέται προϊστάμενοι διαφόρων κλάδων υπηρεσίας πολιτικής, αυλικής και δικαστικής.

Μετά το αξίωμα των λογοθετών σπουδαιότατον αξίωμα πολιτικόν, εν μέρει δε και στρατιωτικόν, ήτο το του επάρχου της πόλεως, προελθόν και τούτο από της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (από του αξιώματος του Prefectus urbi). Ο έπαρχος εξετέλει καθήκοντα παρεμφερή εν Κωνσταντινουπόλει εν μέρει μεν προς τα του νυν αρχηγού της αστυνομίας, εν μέρει δε προς τα του δημάρχου.

Όμοιον ήτο και το αξίωμα κοιαίστωρος, εν μέρει αστυνομικόν, εν μέρει δικαστικόν (προελθόν και τούτο από του αρχαίου Ρωμαϊκού quaestor). Και ταύτα μεν τα κυριώτερα των πολιτικών αξιωμάτων.

Στρατιωτικά δε αξιώματα ήσαν τα των δύο ανωτάτων αρχηγών του στρατού, μαγίστρων καλουμένων. Μάγιστρος (εκ του λατ. magister = άρχων, επιστάτης) εκαλείτο πας στρατηγός, του δε εν επιστρατεία στρατού ο αρχηγός εκαλείτο στρατοπεδάρχης (magister castorum). Αλλ' εν Βυζαντίω μάγιστροι ιδίως εκαλούντο δύο ανώτατοι στρατιωτικοί αρχηγοί, πιθανώς ο της Ανατολής και ο της Δύσεως (της Ασίας και της Ευρώπης) οι κληθέντες ίσως βραδύτερον δομέστικοι (230) των σχολών της Ανατολής και της Δύσεως, οίτινες καλούνται ενίοτε και μάγιστροι.

Άλλο αξίωμα στρατιωτικόν είναι το του εταιρειάρχου, ήτοι του αρχηγού των εταιρειών. Εταιρείαι εκαλούντο εν αρχή τα επικουρικά στρατεύματα των συμμάχων ή υποτελών τω κράτει λαών. Αλλ' επειδή εκ τούτων το πλείστον συνήθως συνέκειτο η αυτοκρατορική φρουρά, αι εταιρείαι κατέστησαν ταυτόν ταις σχολαίς. Εντεύθεν γίνεται λόγος συχνός παρά τοις Βυζαντινοίς περί των εν τη πολιτεία εταιρειών και σχολών.

Αξίωμα στρατιωτικόν, άμα δε και πολιτικόν και διοικητικόν είναι και το του δουκός και μεγάλου δουκός. Δούκες ελέγοντο (εκ της κυριολεκτικής εννοίας του λατινικού ονόματος dux = αγός, οδηγός, αρχηγός) οι αρχηγοί του στρατού και του στόλου (μέγας δε δουξ εκαλείτο και ο μέγας ναύαρχος), αλλά λέγεται και δουξ (διοικητής) Αντιοχείας, Μεσοποταμίας κτλ. Τοιούτον είναι και το δρουγγάριος = ταγματάρχης (εκ του λατινικού drungus = στίφος (στρατιωτών)· αλλά δρουγγάριος ελέγετο και ο μοίραρχος του στόλου, έτι δε και διοικητής χώρας τινός του κράτους (231). Συνηθέστατον και πολυσήμαντον εν Βυζαντίω είναι και το αξίωμα του κόμητος (εκ του comes = επιστάτης, των αυτοκρατορικών της Ρώμης χρόνων), όν αυλικόν, πολιτικόν, στρατιωτικόν (κόμης δομεστίκων) και διοικητικόν (κόμης Ισαυρίας). Και του ονόματος τούτου η παρ' ημίν σημερινή χρήσις γίνεται υπό έννοιαν ευρωπαϊκήν.

Καθόλου δε προκειμένου περί των στρατιωτικών αξιωμάτων πρέπει να σημειωθή ενταύθα, ότι εν Βυζαντίω, ως νυν εν τω Οθωμανικώ κράτει, εν μέρει δε και εν τω Ρωσικώ, πάντα τα πολιτικά αξιώματα ήσαν κατά τύπον και στρατιωτικά και πάντες οι πολιτικοί άρχοντες και υπάλληλοι (πλην των μη στρατιωτικών συγκλητικών) είχον τιμιτικάς προσωνυμίας στρατιωτικάς· ήσαν, ως ελέγετο εν Βυζαντίω, από του Σπαθίου (οι από σπαθίου), ή σπαθάριοι (άνδρες της σπάθης) διαιρούμενοι εις τρεις τάξεις α')

πρωσπαθαρίους (232), β′) σπαθαροκανδιδάτους (233) και γ′) τους απλώς σπαθαρίους καλουμένους.

Τουναντίον δε οι εξ επαγγέλματος σπαθοφόροι ήτοι οι στρατιωτικοί καλούνται στρατιώται. Τοιούτος είναι ο τακτικός πολεμιστής, συνήθως δε και τιμαριούχος, έχων παρ′ εαυτόν και υφ′ εαυτόν τα παλληκάρια αυτού.

Κατ′ αντίθεσιν προς τους τοιούτους στρατιώτας οι εν τοις ορίοις προ πάντων τεταγμένοι άτακτοι πολεμισταί καλούνται συνήθως απελάται, όντες ληστρικοί ως και οι ταξειδάριοι (ίδε κατωτέρω). Ακρίται δε οι των άκρων φρουροί ή μάλλον φρούραρχοι. (Πρβλ. το Περσ. marzban = φρουρός ορίων, πρβλ. και το γερμανικόν markgraf = κόμης ορίων). Το σπουδαιότατον τούτο στρατιωτικόν αξίωμα παρεστάθη ποιητικώς και εξυμνήθη εν τω περιφήμω έπει του ήρωος Διγενή Ακρίτου, της ηρωικής ταύτης εκπροσωπήσεως των ακριτών εν τοις ατάκτοις, αλλ′ ηρωικοίς αυτών εν τοις μεθορίοις εναντίον των Αράβων πολέμοις. Οι Απελάται και Ακρίται εισί μέχρι τινός πρόδρομοι των κλεφτών και αρματωλών της τουρκοκρατουμένης Ελλάδος.

Οι στρατιώται λέγονται και ταξάτοι εκ του τάξις (= τακτικοί) συνήθως όταν αποτελώσι την στρατιωτικήν φρουράν των πόλεων ή των φρουρίων (234) Ταύτα διά βραχυτάτων περί της στρατιωτικής οργανώσεως του κράτους.

Περί της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους της επί Κωνσταντίνου του Μεγάλου γενομένης και αντικαταστησάσης τα αρχαίον σύστημα της απλής εις επαρχίας (provinciæ) διαιρέσεως εγένετο ήδη λόγος εν άλλω τόπω (σημ. 45). Η τριπλή αύτη διαίρεσις εις επαρχότητας (præfecturæ), διοικήσεις (diœceses) και επαρχίας (Provinciæ) (235) αντικατεστάθη εν τοις μετά τον Ηράκλειον χρόνοις διά νέου συστήματος απλής πάλιν διαιρέσεως εις θέματα, ών οι διοικηταί εκαλούντο στρατηγοί (σημ. 146). Τοιαύτα θέματα κατά τον 10 αιώνα ήσαν 29, ών 17 εν Ασία και 12 εν Ευρώπη. Βραδύτερον ο αριθμός ούτος ηυξήθη κατά πολύ, ουχί αυξανομένων των χωρών του κράτους, αλλά περιστελλομένων των ορίων των θεμάτων.

Αι ολίγαι αύται σημειώσεις προσετέθησαν ενταύθα απλώς ίνα διευκολύνωσι τους αναγνώστας της Βυζαντινής ιστορίας εις την κατανόησιν των στοιχειωδεστάτων της Βυζαντινών πολιτείας. Ευχής έργον εν τούτοις είναι να συγγραφή περί της Βυζαντινών πολιτείας πραγματεία εκτενής και συστηματική, ομοία προς το μέγα και επιστημονι-

κώς σπουδαιότατον πόνημα του συναδέλφου καθηγητού Σ. Βάση «περί της Ρωμαίων πολιτείας».

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧ. 4

1] Καθόλου: Γενικά, συνολικά. ↩

2) Μεσαιωνική ιστορία (ή ιστορία του Μεσαίωνος, ή ιστορία των Μέσων αιώνων ή Μέση Ιστορία) καλείται το τμήμα εκείνο της Παγκοσμίου ιστορίας τα περιλαμβάνον την χρονικήν περίοδον την εκτεινομένην από του τέλους του 5 μ. Χ. αιώνος μέχρι των μέσων του 15 μ. Χ. αιώνος ή ειδικώτερον και ακριβέστερον καθ’ ημάς τους Έλληνας από του έτους 476, όπερ θεωρείται το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, μέχρι του 1453, του έτους δηλονότι της υπό των Οθωμανών αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως. Καλείται δε το τμήμα τούτο της ιστορίας Μεσαιωνική ή Μέση ως κειμένη μεταξύ της αρχαίας και της από του 15 μ. Χ. αιώνος αρχομένης Νέας ιστορίας ή ιστορίας των Νεωτέρων χρόνων.↩

3) Το κράτος των Σασσανιδών καλείται και μέσον Περσικόν κράτος εν αντιθέσει προς το αρχαίον κράτος των Αχαιμενιδών και το Μωαμεθανικόν Περσικόν κράτος των νεωτέρων χρόνων.↩

4) Εκ των Αλλαμανών τούτων προήλθε το παρά τοις Γάλλοις γενικόν όνομα των Γερμανικών λαών και της Γερμανίας Allemands, Allemagne.↩

5) Ο Κωνστάντιος ο Χλωρός γενόμενος τω 293 καίσαρ είχεν υποχρεωθή υπό του Διοκλητιανού να αποπέμψη την Ελένην, ίνα νυμφευθή κόρην αυτοκράτορος (την θετήν θυγατίρα του Μαξιμιανού Θεοδώραν), Εις ομοίαν υποχρέωσιν είχεν υποβληθή τότε και ο Γαλέριος. Διότι ο Διοκλητιανος ήθελεν ίνα διά της μεταξύ των αυτοκρατόρων συγγενείας διατηρηθή η ενότης του κράτους.↩

6) Πολλοί υπό των Ρωμαίων αυτοκρατόρων εγένοντο διωγμοί κατά των Χριστιανών, αρχής γενομένης από του φοβερού διωγμού του Νέρωνος (64 μ. Χ.)· ο δε επί του Διοκλητιανού και των συναρχόντων αυτού γενόμενος δεινότατος διωγμός ήτο ο δέκατος των μεγάλων διωγμών. Λέγεται ότι ο Διοκλητιανός επεχείρησε τον διωγμόν τούτον φρονών ότι η θρησκευτική διαίρεσις επέφερε την εσωτερικήν ασθένειαν του

Ρωμαϊκού κράτους και ζητών να ενισχύση αυτά εσωτερικώς δια της ενότητος της θρησκείας. Φαίνεται δε ότι επί το πνεύμα του αυτοκράτορος επέδρασαν και ιερείς και αρχιερείς της αρχαίας εθνικής λατρείας, οίτινες, βλέποντες τους ναούς και τους βωμούς αυτών εγκαταλειπομένους ένεκα του Χριστιανισμού, και ερημουμένους, έπεισαν τον Διοκλητιανόν ότι αι πολλαί συμφοραί του κράτους προήρχοντο εκ της οργής των παραμελουμένων θεών. Ο Διοκλητιανός, αφού εδίστασεν επί τινα χρόνον, επείσθη τέλος υπό του Γαλερίου, όντος σφοδρού πολεμίου των Χριστιανών, να εκδώση διάταγμα απαγορεύον την εις τας δημοσίας υπηρεσίας προαγωγήν των Χριστιανών και την δημοσία υπό τούτων τέλεσιν της λατρείας αυτών και διατάσσον την κλείσιν των Χριστιανικών ναών. Το διάταγμα τούτο το εκδοθέν Νικομηδεία τω 303 (Edictum Nicomediae = διάταγμα Νικομηδείας καλούμενον) και τοιχοκολληθέν εν τη πόλει ταύτη εσχίσθη υπό τινος Χριστιανού. Τούτο και το άλλο γεγονός, ότι εξερράγη τότε πυρκαϊά εν τω παλατίω του αυτοκράτορρς, εγένετο αιτία του σφοδροτάτου κατά Χριστιανών άπαντος του κράτους διωγμού, εν ώ δι’ ανηκούστων φρικτών βασάνων εβιάζοντο οι Χριστιανοί υπό των εξηγριωμένων υπό του φανατισμού Ρωμαίων στρατιωτών να αρνηθώσι την πίστιν αυτών. Αλλ’ εναντίον της αγρίας λύσσης των διωκτών και των φρικτών βασάνων οι Χριστιανοι αντέταξαν την ακατάβλητον ηθικήν αντίστασιν της εν τη πίστει καρτερικής επιμονής, περιφρονούντες και βασάνους και θάνατον και μετά υπερανθρώπου γενναιότητος υπομένοντες τας θλίψεις και προθύμως μάλιστα θνήσκοντες υπέρ της πίστεως, ίνα λάβωσι τον στέφανον των μαρτύρων. Η φοβερά αύτη περίοδος του διωγμού, εξ ής εξήλθε νικήτρια η Χριστιανική πίστις και Εκκλησία, τοιαύτην κατέλιπε μνήμην παρά τοις Χριστιανοίς, ώστε εθεωρήθη ως αληθής χρόνος της θεμελιώσεως της Εκκλησίας και διά τούτο Χριστιανικοί τινες λαοί (Κόπται και Αβησσυνοί) μέχρι νυν προς τη χρονολογία της από Χριστού γεννήσεως ποιούνται χρήσιν και της μαρτυρικής καλουμένης χρονολογίας, αρχομένης από της βασιλείας του Διοκλητιανού (384).↩

7) Είνε αληθές ότι ο Κωνσταντίνος τον τύπον του βαπτίσματος έλαβε βραδύτερον περί τα τέλη της ζωής αυτού. Αλλά τούτο έπραξε κατά την τότε συνήθειαν πολλών, οίτινες ούτως εποίουν, ίνα, άπαξ καθαρθέντες των αμαρτιών διά του βαπτίσματος, μηκέτι αμαρτάνωσιν, εγγύς όντες της προς Θεόν αποδημίας. ↩

8) Η αίρεσις αύτη (εναντίον των αρχών της καθολικής και ορθοδόξου Εκκλησίας, ήτις διδάσκει, ότι εν τη τρισυποστάτω θεότητι ο Υιός είναι τέλειος Θεός, προ πάντων των αιώνων γεννηθείς υπό του πατρός, ου ποιηθείς, θεός έχων την αυτήν προς τον πατέρα ουσίαν) εδίδασκεν ότι ο Υιός ήτο κτίσμα του πατρός γεννηθείς εν χρόνω. Εδίδασκε δε ταύτα ο αιρεσιάρχης Άρεως, ίνα, κατά την δόξαν αυτού, δώση μείζονα μονοθεϊστικόν χαρακτήρα εις την Χριστιανικήν θρησκείαν. ↩

9) Η εν Νικαία Σύνοδος καταδικάσασα την διδασκαλίαν του Αρείου, καθ’ ήν ο Υιός ελέγετο ότι ήτο κτίσμα του Πατρός, εδογμάτισεν ότι ο Υιός δεν εποιήθη, αλλ’ εγεννήθη εκ του Πατρός προ πάντων των αιώνων, ως φως εκ φωτός, ως θεός αληθινός εκ θεού αληθινού και ομοούσιος τω πατρί, ήτοι έχων την αυτήν προς τον πατέρα ουσίαν, θεός δηλονότι ων κατ’ ουσίαν. ↩

10) Εθνικός παράγεται εκ του έθνους ή μάλλον έθνη ουχί εν τη Ελληνική σημασία του ονόματος, αλλ' εν τη της μεταφράσεως της Εβραϊκής λέξεως κοΐμ= έθνη. Ούτως ωνόμαζον οι Εβραίοι τους μη Εβραίους, εν αντιθέσει προς εαυτούς ως «εκλεκτόν (περιούσιον) λαόν του Κυρίου». Εντεύθεν και οι Χριστιανοί των πρώτων αιώνων παραλαβόντες το όνομα εκ της ιεράς Γραφής εκάλεσαν δι' αυτού πάντας τους ειδωλολάτρας. Εντεύθεν δε και εν τη Λατινική οι ειδωλολάτραι κατά μετάφρασιν του ειρημένου εβραϊκού ονόματος καλούνται υπό των Λατίνων Πατέρων της Εκκλησίας gentes = έθνη και gentiles = εθνικοί.↩

11) Ο Κωνσταντίνος μικρόν προ του θανάτου αυτού επεχείρησε μικράν τινα νικηφόρον στρατείαν εναντίον βαρβάρου τινός Σκυθικού λαού, των Σαρματών. ↩

12) Ούτω βραδύτερον και εν Ευρώπη ο της Ουγγαρίας πρώτος βασιλεύς Στέφανος (997-1038 μ. Χ.) γενόμενος Χριστιανός και εργασάμενος εν τω κράτει αυτού υπέρ της διαδόσεως του Χριστιανισμού ωνομάσθη υπό του τότε Πάπα Σιλβέστρου Απόστολος και Αποστολική Μεγαλειότης. Την προσωνυμίαν δε ταύτην της Αποστολικής Μεγαλειότητος λαβόντες από του 1758 και οι Αψβούργοι μονάρχαι της Αυστρίας και Ουγγαρίας φέρουσι μέχρι σήμερον ως διάδοχοι του Στεφάνου Α'. ↩

13) Βασιλέας ωνόμαζον τους Ρωμαίους αυτοκράτορας οι Έλληνες ανέκαθεν, ουχί σπανίως και αυτοκράτορας καλούντες αυτούς. Εν Βυζαντίω βραδύτερον συνεδυάσθησαν αι δύο προσωνυμίαι προς δήλωσιν της αρχής του υπερτάτου άρχοντος, όστις εκαλείτο «πιστός βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων». ↩

14) Χριστός ήτοι κεχρισμένος είνε μετάφρασις της Εβρ. λέξεως μασσά ήτοι, κατά ελληνικόν σχηματισμόν, Μεσσίας. Ούτως εκαλούντο παρά τοις Εβραίοις οι ιερείς, οι προφήται και οι βασιλείς διότι διά συμβολικής τελετής της χρίσεως ελάμβανον τας ιδιότητας και τα αξιώματα ταύτα, εντεύθεν δε χριστός ή μεσσίας του Κυρίου εσήμαινεν «εκλεκτός του Θεού διά χρίσματος τοιούτος αναδειχθείς», εκλήθησαν δε ούτω βραδύτερον μόνον οι βασιλείς· εντεύθεν δε χριστός ή μεσσίας και βασιλεύς κατέστησαν συνώνυμοι εν τη Π. Δ. Εκλήθη δε και ο Κύριος ημών Ιησούς Μεσσίας και Χριστός, ως προσδοκώμενος βασιλεύς του Ισραήλ, και υπό ευρυτέραν έννοιαν ως ουράνιος βασιλεύς της δόξης, ως Κύριος Χριστός ήτοι Θεός Βασιλεύς· ενώ οι Χριστιανοί βασιλείς του Ελληνικού Κράτους του Βυζαντίου εκαλούντο, ως πάλαι οι βασιλείς του Ισραήλ, απλώς χριστοί του Κυρίου: εκλεκτοί του Θεού. ↩

15) Ο Κωνσταντίνος, πριν ή εμπεδωθή στερεώς εν τη καρδία αυτού η Χριστιανική πίστις και εν ταις πράξεσιν αυτού η Χριστιανική ηθική, δεν έμεινεν απηλλαγμένος καί τινων ανθρωπίνων αδυναμιών και ωμοτήτων. Ούτω κατά το 326 εφονεύθησαν τραγικώς κατά διαταγήν αυτού η τε γυνή αυτού Φαύστα και ο γενναίος (από της πρώτης αυτού γυναικός Μαμερτίνης) υιός Κρίσπος, ως λέγεται, ένεκα των ανακαλυφθεισών μεταξύ αυτών αθεμίτων σχέσεων. ↩

16) Σημειωτέον ότι ευθύς μετά τον θάνατον του Κωνσταντίνου του Μεγάλου εφονεύθησαν πάντες οι πλάγιοι τούτου συγγενείς, αδελφοί, θείοι και ανεψιοί, υπό των αρχηγών του στρατού, ενεργούντων υπέρ των υιών του Κωνσταντίνου του Μ., μόνοι δε σωθέντες επέζησαν τη καταστροφή ταύτη δύο ανεψιοί αυτού (παίδες του αδελφού αυτού Ιουλίου Κωνσταντίου) Γάλλος και Ιουλιανός. ↩

17) Ημιαρειανοί ελέγοντο εκείνοι εκ των Αρειανών, οίτινες μετριάζοντες και τροποποιούντες την περί του Υιού διδασκαλίαν του Αρείου, δεν εκάλουν μεν τον Υιόν κτίσμα του Πατρός, ως ο Άρειος, αλλά ούτε ομοούσιον τω Πατρί (ήτοι την αυτήν ουσίαν έχοντα προς τον πατέρα), αλλ’ απλώς ομοιούσιον τω πατρί (ήτοι όντα ομοίας ουσίας προς τον πατέρα). ↩

18) Ο Ιουλιανός κατέλιπεν εύφημον μνήμην και ως ελληνιστής και γλαφυρός συγγραφεύς εν τη ιστορία της Ελληνικής λογοτεχνίας γράψας ικανάς πραγματείας και επιστολάς, ών ουκ ολίγαι σώζονται μέχρι νυν. ↩

19) Ο Ουλφίλας κατήγετο από της Μικράς Ασίας, από Καππαδοκίας. Οι πρόγονοι αυτού είχον αιχμαλωτισθή εν Καππαδοκία υπό των Γότθων καθ’ όν χρόνον ούτοι επί του αυτοκράτορος Ουαλεριανού είχον επιδράμει μέχρι των ένδον της Μικράς Ασίας (ίδ. σελ. 12) απάγοντες μεθ’ εαυτών μέγα πλήθος αιχμαλώτων, εν οίς υπήρχον και ουκ ολίγοι Χριστιανοί. Μεταξύ δε των Χριστιανών αιχμαλώτων υπήρχον και οι γονείς ή πρόγονοι του Ουλφίλα, αχθέντες αιχμάλωτοι από Καππαδοκίας εις την χώραν των Γότθων. Ο Ουλφίλας γεννηθείς εν τη χώρα των Γότθων και ανατραφείς υπό των γονέων εν τη πίστει τη Χριστιανική, γινώσκων δε και την γλώσσαν την Γοτθικήν εδίδαξε τους Γότθους την Χριστιανικήν πίστιν μεταφράσας εις την Γοτθικήν και τα Ευαγγέλια και μέρος της Παλαιάς Διαθήκης. Επειδή δε κατά τον χρόνον εκείνον ούτε οι Γότθοι ούτε άλλος τις Γερμανικός λαός είχεν αλφάβητον, ο Ουλφίλας επενόησε τον Γοτθικόν αλφάβητον σχηματίσας αυτόν από συνδυασμού Ελληνικών γραμμάτων μετά τινων άλλων εκ των αρχαίων συμβολικών σημείων (ρούνων, runen) των Γερμανών ληφθέντων στοιχείων. Του Ουλφίλα η Μετάφρασις των ιερών γραφών είναι το πρώτον και αρχαιότατον μνημείον της Γερμανικής γλώσσης, ως ελαλείτο αύτη υπό των Γότ-

θων, και της Γερμανικής φιλολογίας (Χειρόγραφον αρχαιότατον της μεταφράσεως ταύτης σώζεται εν τη βιβλιοθήκη της Ουψάλης της Σουηδίας). Ο Ουλφίλας δε ούτος ήτο επίσκοπος και αντιπρόσωπος των Γότθων εν τη α' Οικουμενική Συνόδω και έζη έτι επί των χρόνων του Ουάλεντος. ↩

20) Οι εν τη Ρωμαϊκή υπηρεσία ισχυροί βάρβαροι απέφευγον ν' αναγορεύωσιν εαυτούς αυτοκράτορας είτε μη έχοντες την προς τοιούτον νεωτερισμόν ηθικήν τόλμην είτε μη θεωρούντες εαυτούς αρμοδίους προς την αρχήν ταύτην, αλλ' ανήγον εις την αυτοκρατορικήν αρχήν άνδρας Ρωμαίους εξαρτωμένους ηθικώς απ' αυτών και ήρχον αυτοί πράγματι εν ονόματι των τοιούτων αυτοκρατόρων. ↩

21) Λατινικού, διότι οι συγκροτούντες αυτό λαοί (πριν ή κατέλθωσιν εις αυτό οι από βορρά βάρβαροι Γερμανοί), ήτοι οι κάτοικοι της Ιταλίας, Γαλατίας, Ιβηρίας (εν μέρει δε και της Βρεττανίας) ήσαν Λατινόφωνοι λαλούντες παρεφθαρμένας Λατινικάς διαλέκτους, τας λεγομένας νεολατινικάς. Οι Νεολατινικοί ούτοι λαοί καλούνται και Ρωμανικοί λαοί (εκ του Romanus = Ρωμαίος) και αι γλώσσαι αυτών Ρωμανικαί. Το όνομα Ρωμαίος, όπερ ουδεμίαν είχε πλέον έννοιαν εθνολογικήν, αλλά απλώς πολιτικήν, ιδιοποιούντο μάλλον οι Έλληνες Χριστιανοί της Ανατολής (παρ' οίς το Έλλην εσήμαινε τον οπαδόν της Ελληνικής θρησκείας εν αντιθέσει προς το Χριστιανός και το Ιουδαίος (ίδ. σημ. 10). Λατίνους καλούσιν ούτοι τους Δυτικούς κατ' αντίθεσιν προς εαυτούς ως Ρωμαίους.↩

22) Αλλ' η Ελληνική χερσόνησος (πλην της Θράκης και της κάτω Μοισίας) ήτο επί του Αρκαδίου και του Ονωρίου χώρα αμφισβητουμένη μεταξύ των δύο κρατών. ↩

23) Έτι πρότερον επί του Θεοδοσίου Α' είχε καταπέσει εντελώς το έτερον εν τη εντεύθεν του Ισθμού Ελλάδι μέγα κέντρον της αρχαίας Ελληνικής λατρείας, το εν Δελφοίς μαντείον. Λέγεται δε ότι, ότε ο Ιουλιανός, όστις έδιδε παροδικήν τινα λάμψιν ασθενή εις τα μεγάλα κέντρα της εθνικής λατρείας, έπεμψε τον φίλον αυτού φιλόσοφον Ορειβάσιον εις τους Δελφούς ίνα ενεργήση τα δέοντα προς ανόρθωσιν του μαντείου, εκόμισεν ούτος εις τον βασιλέα τον τελευταίον εκ του χρηστηρίου του Απόλλωνος δοθέντα εις αυτόν χρησμόν αγγέλλοντα την τελείαν κατάπτωσιν του περιφήμου μαντείου. Ο χρησμός έλεγεν:

Είπατε τω βασιλεί: χαμαί πέσε δαίδαλος αυλά.

Ουκέτι Φοίβος έχει καλύβην, ου μάντιδα δάφνην,

Ου παγάν λαλέουσαν. Απέσβετο και λάλον ύδωρ. ↩

24) Καθά είπομεν (σ. 40), αι χώραι αύται ημφισβητούντο μεταξύ των δύο κρατών, τούτο δε εξηγείται και την σπουδήν, μεθ’ ής ο Στελίχων έσπευσεν εις σωτηρίαν αυτών. ↩

25) Φαίνεται ότι πράγματι εγίνετό τις συνεννόησις μεταξύ του Στελίχωνος και του Αλαρίχου αποβλέπουσα εις την διά της συμπράξεως του Αλαρίχου ανάκτησιν των πέραν των Άλπεων υπό των άλλων βαρβάρων καταληφθεισών Ρωμαϊκών επαρχιών. ↩

26) Όμοιαι επί ομοίοις όροις διαπραγματεύσεις είχον γείνει πρότερον μεταξύ Στελίχωνος και Αλαρίχου, επενεγκούσαι τον όλεθρον του Στελίχωνος (ίδ. σημ. 25)↩

27) Η Πλακιδία ευρίσκετο εν τη εξουσία των Γότθων, διότι τω 408 εν ταις τότε περί παραδόσεως της πολιορκουμένης Ρώμης μεταξύ Αλαρίχου και της Ρωμαϊκής Συγκλήτου διαπραγματεύσεσιν είχε δοθή ως όμηρος εις τους Γότθους. Αποθανόντος δε του Αταούλφου το επόμενον έτος των γάμων (415 μ. Χ.), η χηρεύσασα Πλακιδία επανήλθεν εις Ράβενναν, ένθα συνήψε νέον γάμον (417) μετά του στρατηγού Κωνσταντίου. ↩

28) Το έθος του καταφεύγειν εις τους ναούς ως εις άσυλα μετεβιβάσθη από του αρχαίου Ελληνισμού και εις την Χριστιανικήν θρησκείαν και επεκράτει κατά τους χρόνους τούτους και βραδύτερον έτι εν μέρει. ↩

29) Ίσαυροι ήσαν εγχώριος ορεινός λαός της Μικράς Ασίας ληστρικός, μόνος εκ των λαών της Μ. Ασίας μη εξελληνισθείς έτι κατά τους χρόνους τούτους, μη πολιτισθείς και μη προσελθών εις τον Χριστιανισμόν.↩

30) Αρσακίδαι εκαλούντο, ως γνωστόν (ίδ. σελ. 11), οι βασιλείς των Πάρθων, οι άρχοντες εν Ασία προ της δυναστείας των Σασσανιδών. Κλάδος τις δευτερογενής της δυναστείας ταύτης είχεν εγκαταστή εν Αρμενία από του α’ μ. Χ. αιώνος. ↩

31) Ως σύμβολον της τοιαύτης του κόσμου κυριαρχίας εδείκνυεν ο Αττίλας το μυστηριώδες παρά τοις Ούννοις θεωρούμενον ξίφος, όπερ εύρεν αυτός ή ευρεθέν υπό τινος ποιμένος έλαβε παρ' αυτού, ως ουρανόπεμπτον ή ουρανοπετές σύμβολον της κοσμοκρατορίας, ή ως αυτήν την εικόνα του θεού του πολέμου, κατά τας θρησκευτικάς ιδέας των Ούννων. ↩

32] Δυσωπέω-ώ: Αποκτώ, παίρνω δια παρακλήσεων, ικεσιών. ↩

33) Ουχί βεβαίως της αρχαίας Φοινικικής Καρχηδόνος της καταστραφείσης άρδην τω 148 π. Χ. υπό των Ρωμαίων, αλλά της Καρχηδόνος της Ρωμαϊκής της ιδρυθείσης ως Ρωμαϊκής αποικίας επί του Αυγούστου. ↩

34) Ο Γεζέριχος λαβών ως νύμφην τω υιώ αυτού Ουννερίχω την θυγατέρα του Θευδερίχου, απέπεμψεν είτα την νύμφην προς τον πατέρα μετ' αποκεκομμένης κόμης και ρινός επί τη ψευδεί προφάσει ότι επεβούλευεν αύτη κατά της ζωής αυτού.↩

35) Κατά την εισβολήν ταύτην του Αττίλα, ως κατά τας υπό του Αλαρίχου πρότερον γενομένας, πολλοί των κατοίκων της Άνω Ιταλίας κατέφυγαν εις τα κατά τας εκβολάς του Πάδου κείμενα, εις τους βαρβάρους απρόσιτα νησίδια. Εκ της οικήσεως δε τούτων παρήχθη ύστερον η νησιωτική πόλις Βενετία. ↩

36) Ότε άνανδροί τινες σύμβουλοι του αυτοκράτορος Θεοδοσίου Β' επειράθησαν να ενεργήσωσιν επιβουλήν κατά της ζωής αυτού διαφθείροντες χρήμασι τους παρ' αυτώ υπηρετούντας Ούννους και το πράγμα ανακαλυφθέν κατηγγέλθη εις τον Αττίλαν, ούτος μετά περιφρονήσεως απέρριψε πάσαν υπό των συμβούλων αυτού γενομένων περί εκδικήσεως πρότασιν, ειπών ότι η πράξις ήτο πάνυ δουλική και ότι δεν επετρέπετο αυτώ να τιμωρή τοιούτους απίστους δούλους (εννοών τους συμβούλους του Θεοδοσίου). ↩

37) Ο Αττίλας, καίπερ ων Ούννος και Μογγόλος την καταγωγήν, όμως ζων εν μέσω Γερμανικών λαών είχεν εν μέρει εκγερμανισθή και δεν ήτο ηθικώς πολλώ κατώτερος των μεγάλων Γερμανών βαρβάρων των χρόνων αυτού (ως λ. χ. του Αλαρίχου), τινών δε και πολλώ ανώτερος (ως λ. χ. του Γεζερίχου). Εν τω αρχαιοτάτω δε επικώ και ηρωικώ ποιήματι των Γερμανών τω καλουμένω Niebelungen αναφέρεται και ο Αττίλας ως «βασιλεύς Έτζελ». ↩

38) Η θυγάτηρ αύτη του Μαρκιανού Ευφημία καλουμένη είχε γεννηθή εκ της πρώτης γυναικός αυτού. ↩

39) Η χρήσις πυρφόρων ή πυρπολικών πλοίων, ήτοι πλοίων κενών πεπληρωμένων εμπρηστικών υλών και αναπτομένων εν ευθέτω ώρα προς καταστροφήν πολεμικών πλοίων, η τοσαύτα θαυματουργήσασα εν τη μεγάλη Ελληνική επαναστάσει του 1821, ήτο γνωστή κατά τους χρόνους τούτους, ών αφηγούμεθα την ιστορίαν, και πολλώ αρχαιότερον εν τοις χρόνοις του Πελοποννησιακού πολέμου. Εν τη Σικελική στρατεία των Αθηναίων οι Συρακόσιοι εποιήσαντο χρήσιν εναντίον του Αθηναϊκού στόλου «ολκάδος παλαιάς, κληματίδων και δαδός πλήρους», ήν απέλυσαν κατά των Αθηναϊκών πλοίων εμβαλόντες εις αυτά πυρ. Και κατά την υπό του Αλεξάνδρου του Μεγάλου πολιορκίαν της Τύρου (332 π. Χ.) οι Τύριοι εποιήσαντο χρήσιν πλοίου όλης ευφλέκτου πεπληρωμένου. ↩

40) Ο Λέων επικαλείται Μέγας απλώς κατ’ αντίθεσιν προς τον έγγονον αυτού Λέοντα τον Β’, τον Μικρόν ως εκ της ηλικίας αυτού καλούμενον. ↩

41) Ο Ίσαυρος ούτος εκαλείτο κατά το Ισαυρικάν αυτού όνομα Ταρασικοδίσσας, μετωνομάσθη δε επί τα Ελληνικώτερον Ζήνων. ↩

42) Τα ονόματα ταύτα παρέλαβεν ο τελευταίος της Ρώμης αυτοκράτωρ, ο κατά σύμπτωσιν φέρων το όνομα του πρώτου μυθικού βασιλέως και κτίστου της Ρώμης, από του προς μητρός πάππου αυτού. ↩

43) Βασιλεύς εννοείται ουχί υπό την υψηλήν έννοιαν, ήν έχει κατά τους χρόνους τούτους το όνομα τούτο εν Κωνσταντινουπόλει διδόμενον εις αυτόν τον αυτοκράτορα, αλλ’ υπό την σημασίαν, ήν είχε τότε παρά τοις βαρβάροις Γερμανοίς το Γερμ. όνομα König (εκ του αρχ. Γερμ. chuni = γένος, γενάρχης) σημαίνον απλώς τον αρχηγόν μιας ή πολλών φυλών. Βασιλεύς μεταφράζεται καταχρηστικώς το όνομα εν τη Ελληνική ένεκα της εν τη Λατινική μεταφράσεως αυτού εις rex (εξ ού τα νεολατινικά re, roi). Αλλά το rex εν τη Λατινική διδόμενον κατά τους χρόνους τούτους, ών αφηγούμεθα την ιστορίαν, εις τους ηγεμόνας των βαρβάρων εσήμαινεν αξίωμα απείρως υποδεέστερον του αξιώματος του αυτοκρατορικού. Σημειωτέον δε ότι η ανάρρησις του Οδοάκρου ως βασιλέως (König) ουδεμίαν σχέσιν είχεν άμεσον και επίσημον προς την Ιταλίαν, ής δεν εκηρύχθη ούτε ηδύνατο να κηρυχθή ηγεμών. Η Ιταλία έμεινεν ως ήτο χώρα από του αυτοκράτορος εξαρτωμένη. Ο Οδόακρος ανηγορεύθη υπό των βαρβάρων αυτού βασιλεύς αυτών τούτων των βαρβάρων, ως ο Αλάριχος εκηρύχθη βασι-

λεύς υπό των Βησιγότθων ακριβώς καθ’ όν χρόνον διωρίσθη υπό του αυτοκράτορος της Ανατολής διοικητής του Ιλλυρικού (ίδ. σελ. 42). ↩

44) Πατρίκιος κατά τους χρόνους τούτους δεν σημαίνει εκείνο, όπερ εσήμαινεν εν τοις αρχαιοτέροις χρόνοις, ήτοι Ρωμαίον ανήκοντα εις ιδίαν τάξιν κοινωνικής κληρονομικής αριστοκρατίας. Από των χρόνων του Κωνσταντίνου του Μεγάλου, και κατά τας διατάξεις του αυτοκράτορος τούτου, πατρίκιος κατέστη αξίωμα προσωπικόν (ουχί κληρονομικόν) διδόμενον εις τους ανωτάτους λειτουργούς του κράτους ως υψηλή τιμή συνεπαγομένη ευγένειαν προσωπικήν, μετά της τιμητικής προσωνυμίας illustris (ιλλούστριος) = ενδοξότατος, και προνομίων ιδιαιτέρων και διακριτικών σημάτων εξωτερικών. Το αξίωμα τούτο επεζήτουν ιδίως και ελάμβανον οι εν τω Ρωμαϊκώ κράτει μεγάλην ισχύν και πραγματικήν αρχήν κεκτημένοι Γερμανοί βάρβαροι, Στελίχων, Άσπαρ, Ρικίμερος, Γονδίβαλδος· και ο Ορέστης δε ο Παννόνιος, ο πατήρ του Ρωμύλου Μωμούλλου, ην πατρίκιος. Και αυτοί δε οι λεγόμενοι βασιλείς των πέραν των Άλπεων σχηματισθέντων Γερμανικών κρατών εφιλοδόξουν επί το αξίωμα του Πατρικίου. ↩

45) Κατά την υπό του Κωνσταντίνου του Μεγάλου γενομένην διοικητικήν οργάνωσιν του κράτους διηρείτο τούτο εις τέσσαρας μεγάλας διοικητικάς περιφερείας καλουμένας επαρχότητας (praefecturas): α’) την Ανατολήν, περιλαμβάνουσαν πάσας τας εν Ασία χώρας του κράτους, έτι δε την Αίγυπτον, και την Θράκην και την κάτω Μοισίαν εν Ευρώπη· β’) την Ιλλυρικήν, περιλαμβάνουσαν πάσαν την εκτός Θράκης και κάτω Μοισίας Ελληνικήν χερσόνησον, ότι δε και την Δακίαν· γ’) την Ιταλίαν, και δ’) την Γαλλίαν, περιλαμβάνουσαν Γαλατίαν, Ισπανίαν και Βρεττανίαν. Αι επαρχότητες διηρούντο εις διοικήσεις (dioecesis) και αύται εις επαρχίας (provinciae). Η επαρχότης της Ιταλίας περιελάμβανε δύο διοικήσεις, την της Ιταλίας και την της Αφρικής· και της πρώτης των διοικήσεων τούτων διοικητής καθίστατο νυν ο Οδόακρος, βασιλεύς ων άμα μόνον των βαρβάρων αυτού. ↩

46) Οι εν Ιταλία βάρβαροι μισθοφόροι είχον λάβει ήδη επί του Ονωρίου το δικαίωμα του κατέχειν το τρίτον των κατοικιών των πόλεων, εν αίς εστάθμευον, αλλά γης ιδιοκτησίαν δεν είχον έτι. ↩

47) Και αυτοί δε οι τελευταίοι εν τη Δύσει αυτοκράτορες ανεγνώριζον μέχρι τινός ως κυρίαρχον αυτών και μόνον υπέρτατον άρχοντα της Δύσεως τον εν Ανατολή αυτοκράτορα. Ούτως ο αυτοκράτωρ Ανθέμιος λέγει περί των νόμων αυτού: «τούτους ο δεσπότης και πατήρ εμός άρχων αγιώτατος Λέων (ο Λέων Α΄) περιέβαλε διά του κύρους αυτού». ↩

48) Τουρκικής φυλής λέγοντες εννοούμεν το όνομα υπό έννοιαν εθνολογικήν, ουχί δε την πλημμελώς διδομένην παρ' ημίν συνήθως θρησκευτικήν εις αυτό έννοιαν. Ίδε κατωτέρω περί τούτου εκτενέστερον. ↩

49] Περίνους: αυτός που διακρίνεται για την συγκρότηση της σκέψης και την σύνεσή του. ↩

50) Ούτως ερμηνεύεται η λέξις εκ του Περσικού Νουσιρβάν ή Ανουσιρβάν. Η συνήθης διδομένη ερμηνεία Δίκαιος είναι πλημμελής. ↩

51) Εκ της προστακτ. του ρήμ. νικώ, όπερ ήτο το σύνθημα των στασιαστών. ↩

52) Οι κάτοικοι της Κωνσταντινουπόλεως (οι δήμοι, εις ούς διηρείτο η πόλις) διεκρίνοντο απ' αλλήλων ως προς την εύνοιαν, ήν είχον προς τους Πρασίνους ή Κυανούς, λαμβάνοντες και τα τούτων ονόματα. Αι τοιαύται διαιρέσεις ως και οι αγώνες οι ιπποδρομικοί μετήχθησαν εις Κωνσταντινούπολιν από της Ρώμης. ↩

53) Ιδού οι λόγοι της Θεοδώρας κατά τον σύγχρονον ιστοριογράφον Προκόπιον· « … Ηγούμαι δε την φυγήν έγωγε, είπερ ποτέ και νυν, ήν και την σωτηρίαν επάγηται, αξύμφορον είναι· ανθρώπω μεν γαρ ες φως ήκοντι το μη ουχί και νεκρώ γενέσθαι αδύνατον, το δε βεβασιλευκότι τω φυγάδι είναι ουκ ανεκτόν. Μη γαρ αν γενοίμην της αλουργίδος ταύτης χωρίς, μηδ' αν την ημέραν εκείνην βιώην, εν ή με δέσποιναν οι εντυχόντες ου προσερούσιν. Ει μεν ουν σώζεσθαί σοι βουλομένω εστίν, ω βασι-

λεύ, ουδέν τούτο πράγμα. Χρήματά τε πολλά εστιν ημίν και θάλασσα μεν εκείνη, πλοία δε ταύτα· σκόπει μεν τοι μη διασωθέντι ξυμβήσεταί σοι ήδιστα αν της σωτηρίας τον θάνατον ανταλλάξασθαι· εμέ γαρ τις και παλαιός αρέσκει λόγος ως καλόν εντάφιον η βασιλεία εστίν». ↩

54) Η αρχή ανήκεν εις τον από του πρώτου συζύγου (Ευχάριος) υιόν της Αμαλασούνθης Αταλάριχον. Τότε δε αποθανόντος τούτου μετά τον πατέρα αυτού η Αμαλασούνθα, ίνα καταλίπη διάδοχον τω θρόνω, είχε συνάψει δεύτερον γάμον προς τον εξάδελφον αυτής Θευδάτον. ↩

55) Διά της καταλύσεως του Βανδηλικού κράτους αι νήσοι Σαρδώ και Κύρνος, αίτινες κατείχοντο υπό Γότθων, υπήχθησαν υπό το κράτος το Ελληνικόν, μετ' ολίγον δε υπετάχθη εις αυτό και μέρος της Ανατολικής Ισπανίας. ↩

56) Κατ' άλλην παράδοσιν, Πέρσης τις επί Ιουστινιανού ελθών από Κίνας εις την Κωνσταντινούπολιν έφερε το σπέρμα των σκωλήκων τρέφων αυτά εν τω σωλήνι του φυτού του καλουμένου νάρθηκος. ↩

57) Το όνομα των Τούρκων εν τη καθόλου ιστορία μνημονεύεται ήδη κατά τον Α' αιώνα παρά Πλινίω τω Πρεσβυτέρω («Turcarum gens nobilissima»). ↩

58) Ημείς καταχρηστικώς Τούρκους καλούμεν συνήθως πάντας τους μωαμεθανικούς λαούς, επειδή οι νυν εν Ανατολή άρχοντες Τούρκοι έτυχον όντες μωαμεθανοί. ↩

59) Οι Βούλγαροι ήσαν Τουρκικής ή Ουννικής καταγωγής, αλλά δεν ήσαν γνωστοί εις τους Έλληνας υπό το όνομα και την ιδιότητα ταύτην. ↩

60) Τινές των από του Κωνσταντίνου του Μεγάλου και εντεύθεν αρξάντων αυτοκρατόρων δεν ήσαν ακραιφνούς Ελληνικής καταγωγής. Ο του Κωνσταντίνου οίκος κατήγετο από Ναϊσσού της Άνω Μοισίας, ήτις, καίπερ ούσα το πλείστον εξηλληνισμένη, εθεωρείτο χώρα Ιλλυρική. Ούχ ήττον ο οίκος ούτος καταγόμενος από της Ελληνικής χερσονήσου δύναται να θεωρηθή Ελληνικός, αφού και η μήτηρ του Κωνσταντίνου κατήγετο από χώρας Ελληνικής, της Βιθυνίας. Ο Ιοβιανός και ο Ουάλης και ο εξ Ιβηρίας καταγόμενος Θεοδόσιος δεν ήσαν Έλληνες. Αλλ' ο Μαρκιανός και ο Λέων Α' καλούνται Θράκες, ο Ζήνων ήτο Μικρασιανός εκ του μόνου μη εντελώς έτι εξελληνι-

σθέντος Μικρασιανού έθνους των Ισαύρων. Ο Αναστάσιος Α′ ήτο από Δυρραχίου της Ηπείρου, ο δε του Ιουστίνου Α′ οίκος ήτο σχεδόν Μακεδονικός και ο Τιβέριος Β′ Θραξ. Πάντες δ′ ούτοι, πλην των εκ του οίκου του Θεοδοσίου και του αγνώστου πατρίδος Ιοβιανού και του εκ Παννονίας Ουάλεντος, μάλλον ή ήττον ήσαν Έλληνες. Αλλ′ από του Μαυρικίου πάντες οι Βασιλείς κατήγοντο εκ των εξηλληνισμένων χωρών της Ανατολής και ιδίως από της Μικράς Ασίας. ↩

61) Των Γεπιδών το κράτος, όπερ είχεν ιδρυθή μετά την διάλυσιν του Ουννικού κράτους, κατέστρεψαν οι Λαγγοβάρδοι βοηθεία των Αβάρων· και τότε αδεία του Ιουστινιανού Α′ κατέλαβον τας τέως αποτελούσας τα κράτος τούτο παρά τον Δανούβιον χώρας. Αλλ′, αφού οι Λαγγοβάρδοι μετέβησαν εις Ιταλίαν, αι χώραι αύται κατελήφθησαν υπό των Αβάρων. ↩

62) Οι ύμνοι ούτοι λέγονται ακάθιστοι, διότι ψαλλομένων αυτών ίσταντο επί ποδός πάντες οι εν τω ναώ. Είνε δε γνωστοί νυν υπό το όνομα Χαιρετισμοί. Οι Χαιρετισμοί ψάλλονται και νυν εν τη εκκλησία τμηματικώς κατά τας παρασκευάς των τεσσάρων εβδομάδων της Μεγάλης Τεσσαρακονθημέρου Νηστείας, εν όλω δε την Παρασκευήν της πέμπτης εβδομάδος. ↩

63) Ο νικητήριος παιάν έχει ούτω: « Τη υπερμάχω στρατηγώ τα νικητήρια, ως λυτρωθείσα των δεινών ευχαριστήρια, αναγράφω σοι η πόλις σου, Θεοτόκε. Αλλ′ ως έχουσα το κράτος απροσμάχητον, εκ παντοίων με κινδύνων ελευθέρωσον ίνα κράζω σοι, Χαίρε Νύμφη ανύμφευτε». ↩

64) Η εν Τιφίλιδι συνάντησις του Ηρακλείου μετά του Ζιεβήλ είναι η πρώτη εν τη ιστορία συνάντησις Έλληνος βασιλέως μετά Τούρκου, μη μωαμεθανού, ηγεμόνος. Κατά την συνάντησιν ταύτην ο Χαγάνος Ζιεβήλ προσεκύνησε τον αυτοκράτορα, τρις φιλήσας τον τράχηλον αυτού, άπας δε ο στρατός ο Τουρκικός έπεσε πρηνής προς ένδειξιν σεβασμού και υποταγής προς τον αυτοκράτορα. ↩

65) Οι Τούρκοι επέστρεψαν, διότι απέθανεν ο αρχηγός αυτών υιός του Ζιεβήλ. ↩

66) Εγένετο δε η ιερά αύτη τελετή την αυτήν ημέραν 14 Σεπτεμβρίου, όπως είχε γείνει και επί του Κωνσταντίνου· και η ημέρα αύτη εορτάζεται μέχρι και σήμερον υπό της Εκκλησίας προς ανάμνησιν της διπλής υψώσεως του Σταυρού. ↩

67) Το εκ του Άραψ παραχθέν παρ’ ημίν Αράμπης, όπερ σημαίνει Μαύρος, έλαβε τοιαύτην σημασίαν, ουχί μόνον διότι οι Άραβες εις τους Μαύρους της Αφρικής μετέδοσαν την θρησκείαν και την γλώσσαν αυτών, αλλά και διότι οι Αραβόγλωσσοι ούτοι μωαμεθανοί Μαύροι διά των Αράβων εγένοντο γνωστοί εν Τουρκία, υπό τούτων πωλούμενοι ως δούλοι. ↩

68) Άλλο συνηθέστατον όνομα διδόμενον εις τους Άραβας επί των Ρωμαϊκών χρόνων είνε το όνομα Σαρακηνοί (= Ανατολικοί εκ του Αραβ. σαρκ = ανατολή). Ούτω δε εκαλούντο ιδίως οι Άραβες της βορειοδυτικής Αραβίας (αλλ’ ενίοτε και της νοτίου). Τους Σαρακηνούς ως μισθοφόρους στρατιώτας ευρίσκομεν ήδη πολύ προ του Μωάμεθ εν Κωνσταντινουπόλει κατά τα 378, ότε κατά την Γοτθικήν εναντίον της πόλεως επιδρομήν την επακολουθήσασαν τω θανάτω του Ουάλεντος (σ. 37) οι Σαρακηνοί μισθοφόροι ήσαν οι υπερασπίζοντες την πρωτεύουσαν εναντίον των βαρβάρων. Το όνομα Σαρακηνοί μετά τον Μωάμεθ κατέστη συνώνυμον παρά τοις Έλλησι όπως και το Αγαρηνός, προς το Μωαμεθανός. ↩

69) Μωαμεθανικής χρονολογίας, ής ποιούνται χρήσιν μέχρι νυν πάντες οι μωαμεθανικοί λαοί. Οίκοθεν δε νοείται ότι, ίνα μεταφέρη τις οιανδήποτε χρονολογίαν της Εγίρας εις την Χριστιανικήν, πρέπει να προσθέτη εις τον αριθμόν της Εγίρας τον αριθμόν 622 ως και την διαφοράν του σεληνιακού από του ηλιακού έτους. Διότι οι Άραβες, και κατ’ αυτούς πάντες οι μωαμεθανικοί λαοί, ποιούνται χρήσιν του σεληνιακού έτους· 30 δε έτη σεληνιακού έτους ισοδυναμούσι προς 29 ηλιακού. Ούτω το έτος 1905 μ. Χ. είναι τα 1325 έτος της Χίδζρας. ↩

70) Διά τούτο οι Μωαμεθανοί ου μόνον δεν σέβονται τον Σταυρόν, αλλά και μυσάττονται, θεωρούντες αυτόν ως ψευδές σύμβολον ψευδούς και ασεβούς περί του θανάτου του Χριστού διδασκαλίας. ↩

71) Το Καφίρ τούτο παρεφθάρη παρά Πέρσαις και Τούρκοις Μωαμεθανοίς εις γκιαούρ. Αλλά το όνομα τούτο καταχρηστικώς οι Τούρκοι έδοσαν εις τους Χριστιανούς. ↩

72) Αι ώραι της προσευχής (η εωθινή, η της μεσημβρίας, η της δείλης, η της δύσεως του ηλίου και η προ του ύπνου) εξαγγέλλονται μεγαλοφώνως υπό ιδιαιτέρου κήρυκος (μουεζζίν) από των ναών. ↩

73) Οι θεωρούμενοι παρ’ ημίν ως ιερείς του Ισλάμ είναι ή ιμάμαι, επιστάται δηλονότι των ναών και προεστώτες της κοινότητος, αναγνώσται, ιεροκήρυκες, ή ουλεμάδες (διδάσκαλοι του ιερού νόμου) ή μουφτήδες (εξηγηταί του ιερού νόμου) ή καδήδες (δικασταί δικάζοντες κατά τον ιερόν νόμον) ή σοφτάδες (ιεροσπουδασταί). ↩

74) Αλλ’ ο Μωαμεθανισμός είδη τινά βρώσεων και πόσεων απαγορεύει διά παντός, οίον το χοίρειον κρέας και πάντα τα οινοπνευματώδη ποτά και ιδίως τον οίνον. Τούτο έπραξεν ο Μωάμεθ διά λόγους υγιεινής. Προς τούτοις ο Μωάμεθ εθέσπισεν ή υπάρχοντα διετήρησε τον θεσμόν της περιτομής, τον επικρατούντα άλλως παρά πλείστοις Σημιτικοίς λαοίς. ↩

75) Οι Μωαμεθανοί σήμερον δύο πόλεις έχουσιν ιεράς εν Αραβία, την Μέκκαν, ιεράν διά τον λίθον και τον Κααβάν, εν ώ είναι ούτος και διότι εγεννήθη ενταύθα ο Μωάμεθ, και την Μεδινάν, ήτις εγένετο ιερά διά τον ενταύθα τάφον του προφήτου, τελευτήσαντος εν Μεδινά. ↩

76) Υιόν ο Μωάμεθ δεν κατέλιπεν, αλλά θυγατέρα Φατιμάν ονόματι, γυναίκα του Αλή προς πατρός εξαδέλφου του Μωάμεθ. ↩

77) Ο Ωμάρ ωδοιπόρει επί της αυτής καμήλου, ήτις έφερε τον ασκόν του ύδατος ού είχεν ανάγκην εν τη ερήμω· και τον σάκκον τον περιέχοντα τον σίτον προς διατροφήν εν τη ερήμω· έτρωγε δε εκ του αυτού σκεύους, εξ ού πάντες οι συνοδεύοντες αυτόν υπηρέται. Τοιαύτη ήτο η απλότης του βίου του ανδρός του άρχοντος ήδη πάσης Αραβίας, Συρίας και των πλείστων των μέχρι του Ινδικου Ωκεανού χωρών της Δυτικής Ασίας. ↩

78) Και μέχρι δε σήμερον οι σουλτάνοι της Τουρκίας εν τοις διατάγμασιν αυτών τοις επικυρούσι τα δικαιώματα των εν Τουρκία ορθοδόξων Χριστιανών αναφέρουσι το όνομα του Ωμάρ Ιβν Αλ-χαττάπ. ↩

79) Αυτοί οι Έλληνες κάτοικοι των χωρών τούτων, οι διατηρήσαντες την πάτριον θρησκείαν (διότι οι πλείστοι τούτων προσήλθον εις το Ισλάμ) απώλεσαν την γλώσσαν αυτών, έκτοτε μέχρι νυν λαλούντες την Αραβικήν. ↩

80) Επί ομοίοις περίπου όροις, αλλ' ουχί μετά της αυτής επισημότητος, είχον πρότερον παραδοθή εις τους Μωαμεθανούς η Δαμασκός και άλλαι πόλεις της Συρίας. Σημειωτέον δε ότι ο κεφαλικός φόρος ή χαράτζ επεκράτει ως θεσμός από των χρόνων του Ωμάρ εις πάσας τας μουσουλμανικάς χώρας, ένθα υπήρχον Χριστιανοί· κα τηργήθη δε εν Τουρκία διά των κατά το 1856 γενομένων εν τω Κράτει μεταρρυθμίσεων. Έκτοτε δε και ολίγω πρότερον ήρθησαν κατά μικρόν εν Τουρκία και αι άλλαι ιδίως εις τας Εκκλησίας αφορώσαι απαγορευτικαί διατάξεις, ισχύουσαι μόνον εν ταις αποκέντροις υπό φανατικού όχλου οικουμέναις χώραις. ↩

81) Εν τη θέσει, ένθα κατά την μάχην ταύτην εστρατοπέδευεν ο Αραβικός στρατός και ήτις ένεκα τούτου ωνομάσθη Φοσσάτ (= στρατόπεδον), τω 973 μ. Χ. εκτίσθη, υπό των τότε Μωαμεθανών δυναστών της Αιγύπτου πόλις, ήτις προ ανάμνησιν της νίκης του Αμρού ωνομάσθη Καχιρά (νυν Κάιρον) = Νίκη, Νικόπολις. ↩

82) Κατά την άλωσιν της Αλεξανδρείας λέγεται ότι ο Αμρού κατέκαυσε την μεγάλην και περίφημον Βιβλιοθήκην της Αλεξανδρείας. Τα περί τούτου εν μέρει μυθώδη λεγόμενα παρέδοσαν οι Άραβες ιστοριογράφοι των μεταγενεστέρων χρόνων. Κατά την παράδοσιν ταύτην ο Αμρού μετά την κατάληψιν της πόλεως ηρώτησε τον Ωμάρ περί του πρακτέου ως προς την βιβλιοθήκην ταύτην, έλαβε δε παρ' αυτού την απάντησιν: «Εάν μεν τα εν τοις βιβλίοις τούτοις γραφόμενα ήναι σύμφωνα προς τα εν τω Κορανίω, δεν είναι ανάγκη να διατηρηθώσιν (αφού κατ' ουσίαν το περιεχόμενον αυτών υπάρχει εν τω Κορανίω)· αν δε δεν ήναι σύμφωνα, πρέπει διά τούτο ακριβώς να καταστραφώσιν». Λαβών τοιαύτην απάντησιν ο Αμρού διέταξεν ίνα τα βιβλία χρησιμοποιηθώσιν εις τα λουτρά της Αλεξανδρείας. Τοσούτο δε μέγα ήτο το πλήθος των ούτω καιομένων βιβλίων, ώστε επί έξ μήνας πάντα τα πολυάριθμα λουτρά της Αλεξανδρείας δεν εποιούντο χρήσιν άλλης καυσίμου ύλης. Η μετ' Ασιατικής φαντασίας πεποιημένη αύτη και πεποικιλμένη παράδοσις θεωρείται νυν υπό πολλών ιστορικών ως μύθος. Ούτοι προς αναίρεσιν της παραδόσεως αναφέρουσιν ότι η μεγάλη βιβλιοθήκη της Αλεξανδρείας είχε καταστραφή εν μέρει εν τη επί την Αίγυπτον στρατεία του Καίσαρος. Αλλ' επειδή γινώσκομεν ότι το Μουσείον ήτοι η Φιλοσοφική σχολή και η βιβλιοθήκη της Αλεξανδρείας ήκμαζον έτι κατά τους χρόνους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, αι δε μεταξύ των Χριστιανών και των Εθνικών κατά τον 4ον αιώνα συχναί συμβαίνουσαι έριδες δεν ήσαν τοιαύτης φύσεως, ώστε να πάθη εκ τούτων η Βιβλιοθήκη (τουλάχιστον τοιούτο τι δεν αναφέρεται), η Βιβλιοθήκη αύτη εσώζετο εν μέρει τουλάχιστον μέχρι των χρόνων της Αραβικής εισβολής. Διά τούτο πυρήν τις αληθείας ιστορικής πιθανόν να υπάρχη εν τοις μετά πολλής πάντως υπερβολής και ολίγον μυθώδους χροιάς υπό των Αράβων περί του τέλους της εν Αλεξανδρεία Βιβλιοθήκης ιστορουμένοις. ↩

83) Σουνίται σήμερον είναι οι Τούρκοι Μωαμεθανοί, οι Ινδοί και οι Άραβες Μωαμεθανοί. Οι Πέρσαι είναι Σεΐται. ↩

84) Ο πορθμός ούτος έκτοτε ωνομάσθη και ονομάζεται νυν Γιβραλτάρ εκ του ονόματος του Άραβος στρατηγού Ταρίκ του πρώτου νυν διελθόντος τον πορθμόν. Το μέρος, ένθα μετά την διάβασιν του πορθμού εστρατοπέδευσεν ο Ταρίκ ωνομάσθη Δζεπέλ-ελ Ταρίκ = όρος Ταρίκ όπερ οι Ευρωπαίοι παρέφθειραν έπειτα εις Gibraltar.↩

85) Ο Ηράκλειος εγκατέστησεν εν τη Ελληνική χερσονήσω τους Σέρβους και Κροάτας, δους αυτοίς ήν μέχρι νυν εν τη χερσονήσω ταύτη οικούσι χώραν. Τούτο έπραξεν ο Ηράκλειος, ίνα χωρίση τους Σλαυικούς τούτους λαούς από του κράτους των πέραν του Δανουβίου Αβάρων και εξασθενήση τούτους. Επέβαλε δε εις τους Σλαύους τούτους να προσέλθωσιν εις τον Χριστιανισμόν και να αναγνωρίσωσι την κυριαρχίαν του Ελληνικού κράτους. ↩

86) Η εν Αθήναις αύτη διατριβή του βασιλέως είναι αξιομνημόνευτος ως μαρτυρούσα ότι η πόλις αύτη ήτο ικανώς ακμάζουσα, αφού διεχείμαζεν εν αυτή ο βασιλεύς απλώς χάριν αναψυχής· ενώ κατά τας θεωρίας του Φαλλμεράυερ (σ. 85) αι Αθήναι κατά τους χρόνους τούτους ήσαν κατεστραμμέναι υπό των βαρβάρων. ↩

87) Το υγρόν πυρ λέγεται ότι επενοήθη περί τας αρχάς του 6 μ. Χ. αιώνος υπό του Αθηναίου φυσικού και χημικού Πρόκλου, κατασκευάσαντος αυτό από θείου απύρου· ετελειοποιήθη δε κατά τινα παράδοσιν κατά τους χρόνους της ενταύθα ιστορουμένης πολιορκίας της Κωνσταντινουπόλεως υπό του εκ Συρίας καταγομένου μηχανικού Καλλινίκου, ούτινος ο οίκος επί αιώνας είχεν ως προνόμιον εν Κωνσταντινουπόλει την κατασκευήν αυτού. Κατ’ άλλην παράδοσιν ο Καλλίνικος ην Αιγύπτιος και ετελειοποίησε το πολεμικόν πυρ κατά τον 9 αιώνα, ότε σχεδόν είχε λησμονηθή η χρήσις αυτού, η γνωστή κατά τους χρόνους του Κωνσταντίνου Δ’. Υποτίθεται δε ότι το Ελληνικόν πυρ ήτο μίγμα τι συγκείμενον εξ ευφλέκτων ουσιών των περιεχομένων περίπου και εν τη πυρίτιδι των τηλεβόλων των μεταγενεστέρων χρόνων. Ερρίπτετο δε διά σιφώνων χαλκών είτε υπό χειρών διά πηλίνων αγγείων εχόντων εμπόρευμα. ↩

88) Οι ηγεμόνες των Βουλγάρων ως τουρκικού λαού καλούνται κατά τους χρόνους τούτους Χάνοι. Χαν ή Χακάν (Χαγάνος παρά τοις Βυζαντνίοις) ήτο προσωνυμία τιμητική των Τούρκων, Τατάρων και Μογγόλων ηγεμόνων (ο θηλυκός τύπος, του ονόματος είναι Χουνάμ και Χαννούμ = ηγεμονίς, κυρία). Ως δε γνωστόν, και ο Οθωμανός Σουλτάνος ως Τούρκος ηγεμών προσωνυμείται και Χαν. ↩

89) Ούτω ως προς τους Βουλγάρους έπραξεν ο Κωνσταντίνος Δ′ ό,τι ως προς τους Σέρβους ο Ηράκλειος, όστις εγκαθιστών τους Σλαύους τούτους εν Ιλλυρία ενόμισεν ότι θα έθετεν ούτω φραγμόν εναντίον των Αβάρων.↩

90) Πάσαι αι ενέργειαι του βασιλέως Ηρακλείου κατά την εν Συρία διαμονήν αυτού υπέρ της προσεγγίσεως των Μονοφυσιτών προς τους Ορθοδόξους απέτυχον. Οι Μονοφυσίται πανταχού από των χρόνων τούτων απήρτισαν ιδίας εκκλησίας, οι Κόπται εν Αιγύπτω την Κοπτικήν (εις ήν προσεχώρησαν και οι Αβησσυνοί), οι Αρμένιοι την Αρμενικήν και οι εν Συρία Μονοφυσίται (οι νυν Μαρωνίται) την ιδίαν αυτών εθνικήν μονοφυσιτικήν εκκλησίαν. ↩

91) Χερσών εκαλείτο η αρχαία Σεβαστούπολις η και νυν ούτω καλουμένη πόλις της Κριμαϊκής χερσονήσου· ήτο δε η μόνη επί της χερσονήσου πόλις, ήν κατείχον έτι κατά τους χρόνους τούτους οι Έλληνες· διότι πάσα η Κριμαία είχε καταληφθή υπό των Χαζάρων. ↩

92) Ο Μωάμεθ είχεν ειπεί τοις περί αυτόν: «Η πόλις η μεγάλη, η περιβαλλομένη, εκ δύο μερών υπό θαλάσσης και εξ ενός μέρους υπό γης, θέλει πέσει ποτέ εις τας χείρας των μαχητών του Ισλάμ· ευτυχής ο ατραπός ο μέλλων να εισέλθη εις αυτήν και μακάριος ο στρατηγός ο ηγούμενος του στρατού τούτου». Την ρήσιν ταύτην ο σουλτάνος των μωαμεθανών Τούρκων Μεχμέτ Β′ ο εκπορθήσας τω 1453 την Κωνσταντινούπολιν έγραψε χρυσοίς γράμμασι (διατηρουμένοις μέχρι νυν) επί της εισόδου του υπ′ αυτού κτισθέντος εν Κωνσταντινουπόλει και το όνομα αυτού μέχρι νυν φέροντος τεμένους. ↩

93) Εις την έκρηξιν της επαναστάσεως ταύτης συνετέλεσεν ενέργεια τις ηφαιστειογενής περί την Θήραν (εκ των συνήθως περί την νήσον ταύτην γινομένων) θεωρηθείσα υπό των πολλών ως θεία δίκη εναντίον των εικονομάχων. ↩

94) Καλούμεν Οικουμενικήν την Σύνοδον, διότι συνεκροτήθη καθ′ όν τρόπον αι μεγάλαι Οικουμενικαί Σύνοδοι, εξ ιεραρχών σύμπαντος του κράτους, 348 τον αριθμόν. Αυτή η Σύνοδος κατεδικάσθη ύστερον και ανεθεματίσθη υπό της 7 Οικουμενικής Συνόδου και δεν λογίζεται εν ταις Οικουμενικαίς Συνόδοις. ↩

95) Οι Τούρκοι ούτοι Χάζαροι, ούς επί του Ηρακλείου είδομεν οικούντας εν τη νυν νοτιανατολική Ρωσίας προς βορράν του Καυκάσου και προς δυσμάς της Κασπίας, εξέτειναν κατά τους χρόνους τούτους τας οικήσεις αυτών δυτικώτερον μέχρι Κριμαίας και των περί αυτήν χωρών, καταλαβόντες πάσαν την Κριμαίαν, πλην της Χερσώνος ή Σεβαστουπόλεως, ήτις έμεινεν εις τας χείρας των Ελλήνων. Από των χωρών δε τούτων, προ πάντων διά της Χερσώνος, εις στενωτέρας ελθόντες σχέσεις προς τους Έλληνας εδέξαντο τον Χριστιανισμόν οι πριν ειδωλολάτραι ούτοι Τούρκοι και, ως είδομεν (σημ. 91), ο Ιουστινιανός Β′ ο Ρινότμητος κατά την εν Χερσώνι εξορίαν αυτού ενυμφεύθη ηγεμονόπαιδα Χαζάραν, καλουμένην Θεοδώραν. Νυν βλέπομεν και αυτοκράτειραν επί του Ελληνικού θρόνου Χαζάραν Ειρήνην καλουμένην και δη σύζυγον ενός των μεγίστων βασιλέων του Ελληνικού κράτους, του Κωνσταντίνου Ε′. Οι Χάζαροι λοιπόν ήσαν ως νυν είναι οι Ούγγροι και οι εκσλαυι σθέντες Βούλγαροι, εκ των Τούρκων την καταγωγήν Χριστιανικών λαών της Ευρώπης. Το κράτος δε τούτο το Τουκικόν Χριστιανικόν των Χαζάρων διετηρήθη μέχρι του 10 μ. Χ. αιώνος, ότε κατά μικράν συνεχωνεύθη μετά του Ρωσικού. ↩

96) Ως προς την εικόνισιν της αοράτου, ασωμάτου, ανιδέου και ανεικάστου θεότητος ήδη επί του Λέοντος Γ′ οι μεγάλοι θεολόγοι των χρόνων εκείνων (ιδίως ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός ο Χρυσορρόας, ήτοι χρυσορρήμων) εκήρυξαν ότι δεν προκειται περί εικονίσεως της θεότητος υπό τοιαύτην ιδιότητα, αλλά περί εικονίσεως του εν σώματι και εν μορφή ανθρώπου οφθήναι συγκαταβάντος Θεού, του θεανθρώπου Ιησού, εν οίς ως ανθρώπος θεός εποίησε και έπαθε, γεννηθείς, βαπτισθείς, τελέσας θαύματα, σταυρωθείς, θανών και αναστάς. Η Εκκλησία, ως γνωστόν, επιτρέπει και την συμβολικήν εν εικόσι παράστασιν και της Τριαδικής θεότητος. ↩

97) Τούτο λέγοντες εννοούμεν την εν τοις πρακτικοίς της Συνόδου εύφημον μνείαν αυτής ως ευσεβεστάτης βασιλίσσης, ουδαμώς δε ότι η υπό της Εκκλησίας τιμωμένη Αγία Ειρήνη είναι αυτή η ενταύθα μνημονευομένη Ειρήνη. Η Αγία Ειρήνη ετιμάτο υπό της Εκκλησίας από 500 περίπου ετών και ο Μέγας Κωνσταντίνος έκτισε ναόν εις την συμβολίζουσαν την εν τη Εκκλησία του Θεού και τω κράτει υπό του Θεού δωρηθείσαν ειρήνην (ίδ. σ. 24). Αλλ′ υπάρχουσι και άγιαι γυναίκες έχουσαι το όνομα τούτο, ών περιφημοτάτη η κατά τον Γ′ αιώνα μ. Χ. μαρτυρήσασα. ↩

98] Κήδομαι: Ενδιαφέρομαι, νοιάζομαι, φροντίζω. ↩

99) Το Βησιγοτθικόν κράτος ιδρύθη, ως είδομεν, κατ′ αρχάς εν τη νοτίω Γαλατία τω 414 υπό του βασιλέως των Βησιγότθων Αταούλφου ή Αδόλφου. Τούτον αποθανόντα τω 415 διεδέξατο δι′ εκλογής ο γενναίος Ουαλλίας, άρξας μέχρι του 419. Ο του

Ουαλλία υιός και διάδοχος Θευδέριχος Α′ (419-451) θεωρείται ως πραγματικός ιδρυτής του Βησιγοτθικού κράτους διά την έκτασιν, την εξωτερικήν και την εσωτερικήν δύναμιν, ήν έδωκεν εις αυτό. Τούτου δ′ ο υιός Θορισμόνδος εβασίλευσε δύο μόνον έτη, μεθ′ ό έλαβε την αρχήν ο φονεύσας αυτόν αδελφός Θευδέριχος Β′, άρξας μέχρι του 466. Τον Θευδέριχον διεδέξατο ο φονεύσας αυτόν νεώτερος αδελφός Εύριχος (466-484), εφ′ ού το Βησιγοτθικόν κράτος έλαβε μεγάλην έκτασιν ένθεν και ένθεν των Πυρηναίων. Επί του υιού δε και διαδόχου του Ευρίχου Αλαρίχου Β′ (484- 587) το Β. κράτος ήρξατο εξασθενούν εξωτερικώς εν Γαλατία υπό της ενταύθα φοβερώς αυξανομένης δυνάμεως των Φράγκων· επί δε του διαδόχου του Αλαρίχου Β′ εντελώς εξεδιώχθησαν οι Βησιγότθοι υπά των Φράγκων πέραν των Πυρηναίων. Αλλ′ ενταύθα μεγάλας εποιήσαντο προόδους αφ′ ού χρόνου ανήλθεν εις τον θρόνον ο Λεοβίγιλδος (567-585) ο καταλύσας (585) το έν τισι βορείοις επαρχίαις της Ισπανίας επί 180 έτη διατηρηθέν κράτος των Σουήβων (σελ. 132) και εκτείνας το κράτος εφ′ άπασαν σχεδόν την Ιβηρικήν χερσόνησον (πλην των υπό του αυτοκράτορος Ιουστινιανού Α′ ανακτηθέντων μερών). Μετά τον Λεοβίγιλδον εβασίλευσεν ο περίφημος υιός αυτού Ρεκκάρεδος (586-601), ο πρώτος Καθολικός βασιλεύς της Ισπανίας, εφ′ ού οι Βησιγότθοι από Αρειανών, ως ήσαν τέως, εγένοντο ορθόδοξοι, εγένετο δε ο Ρεκκάρεδος και νομοθέτης του Β. κράτους. Μετά τούτον εβασίλευσαν επί των Βησιγότθων 17 έτι βασιλείς, ών οι δύο τελευταίοι είναι ο Ουιτίζας (701-710) και ο Ροδέριχος (710-711). Του Ουιτίζα εξωσθέντος του θρόνου υπό του στασιάσαντος κατ′ αυτού εγγόνου αυτού Ροδερίχου, οι τούτου θείοι, υιοί του Ουιτίζα, επεκαλέσαντο κατά του νέου βασιλέως την βοήθειαν των εν Αφρική Μωαμεθανών. Και τότε οι Άραβες υπό τον Ταρίκ διέβησαν τον Ηράκλειον πορθμόν, αφού ο Βησιγότθος διοικητής της νοτίου Ισπανίας και του υπό των Βησιγότθων κατεχομένου μέρους της Μαυριτανίας προδοτικώς συνέπραξεν αυτοίς, χαριζόμενος τοις υιοίς του Ουιτίζα. Και εν τη μάχη δε τη εν Ισπανία αυτή (εν Xerez de la Frontera) συγκροτηθείση μεταξύ του Ροδερίχου και του Άραβος στρατηγού Ταρίκ (19-26 Ιουλίου 711) ούτος εδείχθη νικητής διά της προδοσίας των συγγενών του Ουιτίζα. ↩

100) Σημειωτέον ότι η Βρεττανία, ήν κατέλαβον οι Άγγλοι τω 449 μ. Χ., είχε μεν υποκύψει ισχυρώς εις τον Λατινικον πολιτισμόν, αλλά δεν είχεν εκλατινισθή καθ′ όν τρόπον και βαθμόν αι Γαλατικαί και αι Ισπανικαί χώραι, ιδίως ως προς την γλώσσαν. ↩

101) Chlodwig ή Chludewig, Clovis (ως λέγουσιν οι Γάλλοι), Chlodovaeus Λατινιστί, εισί διάφοροι τύποι του αυτού Γερμανικού ονόματος, ών ο μεταγενέστερος Γερμανικός είναι Ludwig, ο δε Γαλλικός Louis (Λουδοβίκος). ↩

102) Καθολικός σημαίνει ενταύθα ο ανήκων εις την καθολικήν την μη αιρετικήν εκκλησίαν· και διά τούτο, όπως παρ’ ημίν εν τω Συμβόλω της Πίστεως, είναι ισοδύναμον προς το ορθόδοξος. Η νυν παρ’ ημίν σημασία του Καθολικός Δυτικός, παπικός ανήκει εις χρόνους πολλώ μεταγενεστέρους.↩

103) Οι Γάλλοι καλούσι τους Μερουιγγαίους τούτους βασιλείς les Rois fainéans, ήτοι βασιλείς ζώντας αργούς. Τοιούτοι κατήντησαν οι Φράγκοι βασιλείς, ιδίως από των μέσων του 7 μ. αιώνος. Εν τοις μέχρι των μέσων του 7 αιώνος άρξασι Μερουιγγαίοις ονομαστότατος είναι ο Δαγόβερτος Α’ (622-638) από του 622 γενόμενος βασιλεύς του Ανατολικού τμήματος του Φραγκικού κράτους. (Αυστρασίας), από δε του 628 του όλου Φραγκικού κράτους. Ο Δαγόβερτος συνήψε σχέσεις προς τον αυτοκράτορα Ηράκλειον και έπεμψε πρέσβεις (629) εις την αυλήν της Κωνσταντινουπόλεως ίνα συγχαρή τω μεγάλω βασιλεί επί ταις εναντίον των Περσών νίκαις. Ο Δαγόβερτος εστράτευσε και εναντίον των Γερμανών των κυρίως Γερμανικών χωρών και υπέταξε την Βαυαρίαν, ένθα 900 Βούλγαροι καταφυγόντες εις την χώραν ταύτην (καταδιωκόμενοι υπό Αβάρων) εφονεύθησαν κατά διαταγήν αυτού. Ο Δαγόβερτος Α’ εφημίζετο και διά την σύνεσιν αυτού, Σολομών των Φράγκων επικληθείς. Μετά τον θάνατον του Δαγοβέρτου άρχεται η σειρά των αδρανών βασιλέων, των λεγομένων Rois fainéans. ↩

104) Οι Πάπαι προ πολλού εθεωρούντο προστάται της Ρώμης μη υπάρχοντος αυτοκράτορος, ιδίως αφ’ ού χρόνου η Ρώμη επί του Γρηγορίου Γ’ απέστη οριστικώς από του Βυζαντίου· και όπως οι αυτοκράτορες, έδιδον και ούτοι τιμητικάς προσωνυμίας εις τους βαρβάρους ηγεμόνας, ιδίως το του πατρικίου αξίωμα. Παρήχθη δε κατά μικρόν η ψευδής παράδοσις ότι δήθεν ο Κωνσταντίνος ήδη ο Μέγας μεταβαίνων εις την Ανατολήν είχε καταλίπει την αρχήν της Ρώμης εις τον Πάπαν. ↩

105) Βασιλεύς εννοούμεν πάντοτε υπό την σημασίαν του λατινικού rex ή, ως έλεγον οι εν Κωνσταντινουπόλει, ρηξ και του γερμανικού köning, ουχί του εν Κωνσταντινουπόλει ελληνικού ονόματος βασιλεύς, όπερ εσήμαινε τον Ρωμαίον αυτοκράτορα (ίδε σημ. 13 και 43).↩

106) Είπομεν ότι κατά τας περί βασιλείας παραδόσεις της Παλαιάς Διαθήκης οι βασιλείς εν Κωνσταντινουπόλει εκαλούντο χριστοί, αλλά δεν εχρίοντο (ειμή σπανίως και εις πολύ μεταγενεστέρους χρόνους)· εν τη Δύσει τουναντίον εγίνετο και η τελετή της χρίσεως, όπως το πάλαι παρά τοις βασιλεύσι του Ισραήλ (ίδ. σημ. 14).↩

107) Του Λαγγοβαρδικού κράτους του ιδρυθέντος εν Άνω Ιταλία τω 668 πρώτος βασιλεύς είναι ο Αλβοΐνος ο αγαγών τον λαόν τούτον από των παρά τον Δανούβιον χωρών εις την Ιταλίαν. Ο Αλβοΐνος προ της εις Ιταλίαν εισβολής είχε καταλύσει το κράτος των παρά τον Δανούβιον Γεπιδών ή Γηπαίδων φονεύσας τον βασιλέα αυτών Κινναμούνδον, αλλά και ο ίδιος φονευθείς (570) υπό της θυγατρός του Κινναμούνδου Ροσαμούνδης, ήν είχε λάβει σύζυγον. Εν τοις μετά τον Αλβοΐνον ηγεμόσι των Λαγγοβάρδων ονομαστότεροι είναι ο Αύθαρις (584-590), ο Αγιλούλφος (590-615), ο Ρόθαρις (636-672) ο γενόμενος νομοθέτης των Λαγγοβάρδων, ονομαστότατος δε ο Λουιτπράνδος (712-744), εφ' ού τα Λαγγοβαρδικόν κράτος ανήλθεν εις την μεγίστην αυτού ακμήν. Μετά τον Λουιτπράνδον καί τινας ασήμους διαδόχους αυτού εβασίλευσεν ο σύγχρονος του Πιπίνου του Βραχέος Αϊστούλφος και ο τούτου διάδοχος Δεισιδέριος, εφ' ού το κράτος το Λαγγοβαρδικόν κατελύθη υπό του Καρόλου του Μεγάλου. ↩

108] Η διάλυσις προήλθεν ένεκα των εχθρικών συγκρούσεων, εις άς ο Κάρολος [] Ιταλία και Δαλματία περιήλθε προς το Ελληνικόν κράτος. ↩

109) Άξιον σημειώσεως εν τούτοις ενταύθα είναι ότι του Καρόλου το όνομα και άνευ της τοιαύτης προσωνυμίας είχε καταστή ούτω μέγα, ιδίως παρά τοις ομόροις τω Φραγκικώ κράτει λαοίς, ώστε, όπως το του Καίσαρος, εγένετο παρ' αυτοίς συνώνυμον προς το βασιλεύς. Ούτως εν τη Πολωνική ο βασιλεύς καλείται Κρολ, εν τη Ρωσική Καρόλ, τη Σερβική και τη Κροατική Κραλ, εν τη Ουγγρική Κιράλ. Εντεύθεν δε και οι Τούρκοι τους Ευρωπαίους ηγεμόνας καλούσι γενικώς Κιράλ (Κιραλίτζα = βασιλίς). ↩

110) Η νυν επικρατούσα πολιτική σημασία του ονόματος αυτοκράτωρ (imperator), imperatore (Ιταλ.), empereur (Γαλλ.), Kaiser (Γερμ.) είνε όλως διάφορος της εν τω Μέσω Αιώνι. Σήμερον αυτοκράτορες καλούνται ή ηγεμόνες άρχοντες αρχήν απόλυτον επί των λαών αυτών (αυτοκράτωρ Κίνας, αυτοκράτωρ των Οθωμανών), η ηγεμόνες τιμητικώς υπό των λαών αυτών ούτω προσωνυμούμενοι (αυτοκράτωρ των Γάλλων, Γερμανός αυτοκράτωρ (βασιλεύς της Πρωσσίας), αυτοκράτωρ της Ινδικής, (ο βασιλεύς της Αγγλίας). Αλλ' αυτοκράτωρ εν τω Μέσω Αιώνι (εν τω μεσαιωνικώ δηλονότι χριστιανικώ κόσμω) εσήμαινεν «ηγεμών κληρονόμος των κοσμοκρατορικών δικαιωμάτων του Ρωμαϊκού κράτους» και αρχηγός πολιτικός υπέρτατος του χριστιανικού κόσμου (όστις ήτο εν αρχή Ρωμαίος). Τοιούτος δε αυτοκράτωρ ήτο και εκαλείτο από του 476 μόνος ο εν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύς και αυτοκράτωρ, από δε του 800 έλαβον την προσωνυμίαν του αυτοκράτορος εν τη Δύσει ο Κάρολος και οι διάδοχοι αυτού εν αρχή Φράγκοι, είτα δε και άλλων Γερμανικών φυλών ηγεμόνες της νέας Δυτικής αυτοκρατορίας. Εκ των δύο ειρημένων αυτοκρατορικών αξιωμάτων των μέσων αιώνων το μεν του Ελληνικού κράτους εξέλιπε τω 1453, το δε του Φραγκορρωμαϊκού

μετά πολλάς περιπετείας καταλυθέν τω 1804 ή 1806 διατηρείται εν τω αυτοκρατορικώ οικώ της Αυστρίας υπό νέον τύπον. Πάντα τα άλλα είναι νεώτατα. Εν Ρωσία ο Τσάρος Πέτρος Α΄ ανηγορεύθη τω 1721 αυτοκράτωρ (imperator) υπό της Ιεράς Συνόδου της Ρωσίας και της λεγομένης Γερουσίας· εν Γερμανία τω 1871 ο βασιλεύς της Πρωσσίας υπό των λοιπών Γερμανών ηγεμόνων ανηγορεύθη «Γερμανός αυτοκράτωρ» κληρονομικός, εν Αγγλία δε τω 1876 η βασίλισσα Βικτωρία έλαβε συναινέσει του Αγγλικού κοινοβουλίου την κληρονομικήν προσωνυμίαν της αυτοκρατείρας της Ινδικής. Εν Γαλλία δε ο Ναπολέων Α΄ και ο Ναπολέων Γ΄ ανεκηρύχθησαν αυτοκράτορες των Γάλλων διά καθολικής ψηφοφορίας του Γαλλικού λαού. ↩

111) Ο Κάρολος ως Φράγκος ήτο Γερμανικής καταγωγής. Αλλ΄ οι Φράγκοι, ως είπομεν, είχον ήδη το πλείστον εκρωμανισθή. Πλην τούτου πάντα τα χριστιανικά κράτη της Δύσεως, και αυτή η Αγγλία, ως επίσημον γλώσσαν του Κράτους και της Εκκλησίας και της τότε παιδεύσεως είχον την Λατινικήν, ώστε το πνευματικόν μέρος του βίου και εν τοις Φράγκοις ήτο Λατινικόν. Άλλως τε παρά τοις Γερμανικοίς λαοίς, τοις επιδραμούσιν εις το Ρωμαϊκόν κράτος και συγκροτήσασι τα διάφορα Γερμανικά έθνη και κράτη, ελαχίστη υπήρχε συνείδησις ισχυρά κοινής φυλετικής ή εθνικής καταγωγής. Ως δε είδομεν, Γερμανοί βάρβαροι επολέμουν κατ΄ άλλων βαρβάρων Γερμανών ως μισθοφόροι των Ρωμαίων. Και εν τω πολέμω του Αττίλα κατά του Ρωμαϊκού κράτους επολέμουν Γερμανοί εν τω στρατώ του Αττίλα εναντίον Γερμανών του Ρωμαϊκού στρατού. Κατά δε τους χρόνους του Πιπίνου και Καρόλου ουδεμία συνείδησις φυλετική, ουδέν αίσθημα εθνικόν συνέδεε τους εκρωμανιζομένους Γερμανούς, οίοι ήσαν οι Φράγκοι, προς τους Γερμανούς της κυρίως Γερμανίας. Η θρησκευτική μάλιστα διαφορά καθίστα αυτούς πολεμίους προς αλλήλους. Και οι τότε Φράγκοι (ών το όνομα φέρει νυν το Λατινικόν ή Ρωμανικόν έθνος των παρ΄ ημίν Γάλλων καλουμένων Français) εθεώρουν τους πέραν του Ρήνου Γερμανούς αλλοθρήσκους και αλλογενείς, ούς διά πολέμων ηνάγκαζον να δεχθώσι την Χριστιανικήν πίστιν. Ο Κάρολος ο Μέγας, όστις άλλως ήν όλως απαίδευτος και αγράμματος, ως μητρικήν γλώσσαν είχεν έτι την Γερμανικήν ως Φράγκος, αλλά πάλιν ως Φράγκος ελάλει και την δημώδη Λατινικήν ή Ρωμανικήν γλώσσαν, την εν Γαλατία λαλουμένην, την μητέρα της νυν Γαλλικής. ↩

112) Η Χριστιανική θρησκεία είχε κηρυχθή εν Βρεττανία από του Β΄ ήδη μ. Χ. αιώνος, και η χώρα αύτη ήτο εντελώς Χριστιανική, καθ΄ όν χρόνον επήλθον εις αυτήν οι Άγγλοι (429 μ. Χ.) οι εξολοθρεύσαντες τους Βρεττανούς και τον Χριστιανισμόν. ↩

113) Γαλλίαν ονομάζομεν ημείς εκ του Κελτικού ονόματος των αρχαίων Γάλλων ή Γαλατών. Αλλά το όνομα του κράτους και του έθνους είναι France, Français, εκ του Γερμανικού, ονόματος των εκρωμανιζομένων νυν Φράγκων ή μάλλον του λαού του προελθόντος από μίξεως Φράγκων και Κελτών εκρωμανισθέντων. ↩

114) Τα τρία νυν ούτως από της συνθήκης του Βεροδούνου κυοφορούμενα μεγάλα £θνη της Ευρώπης ήρξαντο διαμορφούντα, και ίδια γλωσσικά ιδιώματα, δύο Λατινικά το Γαλλικόν και το Ιταλικόν, έν δε Γερμανικόν. ↩

115) Εν Γερμανία το βασιλικόν αξίωμα εθεωρείτο αιρετόν κατά το αρχαίον Γερμανικόν σύστημα, ει και πολλάκις καθίστατο πράγματι κληρονομικόν. Επειδή δε από του Όθωνος Α′ το αξίωμα του βασιλέως της Γερμανίας ηνώθη διαρκώς προς το του αυτοκράτορος του Αγίου Ρωμαϊκού κράτους, το αξίωμα το αυτοκρατορικόν εγένετο αιρετόν. Το δικαίωμα της εκλογής είχον ιδιαιτέρως Γερμανοί ηγεμόνες, ών ο αριθμός κατά μικρόν περιωρίσθη εις επτά Εκλέκτορας καλουμένους. (Ήσαν δε ούτοι οι αρχιεπίσκοποι Κολωνίας, Μογουντιάκου και Τρεβίρων, οι δούκες Βαυαρίας, Σαξονίας, Βρανδεμβούργου και ο δουξ, είτα δε βασιλεύς της Βοημίας). Εκ του ονόματος δε των Εκλεκτόρων τούτων παρήχθη και τα όνομα Εκλεκτοράτον διδόμενον εις τα κράτη αυτών. ↩

116) Το Σιδηρούν καλούμενον στέμμα κατεσκευάσθη προς στέψιν του Λαγγοβάρδου βασιλέως Αγιλόλφου (στεφθέντος τω 593). Σύγκειται δε από εξωτερικού κρίκου χρυσού λιθοκολλήτου και από εσωτερικου κρίκου σιδήρου κατασκευασθέντος κατά την παράδοσιν έκ τινος των ήλων, δι' ών ο Χριστός προσηλώθη εις τον Σταυρόν. Τω Στέμματι τούτω περιεβλήθησαν την κεφαλήν από του 593 πάντες οι βασιλείς του Λαγγοβαρδικου κράτους, είτα δε και ο Κάρολος ο Μέγας, αφού τω 774 ήνωσε το Λαγγοβαρδικόν κράτος μετά του Φραγκικού κράτους αυτού, μετά τον Κάρολον δε και οι εκ του οίκου αυτού αυτοκράτορες της Δύσεως καλούμενοι Φράγκοι ηγεμόνες· από δε του Όθωνος Α' οι βασιλείς Γερμανίας οι έχοντες και το αυτοκρατορικόν αξίωμα του Αγίου Ρωμαϊκού κράτους. ↩

117) Οι Φίννοι της Ρωσίας, οι προ αιώνων χριστιανοί, την θρησκείαν και όντες άλλως λαός λίαν πεπολιτισμένος, εισί την γλώσσαν καταγωγής Τουρκικής εκ των αρχαιοτάτων (εν τοις προ Χριστού έτι χρόνοις) εν Ευρώπη οικούντων Τουρκικής καταγωγής λαών. Τούρκοι την καταγωγήν και την γλώσσαν είναι και οι ομόφυλοι προς τους κατοίκους της Φιλλανδίας Φίννοι κάτοικοι των Βαλτικών χωρών της Ρωσίας, Λειβονίας (ή Λειβλανδίας), Εσθονίας (ή Εσλανδίας), Κουρίας (ή Κουρλανδίας), λαοί πάντες χριστιανοί πεπολιτισμένοι, λαλούντες μέχρι νυν Φιννικήν ή Τουρκικήν γλώσσαν διάφορον εν πολλοίς της Τουρκικής γλώσσης των μωαμεθανών Τούρκων του Οθωμανικού κράτους. ↩

118) W3aringen κυρίως σημαίνει θαλασσοπόρος, εντεύθεν δε και στίφη θαλασσοπόρων εκαλούντο δε και Wikingen = πολεμισταί. ↩

119) Το Σκλαβηνός παρά τοις Βυζαντινοίς δεν έλαβε τοιαύτην έννοιαν. Η παρ' ημίν σημασία του Σκλάβος, σκλαβώνω, σκλαβιά παρελήφθη εκ της Δύσεως. ↩

120) Τα τοσαύτα νυν έτι σωζόμενα εν Γερμανίω Σλαυικά ονόματα των κυριωτάτων τόπων, χωρών, πόλεων και ποταμών Πομερανία, Πρωσσία, Βερολίνον, Δρέσδη, Λιψία, Σπρέας, Άλβις, Οδέρας μαρτυρούσι το μέγεθος των εκγερμανισθεισών Σλαυικών χωρών ή, ακριβέστερον ειπείν, των χωρών εκείνων, ών αι πλείσται υπό Γερμανικών φυλών πρότερον οικούμεναι εν τη Μεγάλη Μεταναστεύσει των λαών είχον καταληφθή υπό Σλαύων (ίδ. σελ. 35). Σημειωτέον δε ότι οι Σλαύοι οι εκγερμανισθέντες, περί ών ενταύθα λόγος, είναι οι βόρειοι Σλαύοι οι καλούμενοι Βένδαι, οίτινες θεωρούνται αποτελούντες το κυριώτατον τμήμα του εκ της αρχαιότητος γνωστού Σκυθικού λαού των Σαρματών ή Σαυροματών, των γνωστών ήδη παρ' Ηροδότω (Δ', 21), οίτινες κα-

τά Πτολεμαίον διηρούντο εις Ουενέδας, Βαστάρνους και άλλους τινάς λαούς. (Εκ των Ουενεδών δε τούτων εκαλείτο Ουενεδικός κόλπος ο νυν κόλπος της Ρίγας, κόλπος του Σαρματικού λεγομένου ωκεανού (της Βαλτικής θαλάσσης), Ουενεδικά δε όρη τα νυν μεταξύ Πετρουπόλεως και Μόσχας Βαλδάι καλούμενα ορεινά υψώματα. Των Βενδών ή Ουενεδών τούτων ελάχιστα σώζονται νυν λείψανα εν Πρωσσία και Σαξονία ανερχόμενα εις 120 χιλ. ψυχάς. Των Βενδών τούτων διαφέρουσιν οι Βίνδοι καλούμενοι Σλαύοι της Αυστρίας, οι άλλως καλούμενοι Slovencf. ↩

121) Ο Ερρίκος Α′, ίνα κατορθώση να περιορίση τας Ουγγρικάς επιδρομάς, ίδρυσε το σύστημα των ελευθέρων εν Γερμανία πόλεων, ίδρυσε δηλονότι κατά τα μεθόρια του κράτους φρούρια, εν οίς οι εγκαθιστάμενοι ως φρουροί στρατιώται απέλαυον τελείας πολιτικής ελευθερίας οικούντες πόλεις αυτονόμους. Το σύστημα τούτο των αυτονόμων πόλεων ή, ορθότερον ειπείν, αυτοπόλεων, των καλουμένων ύστερον αυτοκρατορικών πόλεων (ίδε κατωτέρω), διεδόθη από των προς την Ουγγαρίαν μεθορίων και εις την λοιπήν Γερμανίαν, ένθα πολλαί πολλαχού ιδρύθησαν αυτοπόλεις, τα μέγιστα συντελέσασαι εις τον πολιτισμόν της Γερμανίας. Εκ των αυτοπόλεων τούτων των Γερμανικών μένουσι μέχρι σήμερον το Αμβούργον, η Βρέμη και η Λυβέκκη. ↩

122) Η Ουγγρική γλώσσα (ως και η των Φίννων των εν Φιλλανδία Εσθλανδία και Κουρλανδία οικούντων) είναι Τουρκική πολλώ πλουσιωτέρα, γνησιωτέρα και ξενικών στοιχείων αμιγεστέρα της Τουρκικής των Οθωμανών Τούρκων, της ένεκα της μωαμεθανικής τούτων θρησκείας και της προς τους Πέρσας στενής ιστορικής συναφείας τοσαύτα προσλαβούσης στοιχεία λεξικά και γραμματικά εκ της Αραβικής και της Περσικής· διαφέρει δε η Ουγγρική της Οθωμανικής Τουρκικής όσον περίπου η Ελληνική της Λατινικής. ↩

123) Η μεσαιωνική Λατινική λέξις feudum και αρχαιότερον feodum υποτίθεται, ότι έχει αρχήν Γερμανικήν (εκ του αρχ. Γερμανικού feo=μισθός ή εκ του ωσαύτως αρχαίου Γερμανικού faihu=ουσία, περιουσία). Η Ελληνική λέξις τιμάριον, δι′ ής μεταφράζομεν το feudum, σημαίνει (εκ του τιμή) κυρίως το βραβείον. ↩

124) Η λ. κόμης (Λατ comes) σημαίνουσα κυριολεκτικώς σύντροφος, εν δε τη Ρωμαίων πολιτεία βοηθός οιασδήποτε δημοσίας υπηρεσίας, εσήμαινεν εν τοις αυτοκρατορικοίς Ρωμαϊκοίς χρόνοις υπουργός (του αυτοκράτορος), εν δε τη μεσαιωνική Ευρωπαϊκή Λατινική διοικητής και comitatus = κομητεία, διοίκησις, επαρχία. ↩

125) Εκ του αρχαίου Γερμανικού baro = ευγενής, ή εκ του Κελτικού bar = ελεύθερος. ↩

126) Οι βασιλείς της Ευρώπης εξαιρουμένων των της Ουγγαρίας (σελ. 162-163), μόλις από του 15 αιώνος και εντεύθεν ήρξαντο να καλώνται μεγαλειότητες. ↩

127) Εις τους υπηκόους ή δουλοπαροίκους φεούδου τινός δεν επετρέπετο να υπερβαίνωσι τα όρια του φεούδου τούτου. ↩

128) Σημειωτέον ότι και οι αρχαίοι Έλληνες ήρωες καλούνται συνήθως παρ’ Ομήρω ιππείς, ιππόται, ιππηλάται, ιππόδαμοι, ιπποδαμασταί, ιπποκορυσταί, διότι η ηρωική ανδρεία είχε κυριώτατον στοιχείον και την χρήσιν του ίππου εν τω εφ’ αρμάτων μάχεσθαι και διευθύνειν τα άρματα. Και εν τη ηρωική δε ποιήσει πολλών Ασιατικών λαών, ιδίως των Ινδών και των Περσών, το ιππεύειν παρίσταται ως έξοχον προσόν του ανδρείου. ↩

129) Τοιούτον τάγμα ιπποτών του Σωτήρος Χριστού (του σώσαντος τον Ελληνικόν λαόν κατά τον μέγαν αγώνα του 1821) ίδρυσε τω 1829 η εν Άργει Εθνική Εθνοσυνέλευσις, ού το παράσημον μετά των διαφόρων αυτού βαθμών δίδεται βραβείον στρατιωτικών άμα και πολιτικών αρετών. ↩

130] Πενέστης-ου: σκλάβος, εργάτης, φτωχός. ↩

131) Πάσα πόλις, πάσα χώρα απ’ ευθείας εξαρτωμένη από του αυτοκράτορος, ουχί εν τη ιδιότητι αυτού ως ιδιαιτέρου φεουδάρχου (ίδ. σελ. 165), αλλ’ ως υπερτάτου κυριάρχου, ήτο κατ’ ουσίαν ελευθέρα, διότι δεν είχε φεουδαλικόν κύριον, η δε εξουσία του αυτοκράτορος ηθικόν μόνον είχε χαρακτήρα. Ούτως υπήρχον και αυτοκρατορικοί ιππόται ευγενείς ελεύθεροι, εις ουδενός φεουδάρχου την αρχήν υποκείμενοι, αλλ’ υποκείμενοι ηθικώς εις μόνον τον αυτοκράτορα. Είχε δε ο αυτοκράτωρ το δικαίωμα μετά του συμβουλίου των φεουδαλικών τάξεων να προγράψη μίαν πόλιν ελευθέραν ή αυτοκρατορικήν, ήτοι να στερήση αυτήν της ελευθερίας και του δικαιώματος του από του αυτοκράτορος μόνον εξαρτάσθαι, και να προσαρτήση αυτήν εις οιονδήποτε φέουδον του κράτους, αν η πόλις κατηγορουμένη εν τω ειρημένω συμβουλίω επί εγκλήματι προδοσίας κατά του Κράτους εκηρύσσετο ένοχος. ↩

132) Επειδή τα φιλολογικά προϊόντα της γλώσσης ταύτης ήσαν έπη ή μυθώδεις ιστορίαι ιπποτικαί ή ηρωικαί, τα ονόματα Roman, Romance (τα εν Ρωμανική γλώσση γραφόμενα) κατέστησαν ταυτόσημα προς το ποιητικόν, μυθωδώς ποιητικόν, και romans να καλώνται αι μυθιστορίαι, και ρωμαντικός να σημαίνη το ποιητικός και μυθιστορικός, το θέλγον την φαντασίαν (παρήχθη δ' ούτω και τα παρ' ημίν φραγκοβάρβαρον ρομάντζα). ↩

133) Τον Αριστοτέλην (μάλλον την Λογικήν ήτοι το «Όργανον» του Αριστοτέλους) εσπούδαζον κατά τους χρόνους τούτους εν Ευρώπη ουχί εκ του Ελληνικού κειμένου του φιλοσόφου τούτου, αλλ' εκ της μεταφράσεως της Λατινικής, μεταφράσεως γενομένης ουχί απ' ευθείας εκ του Ελληνικού, αλλ' εκ της μεταφράσεως του Αραβικού, ήτις ήν πάλιν μετάφρασις του εκ του Ελληνικού κειμένου εις το Συριακόν (διότι Σύροι Χριστιανοί ήσαν οι μεσολαβούντες εν τοις γράμμασι μεταξύ Ελλήνων και Αράβων) μεταπεφρασμένου Αριστοτέλους. Και διά των πολλαπλών τούτων μεταφράσεων, εν πολλοίς αμαθώς γενομένων, πολύ διεστράφη εν τη Λατινική Μεσαιωνική μεταφράσει η έννοια των υπό του μεγάλου φιλοσόφου γεγραμμένων. ↩

134) Διά τούτο και πολλοί επιστημονικοί και τεχνικοί όροι εν πάσαις ταις Ευρωπαϊκαίς γλώσσαις διατηρούνται μέχρι νυν εκ της Αραβικής ειλημμένοι, οίον άλγεβρα (= Αριθμητική), Αλχη(υ)μία και χη(υ)μία (και αν η λέξις έχη αρχήν εκ του Ελληνικού χυμός και ουχί εκ του Αιγυπτιακού Κεμι = Αίγυπτος, η επιστημονική χρήσις αυτής ήρξατο από των Αράβων), Αλκοχόλ· οι αστρονομικοί όροι ζενίθ και ναδίρ, ονόματα αστέρων (Αλτιβαράν, Αλδζανίβ και πλείστα άλλα), αλμανάχ = χρονολογία ή χρονογραφία. ↩

135) Ο Αβδαλλάχ κηρύξας αμνηστίαν εις τους Ουμμεϊάδας ηγεμονόπαιδας εκάλεσε τούτους εις δείπνον. Ενώ δε εδείπνουν, συνθήματος δοθέντος εσφάγησαν πάντες. Ο φοβερός Αβδαλλάχ διατάξας να καλυφθώσι διά ταπήτων τα πτώματα των σφαγέντων, εξηκολούθησεν ατάραχος τα αιματηρόν αυτού δείπνον. Άλλως αυτός ο χαλίφης Αβούλ-αββάς ην ανήρ πράος. ↩

136) Εκ του ονόματος τούτου παράγεται τα παρ' ημίν τοπικόν όνομα Καρβασαράς.↩

137) Και ο πληθυσμός της Ισπανίας εν ταις υπό των Ουμμεϊαδών αρχομέναις χώραις αυτής, αίτινες δεν περιελάμβανον ούτε τα δύο τρίτα του νυν Ισπανικού βασιλείου, ήτο διπλάσιος του νυν πληθυσμού της όλης Ισπανίας. Εννοείται δε ότι σπουδαίον μέρος του πληθυσμού τούτου και εν αυταίς ταις υπό Μωαμεθανών αρχομέναις Ισπα-

νικαίς χώραις απετέλουν οι χριστιανοί, διότι και ενταύθα, όπως πανταχού, οι μωαμεθανοί Άραβες επέτρεψαν τοις χριστιανοίς ύπαρξιν και περιωρισμένην ελευθερίαν. ↩

138] Ρέκτης: ο δημιουργικά δραστήριος, ενεργητικός. ↩

139] Διασκεδάζω: Σκορίζω, διασκορπίζω ↩

140) Η Εικασία είχε πεμφθή εις Κωνσταντινούπολιν, ένθα και πολλαί άλλαι εκ πασών των επαρχιών του κράτους είχον σταλή ευειδείς παρθένοι, ίνα εξ αυτών εκλέξη ο βασιλεύς την καλλίστην δοκούσαν αυτώ. Ο τοιούτος τρόπος της εκλογής της βασιλικής συνεύνου (όπερ επικρατεί μέχρι νυν εν Κίνα, υπήρχε δε και εν Ρωσία μέχρι του Τσάρου Πέτρου του Α'), δεν φαίνεται συνήθης εν τω Ελληνικώ κράτει, τουλάχιστον προ του Θεοφίλου, φαίνεται δε ότι και εν τούτω ο Θεόφιλος ενεωτέρισεν επί το ασιατικώτερον. Οπωσδήποτε εν μέσω των συναχθεισών έν τινι αιθούση των ανακτόρων παρθένων, εν αίς διεκρίνετο η Εικασία και κατά την καλλονήν και την παίδευσιν και την εν γένει επισημότητα, περιήρχετο ο αυτοκράτωρ θεώμενος και μήλον κρατών εν τη χειρί χρυσούν, ίνα δω τούτο εις την μάλιστα αρέσουσαν αυτώ. Ότε δε ήλθε πλησίον της Εικασίας, θαυμάσας την ωραιότητα αυτής, είπεν: «Εκ γυναικός ερρύη τα φαύλα». Εις ταύτα δε η Εικασία μετ' ευστοχίας ακαίρου και μετά σεμνού ερυθήματος απήντησεν: «Αλλά και διά γυναικός πηγάζει τα κρείττω» (εννοούσα την εκ της γυναίκας γέννησιν του Κυρίου). Ο Θεόφιλος μηευχαριστηθείς εκ της τοιαύτης ετοιμότητος του πνεύματος και παρρησίας αντιπαρήλθε ταύτην και έδωκε το μήλον το χρυσούν τη εκ Παφλαγονίας Θεοδώρα. Η δε Εικασία, η ανελθούσα προς στιγμήν εις τον λαμπρότατον θρόνον του κόσμου και καταπεσούσα εξ αυτού ούτως αποτόμως, έκτισε μονήν φέρουσαν τα όνομα αυτής, εν ή και εμόνασεν. Εν ταύτη δε και συνέγραψε συγγράμματα «ευπαιδευσίας χαρίτων ουκ άμοιρα», εποίησε δε και το περίφημον ιδιόμελον της Κασσιανής λεγόμενον (άλλοι θεωρούσιν αυτό έργον του Πατριάρχου Φωτίου), το ψαλλόμενον κατά την ακολουθίαν του Όρθρου της Μεγάλης Τετάρτης «Κύριε η εν πολλαίς αμαρτίαις περιπεσούσα γυνή κτλ. ». ↩

141) Λέγεται, ότι ο Θεόφιλος μετά την εις τον θρόνον άνοδον θέλων να τιμωρήση τους φονείς εκείνους του Λέοντος Ε', οίτινες δεν ήσαν έτι γνωστοί, εκήρυξεν ότι μη δυνηθέντος του πατρός αυτού Μιχαήλ ν' αμείψη πάντας όσοι διά του φόνου του Λέοντος Ε' συνετέλεσαν εις την σωτηρίαν εκείνου, έμελλεν αυτός να εκτελέση το έργον τούτο της αμοιβής. Ότε δε επί τοιαύτη ελπίδι προσήλθον οι εκ των ενόχων άγνωστοι μέχρι νυν διατελούντες, διέταξε να θανατωθώσιν ούτοι ως άραντες χείρας ανοσίας εν τω ναώ εναντίον του χριστού του Κυρίου, ήτοι του βασιλέως Λέοντος Ε'. ↩

142) Οικουμενικός Πατριάρχης τιμητικώς εν αρχή προσηγορεύετο υπ' άλλων ο αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ως ο πάπας Ρώμης. Αλλ' ο επί του αυτοκράτορος Μαυρικίου κοσμών τον αρχιεπισκοπικόν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννης ο Νηστευτής και επισήμως προσέλαβε την προσωνυμίαν ταύτην. Έκτοτε δε, παρά τας διαμαρτυρίας του πάπα, πάντες οι αρχιεπίσκοποι της Κωνσταντινουπόλεως έφερον και φέρουσιν έτι μέχρι νυν την τιμητικήν ταύτην προσωνυμίαν ή τίτλον. ↩

143) Ο Πάπας ήλπιζε και ηξίου ίνα η τότε νεωστί προσελθούσα εις τον Χριστιανισμόν Βουλγαρία υπαχθή διοικητικώς εις την Εκκλησίαν της Δύσεως ήτοι της Ρώμης, όπερ ο Φώτιος δεν επέτρεψε να γείνη. ↩

144) Η καινοτομία αύτη η γενομένη διά της εις το περί του Αγίου Πνεύματος άρθρον του Συμβόλου της πίστεως προσθήκης «και εκ του Υιού», αρξαμένη από της Ισπανίας τω 8 μ. Χ. αιώνι διεδόθη κατά μικρόν εις την λοιπήν Δύσιν. Η Εκκλησία της Ρώμης κατεδίκασεν εν αρχή εντόνως την καινοτομίαν, και καθ' όν χρόνον ο Φώτιος εμέμφετο αυτήν επί τοιαύτη καινοτομία, η Εκκλησία εκείνη δεν είχεν έτι προσχωρήσει εις αυτήν. Βραδύτερον η καινοτομία αύτη ανεγνωρίσθη υπό της παπικής Ρώμης ως δόγμα της Εκκλησίας. ↩

145) Αι Σύνοδοι του 863 και 879 λέγονται μεν Οικουμενικαί, αλλά δεν κατατάσσονται εις τας μεγάλας Οικουμενικάς Συνόδους, αίτινες εισιν επτά τον αριθμόν και ών η τελευταία εγένετο κατά το 887 εν Νικαία. ↩

146) Θέματα εκαλούντο από των χρόνων του Ηρακλείου αι μεγάλαι διοικητικαί περιφέρειαι του κράτους. Το σύστημα της κατά θέματα διαιρέσεως αντικατέστησε κατά τους χρόνους εκείνους το της κατά επαρχότητας και διοικήσεις διαιρέσεως, το ιδρυθέν υπό του Κωνσταντίνου του Μεγάλου (σημ. 45).↩

147) Βραδύτερον παρεδόθη άνευ ιστορικής βάσεως ο λόγος ο περί καταγωγής του Βασιλείου εκ των αρχαίων Αρσακιδών βασιλέων της Αρμενίας (σ. 11- 12). ↩

148] Ενών-ούσα-όν: αυτός που είναι διαθέσιμος σε δεδομένη στιγμή. ↩

149) Ούτος συνέθηκεν ύμνους εκκλησιαστικούς εκ των καλουμένων Εωθινών· Εποιήσατο δε και νέαν έκδοσιν της Ανακαθάρσεως των Νόμων, κληθείσαν «Βασιλικά» (ίδε

κατωτέρω). ↩

150) Το Τσαρ κατά τινας προήλθεν εκ του Καίσαρ (Κσαρ, Τσαρ), αλλά κατά την επικρατεστέραν γνώμην είναι λέξις Σλαυική. ↩

151) Γενικώς θεωρείται το όνομα Ρως ή Ρώσος ως αυτό το όνομα των καταλαβόντων το Νοβογόροδον και Κίεβον Νορμανδών, όνομα δηλαδή Νορμανδικόν, ήτοι Σκανδιναυικόν. Κατ’ άλλην τινά γνώμην το όνομα Ρως είναι Σλαυικόν, συγγενές προς το των Ρωξολανών της Σκυθίας, ή είναι αυτά τα εν τη Παλαιά Διαθήκη αναφερόμενον όνομα Ρως, το διδόμενον είς τι Σκυθικόν επιδρομικόν έθνος το επιδραμόν την Ασσυρίαν και Συρίαν και Παλαιστίνην περί τα τέλη του 7 μ. Χ. αιώνος. ↩

152) Ο Κωνσταντίνος είχε μνηστεύσει τον τότε πενταετή υιόν αυτού Ρωμανόν μετά της την αυτήν περίπου ηλικίαν εχούσης θυγατρός του βασιλέως της Άνω Ιταλίας Ούγωνος Βέρθας. Η Βέρθα είχε πεμφθή εις Κωνσταντινούπολιν μετά πολλής ακολουθίας ίνα ανατραφή ενταύθα ως μέλλουσα σύζυγος του βασιλόπαιδος Ρωμανού. Καθ’ όν λοιπόν χρόνον ο Κωνσταντίνος Ζ’ ήλθεν εις ρήξιν προς τους κηδεστάς αύτου υιούς του Ρωμανού, εστηρίχθη προ πάντων επί της συνδρομής των ανδρείων Φράγκων ακολούθων της Βέρθας. Η Βέρθα ετελεύτησεν εν Κωνσταντινουπόλει ολίγον χρόνον μετά τους γάμους αυτής πριν ή ανέλθη ως βασιλίς εις τον θρόνον του Βυζαντίου. ↩

153) Καλούμεν ηγεμόνα και ηγεμονίδα τους των Ρώσων κατά τους χρόνους τούτους άρχοντας και ουχί βασιλέας, διότι η Σλαυική τιμητική προσωνυμία, ήν φέρουσιν ούτοι κατά τους χρόνους τούτους, είναι το Κνιάζ = ηγεμών, συνηθέστερον δε το βελίκοϊ κνιάζ = μέγας ηγεμών (μέγας δουξ), αυτή δηλονότι η τιμητική προσωνυμία, ήν φέρουσι τα μέλη της οικογενείας των Τσάρων, αφ’ ού χρόνου αυτοί οι «μεγάλοι ηγεμόνες» καλούμενοι άρχοντες της Ρωσίας έλαβον την προσωνυμίαν (από των μέσων του 16 αιώνος) Τσάροι, είτα δε (από του Πέτρου Α’) και αυτοκράτορες (imperatores). Τσάροι, κατά τους χρόνους τούτους, ών αφηγούμεθα την ιστορίαν, εκαλούντο οι ηγεμόνες της Βουλγαρίας (του Συμεών πρώτον, ως φαίνεται, λαβόντος την προσωνυμίαν ταύτην). Σημειωτέον δε ότι άπαντες οι Ρώσοι ηγεμόνες από του Ροδριχ μέχρι Όλγας φέρουσιν ονόματα Νορμανδικά ή Σκανδιναυικά (Ρούριχ, Ολέγ, Ιγώρ, Όλγα), αλλ’ από του υιού της Όλγας Σβετοσλαύου πάντες έχουσιν ονόματα ή Σλαυικά ή Χριστιανικά. ↩

154) Ως γνωστόν, οι Ρώσοι έκτοτε μέχρι νυν καλούσι την Κωνσταντινούπολιν Τσαργράδ = πόλιν των Τσάρων, ουχί θεωρούντες αυτήν κληρονομίαν των Τσάρων, ως κακώς παρά τισιν εξηγείται το πράγμα, αλλά μεταφράζοντες απλούστατα το Ελληνικόν «βασιλεύουσα πόλις» η «βασιλεύουσα των πόλεων». Εκαλείτο δε η Κωνσταντινούπολις τότε υπό των Ρώσων και Miklagard = μεγάλη πόλις. ↩

155) Η επί 138 έτη διαρκέσασα εν Κρήτη μωαμεθανική εξουσία ου μόνον είχεν εκβαρβαρώσει την νήσον, αλλ' είχεν εξασθενώσει και την χριστιανικήν πίστιν εν αυτή, πολλών των κατοίκων γενομένων μωαμεθανών, των δε Χριστιανών μη τηρούντων καθαράν την χριστιανικήν αυτών πίστιν. Τότε δε μετέβη εις την Κρήτην ως νέος ιεραπόστολος ο Όσιος Νίκων ο επικαλούμενος Μετανοείτε (ένεκα του υπ' αυτού γενομένου κηρύγματος) και εργασάμενος τελεσφόρως προς την παρά τοις μωαμεθανοίς διάδοσιν της Χριστιανικής θρησκείας και προς την αναζωογόνησιν και ανακάθαρσιν της χριστιανικής πίστεως των Χριστιανών. Ο Όσιος Νίκων, όστις το αυτό έργον το ιεραποστολικόν εξετέλεσεν ύστερον επιτυχώς και παρά τοις Σλαύοις του Ταϋγέτου, τιμάται μέχρι νυν υπό των Κρητών ως ιδιαίτερος προστάτης Άγιος της νήσου. ↩

156] Σκύτος: δέρμα, τρώκτης: αυτός που μασά, διφθερίας: αυτός που ντύνεται με δέρματα· σε θεατρικό έργο, ηθοποιός σε ρόλο βοσκού. ↩

157) Τούτο δ' όμως δεν ήτο αληθές. Διότι και του Θεοδοσίου του Μεγάλου ανεψιά και θετή θυγάτηρ εδόθη εις γάμον εις τον Στελίχωνα· και ο Ιούλιος Νέπως έδωκε την θυγατέρα αυτού εις γάμον τω Ρικιμίρω. Πλην τούτου ο αυτοκρατορικός οίκος Κωνσταντινουπόλεως αγχιστείαν συνήψε και προς τον οίκον των Σασσανιδών της Περσίας και από Χαζάρων έλαβε νύμφην (σ. 128) και από Φράγκων (σημ. 152). Προ μικρού δε και ο Πέτρος ο ηγεμών των Βουλγάρων είχε νυμφευθή βασιλόπαιδα Ελληνίδα, την θυγατέρα του Χριστοφόρου, ενός των τριών υιών του Ρωμανού Α' των συμβασιλευσάντων τούτω και τω Κωνσταντίνω Ζ' (σ. 200). Η θυγάτηρ του Χριστοφόρου δεν ήτο πορφυρογέννητος εκ πορφυρογεννήτου βασιλέως γεννηθείσα. Αλλά και η Θεοφανώ και η Άννα, αίτινες ήσαν τοιαύται, εδόθησαν μετ' ολίγον εις γάμον η μεν εις αυτόν τον ομώνυμον υιόν του Όθωνος Α', η δε εις τον Ρώσον ηγεμόνα Βλαδίμηρον. ↩

158] Περίπυστος: πασίγνωστος, ξακουστός. ↩

159) Ουδείς των από Κωνσταντίνου του Μεγάλου βασιλευσάντων εν Κωνσταντινουπόλει επεσκέψατο μέχρι νυν τας Αθήνας πλην του Κώνσταντος Β′ (σελ. 116). Ο Ιουλιανός διέτριψεν εν τη πόλει πριν γείνη αυτοκράτωρ. ↩

160) Κατά τας Ρωσικάς παραδόσεις, ο Βλαδίμηρος γενόμενος κύριος της Χερσώνος έπεμψε πρεσβείαν εις Κωνσταντινούπολιν ζητών την Άνναν και απειλών πόλεμον εν περιπτώσει αρνήσεως. Ο Βασίλειος και ο Κωνσταντίνος εδέξαντο την πρότασιν επί τω όρω να βαπτισθή ο Ρώσος ηγεμών, όπερ ούτος ασμένως εδέξατο. ↩

161) Κατά τας Ρωσικάς παραδόσεις ουχί αυτός ο Ιαροσλαύος διεξήγαγε την στρατείαν ταύτην, αλλ′ ο εκ των υιών αυτού Βλαδίμηρος, εις όν ανέθηκε την αρχιστρατηγίαν. ↩

162) Είς των υιών του Ιαροσλαύου (Βσεβόλοδος) προ του ιστορηθέντος πολέμου ή μετά τον πόλεμον τούτον έλαβεν εις γάμον θυγατέρα τινά του Κωνσταντίνου Θ′ (άγνωστον τίνα και εκ τίνος γάμου), ής ο υιός Βλαδίμηρος (ο γενόμενος μέγας ηγεμών) επωνομάσθη Μονομάχος ως έγγονος του Κωνσταντίνου Θ′. ↩

163) Το όνομα του ανδρός είναι Τογρούλ = Ευθύς, βέη δε ή βεγ (πρόφ. μπεγ) σημαίνει Τουρκιστί το μέγας και ηγεμών. ↩

164) Την προσωνυμίαν Σουλτάνος έλαβε πρώτος ο Γασναυίδης Μαχμούτ (ίδε σελ. 224), είτα δε οι Σελτζούκοι (η λέξις Σουλτάν είναι Αραβική σημαίνουσα Κύριος). ↩

165) Κατά τους χρόνους τούτους ο στρατός του Ελληνικού κράτους ήρξατο αύθις να συγκροτήται ως προ του 6 μ. Χ. αιώνος από ξένων μισθοφόρων, Νορμανδών και άλλων Ευρωπαίων, ενίοτε δε και Τούρκων. ↩

166) Διότι σιτοδείας επ′ αυτού γενομένης ο μόδιος του σίτου επωλείτο υπό του κράτους παρά πινάκιον, ήτοι ηλαττωμένος κατά έν τέταρτον. ↩

167) Το Φράγκος κείται ενταύθα ουχί εν τη αρχαιοτέρα σημασία του ονόματος δηλούντος το Γερμανικόν έθνος των Φράγκων, αλλ′ εν τη σημασία καθόλου του Λατί-

νος ή Ευρωπαίος, ήν σημασίαν έλαβεν η λέξις ένεκα της επί Καρόλου του Μεγάλου δυνάμεως και φήμης του Φραγκικού κράτους και ονόματος. ↩

168] Οίκιστος: Αξιοθρήνητος, θλιβερότατος. ↩

169] ο Αδελφιδούς-ού: γιός αδελφού ή αδελφής, ανηψιός. ↩

170) Ούτως η Νίκαια και μέγα μέρος της Μικράς Ασίας ανεκτήθησαν υπό του Ελληνικού κράτους. Ο Κιλίτζ-αρσλάν μετέθηκε νυν την έδραν του κράτους αυτού, εις Ικόνιον. Εκ τούτου δε το Σελτζουκικόν κράτος της Νικαίας εκλήθη από του νυν Κράτος Ικονίου. ↩

171) Μαμελούκοι (τουτέστι Δούλοι) εκλήθησαν ούτοι, διότι ήσαν Κιρκάσιοι, αγοραζόμενοι ως δούλοι και γινόμενοι μισθοφόροι των Εγιουβιδών Σουλτάνων της Αιγύπτου, ών κατέλυσαν την αρχήν διά της στρατιωτικής αυτών δυνάμεως, και ίδρυσαν κράτος ισχυρόν στρατιωτικόν υπέρ τα διακόσια έτη άρξαν της Αιγύπτου. ↩

172) Βενετοί είναι οι κάτοικοι της νησιωτικής Ιταλικής πόλεως, ής την κατά τον 5 μ. Χ. αιώνα γένεσιν ιστορήσαμεν αλλαχού του βιβλίου τούτου. Η μικρά εκείνη νησιωτική πόλις, μετά την υπό των Ελλήνων επί του Ιουστινιανού Α′ κατάληψιν της Ιταλίας διατελέσασα επί αιώνας υπό την κυριαρχίαν του Ελληνικού κράτους, εγένετο εμπορική και ανέδειξε μέγα εμπορικόν ναυτικόν· γενομένη δε από του 9 μ. Χ. αιώνος όλως αυτόνομος κατέστη μεγάλη ναυτική δύναμις έχουσα κατά τους χρόνους τούτους μέγα πολεμικόν ναυτικόν και αποικίας και κτήσεις κατά τα παράλια της Δαλματίας. ↩

173) Μέχρι τότε οι ηγεμόνες των Σέρβων ελέγοντο Ζουπάνοι ή μεγάλοι Ζουπάνοι, ήτοι φυλάρχαι. (Η λέξις ουδεμίαν σχέσιν έχει προς το παρ′ ημίν Περσοτουρκικάν τζοπάνης = ποιμήν). ↩

174) Το Πατριαρχείον το Οικουμενικόν ευρίσκετο τότε εν Νικαία (σελ. 250), και ο Οικουμενικός Πατριάρχης εκυβέρνα εντεύθεν την Εκκλησίαν ως αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ουχί δ′ ως αρχιεπίσκοπος Νικαίας. Ιδιαίτερος αρχιεπίσκοπος ή μητροπολίτης Νικαίας εκυβέρνα την μητρόπολιν Νικαίας. ↩

175) Φαίνεται ότι η πλημμελώς εις τον Μωάμεθ και τους Άραβας αποδιδομένη σημαία της Ημισελήνου μετά του αστέρος, ήν έχουσι νυν ως σημαίαν εθνικήν και θρησκευτικήν οι Οθωμανοί Τούρκοι, υπήρξε το πρώτον σημαία των Χοβαρεσμίων ηγεμόνων. Πρώτος χρησάμενος τη τοιαύτη σημαία είναι ο Χοβαρέσμιος ηγεμών (σαχ) Αλαεδδίν Τακάς (1172-1200 μ. Χ.). ↩

176) Το Βουλγαρικόν κράτος επί τινα χρόνον (1285-1299) εγένετο υποτελές τοις Μογγόλοις. ↩

177) Οι διάδοχοι του φονευθέντος Χαλίφου κατέφυγον τότε εις την Αίγυπτον και εκεί εξηκολούθησαν άρχοντες απλώς την πνευματικήν αυτών εξουσίαν υπό την πολιτικήν και υλικήν προστασίαν των Μαμελούκων σουλτάνων, εωσού περί τας αρχάς του 16 αιώνος ο Οθωμανός σουλτάνος της Κωνσταντινουπόλεως καταλαβών την Αίγυπτον υπεχρέωσε τον εκεί Χαλίφην να παραιτήσηται τα αξίωμα της Χαλιφείας υπέρ του σουλτάνου των Οθωμανών και έκτοτε μέχρι νυν Χαλίφαι του Ισλαμικού κόσμου είναι οι Οθωμανοί σουλτάνοι. ↩

178) Κοσέ Μιχαήλ (ήτοι Μιχαήλ του Σπανού ή Οξυγενείου) υπό των Τούρκων καλουμένου φρουράρχου του εν Βιθυνία Ελληνικού φρουρίου Κερμιγκίας, όπερ παρέδωκε τω Οσμάν. Η οικογένεια αυτού επί αιώνας είναι γνωστή εν τη Οθωμανική ιστορία. ↩

179) Το Οθωμανός λοιπόν είναι όνομα ούτε θρησκευτικον ουδέ καν εθνολογικόν κυρίως ειπείν, ως πολλοί παρ’ ημίν νομίζουσι συγχέοντες τα όνομα οτέ μεν προς το Μωαμεθανός ότε δε προς το Τούρκος. Το Οθωμανός είναι απλούστατα όνομα δυναστικόν σημαίνον τον πολίτην του κράτους του ιδρυθέντος υπό του Οσμάν ή Οθωμάν ή Οθωμανού. Και κατά τούτο γραμματικώς η ονομασία έχει πλημμελώς, διότι έδει να λέγηται ορθότερον Οθωμανίδης (κατά το Περγαμίδης) ή Οθωμανικός ή ως λέγουσιν αυτοί οι Οθωμανοί Οσμανλής (παρ’ ημίν Οσμανλίδες, ουχί Οσμανλίδαι!). Οι Οθωμανοί λέγονται και Τούρκοι, διότι ο πρώτος πυρήν του κράτους συνέστη από Τούρκων, Τούρκος δε την καταγωγήν ήτο και ο Οσμάν. Αλλ’ εντεύθεν δεν δυνάμεθα πάντα Τούρκον, και μωαμεθανόν έτι όντα, να καλέσωμεν Οθωμανόν. Σημειωτέον εν τούτοις ότι το Οθωμανός από ονόματος ιδρυτού δυναστείας, από ονόματος δυναστικού εγένετο πολιτικόν και εντεύθεν εθνικόν, αλλ’ ουδέποτε εταυτίσθη παρά τοις Οθωμανοίς αυτοίς προς το όνομα, Τούρκος, όπερ μέχρι του παρελθόντος αιώνος απεστρέφοντο οι Οθωμανοί διακρίνοντες εαυτούς από των βαρβάρων Τουρκικών ή Τουρκομανικών λαών. Μόνον δε η εν ταις Ευρωπαϊκαίς γλώσσαις χρήσις των ονομάτων Turcs και Turquie, προκειμένου περί των Οθωμανών και του Οθωμανικού κράτους, καθιέρωσεν επ’ εσχάτων παρά τοις πεπολιτισμένοις Οθωμανοίς την χρήσιν

των ονομάτων τούτων ως ονομάτων εθνικών. Τα δε ταυτίζειν το Οθωμανός ή Οσμανλής προς το μωαμεθανός είναι τοσούτον τερατωδώς πλημμελές, όσον το ταυτίζειν το Αψβουργικός (Αψβουργικόν κράτος) και αυτό έτι το Αυστριακός προς το Χριστιανός ή Καθολικός. ↩

180) Ούτω παρά Τούρκοις προφέρεται το Αραβικόν Αμίρ. ↩

181) Η Κύπρος μετά την υπό των Άγγλων κατάληψιν αυτής την γενομένην τω 1191 (σελ. 239) είχε δοθή υπό τούτων εις το κράτος της Ιερουσαλήμ.↩

182) Και πλην των χωρών, εννοείται, των υπαγομένων εις την Ελληνικήν αυτοκρατορίαν της Τραπεζούντος.↩

183] Σημειωτέον ότι η εν τη σελίδι ταύτη φερομένη χρονολογία της υπό των Οθωμανών αλώσεως της Καλλιπόλεως (1354) είναι η εκ της χρονογραφίας αυτού του Καντακουζηνού διδομένη, η δε συνήθης εν τοις ιστορικοίς βιβλίοις αναγραφομένη χρονολογία 1357 πηγάζει από του Χάμμερ, λαβόντος αυτήν παρά του Οθωμανού χρονογράφου Σaaδεττίν αναφέροντος το γεγονός εις το έτος 759 της [] μεταφερμένη από παροράματα. ↩

184] Νέηλυς-υδος: Νεοφερμένος. ↩

185] Έναγχος: (επίρ.) προσφάτως. ↩

186) Οι Οθωμανοί εν ταις Ευρωπαϊκαίς χώραις το σύστημα του παιδομαζώματος εξέτειναν και επί άλλους χριστιανικούς λαούς· αλλ' οι Έλληνες πάντοτε απετέλουν την κυρίαν δύναμιν του τάγματος. ↩

187) Πολύ μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως, τω 1634, επί του Οθωμανού σουλτάνου Μουράτ Α' κατηργήθη τα παιδομάζωμα των χριστιανών, και οι Γιανίτσαροι ελαμβάνοντο από μωαμεθανών, επετρέπετο δε εις αυτούς, έκτοτε και να έχωσιν οικογενείας. ↩

188) Ο αυτοκράτωρ Ιωάννης επεχείρησε την από Ιταλίας εις την λοιπήν Ευρώπην οδοιπορίαν δανεισάμενος εν Βενετία χρήματα παρά τοκογλύφων Βενετών τραπεζιτών επί υπερόγκω τόκω. Επανελθών δε εις Βενετίαν αχρήματος, εκρατήθη ενταύθα μέχρι αποτίσεως των οφειλομένων, όπερ οι εν Κωνσταντινουπόλει κατώρθωσαν επί τέλους μετά πολλής δυσκολίας, στερήσαντες και τους ναούς των χρυσών και αργυρών κοσμημάτων αυτών. Κατά την επάνοδον αυτού επεσκέφθη και την υπό Φράγκων κατεχομένην Κύπρον, ζητών βοήθειαν, αλλά και εντεύθεν και από της Ρόδου, ήν επεσκέψατο ωσαύτως αιτούμενος βοήθειαν παρά των Ιωαννιτών (σελ. 263), ανεχώρησεν άπρακτος. Και οι Γενουαίοι δε, ών εξητήσατο την συνδρομήν, εν Ιταλία ευρισκόμενος, ουδέν έπραξαν υπέρ αυτού, καίπερ τοσαύτας από αιώνων καρπούμενοι ωφελείας εν τω κράτει, δείξαντες διαγωγήν ανάλογον προς την επαίσχυντον διαγωγήν των Βενετών.↩

189) Ο Σουλτάνος μετά την νίκην περιερχόμενος το πεδίον της μάχης το πεπληρωμένον νεκρών εφονεύθη υπό του ήρωος Σέρβου Μίλος Κοβίλοβιτζ, όστις μεταξύ των νεκρών τραυματίας ων. Ο Σουλτάνος πριν εκπνεύση κατώρθωσε να αναγγείλη την εις θάνατον καταδίκην του Σέρβου βασιλέως Λαζάρου, θεωρηθέντος υπ' αυτού ως ηθικού αυτουργού του φόνου, και να ίδη τούτον φονευόμενον πριν εκπνεύση αυτός. ↩

190) Η Σμύρνη κατείχετο από του 1344 υπό των ιπποτών της Ρόδου. ↩

191) Το Φραγκικόν κράτος των Αθηνών (της Αττικής και Βοιωτίας) μετά την αυτόθι αρχήν του Όθωνος Δελαρός και του αδελφού αυτού Γουίδωνος (1240- 1263)του λαβόντος την προσωνυμίαν δουκός Αθηνών, ενώ οι προκάτοχοι αυτού εκαλούντο απλώς Κύριδες (μεγασκύρ), και του υιού του Γουίδωνος Ιωάννου (1263- 1280) και του αδελφού τούτου Γουλιέλμου (1280-1287) και του υιού τούτου Γουίδωνος Β' (1287-1308) κατελήφθη (1316) υπό της Εταιρείας των Καταλανών (μισθοφόρων Ισπανών από Καταλανίας της Ισπανίας) αρξάντων ενταύθα υπό την ονομαστικήν κυριαρχίαν του εν Σικελία άρχοντος Αραγωνικού οίκου (σελ. 255). Από του 1387 κατελήφθη το δουκάτον Αθηνών και Βοιωτίας υπό του εκ Φλωρεντίας καταγομένου Φράγκου ηγεμόνος της Κορίνθου Ραινερίου Ατζαγιώλη, άρξαντος ενταύθα μέχρι του 1461. ↩

192) Λέγεται ότι πρώτος εν τοις άρχουσι του Οθωμανικού κράτους ο Βαγιαζίτ έλαβε την προσωνυμίαν Σουλτάνος. Ο Βαγιαζίτ όμως συνήθως καλείται Χαν (ίδε σελ. 261-262). Σουλτάνοι καλούνται οι Οθωμανοί άρχοντες κυρίως μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως.↩

193) Του εν Πελοποννήσω ιδρυθέντος υπό του Σαμπλίτ και του Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου (σελ. 247) Φραγκικού κράτους (πριγκιπάτου Αχαΐας ή Μορέως) μετά τον θάνατον του Βιλλεαρδουίνου ήρξεν ο πρωτότοκος υιός αυτού Γοδεφρείδος Β′ (1218-1245), μετά τούτον δε ο δευτερότοκος Γουλιέλμος Β′ (1245- 1278)· επί τούτων αμφοτέρων ήκμασε λίαν το εν Πελοποννήσω Φραγκικόν κράτος. Αλλά μετά τον θάνατον του Βιλλεαρδουίνου Β′ μη καταλιπόντος υιόν, αλλά θυγατέρας, η κληρονομία του κράτους διά των γάμων των θυγατέρων περιήλθεν εις διαφόρους Ευωπαϊκούς οίκους (και ιδίως τον Ανδεγαυικόν και τον Αραγωνικόν), εωσού επεκράτησεν από του 1318 ο Ανδεγαυικός οίκος ο κατέχων και πολλά μέρη της Δυτικής Ελλάδος καί τινας των Ιονίων νήσων. Αλλά τω 1261 ο αυτοκράτωρ Μιχαήλ Η′ νικήσας και αιχμαλωτίσας τον Γουλιέλμον Β′ ως λύτρον του αιχμαλωτισθέντος Φράγκου ηγεμόνος έλαβε την Μονεμβασίαν, τον Μιστράν και την Μαΐνην. Ούτω δε εσχηματίσθη εν Πελοποννήσω πυρήν Ελληνικού κράτους, κληθέντος «δεσποτάτου του Μιστρά», όπερ επί των τελευταίων Παλαιολόγων περιελάμβανε το πλείστον της Πελοποννήσου. ↩

194) Το όνομα αυτού το Τουρκοταταρικόν είναι Τιμούρ = Σίδηρος. Επωνομάσθη δε Λεγκ = Χωλός, ως εκ της πληγής, ήν έλαβε κατά τον πόδα έν τινι μάχη, εξ ής κατέστη χωλός. Το όνομα Τιμουρλέγκ = Τιμούρ ο Χωλός οι Ευρωπαίοι παρέφθειραν εις Ταμερλάνος. ↩

195) Ο Ταμερλάνος συνείθιζε να ιδρύη ως τρόπαια πυραμίδας υπερμεγέθεις από των κεφαλών των φονευθέντων εν τη μάχη ή αιχμαλωτισθέντων και είτα σφαγέντων πολεμίων. Κατά την κατάληψιν δε του Ισπαχάν (1387) ένεκα παρασπονδίας διαπραχθείσης ως διετείνετο υπό των πολεμίων ήγειρε περί τον περίβολον της πόλεως δεύτερον περίβολον από 70 χιλιάδων κεφαλών των σφαγέντων εν τη πόλει ανθρώπων. ↩

196) Τοιαύτην προσωνυμίαν (Κιράν σαχίπ) έδιδεν αυτός εαυτώ, μη θέλων εν τούτοις να ονομάζηται μέγας Χάνος μηδέ κατέχων κατά τύπον το ανώτατον αξίωμα του κράτους αυτού, αλλά διορίζων εις αυτό έν των μελών του οίκου Δζαγατάι, ήτοι Δζεγγίς χαν, δεικνύων ούτω κατά τύπον τον προς την νόμιμον κληρονομίαν σεβασμόν αυτού. ↩

197) Η χρήσις πυροβολικού εν τοις πολέμοις άρχεται από του 14 αιώνος. Η πρώτη χρήσις λέγεται ότι εγένετο τω 1348 εν τη μεταξύ των Άγγλων και Γάλλων κατά το έτος τούτο συγκροτηθείση μάχη του Κρεσσύ. Των δε πυροβόλων όπλων της χειρός μολιβδοβόλων ή και τουφεκίων καλουμένων υπό των Βυζαντινών χρονογράφων των χρόνων τούτων, μνεία γίνεται το πρώτον κατά το έτος 1364. Καθόλου δε η εφαρμογή της πυρίτιδος εις τον οπλισμόν άρχεται από του 14 αιώνος. Αυτή δε η της πυρίτι-

δος εφεύρεσις η αποδιδομένη εις τον Άγγλον Ρογήρον Βάκωνα (1214-1290) ή εις τον Γερμανοελβετόν Βερθόλδον Σβαρτζ (Berthold Schwarz) ζήσαντα κατά τον 14 αιώνα ήτο απλώς η κατά τους χρόνους τούτους γενομένη τελειοποίησις της προ Χριστού έτι εν Κίνα και τη Ινδική εν χρήσει ούσης ομοίας ευφλέκτου όλης, ως δε γενικώς φρονείται, και του ελληνικού υγρού πυρός του 6 μ. Χ. αιώνος. Σημειωτέον δε ότι η του πυροβολικού χρήσις κατά την πολιορκίαν της Κωνσταντινουπόλεως την γενομένην τω 1422 ως και κατά την πολιορκίαν του 1453 δεν επέδρασε λίαν ισχυρώς επί την οριστικήν έκβασιν των πραγμάτων. ↩

198) Το δουκάτον είναι νόμισμα χρυσούν λαβόν το όνομα από του Έλληνος αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Δούκα (σελ. 227), εφ' ού το πρώτον εκόπη. ↩

199) Η Θεσσαλονίκη κενωθείσα νυν διά σφαγής και εξανδραποδισμού των κατοίκων αυτής ωκίσθη εκ νέου υπό Τούρκων διά Τούρκων και Ελλήνων μετοίκων. Μετά την άλωσιν της Θεσσαλονίκης οι Έλληνες μοναχοί του Αγίου Όρους προσήνεγκον εκόντες την υποταγήν αυτών τω Σουλτάνω και διετήρησαν τα προνόμια των Μονών αυτών. ↩

200) Ο Ιωάννης Ουνιάδης ήτο φυσικός υιός του βασιλέως Σιγισμούνδου και της κομήσσης Ουνιάδου. ↩

201) Ο Γεώργιος Καστριώτης ήτο ο νεώτατος υιός του Αλβανού ηγεμόνος της Αλβανικής χώρας Ματίου (ουχί Ημαθίας) Ιωάννου Καστριώτου. Καθ' όν χρόνον το πρώτον ο Μουράτ Β' εστράτευσεν επί την Αλβανίαν, ο Γεώργιος εδόθη υπό του πατρός μετά τριών άλλων αδελφών ως όμηρος εις την αυλήν του Σουλτάνου, ένθα περιτμηθείς (παις ων 9 ετών) και γενόμενος μωαμεθανός ετιμήθη σφόδρα υπό του Σουλτάνου διά τα στρατιωτικά προτερήματα, άτινα πρωίμως εδείκνυε, και επεκλήθη τιμητικώς Σκενδέρβεης (Αλέξανδρος βέης· φαίνεται δ' όμως ότι το όνομα Σκενδέρ ήτο το μωαμεθανικόν αυτού όνομα). Τω 1443 φυγών από της υπηρεσίας του Σουλτάνου εγένετο διά τολμηρού τεχνάσματος κύριος της Κροΐας, αναγκάσας, καθ' ήν στιγμήν έμελλε να φύγη, τον γραμματέα του Μουράτ Β' να εκδώση διαταγήν προς τον διοικητήν του φρουρίου τούτου ίνα παραδώση αυτά εις τον φέροντα αυτώ την διαταγήν (εις τον Σκενδέρμπεην). Ευθύς δ' ως εξεβίασε δι' απειλής θανάτου παρά του γραμματέως την διαταγήν, εφόνευσεν αυτόν εν τω άμα, ίνα μη γνωσθώσι τα γενόμενα. Ούτω δε ελθών μετά της διαταγής εγένετο αμαχητί κύριος της Κροΐας, οπόθεν εκάλεσε τους ομοεθνείς αυτού εις τον κατά Τούρκων εθνικόν και θρησκευτικόν αγώνα. ↩

202) Ητο 21 ετών, είχε δε δις πρότερον ανέλθει εις τον θρόνον, αποχωρήσαντος αυτού δις οικειοθελώς του Μουράτ Β' χάριν ησυχίας και δις πάλιν αναλαβόντος αυτόν εν μέσω των σοβαρών κινδύνων.↩

203) Μάρτυρας της πίστεως (σαχίτ) καλούσιν οι Μωαμεθανοί πάντας τους εν τοις πολέμοις πίπτοντας υπέρ του Ισλάμ (σελ. 102). ↩

204) Εν Αγία Σοφία είχε τελεσθή τη 12 Δεκεμβρίου 1452 ιερά λειτουργία παρόντος και του παπικού απεσταλμένου του καρδιναλίουχ Ισιδώρου (Έλληνος το γένος), πεμφθέντος ίνα πραγματώση την ένωσιν κατά τα αποφασισθέντα εν Φλωρεντία (σελ. 283). Αλλ' ο ανθενωτικά φρονών λαός της Κωνσταντινουπόλεως εθεώρει βεβηλωθέντα τον ναόν, εισήλθε δ' εις αυτόν κατανυκτικώς έκτοτε μόνον τη 28-29 Μαΐου, ότε ετελέσθη η τελευταία εν αυτή χριστιανική προσευχή και ιεροπραξία. Ο μνημονευθείς Ισίδωρος ηγωνίσθη επί των τειχών της Κωνσταντινουπόλεως και συνελήφθη αιχμάλωτος, ελευθερωθείς δε διά χρημάτων έγραψε τον θρήνον της πεσούσης πόλεως. ↩

205) Νυν πρώτον το όνομα Έλλην αντικατέστησεν επισήμως διά του βασιλικού στόματος το όνομα Ρωμαίος.↩

206) Εκ των μεγάλων Ελληνικών νήσων η μεν Εύβοια και Χίος και Λέσβος εκυριεύθησαν μετά των άλλων νήσων του Αιγαίου (πλην της Ρόδου και Κρήτης) υπ' αυτού του Μωάμεθ Β', η Ρόδος υπετάγη τω Οθωμανικώ κράτει τω 1522 επί του Σουλεϊμάν Β', η Κύπρος τω 1570 επί του σουλτάνου Σελίμ Β', η δε Κρήτη τω 1669 επί του Μωάμεθ Δ'. Των 7 Ιονίων λεγομένων νήσων ουδεμία διαρκώς υπετάγη είς το Οθωμανικόν κράτος. Ο Μωάμεθ Β' υπέταξε προς τούτοις το μόνον εν Μικρά Ασία εκ των αποκατασταθέντων ενταύθα υπό του Ταμερλάνου Τουρκικών κρατών υπολειπόμενον έτι επ' αυτού (των λοιπών υποταχθέντων επί του Μουράτ Β') κράτος της Καραμανίας. ↩

207) Οι Γουέλφοι (Welfen) ανήκον εις αρχαιοτάτην, σύγχρονον τω Καρόλω τω Μεγάλω, οικογένειαν, έχουσαν φέουδα εν τη Άνω Ιταλία, τη Καρινθία της νυν Αυστρίας και τη Βαυαρία. Ο οίκος ούτος έλαβε βραδύτερον κτήσεις και εν τη βορείω Γερμανία και διετηρήθη εν Αννοβέρω μέχρι του 1866 και εν Βρονσβίκη μέχρι του 1890, έτι δε και εν Αγγλία διατηρείται νυν κατά θηλυγονίαν (η βασίλισσα Βικτωρία μήτηρ του βασιλέως Εδουάρδου Ζ' κατήγετο από Γουέλφων). Εν Ιταλία το όνομα έλαβε σημασίαν όλως πολιτικήν σημαίνον τον αντιπολιτευόμενον τη αρχή του αυτοκράτορος, τον δημοκρατικόν· τούτο δε διότι οι Ιταλοί παρηρμήνευσαν την εν Γερμανία σημασίαν του ονόματος, ένθα Γουέλφοι ελέγοντο απλώς οι αντιπολιτευόμενοι τω Ουενσταουφανικώ οίκω, ούτινος οι ηγεμόνες ως εκ της εν Σουηβία κοιτίδος του οίκου τούτου Waiblingen εκαλούντο Waiblingen. Κατά τον χρόνον λοιπόν της εν Γερμανία μεταξύ των οπαδών του Ουενσταουφανικού και του Γουελφικου οίκου πάλης, οι μεν οπαδοί του πρώτου οίκου είχον ως σύνθημα το Waiblingen (Hie Waiblingen!), οι δε του δευτέρου το Welfen (Hie Welf!). Αφού δε εν Γερμανία, υπερίσχυσαν οι Waiblingen, οι εν Ιταλία πολέμιοι του αυτοκρατορικού αξιώματος, εις το όνομα Γουέλφοι, το σημαίνον εν Γερμανίω απλώς την δυναστικήν προς τον Ουενσταουφανικόν οίκον αντιπολιτείαν, έδοσαν γενικωτέραν σημασίαν, κατ' Ιταλικήν αντίληψιν της προς τα αυτοκρατορικόν

καθόλου αξίωμα αντιπολιτεύσεως. Εντεύθεν εν Ιταλία Γιβελλίνοι (ούτω παρεφθάρη τα Waiblingen) μεν εκλήθησαν οι αυτοκρατορικοί (και πόλεις Γιβελλινικαί αι πισταί εις την αυτοκρατορικήν αρχήν Πίσα, Παυία και άλλαι), Γουέλφοι δε οι αντίθετοι προς την αυτοκρατορικήν αρχήν, οι δημοκρατικοί, ενίοτε οι σύμμαχοι του Πάπα και καθόλου οι μη ανεχόμενοι την εν Ιταλία αυτοκρατορικήν αρχήν (εντεύθεν και Γουελφικαί πόλεις, το Μεδιόλανον, η Φλωρεντία και άλλαι).↩

208) Η Ενετία και η Γένουα είχον αιρετούς άρχοντας ισοβίους, καλουμένους δόγας (doge). ↩

209) Εν Γαλλία ως προς τα της διαδοχής του θρόνου ίσχυεν ανέκαθεν ο λεγόμενος Σάλιος περί διαδοχής νόμος, καθ’ όν δεν επιτρέπεται να ανέλθη γυνή εις τον θρόνον. ↩

210) Από Jacqes = Ιάκωβος, ως εκαλούντο συνήθως οι Γάλλοι χωρικοί. Ούτως εμπαικτικώς καλείται και ο Άγγλος αγρότης, εντεύθεν δε Αγγλικός λαός John Bull = Ιωάννης ο ταύρος. ↩

211) Ο πόλεμος ούτος ο διεξαγόμενος μεταξύ των δουκικών οίκων Λαγκαστρίας και Υόρκης, όντων αμφοτέρων πλαγίων συγγενών τω βασιλικώ οίκω, καλείται συνήθως εν τη ιστορίω «Πόλεμος των δύο ρόδων», εκ του χρώματος των οικοσήμων των πολεμούντων (Ερυθρού του οίκου Λαγκαστρίας και λευκού του οίκου Υόρκης).↩

212) Η Ελβετική ομοσπονδία απηρτίσθη εκ τριών εθνοτήτων, Γαλλικής, Γερμανικής και Ιταλικής, αίτινες από του τόπου (Ελβετίας) και της πολιτείας έλαβον το όνομα το εθνικόν (Ελβετός). ↩

213) Ο πρώτος εκ του οίκου των Πιαστών βασιλεύς, εφ’ ού οι Πολωνοί εγένοντο χριστιανοί, είνε ο Μικίσλαους άρξας τω 963. ↩

214) Ούτω μεταφράζει το όνομα Ιωάννης ο Λυδός. ↩

215) Αυτοκράτωρ ελληνιστί εσήμαινεν απλώς ο έχων τελείαν εξουσίαν· αυτοκράτωρ πρεσβευτής και αυτοκράτωρ στρατηγός σημαίνει απλώς ο πρεσβευτής ή ο στρατηγός

ο έχων απεριόριστον εξουσίαν εν τη εκπληρώσει της ανατεθείσης αυτώ εντολής. Διά του ονόματος δε τούτου μετέφρασαν οι Έλληνες και το λατινικόν imperator, όπερ όνομα κυριολεκτικώς σημαίνον ο επιτάττων, και εντεύθεν ο άρχων, εδίδετο εν αρχή εις στρατηγόν αυτοκράτορα ουχί ακριβώς εν τη σημασία, ήν είχεν εν τη ελληνική το αυτοκράτωρ στρατηγός, αλλ’ απλώς ως προσωρινή τιμητική προσωνυμία, του μεγάλην νίκην νικήσαντος και θριαμβεύσαντος στρατηγού. Πρώτον δε εις τον Ιούλιον Καίσαρα επετράπη υπό της Συγκλήτου να φέρη την προσωνυμίαν διηνεκώς. Έπειτα δε και ο Οκταβιανός και οι διάδοχοι αυτού έφερον ωσαύτως διηνεκώς την προσωνυμίαν, ήτις και επικρατήσασα πάντων των άλλων δημοκρατικών προσωνυμιών (καίπερ και αυτή έχουσα δημοκρατικήν καταγωγήν) κατέστη η συνήθης προσωνυμία των μοναρχούντων κατ’ ουσίαν Ρωμαίων Καισάρων. ↩

216) Εν τοιαύτη δε σημασία το όνομα μετέπεσεν εν τη Γερμανική εις Kaiser = ηγεμών, αυτοκράτωρ. (Caesar ετήρησεν εν τη γλώσση ταύτη την πρώτην και κυρίαν αυτής σημασίαν) και εν τη Αραβική και Περσική εις Καϊσάρ = αυτοκράτωρ, προκειμένου μόνον περί του αυτοκράτορος του Ρουμ ήτοι του ελληνορρωμαϊκού κράτους του Βυζαντίου. Καθά και αλλαχού του βιβλίου τούτου είπομεν (σημ. 150), είναι αμφίβολον αν το Σλαυορρωσικόν Τσαρ έλαβεν αρχήν από του Καίσαρ (ως ενόμισαν τινες εκ του Πολωνικού τύπου του ονόματος Czar) ή είναι αρχαία σλαυική λέξις. Το Ρωσικόν Τσεζάρεβιτς = ο διάδοχος του αυτοκρατορικου θρόνου (κατ’ αντίθεσιν προς το Τσάρεβιτς, ήτις προσωνυμία δίδεται εις πάντας τους υιούς του Τσάρου) είναι τεχνητόν κατασκεύασμα των νεωτάτων χρόνων και ουδαμώς μαρτυρεί ούτε το συγγενές ούτε το πάντη αλλότριον των ονομάτων Καίσαρ και Τσάρος. ↩

217)

---

1) Ως γνωστόν, και το αρχαίον Ρωμαϊκόν πολίτευμα και υπό την αρχαιοτέραν αυτού μορφήν (των χρόνων της ελευθέρας πολιτείας) και κατά την νεωτέραν εξέλιξιν αυτής (κατά τους αυτοκρατορικούς λεγομένους χρόνους) ουδέποτε εγένετο γραπτόν πολιτειακόν σύνταγμα κράτους μετά συστηματικής ενότητος. Μόνον δε εν τη περί τας αρχάς του 10 μ. Χ. αιώνος εκδοθείση υπό της Μακεδονικής δυναστείας Επαναγωγή του νόμου (σ. 193) γίνεται εν ολίγοις άρθροις μάλλον υπόμνησις και ηθική διδασκαλία η συνταγματική διάταξις (ως λέγομεν σήμερον) περί των ιδιοτήτων και των δικαιωμάτων και καθηκόντων της βασιλείας. Ούτω λέγεται εν αυτοίς ότι «η Βασιλεία εστίν έννομος επιστασία, κοινόν αγαθόν πάσι τοις υπηκόοις, μήτε κατά αντιπάθειαν τιμωρών, μήτε κατά προσπάθειαν (*) αγαθοποιών, αλλ’ ανάλογος τις αγωνοθέτης τα βραβεία παρεχόμενος». Ως καθήκον της βασιλείας εν αυτοίς θεωρείται «των τε όντων και υπαρχόντων δι’ αγαθότητος η φυλακή και ασφάλεια, και των απολωλότων δι’

αγρύπνου επιμελείας η ανάληψις, και των απάντων διά σοφίας και δικαίων τροπαίων και επιτηδευμάτων η επίκτησις» (**). Ως καθήκον ωσαύτως της βασιλείας αναγράφεται και το «εκδικείν και διατηρείν τον βασιλέα πρώτον μεν πάντα τα εν τη θεία Γραφή γεγραμμένα, έπειτα τα παρά των αγίων επτά Συνόδων δογματισθέντα, έτι δε και τους εγκεκριμένους ρωμαϊκούς νόμους». Το όνομα το επίσημον του κράτους μέχρι του 5 αιώνος είναι το αρχαίον Ρωμαϊκόν respublica, το σημαίνον απλώς «τα κοινά, τα δημόσια πράγματα», πολιτεία (ουχί ταυτόν κατά την έννοιαν προς τα νεολατινικά république, republica τα σημαίνοντα δημοκρατίαν). Τοιούτον δε όνομα φέρει το κράτος και εν τω Θεοδοσιανώ κώδικι. Εν τοις έπειτα χρόνοις επεκράτησαν τα ονόματα βασιλεία και κράτος.

(*) Προσπάθεια παρά τοις Βυζαντινοίς είναι ταυτόσημον τω παρ' ημίν συμπάθεια · συμπάθεια δε συνήθως σημαίνει συγγνώμη, αμνηστία, συμπαθείας έγγραφον = αμνηστίας έγγραφον.

(**) Ώστε το Βυζαντιακόν σύνταγμα επέβαλλε τω βασιλεί ως καθήκον ου μόνον την διατήρησιν του κράτους εντός των ορίων, άπερ εύρεν ο βασιλεύς, ου μόνον την των αφαιρεθεισών επαρχιών ανάκτησιν, αλλά και την διά σοφίας (πολιτικής) και δικαίων τροπαίων (στρατιωτικών) επίκτησιν ή πρόσκτησιν νέων όλως χωρών μη πρότερον εις το κράτος ανηκουσών και από τούτου αφαιρεθεισών.

__________________________________ ↩

218) Ίδε σελ. 26 και σημ. 2. Πρβλ. το Αντίφωνον το ψαλλόμενον υπό της Εκκλησίας προς τιμήν του Μ. Κωνσταντίνου κατά την εορτήν αυτού· «Ύψωσα εκλεκτόν εκ του λαού μου, εύρον Δαυίδ τον δούλον μου, εν ελαίω αγίω έχρισα αυτόν». ↩

219] η: είναι ↩

220) Η νυν λίαν συνήθης βασιλική προσωνυμία Μεγαλειότης είναι μετάφρασις του ευρωπαϊκού majesté, maestà, όπερ προήλθεν εκ του αρχαίου Ρωμαϊκού majestas = μεγαλειότης. Σημειωτέον όμως ότι το majestas εν Ρώμη εσήμαινεν ουχί του βασιλέως, αλλά του Ρωμαϊκού λαού, της Ρωμαϊκής πολιτείας την μεγαλειότητα. Και επ' αυτής δε της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας η μεγαλειότης ανήκε πάντοτε εις τον Ρωμαϊκόν λαόν, και της μεγαλειότητος ταύτης, ήτοι του ηθικού αξιώματος, οι αυτοκράτορες εθεωρούντο απλώς φύλακες και φρουροί. Οι Έλληνες συγγραφείς των χρόνων της δημοκρατίας μεταφράζουσι το majestas populi Romani «αρχή και δυναστεία των Ρωμαίων», αλλά βραδύτερον αποδίδουσιν αυτό συνήθως διά του ονόματος

καθοσίωσις (και έγκλημα καθοσιώσεως = crimen majestatis). Και ο λαός της Κωνσταντινουπόλεως ή νέας Ρώμης, ο θεωρούμενος κληρονόμος της αρχής και δυναστείας του λαού της πρεσβυτέρας Ρώμης, εκαλείτο «ο λαός ο καθωσιωμένος (= μεγαλειότατος λαός»· λέγεται και καθοσίωσις του λαού = η μεγαλειότης του λαού). Το παρ’ ημίν μεγαλειότατος ως προσωνυμία βασιλική είναι κατασκεύασμα των νεωτέρων χρόνων, ληφθέν εκ της ήδη κατά τον 5 αιώνα εν χρήσει ούσης αυτοκρατορικής προσωνυμίας «μεγαλειότης». Σημειωτέον δε ότι το Βυζαντινόν μεγαλειότης ουδεμίαν, πλην της γραμματικής σχέσεως, έχει συνάφειαν ιστορικήν προς το Ρωμαϊκόν majestas (majestas populi Romani), όπερ, ως ερρήθη, ερμηνεύεται διά «του καθοσίωσις. Αλλ’ αι νυν ευρωπαϊκαί προσωνυμίαι majesté, maestà, majest3at, προήλθον και ιστορικώς από του majestas, διότι οι Φράγκοι και οι Γερμανοί αυτοκράτορες του μεσαίωνος εθεώρουν εαυτούς κληρονόμους της αρχής και δυναστείας του Ρωμαϊκού λαού (majestatis populi Romani) και ως αυτοκράτορες του αγίου Ρωμαϊκού κράτους εκαλούντο majestas ή sacra majestas, αυτοί εκπροσωπούντες εν τούτω την αρχήν εκείνην. Από δε του 15 αιώνος, ότε ήρξατο να καταπίπτη η ηθική δύναμις του αξιώματος της αυτοκρατορίας του αγίου Ρωμαϊκού κράτους, έλαβον την προσωνυμίαν majestas και οι λοιποί βασιλείς, αλλά μόνοι οι βασιλείς, υπό την ευρωπαϊκήν έννοιαν του ονόματος (σημ. 110), των λοιπών ηγεμόνων καλουμένων αναλόγως υψηλοτήτων ή γαληνοτήτων. ↩

221) Ένεκα της τοιαύτης σημασίας του δεσπότης της αναλόγου προς το Ευρωπαϊκόν πρίγκηψ (prince) = ηγεμών, εν τη Φραγκοκρατική περιόδω της Βυζαντινής ιστορίας και καθόλου εν τοις εσχάτοις Βυζαντινοίς χρόνοις δεσπόται εκαλούντο και οι ηγεμόνες (οι εκ βασιλικού το πλείστον οίκου καταγόμενοι) των μικρών εντός των ορίων του κράτους ιδρυθέντων κρατών, και τα κράτη δε ταύτα κατ’ αναλογίαν των ευρωπαϊκών πριγκηπάτων εκαλούντο δεσποτάτα. ↩

222) Το αυθέντης (γεν. αυθέντου και αυθεντός) ως προσωνυμία βασιλική ανήκει εις τους υστάτους χρόνους της Βυζαντινής ιστορίας και είναι σπανία η χρήσις αυτού. Βυζαντινοί τίνες χρονογράφοι του 15 αιώνος καλούσι τον Οθωμανόν σουλτάνον «Μέγαν Αυθέντην» (πρβλ. και τας παρά τοις Γάλλοις και τοις Γερμανοίς προσωνυμίας του Οθωμανού σουλτάνου Grand Seigneur, Grossherr).↩

223) Αξιοσημείωτον εν τούτοις ότι το όνομα της αυτοκρατείρας Ιουλίας Δόμνης, γυναικός του αυτοκράτορος Σεπτιμίου Σεβήρου (298-311) αποδίδεται υπό των Ελλήνων διά του Ιουλία Σεβαστή, όπερ μαρτυρεί εμμέσως ότι dominus (=δεσπότης), αύγουστος (augustus = σεβαστός) εθεωρούντο εν αρχή υπό των Ελλήνων ταυτόσημα. ↩

224) Αυλικόν και πολιτικόν αξίωμα των αρχαιοτέρων Βυζαντινών χρόνων είναι και το τον «γραμματέων των απορρήτων» των καλουμένων ασηκριτών («ασηκρήτις» εκ του λατ. secretis = εξ απορρήτων. Ασ(η)κρητείον το υπούργημα και το αρχείον αυτού.) Ο πρώτος των τοιούτων γραμματέων, ο αρχιγραμματεύς, ούτως ειπείν, της Επικρατείας (υπό έννοιαν πολλώ στενωτέραν της του νυν αρχικαγκελλάριος) εκαλείτο πρωτοασηκρήτις. Τοιούτον αξίωμα είχεν, ως γνωστόν, ο αυτοκράτωρ Αναστάσιος Β′ πριν γείνη αυτοκράτωρ (σελ. 121). ↩

225) Του Μεγάλου Κωνσταντίνου συνύπατος ήτο ο υιός αυτού Κρίσπος. ↩

226) ________________________________

1) Λογοθέτης είνε λέξις Βυζαντινή σημαίνουσα τον λογιστήν, είναι δε μετάφρασις του λατινικού ratonalis ή rationarius. Ούτως εκαλούντο επί της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οι εν ταις επαρχίαις έφοροι των οικονομικών. Ελέγοντο δε οι τοιούτοι επί του Μεγάλου Κωνσταντίου και καθολικοί (υπονοουμένου του ρατιωνάλιοι).

2) καθολικός αντικατεστάθη βραδύτερον ως φαίνεται διά του γενικός. Είναι δε άξιον σημειώσεως ότι αμφότεραι αύται αι λέξεις (αναλογούσαι προς το οικουμενικός) εσήμαινον εν γένει τον γενικόν αρχηγόν (πρβλ. και τα νεολατινικά general, generale), το δε καθολικός (εν αναλογία προς το οικουμενικός) μετηνέχθη και εις την Εκκλησίαν, εν ή μέχρι νυν καθολικοί καλούνται εν Αρμενία και Γεωργία των ενταύθα χριστιανών πατριάρχαι.

________________________________↩

227) Των ταχυδρομείων ήτοι ως ελέγετο εν Βυζαντίω του δημοσίου δρόμου (cursus publicus), η υπηρεσία διωργανώθη εν τω Ρωμαϊκώ κράτει κυρίως επί της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, εκείθεν δε μετεβιβάσθη και εις το Βυζάντιον. Διεξήγετο δε διά πολλών ίππων και άλλων φορτηγών ζώων, και δια πολλών αμαξών, δι′ ών εγίνετο ου μόνον η μεταφορά επιστολών και δημοσίων εγγράφων και άλλων δημοσίων πραγμάτων, αλλά και η οδοιπορία των δημοσίων υπαλλήλων, και μάλιστα των ανωτέρων και δη των λειτουργών της Εκκλησίας, ιδίως επισκόπων. ↩

228) Λογοθέσιον λέγεται το αρχείον του Λογοθέτου, συνήθως δε και αυτή η υπηρεσία αυτού. ↩

229) Μέγας λογοθέτης ως γνωστόν λέγεται σήμερον εν τω Οικουμ. Πατριαρχείω ο λογοθέτης ο συνοδεύων τω Πατριάρχη εις τας προς τον Σουλτάνον παρουσιάσεις και καθόλου μεσάζων εν ταις μεταξύ του Πατριάρχου και της Υψ. Πύλης σχέσεσι. Το αξίωμα λογοθέτου των Πατριαρχείων προήλθεν εκ του εν Βυζαντίω αξιώματος του λογοθέτου του πατριάρχου. Οι πατριάρχαι δηλονότι και μητροπολίται είχον τους λογοθέτας, ήτοι τους λογιστάς αυτών, ουδεμίαν έχοντας άλλην υπηρεσίαν εν τω κράτει. ↩

230) Δομέστικος (εκ του Λατινικού domesticus = οικείος) = εμπεπιστευμένος, επιτετραμμένος, επιστάτης, αρχηγός. Σχολή δε η Scola, είναι όρος πολιτικός και στρατιωτικός των αυτοκρατορικών χρόνων της Ρώμης ειλημμένος εκ του σχολή των φιλοσοφικών σχολών των τότε χρόνων. Εσήμαινε δε σχολή (το Scola δηλονότι) εν τη τότε Ρωμαϊκή πολιτεία πάσαν συστηματικώς ωργανωμένην τάξιν πολιτικήν ή στρατιωτικήν (εντεύθεν δε και το σχολάριος = της σχολής, συστηματικός, εκλεκτός, εν τω στρατώ δε οι επίλεκτοι οι αποτελούντες την αυτοκρατορικήν φρουράν). Εντεύθεν σχολαί εκλήθησαν και τα τάγματα τα στρατιωτικά και οι αρχηγοί αυτών δομέστικοι σχολών. Βυζαντινοί τίνες χρονογράφοι ερμηνεύουσι το Δομέστικος Σχολών μάλλον εκ των πραγμάτων ή κατά κυριολεξίαν «αυτοκράτωρ στρατηγός». Είναι δε γνωστόν ότι το όνομα δομέστικος ή δομέστιχος διατηρείται μέχρι νυν εν τη Εκκλησία καλουμένου ούτω του ψάλτου ή του βοηθού του πρωτοψάλτου. ↩

231) Η παρ′ ημίν χρήσις του δουξ, μέγας δουξ δεν είνε Βυζαντινή, αλλά ευρωπαϊκή κατά την παρά τοις ευρωπαίοις αναπτυχθείσαν ανάλογον σημασίαν των ονομάτων τούτων (σελ. 165).↩

232) Πρωτοσπαθάριος ήν, ως γνωστόν, και ο μέγας Πατριάρχης Φώτιος, λαβών το τοιούτον διακριτικόν αξίωμα πιθανώς ένεκα της σοφίας αυτού. ↩

233) Σπαθαροκανδιδάτος = κανδιδάτος σπαθάριος, ήτοι έγκριτος σπαθάριος. Κανδιδάτος ήτοι Candidatus σημαίνον κυριολεκτικώς υποψήφιος και ιδίως υποψήφιος ύπατος (consul candidatus) εν τοις αυτοκρατορικοίς χρόνοις της Ρώμης εσήμαινε τον

υποψήφιον, και καθόλου τον παρασκευαζόμενον εις οιονδήποτε αξίωμα· εντεύθεν τον δόκιμον και έγκριτον.↩

234) Καθόλου δε τα εκ του τάξις (= Λατ. classis) παραγόμενα ονόματα έχουσι σχέσιν προς τον πόλεμον και τον στρατόν. Ούτω ταξείδιον σημαίνει στρατείαν (Καλόν ταξείδιον ! ήτοι νικηφόρον στρατείαν ηύχοντο οι εν Κωνσταντινουπόλει εις τους αυτοκράτορας ή τους στρατηγούς τους απερχομένους εις στρατείαν)· ταξειδεύειν = στρατεύειν, πόλεμον επιχειρείν· ταξιώτης = ραβδούχος, πελεκυφόρος ακόλουθος.↩

235) Εκ των ονομάτων τούτων εσώθησαν δύο εν τη Εκκλησία, το μεν διοίκησις (diœcesis, dioc2ese) εν τη δυτική, το δε επαρχία εν τη ελληνική ανατολική. Ωσαύτως εν τη Εκκλησία τη ημετέρα διεσώθη και το Έξαρχος. Έξαρχοι εκαλούντο συνήθως οι αρχηγοί των διοικήσεων, Vicarii. Αλλ’ Έξαρχος ελέγετο και ο εις διοίκησιν χώρας μεγάλης μακράν κειμένης ως αντιβασιλεύς τρόπον τινά πεμπόμενος άρχων, οίος ην ο Ναρσής εν Ιταλία (σ. 74). Οι τοιούτοι άρχοντες βραδύτερον εκαλούντο και Κατεπάνω. Έξαρχοι εν τη Εκκλησία καλούνται, ως γνωστόν, σήμερον οι μετ’ εκτάκτου αποστολής υπό της Μεγάλης Εκκλησίας πεμπόμενοι ανακριταί και επίτροποι. Αλλ’ εν ταις λεγομέναις φήμαις των μητροπολιτών Έξαρχος διετήρησε την σημασίαν διοικητού περιφερείας ευρυτέρας της των επαρχιών (Μητροπολίτης Σμύρνης, Έξαρχος Ασίας). ↩

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΥΠΑΡΧΟΥΣΙΝ ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή εις την Καθολικήν ιστορίαν.

(Βιβλιοπωλείον Γαλανού, οδός Σταδίου).

Καθολικής Ιστορίας Α΄ Τόμος.

(Βιβλιοπωλ. Τζάκα, οδός Πανεπιστημίου 81, και Βιβλιοπ. Γαλανού).

Εισαγωγή εις την Ιστορίαν του ΙΘ΄ αιώνος.

(Βιβλιοπωλείον Εστίας, οδός Σταδίου).

Ιστορία του ΙΘ΄ αιώνος εις 3 τόμους.

(Βιβλιοπωλείον Εστίας, οδός Σταδίου).

Στράβωνος τα περί Μικράς Ασίας.

(Βιβλιοπωλείον Γαλανού)

Τ Ε Λ Ο Σ

Παύλος Καρολίδης

Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

Ο **Παύλος Καρολίδης** (1849 - 26 Ιουλίου 1930) ήταν Έλληνας ιστορικός, πολιτικός και καθηγητής πανεπιστημίου. Εξελέγη βουλευτής Αϊδινίου στην τουρκική βουλή για δύο περιόδους.[4]

Παύλος Καρολίδης	
 Ο Παύλος Καρολίδης στο *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος 1821-1921* (1925)	
Όνομα στη μητρική γλώσσα	Παύλος Καρολίδης (Ελληνικά)
Γέννηση	1849[1][2][3] Καππαδοκία
Θάνατος	26 Ιουλίου 1930 Αθήνα
Υπηκοότητα	Ελλάδα
Σπουδές	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστήμιο του Μονάχου, Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου, Μεγάλη του Γένους Σχολή,

Βιογραφία

Ο Παύλος Καρολίδης γεννήθηκε το 1849 στο Ανδρονίκιο (σημερινό *Εντιρλούκ*, της Καισάρειας) στην Καππαδοκία. Ο πατέρας του Κωνσταντίνος Καρολίδης ή Κάρλογλου ήταν ευκατάστατος γαιοκτήμονας και έμπορος σιτηρών.[5] Ανήκε σε οικογένεια λογίων, με τον αδερφό του Ιορδάνη να είναι από τους μεγαλύτερους ελληνιστές, και μέλος του Οθωμανικού Συμβουλίου του Κράτους. Όπως και στους περισσότερους Έλληνες της Καππαδοκίας (Καραμανλήδες), η μητρική γλώσσα του Καρολίδη ήταν η τουρκική, αλλά παρ' αυτά φοίτησε σε ελληνικά σχολεία, συμπεριλαμβανομένων δύο εκ των μεγαλυτέρων Ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη και την Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης. Το 1867 άρχισε να φοιτά στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, και το 1870 μετέβη στη Γερμανία με υποτροφία του Σίμωνος Σίνα. Σπούδασε στα πανεπιστήμια του Μονάχου, του Στρασβούργου και του Τύμπιγκεν, και αναγορεύθηκε διδάκτωρ το 1872.[5]

Μετά την επιστροφή του από τη Γερμανία, δίδαξε αρχικά ελληνική γλώσσα σε σχολεία στο Πέραν και τη Χαλκηδόνα. Το 1876 μετεγκαταστάθηκε στη Σμύρνη για να διδάξει στην Ευαγγελική Σχολή. Παρέμεινε εκεί μέχρι το 1886, όταν και μετακόμισε οριστικά στην Αθήνα, την πρωτεύουσα του ανεξάρτητου ελληνικού βασιλείου. Αφού δίδαξε στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για μερικούς μήνες, το 1886 εξελέγη υφηγητής Γενικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και το 1893 διαδέχθηκε τον Έλληνα ιστορικό Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο ως τακτικός καθηγητής στην ίδια έδρα.[6] Αρχικά, επεδίωκε την ιδέα δημιουργίας έδρας Ανατολικών Σπουδών, όπου ήταν εξοικειωμένος, αλλά η αντιπαλότητα του με τον Σπυρίδωνα Λάμπρο, απομάκρυνε το ενδεχόμενο αυτό.[5] Διετέλεσε σύμβουλος[7] της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας τις περιόδους 1894-1910 και 1920-1923 και κοσμήτορας[8] της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά το ακαδημαϊκό έτος 1900-1901.

Καθώς ήταν Οθωμανός πολίτης, όταν το 1908 επιβλήθηκε στην Τουρκία συνταγματικό πολίτευμα από τους Νεότουρκους, εξελέγη στην Τουρκική Βουλή ως αντιπρόσωπος των Ελλήνων της Σεβάστειας.[9][10]. Το ανεξάρτητο πνεύμα του κατά τη διάρκεια της θητείας του, κυρίως με τα ένθερμα αντισλαβικά αισθήματα του και τις προσδοκίες του για ελληνοτουρκική επαναπροσέγγιση, τον αποξένωσαν από τις ελληνικές αξιώσεις που διακατείχαν τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ήταν ευθυγραμμισμένες με τις απόψεις του Βασιλείου της Ελλάδας. Έχοντας απογοητευτεί, σκέφτηκε αρχικά να επιστρέψει στην Αθήνα για να συνεχίσει στην πανεπιστημιακή του θέση, αλλά την ίδια στιγμή πείστηκε να τεθεί υποψήφιος του κόμματος «Ένωση και Πρόοδος», του κόμματος των Νεότουρκων. Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε ισοδύναμο με εθνική προδοσία από τον ελληνικό τύπο, με τις φήμες της εποχής να αναφέρουν ακόμη πως είχε ασπαστεί το Ισλάμ. Ο Παύλος Καρολίδης εξελέγη βουλευτής και παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη έως τον Σεπτέμβριο του 1912. Όταν ξέσπασε πόλεμος μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Βαλκανικού Συνασπισμού, στον οποίο είχε προσχωρήσει η Ελλάδα τον Μάιο, ο Καρολίδης μετέβη στη Γερμανία. Επέστρεψε στην Ελλάδα προς τα τέλη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, το Μάιο του 1913.[5]

Συνέχισε να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών από τον Σεπτέμβριο του 1915. Όντας πεπεισμένος βασιλόφρονας, υποστήριζε τον βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ κατά τη διάρκεια του Εθνικού Διχασμού, γεγονός που οδήγησε στην αποπομπή του από το πανεπιστήμιο μετά τη νίκη του Ελευθερίου Βενιζέλου και την παραίτηση του βασιλιά τον Ιούνιο του 1917. Επανατοποθετήθηκε στο πανεπιστήμιο στις αρχές του 1921 μετά την εκλογική ήττα του Βενιζέλου, και έμεινε μέχρι το 1923 όταν και συνταξιοδοτήθηκε.[5]

	Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης και Πανεπιστήμιο του Τύμπιγκεν
Επιστημονική σταδιοδρομία	
Ερευνητικός τομέας	Ελληνική ιστορία
Αξίωμα	Γενική Συνέλευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1908, 1912)
Ιδιότητα	ιστορικός, πολιτικός και διδάσκων πανεπιστημίου
Υπογραφή	
δεδομένα (https://www.wikidata.org/wiki/Special:ItemByTitle?site=elwiki&page=%CE%A0%CE%B1%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82) ()	

Ενεπλάκη στην πολιτικοποίηση της Εκκλησίας καθώς ενήργησε ώστε να εμποδίσει την εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη στον Πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Υπέβαλε μήνυση κατά του Μελέτιου Μεταξάκη «επί αμαρτήμασιν εναντίον των υπερτάτων θετικών νόμων της Πολιτείας» και ακολούθως η Ιερά Σύνοδος υπό την προεδρία του Θεόκλητου Α' (αντιπάλου του Μελετίου) ζήτησε τη διενέργεια ανακρίσεων εις βάρος του Μελετίου. Μάλιστα πριν από την πατριαρχική εκλογή στην Κωνσταντινούπολη, η Σύνοδος στην Ελλάδα δεν προχώρησε σε καταδίκη του Μελετίου προκειμένου να μην πολώσει το κλίμα στην Κωνσταντινούπολη και τελικώς εκλεγεί από αντίδραση.[11]

Οι πολιτικές απόψεις του άλλαξαν απότομα την περίοδο αυτή, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, και έγινε έντονα επικριτικός προς τη βασιλική οικογένεια. Απεβίωσε στην Αθήνα στις 26 Ιουλίου 1930.[5]

Έργο

Η αρχική έρευνα του Καρολίδη κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1870 και 1880, περιστρεφόταν στην πατρική του γη την Καππαδοκία, με την έκδοση του *Καππαδοκικά: Ήτοι πραγματεία ιστορική και αρχαιολογική περί Καππαδοκίας* το 1874 και τις μελέτες του στην πόλη Κόμανα και την Καππαδοκική διάλεκτο να δημοσιεύονται το 1882 και το 1885 αντίστοιχα.[5]

Αν και ήταν διαπρεπής Οριενταλιστής, μετά τον διορισμό του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, παραμέλησε το πεδίο αυτό και στράφηκε προς την ελληνική και τη γενική ιστορία, σε συμμόρφωση με τις έδρες που κατείχε. Δημοσίευσε 18 συγγράμματα και 38 άρθρα κατά την περίοδο 1893–1908, συμπεριλαμβανομένου του τρίτομου έργου του *Ιστορία του ΙΘ΄ αιώνος* ενός έργου που εστιάζει στην Ελλάδα, και το ανολοκλήρωτο *Παγκόσμιος Ιστορία*, του οποίου μόνον τέσσερις τόμοι έχουν εκδοθεί. Το τελευταίο έργο του έχει ιδιαίτερη σημασία, μιας και ήταν μια από τις σπάνιες μελέτες πάνω στην ιστορική μεθοδολογία, γραμμένη στα Ελληνικά μέχρι την εποχή εκείνη. Είναι επίσης αξιοσημείωτο το έργο του ως επιμελητή έκδοσης της αναθεωρημένης έκδοσης *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* του Παπαρρηγόπουλου που εκδόθηκε μεταξύ 1902 και 1903.[5]

Η περίοδος μετά τους Βαλκανικούς πολέμους δεν ήταν αρκετά παραγωγική για τον Καρολίδη, αλλά μετά το 1922 δημοσίευσε μερικά από τα πλέον γνωστά έργα του που σχετιζόταν με τη μεταβυζαντινή περίοδο της Ελληνικής ιστορίας (Οθωμανική Ελλάδα και Σύγχρονη Ελλάδα): το επτάτομο *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921* και το *Ιστορία της Ελλάδας* (1925). Εν τέλει ο όγδοος τόμος της *Συγχρόνου Ιστορίας* εκδόθηκε το 1932, σε συνδυασμό με την έκτη έκδοση της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους του Παπαρρηγόπουλου.[5]

Κυριότερα έργα

Τα κυριότερα έργα του είναι:

- *Καππαδοκικά: Ήτοι πραγματεία ιστορική και αρχαιολογική περί Καππαδοκίας (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/c/1/metadata-264-0000272.tkl)*, Α΄ τόμος, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1874
- *Γλωσσάριον συγκριτικόν ελληνοκαππαδοκικών λέξεων (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/c/e/metadata-40f8137b6351b8d67943979e3c7c6e06_1285739958.tkl)*, Σμύρνη, 1885
- *Εισαγωγή εις την ιστορίαν του ΙΘ΄ αιώνος (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/8/e/e/metadata-181-0000292.tkl)*. 1891
- *Ιστορία του ΙΘ΄ αιώνος*, (1814-92 1892), 3 τόμοι
- *Η ενεστώσα κατάστασις εν τω Αγίω Όρει*, 1896
- *Εγχειρίδιον Βυζαντινής Ιστορίας (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/0/1/metadata-23-0000010.tkl)*, Αθήναι, 1908
- *Παγκόσμιος Ιστορία* (4 τ.), 1926
- *Λόγος πανηγυρικός / Απαγγελθείς υπό Π. Καρολίδου, τακτικού καθηγητού της Ελληνικής Ιστορίας, κατά την εν τω Πανεπιστημίω τελεσθείσαν τη 25 Μαρτίου 1921 εορτήν της εκατονταετηρίδος του μεγάλου υπέρ της ελευθερίας αγώνος του 1821 (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/c/4/metadata-rhiiimj94ncrs48ak8lca50054_1302162087.tkl)*. Αθήναι, 1921.
- *Περί της εθνικής καταγωγής των ορθοδόξων χριστιανών Συρίας και Παλαιστίνης (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/8/c/d/metadata-471-0000044.tkl)*, Εν Αθήναις, 1909.
- *Σημειώσεις τινές περί της μικρασιανής αρίας ομοφυλίας (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/0/3/c/metadata-120-0000006.tkl)*. Εν Αθήναις, 1886.
- *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921 (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/6/d/a/metadata-01-0001240.tkl)*. Αθήναι, 1922-. 7 τόμοι.
- *Τα Κόμανα και τα ερείπια αυτών : ήτοι μονογραφία αρχαιολογική και τοπογραφική περί Κομάνων (https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/a/1/metadata-136-0000002.tkl)*. Εν Αθήναις, 1882.

Παραπομπές

1. *Faceted Application of Subject Terminology*. 313978 (https://id.worldcat.org/fast/313978). Ανακτήθηκε στις 9 Οκτωβρίου 2017.

2. (Αγγλικά, Ιταλικά, Ιαπωνικά) *opac.vatlib.it*. 495/28962 (https://wikidata-externalid-url.toolforge.org/?p=8034&url_prefix=https://opac.vatlib.it/auth/detail/&id=495/28962).
3. *NUKAT*. n2016141012 (https://wikidata-externalid-url.toolforge.org/?p=1207&url_prefix=http://nukat.edu.pl/aut/&id=n2016141012).
4. *Παγκόσμιο Βιογραφικό λεξικό*, εκδ. Αθηνών 1985, τόμ. 4. σ. 301 λήμμα «Φάνη Κλεάνθη»
5. Τουλουμάκος, Παντελής (16 Μαΐου 2005). «Καρολίδης Παύλος» (http://asiaminor.ehw.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=4762). *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού - Μικρά Ασία*. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. Ανακτήθηκε στις 10 Οκτωβρίου 2016.
6. *Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου* (1949-1951), λ. Καρολίδης, Παύλος.
7. *Λεύκωμα της εκατονταετηρίδος της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* (http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/a/f/9/metadata-01-0000380.tkl). Εν Αθήναις: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. σελ. 20 (β΄ μέρος).
8. «ΕΚΠΑ: Κοσμητεία Φιλοσοφικής Σχολής - Ιστορικά Στοιχεία» (https://web.archive.org/web/20160911125035/http://www.deanphil.uoa.gr/h-sxoli/kosmhteia/istorika-stoixeia.html). *www.deanphil.uoa.gr*. Αρχειοθετήθηκε από το πρωτότυπο (http://www.deanphil.uoa.gr/h-sxoli/kosmhteia/istorika-stoixeia.html) στις 11 Σεπτεμβρίου 2016. Ανακτήθηκε στις 11 Οκτωβρίου 2016.
9. Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ. Ζήτω το έθνος. Προσφυγιά, κατοχή και εμφύλιος. Εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά στους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους του δυτικού κόσμου,* Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σελ. 100.
10. *Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου* (1949-1951), λ. Καρολίδης, Παύλος.
11. Τσιρώνης, Θεοδόσης (2010). *Εκκλησία πολιτευομένη. Ο πολιτικός λόγος της Εκκλησίας της Ελλάδος (1913-1941)*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο. σελ. 151. ISBN 978-960-458-257-0.

Εξωτερικοί σύνδεσμοι

- Κουγέας, Σωκράτης (1 Σεπτεμβρίου 1930). «Παύλος Καρολίδης» (http://www.ekebi.gr/magazines/ShowImage.asp?file=52627&code=5432). *Νέα Εστία* (τχ. 89): σσ. 935-937. http://www.ekebi.gr/magazines/ShowImage.asp?file=52627&code=5432.
- Παύλος Καρολίδης στον *Πανδέκτη* (http://pandektis.ekt.gr/pandektis/handle/10442/60162), του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών
- Έργα του Παύλου Καρολίδη (http://www.gutenberg.org/browse/authors/k#a38079) στο Project Gutenberg

---

-